CSALÁDBARÁT FORDULAT

2010-2018

Emberi Erőforrások Minisztériuma

2017.

KÖSZÖNTŐ

*„Amikor a hajó kapitánya meg akar fordítani egy nagy óceánjárót, hiába forgatja el a kormánykereket, a hajótest nem a következő pillanatban, hanem csak lassan veszi fel az új irányt. ... A legfontosabb az úti cél kijelölése, és a kormány hozzáigazítása. Fontos kimondani, hogy a természetes reprodukció helyreállítása nemzeti ügy, nem **egy** nemzeti ügy a sok közül, hanem **a** nemzeti ügy. És európai ügy is: nem **egy** európai ügy, hanem **az** európai ügy."*

Részlet Orbán Viktor miniszterelnök a II. Budapesti Demográfiai Fórumon elhangzott beszédéből, 2017. május 25.

Mióta is vagyunk a huszonnegyedik órában? Konganak körülöttünk a demográfiai vészharangok. Arra figyelmeztetnek, hogy ha valami nem változik, a valaha erős Európából bizony egyhamar egy gyenge Európában találjuk magunkat. Jelzik nekünk, hogy ha nem működik megfelelően az életösztönünk, ha nem erősítjük a kereszténységünket és az abból fakadó európai kultúrát, s nem megfelelően válaszolunk a mi időnk legnagyobb kihívására, akkor lassan vagy nem is olyan lassan felszámoljuk saját életünk alapjait.

Európa az üres bölcsők kontinense lett. Míg a világ számos országából a dinamikusan növekvő népesség útra kel, hogy új otthont találjon magának, Magyarországon három és fél évtizede minden évben többen halnak meg, mint amennyien születnek. Évről évre 30 ezerrel kevesebb magyar ember él a világon. A kérdés, beletörődünk-e abba, hogy szépen lassan elfogyunk, hogy az európai, s benne a magyar kultúra alulmarad a civilizációk küzdelmében. Ha nem, mit teszünk a folyamat megfordítása érdekében? Milyen választ ad Európa, s mit Magyarország a demográfiai válságra? Mire van szükség, hogy a XXI. századi magyarság újra gyarapodjon?

Szükség van alapvető értékeink megerősítésére és következetes képviseletére. Az egyén nem önmagában, hanem közösségeiben való támogatására, a magánérdek összehangolására a nemzeti érdekkel. Ahelyett, hogy a kívülről érkező tömeges nyomásnak engednénk, belső erőforrásainkat kell mozgósítani. Szükség van a magyar fiatalok gyermekvállalási terveinek betel-

jesítésére. Erős, összetartó családokra, erős közösségekre, hiszen csak erős családokra lehet erős nemzetet építeni. Célunk tehát nem pusztán a megmaradás, hanem a gyarapodás, és az élet minőségének javítása.

A fentiekhez pedig elsősorban biztonságra van szükség. Fizikai, anyagi, lelki biztonságra. Családközpontú köznevelésre, az egészséges időskort biztosító egészségügyre, a rászorulóknak védőhálót nyújtó szociális ellátásokra, munkalehetőséget kínáló és a teljesítményt elismerő, stabil gazdaságra, a gyermeknevelést támogató családpolitikára és a közösségeket felemelő kultúrára. Szükségünk van az egyházi és a polgári közösségekre és arra, hogy minél többen ismerjék fel a saját, egyéni felelősségüket a nemzet jövőjének alakításában.

Az elmúlt hét év közös munkájának köszönhetően megérkeztek az első biztató jelek, melyek azt mutatják, a magyar emberek jövőbe vetett bizalma visszatérőben van, a nemzet kihunyni látszó életösztöne ébredezik. A családok tudják, hogy számíthatnak a kormányzat támogatására, legyen szó akár munkavállalásról, akár a gyermekek ellátásáról, akár otthonteremtésről. A gyermekvállalási kedv a 2011-es mélypont óta folyamatosan emelkedik, a korábbi tendencia megfordulásával 2010 óta dinamikusan nő a házasságkötések száma, a fiatalok pedig továbbra is házasságban és gyermekekkel képzelik el a jövőjüket. Nekik tartozunk felelősséggel. Nekik kell megadnunk azt a támogatást, amelynek köszönhetően érzik és tudják, hogy a gyermekvállalás nemcsak számukra, de az egész nemzet számára érték.

A mögöttünk lévő hét évben elindultunk a családbarát Magyarország megvalósításának útján, de még közel sem értünk az út végére. 2018 a családok éve lesz. Ebben az évben kétszer akkora költségvetési támogatást nyújtunk a családoknak, mint nyolc évvel korábban.

Ez a kötet egyfajta számvetés. Egyfajta találkozás a valósággal: egy pusztító válság kialakulásának és rombolásának anatómiája, s a belőle kivezető út felvázolása. A maga nemében egyedülálló minisztériumi, kormányzati vállalkozás.

Tisztelettel ajánlom figyelmébe!

Balog Zoltán
az emberi erőforrások minisztere

KÖSZÖNTŐ

„Ha a szülő üzleti befektetésnek tekinti a gyereknevelést, a legnagyobb mértékben pórul jár. (...) A gyerek mindennap kifizeti saját magát. A szülő egy főkönyvi lapot tart a gyermeke számára: egyik oldalon beírja, amit ráköltött s amit rápazarolt, a másik oldalon felrója, mit vár ezért viszonzásul. Az én tanácsom az, s én, amennyire emberileg lehetséges, ezt végre is hajtottam: a szülő mindennap zárja le a számadást, írja be egyenlegül, hogy: van gyermeke. Ez az öröm mindent ki kell, hogy fizessen."

Móricz Zsigmond

Amikor nyolcéves kislányunkat megkérdeztük, mi szeretne lenni, ha felnő, gondolkodás nélkül vágta rá: anyuka. Fiaink számára is pici koruktól természetes, hogy egyszer nekik is gyermekeik, majd unokáik lesznek, erre a feladatra legalább annyira készülnek, mint arra, hogy sikeres mérnökként, híres futballistaként boldogulnak majd.
Mégis. A természetesnek gondolt és érzett, biztonságot adó értékeket a nyugati világban egyre több támadás éri, és hiába vagyunk hagyományosan családközpontú gondolkodásúak, hiába terveznek a fiatalok házasságot, legalább két gyermeket, évtizedek óta demográfiai lejtmenetben van a magyarság.

A kötet, amelyet Ön most a kezében tart, Tisztelt Olvasó, betekintést nyújt a világ népesedési folyamataiba, rávilágít, mi az oka annak a modern kori népvándorlásnak, mely Európa számára jelenleg a legnagyobb kihívást jelenti. Látleletet adunk az egész kontinensünket sújtó demográfiai krízisről, és azt is megtudhatja, hogy ma már Európa népességének gyarapodása kizárólag a bevándorlásnak köszönhető.
A második fejezetben évszázadokra visszanyúlva áttekintjük a magyar demográfiai helyzetet, bemutatjuk a jellemző trendeket és azok kialakulásának hátterét.
Ezt követően részleteiben ismertetjük a 2002-2010 közötti kormányzati ciklusok hibás, nemzet- és családel-

lenes döntéseinek demográfiai következményeit, melyből látszik, hogy a bizonytalanság, a megszorítások, a családtámogatások megnyirbálása, a téves gazdaságpolitikai döntések, a határon túl élő nemzettársaink perifériára szorítása milyen, nehezen gyógyuló sebeket ejtettek a magyarságon.

„Családbarát fordulat 2010-2018" – ezt a címet adtuk kötetünknek, és erről a fordulatról szól a negyedik fejezet is, melyből megtudhatja, mit jelentett, hogy az Orbán-kormány a magyar nemzet gyarapodásának szolgálatába állította döntéseit.

Bemutatjuk, milyen konkrét lépéseket tettünk 2010 és 2017 között annak érdekében, hogy a paradigmaváltás hatásai érezhetők legyenek, hogy segítsünk a magyar fiatalok családalapítása és gyermekvállalása előtt álló akadályokat elhárítani, a családok pedig egyre jobban éljenek. Bár a demográfiai fordulatot pusztán családpolitikai eszközökkel nem lehet elérni, ebben a kötetben elsősorban azokra a pontokra helyeztük a hangsúlyt, melyek közvetlenül kapcsolódnak a népesedéshez.

A hatodik fejezetben mutatjuk be kormányzásunk közel nyolc évének eddigi demográfiai eredményeit, végezetül pedig röviden arról is szólunk, melyek azok a területek, ahol a legtöbb feladat áll előttünk annak érdekében, hogy a magyarság fogyását megállítsuk, és a magyar családok jólétét tovább növeljük.

Termékenység, születésszám, várható élettartam, vándorlási egyenleg, trendek, százalékok, költségvetés, százmilliárdok. Sok grafikon, táblázat, elemzés szerepel kötetünkben. Arra kérem Önt, Tisztelt Olvasó, hogy az adatok tanulmányozása közben se veszítse szem elől, mi van a számok mögött: megfogant életek, emberi sorsok, közösség, összetartozás, szeretet, családi kötelék.

Novák Katalin
család- és ifjúságügyért felelős államtitkár

BEVEZETŐ

„Az Európai Unió demográfiai válságot él át, a fogalom szinte minden elfogadható definíciója szerint. A válság abból ered, hogy kevesebben születnek, mint ahányan meghalnak. A termékenység az Európai Unió 28 tagországának túlnyomó többségében jóval elmarad attól a szinttől, amely a népesség egyszerű reprodukciójához szükséges.
Amennyiben továbbra is ilyen alacsony marad a termékenység, az érintett országok népessége mindössze két generáció, azaz nagyjából 60 év alatt a felénél is kevesebb lesz. E drasztikusan lecsökkent népesség életkori összetétele nem lenne összeegyeztethető a gazdasági fenntarthatósággal. Azokban az országokban, ahol ez a szindróma megjelenik, a jövőben elkerülhetetlen lenne a tömeges bevándorlás engedélyezése olyan országokból, ahol nincs népességdeficit.

Ezt azonban sem a kormányok, sem a közvélemény nem érzékelik válságként. Az ok érthető: rövid az időhorizont. A politikusokat lefoglalja az itt és most, figyelmük legfeljebb a következő választásokig terjed. A közvéleményt is hasonló korlátok gátolják. Rövid távon a népességfogyás és a népesség öregedése szinte észrevehetetlen. A népesség száma és életkor szerinti összetétele évről évre alig változik. A folyamat lassú tempóban, lépésről lépésre halad azon az úton, amely végső soron kollektív nemzeti és civilizációs öngyilkossághoz vezet."

A fentieket Demény Pál demográfus – aki Paul Demeny néven 38 éven át volt az általa alapított Population and Development Review főszerkesztője –, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) külső tagja mondta 2015-ben a „Globális migrációs folyamatok és Magyarország – Kihívások és válaszok" című konferencián. [1]

AZ ÉRTÉKEK KORMÁNYA

A 2010-ben megalakult második Orbán-kormány értékek mentén fogalmazta meg nemzetstratégiáját. Ezek az értékek a kereszténység és az ebből fakadó természetjog értékei. Az Alaptörvénybe került az emberi élet, a házasság és a családok védelme, támogatása, a munkaalapú társadalom elvei, melyek a magyarság hosszú távú megmaradásának alapjai. A kormányzat intézkedései ezekre az értékekre épülnek, ennek az értékrendszernek a kifejeződései.

HERDER JÓSLATÁNAK ÁRNYÉKÁBAN

1791-ben írta le Johann Gottfried Herder gyászos jóslatát: „A mások közé ékelt kis számú magyaroknak a századok múltán talán majd a nyelvét sem lehet fölfedezni". E jóslat elleni cselekvés a mindenkori felelős magyar gondolkodók számára meghatározó: Kölcsey, Berzsenyi, Vörösmarty, Illyés Gyula költészete, a népi írók szociográfiái mind-mind a megmaradás, a magyarság jövőjéért érzett aggodalmat fejezik ki. A ma élő nemzedékek felelőssége, hogy a magyar társadalom hosszú távon fenntartható sikeres közösség legyen. Egy sikeres nemzet boldog, gyermekeket vállaló családok nélkül elképzelhetetlen.

---

[1] Az MTA Székházában 2015. november 16-án tartott konferencián angol nyelven elhangzott előadás szerkesztett változata megjelent a Population and Development Review, 2016. márciusi számában (111-120. o.), magyarul pedig Demény Pál: Népesedéspolitika. A közjó szolgálatában (KSH Népességtudományi Kutatóintézet. Budapest, 2016) című kötetben (357-367. o.).

A DEMOGRÁFIAI VÁLSÁG KEZELÉSE –

AZ EGYÉNI DÖNTÉSEK ÉS TÁRSADALMI CÉLRENDSZER KÖZÖTTI EGYENSÚLY MEGTEREMTÉSE

1. A DEMOGRÁFIAI VÁLSÁG OKAI

A gyermekvállalás egyéni döntés eredménye, ugyanakkor hatása sorsdöntő a közösség életére. A megszületett gyermekek valamennyi társadalomban a közösség jövőjének biztosítékai, az élet teljes spektrumában.

A fiatalok, felnövekvő generációk megfelelő létszáma nélkül nem biztosítható, hogy a magyarság

- hagyományos értékeit megőrizhesse és továbbvihesse;
- új értéket teremthessen;
- sikeres, előremutató válaszokat adhasson a modern kor aktuális kihívásaira;
- a működéshez szükséges erőforrásokat biztosíthassa.

Sajnos ezek az alapvető és egyértelmű társadalmi célok az egyéni gyermekvállalási döntést kevéssé befolyásolják. Annak ellenére, hogy a sikeres, jól működő, erős jövőképpel rendelkező nemzet valamenynyiünk egyéni boldogulásának is vitathatatlan előfeltétele. A szülők gyermekvállalási döntéseit alapvetően hosszú távú célok határozzák meg, de ezek a családi közösség megteremtéséről, sikeréről, boldogulásáról szólnak. Tehát főként személyes, egyéni és családi vonatkozásúak, közvetlenül nem kapcsolódnak a közösség egészének perspektívájából megfogalmazott célokhoz. Ráadásul ez utóbbiak legfőképpen nem a gyermekvállaláshoz, a gyermekek felneveléséhez fűződnek, hanem e folyamat „végeredményét" veszik alapul. Ez a szemlélet és időhorizont pedig a szülői döntés szempontjából alig számít. A Demény professzor úr által elmondottaknak megfelelően a jövőbeli közösségi eredmények egyéni boldogulásra gyakorolt hatásai – sajnos – hiába nyilvánvalóak, mégis kevésbé láthatóak.

A közösségi és személyes célok – látszólagos, de a gyermekvállalást kedvezőtlenül befolyásoló – inkonzisztenciája mellett a hagyományos társadalmak átalakulása, fejlettebbé válása is kétségtelenül hozzájárul a demográfiai válságjelenségekhez. A hagyományos – iparosodási folyamatot megelőző – társadalmakban a gyermekvállalás kényszerítő létszükséglet volt. Egyfelől a magasabb halandóság miatt csak ez biztosíthatta a család jövőjét. Másfelől a családi gazdaságok jelentősége kiemelkedő volt, ezek működtetésének, továbbvitelének pedig alapvető feltétele volt a nagycsalád. Közösségi megoldások hiányában ugyancsak a családi háttér biztosította az idős kor, vagy betegség miatt munkaképtelenné vált szülők, illetve rokonok megélhetését.

A modern társadalmakban az egyéni boldogulásnak már egyre kevésbé akadálya a gyermekvállalás elmaradása, a nagycsalád hiánya. A társadalmi munkamegosztás, a kommunikációs formák fejlődésével egyre inkább csökken a családon belüli transzferek jelentősége, illetve ösztönző hatása. Bizonyos élethelyzetekben pedig a gyermekvállalás (látszólag) kifejezetten gátolja a sikeres életpályát, elsősorban a nők esetében.

Mindezen tényezők a családalapítás, a gyermekvállalás csökkenő jelentőségének hamis érzetét kelthetik. A közösség sikerét, és így hosszabb távon az egyének boldogulását is veszélyezteti azonban, ha a fejlődés legfontosabb erőforrása már nem áll rendelkezésre elégséges mértékben.

2. A DEMOGRÁFIAI VÁLSÁG KEZELÉSI LEHETŐSÉGEI

Az egyéni és közösségi értékek átörökítése, fejlesztése, a közösség fenntartása, egyben tartása csak a népességcsökkenés megállítása esetén lehetséges. Ennek két feltétele a gyermekvállalási kedv, valamint a várható élettartam emelkedése.

Azon közösségek, nemzetek életszínvonala magasabb, azok sikeresebbek és esélyesebbek maradandó értékek létrehozására, ahol a generációk közötti együttműködés erős. E társadalmakban az ígéretes jövő, a sikeres jelen, valamint a tapasztalat egyszerre jelenik meg a magánéletben és a közösségi életben egyaránt. Így a tisztes karriert befutottak bölcsessége, a lendületes és innovatív aktív korosztályok, a közösséget – egyúttal saját sorsukat – megváltoztatni akaró fiatalabbak, valamint a kíváncsi gyermekek együtt teremtenek értékeket, és alapozzák meg a nemzet jövőjét.

A kormányzati politika célja és feladata mindezen jövőkép megvalósításának elősegítése a rendelkezésére álló eszközeivel. Eszközrendszerének legfőbb elemei a szükséges tájékoztatás biztosítása, és az aktív cselekvés. A döntési helyzetben lévő fiatalok tájékoztatása arról, hogy a gyermekvállalás elhalasztása, vagy elmaradása milyen következményekkel járhat a teljes közösség jövőjére nézve. Ezzel párhuzamosan pedig folyamatosan dolgozni szükséges a gyermekvállalást akadályozó tényezők lebontásán, nyilvánvalóvá téve ezzel, hogy a gyermekek felnevelése a sikeres, aktív életpályát nem hátráltatja, hanem kiteljesíti.

2.1. JÖVŐKÉP KIALAKÍTÁSA, A LEHETSÉGES KÖVETKEZMÉNYEK OBJEKTÍV BEMUTATÁSA

A jelenlegi nemzeti, keresztény kormányzat különös jelentőséget tulajdonít a gyermekvállalás ösztönzésének, a gyermeket nevelő családok támogatásának. Valljuk: a gyermek értéket jelent – egyéni és közösségi szinten is. Hangsúlyozzuk: a sikeres és boldog nemzet alapvető feltétele a gyermekvállalás. Gyermekek nélkül a közösségi célok nem teljesülhetnek, a közösségi élet megszűnésre ítélt, illetve elkerülhetetlen a beolvadás más, életképesebbnek bizonyuló társadalmakba. Ez pedig a hagyományos értékek, tradíciók szükségszerű megszűnését, a gyökerek elvesztését „eredményezné".

Minden egyes gyermekvállalásról szóló döntés egyúttal a jövő megválasztása, voks az elkövetkező évtizedekről: a sikeres jövő mellett, vagy azt elutasítva. Nyilvánvaló azonban, hogy valamennyi gyermekvállalási döntés mögött változatos emberi sorsok és élethelyzetek, adott esetben súlyos dilemmák állhatnak. Az állam működtetői és döntéshozói tisztában vannak ezzel, ezért a szülőket nem hagyjuk magukra. Intézkedéseink fő célja olyan élethelyzetek, olyan családbarát társadalmi közeg kialakítása, amely a gyermekvállalás melletti érveket erősíti, miközben az ellene szóló érvek jelentőségüket vesztik.

A döntés azonban természetesen a fiatalok kezében van. Ennek felelősségét, a gyermekvállalás kötelezettségét elsősorban ők viselik. Elsősorban az ő feladatuk a gyermeknevelés megfelelő körülményeinek megteremtése. Ha igaz, hogy a gyermekkori élmények nagymértékben befolyásolják a felnőttkori viselkedést, a sikeres élet esélyeit, a családi körülmények minden élethelyzetben és mikrokörnyezetben kiemelkedő jelentőségűek.
Közös felelősségünk pedig még nagyobb, hiszen meghatározó, milyen példát látnak gyermekeink, unokáink. E szempontból kiemelkedően fontos, hogy bármely közösségi intézmény megfelelő időben – tehát még a szülővé válás előtt – képes legyen közvetíteni a megfelelő értékeket és ismereteket. Ennek során megvilágíthatóak a gyermekvállalás, a családi élet értékei, bemutatható, hogy miért érdemes akár küzdelmet is vállalni ezek eléréséért. E folyamatban – a köznevelési intézmények mellett – a közösség életében fontos szerepet játszó egyházak és civil közösségek felelőssége nyilvánvaló.

2.2. A KORMÁNYZATI LÉPÉSEK INDÍTÉKAI ÉS TERÜLETEI

A jelenkori demográfiai válság kezelése csak akkor lehet hatékony, ha az intézkedések a problémák gyökeréig hatolnak. Nem a tüneti kezelés tehát a cél, néhány látványos forrásjuttatás formájában. Az okokat, tehát az egyéni és közösségi célok fentiek szerinti látszólagos, de erőteljesen megjelenő ellentmondásait kell tehát feltárni és hatékonyan kezelni, lehetőség szerinti mértékben harmonizálni.

Ez összetett feladatot jelent, mely már jóval a gyermekvállalást megelőzően feladatokat ró a gyermekek, fiatalok környezetére, az oktatásukban, nevelésükben közreműködő intézményekre. Fontos, hogy gyermekeink gondozása, óvodai és iskolai nevelése során a családi élet, a gyermekvállalás értékként jelenjen meg. Cél, hogy a bemutatott példák, minták ennek megértését, befogadását segítsék elő, s készítsék fel a jövő generációit az egyéni és közösségi értékek tiszteletére és megőrzésére.

Az elfogadott kormányzati és parlamenti intézkedéseknek pedig egyfelől összhangban kell lenniük az egyéni célokkal, szándékokkal, másfelől támogatniuk kell azokat. E támogatás lényege pedig a gyermekvállalást gátló – az arról döntő szülők szerint legfontosabb – akadályok lebontása. Bármely ezt célzó intézkedés különböző formában érintheti az eltérő helyzetű családokat, továbbá nemcsak az egyéni életpályákra, hanem a teljes közösség jövőbeni sorsára is kihat. Így hatékonysága csak előzetes mérlegeléssel, és megfontolt döntésekkel biztosítható.

Ez csak akkor lehetséges, ha az állami intézkedések a legtöbb területen segítséget nyújtanak a gyermek felnevelését vállalóknak. Ki kell tehát terjedniük minden olyan területre, amelyek a kérdéskör szempontjából fontosak lehetnek. A gyermekvállalás dilemmái családonként eltérőek. A gyermeket vállaló szülők aggályai legfőképpen a háztartási költségek emelkedésére, a gyermeket vállaló szülők – elsősorban az anya – jövedelmi szintjének átmeneti visszaesésére, a gyermeknevelés megfelelő körülményeinek biztosítására fókuszálnak. Utóbbi kezelésében az otthonteremtés, a bölcsődei és óvodai ellátás, valamint az iskolai képzés elérhetősége és megfelelő színvonala is kiemelendő.

Talán kevésbé hangsúlyos, pedig a sikerre koncentráló nemzeti jövőképből nyilvánvalóan következik, hogy a családpolitikának a gyermeknevelés értékteremtő jellegét kell támogatnia. A támogatási formákat is ennek figyelembevételével kell kialakítani. Nem vitatható ugyanis, hogy a gyermekvállalás egyéni és társadalmi szinten is „beruházás az emberi tőkébe". Jogos és vállalható célkitűzés tehát, hogy ez az egyén és a társadalom oldalán is „megtérüljön". A közösség szintjén – bármely társadalmi mikrokörnyezetben – sikeres emberek a magánéletben is kiegyensúlyozott családi háttérre törekednek, sikeressé téve egyúttal az egész társadalom működését is. Ezért családi törekvéseik a kormányzat számára is ösztönzendők, bátorítandók.

Ugyancsak érvényesítenie kell a családpolitikának a biztonság természetes igényének érvényesülését. A gyermekvállalásról szóló döntés egy életre szól, hatásai valamennyi életszakaszban érvényesülnek. Ezért alapvető követelmény a családtámogatási formák kiszámíthatósága, stabilitása, megfelelő – a gyermeknevelést érdemben segítő – mértéke, és időtartama is: addig járjon, amíg érdemi segítséget jelent.

Mindebből az is következik, hogy nem alapvető cél az egyéni szándékok, döntések megváltoztatása. Nem szabad elfeledkezni arról, hogy egyéni szándékok hiányában – egyéni „önrész" nélkül – a célok megvalósulása lehetetlen.

Amennyiben a nemzetstratégia a leírtak szerinti értékekre koncentrál, a gyermekvállalás nem marad meg csupán a tervek szintjén. Nem véletlen ez a megfogalmazás. Felmérések igazolják, hogy a magyar fiatalok gyermekvállalási terveinek megvalósulása esetén meghatározható időn belül megállna a népesség fogyása. A tervek azonban általában csak részben valósulnak meg, a tényleges termékenységi mutatók elmaradnak az egyénileg tervezettől. A családpolitika akkor sikeres, ha a „valami mindig közbejött" tényező hatása megszűnik, a döntéshozatal során az egyéni ambíciók megvalósulását gátló tényezők háttérbe szorulnak.

2.3. KORMÁNYZATI INTÉZKEDÉSEK A 2010 ÓTA ELTELT IDŐSZAKBAN

2010 óta a Kormány a kormányzás teljes spektrumában a leírt célkitűzések érvényesítését, az egyéni és közösségi szempontokat egyaránt szolgáló intézkedéseket hozott. Ezek közül kiemelendő a munkaalapú társadalom megteremtése, a munka elismerése, az adórendszer új alapokra helyezése, a családi típusú adózás bevezetése és jelentős kiterjesztése.

2010 és 2018 között a gyermekes szülők részére költségvetési forrásból biztosított összeg 3,5%-ról 4,8%-ra emelkedett a GDP arányában. Az eltartottak után biztosított családi kedvezmény reálértéken számítva is mintegy húszszorosára emelkedett 2010 óta. Így 2010-hez képest 2018-ban már közel 1000 milliárd forinttal magasabb a gyermeket nevelő családok részére rendelkezésre álló összeg.

A demográfiai célú intézkedések időtávja hosszú. Nem várható el, hogy az állami támogatás emelkedése egy-két év alatt már „automatikusan" éreztesse hatását a népesedési mutatók alakulásában. A megváltozott szemlélet, az egyéni és társadalmi célok harmonizálásának szándéka azonban meggyőződésünk szerint helyes irány, amelynek eredménye belátható időn belül nem marad el, az eddigi tendenciák joggal nevezhetők reménykeltőnek. Az elmúlt években a születések száma és a termékenységet leíró mutató is „felpattant" a mélypontról. E folyamatok alapján bizakodhatunk abban, hogy az átlagos gyermekszám legfontosabb mutatója (az ún. teljes termékenységi arányszám) belátható időn belül eléri a 2,1-es értéket. Ez szükséges feltétele annak, hogy a népesség fogyásáról végre csak múlt időben beszélhessünk, és a magyarság ismét gyarapodjon.

I. FEJEZET

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

1.1 A VILÁG NÉPESEDÉSI FOLYAMATAINAK ALAKULÁSA

A világ össznépessége 2017. január 1-jén 7 550 millió fő volt. Napjainkban Európa területén él a világ népességének 10%-a, mintegy 742 millió fő, ezzel harmadik helyen áll a kontinensek rangsorában. Az első helyen Ázsia áll a népesség 60 %-ával (több mint 4,5 milliárd ember), ezt követően Afrika (16%, 1,2 milliárd fő) előzi meg az „öreg" kontinenst. Utánunk következik Latin-Amerika és a Karib-szigetek (9%, 645 millió fő), Észak-Amerika (5%, 361 millió fő), végül a legkisebb létszámú Óceánia (0,5%, 40 millió fő)[1].

Az Egyesült Nemzetek Szervezete 2017 júniusában becsléseket és előrejelzéseket tett közzé a világ régióinak népességszámára vonatkozóan. A World Population Prospects elkészítésének legfőbb célja, hogy felhívja a figyelmet az egyre sürgetőbb demográfiai kihívásokra, mint a túlnépesedés, és a társadalmak elöregedése. Az előrejelzések alapján a népesség számának növekedése folyamatos lesz, 2050-re 9,8 milliárd főre, míg 2100-ban 11,1 milliárd főre fog emelkedni. A népesség növekedésének üteme az 1960-as években volt a legnagyobb (évi 2%), ami napjainkra 1,1%-ra csökkent, de még így is minden egyes évben átlagosan 83 millió fővel gyarapodik a világnépesség. 2050-re már „csak" 0,5%-kal számolnak az előrejelzések.

A társadalmak népességfejlődésének folyamatait elsőként Warren Thompson vázolta fel 1929-ben, majd rá alapozva F.W. Notestein és munkatársai tárták fel részletesen 1936 és 1945 között. Ez az elmélet **a** demográfiai átmenet modellje, amely magyarázza a fejlett és fejlődő országok demográfiai változásait, az eltérő tendenciákat, a demográfiai átmenetet, amelyen az emberi civilizáció – gazdasági, egészségügyi, technológiai, kulturális fejlődésével párhuzamosan, az egyes népességcsoportok, földrajzi régiók vonatkozásában rendszerint eltérő ütemben – végigmegy, négy szakaszra bontva:[2]

1. szakasz:
Hosszú ideig magas és változatlan halandóság és termékenység jellemzi, a születések és halálozások száma nagyrészt kiegyenlíti egymást; ez a népességszám lassú növekedését eredményezi, a társadalom korszerkezete pedig alapvetően fiatal (a 18 év alattiak adják a populáció zömét). Ez a struktúra a premodern társadalmakra jellemző. Nyugat-Európában a XVIII. századig, Közép-Kelet-Európában egészen a XIX. század első feléig, Ázsiában a XIX. század végéig volt uralkodó ez a demográfiai szakasz (ún. „A" típusú népesség).

2. szakasz:
A halandóság mértéke csökken (az élelmiszerellátás javulása és a közegészségügy fejlődése miatt), a születések száma azonban változatlanul magas. Emiatt felgyorsul a népességnövekedés üteme, „demográfiai robbanásnak" is nevezhetjük ezt a periódust („B" típusú népesség). Az időskorúak száma emelkedik, a népesség gerincét a fiatalok és középkorúak (18-45 év közöttiek) alkotják. Nyugat-Európában ez a XIX. század második feléig, Európa többi részén az 1900-as évek közepéig volt jellemző, Ázsiába pedig ezt követően, az 1900-as évek második felében gyűrűzött be, s érvényesül – csökkenő intenzitással – lényegében mindmáig. Utolsónak Afrika lépett be e periódusba a közelmúltban, de az igazi népességrobbanás ott még csak ezután következik.

3. szakasz:
A várható élettartam növekedésével a halandósági szint tovább csökken, de immár a termékenységi szint is, így lassul, majd megáll a népesség gyarapodása, és kezdetét veszi a lakosság elöregedése, egyre többen esnek ki a termékenységi korból. A népességben a legnagyobb hányadot a 30-60 év közöttiek alkotják (ún. „C" típusú népesség). Nyugat- és Közép-Európában ez a szakasz a XX. század elején kezdődött, s tartott egészen az ötvenes évekig, Kelet-Európában csak az ezredforduló tájékán zárult le, Ázsiában pedig még el sem kezdődött.

---

[1] *World Population Prospects: The 2017 Revision, Key Findings and Advance Tables*
Forrás: https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf
[2] *Farkas Péter (2012): A szeretet civilizációjáért – Társadalompolitika – szociálpolitika – családpolitika és a keresztény társadalometika. L'Harmattan*

4. szakasz:
Az utolsó fejlődési szakaszban a halandóság az időskorúak arányának emelkedésével (a népesség nagyobbik része 50 év feletti) még tovább növekszik, miközben a termékenység alacsony szinten állandósul, így – mivel a korábban jelentősebb számban született, és mostanra időskorba lépő korosztályok halálozásának hatása a népesség létszámában erőteljesebben érvényesül – a populáció csökkenésnek indul. Végül, a nagyobb létszámú generációk kiesését követően a halálozási mutató fokozatosan ismét a változatlanul alacsony születési arányszám szintjére csökken le, így a két hatás egymást kiegyenlíti, s a népességszaporodás a kezdeti szintre visszaáll (ún. „D" típusú népesség). Nyugat-Európa a XX. század végén, a XXI. század elején lépett be ebbe a fázisba. A népesség szerkezete (korfája), vagyis az egyes korosztályok létszáma és aránya is igazodik ezekhez a ciklikus változásokhoz, ahogyan az 1/1. ábra is mutatja.

A felvázolt elmélet szerint a földrészek, térségek népességfejlődése attól függ, hogy éppen mely demográfiai szakaszban járnak. Nyugat-Európa, mely már az utolsó ciklusban jár jelenleg, egyértelműen a legelőrehaladottabb állapotban van a demográfiai szakaszok tekintetében[3]. Sorrendiségét tekintve a ciklus a legfejlettebb térségben kezdődik és a legelmaradottabb régiót éri el utoljára (Nyugat-Európából Közép-Kelet-Európán át Ázsián keresztül jut el végül Afrikába). Összességében elmondható, hogy a fejlődő országokban a demográfiai átmenet megkésetten jelentkezik a fejlett országokhoz képest, mivel ezen a helyeken még mindig a növekvő születésszám, a demográfiai robbanás jellemző, mint azt az 1/4. ábra is szemlélteti.
Természetesen az egyes szakaszoknál vázoltak csak nagy vonalakban írják le a népesedési folyamatok alakulásának fő tendenciáit, ezekben ugyanakkor az adott civilizációs körbe tartozó egyes országok esetében – az ott lejátszódó történelmi, gazdasági folyamatoktól, rendkívüli eseményektől, vagy a modernebb korokban az állami szakpolitikáktól is függően – lehetnek eltérések. A leírtak tehát semmiképpen sem tekinthetők determinációnak, csupán az eddig történelmileg megfigyelt folyamatok összegzését adják; a tényleges kimenetet viszont az adott országban vagy régióban történt konkrét események, vagy kormányzati intézkedések képesek kedvezőbb, vagy akár kedvezőtlenebb irányba befolyásolni.

1/1. ábra - A NÉPESEDÉSI CIKLUSOK JELLEMZŐI

FŐ VÁLTOZÓK	NÉPESSÉGTÍPUSOK			
	A	B	C	D
Születési ráta	Magas	Magas	Csökkenő	Alacsony
Halálozási ráta	Magas	Csökkenő	Alacsony	Növekvő
Népességszám	Állandó / lassan növekvő	Növekvő	Állandó	Csökkenő, majd állandó
Kormegoszlás	Többségében gyermekkorú (18 év alatti)	Többségében fiatal középkorú (18-45 éves)	Többségében középkorú (30 év feletti)	Többségében idősebb korú (50 év feletti)

Forrás: Quigley, 1966 alapján

[3] *Carroll Quigley: Tragedy and Hope: A History of the World in Our Time. Macmillan Company, New York, 1966.*

1/2. ábra - A DEMOGRÁFIAI ÁTMENET SZAKASZAI Születési és halálozási ráták (évente, ezer lakosra)

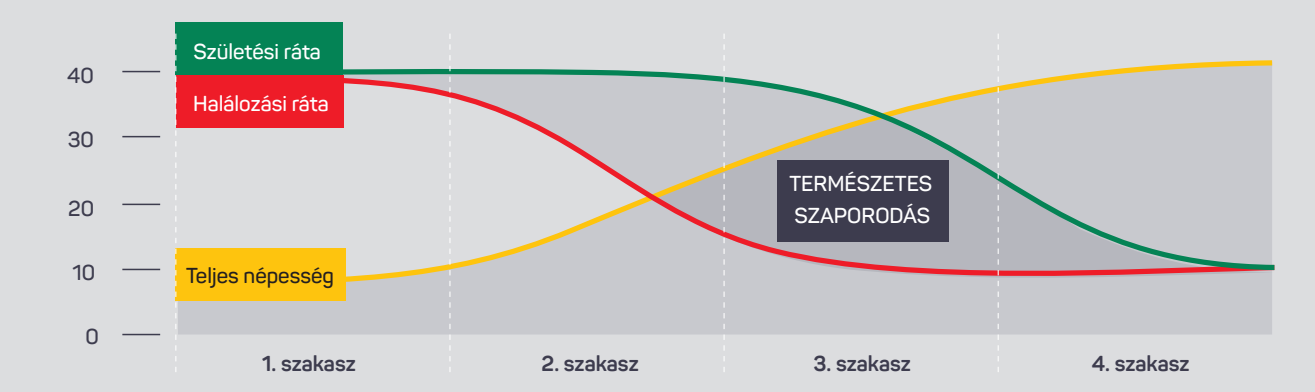

Forrás: www.ourworldindata.org

1/3. ábra - AZ EGYES NÉPESEDÉSI SZAKASZOKAT JELLEMZŐ KORFÁK

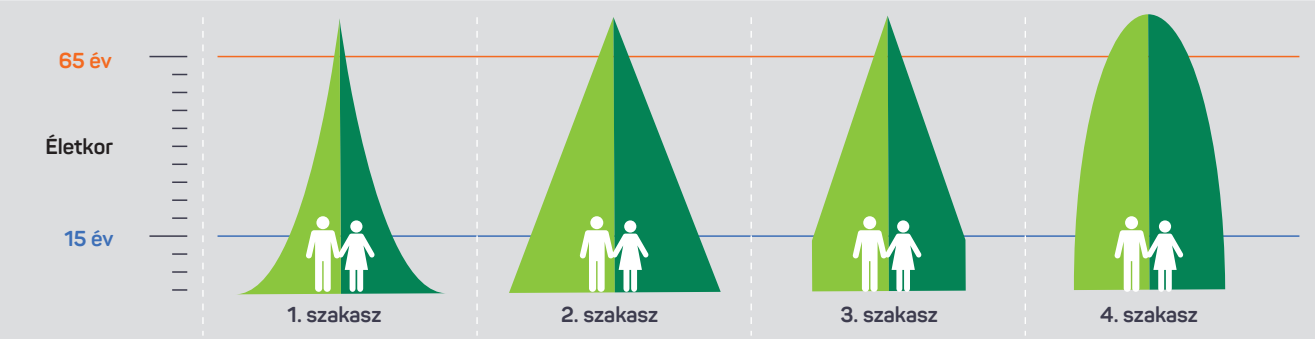

Forrás: www.ourworldindata.org

1/4. ábra - A NÉPESEDÉSI CIKLUSOK ÉS NÉPESSÉGTÍPUSOK DINAMIKÁJA

IDŐSZAK	Nyugat-Európa	Közép-Európa	Kelet-Európa	Ázsia	Afrika
1700	A	A	A	A	A
1800	B	A	A	A	A
1850	B	B	A	A	A
1900	C	B	B	A	A
1950	C	C	B	B	A
2000	D	D	C	B	B
2050	D	D	D	C	B
2100	D	D	D	C	B

Forrás: Quigley, 1966 alapján

A táblázatban a szaggatott vonal a legnagyobb népesedési nyomással jellemzett „B" népességtípus megjelenésének időbeli lefutását mutatja, melyből látható, hogy az 1700-as évektől kezdődően átlagosan 50-100 évenként lép át egy földrajzi térség egy következő stádiumba.

1.2 VÁRHATÓ NÉPESEDÉSI FOLYAMATOK AZ ÉVSZÁZAD VÉGÉIG

1.2.1. A NÉPESSÉGSZÁM ALAKULÁSA FŐBB RÉGIÓK SZERINT

A fenti ciklikus változások összefüggéseit alátámasztva, földrészenkénti összehasonlításban is jól látható, hogy a legjelentősebb népességrobbanás jelenleg is az afrikai kontinensen zajlik, ahol 1950-2017 között 5,5-szörösére nőtt a népesség. Latin-Amerika, Ázsia és Óceánia népessége is háromszoros növekedést mutatott a vizsgált időszakban. A kontinensek közül Európában volt a legkisebb mértékű növekedés, mindössze 35%.

Ez a tendencia, a népességszám emelkedésének földrészenkénti eltérő üteme az elkövetkező 50-100 évben is fennmarad, ugyanis az előrejelzések szerint 2017-hez képest 2100-ra Európa népessége 742 millióról 653 millióra fog csökkenni, míg Afrikáé 1,3 milliárdról 4,5 milliárdra növekszik majd.

Az 1/5. ábrán látható, hogy 2100-ra a Föld összlakosságának 40%-át már a fekete kontinensen élők fogják alkotni, ami a második legmagasabb lesz Ázsia 43%-os részesedése után. Ezzel szemben Európa lakosságának részaránya a jelenlegi 10-ről 6%-ra fog csökkenni.

1/5. ÁBRA - A VILÁG NÉPESSÉGVÁLTOZÁSA RÉGIÓK SZERINT 1950-2100-IG (EZER FŐ)

RÉGIÓ	NÉPESSÉG (1000 fő)				
	1950	2017	2030	2050	2100
Világ	**2 536 275**	**7 550 262**	**8 551 199**	**9 771 823**	**11 184 368**
Afrika	228 670	1 256 268	1 703 538	2 527 557	4 467 588
Ázsia	1 404 062	4 504 428	4 946 586	5 256 927	4 780 485
Európa	549 375	742 704	739 456	715 721	653 261
Latin-Amerika és a Karib-szigetek	168 918	645 593	718 483	779 841	712 013
Észak-Amerika	172 603	361 208	395 453	434 655	499 198
Óceánia	12 648	40 691	47 683	57 121	71 823

Forrás: www.un.org

1/6. ábra - A VILÁG NÉPESSÉGVÁLTOZÁSA RÉGIÓK SZERINT 1950-2100 KÖZÖTT (MILLIÁRD FŐ)

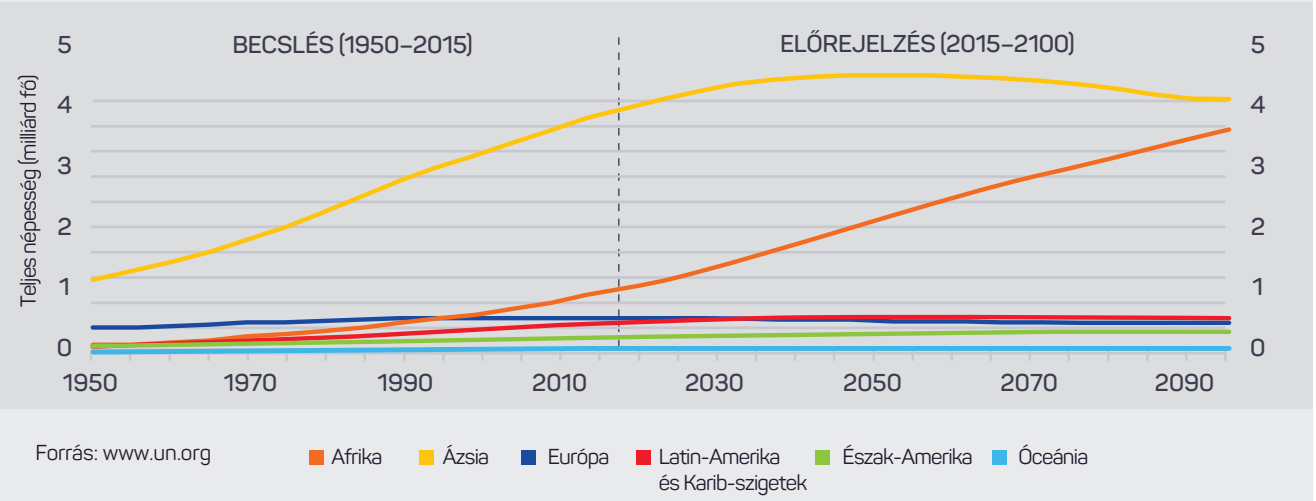

Forrás: www.un.org

1/7. ÁBRA - A FÖLD NÉPESSÉGÉNEK FŐBB RÉGIÓK SZERINTI MEGOSZLÁSA, 1950-2100

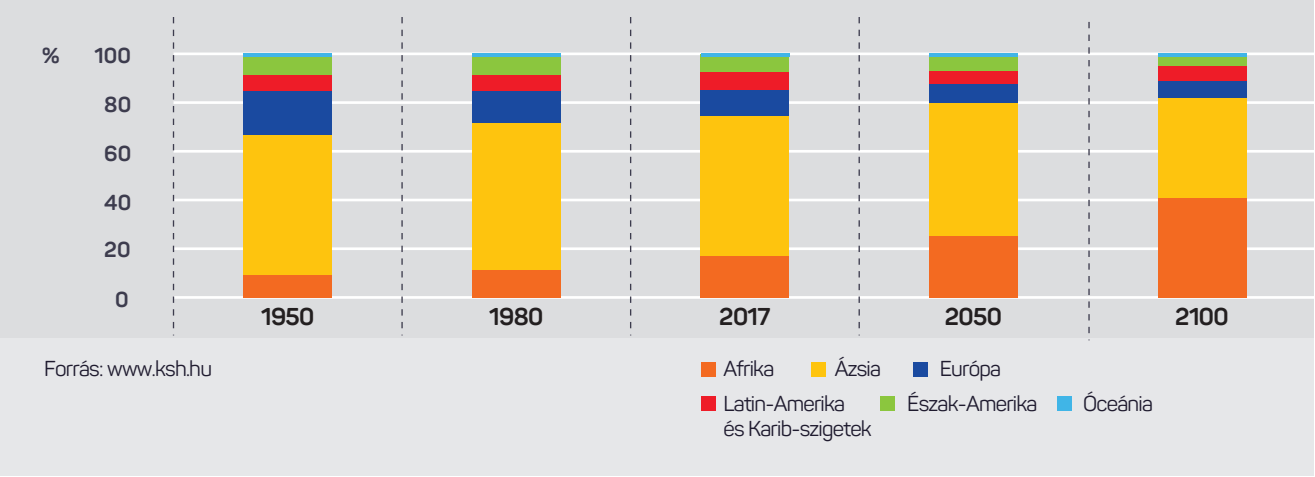

Forrás: www.ksh.hu

1.2.2. A FEJLŐDŐ ORSZÁGOK JELENTŐSÉGE

Az előrejelzések szerint népességnövekedés a jövőben is csak a világ kevésbé fejlett térségeiben várható: 2050-re a jelenlegi 6,3 milliárdról 8,5 milliárdra emelkedik lakosaik száma[4]. A legdinamikusabban az ún. legkevésbé fejlett országok[5] népessége nő: a jelenlegi 1 milliárdról 2050-re a duplájára, 2100-ra pedig több mint háromszorosára, 3,2 milliárd főre. E térségek lakóinak nemcsak a száma, hanem a világ össznépességén belüli aránya is folyamatosan emelkedik, a század végére megközelíti a 30%-ot. (A legkevésbé fejlett régiók az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének állásfoglalásaiban szereplő 47 ország: Afrikában 32, Ázsiában 9, Óceániában 4, Latin-Amerika és a Karib-szigetek térségében pedig 2 ország.)[6]

1/8. ÁBRA - A FÖLD NÉPESSÉGE A RÉGIÓK GAZDASÁGI FEJLETTSÉGE SZERINT (MILLIÓ FŐ)

TERÜLET	2017	2050	2100
Világ	**7 550**	**9 772**	**11 184**
Fejlettebb régiók	1 260	1 298	1 285
Kevésbé fejlett régiók	6 290	8 474	9 899
Kevésbé fejlett régiók a legkevésbé fejlettek nélkül	5 288	6 557	6 701
Legkevésbé fejlett régiók	1 002	1 917	3 199

Forrás: www.ksh.hu

Ugyanebben az időszakban a fejlettebb régiókban alig 2% körüli lakosságszám-növekedés prognosztizálható, a XXI. század végére csupán 1,3 milliárd lesz az itt élők száma. (Fejlettebb régiók: Európa, Észak-Amerika, Ausztrália, Új-Zéland és Japán.)
A világ össznépesség-emelkedésének India és Nigéria lesz a két mozgatórugója, mivel ez a két ország fogja adni a növekedés 20%-át 2017 és 2050 között. Ebben az időszakban 26 afrikai ország lakossága is meg fog duplázódni, 2100-ra pedig 5, ugyancsak afrikai országé megötszöröződik.

A legszegényebb térségek népessége jelenleg a leggazdagabb régiókénak a 80%-át teszi ki, azonban ez az arány gyorsan emelkedik, és a vizsgált időszak végére, azaz 2100-ra már a két és félszerese lesz.

A fejlett országok kormányainak ezért az alábbi kihívásokkal kell szembenézniük:
- az alacsony termékenység,
- az aktív munkaképes korú lakosság csökkenése,
- a népesség gyorsuló öregedése,
- a különböző ellátórendszerek fenntarthatósága.

[4] *KSH (2017): Népesedési Világnap 2017. július 11. Statisztikai tükör. Forrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nepesedesi17.pdf*

[6] *Forrás: http://www.un.org/ohrlls/*

A világ fejletlenebb térségeiben pedig a következő kihívások jellemzőek:

- a szegénység, a munkanélküliség,
- az egyenlőtlenségek,
- az élelmiszerhiány,
- az oktatás,
- a tinédzserkori terhesség,
- az alapvető egészségügyi és szociális ellátások biztosítása.

A fejlődő országok tehát az évszázad hátralévő részében rengeteg kihívással néznek szembe, melyekért a túlnépesedés is felelős. A jobb életkilátások és életminőség reményében – a jelenlegi tendenciákkal egyező, sőt tovább növekvő volumenben – várhatóan nagy számban indulnak el migránsok a fejlett országokba. Ez a tendencia számszerűen kompenzálhatja a fejlett államok népességének csökkenését. Az alacsony beáramló migrációval, sőt ellenkezőleg, többségében számottevő kivándorlással jellemezhető kelet- és közép-európai országokban azonban előreláthatóan továbbra is jelentős népességfogyás lesz tapasztalható.

1.2.3. A VILÁGNÉPESSÉG ÖREGEDÉSE

A Földön élők létszámának növekedésével párhuzamosan zajlik a népesség elöregedése[7]. A termékenység csökkenésének és az életkilátások jelentős javulásának köszönhetően egyre idősebb korösszetételű a lakosság. A változások jól nyomon követhetők a három főbb korcsoport népességen belüli arányának vizsgálatával: 1950-től századunk végéig, 2100-ig a 15 év alattiak aránya közel felére apad (34%-ról 18%-ra), míg a 65 éveseké és idősebbeké 4,5-szeresére nő (5%-ról 23%-ra). Míg jelenleg a 15 éven aluliak létszáma hozzávetőlegesen kétszerese a 60 éven felüliekének, addig 2050-re a két korcsoport létszáma már várhatóan kiegyenlítődik. A közbülső csoport, a 15–64 évesek aránya az elmúlt évtizedekben mérsékelten emelkedett, majd 2100-ig

1/9. ábra - A FÖLD NÉPESSÉGE KORÖSSZETÉTELÉNEK VÁLTOZÁSAI NEMEK SZERINT 2017 ÉS 2100 KÖZÖTT (SZÁZMILLIÓ FŐ)

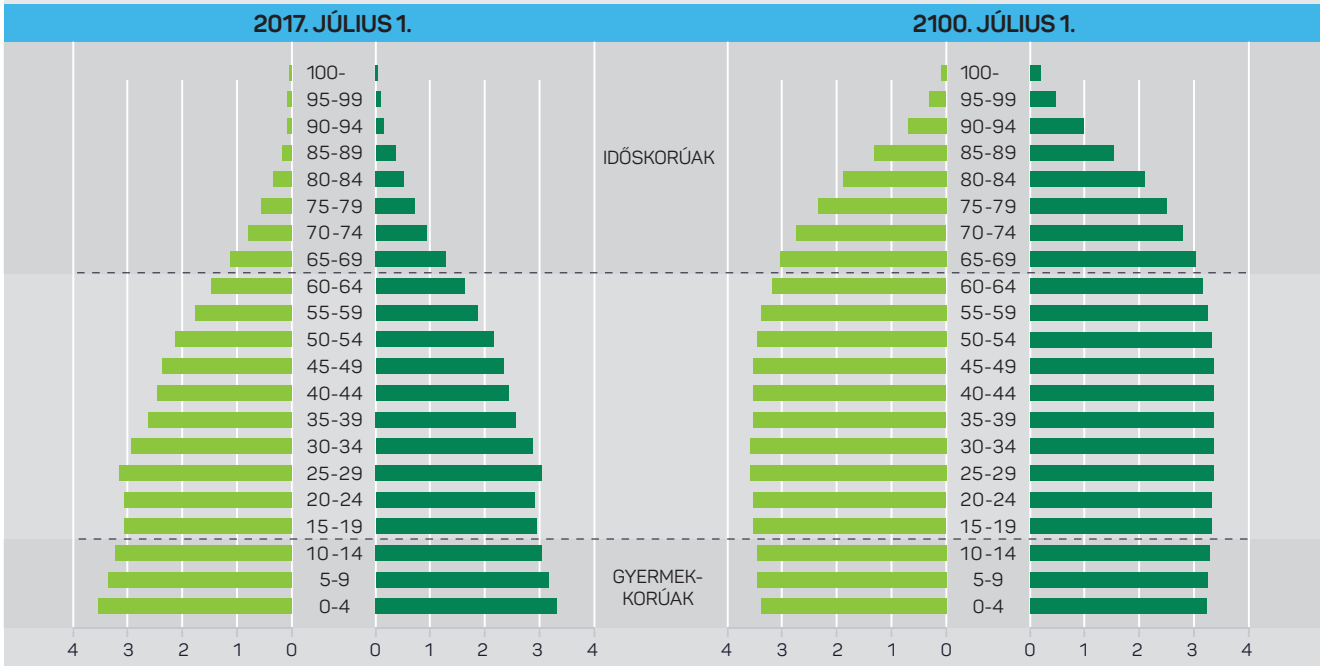

Forrás: www.ksh.hu

[7] *KSH (2017): Népesedési Világnap 2017.július 11. Statisztikai tükör. Forrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nepesedesi17.pdf*

1/10. ábra - SZÜLETÉSKOR VÁRHATÓ ÁTLAGOS ÉLETTARTAM ALAKULÁSA RÉGIÓNKÉNT, 1950-2100

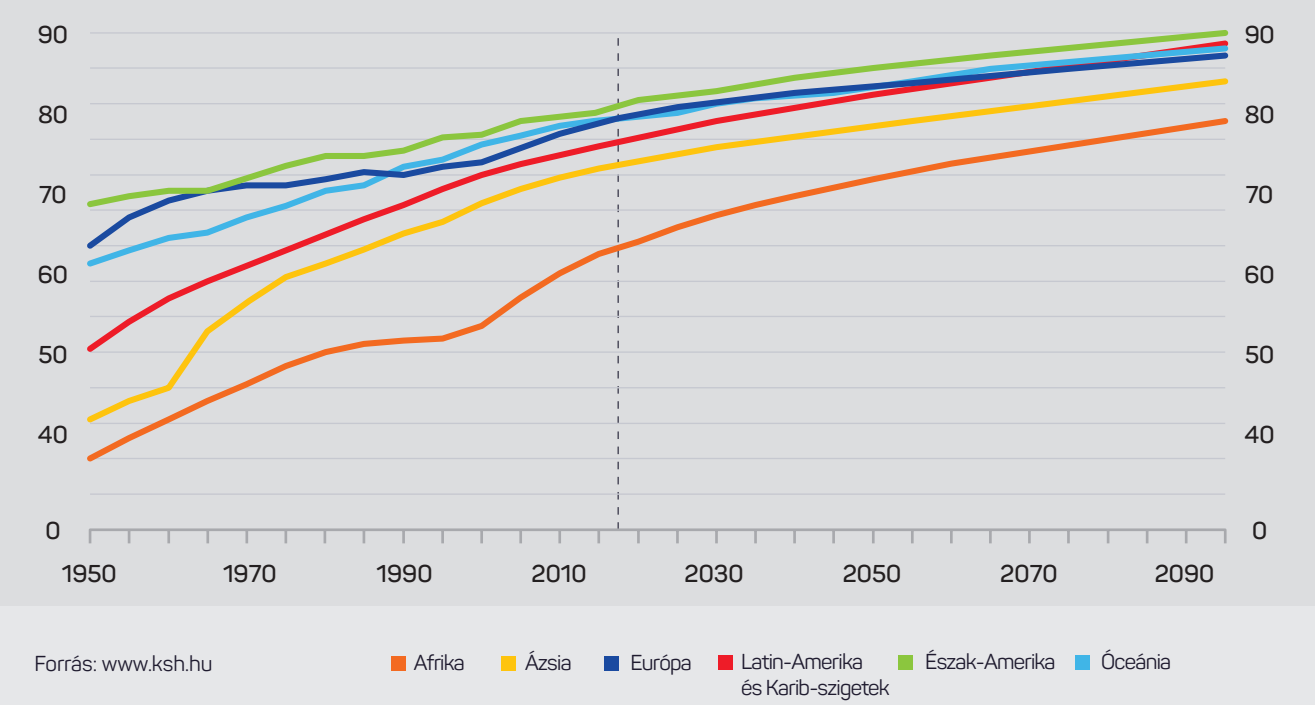

Forrás: www.ksh.hu

kismértékű csökkenés várható, míg végül visszaáll a kezdeti, 60% körüli szintre. A fejlődő, magas termékenységű országokban a népesség öregedése később, lassabb ütemben várható. Az évszázad végéig a legnagyobb arányú korösszetétel-változás Afrikában, továbbá Latin-Amerikában és a Karib-szigeteken prognosztizálható.

A születéskor várható átlagos élettartam 1950-től napjainkig szinte folyamatosan emelkedett, 25 évvel lett magasabb, és megközelítette a 72 életévet. Földrészenként az általánosan emelkedő trend mellett ennél a mutatónál is jelentősek az eltérések, azonban ezek folyamatosan mérséklődtek: 1950-ben egy észak-amerikai újszülött több mint 31 évvel remélhetett hosszabb életet, mint egy afrikai csecsemő, jelenleg 17 év a különbség. A legjelentősebb növekedés a legrosszabb pozíciókból induló Ázsiában, Afrikában és Latin-Amerikában történt, ahol 31, 25, illetve 24 évvel élnek tovább az emberek, mint hatvanöt évvel korábban. A legkisebb mértékben a legmagasabb várható élettartammal rendelkező észak-amerikaiak életkilátásai javultak, mindössze 11 évvel.

Az ENSZ előrejelzése a halandóság javulásával, a születéskor várható átlagos élettartam további emelkedésével számol a század végéig: a jelenlegi mintegy 72 évvel szemben közelítve a 83 évet. A legnagyobb növekedés Afrikában és Latin-Amerikában várható, ahol egy újszülött 16, illetve 12 évvel magasabb élettartamot remélhet majd születésekor. Ennek eredményeként a fekete kontinensen élők években mérhető életkilátásai több mint kétszeresére nőnek. A földrészek közti különbségek tovább csökkennek majd.[8]

[8] *Statisztikai Tükör, Népesedési világnap (2017. július 11.) Forrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nepesedesi17.pdf*

1.2.4. TERMÉKENYSÉGI MUTATÓK ALAKULÁSA A VILÁGON [9]

A termékenység legkifejezőbb mutatója a teljes termékenységi arányszám (TTA), amely azt fejezi ki, hogy az adott év kor szerinti születési gyakorisága mellett egy nő élete folyamán hány gyermeknek adna életet. Az 1950–60-as években világviszonylatban a nők átlagos gyermekszáma 5 körül volt, napjainkra ez az érték a felére, 2,5-re csökkent. Az 1960-as évek második felétől Afrika kivételével mindenütt megindult az arányszám csökkenése, a fekete kontinens csak közel húsz éves késéssel követte a többi földrészt. Napjainkban továbbra is Afrikában a legmagasabb a termékenység, 4,4 gyermek jut átlagosan egy nőre a legalacsonyabb, az európai 1,6-es értékkel szemben. Ma már az országok közel felében a nők nem szülnek annyi gyermeket, amennyi biztosítani tudná a népesség reprodukciójához szükséges 2,1-es átlagos gyermekszámot. Ebbe a csoportba legnagyobb részt a legfejlettebb európai országok tartoznak, de már Észak-Amerikában is a reprodukciós szint alá (1,85-re) süllyedt a termékenységi ráta, miközben a felzárkózó többi régióban – az éllovas Afrika mellett – még mindig a népesség természetes növekedését vagy legalábbis szinten tartását biztosító termékenységi mutatók jellemzők (Ázsiában 2,2, Dél-Amerikában és a Karib-térségben 2, Óceániában 2,4).

Az előrejelzés alapján a világ népességnövekedése a termékenységi szint további csökkenésével párhuzamosan fog végbemenni, a századforduló végére kevéssel a reprodukciós szint alatt lesz az egy nőre jutó átlagos gyermekszám (2,0). Míg a jelenlegi magas termékenységi szintű országok átlagos gyermekszáma az évszázad végéig folyamatosan csökken, addig az alacsony termékenységű országokban a mutató várhatóan nő. Ennek eredményeként Európa termékenységi szintje a jelenlegi 1,6-ről 1,8 fölé fog emelkedni (ennek egyre növekvő hányadát adja a migráns, bevándorló hátterű népesség), ezzel elérve Ázsia és Latin-Amerika szintén 1,8 körülire mérséklődő arányszámát (KSH, 2017).

Észak-Amerikában is a jelenleginél némileg magasabb, bár a népesség újratermeléséhez még elégtelen 1,9-es TTA-értékkel számolnak az előrejelzések, azonban Afrikában még ekkor is a reprodukciós értéket kismértékben bár, de meghaladó TTA-szinttel lehet kalkulálni, vagyis a fekete kontinensen – a többi világrész stagnáló vagy fogyatkozó népességétől eltérően – az évszázad hátralévő mintegy 80 éves időszakában is folyamatos lesz a lakosságszám emelkedése.

1/11. ábra - A VILÁG ORSZÁGAINAK TERMÉKENYSÉGE, 2015.

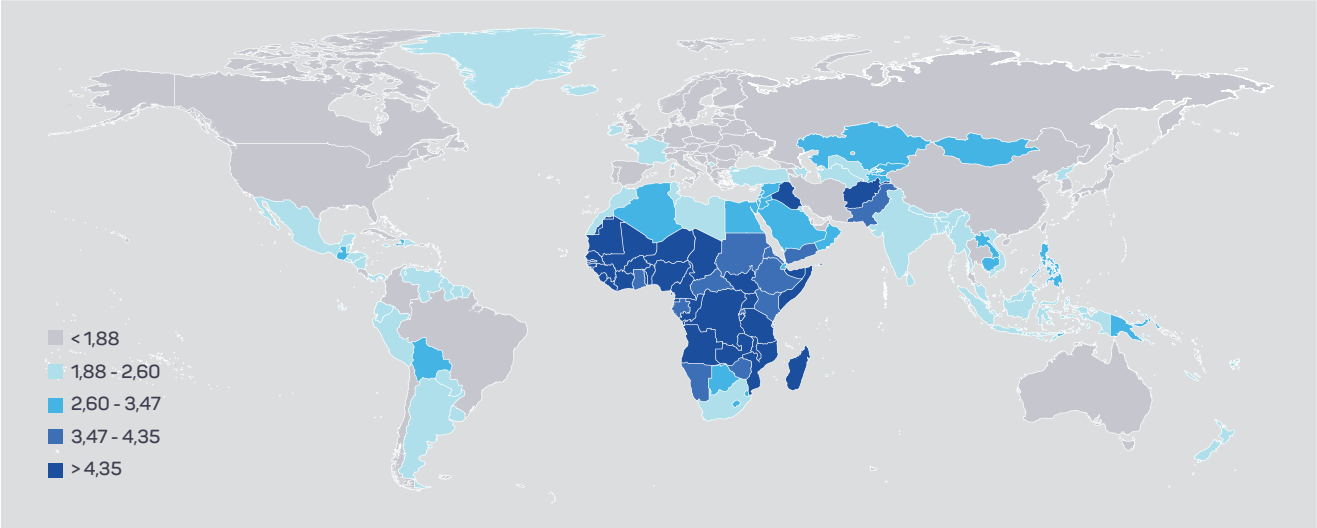

Forrás: www.worldbank.org

[9] *KSH (2017): Népesedési Világnap 2017.július 11. Statisztikai tükör. Forrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nepesedesi17.pdf*

1/12. ábra - A TERMÉKENYSÉGI ARÁNYSZÁM ALAKULÁSA KONTINENSENKÉNT, EGY NŐRE

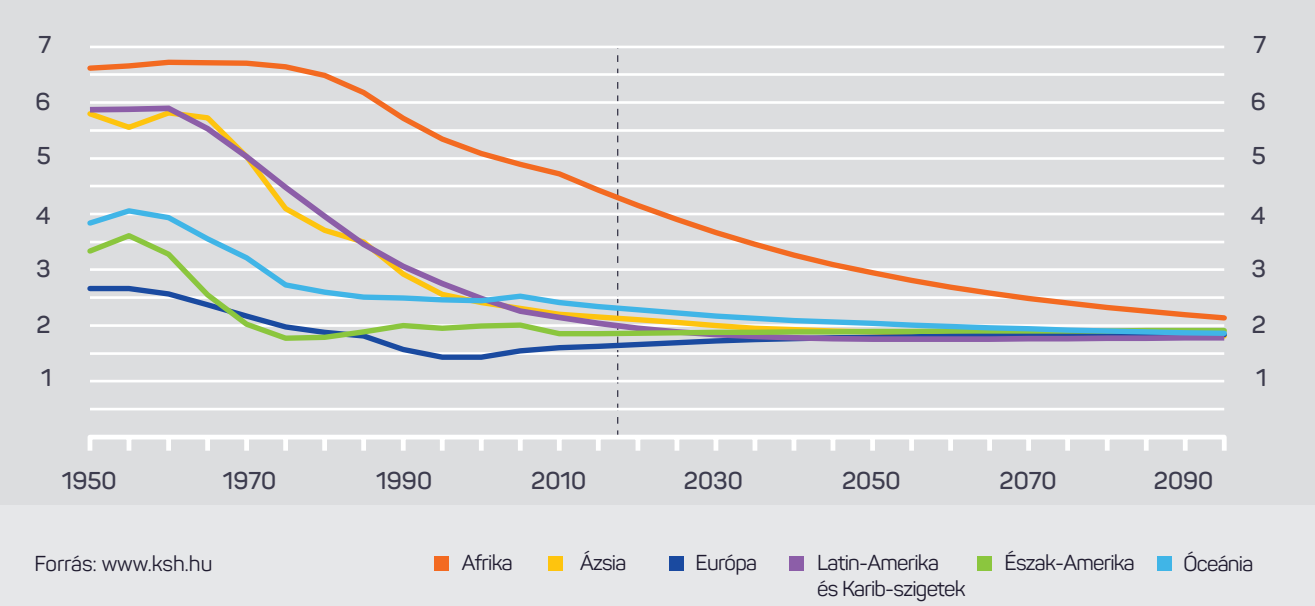

Forrás: www.ksh.hu

1/13. ÁBRA - A VILÁG NÉPESSÉGÉNEK MEGOSZLÁSA A TERMÉKENYSÉGI SZINT ALAPJÁN

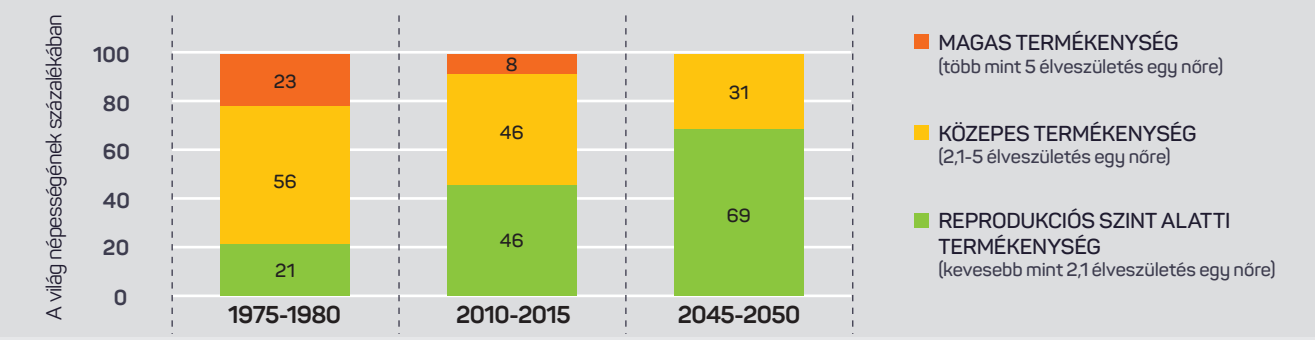

Forrás: www..un.org

1.2.5. A MIGRÁCIÓ SZEREPE A VILÁG NÉPESEDÉSI FOLYAMATAIBAN

1.2.5.1. A migráció hatása a népesség számának változására

A népességszám alakulásában a demográfiai mutatók - mint pl. termékenység, szaporodás, várható élettartam, elöregedés mértéke, halandóság - mellett a nemzetközi vándorlás is jelentős szerepet játszik. A migráció válfajain belül az ingázás, a belső vándorlás és a nemzetközi, országhatárokat átívelő lakóhelyváltás nem újkeletű jelenség. A népességszámra vonatkozó előrejelzések számításba veszik a vándorlási egyenleget, ezen belül a vándorlási veszteséget és a migrációs többletet egy adott ország vagy település szempontjából.

A vándorlás mozgatórugói között számon tartjuk az ún. taszító és vonzó tényezőket, amelyek alapján az egyének a vándorlás mellett dönthetnek (Csepeli, 1987; Gyenei, 2011)[10]. A munkahelyszerzés és jövedelemmaximalizálás mellett a vándorlási motivációk körében egyre nagyobb szerepet játszik a kellemes lakóhelyi környezet iránti vágy is. A kivándorlás okai továbbá lehetnek gazdasági, politikai vagy vallási indíttatásúak. A migrációkutatások szerint nem elegendő a taszító tényezők megléte, a vonzó faktoroknak is jelen kell lenniük az egyén pszichológiai síkján. Ilyen vonzó faktor lehet mindenekelőtt a célul kiszemelt másik térség, régió magasabb életszínvonala, gazdasági fejlettsége, jobb megélhetési körülményei.

A mérvadó kutatások egyetértenek abban, hogy a migrációs folyamatok fő mozgatórugói elsősorban gazdasági, megélhetési jellegűek: a rosszabb életszínvonalat, megélhetési lehetőségeket biztosító régiókból – amennyiben ennek nincsenek számottevő fizikai vagy egyéb, adminisztratív akadályai (pl. nagy kiterjedésű természetes földrajzi akadályok – tengerek, hegységek –, vagy mesterséges akadályok: védőkerítések, határellenőrzések stb.) – a népesség a jobb lehetőségeket keresve a gazdagabb, prosperálóbb területek felé áramlik. Ezt a folyamatot periodikusan erősíthetik (vagy akár gyengíthetik) egy adott régióban jelentkező bizonyos krízishelyzetek, így természeti katasztrófák, éhínség, polgárháborúk vagy nyílt fegyveres konfliktusok.

Az előrejelzések folyamatos statisztikai adatok monitorozásával kísérlik meg a több évtizedes távlatok előrejelzését. Kihívásokat jelent az átmeneti jellegű vándorlás megbecsülése, a belső és a nemzetközi vándorlás ugyanis lehet állandó vagy ideiglenes jellegű (Bálint és Gödri 2015)[11]. A legális és illegális migráció szintén árnyalja a képet, mivel nem rendelkezünk pontos statisztikákkal az illegálisan vándorló tömegekről, tehát azokról az egyénekről, akik a célországban fennálló jogszabályoknak és/vagy nemzetközi egyezményeknek nem megfelelően járnak el.

FOGALOMMAGYARÁZAT [12]

Migráns: Olyan személyekre vonatkozó gyűjtőfogalom, akik hosszabb (általában három hónapot meghaladó) tartózkodás céljával érkeznek külföldről egy adott országba. A statisztikai rendszerek vagy állampolgárság szerint (külföldiek), vagy születési hely szerint (külföldön születettek) tartják nyilván a migránsokat. A célországokra vonatkoztatva használjuk a 'bevándorló' kifejezést is, a származási országok szempontjából 'kivándorlókról' beszélünk. A menedékkérők és menekültek a migránsok egy speciális alcsoportját alkotják. Jelen tanulmány több esetben használja a migráns kifejezést általános gyűjtőfogalomként az úton lévő, az egyes országokba belépő vagy ott tartózkodó külföldiekre.

Menedékkérő: Menedékkérő az a külföldi, aki menedékjogi kérelmet terjesztett elő, és ügyében még nem született jogerős döntés.

Menekült: Az 1951-es Genfi Egyezmény értelmében a menekült olyan, a származási országán kívül tartózkodó személy, aki megalapozottan fél attól, hogy származási országában üldözés érné faja, vallása, nemzetisége, politikai véleménye vagy egy meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása miatt, és saját állama védelmét nem tudja, vagy az üldözéstől való félelme miatt nem akarja igénybe venni. Menekültként a befogadó államok ismerik el azokat a személyeket (migránsokat), akik ezt kérelmezik (menedékkérők), és akikről a hatóságok megállapítják, hogy a fenti definíciónak megfelelnek. A menekültként elismerés mellett egy sor hasonló védelmi forma is van az Európai Unió tagállamaiban (kiegészítő védelem, humanitárius védelem), ezeket jelen tanulmány – ha külön nem jelzi – egységesen a 'menekült' fogalom alatt tárgyalja. A tanulmányban többször szerepel a menekült fogalom a migránsok olyan csoportjára, ahol nem feltétlenül a jogi státusz, hanem az élethelyzet indokolja a használatát annak érdekében, hogy megkülönböztethetők legyenek a migránsok más csoportjaitól.

Hontalan: A hontalan személyt egyetlen állam sem tartja állampolgárának. A hontalanok jelentős része egyben menekült is. A jelen tanulmányban hivatkozott statisztikai adatokban szereplő hontalanokat az adatközlő hatóságok is hontalanként tartják nyilván, akként regisztrálják.

---

[10] Csepeli György: Identitás és akkulturáció. In: Csepeli Gy. Csoporttudat - nemzettudat. Esszék, tanulmányok. Budapest, Magvető Kiadó. 373-383. o. Gyenei Laura: https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Gyeney%20Laura%20Phd.pdf

[11] Bálint Lajos - Gödri Irén: Belső vándorlás. In: Monostori Judit - Őri Péter - Spéder Zsolt (2015) (szerk.): Demográfiai portré 2015. KSH NKI, Budapest: 171–186.

1/14. ábra - A MIGRÁCIÓS JELENSÉG FŐBB ÖSSZETEVŐI

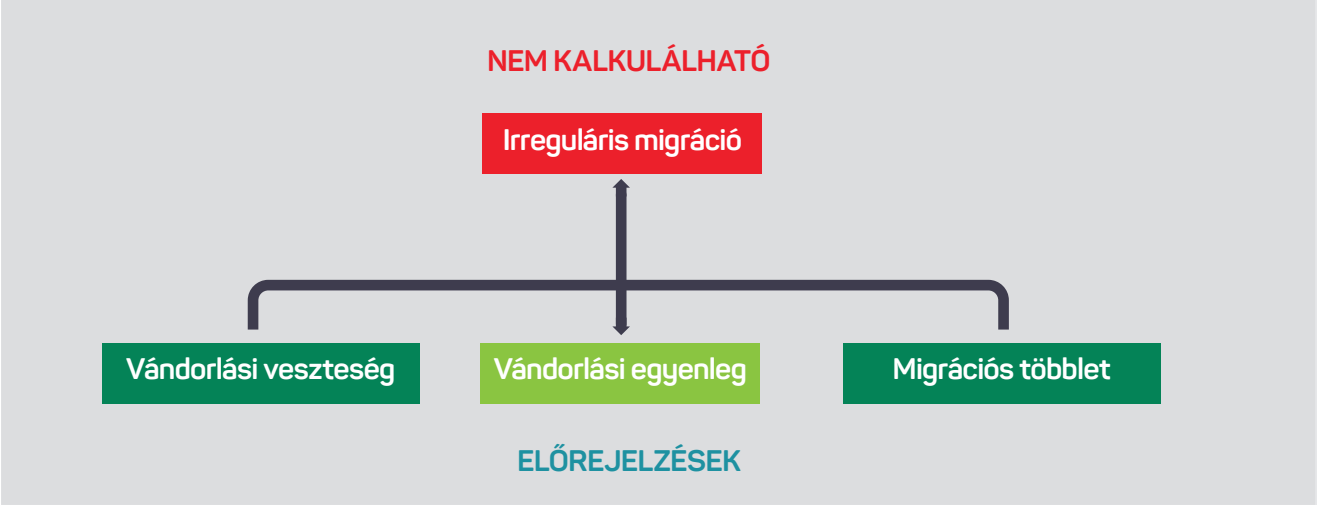

Emellett kétségkívül érdemes figyelmet szentelni a nem várt makrotársadalmi jelenségekhez, kedvezőtlen szociális, politikai vagy környezeti helyzetekhez köthető kényszermigrációnak (Castles, 2003)[13], amelynek tipikus példája a Szíriában jelenleg is több éve zajló fegyveres polgárháborús konfliktus, melynek hatására 2012-2015 között az ország 21,4 millió lakosának az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának adatai szerint közel egyötöde, 4,1 millió ember hagyta el otthonát és távozott valamely szomszédos országba[14]. A kényszervándorlásban résztvevőket nevezhetjük menekültnek.

Világviszonylatban elmondható, hogy Európa, Észak-Amerika és Óceánia a nemzetközi migráció befogadó országai, míg Afrika, Ázsia, Latin-Amerika és a Karibtérség a kiindulási (kibocsátó) országok. A legtöbb ország demográfiája szempontjából a migrációnak sokkal kisebb a hatása, mint a természetes szaporodásnak/fogyásnak. Kivételt jelent ez alól, amikor a befogadó, vagy a származási ország népességéhez viszonyítva relatíve nagyszámú migráns érkezik, vagy távozik, ide értve a menekülteket is.

Az ENSZ adatai szerint a nemzetközi migránsok teljes létszáma világszerte mintegy 258 millió fő; ezek kb. egyharmada (78 millió fő) Európában, 80 millióan Ázsiában, 58 millióan Észak-Amerikában, 25 millióan Afrikában, 8 millióan Óceániában tartózkodnak. Az elmúlt 27 évben dinamikusan, több mint kétharmadával – 153 millióról 258 millióra – nőtt a migránsok létszáma.

Az ENSZ migrációval kapcsolatos becslései az 1/16. ábrán 1980 és 2015 között a nettó migrációra vonatkoznak az egyes kontinenseken. Ez a mutató a bevándorlók és kivándorlók száma közötti különbséget jelöli egy adott régióban. A migráció volumene ezen időszak alatt folyamatosan növekedett.

Az 1/17. ábra megmutatja, hogy a migráció abszolút értéke összességében folyamatosan növekszik az utóbbi évtizedekben. 2000 és 2010 között a nettó beáramlás Európába, Észak-Amerikába és Óceániába elérte az évi 3,1 millió főt. 2010 és 2015 között csökkenést mutatott a tendencia – főként Európában –, ezzel párhuzamosan a származási országokból csökkent a kiáramlás.

---

[12] *Forrás: Csuka Gyöngyi-Török Ádám (szerk.): Az Európába irányuló és 2015-től felgyorsult migráció tényezői, irányai és kilátásai. MTA Migrációs Munkacsoport, Budapest 2015. 10. o. http://mta.hu/data/cikkek/106/1060/cikk-106072/_europabairanyulo.pdf*

[13] *Castles, S. (2003). "Towards a Sociology of Forced Migration and Social Transformation." Sociology 37(1): 13-34.*

[14] *Csuka Gyöngyi-Török Ádám (szerk.): Az Európába irányuló és 2015-től felgyorsult migráció tényezői, irányai és kilátásai. MTA Migrációs Munkacsoport, Budapest 2015. 16-17. o.*

1/15. ÁBRA - A MIGRÁCIÓ ALAKULÁSA CÉLTERÜLET SZERINT, 1990-2015

RÉGIÓ	Nemzetközi migráns népesség (millió fő)					Éves átlagos változás, 1990-2017 (%)	Változás, 1990-2017 (%)
	1990	2000	2010	2015	2017		
Fejlett régiók	82,4	103,4	132,6	140,5	146,0	2,4	77,2
Fejlődő régiók	70,2	69,3	89,2	103,2	111,7	1,5	59,1
Afrika	15,7	14,8	16,8	20,6	24,7	0,3	57,3
Ázsia	48,1	49,3	65,9	75,1	79,6	1,2	65,5
Európa	49,2	56,3	72,4	76,1	77,9	1,1	58,3
Latin- és Dél-Amerika	7,2	6,6	8,2	9,2	9,5	0,1	31,9
Észak-Amerika	27,6	40,4	51,2	54,5	57,7	1,1	109,1
Ausztrália	4,7	5,4	7,1	8,1	8,4	0,1	78,7
Világ	**152,6**	**172,7**	**221,7**	**243,7**	**257,7**	**3,9**	**68,9**

Forrás: www.un.org

1/16. ábra - ÁTLAGOS ÉVES NETTÓ VÁNDORLÁS KONTINENSENKÉNT 1980 ÉS 2015 KÖZÖTT (MILLIÓ FŐ)

Forrás: www.un.org

Afrika · Ázsia · Európa · Latin-Amerika és Karib-szigetek · Észak-Amerika · Óceánia

1/17. ábra - A MIGRÁCIÓ NETTÓ ÉRTÉKE AZ EGYES KONTINENSEKEN (EZRELÉK)

	2005-2010	2010-2015	2015-2020	2020-2025
Afrika	-0,7	-0,6	-0,4	-0,3
Ázsia	-0,5	-0,3	-0,3	-0,3
Európa	2,4	1,1	1,4	1,2
Latin-Amerika	-0,9	-0,6	-0,5	-0,4
Észak-Amerika	3,7	3,2	3,1	3,1
Óceánia	6,1	4,8	4,2	3,4

Forrás: www.un.org

1/18. ÁBRA - A MIGRÁCIÓ ABSZOLÚT ÉRTÉKE 2005 ÉS 2025 KÖZÖTT AZ ENSZ BECSLÉSEI ALAPJÁN (EZER FŐ)

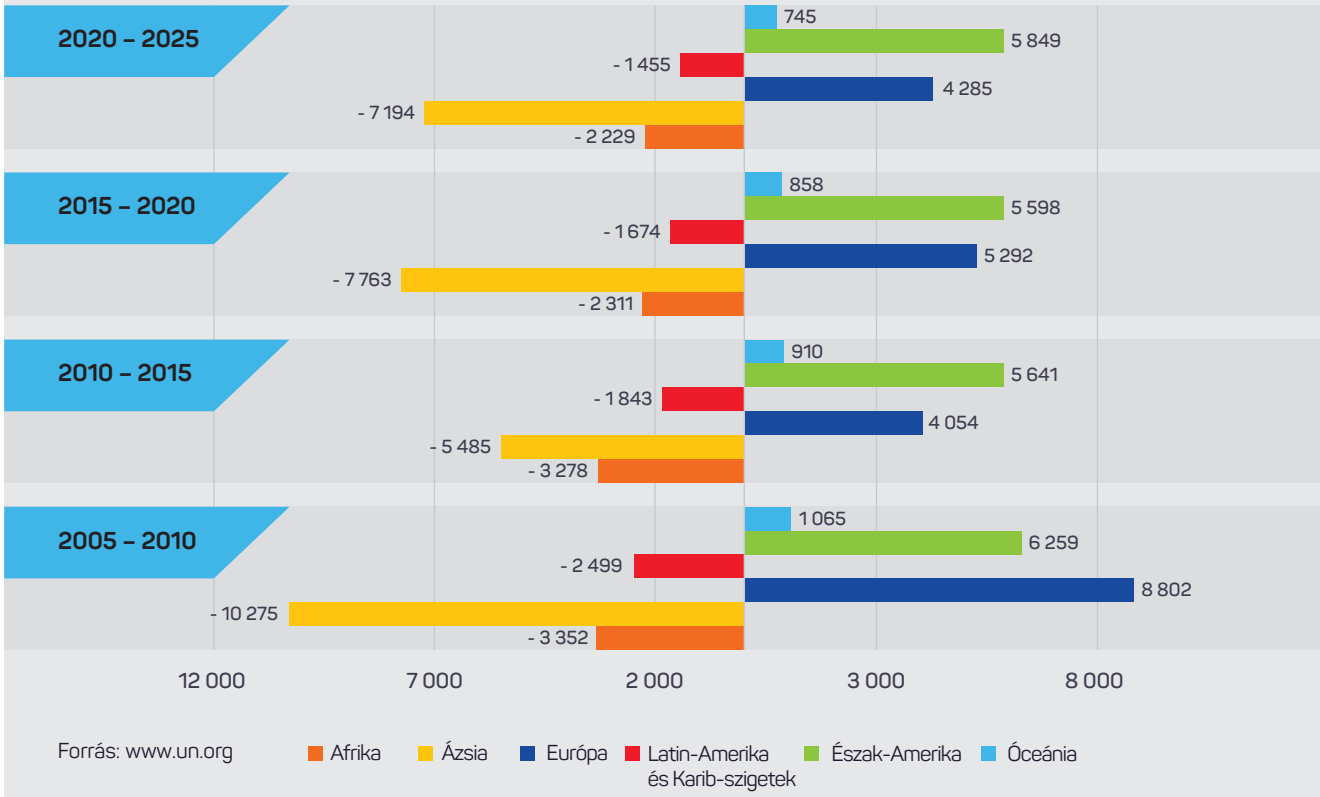

Forrás: www.un.org

Az 1/18. ábrán látható, hogy 2015 és 2020 között az Európába áramló migránsok száma tovább növekszik az előző 5 évhez képest, megközelíti az 5,3 millió főt, viszont 2020 után 4,3 millió főre való mérséklődést prognosztizálnak. A kiindulási térségeket tekintve elmondható, hogy Ázsiából 2015 után ismét növekvő számú kiáramlás figyelhető meg, mintegy 8 millió migráns indul útnak öt év alatt.

A szíriai válság meghatározó szerepet gyakorolt a nemzetközi migráció mértékére és mintázatára az elmúlt években. 2010 és 2015 között a becsült elvándorlás csak ebből az országból 4,2 millió fő volt, és további 1,2 millió ember vándorlása várható 2015 és 2020 között az ENSZ becslései szerint[15].

2015-ben a teljes migráns népesség (244 millió fő) létszámá- nak csak egy kisebb részét tették ki azok, akik ténylegesen menekültstátuszért folyamodnak, vagyis arra hivatkozva kérnek bebocsáttatást, hogy hazájukban háborús konfliktus vagy üldöztetés miatt veszély- ben érzik az életüket. Utóbbiak száma 1990-2015 között 19,8 millió főről 21,4 millió főre, azaz mintegy 8%-kal emelkedett.

Az 1/19. ábrán látható, hogy a 2014-es évhez viszonyítva a menekültek és menedékkérők száma Törökországban 63%-kal, az Európai Unióban 44%-kal emelkedett 2015-re. Az OECD legújabb jelentése szerint mind az OECD-országok, mind az EU tekintetében duplájára nőtt a menedékkérők száma 2014-2015 között[16].

1950-2015 között a világ közepes, illetve alacsony jövedelmű térségeiből összesen 126 millióan áramlottak át a magas jövedelmű térségekbe, amely éves átlagban mintegy 2 millió áttelepülőt jelent. Az előrejelzések szerint hasonló időtávban, 2080-ig további mintegy 154 millió migráns betelepülésével lehet számolni[17] a magas életszínvonalú, jelenleg mintegy 1,18 milliárd fős népességű országokba, vagyis a migrációs folyamatok intenzitása nemcsak fennmarad, hanem még tovább növekszik az elkövetkező évtizedekben.

Ezt a jelenséget indokolja egyrészt – mint fentebb is láttuk – az alacsony jövedelmű térségek népességének robbanásszerű, várhatóan mintegy négyszeresére való növekedése 2080-ig (miközben a prosperáló országok népessége kevesebb, mint 10%-kal emelkedik 65 év alatt, s ennek is túlnyomó részét éppen a migráció adja).

Másrészt az, hogy a gazdasági, életszínvonalbeli különbségek az egyes régiók között a jövőben sem csökkennek majd érdemben. A Világbank adatai alapján

1/19. ábra - MENEDÉKKÉRŐK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA VILÁGSZERTE, 2015

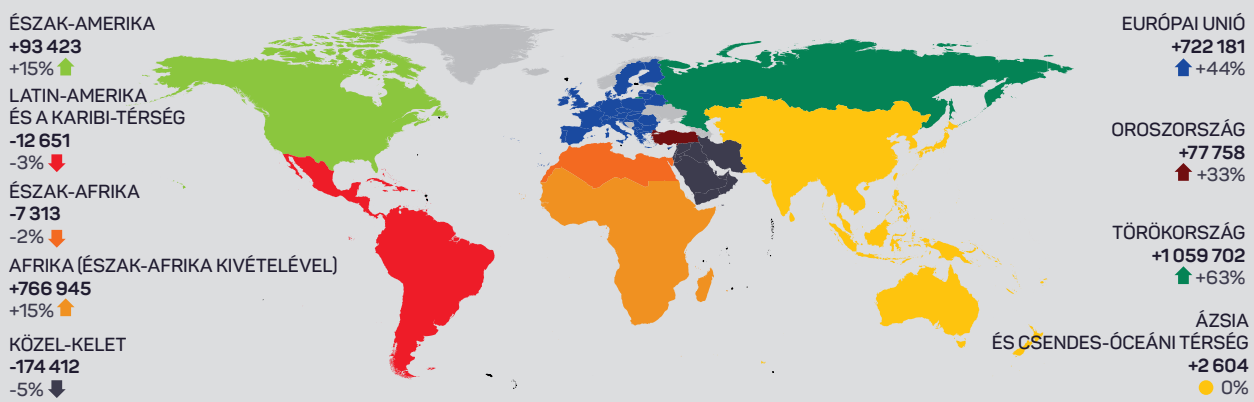

VÁLTOZÁS RÉGIÓNKÉNT 2014 ÉS 2015 KÖZÖTT

Forrás: Az Európai Unió Tanácsa Főtitkárság

[15] *World Population Prospects: The 2017 Revision, Key Findings and Advance Tables*
Forrás: https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf
[16] *OECD International Migration Outlook 2017*
http://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/international-migration-outlook-2017_migr_outlook-2017-en
[17] *Forrás: ENSZ, https://esa.un.org/unpd/wpp/Download/Standard/Migration/*

1/20. ábra - AZ ÉVES CSAPADÉKMENNYISÉG VÁRHATÓ ALAKULÁSA 2050-RE

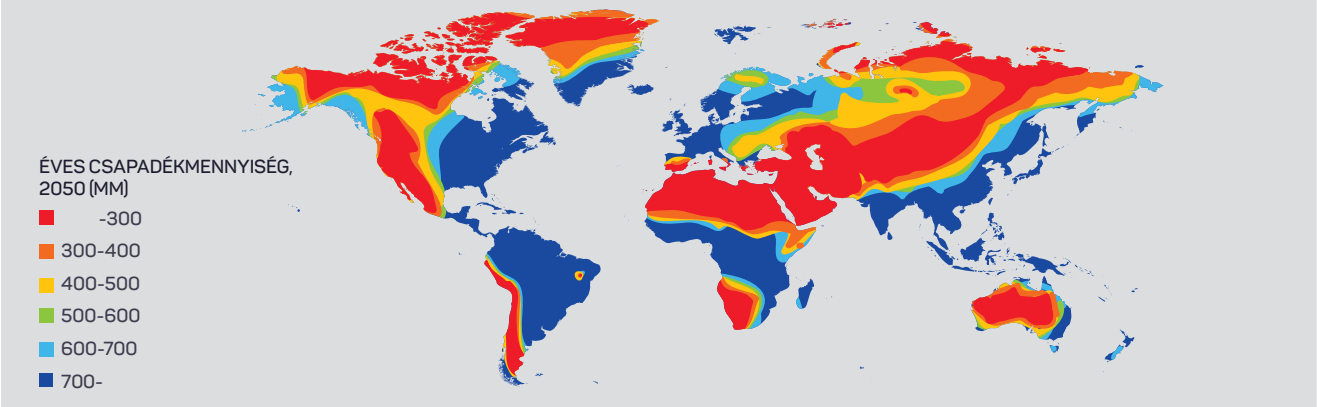

Forrás: http://nater.rkk.hu

a magas jövedelmi szintű országokban az egy főre jutó, vásárlóerő-paritáson számított bruttó nemzeti jövedelem (GNI) összege 2016-ban csaknem harmincszorosa volt az alacsony jövedelmű országok csoportjában mértnek. Ehhez képest a PricewaterhouseCoopers (PwC) előrejelzése szerint például az Európai Unió vásárlóerő-paritáson mért nominális GDP-értéke 2015-2060 között várhatóan mintegy a négyszeresére, a Közel-Kelet és Észak-Afrika országaiban pedig összesen átlagban a hatszorosára emelkedik,[18] vagyis utóbbiak esetében mintegy 60%-kal magasabb lesz a növekedés üteme, mint a fejlettebb országoké. Ugyanakkor az ENSZ adatai szerint a két területi egység népességét tekintve az EU esetében közel 4%-os csökkenés várható, Észak-Afrika és a Közel-Kelet lakosságszáma viszont mintegy kétharmadával növekedik. Ebből kifolyólag az egy főre jutó – összehasonlítható értékű – GDP összege, mely az EU-ban jelenleg mintegy két és félszer magasabb, mint a másik vizsgált régióban, utóbbi esetében kisebb mértékben fog emelkedni. Vagyis a jövedelmi helyzet tekintetében tapasztalható „olló" nemhogy zárulna, hanem még inkább szétnyílik, így tovább mélyül a két régió életszínvonala közötti szakadék, táptalajt biztosítva a jobb megélhetés reményében a nyugati jóléti társadalmak irányába történő vándorláshoz.

Mindezekhez a tendenciákhoz még hozzáadódik a klímaváltozás hatása a harmadik világ egyes térségeiben. A Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézetének egy 2015-ös kiadványa szerint[19] a globális felmelegedés káros hatásai (pl. az átlaghőmérséklet emelkedése, a csapadékmennyiség csökkenése) nem egyenletesen oszlanak el világszerte, hanem a legszegényebb országokban élők fogják a legkorábban és legsúlyosabb mértékben érzékelni azokat. A kevésbé fejlett országok többsége ugyanis egyrészt a trópusi és szubtrópusi éghajlati övben fekszik, vagyis melegebb és szárazabb földrajzi területeken található, másrészt erősen függenek a mezőgazdasági termelés lehetőségeitől, amely pedig különösen ki van téve a klímaváltozás negatív hatásainak. Ezekben az országokban ráadásul az egészségügyi és szociális ellátás is hiányos és elmaradott. Mindezek a tényezők együttesen különösen megnehezítik az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodásukat, és a robbanásszerűen növekvő lakosság részére is további kényszerítő körülményt jelenthetnek a gazdagabb régiók felé történő elvándorláshoz.

---

[18] *Forrás: Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_past_and_projected_GDP_(PPP)*

[19] *Czirfusz Márton, Hoyk Edit, Suvák Andrea (szerk.): Klímaváltozás – társadalom – gazdaság. Hosszú távú területi folyamatok és trendek Magyarországon. MTA KRTK, Pécs 2015.*

A klímaváltozás okozta migráció jövőbeli alakulására rendkívül változatos becslések készültek: a 2050-re a lakóhelyüket a klimatikus viszonyok változása miatt elhagyni kényszerülők száma 50 millió és 1 milliárd fő között alakulhat globálisan, míg az egyik leggyakrabban hivatkozott becslés 200 millió fővel számol.[20] Ráadásul a klímaváltozás nem csupán tömegeket indíthat útnak, de olyan fegyveres konfliktusok kirobbanásához is hozzájárulhat, melyek további destabilizációt hozhatnak az érintett térségekben (pl. Közel-Kelet, Észak-Afrika).

Harmadrészt pedig az ENSZ várakozásai alapján 2015-2060 között a munkaképes korú (15-64 éves) lakosság létszáma a magas jövedelmű országokban mintegy 40 millió fővel (6%-kal), 782 millióról 734 millióra fog csökkenni, vagyis ezek az országok a jelenleg uralkodó mainstream irányvonal eddigi tapasztalataiból kiindulva az ezáltal jelentősen csökkenő munkaerőkínálatot nagy valószínűséggel a szegényebb térségekből érkező külső bevándorlás révén kívánják majd pótolni. Különösen, hogy az alacsony jövedelmi szinten lévő államokban pedig a jelzett periódusban több mint háromszorosára, 345 millióról 1 060 millióra ugrik a munkavállalási korú lakosság létszáma (ezen belül különösen Afrika esetében drasztikus az emelkedés, hiszen ott 1,2 milliárd fővel nő az érintett létszám). Vagyis a fejlett Nyugat számára szükséges munkaerőforrás mind létszámát, mind korösszetételét tekintve rendelkezésre fog állni a harmadik világ országaiban; sok szempontból kézenfekvő megoldásnak tűnhet tehát a fejlett világ számára a harmadik világból érkező migráció támogatása. Ne feledkezzünk meg ugyanakkor ennek a beáramló népességnek a nyugati lakosságétól merőben eltérő kulturális, vallási hátteréből, képzettségi és szocializációs szintjéből adódó nehézségek kezelésének, összefoglalva a társadalmi integrációnak a problémáiról, sok esetben lehetetlenségéről.

A fenti három tényező – az alacsony fejlettségű országokban a lakosságszám dinamikus emelkedése, a prosperáló Nyugattal szemben fennálló jelentős életszínvonalbeli különbségeik fennmaradása, illetve a másik oldalról a jómódú országokban a munkaképes korú lakosság létszámának csökkenéséből adódó munkaerőhiány – egymást kölcsönösen erősítve, a kereslet és a kínálat találkozása révén eredményezik azt, hogy a migrációval európai szinten várhatóan az elkövetkező évtizedekben is egyre fokozódó intenzitás mellett kell számolni. Az erre a jelenségre adott határozott válaszok ezért is szükségesek.

1.3 AZ EURÓPAI UNIÓ NÉPESSÉGSZÁMÁNAK VÁLTOZÁSA NAPJAINKBAN

1.3.1. ÁLTALÁNOS JELLEMZŐK

Az EU-28 tagországaiban 2017. január 1-jén 511,8 millió fő élt[21]. A tagállamok népessége 1960. január 1. és 2016. január 1. között minden évben nőtt, így összesen 25%-kal, 103,6 millió fővel gyarapodott ebben az időszakban, ami éves szintre vetítve átlagosan 0,3%-os növekedésnek felel meg. Ezen belül a születések és halálozások egyenlegeként 73,2 millió fővel növekedett ez idő alatt a népesség, ami az összes növekedés 71%-át magyarázza, míg a fennmaradó 29%-nyi, mintegy 30 milliós bővülésért a migráció a felelős. A bővülés az egyes tagállamok között ugyanakkor egyenlőtlenül oszlott meg.

Az EU népességének növekedését a múltban – egészen az 1990-es évek elejéig – a migrációs tendenciák helyett nagyrészt a természetes szaporodás (a születések és a halálozások teljes száma közötti különbség) határozta meg. A természetes népességnövekedés 1964-ben tetőzött, amikor a születések száma 3,6 millióval haladta meg a halálozások számát; a születési arány ettől kezdve folyamatosan csökkent, a várható élettartam pedig fokozatosan nőtt, ami a népességnövekedés természetes ütemének lassulásához vezetett. Az EU-28 tagállamainak természetes népességnövekedése 2003-ban közel kiegyenlített volt, mivel a születések száma kevesebb mint 100 000 fővel haladta meg a halálozások számát. Ezt követően a születési arány és a természetes népességnövekedés némileg ismét növekedett több uniós tagállamban, jóllehet e tendencia általában véve megfordult

[20] *Kate Burrows – Patrick L. Kinney (2016): Exploring the Climate Change, Migration and Conflict Nexus (https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4847105/#B28-ijerph-13-00443)*
[21] *Forrás: Eurostat, http://ec.europa.eu/eurostat/data/database*

a gazdasági és pénzügyi válság kitörésével: 2008 és 2013 között a természetes népességváltozás 578 ezer fős növekedésről 82 ezer fős növekedésre apadt, majd 2014-ben átmenetileg újra 191 ezer fősre duzzadt.

Az EU-ban az elmúlt évtizedekben tapasztalható termékenységcsökkenés eredményeként azonban az utóbbi években már az látható, hogy a természetes szaporodás népességet növelő hatása folyamatosan mérséklődött, 2015-től pedig átfordult természetes fogyássá. Mindezek hátterében a jelentős, 5,7%-os halálozási többlet állt, amely ugyan csekélyebb, 0,3%-os mértékben, de 2016-ban is megismétlődött.

Az, hogy mindennek ellenére az EU népessége továbbra is évről évre számottevően nő (például 2012-ben 1,106 millió, 2013-ban 1,830 millió, 2014-ben 1,302 millió, 2015-ben 1,714 millió, 2016-ban pedig 1,523 millió fővel), a 80-as évek végétől kezdve egyre növekvő mértékben a külső bevándorlás és az azt ösztönző uniós politika következménye. Ennek tetőzéseként 2015-ben az 1,8 milliós, és 2016-ban az 1,5 milliós népességgyarapodás már teljes egészében a bevándorlási többlet hatására következett be, hiszen enélkül már, mint láttuk, e két évben összesen 133 ezer fővel csökkent volna az EU népessége, ugyanis a halálozások száma ennyivel haladta meg a születések számát. Ezt azonban jelentős mértékben ellensúlyozta, hogy ezalatt együttesen 3,1 millióan vándoroltak be az Európai Unió területére a világ többi országából.

A külső vándorlás egyenlege, amely a bevándorlás és a kivándorlás különbségéből tevődik össze, az Európai Unióban – a fentieket alátámasztva – 1961-2016 között összességében éves átlagban pozitív volt, átlagosan közel 580 ezres népességnövekmény jutott egy évre. A vizsgált 56 éves periódusban mindössze a 60-as és a 80-as években (1961, 1964-1968, 1970, 1982-1984) voltak rövidebb időszakok, amikor többen hagyták el az EU területét, mint ahányan bevándoroltak, de ezt a 10 évet leszámítva túlnyomórészt nettó bevándorlás volt tapasztalható az Európai Unióba. Az utóbbi években, 2013-2016 között a migrációs egyenleg, vagyis a kívülről történő betelepülés eredményezte népességgyarapodás

1/21. ábra - A MIGRÁCIÓ ARÁNYA AZ EU NÉPESSÉGÉNEK NÖVEKEDÉSÉBEN 1990-2016 KÖZÖTT

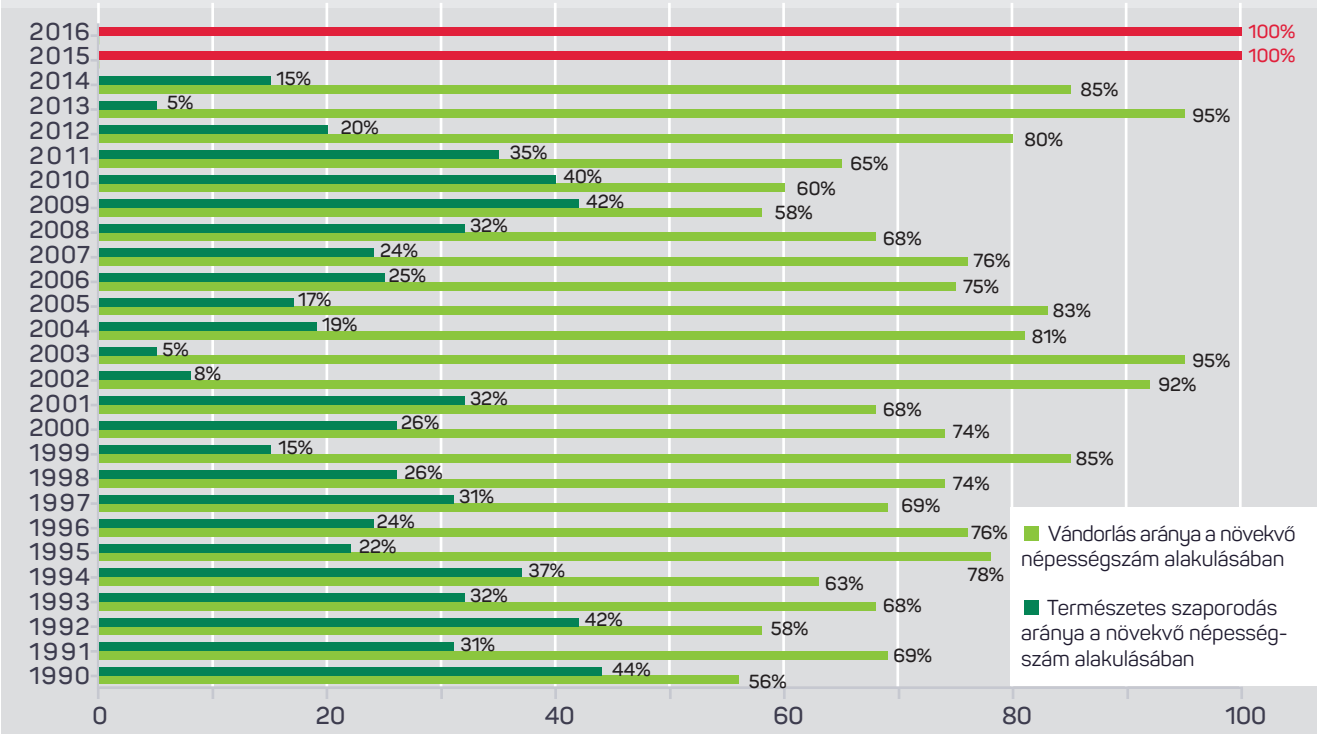

Forrás: www.ec.europa.eu/eurostat/web

átlagosan évi 1,6 millió fő volt, ami komoly mértékű, kétszeres növekedést jelent az azt megelőző négyéves (2009-2012 közötti) időszakban tapasztalt többlethez képest, jelezve a migrációs nyomás fokozódását. 2013-ban 1,743 millió, 2014-ben 1,111 millió, 2015-ben 1,831 millió, 2016-ban pedig 1,539 millió fővel többen vándoroltak be az Európai Unió területére, mint ahányan elhagyták azt.

Az EU-tagállamokban összességében a kivándorlás mértéke az elmúlt tíz évben éves átlagban mintegy 2,5 millió fő volt, ebből az utóbbi években, 2013-2015 között átlagosan évi 2,8 millió fő (2013-ban 2,812 millióan, 2014-ben 2,765 millióan, 2015-ben pedig 2,754 millióan vándoroltak ki valamely tagállamból vagy egy másik tagállamba, vagy az EU területén kívülre). A kivándoroltak átlagosan mintegy fele, közel 1,5 millió fő (2013: 1,459 millió, 2014: 1,478 millió, 2015: 1,485 millió fő) az adott ország saját állampolgára volt, átlagosan évi 600 ezer esetben (22%) az adott országból más EU-tagország polgára (2013: 587 ezer, 2014: 625 ezer, 2015: 626 ezer fő), a fennmaradó, éves átlagban közel 700 ezer esetben (25%) pedig nem uniós állampolgár vándorolt el máshová (2013: 764 ezer, 2014: 659 ezer, 2015: 633 ezer fő).

A bevándorlók létszáma ugyanebben az időszakban az összes EU-tagállamban az utóbbi tíz év átlagában évi 3,6 millió fő, ebből 2012-2015 között átlagosan 3,9 millió fő/év volt (2013: 3 402 ezer, 2014: 3 776 ezer, 2015: 4 651 ezer fő). Közülük ebben a három évben átlagosan évi 850 ezer (2013: 834 ezer, 2014: 868 ezer, 2015: 860 ezer fő) EU-s állampolgár tért vissza külföldről saját anyaországába (arányuk 22%), 1,3 millió EU-állampolgár vándorolt be más uniós tagországba (2013: 1,179 millió, 2014: 1,317 millió, 2015: 1,390 millió fő), ezek aránya 33%, és a legnagyobb, 45% volt az unión kívülről bevándorló külföldiek aránya, akik létszáma 2012-2015 között átlagosan évi 1,8 millió főt tett ki (2013: 1,379 millió, 2014: 1,570 millió, 2015: 2,353 millió fő). Látható tehát, hogy a kívülről érkező bevándorlás volumene egyre inkább fokozódik, egyre nagyobb méreteket ölt a betelepülés.

1/22. ábra - MENEDÉKKÉRŐK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA AZ EURÓPAI UNIÓ TERÜLETÉN 1998-2016 KÖZÖTT

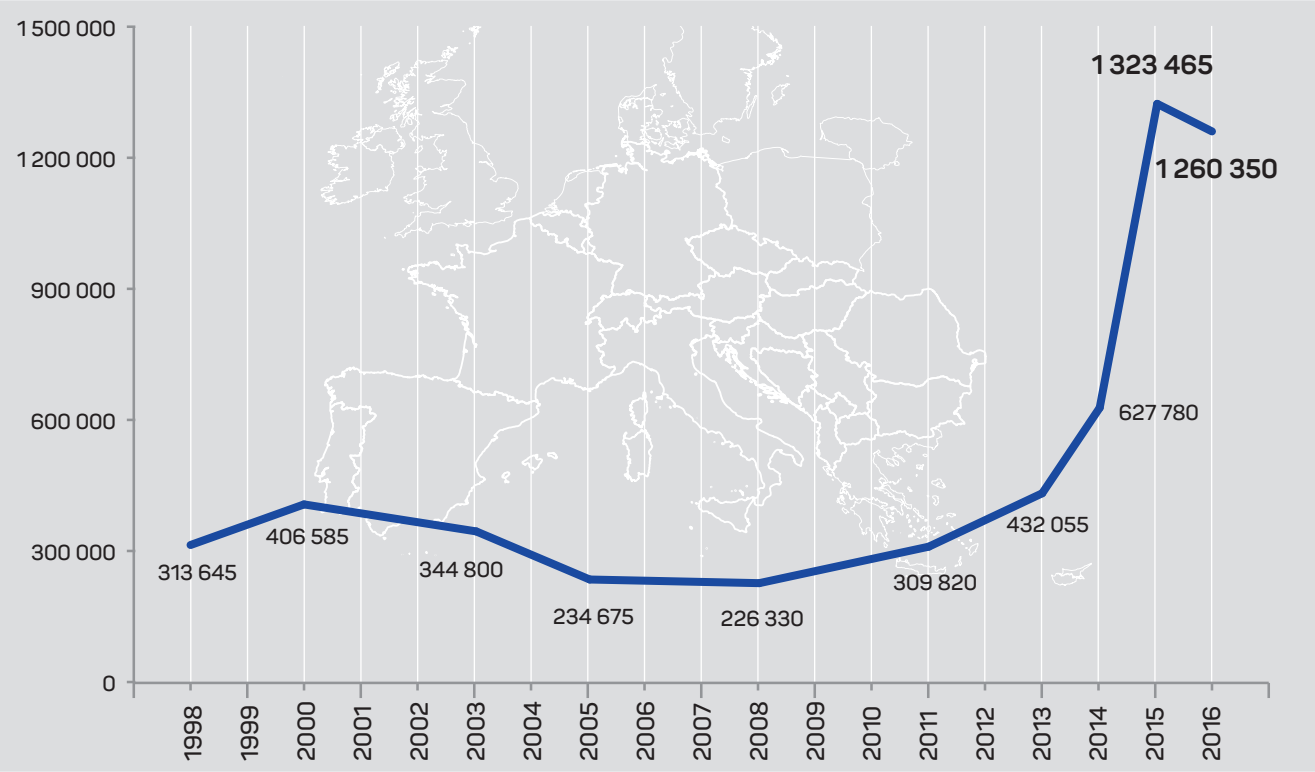

Forrás: Eurostat

Az említett évi 3,6 millió betelepülőnek ugyanakkor – mint azt a világtendenciákban is láttuk – csak egy kis része, az elmúlt 10 év átlagában mintegy 10%-a folyamodik menekültstátuszért, tehát kéri ezen az alapon a bebocsáttatást. 1998-2016 között összesen 8,3 millióan (átlagosan évi 435 ezren) adtak be menedékkérelmet az EU területén. Az EU-ba érkező menedékkérők éves száma nem egyenlően oszlik meg a tagállamok között: nagy többségük, 90%-uk (7,4 millió fő) az alapító vagy korábban csatlakozott nyugat-európai tagállamokban, és 10%-uk, 0,8 millió fő a közép-kelet-európai „új" tagállamokban. A „listavezető" itt is Németország 2,4 millió (29%-os részarány), illetve Franciaország 1 millió (12%), az Egyesült Királyság 0,8 millió (10%), Svédország 0,7 millió (9%), valamint Olaszország 0,6 millió (7%) beadott menekültkérelemmel. Lakosságukhoz viszonyítva arányaiban a legtöbb menedékkérő Svédország, Ausztria és Magyarország területére érkezett.

A menedékkérők száma 1998-2014 között viszonylag állandó, éves átlagban 330 ezres szinten mozgott, majd 2015-2016-ban a szíriai válság eszkalálódásával jelentősen – 2014-ről 2015-re több mint kétszeresére – megugrott (2015: 1,323 millió fő, 2016: 1,260 millió fő).

2016-ban a benyújtott 1,260 millió menedékkérelem legnagyobb részét (kb. 60%-át), 750 ezer kérelmet a Közel- és Közép-Kelet országaiból érkezők nyújtották be: Szíriából 339 ezren (27%), Afganisztánból 187 ezren (15%), Irakból 130 ezren (10%), Pakisztánból 50 ezren (4%), Iránból 41 ezren (3%). Szintén jelentős, közel 20% az Afrikából érkező menedékkérők (mintegy 235 ezer fő) aránya. Említésre méltó még az EU-n kívüli európai országokból benyújtott mintegy 130 ezer kérelem (10%), melyek közel fele Oroszországból és Albániából érkezett.

Annak ellenére, hogy az utóbbi években a menedékkérők száma megugrott, az EU-n kívülről bevándorló külföldieknek még mindig csak kevesebb mint felét teszik ki: 2013-2015 között az 5,3 millió külföldi migránsból csak 2,4 millió fő (45%) adott be menekültkérelmet, a fennmaradó 2,9 millió fős többség (55%) viszont nem.

Ugyanakkor egyre növekszik azok száma is, akik a legális utakat (határátkelőhelyek) megkerülve az Unió tengeri, avagy –„zöldhatárain"– próbálnak illegális módon bejutni az EU területére. Az Európai Határ-és Partvédelmi Ügynökség (Frontex) adatai szerint az illegális határátlépők száma a 2012. évi 72 ezer főről 2013-ban 107 ezer főre, 2014-ben 283 ezer főre, 2015-ben pedig már 1,822 millió főre emelkedett, majd 2016-ra a célzott határfigyelési beavatkozásokkal, az EU külső határainak fokozott védelmével már sikerült 511 ezer fő körülire csökkenteni (Frontex 2017)[22]. 2016-ban a határsértők közel 40%-a a Közel-Keletről (Szíriából, Irakból, Afganisztánból és Pakisztánból), 20%-a Fekete-Afrikából, 22%-a pedig egyéb térségekből érkezett, a fennmaradó egyötödük származási helyét ugyanakkor nem lehetett megbízhatóan azonosítani.

A 2013-2016 között az EU területére bejutni próbáló összesen 2,7 millió határsértő többsége, 62%-a (1,7 millióan) vízi úton, a fennmaradó 38%-a (1 millió fő) pedig szárazföldi úton érkezett. A szárazföldi határőrizet szigorításával ugyanakkor a hangsúly egyre inkább a tengeri útvonalakra tevődik át: a 2013. évi 56%-ról 2016-ra 71%-ra emelkedett az azon közlekedők aránya. 2016-ban a legnépszerűbb az ún. kelet-mediterrán (Törökországból Görögország felé irányuló, tengeri) útvonal volt, ahonnan az összes illegális bevándorló 36%-a, 182 ezer fő érkezett; csaknem ugyanennyien, 181 ezren (36%) jöttek az ún. közép-mediterrán (Líbiából Olaszországba irányuló tengeri) útvonalon, és 130 ezren (25%) a nyugat-balkáni szárazföldi útvonalon.

Az illegális határátlépésekből adódóan az EU területén törvénytelenül tartózkodók száma is megugrott: 2013-ban 307 ezer, 2014-ben 425 ezer, 2015-ben pedig 699 ezer ilyen személyt észleltek a hatóságok, 2016-ra a számuk 492 ezerre mérséklődött. A 2016-ban regisztrált illegális migránsok mintegy 10%-a Afganisztánból, 7-7%-a Irakból és Szíriából, 6-6%-a Marokkóból és Ukrajnából, 5-5%-a Albániából és Eritreából, 4%-a Pakisztánból, 3%-a Algériából és Iránból, a fennmaradó mintegy felük pedig egyéb országokból érkezett.

A 2013-2015 között az EU-n kívülről beáramlott mintegy 5,3 millió migráns mindössze 7%-a, összesen 384 ezer fő (2013: 129 ezer, 2014: 116 ezer, 2015: 139 ezer fő) esetében tagadták meg a hatóságok a belépést, ami még a 2,2 millió határsértőhöz képest is csupán 17%-os arány.

[22] *Frontex Risk analysis for 2017 http://frontex.europa.eu/assets/Publication Risk_Analysis/Annual_Risk_Analysis_2017.pdf*

A hatóságok tehát rendkívül elnézőek az illegális határsértőkkel és ott-tartózkodókkal szemben, hiszen a már az EU területére törvénytelenül bejutott személyek közül 2013-2015 között mindössze 763 ezer személy ellen hoztak kiutasítást vagy kitoloncolást elrendelő határozatot, amely a határsértők összesítve 2,2 milliós és a tagországokban illegálisan tartózkodók 1,4 milliós összlétszámának csupán mintegy harmadát, illetve felét érinti. Ráadásul e határozatokat mindössze az érintettek kétharmada, 496 ezer személy esetében hajtották ténylegesen is végre.

Vagyis a vizsgált 2012-2015 közötti időszakban illegálisan az EU területére belépő 2,2 millió migráns mindössze 40%-át, 0,9 millió főt érintett valamilyen hatósági szankció (a belépés megtagadása vagy kitoloncolás), többségüknek, 60%-uknak (1,3 millió főnek) azonban nem kellett ilyennel szembesülniük.

1/23. ábra - ILLEGÁLIS HATÁRÁTLÉPÉSEK AZ EU KÜLSŐ HATÁRAIN, 2016

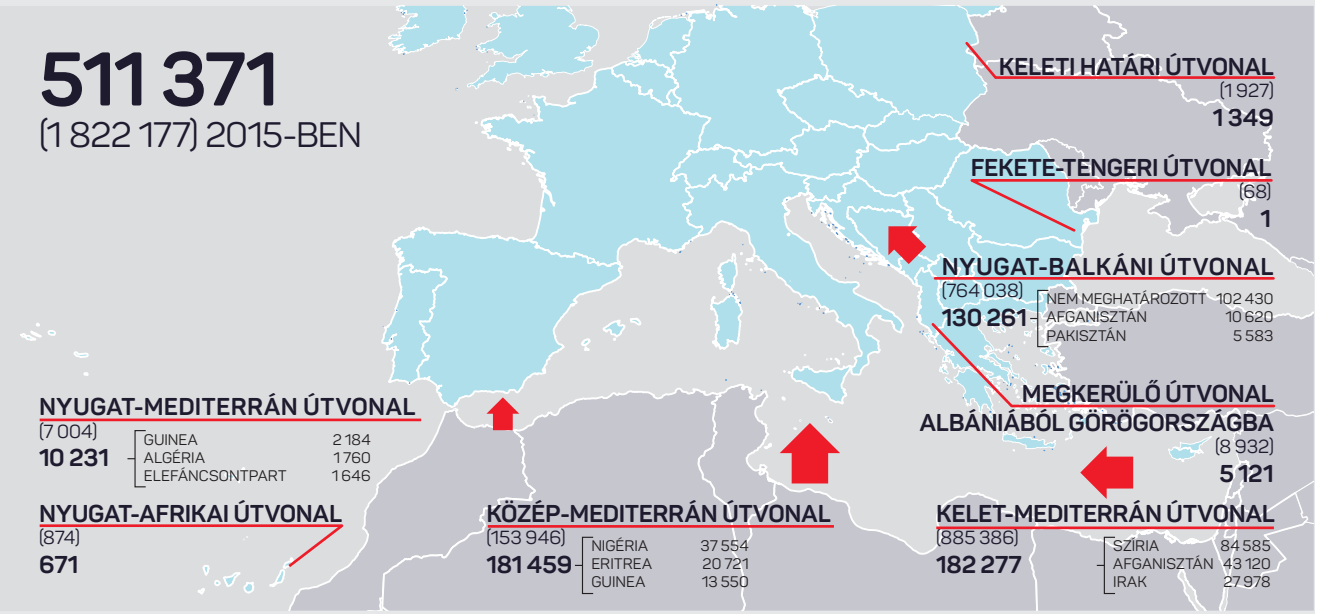

Forrás: Frontex

1.3.2. GYARAPODÓ ÉS FOGYÓ NÉPESSÉGŰ TAGÁLLAMOK

A népességszám változásának iránya és tényezői tekintetében tagországonként rendkívül változatos a kép. 2016-ban az EU 28 tagállama közül 10 országban ténylegesen csökkent a népesség, 18-ban pedig gyarapodott. Ez utóbbiak közül 14 esetében mind a természetes szaporodás, mind a migrációs többlet hozzájárult a növekedéshez, bár többségükben a bevándorlás játszotta a főszerepet. A legnagyobb mértékű migrációs többletet Luxemburgban (16,2 ezrelék), Svédországban (11,9 ezrelék), Máltán (11,2 ezrelék), Németországban (9,4 ezrelék) és Ausztriában (8,7 ezrelék), a legmagasabb természetes szaporodást pedig Írországban (7,1 ezrelék), Cipruson (4,7 ezrelék), Luxemburgban (3,6 ezrelék) és Franciaországban (3,0 ezrelék) regisztrálták. A gyarapodó országok közül Németországban és Csehországban a természetes fogyásból származó népességcsökkenést a vándorlási többlet ellensúlyozta.

1/24. ábra - TÉNYLEGES FOGYÁS/SZAPORODÁS MÉRTÉKE AZ EU TAGÁLLAMAIBAN, 2016

Ország	Természetes fogyás/szaporodás	Vándorlás	Tényleges fogyás/szaporodás	Természetes fogyás/szaporodás	Vándorlás	Tényleges fogyás/szaporodás
	Létszám (fő)			Arány (ezrelék)		
Románia	-68 061	-53 944	-122 005	-3,5	-2,7	-6,2
Olaszország	-141 823	65 717	-76 106	-2,3	1,1	-1,3
Bulgária	-42 596	-9 329	-51 925	-6,0	-1,3	-7,3
Lettország	-10 483	-30 171	-40 654	-3,7	-10,5	-14,2
Horvátország	-14 005	-22 451	-36 456	-3,4	-5,4	-8,7
Magyarország	-33 990	**2 790**	-31 200	-3,5	**0,3**	-3,2
Portugália	-23 409	-8 348	-31 757	-2,3	-0,8	-3,1
Görögország	-25 955	-500	-26 455	-2,4	-0,1	-2,5
Litvánia	- 6 612	-12 229	-18 841	-3,4	-6,2	-9,6
Észtország	-1 339	1 030	-309	-1,0	0,8	-0,2
Lengyelország	-5 752	11 507	5 755	-0,2	0,3	0,2
Finnország	-1 109	17 098	15 989	-0,2	3,1	2,9
Spanyolország	-259	89 126	88 867	-0,0	1,9	1,9
Szlovénia	656	1 051	1 707	0,3	0,5	0,8
Málta	1 134	4 896	6 030	2,6	11,2	13,8
Ciprus	3 984	2 499	6 483	4,7	2,9	7,6
Szlovákia	5 206	3 885	9 091	1,0	0,7	1,7
Luxemburg	2 083	9 446	11 529	3,6	16,2	19,8
Csehország	4 913	20 064	24 977	0,5	1,9	2,4
Dánia	8 790	32 728	41 518	1,5	5,7	7,2
Írország	33 507	16 606	50 113	7,1	3,5	10,6
Belgium	13 799	40 918	54 717	1,2	3,6	4,8
Ausztria	7 006	75 783	82 789	0,8	8,7	9,5
Hollandia	23 523	78 864	102 387	1,4	4,6	6,0
Svédország	26 443	117 693	144 136	2,7	11,9	14,5
Franciaország	198 609	65 900	264 509	3,0	1,0	4,0
Egyesült Királyság	177 633	248 384	426 017	2,7	3,8	6,5
Németország	-150 000	774 316	624 316	-1,8	9,4	7,6
EU28	**-15 854**	**1 539 352**	**1 523 498**	**-0,0**	**3,0**	**3,0**

Forrás: Eurostat, KSH

1/25. ábra - TÉNYLEGESEN SZAPORODÓ NÉPESSÉGŰ EU-TAGÁLLAMOK (2016)

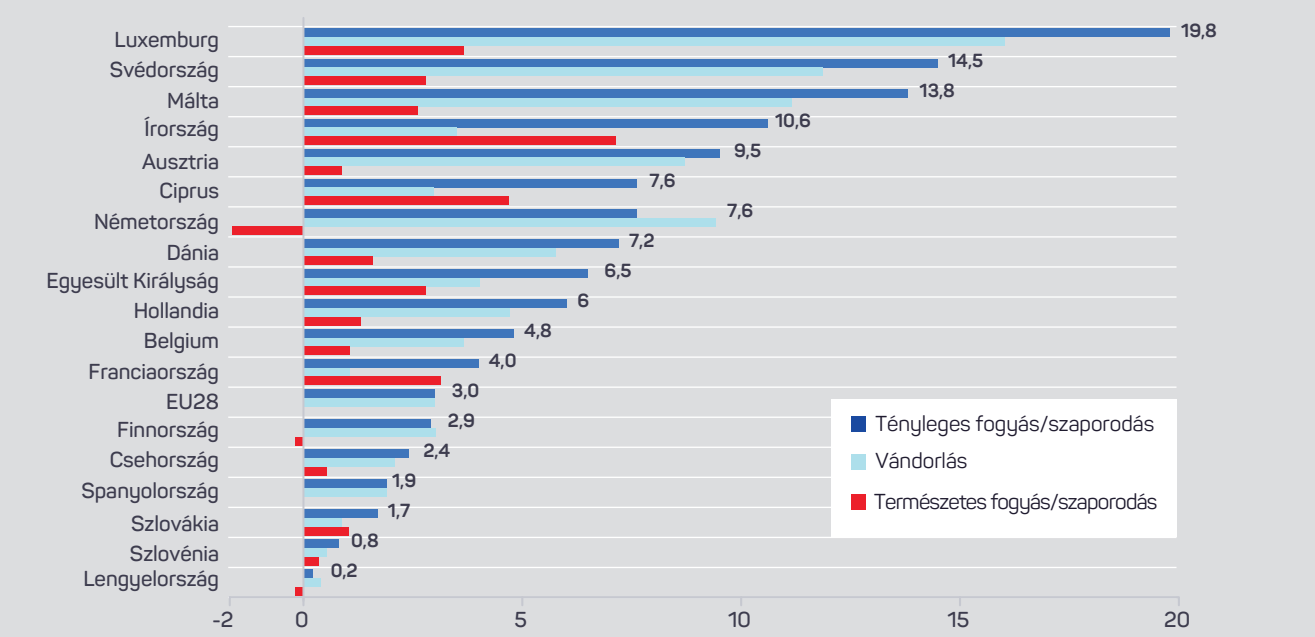

Forrás: www.ksh.hu

1/26. ábra - TÉNYLEGESEN FOGYÓ NÉPESSÉGŰ EU-TAGÁLLAMOK (2016)

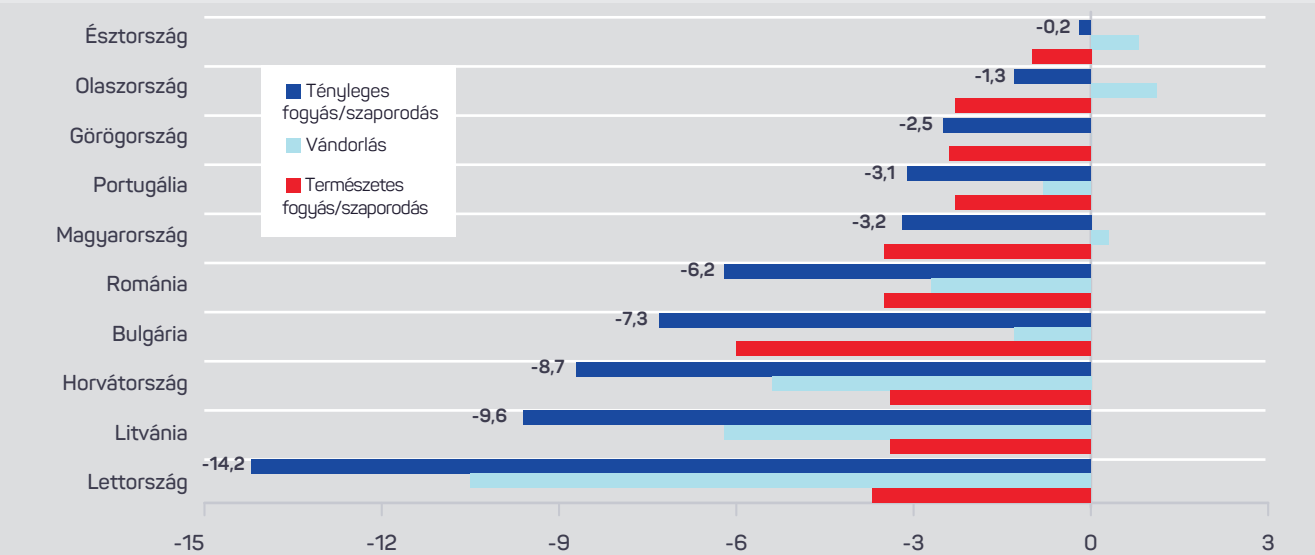

Forrás: www.ksh.hu

Olaszországban és Magyarországon a pozitív vándorlási mérleg sem volt elegendő ahhoz, hogy a népességszám emelkedjen, mivel a természetes fogyás mértéke nagyobb volt, mint a vándorlásból adódó pozitív létszámtöbblet.

Az EU tagállamain belül a 2016-os részletes adatok alapján az látható, hogy a dél-európai, valamint a később csatlakozott közép-kelet-európai országokban a halálozások száma túlnyomórészt meghaladja a születésekét (mintegy 370 ezer fővel), amit még fokoz az (elsősorban a nyugat-európai tagállamokba irányuló) elvándorlás (kivéve a jelentősebb migrációs többlettel érintett Olaszországot, valamint hazánkat), ami mintegy 30 ezer főt jelent. Leggyorsabb ütemben Litvánia népessége fogyott (–14,2 ezrelék), ahol az unió legnagyobb mértékű elvándorlása (–10,5 ezrelék) mellé a második legjelentősebb természetes fogyás (–3,7 ezrelék) társult. A nettó mintegy 400 ezer fős népességfogyásért túlnyomó részben tehát az alacsony gyermekvállalási kedv felelős, de nem elhanyagolható a kivándorlás szerepe sem. A nyugat- és észak-európai tagállamok többségére (részben Németország kivételével) viszont születési, valamint bevándorlási többlet jellemző, mind a többi EU-tagállamból, mind az EU-n kívülről: a mintegy 360 ezres természetes népességnövekedés kedvező hatását tovább erősítette a nagymérvű, több mint 2,1 millió fős bevándorlás. Az EU „régi" tagállamaiban tehát a népesség gyarapodása közel 85%-ban a migrációnak „köszönhető".

Az 1/25-26. ábrán az európai országok összesítése látható a tényleges fogyás-szaporodás mértéke szerint. Ez az érték a természetes szaporodás/fogyás és a vándorlás egyenlegeként áll elő.

A ténylegesen fogyó népességű országokról szóló ábrán jól látható, hogy főként a Baltikum országai, valamint a dél- és kelet-európai országok (köztük Magyarország) lakossága csökken a legnagyobb mértékben.
A ténylegesen szaporodó népességű tagállamok közül Németország kiemelkedik azzal, hogy a nagymértékű természetes fogyást a jelentős bevándorlás kompenzálja.

Az EU-ba bevándorló külföldiek száma és aránya nem egyenlően oszlott meg az egyes tagállamok között: a 2015-ben beáramló 2,353 millió fő túlnyomó része (41%-a), 968 ezer ember Németországot választotta úticéljául, a második legnépszerűbb célállomás 279 ezer bevándorlóval (12%) az Egyesült Királyság volt, ezt követte Olaszország és Spanyolország (8-8%, 187 ezer, ill. 184 ezer fő), majd Franciaország (148 ezer fő, 6%).
Ebbe az öt országba áramlott be az összes külföldi migráns háromnegyede, 1,8 millió fő, míg az összes többi tagállam a fennmaradó 25%-nyi, 0,6 millió főn „osztozott". Itt is megfigyelhető a „régi", illetve az „új" tagállamok közötti éles törésvonal: előbbiekhez érkezett be az összes migráns 92%-a, 2,2 millió fő, míg a 12 később csatlakozott tagországba csak 187 ezren (8%-nyian) vándoroltak be.

Tekintettel arra, hogy a fenti ki- és bevándorlási adatok az egyes tagállamok összesített, és nem az EU egészére vonatkozó adatai – ergo tartalmazzák az EU-n belüli, tehát tagállamok közötti vándorlás mutatószámait is –, a nettó bevándorlás tényleges mértékére az egyes tagországokba bevándorló, illetve az azokból kivándorló nem uniós polgár külföldiek létszámának egyenlege alapján következtethetünk, melyből adódóan 2013-ben 615 ezer, 2014-ben 911 ezer, 2015-ben pedig 1,720 millió fő lehetett az EU-n kívülről újonnan betelepülő idegen állampolgárok száma.

1/27. ábra - AZ EURÓPAI UNIÓBA BEVÁNDORLÓ KÜLFÖLDIEK MEGOSZLÁSA CÉLORSZÁG SZERINT, 2015

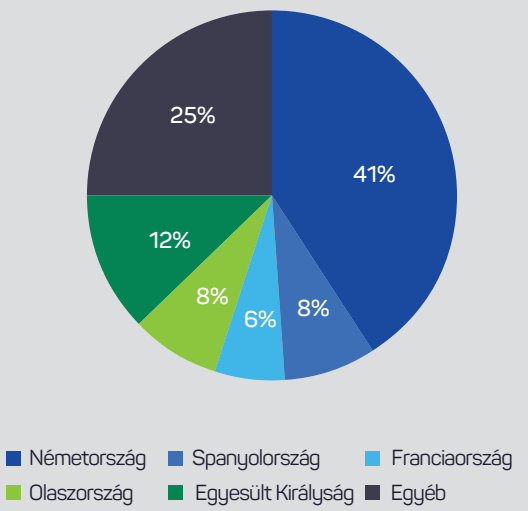

Forrás: Eurostat

1.4 AZ EURÓPAI NÉPESEDÉS- ÉS MIGRÁCIÓS POLITIKA ÁTTEKINTÉSE

A népességszám változásával és előrejelzésével kapcsolatban két alapvető intervenciós mechanizmust érdemes alaposan megvizsgálni. A népesedéspolitika, népességpolitika, valamint a migrációs, bevándorlás- és menekültügyi politika hivatott a demográfiai változások monitorozása mellett a felmerülő kihívásokra explicit válaszokat adni.

1/28. ábra - A NÉPESEDÉSPOLITIKA ÉS A BEVÁNDORLÁSPOLITIKA ÖSSZEFÜGGÉSEI

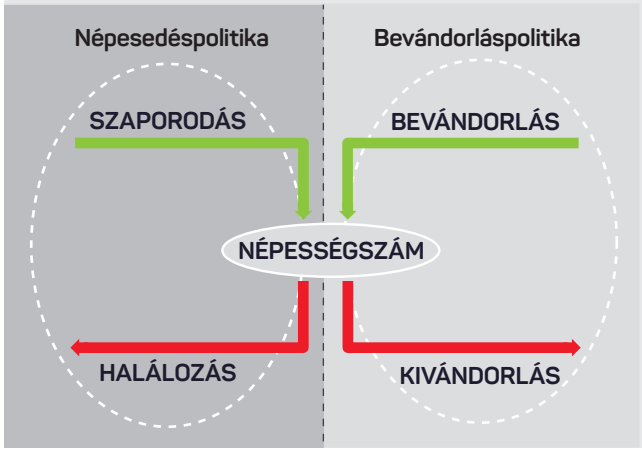

1.4.1. NÉPESEDÉSPOLITIKA

A népességpolitika a társadalom, az állam vagy bármilyen nagyobb emberi közösség törekvése arra, hogy a népesedési folyamatokat és struktúrákat valamely célkitűzés szerint megváltoztassa. Ez történhet közvetlen népesedési célzatú jogszabályok vagy intézkedések segítségével (pl. a házasságkötést, a válást, s termékenységet vagy a vándorlásokat közvetlenül befolyásoló szabályozók). A népesedési folyamatok megváltoztatása (megváltoztatási szándéka) történhet továbbá olyan gazdasági, politikai, társadalmi, kulturális stb. jogszabályok, illetve intézkedések segítségével, amelyek a népesedés egyes folyamataira hatással lehetnek; ilyen például az adórendszer, a szociálpolitika, a családpolitika, az oktatáspolitika, az egészségpolitika stb.[23]

A népesedéspolitika tehát a demográfiai folyamatokat, a demográfiai átmenetet veszi górcső alá, és kísérel meg olyan intézkedéseket implementálni, amelyek a népességszám változására és a népmozgalmi folyamatokra kedvezően hatnak az adott kontextusban (Demény 2016, Bakonyi 2012)[24]. Fokozott figyelemmel kíséri az elöregedő társadalom jellegzetességeit - az inaktívak részarányának növekedését és az alacsony születésszámot -, amelyek csökkentik a munkaerőpiac kínálati oldalának méretét, növelik viszont a szociális ellátásra szorulók számát. Éppen ezért kihatással vannak a társadalom optimális működésére. Az evidenciákon alapuló beavatkozások elősegíthetik a társadalmi és népesedési folyamatok egyensúlyát, optimális mederbe terelhetik a kiugró változásokat.

A NÉPESSÉGPOLITIKA FŐBB GLOBÁLIS IRÁNYVONALAI[25]

• **Népességnövekedés és túlnépesedés:** A fejlődő országokban nagy kihívást jelent a túlnépesedés, a fejlett országokban pedig érezhető a népesedés alacsonyabb szintű növekedése vagy éppen csökkenése mellett az elöregedés fokozódása is.

• **Elöregedés:** Az elöregedés világméretű probléma. A világ országainak több mint felében jelent nagy kihívást a növekvő számú inaktív populáció kezelése. A fejlett országok körében kétszer akkora a probléma súlyossága, mint a fejlődő országokban. Európa és Észak-Amerika kormányainál 10-ből 9-en értékelték hangsúlyosnak a problémát 2013-ban. A bevezetett intézkedések elsősorban a nyugdíjkorhatár emelését célozták (61 országban), másodsorban pedig a nyugdíjrendszer került megreformálásra (89 országban).

• **Termékenység és családtervezés:** A fejlett országok körében – mint láttuk – a reprodukció alacsony szintű. Világviszonylatban 2010-2015 között Európában mérték a legalacsonyabb szintet, ahol 1,6 gyermek jut egy szülőképes nőre. Ezzel szemben Afrikában és Ázsiában magas termékenység figyelhető meg, egy szülőképes nőre Afrikában 4,7 gyermek jut. A fejlődő országok kormányainak 57%-a tett intézkedéseket a termékenységi ráta csökkentésére. Mind a fejlett, mind a fejlődő országok fontos intézkedéseket vezettek be továbbá a serdülőkori termékenység csökkentésére.

---

[23] *EU Research on Social Sciences and Humanities 2006 https://cordis.europa.eu/docs/publications/1001/100124311-6_en.pdf*
[24] *Demény Pál: Népességpolitika a közjó szolgálatában, 2016*
[25] *World Polulation Policies 2013, United Nations http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/policy/WPP2013/ wpp2013.pdf*

A közvetlen családtámogatási rendszerek elterjedtsége globális szinten jónak mondható, 81%-os. 2013-ban a legtöbb közvetett családtámogatást Latin-Amerika és a Karibi-térség, Afrika és Óceánia térségében realizálták, míg Európában a kormányok kevesebb mint fele törekedett a családalapítás közvetlen támogatására. Az abortuszszal kapcsolatos szabályozások változása is megfigyelhető. A fejlődő országokban sokkal szigorúbb szabályozásokat találunk, mint a fejlett országokban. A fejlett országok 86%-ában, míg a fejlődő országok 40%-ában engedélyezett az abortusz meghatározott feltételek mentén.

- **Egészségi állapot és halálozás:** A rossz egészségi állapot és a megbetegedések, halálozások eltérő fenyegetettséget mutatnak a fejlett és fejlődő országokban. A csecsemő- és gyermekhalálozás utóbbiakban háromszor nagyobb arányban jelent problémát, mint a fejlett országokban. Hasonlóképpen az anyák szülőágyi halandósága és a HIV/AIDS-fertőzöttség indikálta problémák.

AZ EU-N BELÜL URALKODÓ „MAINSTREAM" TRENDEKKEL KAPCSOLATBAN A KÖVETKEZŐK EMELHETŐK KI.

A fejlett (nyugat-)európai országok nagyobb része tartózkodik a közvetlen népesedési célú intézkedésektől, tehát kifejezetten semleges a születésszám, a házasságkötések, és általában a családalakulás kérdéseiben. Bár számos ország jelentős szociálpolitikai támogatásokat nyújt a családoknak és/vagy a gyermekeseknek, ezt legtöbbször nem népesedési célokat, hanem inkább az esélyegyenlőséget hangoztatva teszi (Polónyi 2002). Az EU közös politikáiban uralkodó szemlélet a családtámogatásokkal kapcsolatban elsősorban nem a születésszámok ösztönzésére, a termékenység növelésére fókuszál, hanem munkaerő-piaci szempontból vizsgálja ezeket a juttatásokat, azok feltételrendszerének kialakítása során arra törekedve, hogy azok a kisgyermekes szülők, különösen az anyák minél hamarabb és minél nagyobb arányban történő munkába állását szolgálják (ld. pl. a szülői szabadságra vonatkozó uniós szabályozást[27]). Többek között ennek a szemléletnek is tudható be, hogy a nyugat-európai országok többségében a termékenységi mutató jóval a reprodukciós szint alatt van, és csupán néhány országban (Írország, Franciaország, Svédország, Nagy-Britannia) közelíti meg azt. (Nem lehet ugyanakkor figyelmen kívül hagyni azt, hogy ezen országok zömében a migráns hátterű élveszületések aránya is a legmagasabbak között van, tehát a kedvező termékenységi mutatókban a migráns népesség is számottevő szerepet játszik.)

David Runciman elméleti munkájában, az egyes európai országokban a civil társadalom és az állam viszonyrendszerében vizsgálta a családok helyzetét, és ennek során megkülönböztetett északi, közép-európai és mediterrán modelleket.[28] A tanulmány szerint Európa északi országaiban – ahol a jóléti társadalom intézményei a legmagasabb fejlettségi fokot érték el – erodálódott el leginkább a családok státusza, mivel a család mint társadalmi alapegység státuszmegtartó és szociális hálót erősítő szerepe részben elveszett. Éppen ezért ezekben az országokban a civil társadalom erősödött meg mint társadalmi alapegység, amely azonban nem tudja ellátni a család esetén magától értetődő reprodukciós és demográfiai funkciókat. Ebből következik az a tapasztalat, hogy a migrációval összefüggésben éppen azok az országok a legbefogadóbbak, ahol a családok szerepe a leginkább marginális (északi modell). Így ha nem is közvetlen összefüggés, de legalábbis korreláció mutatható ki a civil társadalom társadalmi szerepe, a családok meggyengülése és a migráció, mint a népesedési problémákra kínált „megoldás" erőltetése között.

Az EU gazdasági-politikai elitje minden jel szerint nem tartja problémának azt, ha a migráns népesség beáramlásának magas szinten tartása növekvő mértékben az élveszületések megoszlásának az őshonos lakosságtól a külföldi hátterű népesség felé történő elmozdulását eredményezi. Azt, hogy mennyire nem a meglévő, hazai népesség termékenységének, gyermekvállalásának ösztönzése, a családok megerősítése van az EU „mainstream" irányvonalának középpontjában, éppen azok a törekvések is jól mutatják, amelyek az utóbbi években egyre inkább a hagyományos értékek, illetve a társadalom eme értékeken nyugvó tradicionális egységei, mint a férfi és nő közötti házasságon és közös gyermekek vállalásán alapuló családok megkérdőjelezésére, fellazítására, és ezek helyett új, mesterséges „társadalmi konstrukciók" előtérbe tolására, a szokványostól eltérő preferenciákkal bíró kisebbségek önkifejezési módjainak propagálására és jogaik fokozatos kiterjesztésére irányulnak. Céljuk, hogy az ilyen csoportokba tartozó személyek jellemző együttélési formái a tradicionális, a társadalom újratermelését elsődlegesen szolgáló társkapcsolati formákkal, mint amilyen a házasság, jogállásukat és jogosultságaikat tekintve fokozatosan azonos szintre kerüljenek, függetlenül a társadalmi hasznosságtól mint fő fokmérőtől, pusztán a jogegyenlőség absztrakt, egalitariánus elvére alapozva.

---

[26] *Polónyi István: Az oktatás gazdaságtana. Osiris Kiadó, Budapest 2002.*

[27] *http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=LEGISSUM:em0031*

[28] *Runciman, David: A theoretical overview in: Families and States in Western Europe, ed.: Quentin Skinner, © Cambridge University Press, 2011. 3. o.*

1/29. ábra : A HÁZASSÁG ÉS A BEJEGYZETT ÉLETTÁRSI KAPCSOLAT AZ AZONOS NEMŰEK KÖRÉBEN AZ EURÓPAI UNIÓ TERÜLETÉN, 2017

Ország (EU-28)	Házasság	Bejegyzett élettársi kapcsolat (a házassághoz hasonló jogok)	Bejegyzett élettársi kapcsolat (limitált jogok)	Élettársi kapcsolat (Cohabitation)	Nincs alkotmányos korlátozása a házasságnak
Ausztria		x		x	x
Belgium	x		x	x	x
Bulgária					
Cíprus		x			x
Csehország		x		x	x
Dánia	x			x	x
Egyesült Királyság	x- néhány régióban van rá lehetőség	x- néhány régióban van rá lehetőség		x	x
Észtország			x		x
Finnország		x			x
Franciaország	x		x	x	x
Görögország		x			
Hollandia	x	x		x	x
Horvátország					
Írország	x	x		x	x
Lengyelország					
Lettország					
Litvánia					
Luxemburg	x	x			x
Magyarország		x		x	
Málta	x	x			x
Németország		x		x	x
Olaszország					
Portugália	x			x	x
Románia					
Spanyolország	x	x- néhány régióban van rá lehetőség	x- néhány régióban van rá lehetőség	x- néhány régióban van rá lehetőség	x
Svédország	x			x	x
Szlovákia					
Szlovénia			x		x

Forrás: www.ilga-europe.org

Az EU-ban tehát növekvő mértékben tapasztalható egyfajta értékválság, a család és a házasság klasszikus értékeivel, úgy is mint a vallásos értékrendhez közel álló eszmei igazodási pontokkal szembeni ellenséges vagy legalábbis azokat megkérdőjelezni, háttérbe tolni szándékozó törekvés. Ennek a folyamatnak egyik szemléletes példája az azonos neműek társkapcsolatainak jogegyenlősítésére irányuló, egyre inkább teret nyerő folyamat, melynek következtében 1996-2017 között, tehát húsz év leforgása alatt az EU 28 tagállamának közel kétharmadában, 18 országban az azonos neműek együttélése – akár házasság formájában – minden szempontból a különneműekével azonos jogállást élvez, beleértve a legtöbb esetben az örökbefogadásra vonatkozó jogosultságukat is. Emellett egyre erősödnek azok a törekvések is – egyelőre inkább a tengerentúlon (ld. USA, Kanada, Ausztrália), de már az európai kontinensen is pl. egyes skandináv országokban –, amelyek a hagyományos, biológiai alapú nemi hovatartozást mint fő orientációs tényezőt mind a közbeszédben, mind az oktatásban-nevelésben, mind a hivatali ügyek intézésében a társadalmi nemeken alapuló ún. „gender-szemléletnek" megfelelő kategóriákkal kívánják felváltani.

Úgy fest tehát, hogy az EU nagy részén érvényesülő főáramlatú liberális, individualista felfogás a fő akadálya annak, hogy a demográfiai problémákat, a népességfogyás kérdését a hagyományos értékekre és erőforrásokra alapozva, vagyis a családok és a gyermekvállalás támogatásával és ösztönzésével törekedjenek közösségi szinten is megoldani, s éppen ezen tradicionális eszközök – elsősorban eszmei-ideológiai alapú – elutasítása miatt került előtérbe a kívülről érkező migráns tömegek befogadásának és integrációjának erőltetése, mint olyan „megoldás", amely az említett „mainstream" szellemiség szempontjából értéksemleges, és nem igényli az e felfogás által elutasított vagy legalábbis meghaladottnak vélt klasszikus családközpontú értékek által vezérelt pronatalista eszközök alkalmazását.

[29] *ILGA, https://www.ilga-europe.org/resources/rainbow-europe/rainbow-europe-2017*

1.4.2. MIGRÁCIÓS ÉS MENEKÜLTÜGYI POLITIKA, BEVÁNDORLÁSPOLITIKA

A *belső migráció* kapcsán a vidéki kistelepülésektől a nagyvárosok irányába tartó belső migrációval folytatnak küzdelmet mind a fejlett, mind a fejlődő országok. Utóbbiak számára különösen jelentős problémát jelent ez a kihívás.

A *nemzetközi vándorlás* még inkább hangsúlyos problémákat generál világszinten. Évi 1,6%-os növekedés figyelhető meg a nemzetközi migráció létszámában, ami kb. 232 millió főt tesz ki. A befogadási politika nyitottsága alapvetően jellemző a világ számos országára, azonban a bevándorlás volumene, komplexitása és hatásai szempontjából azokban jelentős különbségek is érzékelhetők. Különösképpen a fejlett célországokban jellemző, hogy a magasan képzett munkaerő beáramlásának ösztönzése érdekében határozzák meg a bevándorlási politika irányvonalát. 2013-ban globálisan a kormányok 63%-a tett intézkedéseket a bevándorlók integrációjának és letelepedésének elősegítése érdekében.

A migrációt a migráns származási országának (kényszerítő tényezők) vagy célországának (vonzó tényezők) számos összefüggő gazdasági, politikai és társadalmi tényezője befolyásolja[31]. Az Európai Unió által nyújtott viszonylagos gazdasági jólét és politikai stabilitás mindig is jelentős vonzerőt képviselt a bevándorlók számára (Eurostat, 2016)[31], azonban a nemzetközi migráció a másik oldalról az európai politikai-gazdasági elitnek is egy lehetőség, mivel azt a munkaerőpiacon jelentkező és egyre fokozódó munkaerőhiány orvoslására használhatják fel. Ennek azonban egyértelmű korlátai vannak, ugyanis a tapasztalat azt mutatja az OECD-országokban, hogy a bevándorlókat rendre alacsonyabb foglalkoztatási és aktivitási ráta jellemzi. Vagyis a bevándorlás nyomán – annak mértékétől függően – általánosan csökken a munkaerőpiaci aktivitás a fogadó országban. A kifejezetten munkakeresési céllal érkező bevándorlóknál is lassabban találnak állást a nemzetközi védelemben részesülők, illetve a családegyesítésre érkezők. Az Eurostat adatai szintén alátámasztják, hogy az EU-n kívülről érkező migráns hátterű személyek foglalkoztatottsági szintje jellemzően alacsonyabb, mint a honos lakosságé; 2016-os adatok szerint utóbbiak körében 67,1% volt az átlagos foglalkoztatási ráta, míg az EU-n kívüli külföldi állampolgárságú migránsoknál csak 53,6% (ami arányaiban kb. egyötödével kevesebb). A nyugat-európai országokban jellemzően még nagyobbak a különbségek, sok esetben mintegy egyharmadával alacsonyabb (átlagosan 50% körüli) az unión kívülről bevándorolt lakosság foglalkoztatottsági szintje, mint a hazai állampolgároké (Belgiumban 38%-kal, Finnországban és Svédországban 36%-kal, Hollandiában 34%-kal, Németországban és Franciaországban 32%-kal, Ausztriában 27%-kal stb.). Ezzel párhuzamosan a migráns népesség munkanélküliségi mutatói is szignifikánsan rosszabbak: a munkanélküliségi ráta az Európai Unió hazai lakosságára jellemző 8,1%-os érték helyett annak több mint duplája, 17,9%.

E nehézségek egyértelműen az érintett államok szociális rendszereinek kiemelt terhelését és addicionális költségvetési források ráfordításának szükségességét (továbbképzések, aktív munkaerő-piaci programok stb.) vetítik előre. Az említett jelenségek különösen élesen jelentkezhetnek a 2015-től kibontakozó irreguláris migrációs hullám nyomán, elsősorban a legtöbb érkezőt befogadó nyugat-európai tagállamokban.

A nemzetközi vándorlásban az Európai Uniót egy egységnek tekintjük, mivel közös uniós szabályok és megközelítés van érvényben a bevándorlás kezelésével kapcsolatban. Az EU-n belül az 1992-es Maastrichti Egyezmény óta alapelv a személyek szabad áramlása az uniós állampolgárok számára (Lipcsei 2010)[32]. Az EU fokozatos bővítése mellett (pl. 2004 és 2007) bizonyos átmeneti időszakok és korlátozások léptek életbe a munkaerőpiacra való belépés kapcsán az új tagországokra vonatkozóan (Gyenei, 2011). Fontos azonban kihangsúlyozni, hogy

---

[31] A jelen összefoglalóban használt statisztikák elemzése során fontos kiemelni, hogy az Eurostat által gyűjtött adatok legalább 12 hónap időtartamú migrációra vonatkoznak, azaz migránsként azokat az embereket veszik figyelembe, akik legalább egyéves időtartamra vagy huzamos ott tartózkodást tervezve vándoroltak egy másik országba.

[32] Lipcsei Krisztina: Az Európai Unió bevándorláspolitikájának alakulása http://elib.kkf.hu/edip/D_15098.pdf

EU Migrációs és menekültügyi politika http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuId=FTU_2.1.3.html

más szabályok vonatkoznak az unión belüli és a nem uniós állampolgárokra.

Az EU felismerte, hogy a munkaerő bevándorlása fontos szerepet játszik az elöregedő népességű országok aktív lakosságszámának növelésében, így a gazdasági fejlődés fellendítésében. E felfogás szerint mind a munkaerő és a képzettség tekintetében meglévő hiányosságok, mind pedig a demográfiai nehézségek is leküzdhetővé válhatnak a bevándorlással. A kurrens szakmai viták azonban már arról szólnak, hogy pusztán a bevándorlás elősegítésével nem kezelhetők a demográfiai problémák, sem az elöregedés, sem a népességszám szabályozása (Bijak és mtsai, 2007; UN report)[33]. A csökkenő népességű és elöregedő országokban, így az EU nyugati „magországaiban" is ennek ellenére mindmáig gyakran tekintenek úgy a bevándorlásra, mint a demográfiai problémák, illetve a munkaerő-utánpótlás lehetséges megoldására, amely egyúttal jelentős gazdasági haszonnal is jár. A demográfiai és gazdasági előnyöket hangsúlyozók ugyanakkor gyakran figyelmen kívül hagyják mindazokat a társadalmi és kulturális hatásokat, amelyek a más etnikumú, kultúrájú és vallású népesség növekvő jelenlétével járnak az adott országokban (Gödri 2007). Ráadásul ma már a korábban esetleg tapasztalt előnyök sem egyértelműek: napjaink irreguláris migrációs mozgásai esetében minimum kérdéses, hogy az elvárt gazdasági hasznok egyáltalán realizálhatók-e a fogadó országokban.

Az ilyen hátrányos társadalmi hatásokra példa, hogy az uniós értelemben vett szegénységi kockázatnak kitett lakosság aránya Németországban, a legjelentősebb befogadó országban 2015, vagyis éppen a migrációs nyomás fokozódása óta enyhén emelkedik, s mint azt az alábbi grafikon jól mutatja, ennek az oka kizárólag a beérkező migránsok emelkedő szegénységi szintjére vezethető vissza (a piros vonal mutatja a migránsokét, a kék a lakosság egészét, míg a zöld a honos népességre jellemző értéket).
Az EU számára fontos, hogy versenyképességének fellendítése érdekében elsődleges desztináció legyen a tanulmányi, kutatási vagy munkavállalási céllal megvalósuló bevándorlás terén[34]. Az uniós „kék kártya" például megkönnyíti a harmadik országbeliek munkába állását, különféle társadalmi és gazda-

1/30. ábra - SZEGÉNYSÉG KOCKÁZATÁNAK KITETTEK ARÁNYA NÉMETORSZÁGBAN NÉPESSÉGÖSSZETÉTEL SZERINT, 2010-2016

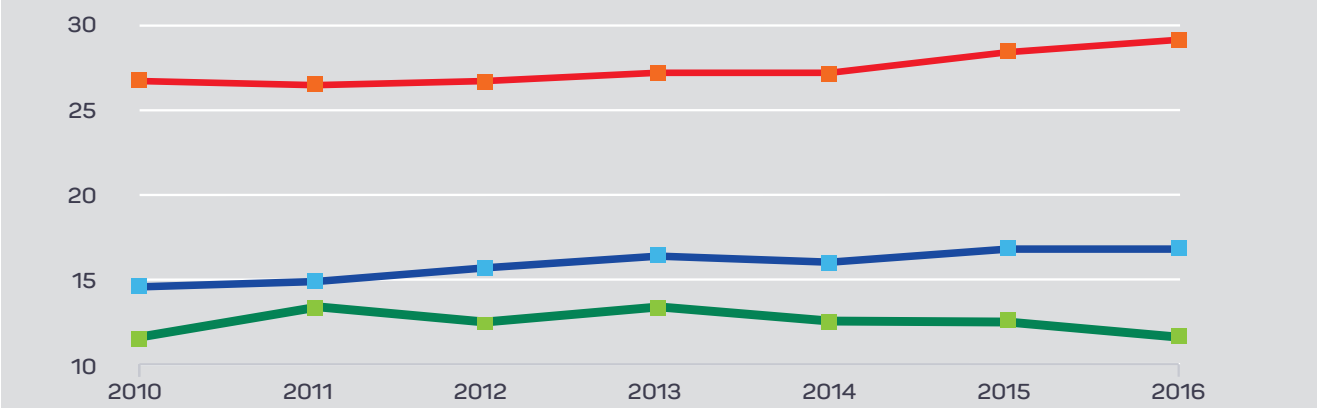

Forrás: Wirtschafts- und Sozialwissenschaftliches Institut

[33] *UN Report https://cordis.europa.eu/docs/publications/1001/100124311-6_en.pdf*
Bijak et al. 2007 https://search.proquest.com/docview/222564121/fulltextPDF/825EFC41687A46F5PQ/13?accountid=32048
[34] *https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/00_apr2016_synthesis_report_final_en.pdf*
http://epc.eu/documents/uploads/pub_3500_intra-eu_mobility.pdf

sági jogokat biztosít számukra, valamint elősegíti a családegyesítési jog gyakorlását és idővel az EU-n belüli szabad mozgást (Töttős, 2014)[35]. A családegyesítési célú bevándorlás is igen jellemző motiváció az EU-ba migráláskor. A családi élet egységének megőrzése mint szempont kiemelkedő szereppel bír a befogadó társadalomba való integráció indokoltságának alátámasztásakor[36]. Az integráció és anti-diszkrimináció kikerülhetetlen alapelvei a bevándorláspolitikának. Integráció alatt a bevándorlóknak a fogadó társadalom intézmény- és kapcsolatrendszerébe való befogadásának folyamatát értjük (Gyenei, 2011).

2004-ben került kiadásra az Európai Unió integrációs politikájának alapdokumentuma Közös Alapelvek címen, amely tartalmazza az integrációs folyamat definícióját és az integrációs politika által elérni kívánt célokat[37]. Ez az integrációt kétirányú, dinamikus folyamatként mutatja be, amely mindkét fél kölcsönös kötelezettségein alapszik. Figyelmet szentel a munkaerő-piaci, oktatási integrációnak, a közszolgáltatásokhoz való hozzáférésnek, az interkulturális párbeszédnek, a befogadó társadalmi kultúra ismeretének, emellett pedig az eltérő vallások és kultúrák tiszteletének. Számos szabályozás és akcióterv született az elmúlt évtizedben is a témában[38]. A szabályozások alapján megállapítható, hogy a huzamos tartózkodás jogállásának elnyerésében jelentős szerepet játszik a bevándorlók beilleszkedése, beilleszkedésre tett erőfeszítése a fogadó országba.
A bevándorlásnak a látszólag pozitív következményei mellett számos negatív következményével is számolni kell.

- *Pozitívumok*:
• Azonnal elérhető munkaerő - a képzettséget nem igénylő munkakörökben általában hatékonyan pótolható a hiány, a munkaerő tervezésekor a nagy beáramlással jellemezhető szakmák már bekalkulálják az érkezők számát[39]
• Új készségek és tudás behozatala

- *Kihívások, negatívumok:*
• Párhuzamos társadalmak kialakulása
• Kihívások az egészségügyi és szociális ellátórendszerben
• Integrációs, beilleszkedési nehézségek

- *Nézőponttól függően pozitívumként és negatívumként is értékelhető:*
• Vegyes hatások a demográfiai összetételre - a magas vándorlási hajlandósággal jellemezhető csoportok szociodemográfiai jellege hosszabb távon jelentősen módosíthatja a befogadó ország demográfiai profilját.
• Multikulturalizmus

Az Európai Bizottságon belül a Migrációügyi és Uniós Belügyi Főigazgatóság felel az uniós migrációs politikáért. A Bizottság a gazdasági migráció kezelésének uniós megközelítéséről szóló zöld könyvvel[40] 2005-ben vitát kezdeményezett a gazdasági migránsok befogadására vonatkozó közös szabályok szükségességéről, amelynek eredményeképpen 2005 végén elfogadta a legális migrációról szóló politikai tervet[41]. 2006 júliusában aztán ratifikálta a harmadik országok állampolgárainak illegális bevándorlása elleni küzdelem politikai prioritásairól szóló közleményt[42], amelynek célja, hogy az illegális bevándorlási eljárás valamennyi szakaszában egyensúlyt teremtsen a biztonság és az egyének alapvető jogai között. 2007 szeptemberében közzétette a migrációról és beilleszkedésről szóló harmadik éves jelentését is[43]. A 2008 októberében kiadott közleménye pedig hangsúlyozta, hogy a migrációval kapcsolatos általános megközelítés megerősítése: az összehangolás, a koherencia és a szinergiahatások fokozása[44] igen fontos szempontot jelent a kül- és fejlesztési politikában.

---

[35] *Töttős Ágnes http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/tottos-agnes/tottos-agnes-vedes-tezisek.pdf*
[36] *https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/00_apr2016_synthesis_report_final_en.pdf*
[37] *Council of the EU, Justice and Home Affairs Council Meeting 2618th, Common Basic principles on immigrants integration, 14615/04, 19. November 2004, Brussels*
[38] *https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/20160607/factsheet_action_plan_integration_third-country_nationals_en.pdf*
[39] *http://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regprof/*
[40] *http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52004DC0811&from=EN*
[41] *http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005DC0669&from=HU*
[42] *http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006DC0402&from=HU*
[43] *http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008DC0611&from=HU*

Az uniós állam- és kormányfők által 2009 decemberében elfogadott stockholmi program a 2010 és 2014 közötti időszakra vonatkozóan meghatározza az európai bel- és igazságügyi politikák folyamatos fejlesztésének keretét és alapelveit. E programnak központi elemét képezik a migrációval kapcsolatos kérdések. Az Európai Bizottság a tervezett változtatások megvalósítása érdekében 2010-ben elfogadta a stockholmi program végrehajtásáról szóló cselekvési tervet, amelynek célja „a szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésén alapuló térség megvalósítása a polgárok szolgálatában"[45].

Az EU célja továbbá párbeszédet folytatni a nem-EU-s országokkal és együttműködést kialakítani a külső migráció és menekültügyi politika kapcsán. Az általános megközelítés szerint az EU célja segíteni a legális migráció szervezését, leküzdeni az illegális migrációt, növelni a migráció fejlesztési hatását és támogatni a nemzetközi védelmet. Az Európai Unió jelentős erőforrásokat mozgósított az embercsempészettel és az emberkereskedelemmel foglalkozó hálózatok felszámolására. 2013-ban új jogszabályok kerültek elfogadásra, melyek segítségével az EU összehangolja a nemzeti menekültügyi eljárások egyes aspektusait, valamint biztosítja a biztonságos, tisztességes, hatékony és visszaélésektől mentes működést[46].

A fokozódó migrációs nyomás kezelésére az Európai Bizottság 2015. május 13-án elfogadta az európai migrációs stratégiát, hangsúlyozva, hogy a migráció hatékonyabb kezelésére van szükség, és ez közös felelősség (Gyenei, 2016)[47]. A stratégia a migráció kezelésének minden vonatkozására kiterjed, és egységes keretbe foglalja a migráció belső és külső dimenzióját.

A Stratégia az alábbi négy területen határoz meg konkrét intézkedéseket:

- az illegális migráció kiváltó okainak visszaszorítása
- életek mentése és a külső határok biztosítása
- határozott menekültügyi politika
- a legális migrációval kapcsolatos új szakpolitika.

Ezután a Bizottság előterjesztette a migrációs válság kezelésére irányuló első intézkedéscsomagját, amely a következőkből állt:

- javaslat 40 000 nemzetközi védelemre szoruló személy Olaszországból és Görögországból más tagállamokba való sürgősségi áthelyezésére
- ajánlás a tagállamoknak 20 000 nemzetközi védelemre szoruló személynek az EU határain kívülről való áttelepítésére
- uniós cselekvési terv a migránscsempészet ellen
- iránymutatás az ujjnyomat-vételről
- nyilvános konzultáció a kék kártya-irányelv jövőjéről.

Majd a Bizottság az alábbi főbb pontokból álló második javaslatcsomagot is benyújtotta[48]:

- a sürgősségi áthelyezésekről szóló javaslat – 120 000 egyértelműen nemzetközi védelemre szoruló személy áthelyezése a frontországokból
- állandó áthelyezési mechanizmus az összes tagállam bevonásával
- a biztonságos származási országok közös európai listája
- hatékonyabb visszaküldési politika
- a menekülteket támogató intézkedésekre vonatkozó közbeszerzési szabályok
- a menekültválság külső dimenzióját kezelő intézkedések
- afrikai vészhelyzeti alap felállítása.

A különböző intézkedéscsomagok bevezetése mellett folyamatos munka zajlik a menekültválság kezelése érdekében és intenzíven dolgoznak azon, hogy „hatékony, emberséges és biztonságos" európai migrációs politikát alakítsanak ki[49].

---

[44] *http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0171&from=H*
[45] *http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.12.3.html*
http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.12.2.html
[46] *http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20162sz/17_Gyeney_IAS_2016_2.pdf*
https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/communication_on_the_european_agenda_on_migration_hu.pdf
[47] *http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5839_en.htm*
[48] *http://www.consilium.europa.eu/hu/policies/migratory-pressures/history-migratory-pressures/*
[49] *http://www.consilium.europa.eu/hu/policies/migratory-pressures/history-migratory-pressures/*

Az Európai Bizottság 2012-ben kiadott „Globális Európa 2050" c. kiadványának vonatkozó részeiből[50] kiderül, hogy az uniós vezető elit pontosan tisztában van a migráció fő karakterisztikájával és az általa képviselt kihívásokkal. A kiadvány 65. oldalán olvashatóak a következők:

„Az Európába irányuló migráció legfontosabb sajátossága egyrészt az, hogy a migránsok korösszetétele jóval fiatalabb, mint a befogadó népességé. Másodszor, születési rátájuk lényegesen (mintegy háromszor) magasabb, mint a kontinens átlaga. Harmadszor, a migránsok rendszertelen formában, a nagyvárosok elkülönült lakónegyedeiben koncentrálódnak. Negyedszer, a migránsok egy jelentős hányada csekély, vagy semmilyen jelét nem mutatja annak, hogy legalább a második nemzedékük be tud illeszkedni a befogadó országok társadalmába."

Az Európai Unió hosszabb távú (2050-ig tartó) jövőjével foglalkozó kiadvány a növekedési, fejlődési kilátásokat veszélyeztető egyik fő sokkhatásként azonosítja azt az eshetőséget, ha a migránsok beáramlása az Európai Unióba a jövőben nem folytatódik. A 84-85. oldalon a következő, nyilvánvalóan elrettentő hatásúnak szánt – nemegyszer abszurdan ható – sorok olvashatók erről:

„A menekültek, menedékkérők és a családalapítás, illetve családegyesítés céljából az EU területére érkező külső országbeli személyek, illetve az azonosítatlan migránsok integrációjának meghiúsulása a külföldiekkel szembeni félelmek széleskörű terjedését és a kormányzatok által az országhatárok lezárását eredményezheti. Ha mostantól többé nem érkeznek be migránsok, az EU teljes népessége 2030 és 2050 között 36 millió fővel csökken. (...) A sokféleség és az emberek többrétegű kulturális háttere által biztosított hozzáadott érték eltűnik, így Európa kevésbé lesz innovatív a világpiacokra szánt áruk és szolgáltatások előállításában. (...) A családegyesítésre vonatkozó Európa Tanácsi és nemzeti szabályozásokat felül kell vizsgálni. Az európaiak csak európaiakkal házasodnak majd, és csak európai gyermekeket fogadhatnak örökbe. Vonakodnak majd attól, hogy külföldön dolgozzanak, tanuljanak, és kerülni fogják, hogy egy külföldivel essenek szerelembe. Ha összeházasodnak egy külföldivel, akkor vagy el kell hagyniuk az Unió területét, vagy a pároknak egymástól és gyermeküktől elkülönülve kell élniük. (...) A más, akár EU-n kívüli, akár EU-tag országokban élő emberekkel szembeni ellenszenv előtörhet majd a múltból, meggyengítve az olyan humanista értékeket, mint az individualizmus és a sokféleség."

Az Európai Parlament 2017. április 5-én egy állásfoglalást fogadott el – elsősorban baloldali képviselők szavazatával – a menekült- és migránsáramlatok kezeléséről és az Unió külső tevékenységének szerepéről[51], miszerint a bevándorlás ügyében a szolidaritás elvén kell, hogy alapuljon a közös európai válasz, és nem csak a biztonságra épülő megközelítésekre van szükség. A dokumentum kiemelt szerepet szán a migránsok integrációjának, oktatásának és foglalkoztatásának, és rögzíti, hogy a társadalomnak rugalmasabbnak és befogadónak kell lennie a migránsokkal, emellett szorgalmazza a beérkezett migránsoknak az egyes tagországok között, meghatározott kvóta alapján történő szétosztásán alapuló áttelepítési program végrehajtását is. Néhány idézet az állásfoglalás szövegéből:

„Mivel az emberi jogokon alapuló migrációs politika sikeres végrehajtása megköveteli, hogy a szélsőségesség és a populizmus ellensúlyozása érdekében szembenézzünk a migráció negatív megítélésével, és olyan pozitív narratívákat dolgozzunk ki, amelyek a migrációs mozgásokat a befogadó országok számára lehetőségként jelenítik meg"
(...)
„A mostani világban az emberek eddig soha nem látott mértékű mobilitásának vagyunk szemtanúi, és hogy a nemzetközi közösségnek haladéktalanul hozzá kell kezdenie egy közös válasz megerősítéséhez az e jelenség által támasztott kihívások és lehetőségek kezelése érdekében; (...) e válasznak a szolidaritás elvén kell alapulnia és nemcsak a biztonságra épülő megközelítésre kell épülnie, hanem vezérfonalául a jobb és biztonságosabb élet reményében bármely okból az otthona elhagyására kényszerülő összes ember jogainak és a méltóságának teljes mértékű védelmét kell megtenni"
(...)
„kéri egy valódi, az emberi jogokon és (...) a tagállamok közötti szolidaritás elvén alapuló közös európai migrációs politika létrehozását, amely megerősíti az Unió külső

---

[50] *https://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/policy_reviews/global-europe-2050-report_en.pdf*
[51] *http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P8-TA-2017-0124&language=HU&ring=A8-2017-0045*

határait és biztosítja a biztonságos és rendezett, többek között körkörös migrációt lehetővé tevő jogszerű csatornákat, egy olyan, hosszú távon fenntartható szakpolitikaként, amely előmozdítja a növekedést és a kohéziót az Unión belül, hogy egyértelmű keretrendszer álljon rendelkezésre az Unió harmadik országokkal fenntartott kapcsolataihoz"

(...)

„tudomásul veszi a Bizottság azon javaslatát, hogy hozzák létre az áttelepítés uniós keretét, ugyanakkor kéri, hogy tegyenek további uniós szintű erőfeszítéseket a legális útvonalak létrehozására és megerősítésére, amely kiegészítené az áttelepítést; kéri a Bizottságot és a tagállamokat, hogy tegyenek előrelépéseket a konkrét intézkedések terén, különösen áttelepítési programok, humanitárius vízumok vagy kék kártyák révén, ami lehetővé teszi a törvényes és biztonságos utak tényleges megnyitását a migránsok és a menekültek előtt"

(...)

„törvényes migrációs lehetőségeket kell kialakítani a munkavállalók számára, mivel ők jelentős esélyt jelentenek az Unió jövője szempontjából, figyelembe véve az EU előtt álló hatalmas demográfiai és gazdasági kihívásokat."

Ezek a sorok is egyértelműen mutatják, hogy az európai gazdasági és politikai elit hosszú ideje elkötelezett az európai népesedési kihívásoknak a tömeges migráció segítségével történő kezelése mellett, s az egyéb lehetőségeket – mint például egy pronatalista, termékenységösztönző, családbarát politika alkalmazását – nem is veszi számításba komoly megoldási alternatívaként.

Szemléletes példa erre a legjelentősebb migrációs célország, Németország kormányának 2017 márciusában a Bundestag elé benyújtott demográfiai stratégiája, amely Németország népesedési helyzetét elemezve megoldási javaslatként olyan fő célkitűzéseket határozott meg, mint a gazdasági növekedési potenciál ösztönzése, a hasonló életkörülmények megteremtése országszerte, a társadalmi összetartozás, a generációk közötti szolidaritás erősítése, a család és a munka hatékonyabb összeegyeztetése, valamint a stabil pénzügyi helyzet és a szociális ellátás egyensúlya. A népességfogyás és a várható munkaerőhiány problémájának lehetséges megoldásai között első helyen egyrészt az európai országokból érkező, munkavállalási célú migrációt, másrészt a harmadik világból érkező migrációt jelölték meg, miközben a családok támogatásáról, a gyermekvállalás, az élveszületések ösztönzéséről, mint lehetőségről nem is történt említés.

1.4.3. A MIGRÁNS NÉPESSÉG EURÓPÁBAN

2016. január 1-jén az EU-28 510 millió lakosából 35,1 millió fő (az össznépesség 6,9%-a) született az Unió területén kívül, és ebből 20,8 millióan (59%-uk) voltak EU-n kívüli ország állampolgárai - ami az EU-28 népességének 3,9%-át jelenti -, míg a fennmaradó 14,3 millió fő (41%) már megkapta a befogadó ország állampolgárságát. Ugyanebben az időpontban 19,3 millió uniós polgár – a teljes EU népességének 3,8%-a – élt másik tagállamban, mint amelyben állampolgársággal rendelkezett. A mintegy 54 millió, az EU területén nem a saját hazájában élő állampolgár tehát közel kétharmadának (65%) volt valamilyen migráns háttere (csak néhány tagállam, így Magyarország mellett Írország, Luxemburg, Szlovákia és Ciprus esetében haladta meg a más EU-tagállamokból származók aránya az EU-n kívülről jövőkét).

Ugyanakkor az EU-n kívülről érkező, migráns hátterű személyek aránya messze nem azonos mértékben oszlik meg az egyes tagállamok között. A zömmel nyugat-európai, ún. „régi" tagállamokban az arányuk az átlagot meghaladó, 8,1%, és az összes EU-n kívül született személy túlnyomó többsége (93%), 32,8 millió fő ott él. Ezzel szemben a később csatlakozó közép-kelet-európai tagállamokban az arányuk mindössze 2,3%, 2,4 millió fő.

Az Európai Unió tagállamai közül abszolút értékben a legtöbb, nem az EU területéről származó külföldi Németországban (6,6 millió), Franciaországban (5,7 millió), az Egyesült Királyságban (5,4 millió), Olaszországban (4,1 millió) és Spanyolországban (4,0 millió) élt 2016. január 1-jén, arányuk átlagosan 8,0% volt. Az ebben az öt tagállamban élő 25,7 millió fő együttesen az összes uniós tagállamban élő külföldiek teljes számának 73%-át adta, miközben ezen országok teljes lakossága az EU-28 népességének csak 63%-át tette ki. Ez is jól mutatja, hogy Nyugat-Európában a legnagyobb a fogadókészség az unión kívülről érkező bevándorlók beáramlásával kapcsolatban, míg a közép-kelet-európai tagállamokban e jelenség szerepe marginális (különösen, ha figyelembe vesszük, hogy az utóbbi országokban tartózkodó nem uniós polgárok egy jelentős részét, mintegy 22%-át a balti országokban élő orosz állampolgárok adják).
Ugyanakkor fel kell hívni a figyelmet arra, hogy az Eurostat statisztikái kizárólag azokat a migráns hátterű személyeket tartják nyilván, akik még nem az EU területén, hanem azon kívül születtek; nincs azonban információja a már az adott befogadó tagállamban született, így jelentős részben annak állampolgárságával is rendelkező második, vagy harmadik stb. generációs betelepültekről, akik ugyanakkor sok esetben még mindig túlnyomórészt a család eredeti származási helye szerinti ország kultúráját, hagyományait, szokásait stb. őrzik, tehát az meghatározóbb számukra, mint a jelenlegi lakóhelyük közege.
Viszonylagos értékben kifejezve az uniós tagállamok közül az EU-n kívüli országban született külföldiek aránya Észtországban volt a legmagasabb, ahol elérte a teljes népesség 13,3%-át; szintén magas, 10% feletti volt ez az arány Lettországban (11,7%), Svédországban (11,6%), valamint Luxemburgban és Horvátországban (egyaránt 11,4%). Ugyancsak az átlagot lényegesen meghaladó arányban éltek Európán kívülről érkezett külföldi származásúak Ausztriában (9,9%), Hollandiában (8,8%), Belgiumban (8,7%), Spanyolországban és Franciaországban (8,5%), az Egyesült Királyságban (8,3%), Görögországban (8,1%) vagy Németországban (8,0%). Ezzel szemben Magyarországon ezek aránya csak 1,9%, de a többi V4-es tagállamban zömmel még csekélyebb: Csehországban 2,5%, Lengyelországban 1,1%, Szlovákiában pedig a legalacsonyabb az egész EU-ban, mindössze 0,6%.

A nyugat-európai országokban összesítve is a legmagasabb arányú a – mind az unión belüli, mind az unión kívüli születésű – külföldi állampolgárok jelenléte, ami azt mutatja, hogy minden szempontból itt a legnagyobb a fogadókészség az országhatárokon kívülről érkezők iránt. Az összesen 54,4 millió küföldi szintén 93%-a, 50,8 millió fő él a „régi" tagállamok területén, miközben azok a teljes EU lakosságának csak 79%-át képviselik. Ezen belül a 19,3 millió nem a saját hazájában, hanem másik EU-tagállamban élő uniós állampolgárból is 18 millió fő az EU-17-ek valamelyikében él. Ez az egybeesés – vagyis hogy mind az uniós, mind az unión kívüli honosságú külföldön tartózkodó állampolgárok egyforma mértékben felülreprezentáltak, tehát jóval nagyobb arányban vannak jelen Európa gazdagabb nyugati felében, mint a szegényebb közép-kelet-európai tagországokban – ismét csak azt támasztja alá, hogy mind az unión belüli, mind az azon kívülről történő vándorlást elsősorban gazdasági, megélhetési szempontok mozgatják.

Ami nagyon is érthető abból a szempontból, hogy a nyugat-európai tagállamok esetében az egy főre jutó GDP alapján számított életszínvonal-mutató mintegy kétharmadával magasabb, mint a később csatlakozott „új” tagállamokban, mint ahogyan az is igaz, hogy az EU egésze esetében számolt érték több mint négyszerese a migráció jelenlegi fő forrásának számító közel-keleti és afrikai régió átlagos életszínvonalának[52].

1/31. ábra - KÜLFÖLDI ÁLLAMPOLGÁRSÁGÚ LAKOSOK ARÁNYA AZ EGYES EU-TAGÁLLAMOKBAN, 2016

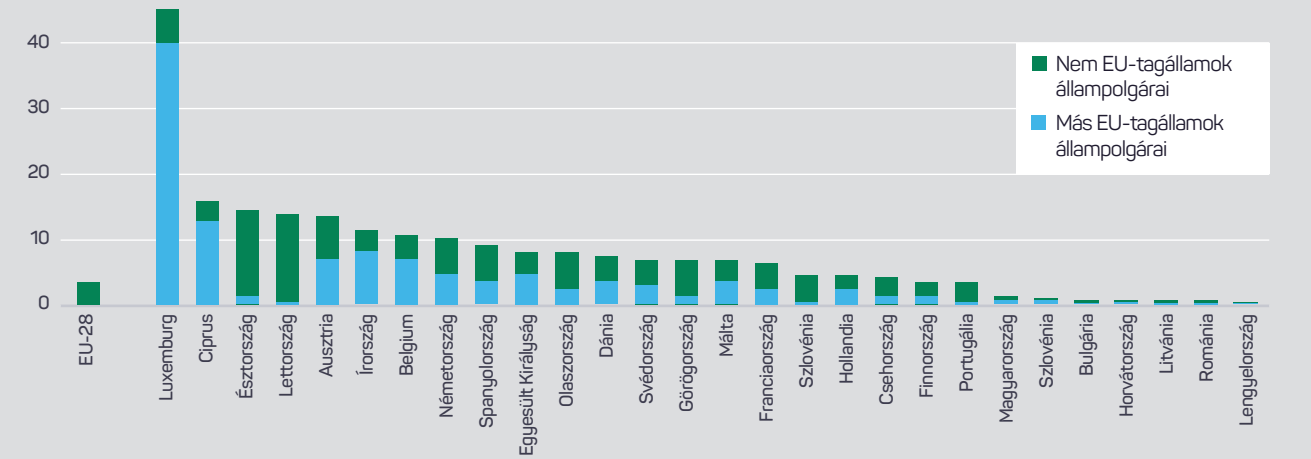

1/32. ábra - BEVÁNDORLÓK SZÜLETÉSI ORSZÁG SZERINTI ELOSZLÁSA EURÓPÁBAN, 2016

Ország	Összesen		Más uniós tagállamban született		Nem uniós tagállamban született	
	(ezer fő)	%	(ezer fő)	%	(ezer fő)	%
Belgium	1846,6	16,3	866,8	7,7	978,8	1,2
Bulgária	136,4	1,9	48,5	0,7	87,9	1,2
Csehország	433,3	4,1	171,8	1,6	261,5	2,5
Dánia	636,7	11,2	216,9	3,8	419,8	7,4
Németország	10908,3	13,3	4351,8	5,3	6556,4	8
Észtország	193,8	14,7	19,2	1,5	174,6	13,3
Írország	798,6	16,9	547,6	11,6	251	5,3
Görögország	1220,4	11,3	350,1	3,2	870,3	8,1
Spanyolország	5919,2	12,7	1957	4,2	3962,2	8,5
Franciaország	7902,8	11,8	2203,8	3,3	5699	8,5
Horvátország	547,9	13,1	68,6	1,6	479,4	11,4
Olaszország	5907,5	9,7	1823,8	3	4083,6	6,7
Ciprus	172,8	20,4	110,4	13	62,4	7,4
Lettország	258,9	13,1	27,6	1,4	231,3	11,7
Litvánia	129,7	4,5	20,8	0,7	108,9	3,8
Luxemburg	260,6	45,2	194,8	33,8	65,8	11,4
Magyarország	503,8	5,1	320,5	3,3	183,3	1,9
Málta	45,9	10,6	20,7	4,8	25,1	5,8
Hollandia	2056,5	12,1	554,9	3,3	1501,6	8,8
Ausztria	1578,2	18,2	713,6	8,2	846,6	9,9
Lengyelország	626,4	1,6	216,3	0,6	410,1	1,1
Portugália	872,5	8,4	232	2,2	640,5	6,2
Románia	350,8	1,8	148,4	0,8	202,3	1
Szlovénia	241,2	11,7	67	3,2	174,2	8,4
Szlovákia	181,6	3,3	150,5	2,8	31,1	0,5
Finnország	329,2	6	118,8	2,2	210,4	3,8
Svédország	1675,1	17	529,8	5,4	1145,3	11,6
Egyesült Királyság	8698,2	13,3	3250,6	5	5447,5	83

Forrás: Eurostat

[52] *Forrás: http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD*

1/33. ábra - KÜLFÖLDI ÁLLAMPOLGÁRSÁGÚ LAKOSOK KORMEGOSZLÁSA AZ „ŐSHONOS" LAKOSSÁGÉHOZ VISZONYÍTVA

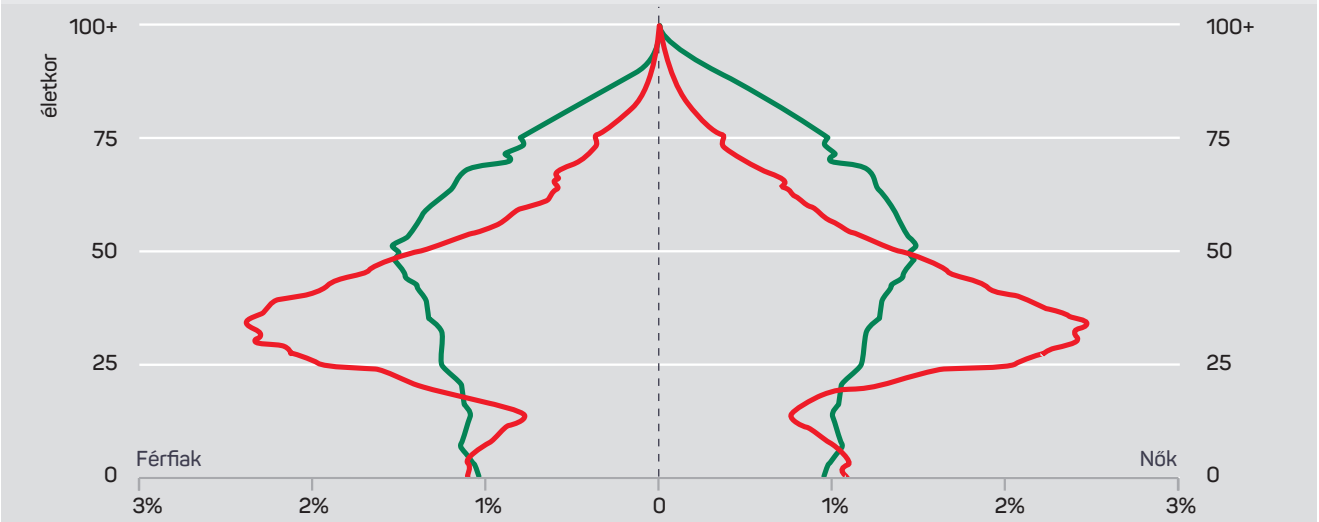

Forrás: www.ec.europa.eu/eurostat/web

Őshonos lakosság Bevándorolt lakosság

A legtöbb tagállamban a külföldiek túlnyomórészt nem uniós tagállamok polgárai voltak; ennek ellenkezője csak Luxemburgra, Szlovákiára, Ciprusra, Írországra, Belgiumra, Hollandiára, Magyarországra, az Egyesült Királyságra, Máltára és Ausztriára igaz.

A lakosság korösszetételének elemzése alapján megállapítható, hogy az EU-28 egészében a külföldi (nem uniós születésű) népesség lényegesen fiatalabb volt, mint a belföldi népesség, és ez mind a most bevándoroltakra, mind a már régebb óta itt élőkre igaz. A külföldiek kor szerinti eloszlása azt mutatja, hogy körükben a belföldiekhez viszonyítva több a viszonylag fiatal munkaképes korú felnőtt. 2016. január 1-jén az EU-28 „őshonos" népessége életkorának mediánja 44 év, míg az Európai Unióban élő külföldieké 35 év, a 2015-ben kívülről bevándoroltaké pedig 28 év volt.

Fentiekből következő további, igen fontos jellemzője a migráns népességnek, hogy a honos lakossághoz képest (62%) lényegesen, mintegy egyharmadával magasabb, 82% a munkavállalási korú (15-64 éves) népesség aránya (28,9 millió fő), miközben alacsonyabb (19% helyett csupán 5,5%, 1,9 millió fő) a gyermekkorúak, valamint a 65 éven felüliek (19% helyett csak 12%, 4,3 millió fő) aránya. Ebből adódóan a migráns hátterű lakosság a teljes népességre vetített 6,9%-os arányához képest felülreprezentált a munkaképes korúak körében (8,7%), miközben alulreprezentáltak a 15 éven aluliak (2,4%) és az időskorúak (4,4%) között.

Szintén elgondolkodtató az a tény, hogy a teljes migráns népességen belül többségben vannak a férfiak a nőkhöz képest (56%, ill. 44%-os arány). Ezen belül a férfi migránsok aránya 2016-ban Németországban volt a legmagasabb (63%). Az ilyen nemek szerinti megoszlás ugyancsak azt a magyarázatot erősíti, hogy elsősorban munkavállalási céllal, megélhetési okokból érkeznek külföldiek az EU területére más országokból.
Érdemes megnézni emellett részletesebben is az unión kívülről érkezett népesség származás szerinti megoszlását. Az ENSZ 2017-re 34,9 millió olyan migráns személyt tart számon[53], aki az Európai Unió valamelyik tagállamában tartózkodik. Túlnyomó többségük, 32,4 millió fő (93%) Európa „régi", nyugati tagállamaiban, 2,5 millió fő (7%) pedig a később csatlakozott új tagállamok- ban él. A legvonzóbb célterület Németország (6,8 millió fő, 20%), az Egyesült Királyság és Franciaország (egyenként 5,5 millió fő, 16-16%), valamint Spanyolország és Olaszország (3,9 millió és 4 millió fő, 11 és 12%), ahová az összes migráns háromnegyede, 25,8 millió fő igyekezett.

[53] *Forrás: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates15.shtml*

1/34. ábra - AZ EURÓPAI UNIÓBA BEVÁNDOROLT MIGRÁNS NÉPESSÉG MEGOSZLÁSA SZÁRMAZÁSI ORSZÁG SZERINT

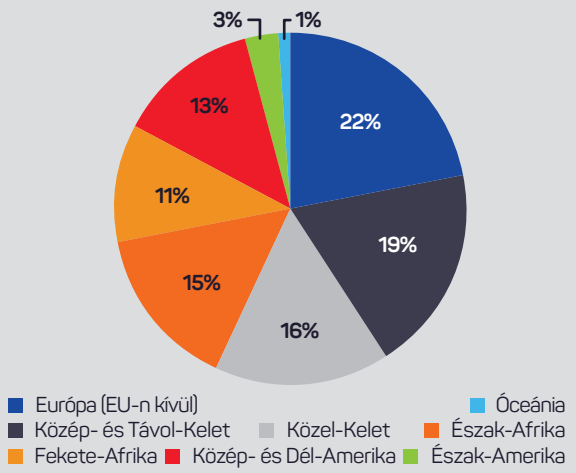

Forrás: ENSZ

Származási hely szerint a legtöbben, 12,1 millióan (35%) Ázsiából érkeztek; ennek közel fele, 5,3 millió fő a Közel-Keletről, mindenekelőtt Törökországból 2,7 millió fő, Pakisztánból 840 ezer fő, Irakból és Iránból 886 ezer fő, Afganisztánból 309 ezer fő, Szíriából 237 ezer és Libanonból 211 ezer fő. A Közép- és Távol-Keletről jövő másik 6,3 milliós sokaságból leginkább említésre méltó az 1,3 millió Indiából, 1,1 millió Kazahsztánból és 1 millió fő Kínából, 496 ezer fő Fülöp-szigetekről, közel 400 ezer Bangladesből, Vietnamból és Srí Lankáról érkező.

A második legtöbben, 9 millióan (26%) Afrikából vándoroltak be; ebből 5,1 millióan Észak-Afrikából (2,5 mil-lióan Marokkóból, 1,6 millióan Algériából, 579 ezren Tunéziából, 289 ezren Egyiptomból, 68 ezren Líbiából), és 3,8 millióan Fekete-Afrikából (pl. 389 ezren Nigériából, 302 ezren a Dél-Afrikai Köztársaságból és Szenegálból, 209 ezren Angolából, Ghánából, Kenyából, Kongóból és Szomáliából).
7,5 millióan (22%) Európa többi országából települtek be az EU területére (pl. 2 millióan Oroszországból, 1,2 millióan Ukrajnából, 1 millióan Bosznia-Hercegovi- nából, 0,9 millióan Albániából, 601 ezren Szerbiából, 530 ezren Svájcból).
Közép- és Dél-Amerikából 4,4 millió fő (13%) migráns népesség érkezett; a fő kiindulási országok Brazília (0,6 millió fő), Ecuador (501 ezer fő), Argentína, Peru (385 ezer illetve 360 ezer fő), Venezuela (270 ezer fő).
Észak-Amerikából 0,9 millióan (3%) érkeztek be (ebből 685 ezren az Egyesült Államokból, és 236 ezren Kanadából).
A legkevesebben, 0,3 millióan (1%) Óceániából települtek be; itt az Ausztráliából származó 246 ezer főt lehet kiemelni.

A fenti adatokból levonható következtetés az, hogy az Európába kívülről bevándorló migráns népesség mintegy háromnegyede olyan térségből származik, ahol az egy főre jutó GDP vásárlóerő-paritáson számolt értéke az Európai Unió átlagának csupán alig több, mint egyharmadát éri el; valamivel több mint egyötöde az EU szintjénél mintegy 25%-kal alacsonyabb jövedelmű térségből érkezett, és mindössze 4%-a származik olyan térségből, ahol az életszínvonal (mintegy 20%-kal) meghaladja az uniós értéket[54].
A bevándorlás jelensége ugyanakkor nemcsak – elsődleges hatásként – közvetlenül a migráns népesség betelepülésével befolyásolja a fogadó ország népességének számát, hanem – másodlagos hatásként – később, a beérkezettek letelepedését, a családegyesítéseket követően az ilyen hátterű személyek gyermekvállalásán keresztül a természetes népességváltozásra is hatással van. Utóbbi kapcsán jellemző tendencia, hogy mivel a betelepülő népesség még magán hordozza eredeti hazája kulturális, szocializációs és egyéb jellemzőit, viselkedési mintáit, szokásait, s csak később, hosszabb idő – nemegyszer akár több emberöltő – elteltével sikerül adaptálnia a fogadó ország szociokulturális mintáit. Ez tükröződik a gyermekvállalási kedv szintjében is: a jellemzően magas termékenységű országokból származó nők rendszerint a fogadó országban is átlagosan több gyermeket vállalnak, mint az őshonos, többségi népesség.

Az 1/35-ös ábra mutatja az egyes főbb, a migráció szempontjából kibocsátónak tekinthető harmadik világbeli – elsősorban közel-keleti és észak-afrikai – országok korábbi, jelenlegi, illetve hosszabb távon várható termékenységét. 2010 és 2015 között a vizsgált országok közül Irakban (4,55), Egyiptomban (3,38) és Szíriában (3,1) volt a legmagasabb a TTA. Ezeknek az országoknak a népességnövekedése is jelentős volt 2000 és 2015 között: az emelkedés mértéke 16 és 78% között volt.

[54] *Forrás: http://www.imf.org/external/datamapper/PPPPC@WEO/THA*

Az 1/36-os ábra is szemlélteti, hogy az EGT-tagállamokba bevándorolt, külföldi állampolgársággal rendelkező nők termékenységi rátája szignifikánsan, átlagosan több mint egyharmadával (35%-kal) magasabb – sőt a reprodukciós szintet elérő –, mint a fogadó ország állampolgárságával rendelkező „őshonos" nőké. Természetesen az eltérés mértéke, sőt iránya országonként eltérő lehet: a közép-kelet-európai országokban, ahol zömmel az európai kultúrkörből érkező külföldiek telepednek le, utóbbiak termékenysége általában még alacsonyabb is, miközben a jellemzően inkább harmadik világbeli migránsokat befogadó nyugat-európai országokban szinte minden esetben jelentős többlet tapasztalható a külföldi állampolgárságú nők termékenységében.

Más kutatások is alátámasztották ezt a jelenséget[55], kimutatva, hogy az 1990-es évek végén, illetve a 2000-es évek első felében egyes nyugat-európai országokban (Ausztria, Belgium, Franciaország, Olaszország, Spanyolország, Svájc) a külföldi származású nők termékenysége mintegy kétharmadával meghaladta a honos lakosságét (bár a saját anyaországukra jellemző szintet többnyire nem érte el), s jóval felette volt a reprodukcióhoz szükséges 2,1-es értéknek; ennek következtében így a migránsok lényeges mértékben hozzájárulnak az adott országban a születésszámok alakulásához.

Egy friss, 2017-es tanulmányban[56] hat európai országot (Egyesült Királyság, Franciaország, Németország, Belgium, Svédország, Spanyolország) vizsgáltak a bevándorló lakosság termékenységének tekintetében, különös tekintettel azokra a migránsokra, akik magas termékenységű országokból érkeztek. A vizsgálat kiterjedt mind az első generációs, mind a második, illetve harmadik generációs, tehát már a fogadó államban született migráns hátterű nőkre. A kutatás szintén arra a következtetésre jutott, hogy a magas termékenységű országokból érkező ún. első generációs bevándorló nők termékenysége minden vizsgált országban számottevő mértékben meghaladta a hazai népességben tapasztalt átlagot. Ugyanakkor az a tendencia is megfigyelhető, hogy a második generációs bevándorlók termékenysége már jellemzően alacsonyabb, mint szüleiké, és közelít a hazai lakosságéhoz[57]. Vagyis mind a kiindulási, mind – idővel – a befogadó ország kultúrája befolyásolja a gyermekvállalási szándékokat és azok megvalósítását. Tekintettel azonban arra, hogy a magas fertilitású országokból a bevándorlás a jövőben is folyamatos lesz, így az újonnan beérkező migráns népesség magasabb gyermekvállalási kedve a születésszámokban és a népesség összetételében továbbra is érezteti majd hatását.

1/35. ábra - A LEGFŐBB KIBOCSÁTÓ ORSZÁGOK TERMÉKENYSÉGE, 1975-2100

Ország	Kibocsátó országok termékenysége							
	1975-1980	1990-1995	2005-2010	2015-2020	2020-2025	2025-2030	2045-2050	2095-2100
Bahrein	5,23	3,40	2,25	2,12	2,00	1,80	1,66	1,76
Kuvait	5,60	2,55	2,40	2,05	1,97	1,88	1,82	1,83
Marokkó	5,90	3,70	2,55	2,60	2,42	2,17	1,89	1,80
Algéria	7,18	4,12	2,72	2,96	2,65	2,29	1,98	1,89
Tunézia	5,65	2,98	2,02	2,25	2,15	2,00	1,86	1,84
Líbia	7,67	4,22	2,43	2,40	2,21	1,94	1,76	1,8
Egyiptom	5,70	4,12	2,98	3,38	3,15	2,80	2,36	1,88
Jordánia	7,38	5,00	3,70	3,60	3,26	2,78	2,21	1,80
Szíria	7,32	4,8	3,35	3,10	2,84	2,45	1,97	1,77
Irak	6,80	5,65	4,55	4,55	4,27	3,79	3,11	2,20
Szaúd- Arábia	7,28	5,55	3,23	2,73	2,48	2,14	1,78	1,76
Irán	6,28	3,95	1,79	1,75	1,62	1,50	1,62	1,78
Omán	8,10	6,27	2,90	2,90	2,54	2,09	1,74	1,79
Katar	6,10	3,74	2,23	2,00	1,88	1,71	1,62	1,76
Egyesült Arab Emirátusok	5,75	3,93	1,97	1,82	1,73	1,61	1,63	1,77
Libanon	4,23	2,80	1,58	1,72	1,70	1,69	1,70	1,78

Forrás: www.un.org

[55] *Tomás Sobotka: The rising importance of migrants for childbearing in Europe. In: Demographic Research, Volume 19, Article 9, 225-248. o. Max Planck Institute for Demographic Research, Rostock 2008. https://www.demographic-research.org/volumes/vol19/9/19-9.pdf*

1/36. ábra – TERMÉKENYSÉGI RÁTÁK KÜLÖNBSÉGEI AZ ŐSHONOS, ILLETVE A MIGRÁNS NÉPESSÉGBEN

Ország	Nemzeti állampolgárságú nők			Külföldi állampolgárságú nők			Terméknység különbözet a külföldi állampolgárságú nők javára		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2011
Magyarország	**1,33**	**1,26**	**1,24**	**1,44**	**1,20**	**1,15**	**0,11**	**-0,06**	**-0,09**
Luxemburg	1,70	1,31	1,29	1,55	1,97	1,79	-0,15	0,66	0,50
Olaszország	1,31	1,32	1,31	2,24	2,13	2,04	0,93	0,81	0,73
Portugália	1,27	1,31	1,31	2,05	2,11	2,01	0,78	0,80	0,70
Görögország	1,38	1,38	1,32	2,87	2,58	2,26	1,49	1,20	0,94
Ausztria	1,28	1,32	1,32	2,03	2,08	2,02	0,75	0,76	0,70
Németország	1,32	1,36	1,33	1,58	1,62	1,59	0,26	0,26	0,26
Spanyolország	1,34	1,33	1,33	1,69	1,66	1,56	0,35	0,33	0,23
Lettország	1,34	1,20	1,36	1,20	1,02	1,29	-0,14	-0,18	-0,07
Málta	1,37	1,29	1,36	2,90	3,31	3,87	1,53	2,02	2,51
Ciprus	1,46	1,46	1,44	1,82	1,58	1,37	0,36	0,12	-0,07
Csehország	1,55	1,55	1,48	0,76	0,71	0,71	-0,79	-0,84	-0,77
Szlovénia	1,51	1,55	1,48	2,73	2,49	3,81	1,22	0,94	2,33
Bulgária	1,57	1,49	1,51	3,25	2,79	2,48	1,68	1,30	0,97
Észtország	1,66	1,69	1,56	1,46	1,33	1,31	-0,20	-0,36	-0,25
Belgium	1,74	1,76	1,72	2,54	2,53	2,42	0,80	0,77	0,70
Litvánia	1,54	1,54	1,74	3,18	3,64	4,70	1,64	2,10	2,96
Hollandia	1,76	1,77	1,74	2,18	2,09	2,05	0,42	0,32	0,31
Dánia	1,86	1,89	1,77	1,75	1,78	1,66	-0,11	-0,11	-0,11
Finnország	1,85	1,86	1,82	2,16	2,20	2,13	0,31	0,34	0,31
Svédország	1,89	1,93	1,85	2,47	2,53	2,44	0,58	0,60	0,59
Írország	1,72	:	:	4,49	:	:	2,77	:	:
Izland	2,26	2,24	2,06	2,13	2,02	1,82	-0,13	-0,22	-0,24
Norvégia	1,92	1,89	1,83	2,50	2,42	2,30	0,58	0,53	0,47
Svájc	1,40	1,42	1,42	1,82	1,86	1,85	0,42	0,44	0,43
ÁTLAG	**1,57**	**1,55**	**1,52**	**2,10**	**2,07**	**2,11**	**0,53**	**0,52**	**0,59**

Forrás: Eurostat

1/37. ábra - ÉLVESZÜLETÉSEK ARÁNYA EU-N KÍVÜLI ORSZÁGBÓL SZÁRMAZÓ ANYÁTÓL, 2015

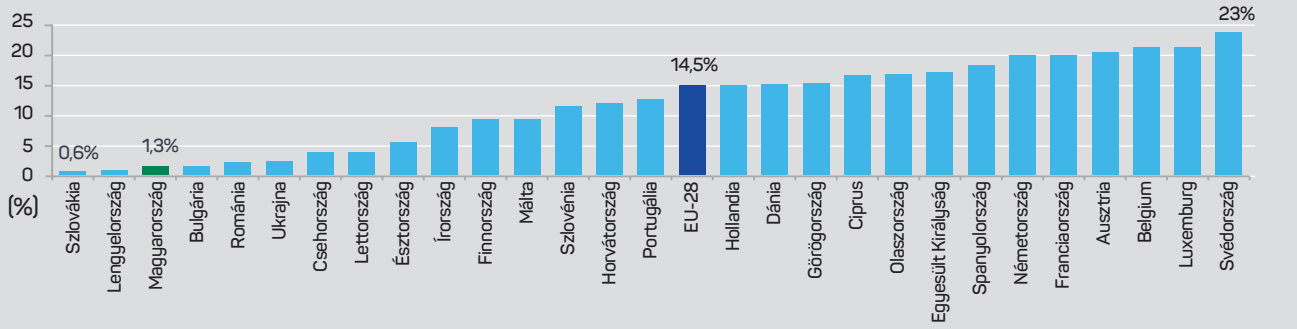

Forrás: Eurostat

---

[56] *Kulu, H., Hannemann, T., Pailhé, A., Neels, K., Krapf, S., González-Ferrer, A. and Andersson, G. (2017), Fertility by Birth Order among the Descendants of Immigrants in Selected European Countries. Population and Development Review, 43: 31–60.*

[57] *A többgenerációs migránsok helyzete alapvetően eltér az elsőgenerációsokétól. Az első generációs migránsok még a kibocsátó országban szocializálódnak, valószínűsíthetően érett személyiséggel és szilárd normarendszerrel érkeznek a befogadó országokba. Ezzel szemben a másod- és többgenerációsok - részben vagy teljesen - már a befogadó közegben szocializálódnak, utóbbiak esetében sokszor nincs is közvetlen kapcsolat a kibocsátó országgal.*

Fentieknek megfelelően tehát a migráns hátterű bevándorlóknak az EU népesedési helyzetére gyakorolt másodlagos hatása is számottevő. Az előbbiekben láttuk, hogy az unión kívüli államokban született migránsok aránya a teljes uniós népességben 6,9%, és ezen belül a nyugati, „régi" tagországokban magasabb, 8,1%, míg az újonnan csatlakozó országokban alacsonyabb, 2,3%. Ennél is nagyobb súlyt képviselnek ugyanakkor a migránsok az európai termékenységi folyamatokban, hiszen 2015-ben az EU-ban született mintegy 5,103 millió gyermek nem kevesebb, mint 14,5%-a, 738 ezer fő származott az unió területén kívül született anyától. (Az újszülöttek fennmaradó 80%-a saját hazájában, 5%-a pedig más uniós tagállamban honos anyától jött a világra.) Vagyis a migráns hátterű személyeknek az újszülött népességben mért aránya több mint kétszerese a teljes népességben tapasztalható megoszlásuknak. Ráadásul a tendencia a bevándorlás fokozódásával párhuzamosan növekvő, hiszen 2013-ban még csupán 13,9%, 2014-ben 14,2% volt az ilyen élveszületések aránya.

Ráadásul itt is markánsan jelentkezik a migráció tekintetében a fejlett nyugat-európai, illetve a közepesen fejlett közép-kelet-európai tagállamok között meghúzódó törésvonal: a régi tagállamokban az élveszületések még szignifikánsabb része, 2015-ben 17,5%-a (kb. minden hatodik) köthető az EU-n kívülről bevándorló anyához, míg Kelet-Közép-Európában, illetve a 2002-től csatlakozott tagállamokban csupán 2,3%-uk, vagyis ebben a térségben a migráció e tekintetben is csak marginális szerepet játszik a népességszám alakulásában. Különösen magas a migráns népességhez köthető élveszületések aránya Svédországban, ahol már csaknem minden negyedik (23%) tekinthető ilyennek, illetve Belgiumban, Luxemburgban, Ausztriában, Németországban és Franciaországban, ahol pedig minden ötödik gyermek az EU-n kívülről érkező nőtől születik.
(Hangsúlyozni kell azonban itt is, hogy ezek az adatok kizárólag az ún. „első generációs" bevándorló nőkhöz kötődő születések számát tartalmazzák, a többedik generációs migránsokét már nem; az összes migráns hátterű élveszületés részaránya tehát a fent ismertetett eknél lényegesen nagyobb lehet.)

1.4.4. VÁRHATÓ NÉPESEDÉSI FOLYAMATOK AZ EURÓPAI UNIÓBAN 2080-IG

Fentebb láthattuk, hogy mind az EU-n belüli belső, mind az EU-n kívülről érkező külső migrációnak a legfontosabb indító okát gazdasági szempontok, azaz egyfelől a „küldő országok" alacsony életszínvonala, megélhetési, foglalkoztatási nehézségei, másfelől a fogadó országok által kínálta jobb elhelyezkedési, életszínvonalbeli lehetőségek, illetve az ott tapasztalható, a munkaképes korú népesség csökkenéséből fakadó munkaerőhiány képezik.

Az „Europe 2050" c. kiadvány szerint 2010-2050 között az EU GDP-szintje reálértelemben több mint másfélszeresére (54%-kal) fog emelkedni, miközben az észak-afrikai és közel-keleti – a migráció legfontosabb kiindulópontjaként szolgáló – régió, noha ennél jóval dinamikusabb, négyszeres növekedést produkál majd, továbbra is az unió gazdasági teljesítményének csak alig felét (42%-át) lesz képes előállítani, s ezt az arányt az időközben bekövetkező népességemelkedés csak még tovább rontja.
Emellett az ENSZ adatai szerint az Európai Unióban 2015-2060 között 331 millió főről 271 millió főre, azaz 18%-kal, 60 millió fővel fog visszaesni a munkavállalási korú népesség száma. Az Európai Bizottság egy 2006-os kiadványa[58] hasonló, bár némileg szűkebb időtávban (2011-2050 között) ehhez közeli nagyságrendű, kb. 50 milliós visszaesést vetít előre (311 millióról 259 millióra, azaz 17%-kal csökken az érintett népességszám).

Vagyis egyrészt a jövedelmi, megélhetési különbségek ezután is eléggé magasak lesznek ahhoz, hogy a fő mozgatórugói legyenek a migrációs folyamatoknak, másrészt az EU-ban az elkövetkező évtizedekben folyamatosan jelentkező munkaerőhiány miatt várhatóan továbbra is tapasztalható lesz a fogadókészség a beérkező tömegek irányába. Ezt a várakozást alátámasztják az említett „Europe 2050" c. kiadványnak a jövőre vonatkozó megállapításai is (65. oldal), miszerint:

„Mindazonáltal a migránsok beáramlása gazdagítja a társadalmat, és – feltéve, ha megfelelően kezelik – biztosítja a kívánatos sokféleséget az üzleti és a társadalmi életben

[58] *Giuseppe Carone, Cécile Denis, Kieran McMorrow, Gilles Mourre, Werner Röger: Long-term labour productivity and GDP projections for the EU25 Member States: a production function framework. European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, 2006. http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication680_en.pdf*

1/38. ábra - A NÉPESSÉG SZÁMÁNAK VÁLTOZÁSA AZ EURÓPAI UNIÓ TAGÁLLAMAIBAN, 2016-2080 (%)

Forrás: Eurostat

egyaránt. A migrációs folyamat leállása a társadalom stagnálását eredményezi. (...) Európa a mindenekelőtt a déli, mediterrán országokból és Afrikából érkező folyamatos migrációs hullámoknak köszönhetően egyre inkább multikulturálissá válik majd. Az európai társadalmat egyre növekvő mértékben áthatja a muszlim kultúra, hiszen amennyiben a jelenlegi tendenciák folytatódnak, 2020-ra az európai lakosság több mint 10%-a és (...) 2050-re valószínűleg minden ötödik európai muszlim lesz. (...) A következő évszázadra pedig egy Németország lakosságával azonos létszámú uniós muszlim népesség léte nemcsak Európa kultúrájára és társadalmi összetételére, de nemzetközi fellépésének irányára is átütő hatást fog gyakorolni."

Az Eurostat népesség-előreszámítása szerint az Európai Unió népessége a XXI. század közepéig lassú ütemben folyamatosan növekszik, 2045-ben tetőzik 529,1 millió fővel (3,7%-os emelkedés 2016-hoz képest). Ezt követően lassú csökkenés, majd stagnálás után a népességszám 2080-ra 518,8 millió főre mérséklődik, ez 8,5 millióval, 1,7%-kal lesz magasabb, mint a jelenlegi népességszám. Az elkövetkező évtizedekre várható népességszám-emelkedés ellenére a reprodukciós szint alatti termékenység következtében természetes fogyás lesz a jellemző, amelyet a pozitív vándorlási egyenleg már nem tud teljes mértékben ellensúlyozni.

Az Unión belüli egyenlőtlenségek a jövőben is megmaradnak, amennyiben a fejlettebb országok magasabb termékenységéhez jobb életkilátások és bevándorlási többlet párosul. A közép-, kelet- és dél-európai régiókban az alacsonyabb termékenység, alacsonyabb várható élettartam és sok helyen a fiatalok elvándorlása lesz jellemző.

A „régi" nyugat-európai tagállamok esetében a várható népességnövekedés mértéke a teljes uniós átlaghoz képest szignifikánsabb, 8% körüli (mintegy 31 millió fő) lesz, népességük így 406 millió főről 437 millió főre gyarapodik. A később csatlakozó tagországok esetében viszont éppen fordított tendencia, 21%-os, 22 millió fős népességcsökkenés prognosztizálható, lakosságszámuk így 104 millió főről 82 millió főre esik vissza.

A fentiekkel összhangban az Eurostat előrejelzései szerint a gyarapodó országokra jellemző lesz a pozitív vándorlási egyenleg; emellett 8 országban természetes szaporodás is várható, a fejlettebb nyugat- és észak-európai országokban – például Franciaországban, Írországban, az Egyesült Királyságban vagy Svédországban már jelenleg is a reprodukciós szinthez közeli a termékenység.

1/39. ábra - AZ EU-28 TAGORSZÁGAINAK VÁRHATÓ NÉPESSÉGE, 2080 (MILLIÓ FŐ)

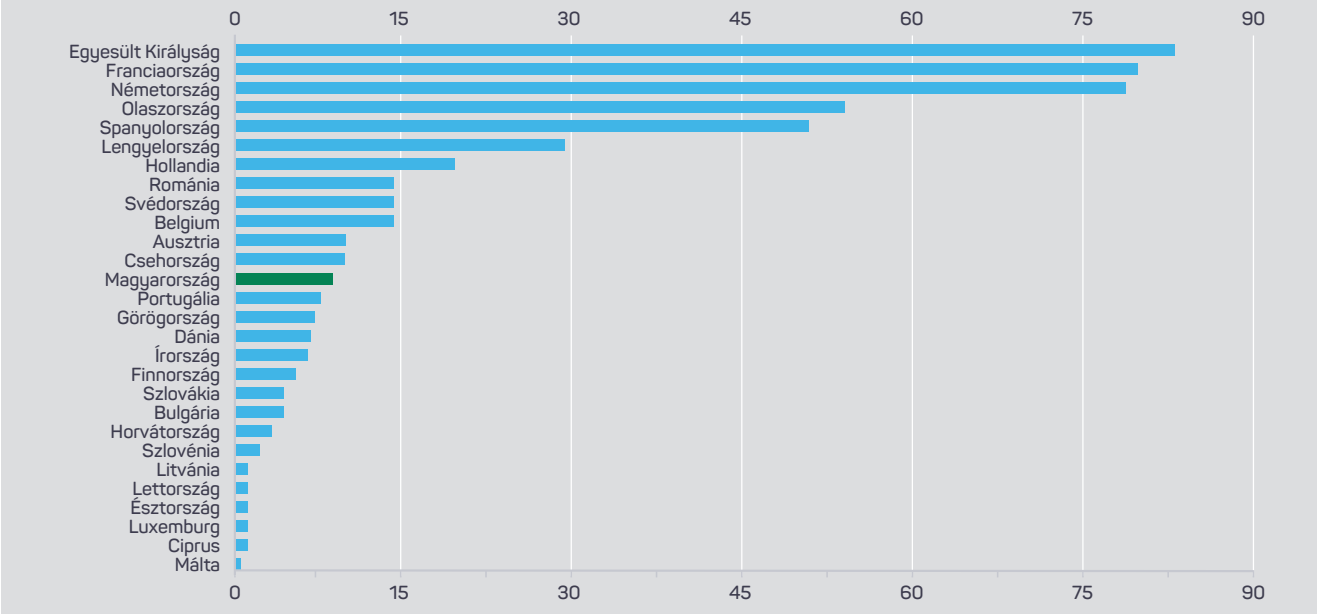

Forrás: KSH

A legnagyobb arányú népességnövekedés a főbb bevándorlási célországokra lesz jellemző: Luxemburg lakosainak száma több mint kétszeresére, Belgium és Svédország létszáma közel másfélszeresére emelkedhet 2080-ig. Ezzel szemben Németországnak, az unió jelenleg legnépesebb tagállamának – noha a migráció legfőbb célpontja volt az elmúlt években, és az marad ezután is – a következő évtizedekben közel 16 millió fős csökkenéssel kell szembenéznie. 2080-ban a legmagasabb népességszáma az Egyesült Királyságnak lesz (85,1 millió fő), ez 16%-os részesedést jelentene az Unión belül. Második helyen áll majd Franciaország, az EU-n belül 15%-os részesedéssel.

2080-ra Magyarország népességét 12%-os csökkenés mellett 8,7 millió főre prognosztizálja az Eurostat. Magyarország megőrzi 13. helyét, de népességének aránya 1,9-ről 1,7%-ra csökken. A 2014-ben még csökkenő népességű országok közül Ciprus és Spanyolország átkerül a gyarapodó országok közé, míg Szlovákia, Németország, Szlovénia és Hollandia pedig bekerül a csökkenő népességű országok közé.
A gyarapodó népességű tagállamok mindegyikében pozitív vándorlási egyenleget prognosztizálnak. Az elkövetkező időszakban is a bevándorlási célterületnek számító Luxemburg könyvelheti el a legnagyobb arányú népességnövekedést, lakosainak száma közel duplájára emelkedik. Számottevő népességnövekedésre számíthat még Svédország (46%), Írország (32%), az Egyesült Királyság (26%) és Belgium (25%). Rajtuk kívül még Hollandiában, Franciaországban és Dániában jár együtt a természetes szaporodás migrációs többlettel.

Szükséges ugyanakkor megvizsgálni a prognosztizált népességváltozás várható összetevőit. A termékenységi ráta 2080-ra a jelenlegi 1,30-1,96 közötti tartományból a 1,65-2,04 közötti sávba, tehát még mindig a reprodukciós érték alá fog emelkedni. Az Eurostat ezért 2016-2080 között az EU egészében 327 millió (átlagosan évi 5,1 millió) élveszületéssel és 385 millió (évente átlagosan 6 millió) halálozással számol, vagyis a teljes népesség létszáma a természetes fogyás következtében 58 millió (évi 900 ezer) fővel mérséklődik. Ezen belül a fejlettebb nyugati tagállamokban 273 millió élveszületést és 306 millió halálozást (33 milliós természetes fogyást), a közepesen fejlett, 2002-ben és később csatlakozó országok esetében pedig arányaiban még ennél is nagyobb mértékű (számszerűleg 24 millió fős) természetes fogyást, 54 millió születést és 79 millió halálozást vetít előre a prognózis.

Ez a forgatókönyv tehát továbbra sem a családbarát politika, a gyermekes szülőknek juttatott támogatások megerősítésével számol, és nem e módon, vagyis a természetes belső erőforrások mozgósításával kívánja megállítani a népességfogyást, hiszen az előrejelzés szerint a termékenységi ráta 65 év alatt is csak kismértékben, kb. 12-13%-kal emelkedne, és az is nagymértékben a magasabb termékenységű migránsoknak lesz köszönhető. Ehelyett – a mostani helyzethez hasonlóan – a jövőben is külső eszközök, a harmadik világból érkező szervezett migráció révén próbál megoldást találni a súlyos népesedési problémákra. Ezt a szándékot tükrözi, hogy az Európai Unió statisztikai hivatala 2016-2080 között együttesen 65 millió (évi 1 millió), azaz hat és fél magyarországnyi migráns betelepülésével számol, amely így kiegyenlítené, sőt szolid növekedésbe fordítaná a magasabb halálozásokból adódó népességcsökkenést. A bevándorlók túlnyomó többségét (97%), 63 millió főt a nyugat-európai (zömmel az euróövezetbe tartozó) tagállamok kívánják befogadni, s ezzel természetes népességveszteségüket kiegyenlíteni.

(Az ENSZ – rövidebb távú – előrejelzései szintén összhangban vannak a fentiekkel: ezek alapján 2015 és 2050 között Európában a halálozások száma várhatóan 57 millióval meghaladja majd a születésekét, amelynek ellentételezésére mintegy 32 millió, azaz több mint három magyarországnyi nemzetközi migráns beáramlásával számolnak ebben az időszakban, amelynek következtében „csupán" 25 millió fővel csökken majd a várakozások szerint ténylegesen a népesség.)

Összességében tehát az Eurostat előrejelzéséből kiindulva az feltételezhető, hogy az Európai Unió „régi" tagországainak többségében az eddigiekhez hasonlóan ezután is a migrációnak jut majd a döntő szerep a népességszám fenntartásában, illetve gyarapításában, míg a később csatlakozott „periféria" országokra – ellentétes kormányzati döntés és magatartás hiányában – továbbra is a kivándorlás, illetve az alacsony születésszám miatti népességfogyás lesz a jellemző.

Mindez azonban további problémákat is felvet, mégpedig mindenekelőtt a nyugat-európai országok népességi arculatának, etnikai-társadalmi összetételének alapvető átalakulását. Láthattuk fentebb, hogy ezekben az országokban jelentős, közel 18% az Európán kívülről származó migráns népesség aránya az élveszületéseken belül (több mint kétszer akkora, mint a teljes népességben mért arányuk, ami nagyjából kétszer akkora gyermekvállalási kedvet feltételez). Ez azt vetíti előre, hogy néhány évtized múlva már a munkavállalási korú népesség körében (ami a teljes népesség kb. kétharmadát teszi ki) is nagyjából ekkora, az élveszületések körében pedig – ha a jelzett termékenységi különbségek nagyrészt fennmaradnak, márpedig a folyamatos migráns utánpótlás ezt valószínűsíti – a jelenleginél kétszer magasabb lesz az arányuk, s ez a megoszlás az előrevetített 2080-ig tartó időtáv végére még inkább eltolódik majd a migráns népesség irányába, miközben erősen kérdéses, hogy az őket érintő szociokulturális, civilizációs integrációs erőfeszítések lépést tudnak-e tartani ezzel.

A nyugat-európai tagállamok, amelyek 407 milliós népességéből jelenleg legalább 33 millió fő az EU-n kívüli migráns népesség, és legfeljebb 374 millió fő a honos népesség létszáma, az elkövetkező 65 évben – mint láttuk – várhatóan további 63 millió migránst fognak befogadni az uniós statisztikai hivatal előrejelzése szerint, miközben a bevándorlók fogják adni az ezalatt várható 273 millió élveszületés mintegy harmadát (közel 100 millió gyermeket), viszont a 306 milliósra becsült halálozásoknak csupán mintegy ötödét (kb. 60 milliót). Így 2080-ra a jelenleg 7% körüli arány helyett már közel 30% lehet a migráns hátterű népesség aránya az EU-n belül, vagyis a jelenlegi létszámuk csaknem megnégyszereződhet, miközben a század végére az újszülöttek körében már többségbe is kerülhetnek a bevándorlók.

Könnyű belátni, hogy a migráns népesség szinte kontroll nélküli beáramlására építő mostani politikai irányvonal folytatódása esetén ennek eredményeként a jelenlegi értékekre, eszmerendszerre és vallási, kulturális attitűdökre épülő keresztény Európa – legalábbis a Nyugaton – többé nem tartható fenn, és átmenetileg egy olyan heterogén képződmény, egyfajta szociokulturális mixtúra jön létre, amelyet utána a többségbe kerülő népességcsoport a következő századfordulótól már a saját, az európaitól gyökeresen eltérő értékrendje és kultúrája alapján formálhat újjá saját elvárásai szerint.

II. FEJEZET

A MAGYAR NEMZET DEMOGRÁFIAI TÖRTÉNETE DIÓHÉJBAN

A statisztikai tudomány kialakulása a világon mindenhol, így Magyarországon is kéz a kézben járt a népesség összeírásával. Az első népszámlálást a világon Kr. e. 2238-ban hajtották végre Kínában. A Biblia is több helyen említi a népszámlálások eredményeit, egy pedig az egész művelt világ számára ismert, hiszen erre Krisztus születése idején került sor.

Magyarországon 1784-1787 között szervezték meg az első népszámlálást, azt követően lényegében a kiegyezésig nem került rá sor, a nemesség ellenállása miatt (Andorka, 2001). 1870 óta két kivétellel (1941 és 1946) tízévenként írták össze a népességet, a legutóbbi két népszámlálás pedig 2001-ben és 2011-ben volt. Emellett az 1900-as évek második felétől két népszámlálás között, általában félidőben ún. mikrocenzusokra is sor kerül, amelyek során egy szűkebb mintanagyságra (2016-ban pl. a népesség 10%-ára) kiegészítő adatfelvételek történnek a társadalmat érintő aktuális folyamatokról. Legutóbb, 2016-ban immáron a hetedik mikrocenzusra került sor Magyarországon. Hazánkban 1876 óta tartják nyilván és közlik az évenkénti születések, halálozások, házasságkötések adatait, egyre finomabb részletezésben. A XVIII. század végét megelőző népesedési folyamatok alakulása terén tehát jobbára csak történettudományi becslésekre hagyatkozhatunk. A magyar honfoglalók korában a becsült népességszám 400-500 ezer fő, 1200 körül 1,1 millió fő, 1300 körül 1,5 millió fő volt (Századok statisztikája, KSH, 2011). A szórványos adatokból következtetve a történészek és demográfusok azt állapították meg, hogy az államalapítást követő első hatszáz esztendőben a korabeli általános népszaporulati trend – a többi európai államéhoz, nemzetéhez hasonlóan – körülbelül évi 3-4 ezrelék volt (Für, 2011).

Ugyanez a tendencia érvényesült a következő időszakban is, holott közben jelentkezett egy rendkívül erőteljes természeti csapás: 1348-ban Magyarországon és egész Európában végigsöpört a pestis, s csak az 1770-es évek második felében tűnt el véglegesen. Ennek ellenére továbbra is kitartott az emelkedés, a mohácsi vész előtt az ország népessége 3,5-4 millió fő körül lehetett, vagyis éppen annyi volt, mint a korabeli Angliáé. A Kárpát-medence 3,5-4 millió lakosából (amely kb. húszezer települést jelentett – ma tizenötezer van) a becslések szerint kb. 3-3,2 millió fő volt magyar, vagyis a népesség 75-80%-a. Közben Erdélyben a kisebb falvakban már megjelentek a románok és a szerbek, az Északkeleti- Kárpátokban éltek ruszinok is, és a felvidéki térségből fokozatosan dél felé terjeszkedtek a szlovákok.

2/1. ábra – MAGYARORSZÁG 900 KÖRÜL

Forrás: KSH, Századok statisztikája

2/2. ábra – MAGYARORSZÁG A XIII. SZÁZADBAN (HORVÁTORSZÁGGAL)

Forrás: KSH, Századok statisztikája

A másfélszáz éves török uralom komoly törést jelentett az ország népességfejlődésében: a hódoltság végére a népességszám ugyanannyi volt, mint Mohács előtt – négymillió fő. (A népességszámnak a természetes népszaporulati adottságok alapján ez idő alatt meg kellett volna duplázódnia.) Azonban a megmaradt 4 milliónak az 1710-es években csak 50%-a, kétmillió fő volt magyar (Tóth, megjelenés alatt). A betelepítések következtében a XVIII. század végére, az első nagy népszámlálás idejére a magyarok részaránya 40%-ra esett vissza, miközben Európában a XVIII. század második felétől a civilizációs hatások, a tudomány fejlődése, a táplálkozás, a lakásviszonyok stb. javulása következtében egyre inkább csökkent a halálozási arány, főként a csecsemőhalandóság. A születési arányszám egy ideig magas maradt, a halálozási arányszám lassan, fokozatosan csökkent, a természetes szaporulat tehát nőtt.

Az első, II. József uralkodásának idejére eső népszámláláskor az akkori államterületen (Horvátország nélkül számolva) 8,1-8,2 millióan éltek, amiből a mai ország területének népessége 2,7 millió fő volt (Századok statisztikája, KSH, 2011). Ez a szám száz év múlva mintegy kétszeresére, s a következő száz év alatt ismét a duplájára emelkedett.
A dinamikus népességfejlődést a XX. század első felében a háborúk, a trianoni békediktátum jelentette terület- és népességvesztési sokk, a lakosság elvándorlása, majd az utolsó két évtizedben a népesség természetes fogyása törte meg. Ezt követően az 1880 és 1980 között a kétszeresére emelkedő népsűrűség is csökkenésnek indult. Az egy km²-re jutó lakosok száma Magyarországon ma hasonló, mint Ausztriában, Portugáliában, Szlovákiában, Szlovéniában (105,3 fő/km² 2017-ben). Az Unióban a legsűrűbben lakott Málta, Hollandia és Belgium (2016-ban 1 381, 410, ill. 371 fő/km²) adatai a hazai érték többszörösét jelentik.

2/3. ábra – A MAGYAR NÉPESSÉG LÉLEKSZÁMÁNAK ALAKULÁSA A JELENLEGI ORSZÁGTERÜLETEN, 1787-2010

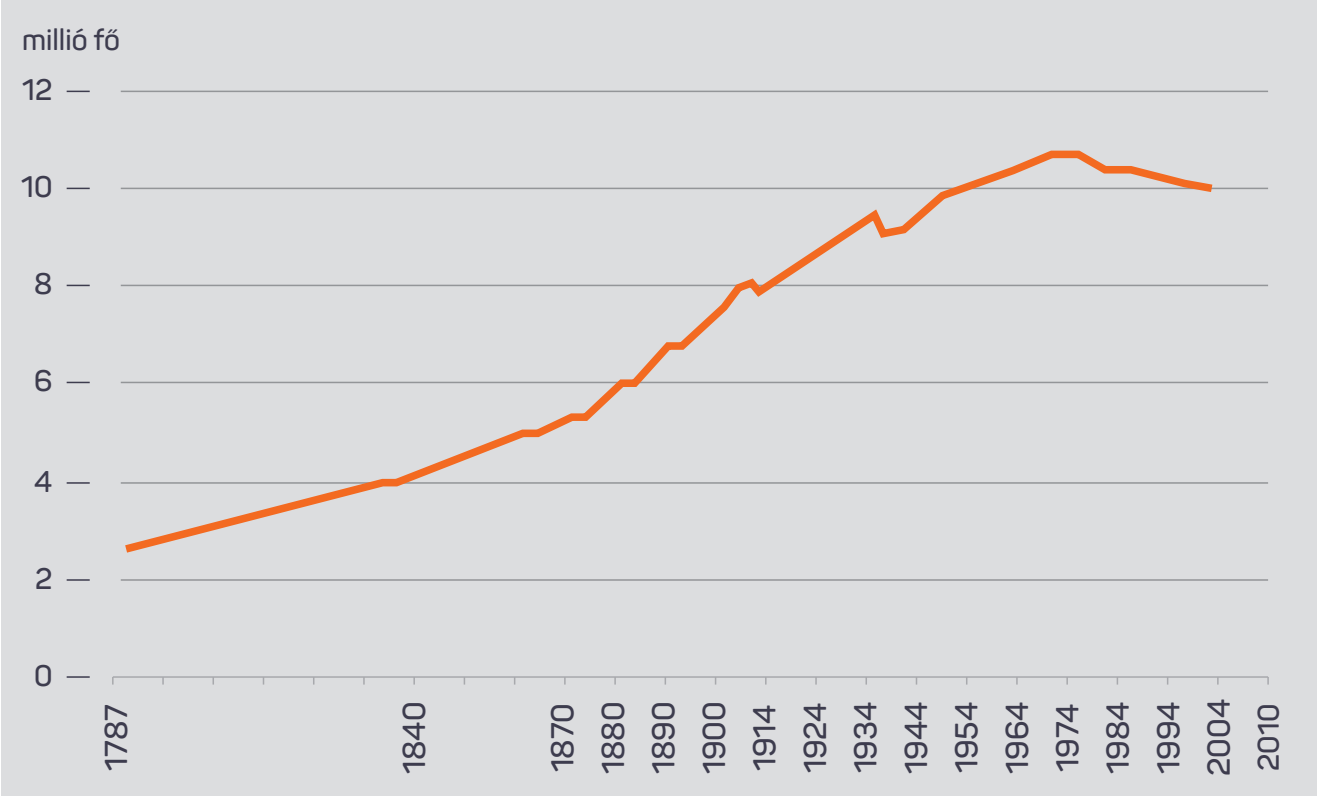

Forrás: KSH, Századok statisztikája

A XXI. század első évtizedében, vagyis napjainkban a lakosság 52%-a nő. Az ezer férfira jutó nők száma az 1870. évi 1019-ről 2017-re 1096-ra emelkedett, amit a fiúszületési többlet mellett a nemek eltérő halandósága, a háborúk és a vándormozgalom befolyásolt (Andorka, 2001).
1870-ben Magyarország népességének 37%-a volt gyermek és 5%-a 60 évnél idősebb, vagyis az aktív korúak tették ki a népesség közel 60%-át. Utóbbiak aránya ma is hasonló (63%), azonban a gyermek- és időskorúak esetében komoly eltolódás következett be az utóbbiak javára (arányuk jelenleg 15%, illetve 22%). A fiatal népességre jellemző „piramis" formájú korfára az idők során rávésődött a kivándorlás, a háborús események, valamint a születések és a halandóság alakulása, így az ma – számos európai országhoz hasonlóan – elöregedő népességstruktúrát mutat.
Az alábbi 2/4. ábrán láthatjuk, hogy a XVIII. századtól az elmúlt század első feléig magas élveszületési, és valamivel alacsonyabb halálozási ráta volt jellemző, majd a század közepétől kezdve mindkét mutató, de különösen az élveszületések ezer lakosra eső aránya csökkenni kezdett, a 70-es éveket követően már jelentősen meghaladva a halálozások szintjét.
Ezzel párhuzamosan a családháztartások taglétszáma is zsugorodni kezdett: míg a XVIII-XIX. században még négy-öt családtag élt jellemzően egy fedél alatt, addig a múlt században már a háromfős, vagy ennél kisebb létszám az általános. Ezt a folyamatot tükrözte a családokra jellemző átlagos gyermekszám szerinti megoszlás változása is az 1950-es évektől kezdődően: míg a múlt század közepén a családok háromnegyedében volt legalább egy, kétötödében több, egyötödében pedig legalább három gyermek, addig fél évszázaddal később, a kétezres évek elején már csak a családok alig kétharmada nevelt gyermeket, csupán egyharmada több, és kevesebb mint tizede legalább három utódot.

2/4. ábra – EZER LAKOSRA JUTÓ ÉLVESZÜLETÉS ÉS HALÁLOZÁS[1]

ÉV	ÉLVESZÜLETÉS	HALÁLOZÁS
1823	30,6	23,2
1831	29,3	48,5
1876	46,7	34,9
1900	39,7	26,3
1925	28,4	17,1
1950	20,9	11,4
1975	18,4	12,4
2000	9,6	13,3
2010	9,0	13,0
2016	9,5	12,9

Forrás: KSH

2/5. ábra – SZÁZ CSALÁDRA JUTÓ CSALÁDTAGOK SZÁMA[2]

ÉV	FŐ
1747-1748	400
1843	540
1949	339
1996	294
2001	291
2005	288
2011	287
2016	283

Forrás: KSH

[1] *In: SZÁZADOK STATISZTIKÁJA. Statisztikai érdekességek a magyar történelemből. KSH. 2011. pp.40. (2.10 tábla)*
[2] *In :SZÁZADOK STATISZTIKÁJA. Statisztikai érdekességek a magyar történelemből. KSH. 2011. pp.42. (2.13 tábla)*

2/6. ábra – A CSALÁDOK MEGOSZLÁSA A GYERMEKEK SZÁMA SZERINT (SZÁZALÉK)[3]

CSALÁDTÍPUS	1949	1960	1970	1980	1990	1996	2001	2005	2011	2016
GYERMEKTELEN	27	31	34	35	34	33	34	35	34	37
EGYGYERMEKES	32	35	35	34	33	34	34	34	36	34
KÉTGYERMEKES	22	22	22	25	26	26	24	23	22	21
HÁROM- ÉS TÖBBGYERMEKES	20	13	9	6	7	7	7	8	8	8
GYERMEKES ÖSSZESEN	**73**	**69**	**66**	**65**	**66**	**67**	**66**	**65**	**66**	**63**

Forrás: KSH

2/7. ábra – TELJES TERMÉKENYSÉGI ARÁNYSZÁM (TTA) 1900-2016 KÖZÖTT

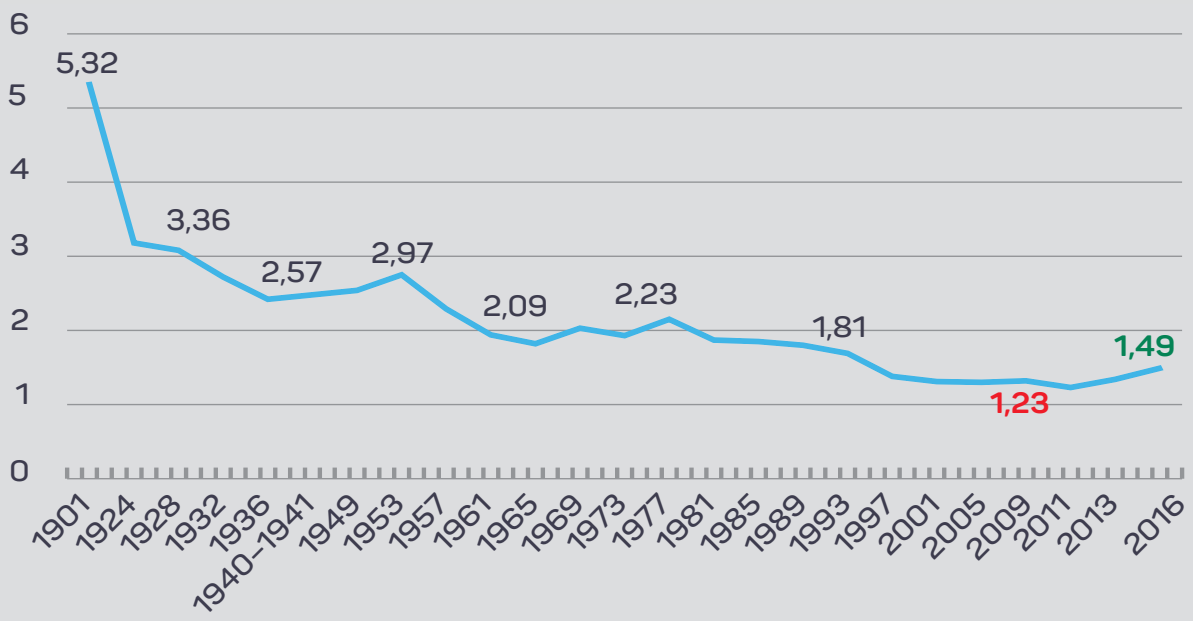

Forrás: KSH

[3] *In :SZÁZADOK STATISZTIKÁJA. Statisztikai érdekességek a magyar történelemből. KSH. 2011. pp.42. (2.13 tábla)*

Az elmúlt száz esztendő népesedési folyamatainak megértéséhez a fentiek mellett indokolt áttekinteni a teljes termékenységi arány alakulását is, amely azt fejezi ki, hogy az adott év kor szerinti születési gyakorisága mellett egy nő élete folyamán hány gyermeknek adna életet (lásd a 2/7. ábrát).

A teljes termékenységi arányszám az 1900. évi 5,32-es értékről fokozatosan csökkent le a 2011. évi mélypontnak tekinthető 1,23-as értékre, majd kúszott vissza 2016-ban 1,49-re. (A 2002 utáni népesedési folyamatok részletes elemzését a következő fejezet tartalmazza.) Három hosszabb időtartamot felölelő szakasz különíthető el: az 1900-1960 közötti folyamatosan csökkenő trend, majd az 1960-1990 közötti szinten maradás (TTA-értéke 1962-ben 1,79, 1992-ben 1,78), végül a 2012-ig tartó ismételt, de tompább ütemű csökkenés. 2012-ben trendforduló történt, amelyet követően a mutató emelkedni kezdett. Reményeink szerint ez a tendencia hosszú távra szólóan fog érvényesülni, s innentől kezdve folyamatosan növekvő, fenntartható pályára áll a termékenység.

Szembeötlő a trendből való többszöri – de határozott mintázatot nem követő – kiugrás, illetve a kiugrások megszűnte után a trendvonalba történő ismételt belesimulás. A kiugrások mindegyike a népesség egészét befolyásoló történelmi eseményekhez (a két világháborúhoz), illetőleg népesedési célú kormányzati beavatkozásokhoz köthető.

A felvázolt trendek makacssága is igazolja, hogy mély társadalmi érzületek hatnak a gyermekvállalásra. Fontos ezek feltárása, hiszen erre az ismeretre építhetjük a hosszabb távon is fenntartható gyermekvállalási szint elérését és megtartását elősegítő kormányzati lépéseket.

Nézzük a főbb, népesedést befolyásoló eseményeket:

Már az I. világháborút megelőzően születtek kormányzati intézkedések a családok szegénységének mérséklésére, egészségi állapotának javítására és a születésszám fokozatos csökkenésének megállítására.

A nyers élveszületési arányszám az I. világháború idején drámaian visszaesett: ezer nőre átlagosan 16,3 élveszületés jutott. Érdekes, hogy a II. világháborúban – annak ellenére, hogy az nagyobb halálozási veszteséggel járt – nem volt ilyen mértékű csökkenés.

Az 1930-as években tovább csökkent a születések száma, ami túlnyúlt a világgazdasági válság időszakán, és egészen 1936-ig tartott. A visszaesés okai sokrétűek: kihatott rá a gazdasági válság, a városi népesség növekedése és az iskolai végzettség fokozatos emelkedése is. 1936-37-ben lecsökkent a visszaesés mértéke (az összeszorított időtáv miatt az előző grafikonon nem látszik), majd – kisebb kilengések mellett – azonos szinten maradt 1952-ig.

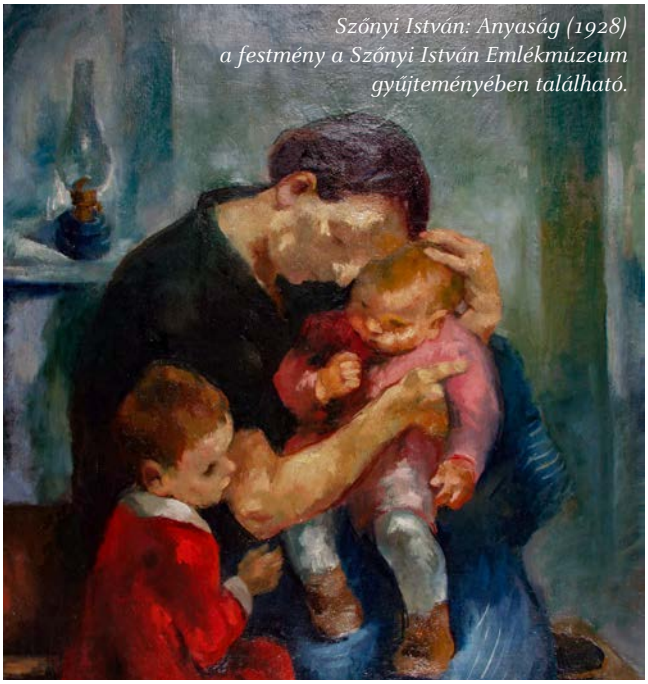

Szőnyi István: Anyaság (1928) a festmény a Szőnyi István Emlékmúzeum gyűjteményében található.

1953-56-ban következett a Ratkó-korszakként ismert időszak az agglegényadóval és a terhességmegszakítások tiltásával. Történelmi érdekesség, hogy az abortusztilalom nem új szabályozás volt, hanem voltaképpen a II. világháború idején felfüggesztett korábbi szabályozás visszaállítása. A természetes szaporodás üteme ezekben az években – értelemszerűen – jelentősen nőtt az állami kényszer hatására.

A terhességmegszakítás tilalmát 1956 júniusában oldották fel, a gyermektelenségi adót pedig az 1956-os forradalom után törölték el. A gyakorlati abortusztilalom 2,5-3 éve alatt az azt megelőző évekhez képest évente körülbelül 80 ezerrel több gyermek jött világra (illetve a csecsemőhalandóság is visszaesett). A növekvő születésszám és a halandóság javuló értékének eredőjeként Magyarország lakossága évente 100-110 ezer fővel gyarapodott (Für, 2011).

Az abortuszok korlátozás nélküli engedélyezésével azonban átcsapott az inga: az elvégzett művi terhességmegszakítások száma a rendszerváltásig elérte a több milliót (1956-2016 között mintegy 5,9 milliót!). Drámai, hogy a szocializmus évtizedeiben ez lett a népességszabályozás egyik aktív eszköze (Farkas, 2014). Az alábbi grafikon jól mutatja az abortuszok alakulása, illetve a termékenységi ráta egymáshoz viszonyított negatív összefüggését.

2/8. ábra – A TTA ÉS A TERHESSÉGMEGSZAKÍTÁSOK EGYMÁSRA VETÍTETT ARÁNYA

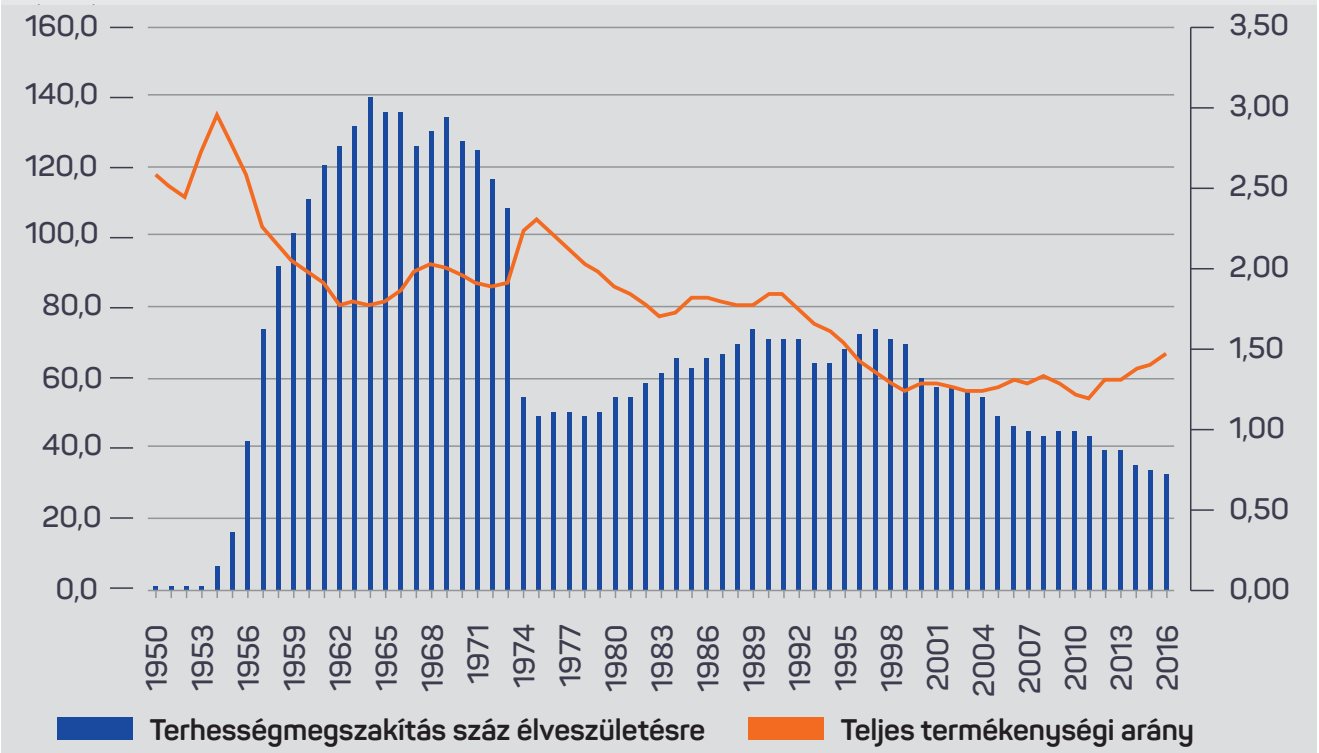

A TTA értékét a jobb oldali, a terhességmegszakítások adatait a bal oldali függőleges tengely mutatja

A születésszám jelentős csökkenésének ugyanakkor csak részben volt magyarázata a művi vetélések korlátozás nélküli engedélyezése. Megdöbbentő, hogy 1957-ben 13,3%-kal született kevesebb gyermek, mint egy évvel korábban. Ilyen mértékű éves csökkenést csupán az I. világháború éveiben láthattunk.

Az 1954-es csúcs utáni mélypont 1962-ben következett be. Az akkori érték világviszonylatban a legalacsonyabbnak számított. Az 1962-ben születettek (130 053 fő) létszáma 93,3 ezer fővel volt kevesebb, mint az 1954. évi generációé és csak 2159 fővel haladta meg az 1918. évi, I. világháború alatti addigi történelmi minimumot. Tanulságos, ha összevetjük egymással az 1954-es és 1962-es termékenységet: látható, hogy a nők életkorának előrehaladtával, de legfőképpen 25 éves koruktól csökkent le drasztikusan a termékenységi arányszám: ezen korszakban az első gyermeket a nők 20-22 éves korukban szülték, jellemzően második gyermeket pedig már nem vállaltak. Ismét visszaköszönt a világháború előtti egykekorszak – azaz visszatért a termékenységi mutató a korábbi, csökkenő trendjéhez. Tehát a „Ratkó”-nak nevezett korszak mindössze egy rövid, átmeneti, mintegy 3 éves időtartamra billentette ki a korábban már kirajzolódott negatív trendet, valamint hatása a „Ratkó-gyerekek”, „Ratkó-unokák” megszületésekor jelentkezett ismét ideiglenesen (a harmadik hullám már el is maradt).

1967-ben hazánk világelsőként vezette be a GYES-t (gyermekgondozást segítő ellátást), majd a keresetarányos GYED (gyermeknevelési díj) 1985-ben csatlakozott ehhez. A GYES bevezetését követően átmenetileg némiképpen emelkedett a teljes termékenységi arányszám, de 2-3 év után visszatért az azt megelőző trendvonalhoz.

1973-ban került sor a családi pótlék és a gyermekgondozási segély összegének emelésére és kiterjesztésére, továbbá megszigorították a művi abortuszra vonatkozó jogszabályokat, egyúttal széles kör számára tették elérhetővé

a fogamzásgátlást. Ennek ellenére a termékenység emelkedése nem bizonyult tartósnak, és mindössze néhány évig haladta meg az egyszerű reprodukciós szintet. Megjegyzendő, hogy az 1970-es évek második felében a családi pótlék értéke az átlagbérhez képest fokozatosan csökkent. Ugyan időben egybeesik, de csak minimálisan függ össze egymással a terhességmegszakítások 1974. évi drasztikus csökkenése és a termékenység egyidejű átmeneti megugrása. Az abortuszok számának visszaesése mögött elsősorban a korszerű fogamzásgátló szerek széleskörű elterjedése húzódik meg, míg a termékenység átmeneti növekedése mögött a GYES kiterjesztése és a magasabb számú szülőképes korú nő („Ratkó-gyermek") keresendő. 1984-ben újabb népesedés- és lakáspolitikai kormányhatározatokkal kívántak hosszú távú pozitív hatást elérni, kevés sikerrel. A Kádár-rendszer még utolsó évtizedében sem tekinthető jóléti államnak (Muraközy, 2008), legfeljebb jólétet ígérő államnak nevezhetjük. A többi szocialista országnál ugyanis nagyobb mértékben próbálta az anyagi jólét emelésével elfogadtatni a rendszert. Ennek eleme volt a családi ellátások viszonylag magas szintje is (GYES, GYED, családi pótlék, ingyenes bölcsődék és óvodák, „szocpol").

A rendszerlegitimáció másik oldala a piaci elemek bevezetése volt a gazdasági mechanizmusba. A második gazdaság bevezetése azonban az embereket önkizsákmányoló, többedik állásokat vállaló magatartásra kényszerítette. Mindennek következtében egyre több család esett szét, folytatódott az egészségromlás, és ennek végeredményeként egyre kevesebb gyerek született.

A rendszerváltás utáni család- és népesedéspolitikát két jellegzetesség kísérte végig. Az egyik a szakpolitika koncentrálódása a pénzbeli ellátásokra, a másik a konszenzus hiánya az alapelvek és eszközök, illetve a hatékonyság tekintetében.

1990-ben a családi pótlékot minden család számára elérhetővé tették munkaerő-piaci státustól és anyagi helyzettől függetlenül. 1991-től a három- és többgyermekes családok számára bevezetett adóalap-kedvezményt az Antall-kormány az egy- és kétgyermekes családokra is kiterjesztette, majd az ellátást adókedvezménnyé változtatta, amely immár a fizetendő személyi jövedelemadó összegét csökkentette. 1993-ban fogadták el a szociális törvényt, amely bevezette a nagycsaládosokat célzó GYET (gyermeknevelési támogatás) rendszerét.

A rendszerváltás gazdasági sokkja mellett a születések összetételét alapvetően befolyásolta a nők iskolázottságának ugrásszerű emelkedése is, ami – egyebek mellett – hozzájárult a gyermekvállalás idejének kitolódásához. Az 1990-es évek közepéig a 20–24 évesek, 2009-ig pedig a 25–29 éves nők korcsoportja határozta meg a hazai termékenységet a leggyakoribb gyermekvállalással.

1994-től a konzervatív kormányzati ciklus nagyvonalú és tudatosan építkező családtámogató szemléletével és intézkedéseivel szemben a baloldali liberális oldal már kevés megértést tanúsított, s kormányra kerülve rendre leépítették vagy gyengítették a családtámogató rendszereket. A fő vita a családpolitika szerepfelfogása körül forgott. A „szociálpolitika" kontra „család- és népesedéspolitika" felfogás ütköztetésének „eredménye" a családi támogatások igénybevételi lehetőségének, sőt – egyszerűen – létezésének a kétségbevonása lett: hol megszüntettek, hol átszerkesztettek támogatási rendszereket. Ugyanakkor kutatási eredmények világosan mutatják, hogy a családtámogatási rendszer átgondolatlan módosítása, a kiszámíthatóság hiánya beláthatóan súlyos következményekkel járt a gyermekvállalási kedv mértékének, s ezzel a magyar népesség lélekszámának alakulására (Pongráczné, 2009).

Az 1995-96-os Bokros-csomag rombolást, sajnálatosan hosszú ideig érződő törést idézett elő a családtámogatási rendszerben és ezen keresztül a családok gyermekvállalási szándékaiban. Egyebek mellett a családi pótlék elvesztette univerzális ellátási jellegét, vagyis a középrétegek számára megszűnt az arra való jogosultság, a családi adókedvezményt eltörölte. A GYED megszüntetése, illetve a GYES és a GYET jogosultsági feltételeinek szűkítése hatására jelentősen megnőtt a két évnél fiatalabb gyermekeket nevelő családok szegénységi kockázata.

A Bokros-csomag hatása népesedési szempontból katasztrofális volt. Elvette a fiataloktól a biztos családtervezés hitét. Innentől látható, hogy a negatív intézkedések azonnal hatnak, míg a kedvezőek csak évek hosszú sora után szerzik meg a bizalmat a kiszámítható jövőben (Farkas, 2012).

1998-ban az első Orbán-kormány a családtámogatási rendszer megszüntetett elemeit visszaállította és ennek keretében újra univerzálissá tette a családi pótlékot. Ismét bevezette a családi adókedvezményt, sőt a többgyermekesek számára a korábbinál kedvezőbb feltételekkel. 2000-től újra elérhetővé vált a GYED-et, 2001-től pedig már a nagyszülő is igénybe vehette a GYES-t. Ezt az időszakot a kormányzati családpolitika első szülésszám-növelést célzó (pronatalista) időszakának tekinthetjük.

A 2002-es kormányváltást követő szocialista-liberális koalíció két kormányzati ciklusa során jelentős külső eladósodási spirál indult be az erőteljes hitelfelvétel és a lanyha gazdasági növekedés miatt. A Medgyessy- és Gyurcsány-kormányok az első polgári kormányzat családpolitikai vívmányait zömében nem őrizték meg: az otthonteremtési támogatások rendszerét visszabontották, jelentősen szűkítették – a három- vagy többgyermekesekre korlátozták és jövedelemhatárhoz kötötték – a családi adókedvezmény feltételeit, amelyet csak részben enyhített a családi pótlék univerzális emelése.

2009-2010-ben a Bajnai-kormány a jóléti ellátások megszorításában látta a „kiutat": befagyasztotta a családi pótlékot, két évre csökkentette a GYES-t, továbbá a segélyek kiszámításának alapjául szolgáló nyugdíjminimum összegét is lefaragta. Az addigi lakástámogatási rendszert („szocpol") új, korlátozottabb lehetőségeket nyújtó támogatási forma váltotta fel: 35 év alattiak vehettek igénybe kamattámogatást új lakás építéséhez, vásárlásához, meglévő otthonuk átalakításához, mely számos fiatal házas és kisgyermekes család lakáscéljainak megvalósítását akadályozta és egyben hátráltatta.

A Bajnai-időszak negatív családpolitikai intézkedései súlyosan rombolták a kiszámítható családpolitika terén az ezredfordulón formálódó társadalmi bizalmat. Ennek hatására ismét gyorsan növekedni kezdett a természetes fogyás.

A kutató Pongrácz Tiborné így fogalmazott 2009-ben:

„A családpolitikai rendszerstabilitás állandó megsértésének kiszámíthatatlanság és bizonytalanság lett a következménye, ami a családtervezési tudatosság növekedésének időszakában komoly gátja lehet a gyermekvállalásnak. Ennek az a nyilvánvaló üzenete, hogy a család és a gyermek biztonsága nem mindenki, nem minden társadalmi csoport számára érték, (...) a népesedési mutatók javítására irányuló törekvések kudarcának alapvető oka az állandóan változó támogatási rendszer, a családpolitika eredményességéhez nélkülözhetetlen stabilitás hiánya."

A családpolitikát kiszámíthatóság, stabilitás, komplexitás, ugyanakkor rugalmasság kell, hogy jellemezze. Ezt ismerte fel a 2010 utáni hazai családpolitika, amelynek célkitűzéseit, eredményeit és jövőbeli terveit a következő fejezetekben mutatjuk be.

III. FEJEZET

ÁTTEKINTÉS –

A DEMOGRÁFIAI FOLYAMATOK 2002-2010 KÖZÖTT, A 2010-ES KORMÁNY-VÁLTÁSKOR ÖRÖKÖLT NÉPESEDÉSI HELYZET

3.1 A MAGYARORSZÁG NÉPESSÉGSZÁMÁT MEGHATÁROZÓ FŐ TÉNYEZŐK

Egy adott időben, adott területen (országban) élő népesség legmeghatározóbb jellemzője a lakónépesség létszáma, valamint nem és életkor szerinti összetétele. A népesség számában és összetételében a népmozgalmi jelenségek hatására következnek be változások. A népesség számának alakulását a születések és halálozások egyenlege (természetes szaporodás vagy fogyás) és a külföldre, illetve külföldről történő vándorlás egyenlege határozza meg. A természetes népességváltozás és a vándorlás mérlege együttesen mutatja meg a tényleges szaporodást vagy fogyást. A népesség korösszetételének változása az újonnan belépők (újszülöttek) és az egyes életkorokban kilépők (adott kor szerinti halálozások, be- és kivándorlások) számától függ.

Az élveszületések száma nagymértékben függ az éppen szülőképes korban lévő nők számától, életkor szerinti összetételétől, valamint a termékenységüktől, vagyis attól, hogy egyes életkorokban milyen gyakorisággal adnak életet gyermeknek. A termékenység nagyságát a teljes termékenységi arányszám adja, amely azt mutatja, hogy egy nő élete során átlagosan hány gyermeknek ad életet. Ez a mutató fejezi ki a gyermekvállalási kedvet.
A halálozások száma a népesség létszámának és halálozási valószínűségének, halandóságának függvénye, azaz hogy az egyes életkorokban milyen gyakorisággal következnek be halálozások. A halandóság szintjét a születéskor várható átlagos élettartam nagyságával jellemezzük, ami egy átlagos újszülött várható életéveinek számát adja meg, vagyis azt, hogy várhatóan milyen életkorban fog meghalni. Ettől eltér a 65 éves korban egészségben várható élettartam, mely megadja, hogy egy 65 éves személy hány egészségben eltöltött életévre számíthat még.

2010. január 1-jén az ország népességének lélekszáma 10 millió 14 ezer fő volt. A 2002-2010 közötti nyolcéves időszakban a népességszámot meghatározó népmozgalmi folyamatok közül a születések, a halálozások száma, a nemzetközi vándorlás egyenlege az alábbi módon változott:

3/1. ábra - A NÉPESSÉGVÁLTOZÁS ÉS AZ AZT MEGHATÁROZÓ FŐ TÉNYEZŐK ALAKULÁSA, 2002–2010

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Népesség száma, ezer fő (január 1.)	10 175	10 142	10 117	10 098	10 077	10 066	10 045	10 031	**10 014**
1. Élveszületések száma, fő	96 804	94 647	95 137	97 496	99 871	97 613	99 149	96 442	**90 335**
2. Halálozások száma, fő	132 833	135 823	132 492	135 732	131 603	132 938	130 027	130 414	**130 456**
Természetes népességváltozás, fő (1-2.)	-36 029	-41 176	-37 355	-38 236	-31 732	-35 325	-30 878	-33 972	**-40 121**
3. Vándorlási egyenleg, fő	3 538	15 556	18 162	17 268	21 309	14 568	16 452	17 321	**11 519**
Tényleges népességváltozás, fő (1-2+/-3.)	-32 491	-25 620	-19 193	-20 968	-10 423	-20 757	-14 426	-16 651	**-28 602**

2002-2010 között hazánkban a népesség száma folyamatosan csökkent. A csökkenő születésszámot rendre meghaladta a halálozások száma, ezért minden vizsgált évben a népesség természetes fogyása volt megfigyelhető. A fogyást az – ingadozó mértékben, de – folyamatosan pozitív vándorlási egyenleg ellensúlyozni nem, csak enyhíteni tudta, ezért ténylegesen is csökkent évről évre a népesség.

Az ezer lakosra jutó népességváltozás szempontjából 2010-ben Magyarországot más EU-tagországokkal összevetve a fogyó népességű országok negatív értelemben vett „élmezőnyében" találjuk, mind a természetes (születésből és halálozásból adódó), mind pedig a teljes (vándorlási adatokkal kiegészített) népességcsökkenés tekintetében. A természetes népességváltozás terén hazánk a harmadik, a tényleges fogyás terén a hatodik legrosszabb pozíciót foglalta el a 28 tagállam között. Ezzel 2002-höz képest helyezésünk eggyel rosszabbodott, illetőleg stagnált.

3/2. ábra - AZ EZER LAKOSRA JUTÓ NÉPESSÉGVÁLTOZÁS ALAKULÁSA, 2002–2010

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Természetes népességváltozás (ezer lakosra)	-3,5	-4,1	-3,7	-3,8	-3,2	-3,5	-3,1	-3,4	**-4,0**
Tényleges népességváltozás (ezer lakosra)	-3,2	-2,5	-1,9	-2,1	-1,0	-2,1	-1,4	-1,7	**-2,9**

3/3. ábra - A TERMÉSZETES NÉPESSÉGVÁLTOZÁS MÉRTÉKE AZ EU-28 TAGORSZÁGAIBAN, 2010 (EZER LAKOSRA)

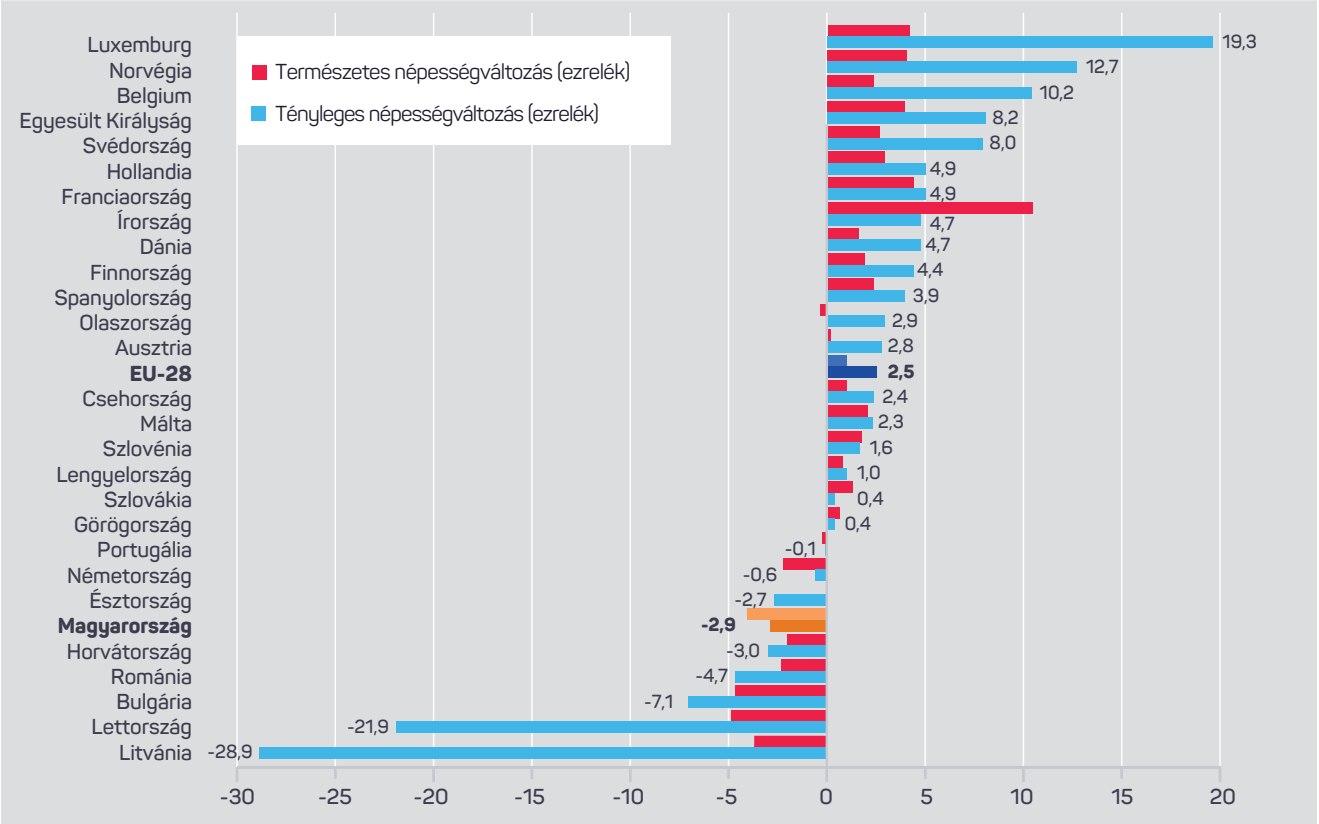

3.2 A MAGYAR CSALÁDOK GYERMEKVÁLLALÁSI KEDVE 2010-BEN

3.2.1. A TERMÉKENYSÉG SZINTJÉNEK VÁLTOZÁSA

A kormányváltás idején a magyar családok gyermekvállalási kedve az előző kormány tévútra futott „válságkezelő" intézkedései, a gyermekes családokat sem kímélő megszorítások hatására sosem tapasztalt mélyponton volt. Abból kiindulva, hogy az adott évben született gyermekek számát, illetve az arra az évre vonatkozó termékenységi mutatót átlagosan mintegy 75%-ban még a szülők által az előző évben hozott gyermekvállalással, családalapítással összefüggő döntései határozzák meg – hiszen az esetek ekkora részében még az előző évben történik a fogamzás –, ezeket pedig az akkor fennálló társadalmi-gazdasági helyzet, az akkori kormányzati politika, az akkor rendelkezésre álló támogatások, juttatások köre stb. befolyásolja, a 2011-ben mért, a hazai népesedés történetében negatív rekordot jelentő 1,23-as termékenységi ráta (amely több, mint 40%-kal múlja alul a népesség reprodukciójához szükséges 2,1-es értéket) döntő részben még az előző kormányzat által örökül hagyott, válságokkal és létbizonytalansággal terhes időszak számlájára írható, hozzátéve, hogy az előző évben, 2010-ben regisztrált 1,25-ös TTA-szint csak eggyel volt feljebb a negatív csúcsot jelentő értékek sorában.

A termékenységi arányszám a kétezres évek elején a korábbi szocialista országokban volt a legalacsonyabb a kontinensen. A magyarországi adat már az ezredfordulón 1,3 alá süllyedt, azonban ekkor – a környező országokhoz viszonyítva – még kifejezetten magasnak számított a hazai érték. Hiszen 2002-ben a tíz, később

3/4. ábra - A TELJES TERMÉKENYSÉGI ARÁNYSZÁM ALAKULÁSA A KELET-KÖZÉP-EURÓPAI ORSZÁGOKBAN, 2002-2010

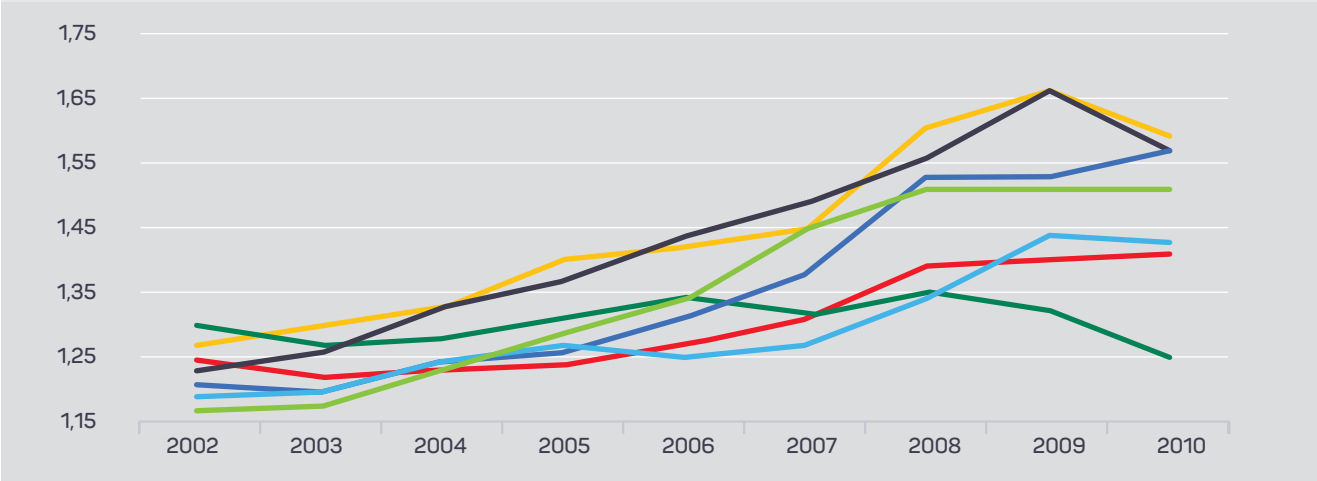

Forrás: Eurostat

az EU-hoz csatlakozó ország közül a teljes termékenységi arányszám csupán Magyarországon és Észtországban haladta meg az 1,3-at[1]. Később azonban, 2002 és 2010 között a ráta minden kelet-közép-európai, korábban szocialista blokkba tartozó országban, illetve az Európai Unió tagállamaiban is egyaránt javulni kezdett. 2010-re a teljes termékenységi arányszám Romániában 1,59 lett, Szlovéniában és Bulgáriában elérte az 1,57-et, Litvániában 1,50, Csehország esetében 1,51, Szlovákiában 1,43, Lengyelországban 1,41 és Lettországban 1,36 volt. Ugyan még a Romániában megfigyelt legmagasabb szám is elmaradt az uniós szinttől és a népesség reprodukciójához szükséges termékenységi mutatótól, mégis egyértelműen pozitív fordulatot jelzett.

Hazánkban azonban ezzel ellentétesen ekkor egy mélyrepülés kezdődött. A mutató értéke ugyanis Magyarországon a vizsgált időszakban - a 2000-es évek második felében, 2006-2008 között tapasztalt átmeneti, enyhe felfutást követően - jelentős mértékben, 3,8%-kal csökkent.[2]

A teljes Európai Unió átlagát tekintve 2002-ben a termékenységi arányszám 1,46 volt. A legalacsonyabb termékenységi szinttel a volt szocialista országok, illetve a déli államok (Olaszország, Spanyolország és Görögország) rendelkeztek. A Magyarországon mért 1,3-as mutató ugyan alacsonynak számított, mégsem volt kirívó. A sereghajtók 2002-ben Csehország (1,17), Szlovákia (1,19) Szlovénia (1,21) voltak, de a kétezres évek elején Bulgária, Románia, Lengyelország és a balti államok is Magyarországnál kedvezőtlenebb képet mutattak.

2010-re az EU-28 országaiban a termékenységi mutató 1,62-re nőtt. Ennél is magasabb volt a teljes termékenységi arányszám a Benelux-államokban, Észtországban, Finnországban, Nagy-Britanniában, Skandináviában és Franciaországban. Fontos megjegyezni, hogy azokban az országokban, ahol a TTA értéke az EU átlagát meghaladta, a házasságon kívüli születések aránya is magasabb volt. *„Az országok többségére az jellemző, hogy a magasabb házasságkötési arányszámok alacsonyabb házasságon kívüli születési arányokkal párosulnak, de ez alól vannak kivételek. Különösen feltűnő a skandináv országok, közöttük is Dánia és Finnország példája, ahol a hagyományosan magas házasságon kívüli születések mellett az első házasságkötési arányszámok is jóval meg-*

3/5. ábra - TELJES TERMÉKENYSÉGI ARÁNYSZÁM AZ EURÓPAI UNIÓ TAGÁLLAMAIBAN, 2010

Magyarország	1,25
Lettország	1,36
Málta	1,36
Spanyolország	1,37
Németország	1,39
Portugália	1,39
Lengyelország	1,41
Szlovákia	1,43
Ciprus	1,44
Ausztria	1,44
Olaszország	1,46
Görögország	1,48
Litvánia	1,50
Csehország	1,51
Bulgária	1,57
Szlovénia	1,57
Románia	1,59
Luxemburg	1,63
Észtország	1,72
Hollandia	1,79
Belgium	1,86
Dánia	1,87
Finnország	1,87
Egyesült Királyság	1,92
Svédország	1,98
Franciaország	2,03
Írország	2,05

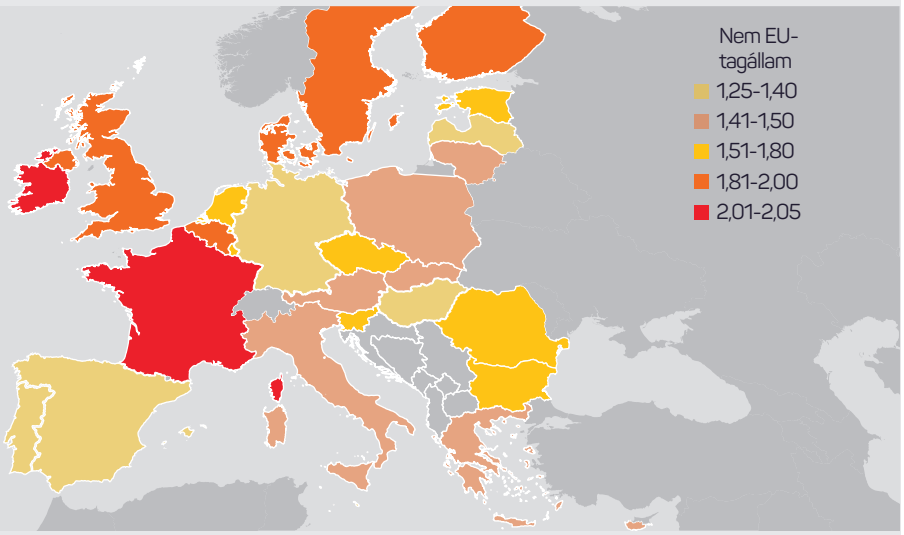

Forrás: Eurostat

[1] *Demográfiai Portré, 2012, 33. oldal*
[2] *Az ilyen alacsony termékenységet a demográfiai szakirodalom 'lowest-low fertility'-nek (kb.: 'szuperalacsony termékenység') nevezi.*

haladják az EU-25 országainak átlagát. Arra is van példa, amikor az átlagosnál alacsonyabb házasságkötési gyakoriságok mellett viszonylag kevés gyermek születik házasságon kívül. Ezen országok közé tartozik Spanyolország és Lengyelország, de ide sorolható Németország is."[3]
Ezzel szemben Magyarországon – mint láttuk – a teljes termékenységi mutató a korábbi szintről még inkább visszaesett 2010/11-re, ezzel rekord alacsony szintre, 1,25-ös, majd 1,23-as értékre csökkent. Így eltávolodtunk mind a volt szocialista országoktól, mind az EU tagállamaitól, a rangsorban a korábban (2002) sem előkelő 17. helyről teljesen lecsúsztunk, hiszen a magyar érték mindkét évben a legalacsonyabb volt az EU-28 tagállamai között.

3.2.2. AZ ÉLVESZÜLETÉSEK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA

A termékenységi ráta, mint fentebb kitértünk rá, meghatározó tényezője az élveszületések tényleges alakulásának, ugyanakkor utóbbit jelentősen befolyásolja a szülőképes korban lévő (a statisztikai fogalommeghatározás szerint 15-49 év közötti) nők létszámának alakulása (illetve közvetetten az is, hogy az e korcsoportba tartozó nők mekkora hányada él párkapcsolatban). Adott szintű gyermekvállalási kedv mellett ugyanis a termékeny korú nők számának csökkenése a várható születésszám arányos visszaesését is eredményezi.

Magyarországon a szülőképes korú nők száma 5,8%-kal, 2 millió 534 ezer főről 2 millió 386 ezer főre (148 ezerrel) csökkent 2002 és 2010 között, ami a korábbi népesedési folyamatok (az ún. „Ratkó-generációk" elöregedésének) adottságszerű, megváltoztathatatlan következményeként jelentkezett.
A reprodukciót biztosítani képes szülőképes korú nők száma a fejlett országokban évről évre csökken, mely adottság alapjaiban határozza meg egy adott ország születésszámát. Az Európai Unió összes tagállamában a magyarországinál kisebb mértékben, átlagosan 1%-kal csökkent a szülőképes korú nők száma 2002 és 2010 között. Ezen belül kilenc uniós országban – a termékenységi folyamatoknak a korábbi évtizedekben tapasztalt kedvező alakulása következményeként – növekedés volt tapasztalható, ennek szintje Cipruson 21%, Írországban 16%, Luxemburgban 12%, Spanyolországban 8%, Svédországban és az Egyesült Királyságban 6%, Belgiumban és Ausztriában 2%, valamint Dániában 1% volt. Két országban, Máltán és Olaszországban alapvetően stagnált a szülőképes korban lévő nők száma. A többi országban eltérő mértékben, de csökkent a létszámuk; a legjelentősebben Romániában (15%-kal), Lettországban (11%-kal), Litvániában (11%-kal) és Bulgáriában (10%-kal). Az EU-átlaghoz viszonyítva tehát rosszabb folyamatok mentek végbe Magyarországon, a kelet-közép-európai államokat tekintve azonban nem voltunk kivételesen rossz helyzetben.

A hazai csökkenés az élveszületések száma tekintetében azonban – egyéb tényezők negatív hatása mellett – jelentős visszaesést eredményezett 2010/2011-re, erősítve a gyermekvállalási kedv korábban említett hanyatlását[4]. 2010-ben mindössze 90 335, 2011-ben pedig még kevesebb, 88 050 élveszületés történt, amely szintén negatív csúcsot jelent a népesedési folyamatok hazai történetében, és 9%-kal alacsonyabb, mint a 2002. évi 96 804-es érték. (2002-2010 között a születésszámok hasonlóan alakultak, mint a termékenység: a 2000-es évek második felében volt egy néhány éves felfutás, amikor – pl. 2006-ban – a 100 ezer főt közelítette a születésszám, utána azonban a gazdasági válság és a „kiigazító" intézkedések ismét fékezték ezt a tendenciát.)

Európai uniós összevetésben az ezer lakosra vetített élveszületési arányszám, melynek értéke hazánkban 2010-ben 9,0, 2011-ben pedig 8,8 volt, rendkívül alacsonynak számított, csak Németországot megelőzve az utolsó előtti helyen álltunk, jelentősen lemaradva a hasonló fejlettségű és helyzetű visegrádi országok helyezésétől. A 2002-ben mért 9,5-ös értékhez képest – melynek alapján az EU-tagállamok rangsorában a 17. helyen álltunk – ez komoly visszaesést jelentett.

---

[3] *Házasságon kívüli születések Európában. Statisztikai Tükör, III. évfolyam 98. szám 2009. június 29. 2. oldal https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/jel/jel309042.pdf (letöltés ideje: 2017. július 20.)*

[4] *A negatív trendeket emellett az átlagos gyermekvállalási életkor kitolódása is erősítette.*

3/6. ábra - SZÜLŐKÉPES KORÚ NŐK LÉTSZÁMÁNAK VÁLTOZÁSA AZ EU-28-BAN, 2002–2010 (%)

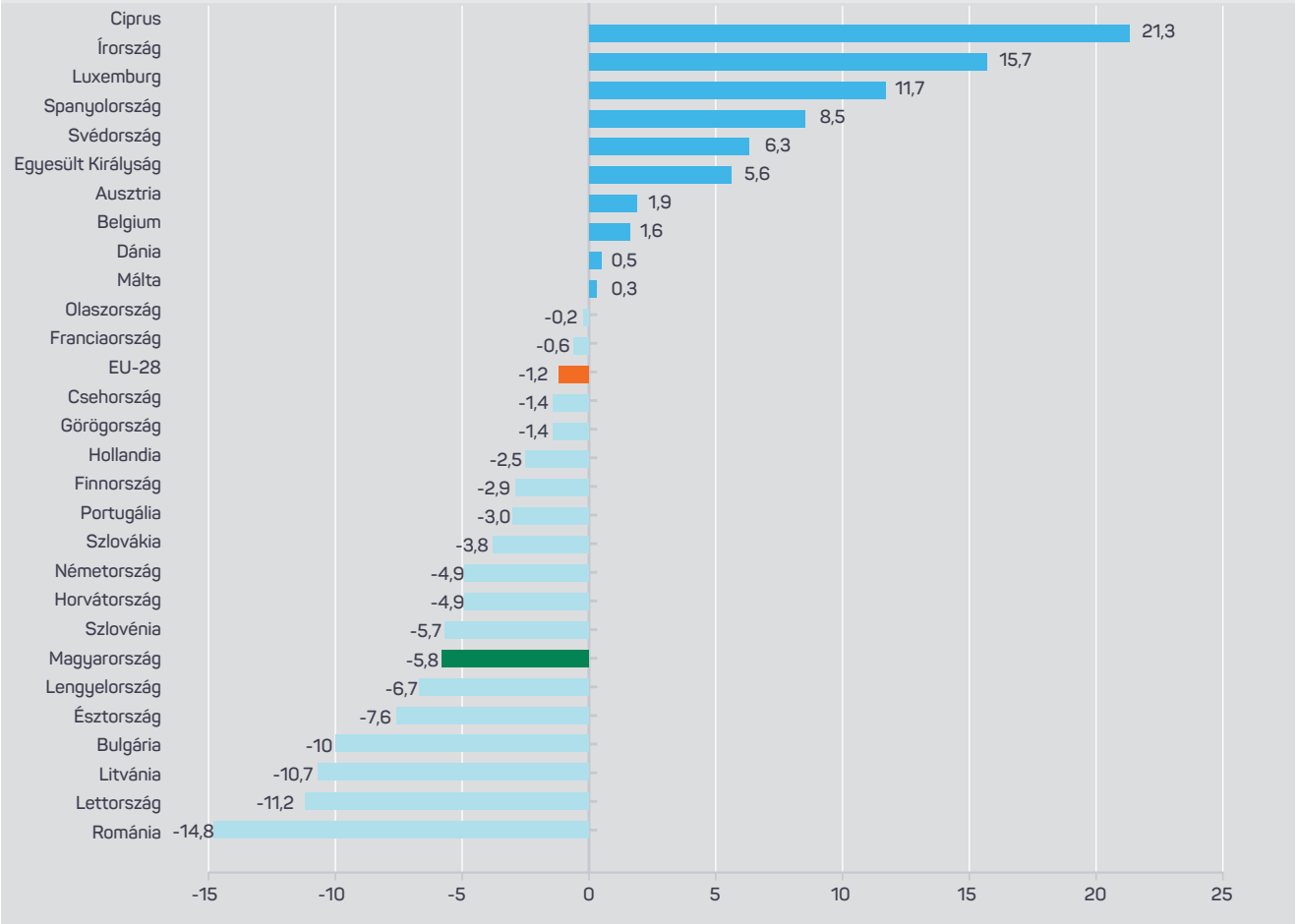

Forrás: Eurostat

A gyermekvállalási kedv ilyen alacsony szintje a népességfogyás további gyorsulását, a folyamat visszafordíthatatlanná válásának rémképét vetítette előre. A 2010-es kormányváltás jelentette a szembenézést a kedvezőtlen kilátásokkal, és hozta meg azt a felismerést, hogy a nemzet erősödése érdekében a negatív trendet meg kell fordítani. Ugyanakkor ezzel összefüggésben több más problémakört is azonosítottunk, melyek felismerése és kezelése szintén a 2010 után felálló következő kormányzat részére jelentett megoldandó kihívást.

3.2.3. A KÍVÁNT ÉS TERVEZETT, ILLETVE A TÉNYLEGESEN MEGSZÜLETETT GYERMEKSZÁM KÜLÖNBSÉGE

Azt, hogy a gyermekvállalási kedv (és az azt mérő élveszületési/termékenységi mutatók szintje) magas vagy alacsony-e, nemcsak az azt megelőző évek belföldi, illetőleg külföldi adataival való összehasonlítás alapján lehet megállapítani, hanem azzal is, ha szemügyre vesszük a termékeny korú népesség családalapítással kapcsolatos várakozásait (a vágyott gyermekek számát), és ezzel vetjük össze a tényleges eredményeket – magyarul azt, hogy a tényleges mutatók mennyire feleltek meg a várakozásoknak.

3/7. ábra - EZER LAKOSRA JUTÓ ÉLVESZÜLETÉSI ARÁNY AZ EU-28-BAN, 2010

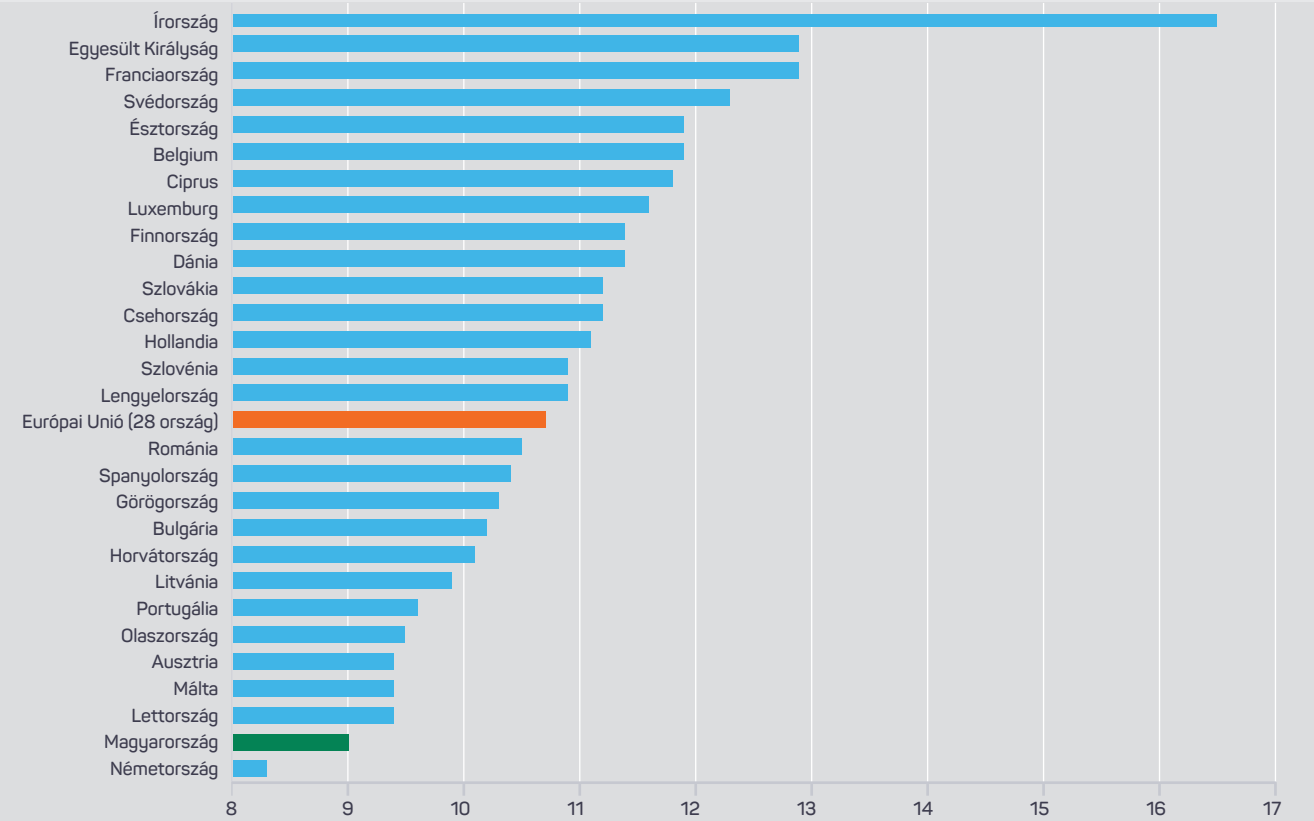

Forrás: Eurostat

Kopp Mária, illetve a Hungarostudy által 2009-ben folytatott epidemiológiai kutatások kimutatták, hogy a magyarok számára mind a mai napig nagyon fontos érték a család, fontosabb, mint a környező országokban. Ez a kívánt, tervezett gyermekek számában is megmutatkozik. A 45 évnél fiatalabb magyar férfiak átlagosan 2,13, a nők 2,14 gyermeket szeretnének, ami azonban jóval több, mint amennyi ténylegesen megszületik (jelenleg 1,49). Pozitív ugyanakkor, hogy nagyon kevesen vannak azok, akik egyáltalán nem szeretnének gyermeket. Fontos az összefüggés az iskolai végzettséggel is: a legalacsonyabb végzettségűek közt gyakorlatilag megszületnek a kívánt gyermekek, viszont minél magasabb a végzettség – főleg a nők körében –, annál nagyobb az elmaradás a tervektől, vágyaktól.

Amennyiben arra vagyunk kíváncsiak, vajon mi okozza ezt a jelentős különbséget, azt találjuk, hogy a gyermekes fiatal nők a gyermekteleneknél rosszabbnak ítélik az életminőségüket, míg a gyermekes férfiak a gyermekteleneknél jobbnak. A Kopp Mária által vezetett Hungarostudy kutatások többször figyelmeztetnek arra, mennyire jellemző a gyermekes nőkre a fokozott pszichológiai túlterheltség. Amennyiben támogatni kívánjuk a gyermekvállalási tervek megvalósítását, olyan népesedéspolitikát kell kialakítani, amely segít ezeknek az akadályoknak a csökkentésében.

A népességpolitikának Kopp Mária szerint azt is szem előtt kell tartania, hogy a gyermekvállalás egyik legfontosabb háttértényezője a megfelelő, biztonságos családi légkör (Kopp, Skrabski, 2006), a támogató környezet, amelyek minden testi és lelki egészségmutató tekintetében védőtényezőnek bizonyulnak. Ugyanezekkel a tényezőkkel összefügg az önkárosító magatartásformák megjelenése, valamint a depresszió és a reménytelenség is. Vagyis, habár a tüneteket elsősorban a gyermekes nők esetében láthatjuk, mérhetjük, a népesedéspolitikának nem csupán a nőket, hanem a teljes környezetet, a szűkebb és tágabb értelemben vett családot kell támogatnia, ideértve elsősorban a biztonságos párkapcsolatot, de a nemzedékek közötti együttműködést is.

Hasonló adatokat mutatott ki a 2016-os nagymintás, reprezentatív Magyar Ifjúságkutatás is, amely szerint a magyar fiatalok 15-29 éves kor között még mindig átlagosan 2,1 gyermeket szeretnének, beleértve a már megszületett gyermekeket is. Érdekes adalék, hogy a magas tervezett gyermekszám a magyar fiatalokra nemcsak itthon, hanem a határokon kívül is jellemző (Felvidék 1,9; Kárpátalja 2,4; Erdély 2,3; Vajdaság 2,2). Ez arra utal, hogy a kívánt, tervezett gyermekek magas száma egy sajátos magyar jellemző Európában, amire érdemes építeni a népesedéspolitikában – vagyis nem arra kell ösztönözni a fiatalokat, hogy több gyermeket tervezzenek életük során, hanem segíteni őket abban, hogy a már meglévő terveiket valóra válthassák.

Míg a gyermektelenséget továbbra is a társadalom csupán nagyon kis része tartja ideálisnak (2013-ban is mindössze 2%), az egy gyermeket megnevezők aránya 12%-ra nőtt. Ennek hátterében az állhat, hogy az első gyermek megszületése után a tervezett második sok esetben elmarad. A kétgyermekes modellt ideálisnak tartók megoszlása kevéssé változott annak ellenére, hogy a ténylegesen kétgyermekesek aránya csökkent. Jelentősen mérséklődött azoknak az aránya, akik a nagycsaládos modellt tartják a legjobbnak. Az ideálisnak gondolt és a tényleges gyermekszám összehasonlításából látszik, hogy továbbra is jelentős az eltérés a két érték közt.

3/8. ábra - MEGLÉVŐ, TERVEZETT, ILLETVE TÉNYLEGESEN MEGSZÜLETETT GYERMEKEK ÁTLAGOS SZÁMA AZ OECD TAGÁLLAMAIBAN, 2010.

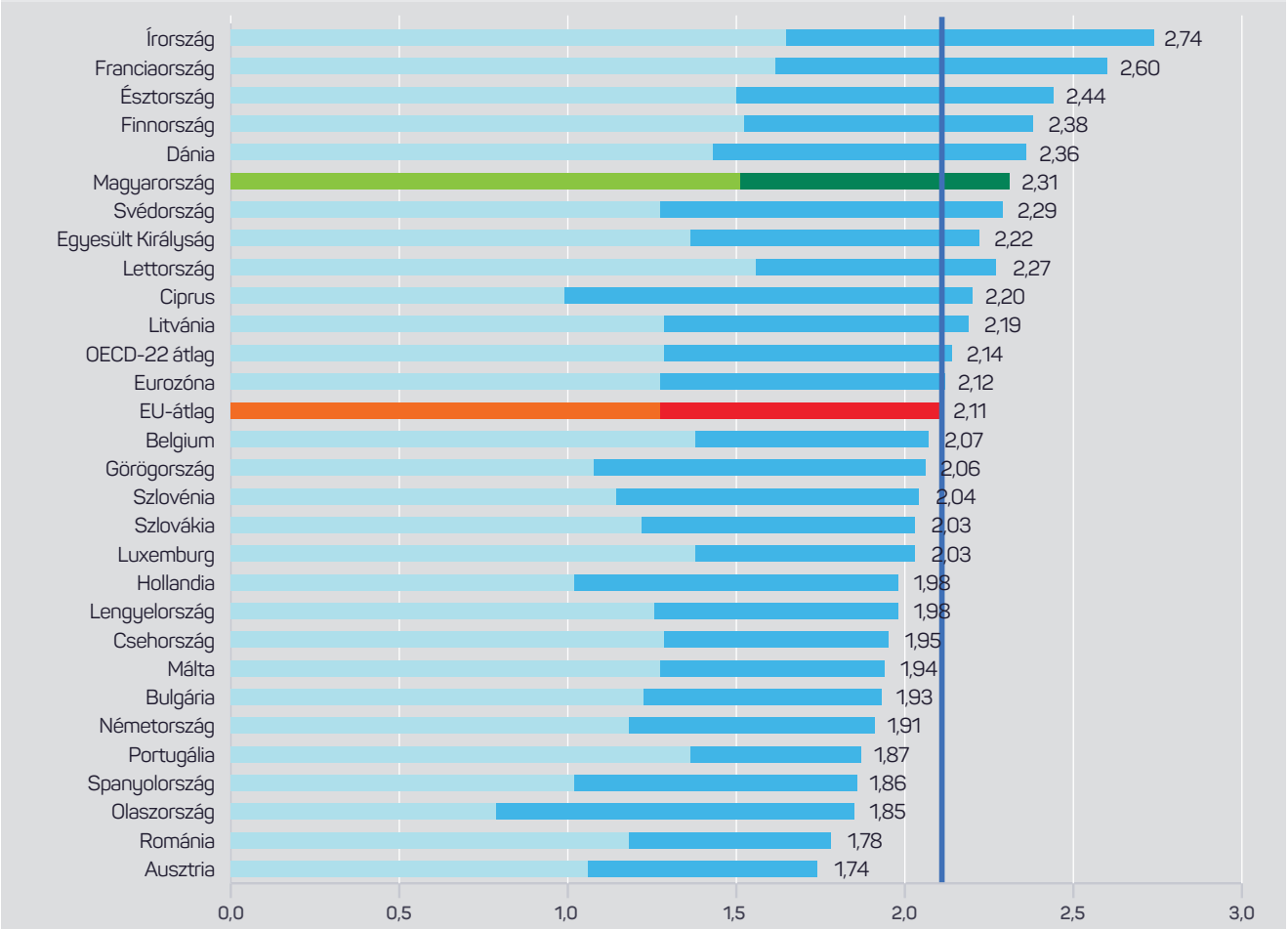

Forrás: OECD, Family Database, 2011

3/9. ábra - A 18–49 ÉVESEK MEGOSZLÁSA AZ IDEÁLISNAK TARTOTT GYERMEKSZÁM ALAPJÁN, ILLETVE AZ ADOTT ÉVBEN 40–44 ÉVES NŐK GYERMEKSZÁM SZERINTI MEGOSZLÁSA

Gyermekek száma	1988		1994		2013	
	Ideális gyermekszám (18-49 évesek)	Tényleges gyermekszám 40-44 évesek	Ideális gyermekszám (18-49 évesek)	Tényleges gyermekszám 40-44 évesek	Ideális gyermekszám (18-49 évesek)	Tényleges gyermekszám 40-44 évesek
0 gyermek	0	10	0	8	2	13
1 gyermek	3	23	6	20	12	26
2 gyermek	66	49	62	52	65	40
3 gyermek	27	13	29	14	18	15
4 gyermek	1	3	2	3	2	4
5+ gyermek	1	2	0	2	1	1
Összesen	100	100	100	100	100	100

3.2.4. A NŐK ÁTLAGOS GYERMEKVÁLLALÁSI ÉLETKORÁNAK VÁLTOZÁSA

Az úgynevezett „fejlett világ" országaiban a nők egyre kevésbé vállalják fiatal életszakaszban az anyaságot. A korábbi, fiatalkori gyermekvállalási minta megszűnt, és – a nyugat-európai mintákat követve – 2010-ben Magyarországra nézve is igaz volt, hogy egyre több nő halasztja el első gyermeke vállalását a húszas évei végéig, harmincas évei elejéig.[5] Az Eurostat adatai szerint 2002 és 2010 kö- zött hazánkban számottevően, 27,8 évről 29,3 évre, azaz 1,5 évvel nőtt a szüléskori átlagos életkor; ezzel az uniós tagállamok rangsorában a nyolcadikról a kilencedik helyre csúsztunk vissza. A második, harmadik gyermek megszületése szempontjából ennél is lényegesebb az anya átlagos életkora az első gyermek születésekor, hiszen a gyermekvállalási terv későbbi életszakaszba történő eltolása (az egészségügyi kockázatokon túl) komoly társadalmi–demográfiai következményekkel is járhat. 2002-ben Magyarországon ez a mutató 25,6 volt és 8 évvel később, 2010-ben 27,7 évre emelkedett, vagyis a nők 2,1 évvel idősebben vállalták első gyermeküket. A kitolódás lassulásának első jelei Magyarországon is megfigyelhetőek voltak 2006 és 2008 között, ezután azonban még inkább felgyorsult a halasztás tempója.

Hazánkban a rendszerváltást követően indult meg, illetve gyorsult fel az a folyamat, amely során stratégia- vagy paradigmaváltás történt a gyermekvállalási magatartásokban. Ennek egyik velejárója volt a felsőoktatás expanziója, amelyben a nők átlag felett vettek részt, és ami kimondatlanul is kényszerítette a családalapítási korban lévő fiatalokat a gyermekvállalási döntések elhalasztására. Egy másik összetevője ennek a jelenségnek, hogy a végzettség emelkedésével párhuzamosan a termékenység csökken. Ennek a folyamatnak a következményeként az időben későbbre tolódott szülések „halmozott" jelentkezésével párhuzamosan növekedni kezdett a felsőfokú végzettségűek aránya a gyermeket vállalók körében: 2010 az első olyan év, amikor a gyermeket vállaló nők között a diplomások voltak legtöbben (33,5%), megelőzve az érettségizetteket (31,8%) és az általános iskolát/szakmunkásképzőt végzetteket (31,5%).[6]

A radikális változás miatt hiányoztak a korábban fiatalon vállalt gyermekek az évenkénti születésekből, a későbbi életkorban szült gyermekek pedig messze nem tudták pótolni, ellensúlyozni ezt a hiányt. A születések száma és a termékenység szintje egyaránt erőteljesen visszaesett.[7] Ezen időszakban az Európai Unió összes tagállamában is korábban nem tapasztalt dinamikával emelkedett a nők átlagos életkora gyermekük születésekor. Nőtt a szülőképes korú nők „idősebb" korosztályainak szerepe és jelentősége az éves termékenységben. Ez a szerepváltozás részben abból adódott, hogy növekedett a 30 év feletti nők termékenysége, de ennél jóval jelentősebb tényező volt a 30 év alatti nők gyermekvállalásának az előzőeknél is nagyobb visszaesése.[8] Mindezek következtében az uniós országokban a magyarországinál csak jóval kisebb mértékben, 0,8 évvel (29,1-ről 29,9 évre) emelkedett az átlagos gyermekvállalási életkor.

[5, 6] *Demográfiai Portré, 2012*
[7, 8] *Társadalmi Helyzetkép, 2010, Népesedési Helyzet*

3/10. ábra - A NŐK ÁTLAGOS ÉLETKORA ÉS TERMÉKENYSÉGE A GYERMEKVÁLLALÁSKOR MAGYARORSZÁGON, 2002 - 2010 (ÉV)

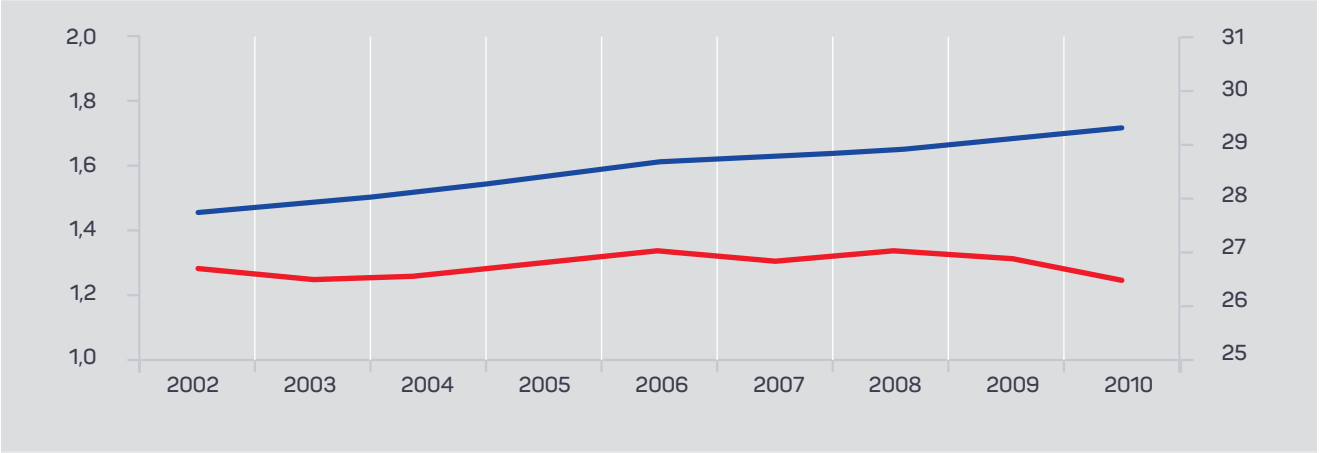

Forrás: KSH

Ebben az időszakban a volt szocialista országokban mindenütt hasonló irányú változás történt. 2010-re az első gyermek vállalása idején az anyák átlagos életkora az említett államok között 8 országban volt alacsonyabb a magyar adatnál. A legalacsonyabb Bulgáriában (25,6 év) és Romániában (25,5 év), illetve a balti országokban volt, de ezeken a területeken is meghaladta a 25 évet. Csehországban az átlagos életkor gyakorlatilag párhuzamosan alakult a magyarral, egyedül a szlovén nők szülték később első gyermeküket, átlagosan 28,4 évesen. A többi európai országban azonban szinte mindenütt idősebbek voltak a nők az első gyermek vállalásának idején, mint Magyarországon. Hazánk helyezése így is romlott a tagállamok körében, a 8.-ról visszaestünk a 10. helyre.

3/11. ábra - A NŐK ÉS A FÉRFIAK ÁTLAGOS ÉLETKORA MAGYARORSZÁGON GYERMEKÜK SZÜLETÉSEKOR, (ÉV)

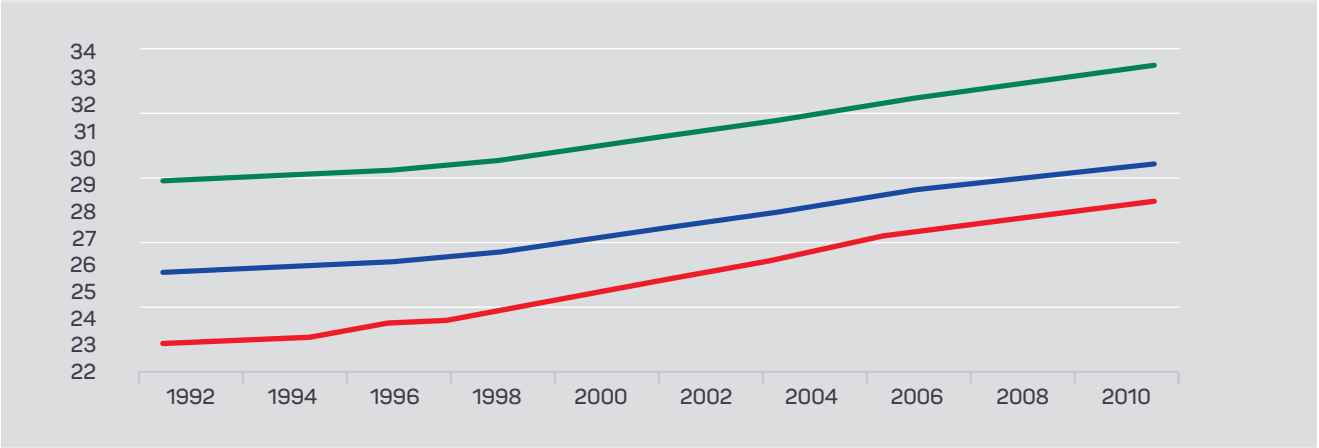

Forrás: KSH Demográfiai Évkönyv, 2012

3.2.5. HÁZASSÁGON KÍVÜLI SZÜLETÉSEK ARÁNYA 2002–2010 KÖZÖTT

A házasságon kívüli születések negatív (növekvő) trendje az EU 28 tagországában és hazánkban is egyre inkább jellemzővé vált. A korábbi fejezetekben már szó esett a főként Nyugat-Európát érintő általános értékvesztési folyamatról, melynek során a hagyományos értékeken alapuló együttélési formák, közösségi intézmények és jelenségek, mint a házasság és a gyermekvállalás, fokozatosan és ismétlődően megkérdőjeleződnek. Ennek része az a folyamat is, hogy egyre kevesebben kötnek házasságot, s sok esetben a gyermekvállalásra már az esküvő előtt, vagy anélkül kerül sor. Magyarországon hasonló tendencia zajlott le, bár már 2002-ben is magasabb (31,4%) volt a házasságon kívüli születések aránya az EU tagállamainak átlagánál. Az arány 2010-re elérte a 40,8%-ot, ami kifejezetten ma- gas, 9,4 százalékpontos növekedést jelentett, így még tovább nőtt a különbség az EU átlagához képest (bár a tagállamok közötti relatív helyezésünk nem változott). Vagyis öt gyermekből kettő nem házasságban élő szülőktől jött a világra. Ez a tendencia egyértelműen összeköthető az élettársi kapcsolatokban élők arányának emelkedésével; 2010-ben a gyermekek mintegy 59%-a született házasságból, 30%-a élettársi kapcsolatból és 11%-a egyedülálló anyától, miközben 2002-ben még csak 19% volt az élettársak részesedése.

3/12. ábra - HÁZASSÁGON KÍVÜLI ÉLVESZÜLETÉSEK ARÁNYA MAGYARORSZÁGON, 2002–2010

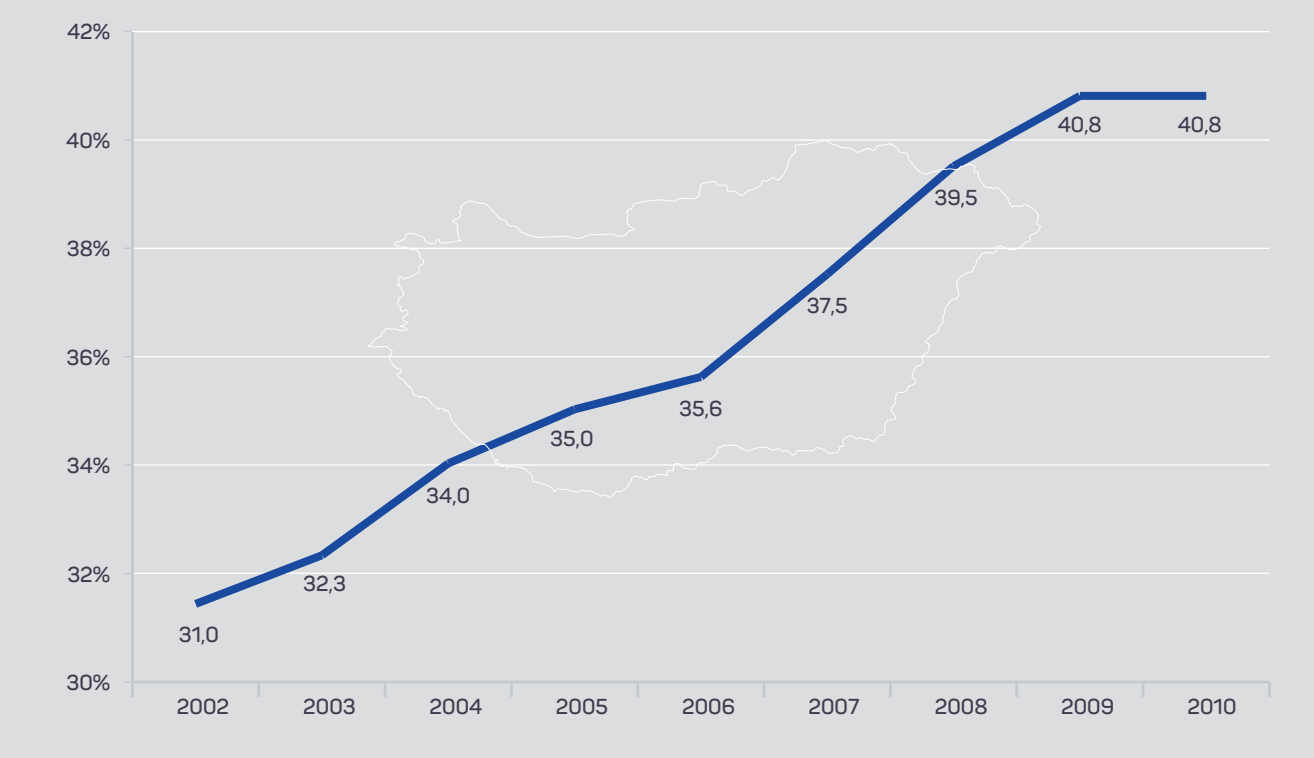

Forrás: KSH

2002-ben az Európai Unióban a gyermekek közel harmada (29,5%) házasságon kívül született, 2010-ben pedig már 38,1%-uk, ami 8,6 százalékpontos növekedést jelent. A tagállamok közül Észtország (59,1%) szerepelt az első helyen, őt követte Szlovénia (55,7%), Svédország (54,2%), Franciaország (54,1%), és Bulgária (54,1%); ezekben az országokban már több gyermek született házasságon kívül, mint házasságban.

A legalacsonyabb ez az arány Görögországban (7,3%), Horvátországban (13,3%), Cipruson (15,2%) és Lengyelországban (20,6%) volt 2002-ben és 2010-ben is; ezekben az országokban is emelkedett azonban az arány 2002-2010 között.

3/13. ábra - A HÁZASSÁGON KÍVÜLI SZÜLETÉSEK ARÁNYÁNAK VÁLTOZÁSA 2002–2010 KÖZÖTT (%)

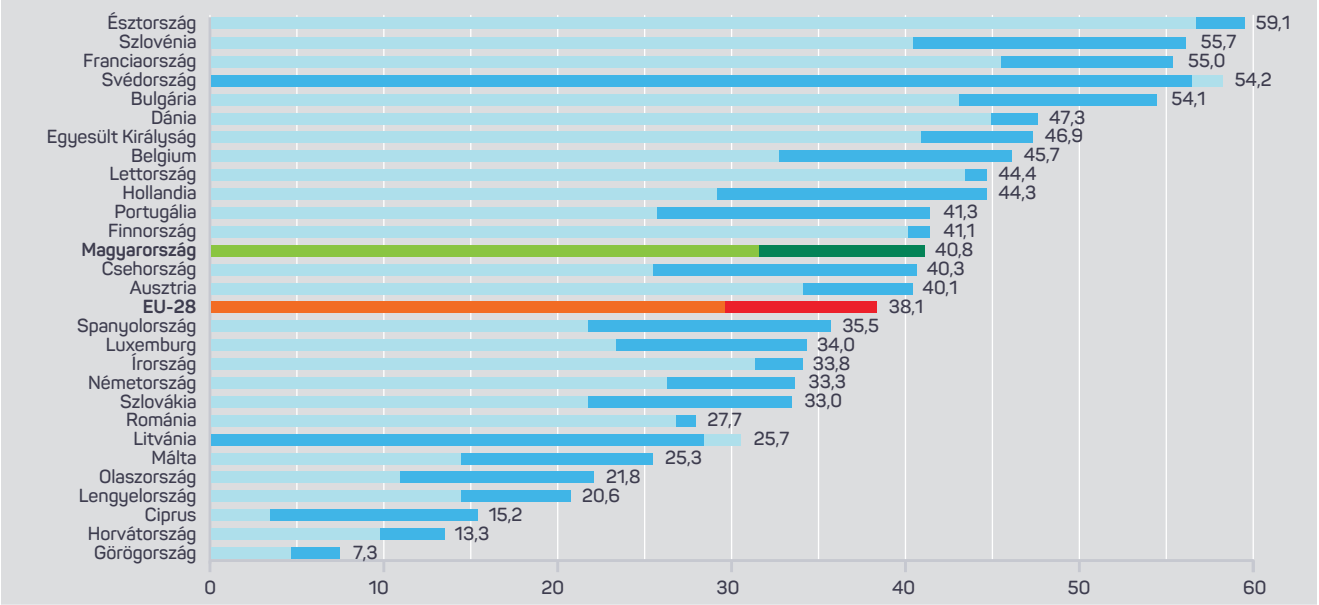

Forrás: Eurostat

3/14. ábra - HÁZASSÁGON KÍVÜLI ÉLVESZÜLETÉSEK ARÁNYA AZ EU-BAN, 2010

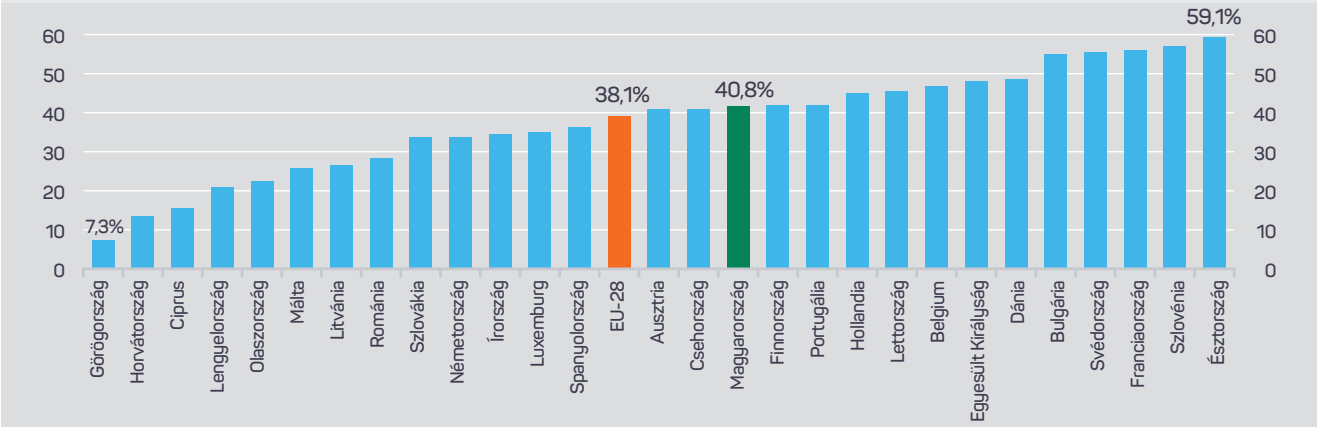

Forrás: Eurostat

3.2.6. TERHESSÉGMEGSZAKÍTÁSOK ALAKULÁSA[9]

A gyermekvállalási kedvvel szorosan összefügg az a szempont is, hogy egyáltalán hány várandósságra kerül sor, hiszen ezt a modern családtervezési lehetőségek korában a párok jelentős mértékben képesek befolyásolni és tudatos döntés tárgyává tenni. Az utóbbi években, így a 2002-2010 közötti időszakban is az ún. szülészeti

[9] *Terhességmegszakítások demográfiai jellemzői, Statisztikai Tükör, VI. évfolyam 110. szám, 2012. december 21. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/terhessegmegsz11.pdf*

események (élveszületések, spontán vetélések, művi vetélések, halvaszületések) számának 13%-os csökkenése volt megfigyelhető, 170 ezerről 147 ezerre.

Ugyanakkor az élveszületések számának alakulásával kapcsolatban az is fontos kérdés, hogy a várandós nő vagy a pár meg kívánja-e tartani a már megfogant gyermeket, vagy inkább a várandósság művi megszakítása mellett dönt. A 2002 és 2010 közötti időszakban Magyarországon jelentős arányban, 28%-kal, 56 075-ről 40 449-re csökkent a terhességmegszakítások száma. A csökkenés szempontjából egy folyamatos tendenciáról beszélhetünk, csupán 2008-ban volt egy minimális emelkedés.

1980-tól kezdve Magyarországon a terhesség-megszakításon átesett nők között nagyobb arányban voltak a nem házasságban élők (hajadonok, elváltak és özvegyek), 2010-ben ők jelentették az abortuszon átesett nők több mint kétharmadát. A tendencia mögött egyrészt a házasságkötések jelentős visszaesése állhatott – több a szülőképes egyedülálló nő –, másrészt azonban a házasságokon belül is csökkent az abortuszok száma. Biztosan állíthatjuk tehát, hogy házasságban élni védőfaktort jelent a megfogant magzatok számára.

Ugyanakkor a kedvező folyamatok ellenére meg kell jegyezni, hogy az EU-tagországokhoz képest hazánkban még mindig fájdalmasan magas volt 2010-ben az abortuszok száma. 2002 és 2010 között az Európai Unió azon tagállamai közül, ahol rendelkezésre áll összehasonlítható adat, csak Portugáliában, Lengyelországban, Spanyolországban és Belgiumban nőtt a terhességmegszakítások aránya. A többi tagállamban viszont csökkent ez a szám, Romániában, Lettországban és Szlovéniában több mint 40%-kal. Magyarországon is csökkenésnek indult a művi terhesség-megszakítások aránya, így a vizsgált időszakban stabilan illeszkedtünk az európai trendbe; ugyanakkor – mivel számos tagállam nálunk nagyobb mérvű csökkenést produkált – relatív pozíciónk jelentősen romlott: míg 2002-ben még a „középmezőnyhöz" tartoztunk, a 2010. évi száz élveszületésre jutó 44,8 terhességmegszakítással a sereghajtó Románia előtt mindössze az utolsó előtti helyet foglaltuk el. Ez azt jelenti, hogy amíg Európában egyre inkább csökken az abortusznak a születésszabályozásban játszott szerepe, Magyarországon ez – a csökkenő trend ellenére – még mindig számottevő.

3/15. ábra - TERHESSÉGMEGSZAKÍTÁSOK SZÁZ ÉLVESZÜLÖTTRE VETÍTETT ARÁNYA AZ EU EGYES TAGÁLLAMAIBAN, 2010

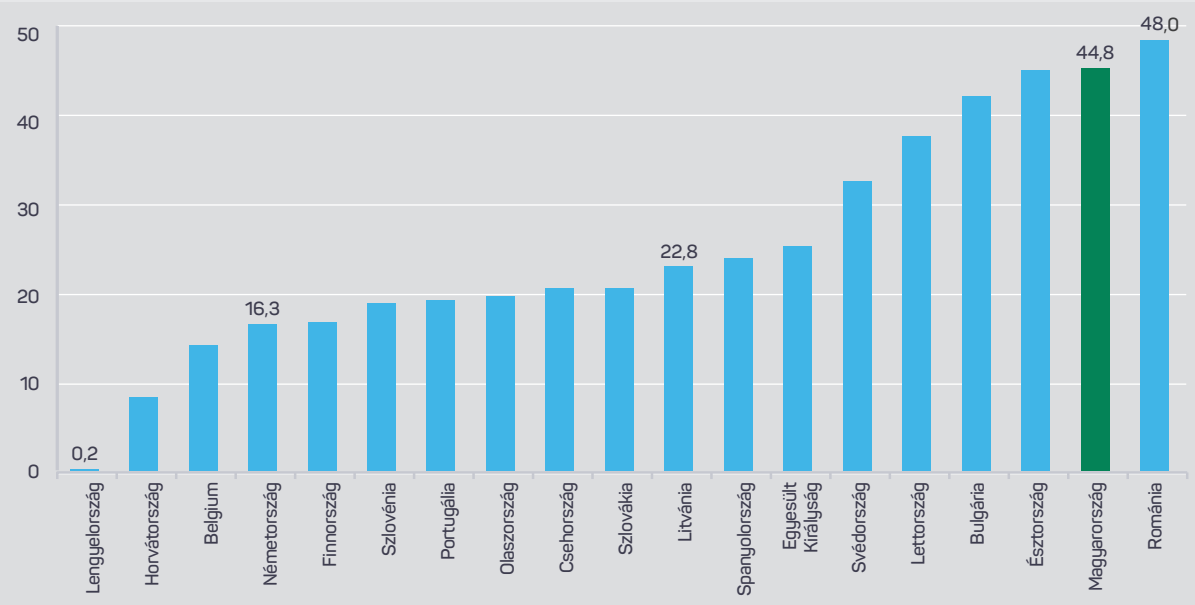

Forrás: Eurostat

3.3 CSALÁDALAPÍTÁSI KEDV A 2010-ES KORMÁNYVÁLTÁS IDEJÉN

Azok az előzőekben említett káros hatások, amelyek a 2010 előtti években erodálták a magyar családok bizalmát abban, hogy ebben az országban érdemes és lehetséges is gyermeket vállalni, s jelentősen visszavetették a gyermekvállalási kedvet, sajnos jelentkeztek az eggyel korábbi fázisban, a családalapítással, házasságkötéssel kapcsolatos döntések meghozatalánál is. A megélhetés, a munkahely, a lakhatás bizonytalansága, mindez tetézve az individualista értékrend térhódításával, nem kedvezett annak, hogy a fiatalok nagy többsége vállalkozni merjen arra a nagy horderejű döntésre, amit egy életre szóló elköteleződés jelent.

3.3.1. HÁZASSÁGKÖTÉSEK ÉS VÁLÁSOK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON 2002–2010 KÖZÖTT

Ahogy a többi európai országban, úgy Magyarországon is jelentős változások történtek a különböző párkapcsolati formák terén az elmúlt két és fél évtizedben. A hagyományos értelemben vett párkapcsolati formák köre kiszélesedett, átalakult, számottevő mértékben elterjedtek az élettársi kapcsolatok. Meghatározóvá váltak az úgynevezett „látogató partnerkapcsolatok" is, vagyis a külön háztartásban, de tartós párkapcsolatban élőké. Jelentős változás volt továbbá, hogy az akkori szociálliberális kormányzat egy új törvényt fogadtatott el, amely 2009 júliusától lehetővé tette, hogy az azonos nemű párok is bejegyeztethessék kapcsolatukat az anyakönyvvezető előtt, s ezzel ők is igényt formálhassanak a házastársakat megillető jogosultságok nagy részére.

Fenti tendenciákat alátámasztva, a nemzetközi trendeket is „túlszárnyalva" a 2002. évi 46 ezres számhoz képest szinte folyamatosan csökkent, s a 2010. évi 35 500-as értékkel – ami közel egynegyedes, 22,8%-os visszaesést jelent – történelmi mélypontra került a házasságkötések száma Magyarországon. Ezzel 2010 lett az az év, amelynek kiindulópontjaként mind a gyermekvállalási kedvet kifejező két mutató – az élveszületések száma és a termékenységi arányszám –, mind a családalapítási kedvet tükröző házasságszám rekord alacsony értéket ért el. Míg a 2001-es népszámlálás adatai szerint a 15 évnél idősebb népesség több mint fele (52%), közel 4,5 millió fő házasságban élt, addig 2011-ben már csak 44%-uk, 3,8 millió fő (ez mintegy 0,7 milliós csökkenés). Ezzel párhuzamosan – mint fentebb is utaltunk rá – megfigyelhető az élettársi kapcsolatok növekvő térhódítása is: 2001-ben a 2,4 millió párkapcsolaton alapuló háztartás 89%-ában, 2,1 millióban házasságban éltek együtt, és csupán 0,3 millióan, 11%-uk élettársi kapcsolatban. 2011-re azonban az összes párkapcsolaton alapuló háztartások száma is jelentősen, több mint 200 ezer fővel, 9%-kal visszaesett, s ezen belül a házasságok és az élettársi kapcsolatok aránya is 81-19%-ra módosult, melynek oka előbbiek számának mintegy 350 ezres, 17%-os visszaesése, illetve utóbbiak számának nem kevesebb, mint 50%-os, 130 ezres emelkedése.

A válások száma 2002-2010 között stagnált, illetve enyhén csökkent (25 500-ról 23 300-ra, 6,4%-kal). Az adott évben kötött házasságokon belül a meghatározott időintervallumon belül válással végződők arányát kifejező ún. teljes válási arányszám Magyarországon 2002-ben 55,4 volt. (Ez azt jelenti, hogy ha a 2003. évi házasságtartam-specifikus válási arányszámok állandósulnának, száz 2003-ban kötött házasság közül 55,4 végződne válással.) 2010-ben azonban 100 adott évben kötött házasságra már 67,2 válás jutott, vagyis arányuk számottevő mértékben emelkedett, amely a házasságok stabilitásának fokozatos erodálódására utal.

3/16. ábra - HÁZASSÁGKÖTÉSEK ÉS VÁLÁSOK ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON, 2002–2010

Év	Házasságkötés		Válás		
	Összesen	Ezer lakosra	Összesen	Ezer lakosra	Száz házasságkötésre
2002	**46 008**	**4,5**	**25 506**	**2,5**	**55,4**
2003	45 398	4,5	25 046	2,5	55,2
2004	43 791	4,3	24 638	2,4	56,3
2005	44 234	4,4	24 804	2,5	56,1
2006	44 528	4,4	24 869	2,5	55,9
2007	40 842	4,1	25 160	2,5	61,6
2008	40 105	4.0	25 155	2,5	62,7
2009	36 730	3,7	23 820	2,4	64,9
2010	**35 520**	**3,6**	**23 873**	**2,4**	**67,2**

Forrás: Eurostat

3/17. ábra - HÁZASSÁGKÖTÉSEK ÉS VÁLÁSOK ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON EGYMÁSHOZ VISZONYÍTVA, 2002–2010

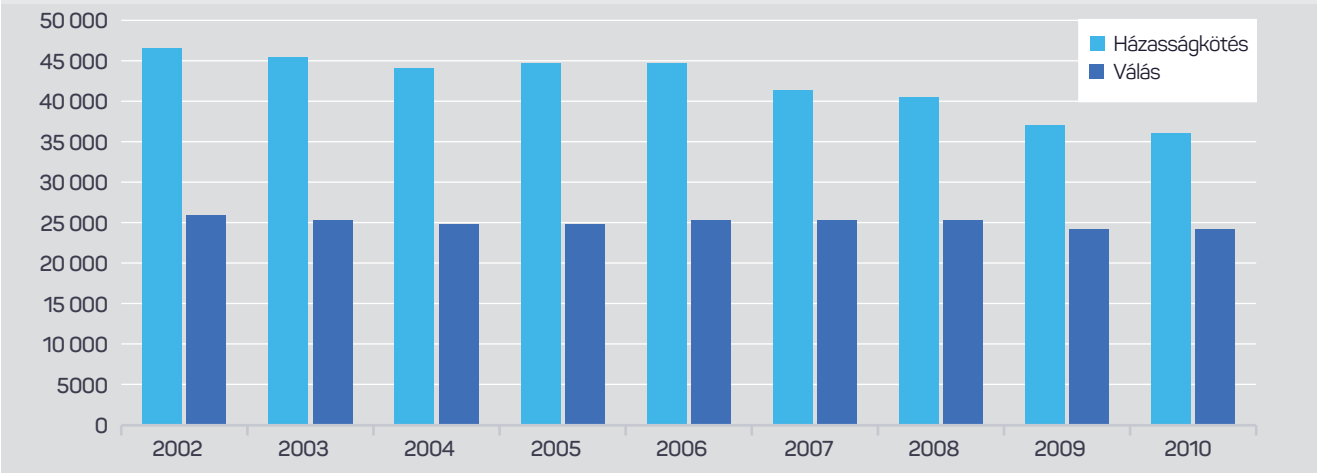

A párkapcsolati formák változása és ezzel együtt a házasságkötések jelentőségének csökkenése egész Európában érzékelhető folyamat volt. 2002-ben még 2,39 millió házasságot kötöttek az Európai Unióban, 2010-re viszont csupán 2,22 millióra (7%-kal) csökkent az esküvők száma, a nyers házasságkötési arányszám (1000 lakosra jutó házasságkötések száma) pedig 4,9-ről 4,4-re mérséklődött. Az országok közül Cipruson volt a legnagyobb a házasulási kedv, itt ezer lakosra 7,3 házasságkötés jutott. Ebben az összevetésben Szlovénia a sereghajtó, itt ezer lakosra mindössze 3,2 esküvő esett.

2002-ben Magyarország 0,4 ezrelékponttal alulmúlta a házasságkötések európai átlagarányát. A 4,9-es uniós átlag alatt „teljesített" Magyarország: ezer emberre 4,5 házasságkötés jutott, így Luxemburggal holtversenyben a 18. helyen szerepeltünk. Majd 2010-re ez az arányszám tovább csökkent, 4,5-ről 3,6-re esett vissza, amivel a tagállami rangsor utolsó harmadába kerültünk (2010-ben már 0,8 ezrelékpont volt hazánk uniós átlagtól való lemaradása), Spanyolországgal holtversenyben a 21. helyre estünk vissza.

3/18. ábra - EZER LAKOSRA JUTÓ HÁZASSÁGKÖTÉSEK ÉS VÁLÁSOK ARÁNYA AZ EU TAGORSZÁGAIBAN, 2010

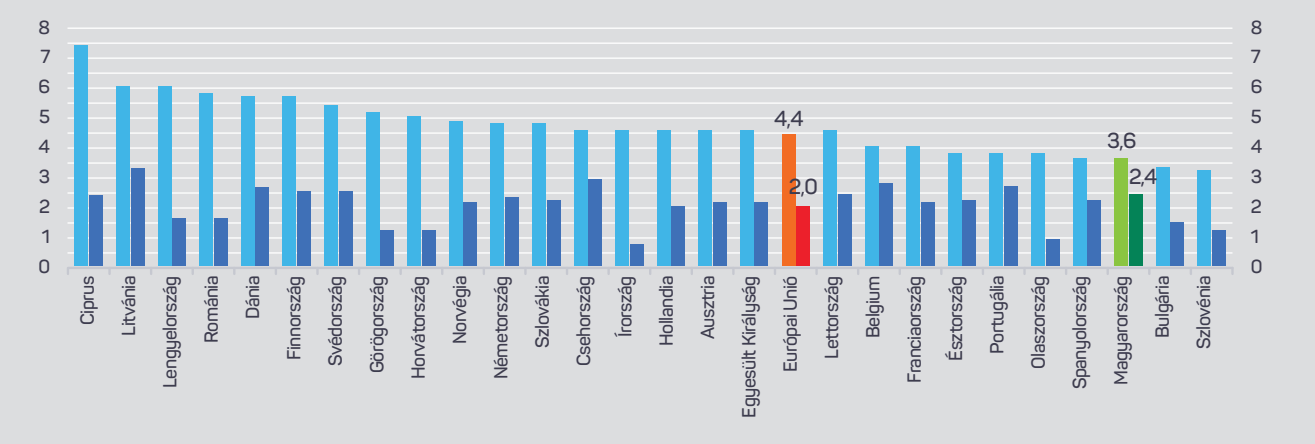

Forrás: Eurostat

Említésre méltó tendencia továbbá, és részben magyarázza is a házasodási kedv csökkenését, hogy a házasságkötés átlagos életkora folyamatosan növekedett az európai országokban. 2002-ben a nők és a férfiak házasodási életkora Svédországban volt a legmagasabb (30,6, illetve 33,3 év), a férfiak legfiatalabbak Litvániában (26,7), a nők pedig Romániában (24,1) voltak az első házasságkötéskor. 2010-ben még mindig a svéd férfiak vártak a legtovább a házasodással, ráadásul náluk nagymértékű volt az életkor emelkedése (35,6 év), de az osztrák nők is ebben az évben 2002-höz képest 6 évvel később, átlagosan 33,5 éves korukban kötöttek házasságot, így ők lettek a „legidősebb" menyasszonyok a térségben. Legfiatalabban a lengyelek házasodtak (26,1, illetve 28,4 éves korban).

A magyarok inkább a fiatalabb korban házasodók közé voltak sorolhatók 2002-ben; 2002 és 2010 között hazánkban is nőtt az első házasság megkötésekor a férfiak és a nők átlagéletkora, de 2010-ben még mindig inkább a fiatalabb mezőnybe tartoztunk (28,3, illetve 31,2 év).

A válások száma 2002-ben az Európai Unióban közel 930 ezer körül volt. Az ezer főre jutó válás az EU-ban átlagosan 1,9, Magyarországon ennél magasabb volt (2,5), uniós viszonylatban sorrendben a 11. legmagasabb (vagyis az alsó harmadba tartozó). A teljes válási arányszám tekintetében Belgium mutatta a legrosszabb értékeket ebben az évben, itt a házasságok 75%-a végződött volna az adott év adatai alapján válással. Az uniós átlag 38,8, Magyarország jóval e fölött helyezkedett el a válások tekintetében (55,4). A házasságkötések csökkenő száma mellett a válások száma ugyanakkor nőtt az EU országaiban, 2002-2010 között az évi 928 ezerről 986 ezerre. Az európai átlagos válási arányszámnál (2,0) hazánk 2010-ben magasabb értéket mutatott (2,4), az európai országok között már a 9. legrosszabb helyen álltunk, jelezve a házasságok nagyobb fokú bomlékonyságát.

3/19. ábra - AZ ÁTLAGOS HÁZASSÁGKÖTÉSI ÉLETKOR VÁLTOZÁSA MAGYARORSZÁGON NEMEK SZERINT, 2002–2010

	Nők átlagéletkora az első házasságkötéskor (év)	Férfiak átlagéletkora az első házasságkötéskor (év)
2002	25,7	28,5
2010	28,3	31,2

[10] *Nyers házassági és válási arányszám, 1000 főre jutó házasságok és válások száma*

3/20. ábra - EZER LAKOSRA JUTÓ VÁLÁSOK ARÁNYA AZ EU TAGORSZÁGAIBAN, 2010 [11]

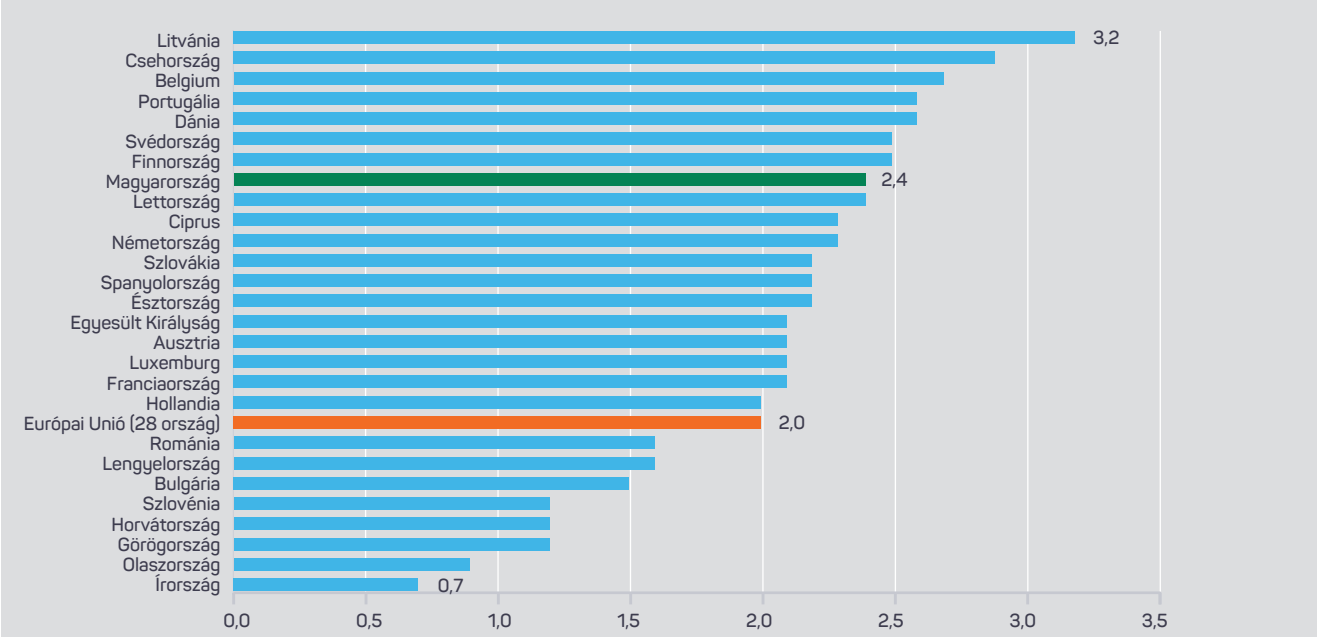

Forrás: Eurostat

3.3.2. A CSALÁDALAPÍTÁSI KEDV VÁGYOTT ÉS TÉNYLEGES MUTATÓI

Magyarországon a családalapítási szándékra utaló legközvetlenebb mutatónak, a házasságkötések számának alakulását tekintve azt vélhetjük, hogy az életre szóló, tartós kapcsolatban, családban élés fontossága drámaian csökken. Ezzel szemben azonban azt tapasztalhatjuk, hogy a túlnyomó többség – Pongrácz Tiborné eredményei szerint a társadalom 80%-a[12] – mind a mai napig a házasságot tartja a kívánatos életformának, de hatalmas ellentmondás látszik a vágyak és a valóság közt. A jelenlegi házasságkötési arányok mellett a nők többsége ugyanis soha nem lép házasságra, míg 1990-ben még 78% volt a nők házasságkötési valószínűsége. Hasonlóképp ellentmondás látható a kívánt és a tényleges gyermekszámok közt, míg a 18-49 éves korosztályban a többség úgy gondolja, „nem lehet igazán boldog, akinek nincs gyermeke", mégis nálunk az egyik legalacsonyabb a gyermekvállalási kedv Európában. Ez az ellentmondás a család- és gyermekcentrikusság, illetve a valóságban megélt, megtapasztalt, megvalósított életforma közt mind a mai napig jellemzi a magyar embereket, habár a termékenységi ráta emelkedése az utóbbi években hazánkat lassan az európai középmezőnybe emeli.

Hasonló eredményeket talált a Magyar Ifjúság 2016 felmérés[13]. A publikált adatok szerint még ma is a házasságot tartja a fiatalok többsége a kívánatos életformának, és a gyermekvállalást szükségesnek érzi a boldogsághoz. A nem házas fiatalok kétharmada is szeretne a jövőben házasságot kötni, és csupán 6% gondolja úgy, hogy életét más együttélési formában kívánja leélni. 2012 óta kimutatható a házasságot tervezők arányának növekedése a bizonytalanok rovására: a nők 74%-a, a férfiak 63%-a tervez a jövőben házasságot. A fiatalok ugyanakkor általában csak 27-28 éves korukban tervezik az elköltözést szüleiktől; ez is magyarázza azt, hogy a húszas évek elején tervezett (és megvalósított) házasságkötések aránya alacsony.

[11] *Nyers válási arányszám, 1000 főre jutó válások száma*
[12] *Pongrácz Tiborné: Családtervezési döntések, Kapocs, 11. évf. 4. szám, 8-16. oldal*
[13] *http://www.ujnemzedek.hu/sites/default/files/atoms/files/magyar_ifjusag_2016_a4_web_0.pdf*

3.4 EGÉSZSÉGI ÁLLAPOT, HALÁLOZÁS

3.4.1. HALÁLOZÁSOK

2010-et megelőzően Magyarországon a mortalitási mutatók számszerűen pozitív irányban alakultak, a halálozások száma 2002-2010 között 1,8%-kal, 132 833-ról 131 456-ra mérséklődött, nemzetközi összehasonlításban azonban helyzetünk továbbra is kiemelkedően rossz maradt.

Az EU tagállamokban átlagosan 10 ezrelék volt az ezer főre vetített halálozások száma 2002-ben, majd 2010-re 9,7-re mérséklődött. 2010-ben az uniós átlag alatti, sokkal kedvezőbb értékekkel rendelkezett Ciprus (7,3), Írország (7,5), valamint Málta (7,6). A legmagasabb halálozási arányokat (ezrelék) újra Bulgária (14,9) és a balti államok produkálták.

A magyar népesség a fejlett egészségkultúrájú országokéhoz hasonlóan folyamatosan öregedő populációval rendelkezik. 2002-ben Magyarország rendelkezett a 25. legrosszabb ezer lakosra jutó halandósági mutatóval (13,1), és bár minimálisan sikerült javítani 2010-re ezen az értéken (13,0), az EU 28 tagországának halandósági rangsorában elfoglalt, utolsók közötti helyezésünkön ezzel nem sikerült változtatni, lemaradásunk tehát lényegében nem csökkent a vizsgált időszakban.

3/21. ábra - AZ EZER FŐRE VETÍTETT HALÁLOZÁSOK SZÁMÁNAK VÁLTOZÁSA MAGYARORSZÁGON ÉS A KÖRNYEZŐ ORSZÁGOKBAN 2002–2010 KÖZÖTT

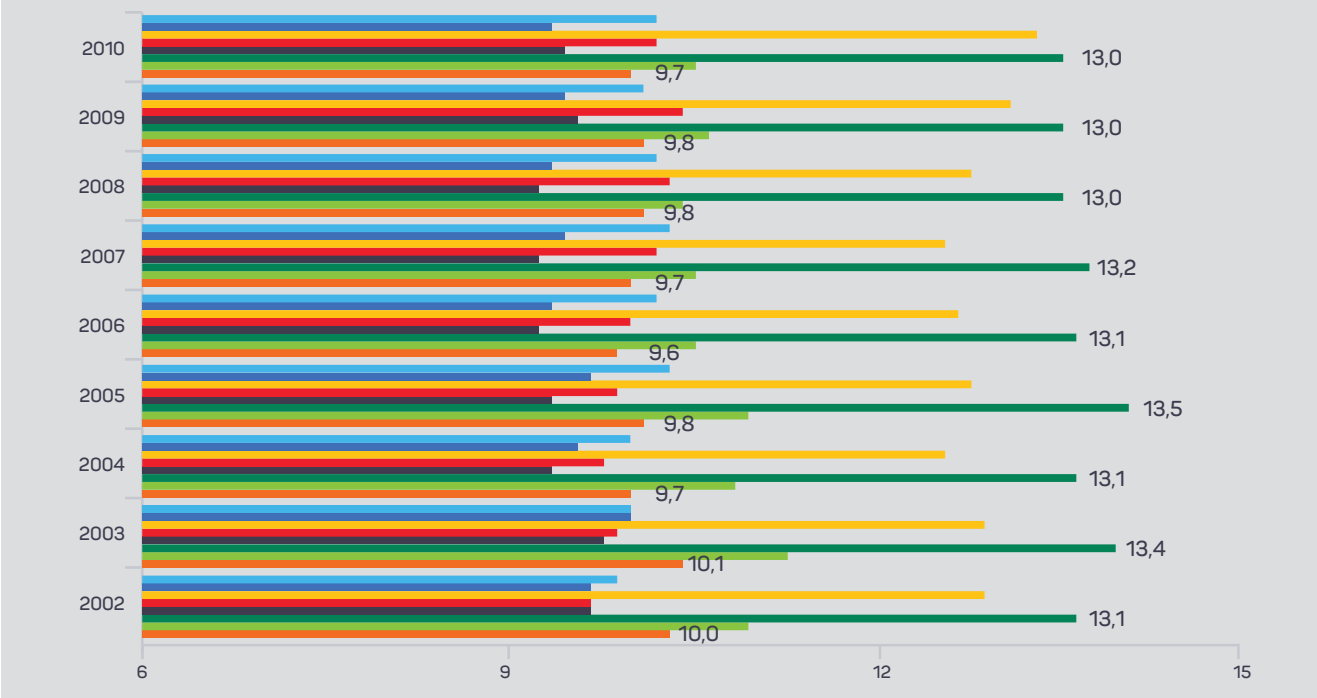

Forrás: Eurostat

3/22. ábra - EZER FŐRE VETÍTETT HALÁLOZÁSOK SZÁMA MAGYARORSZÁGON ÉS AZ EURÓPAI UNIÓBAN, 2010

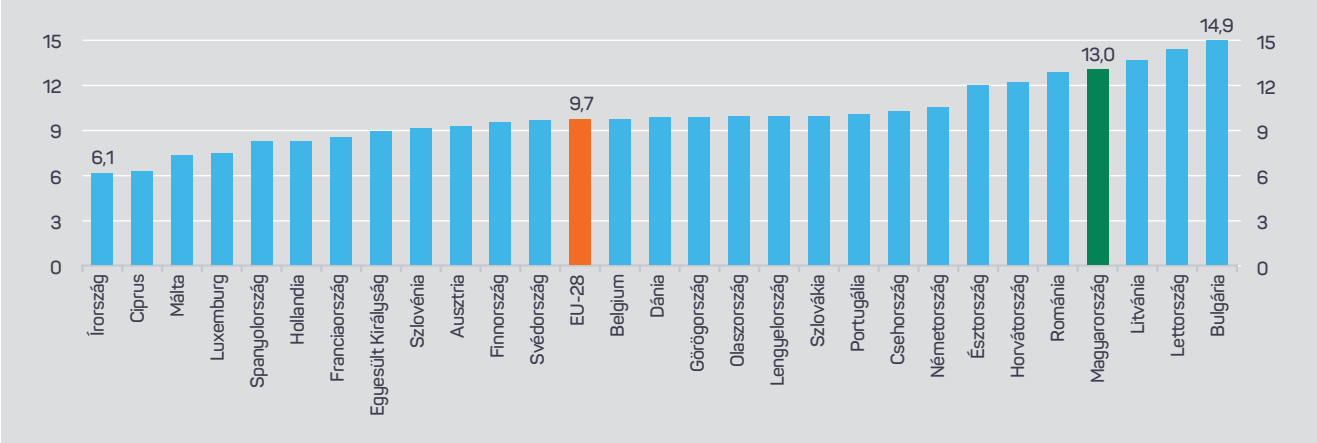

Forrás: Eurostat

3.4.2. KORAI HALÁLOZÁS ALAKULÁSA

A korai (65 éves kor alatti) halálozás ezer főre vetített aránya folyamatos csökkenést mutatott 2005-2010 között; a javulás a férfiak esetén volt jelentősebb mértékű (a férfiak esetén 2005-ben 1000 főre 6,2 halálozás jutott, nők esetén 2,5; míg 2010-ben ugyanez 5,3-ra, illetve 2,2-re mérséklődött)[14].

3.4.2.1. HALÁLOKI STRUKTÚRA

Az ezredfordulótól napjainkig a haláloki struktúra alapvetően nem módosult. Az összes halálozás közel háromnegyede krónikus nem fertőző betegségeknek tulajdonítható. A keringési rendszer betegségei jelentik az elsődleges halálokot, általánosságban éves szinten majdnem minden második elhunyt emiatt veszítette életét. Ennek ellenpontját a daganatos megbetegedések jelentik, amelyek összességében évente minden negyedik halálért felelősek, és részarányuk 2002 és 2009 között is emelkedett. A légzőrendszer betegségei okozta halálozások száma és aránya szintén növekedett, az emésztőrendszernek tulajdonítható pedig nagymértékben visszaesett. Az erőszakos halálokok (baleset, öngyilkosság) is veszítettek jelentőségükből.[15]

3/23. ábra - HALÁLOZÁSOK A GYAKORIBB HALÁLOKOK SZERINT MAGYARORSZÁGON, 2010

2010	Összesen	Ebből:							
		Rosszindulatú daganatok	Heveny szívizom-elhalás	Egyéb ischaemiás szívbetegség	Agyér-betegség	Hörghurut, tüdőtágulat és asztma	Máj-betegségek	Motorosjármű-balesetek	Szándékos önártalom
Férfi	65 137	18 032	4 258	11 132	6 083	2 708	3 302	590	1 945
Nő	65 319	14 428	3 223	15 229	7 918	1 881	1 320	203	547
Összesen	**130 456**	**32 460**	**7 481**	**26 361**	**14 001**	**4 589**	**4 622**	**793**	**2 492**

[14] *Forrás: Egészségjelentés, 2017., 85.o. 20. táblázat*
[15] *A haláloki struktúra változása Magyarországon, 2000-2012. KSH, 14.o.*

3.4.3. A VÁRHATÓ ÉLETTARTAM ALAKULÁSA 2002 ÉS 2010 KÖZÖTT

A várható élettartam a népesedési (ezen belül a halálozási) folyamatokat alapvetően meghatározó tényező, s egyben az életminőség egyik legfontosabb mutatója. Az élettartam a fejlett világ államaiban az utóbbi időszakban egységesen emelkedik, ahogyan hazánkban is. Azonban Magyarországra vonatkozóan kijelenthetjük, hogy 2002-2010 között ebben a tekintetben sem került sor számottevő felzárkózásra a nyugat-európai államokhoz, és halálozási mutatóink, életkilátásaink, egészségi állapotunk összességében az EU átlagához képest rendkívül kedvezőtlennek volt tekinthető.[16]

3.4.3.1. A SZÜLETÉSKOR VÁRHATÓ ÁTLAGOS ÉLETTARTAM 2002 ÉS 2010 KÖZÖTT [17]

A halálozási és a közegészségügyi viszonyok javulásával mindegyik uniós tagországban határozottan emelkedett a születéskor várható élettartam a vizsgált időszakban (2010-ig átlagosan 2,2 évvel lett magasabb, így érte el a 79,9 évet). Azonban ez a kedvező irányzat országonként különböző mértékű volt. A legerőteljesebb emelkedés Észtországot (4,6 év), Szlovéniát (3,2 év) és Írországot (3,1 év), jellemezte. 2010-ben a legmagasabb születéskor várható élettartammal két mediterrán ország, Spanyolország (82,4 év) és Olaszország (82,2 év), valamint Franciaország (81,8 év) rendelkezett, míg a legrosszabb mutatókat két balti állam, Lettország (73,1 év), Litvánia (73,3 év), valamint Románia (73,7 év) produkálta.

Magyarországon erőteljesebb mértékű volt a növekedés az uniós átlaghoz képest, a 2002-es 72,6 éves átlagos születéskor várható élettartam 2010-re 74,7-re növekedett: azonban így is jelentősen, 5,2 évvel, elmaradt az EU átlagától 2010-ben. A születéskor várható élettartamban 28 ország rangsorában hazánk az utolsók között, a 24. helyen állt 2010-ben, ezzel még rontott is a 2002-ben elfoglalt 23. pozícióján. Ugyanebben az évben az Európai Unió országaiban jellemző születéskor várható (átlagos) élettartam valamennyi volt szocialista ország értékeit meghaladta.

A születéskor várható átlagos élettartam tekintetében az Európai Unióban komoly eltérések mutatkoztak a nemek vonatkozásában 2002 és 2010 között. A férfiak az EU-tagállamok területén egyértelműen rövidebb életre számíthattak, mint a nők. 2002-ben 6,4 év, 2010-ben pedig 5,9 év volt a nemek közti korkülönbség. Magyarországon 2002-ben 8,4 év, 2010-ben pedig 8 év eltérés mutatkozott a várható élettartamban, vagyis a kismértékű javulás ellenére még mindig lényegesen magasabb volt, mint az uniós átlag, sőt relatíve növekedett is a lemaradásunk e téren.

3/24. ábra - SZÜLETÉSKOR VÁRHATÓ ÁTLAGOS ÉLETTARTAM NEMEK SZERINT, 2002–2010

	2002	2010	Változás (év)
	FÉRFIAK		
Európai Unió (28 ország)	74,5	76,9	**+2,4**
Magyarország	68,3	70,7	**+2,4**
	NŐK		
Európai Unió (28 ország)	80,9	82,8	**+1,9**
Magyarország	76,7	78,7	**+2,0**
	FÉRFIAK ÉS NŐK KÖZÖTTI KÜLÖNBSÉG (ÉV)		
Európai Unió (28 ország)	6,4	5,9	**-0,5**
Magyarország	8,4	8,0	**-0,4**

Forrás: KSH

[16] *Demográfiai Portré, 2012, 93. o.*

[17] *Születéskor várható átlagos élettartam – nők/férfiak, KSH STADAT*

3.4.3.2. A 65 ÉVES KORBAN VÁRHATÓ ÁTLAGOS ÉLETTARTAM 2002–2010 KÖZÖTT

A 65 éves korban várható élettartam szintén fokozatosan növekszik, mind az EU-tagállamok, mind pedig hazánk tekintetében. 2002 és 2010 között az unióban átlagosan összesen 1,6 évvel nőtt az időskorban várható élettartam, így 2010-re 19,4 év lett. A tagállamok között Írországban, Szlovéniában egyaránt 2,1 évvel nőtt ez az érték. Az EU-n belül a legkisebb mértékben két balti államban, Litvániában (0,8 év) és Lettországban (1 év) emelkedett a 65 éves korban várható élettartam. 2010-ben az EU tagállamai közül Franciaországban (21,3 év), valamint két mediterrán államban, Spanyolországban (20,9 év) és Olaszországban (20,4 év) volt a legmagasabb ez a mutató. A legalacsonyabb értékeket pedig Bulgária (15,1 év), Lettország (16,1 év), valamint Románia (16,1 év) produkálta.

Magyarország egyértelműen a legrosszabb mutatókkal rendelkező államokhoz állt közelebb, a rangsorban – 2002-vel megegyezően – a 24. helyet foglaltuk el 2010-ben is. 2002 és 2010 között valamivel több, mint egy évvel (15,4-ről 16,5-re) nőtt a 65 éves korban várható átlagos élettartam, amely azonban így is majdnem 3 évvel maradt el az uniós átlagtól. A magyarországi időskori halandóság jelentősen elmaradt tehát a nyugat-európai mintázathoz tartozó osztrák és szlovén értékektől, és Szlovákia kivételével a másik két visegrádi országhoz (Csehország, Lengyelország) képest is leszakadás volt tapasztalható a vizsgált időszakban.[18]

3/25. ábra - A 65 ÉVES KORBAN VÁRHATÓ ÁTLAGOS ÉLETTARTAM VÁLTOZÁSA 2002 –2010 KÖZÖTT, (ÉV)

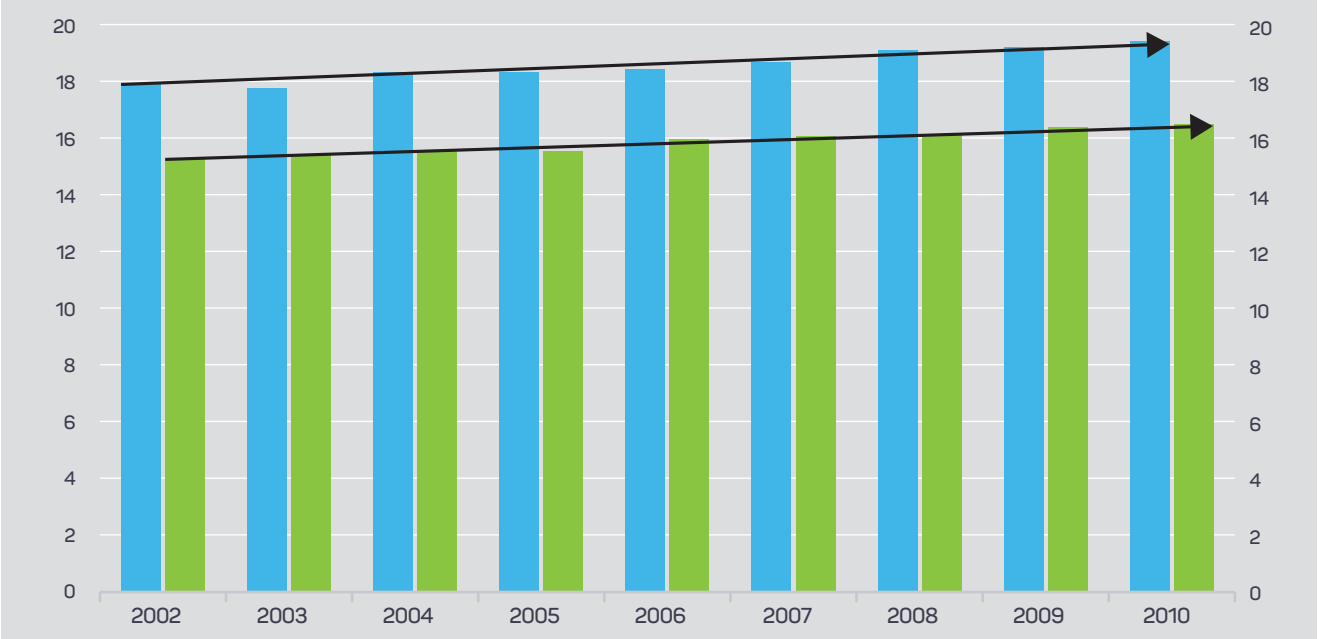

Forrás: KSH

A 65 éves korban várható élettartam az Európai Unió tagállamaiban a vizsgált időszakban összességében átlagosan 1,7 évvel nőtt a férfiak, és 1,5 évvel a nők esetében. Magyarországon a férfiak esetében kisebb léptékben, 0,9 évvel, míg a nők tekintetében 1,2 évvel emelkedett az élettartam.

[18] *Demográfiai Portré, 2012, 93. o.*

3/26. ábra - A 65 ÉVES ÉLETKORBAN VÁRHATÓ ÁTLAGOS ÉLETTARTAM MAGYARORSZÁGON ÉS NÉHÁNY KIVÁLASZTOTT ORSZÁGBAN, NEMEK SZERINT, 2010 (ÉV)

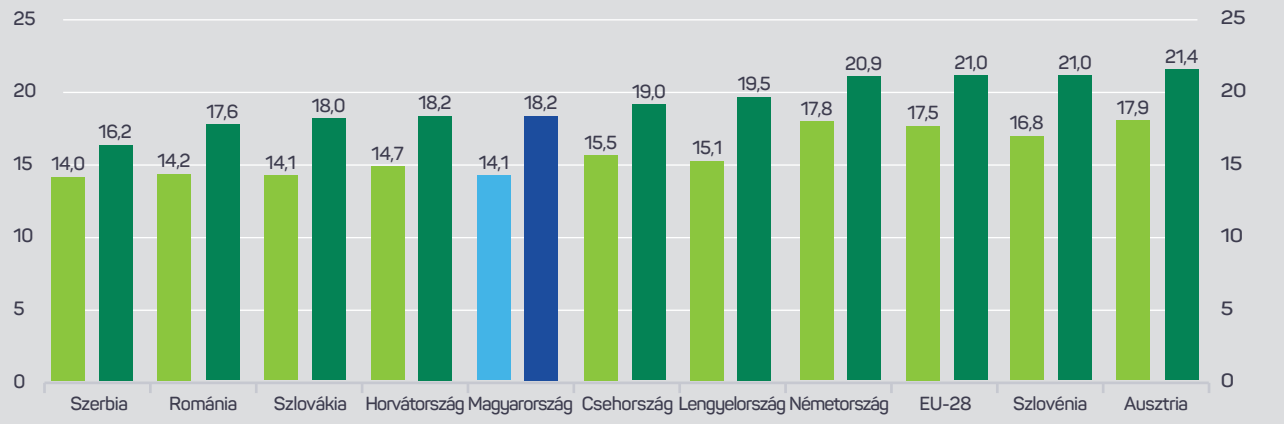

Forrás: Demográfiai Portré, 2012, 93. o.

Férfi Nő

3.4.3.3. A 65 ÉVES KORBAN VÁRHATÓ, EGÉSZSÉGBEN ELTÖLTHETŐ ÉLETÉVEK SZÁMA

A 65 éves korban várható, egészségben eltölthető további életévek tekintetében az Európai Unió tagállamainak adatai nagyon erős szórást mutatnak.[20] 2010-ben a nők 65 éves kor felett a legtöbb, átlagosan egészségben eltölthető életévre két skandináv államban, Svédországban (13,7) és Dániában (12,7) számíthattak, míg a legkevesebbre Szlovákiában (2,8) és Romániában (5,1).

Magyarországon a nők 65 éves korban átlagosan további 5,9 egészségben eltöltött évet remélhettek 2010-ben, ez azonban jelentősen elmaradt az uniós államok átlagos értékétől, ami 2010-re már 8,8 évre emelkedett, így hazánk a tagállamok rangsorában az utolsók közötti, 23. helyet foglalta el.

A férfiak 65 éves korban várható, egészségben eltölthető további életéveinek száma 8,7 volt, az EU-tagállamok közül ennél kedvezőbb kilátásokkal a svéd (12,3), a máltai (12,0) és a dán (11,8) férfiak rendelkeztek. Magyarországon a nőktől jelentősen elmaradva a 65 éves férfiak csupán további 5,4 egészségben eltöltött évre számíthattak 2010-ben, így a 25. legrosszabb volt a mutató értéke az EU-tagországok tekintetében, számottevő volt az elmaradásunk az uniós átlagtól.
2004 és 2010 között Svédországban nőtt a legerőteljesebben a fenti mutató a nők vonatkozásában, mintegy 2,6 évvel. Hazánkban a növekmény 2005-től csupán 0,9 év volt, így alapvetően inkább stagnálásról beszélhetünk. A férfiak tekintetében a 65 éves korban, egészségben eltölthető élettartam növekedése az EU-ban alapvetően mérsékeltebb volt ebben az időszakban, miközben az itt is élenjáró Svédországban 2,2 évvel emelkedett, hazánkban ugyanakkor elenyésző, csupán 0,3 év volt a növekmény.

3.4.3.4. CSECSEMŐHALANDÓSÁG

A csecsemőhalálozás kiemelt fontosságú, mivel az egyéves életkor elérése előtt meghalt csecsemők aránya érzékenyen fejezi ki egy adott terület társadalmi-gazdasági fejlettségét, illetve az egészségügyi ellátás színvonalát. A csecsemőhalálozás jelentősége az összhalálozáson belül egyre csökken az utóbbi években a fejlett államokban.
Az Európai Unióban a csecsemőhalandóság 2002 és 2010 között 5,4-ről 4,0 ezrelékre mérséklődött. Két tag-

[20] *Csupán 2004-től kezdve, illetve nemek szerinti bontásban állt rendelkezésünkre adat a témában*

államban volt kirívóan magas a mutató: Romániában (9,8), valamint Bulgáriában (9,4). Ehhez képest az utóbb csatlakozott tagországok közül Szlovákia (5,7), Lettország (5,6) és Málta (5,6) csecsemőhalandóságot mutató értékei jobbak ugyan, de az uniós átlagot szintén nem érik el, ahogyan Magyarországé sem. A legjobb értékekkel Finnország (2,3), valamint Portugália és Svédország (2,5) rendelkeztek 2010-ben.

Hazánkban 2010-re az ezer főre eső csecsemőhalandóság 5,3-as értéket mutatott, ami számottevő javulást jelentett a 2002. évi 7,2-es értékhez viszonyítva, az EU tagállamainak átlagához képest pedig közel negyedével volt magasabb, nagymértékben meghaladva a nyugat- és észak-európai országokét, közép-kelet-európai összevetésben Románia és Bulgária értékénél azonban kedvezőbb volt. Noha az EU átlagához mért lemaradásunk némileg csökkent 2002-höz képest, ugyanakkor relatív pozíciónk, azaz a tagállamok között elfoglalt sorrendünk romlott, hiszen a 2002-es 22. hely után 2010-ban már a 23. helyre szorultunk vissza.

A vizsgált időszakban a csecsemőhalálozások száma Máltát kivéve minden EU-tagállamban csökkent. A legerőteljesebb javulás Romániában (7,5 ezrelék) és Lettországban (4,2 ezrelék) következett be. Magyarországon ezen időszakban 1,9 ezrelékkel jegyeztek kevesebb csecsemőhalálozást.

3/27. ábra - A CSECSEMŐHALANDÓSÁGI RÁTA ALAKULÁSA AZ EURÓPAI UNIÓBAN 2002-BEN, ILLETVE 2010-BEN

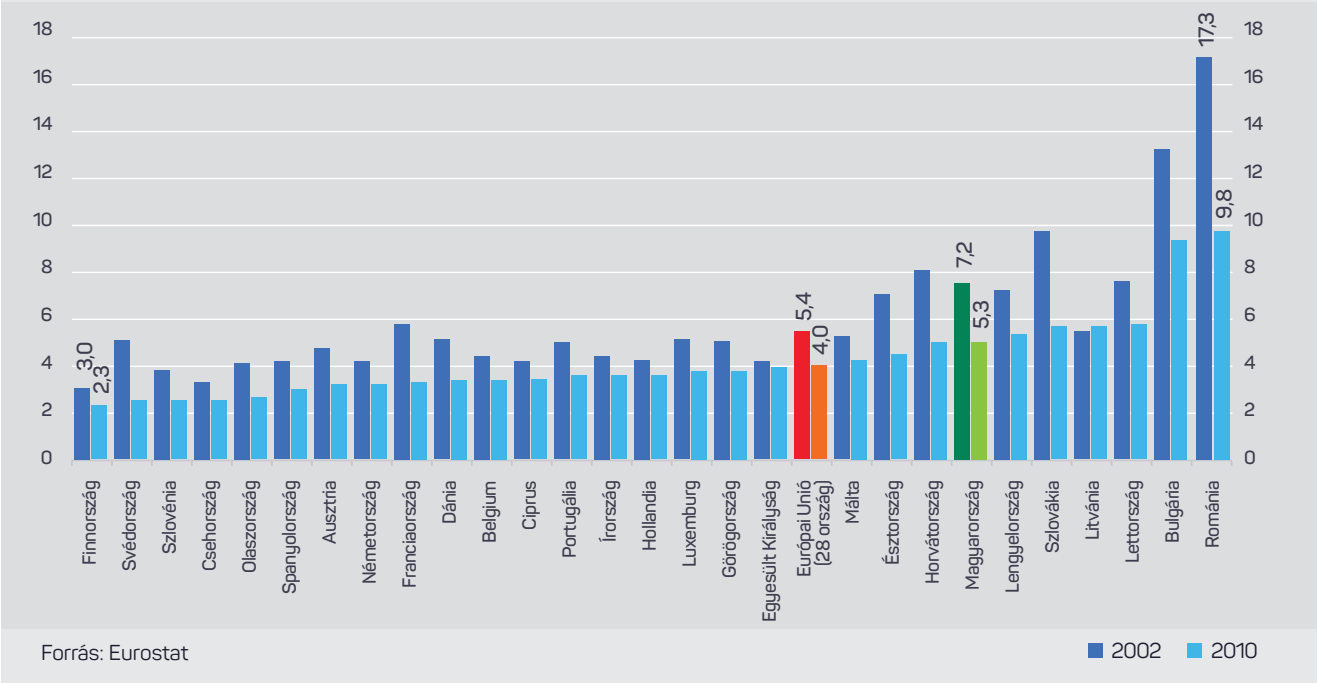

3.5 NEMZETKÖZI VÁNDORLÁS, KÜLFÖLDÖN ÉLŐ MAGYAROK HELYZETE

A külföldre irányuló, illetve külföldről történő be-, és kivándorlás, ha nem is döntően, de szerepet játszik a magyar népesedési folyamatok alakulásában, s ez így volt 2010 előtt is. Az előzőekben láttuk, hogy az ország lakossága ebben az időszakban – mivel a születések száma mindvégig alulmúlta a halálozásokét – folyamatosan csökkent, tehát a természetes népességváltozás egyenlege negatív volt, átlagosan évi 36 ezer fővel. Ezt némileg ellentételezte a folyamatosan pozitív – éves átlagban kb. 15 ezer fős – vándorlási egyenleg, amely abból adódott, hogy az országba beérkezők száma magasabb volt az onnan távozókénál.

3/28. ábra - EZER FŐRE JUTÓ MIGRÁCIÓS EGYENLEG AZ EURÓPAI UNIÓBAN, 2010

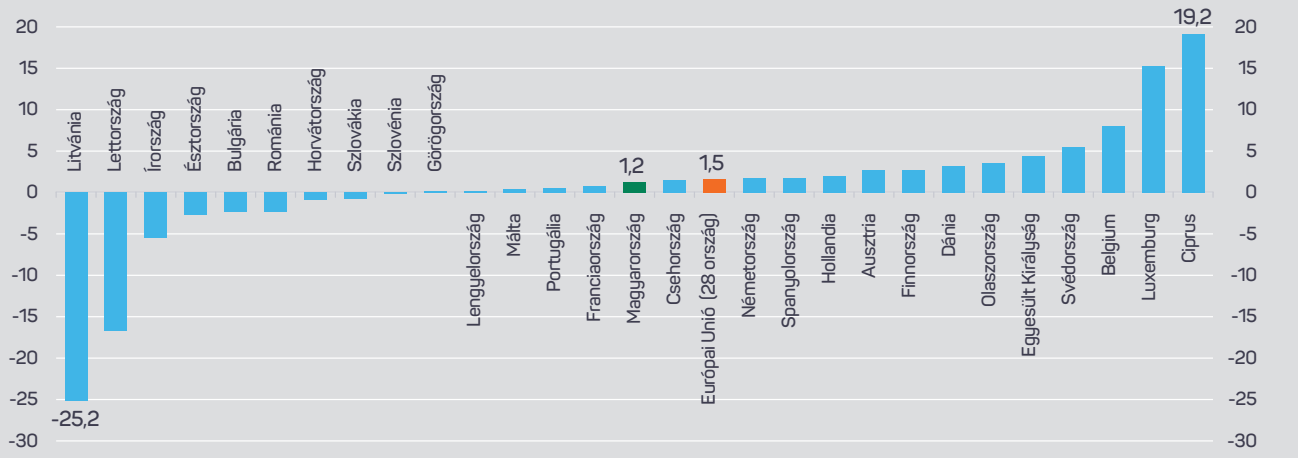

Forrás: Eurostat

3/29. ábra - A NEMZETKÖZI VÁNDORLÁS ALAKULÁSA 2002-2010 KÖZÖTT

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1. Visszavándorló magyar állampolgárok, fő	1 318	1 359	159	148	132	117	137	143	**1 575**
2. Betelepülő magyar állampolgárok, fő	1 326	1 498	2 025	2 148	2 077	1 703	1 968	2 169	**60**
3. Betelepülő külföldi állampolgárok a Kárpát-medencéből, fő*	13 373	13 397	17 468	13 737	14 758	14 825	19 885	11 509	**10 571**
4. Betelepülő külföldi állampolgárok egyéb országokból, fő	4 599	5 968	4 696	11 845	8 811	7 782	15 662	14 073	**13 313**
5. Bevándorlás összesen, fő (1+2+3+4.)	**20 616**	**22 222**	**24 348**	**27 878**	**25 778**	**24 427**	**37 652**	**27 894**	**25 519**
6. Kitelepülő magyar állampolgárok, fő	4 194	3 122	2 121	2 024	1 910	2 671	5 350	4 883	**7 318**
7. Kivándorló külföldi állampolgárok, fő	2 388	2 553	3 466	3 320	3 956	4 133	4 241	5 600	**6 047**
8. Kivándorlás összesen, fő (6+7.)	**6 582**	**5 675**	**5 587**	**5 344**	**5 866**	**6 804**	**9 591**	**10 483**	**13 365**
9. Statisztikai korrekció**	*-10 496*	*-991*	*-599*	*-5 266*	*1 397*	*-3 055*	*-11 609*	*-90*	*-635*
10. Vándorlási egyenleg, fő (5-8+/-9.)	***3 538***	***15 556***	***18 162***	***17 268***	***21 309***	***14 568***	***16 452***	***17 321***	***11 519***

** Románia, Szlovákia, Ukrajna, Szerbia, Horvátország.*
*** A népesség továbbszámításánál figyelembe vett vándorlási egyenleg, valamint a be- és kivándorlás (5. és 8. sor) egyenlege („flow" adatok) közötti különbözet összege.* [21]

[21] *Forrás: Hablicsek László: A nemzetközi vándorlás hatása Magyarország népességének változására. 6. o. http://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografia/article/viewFile/613/424*

Az ezer lakosra jutó migrációs egyenleg 2002 után hullámzóan alakult; a 2002. évi 0,3-as érték után 2010-ben 1,2 volt, ami az Európai Unió 1,5-ös pozitív egyenlegénél csak kismértékben volt alacsonyabb, tehát e tekintetben a 14. helyen, azaz a középmezőnyben helyezkedtünk el a tagállamok körében. A legalacsonyabb érték (-25,2), egyben a legnagyobb fokú kiáramlás Litvániában, a legmagasabb mutató (19,2), vagyis a legnagyobb mérvű beáramlás pedig Cipruson volt tapasztalható.

A pozitív nemzetközi vándorlási egyenleg két összetevője, a befelé, illetve a kifelé irányuló vándorlás a következőképpen alakult a vizsgált időszakban.

2010-ben közel 26 ezren vándoroltak be, illetve vissza az országba; ezek 6,4%-a, 1 600 fő magyar (túlnyomó többségben visszavándorló) állampolgár, további 41% (10 600 fő) a Kárpát-medence magyarlakta területeiről érkező (döntő részben szintén magyar nemzetiségű) külföldi állampolgár, a fennmaradó mintegy fele (13 300 fő) pedig más államokból (6 100-an Európa egyéb országaiból, 4 100-an Ázsiából, 1 700-an Amerikából, 500-an Afrikából) származó bevándorló. A kivándorlók száma 14 ezer fő volt, ezek némileg több mint fele, 7 300 fő magyar, a fennmaradó 6 700 fő külföldi állampolgársággal rendelkezett.

Látható tehát, hogy a betelepülő, Kárpát-medencei magyarok igen fontos szerepet játszottak abban, hogy a hazai vándorlási egyenleg pozitívan alakult, s hogy az ország népessége emiatt kevésbé csökkent, ugyanis 2010-ben a közel 11 ezer, környező országokból beérkezett, nagyrészt magyar nemzetiségű személy nélkül csak minimális többlet jelentkezett volna a vándorlási egyenlegben.

A 2010 előtti szocialista-liberális kormányzatoknak felróható egyik legnagyobb bűn az volt, hogy nem törődtek a határon túl élő magyarokkal, nem tekintették őket a nemzet részének. Mindannyian emlékezünk a 2004 decemberi, gyászos emlékű „kétigenes" népszavazásra, amelynek során a kampányban az anyaország kormánya és a mögötte álló pártkoalíció nyíltan és gátlástalanul saját nemzettársai ellen uszított. A határon túli magyarsággal és szervezeteikkel foglalkozó, velük kapcsolatot tartó intézményrendszert (Határon Túli Magyarok Hivatala – HTMH) leépítették, a nemzetpolitikát – már ha egyáltalán létezett olyan – ignorálták, perifériára szorították. Jól szemlélteti a balliberális pártok hozzáállását az összmagyarság ügyéhez, hogy amikor 2010-ben a frissen kormányra került polgári erők benyújtották az állampolgársági törvény kedvezményes honosítást lehetővé tévő módosítását, a baloldali ellenzék azt sem volt képes nemzeti ügyként kezelni, hiszen szép számmal voltak tartózkodók, vagy egyenesen nemmel szavazók is az ülésteremben. Amikor pedig nem sokkal később a trianoni békediktátum elfogadása június 4-i évfordulójának a Nemzeti Összetartozás Napjává történő nyilvánításáról szóló törvényjavaslatról szavazott az Országgyűlés, ott a szocialista frakció nyíltan és leplezetlenül a „nem" mellett foglalt állást.

Ugyanígy nem foglalkoztatta érdemben a korábbi kormányzatot a külföldre, mindenekelőtt az Európai Unióba kimenő, s ott jellemzően munkavállalás, tanulás céljából „szerencsét próbáló" magyarok helyzete; sem arról az oldalról, hogy az itt élőknek, főként a fiataloknak olyan megélhetési, munka- és lakhatási feltételeket teremtsenek, hogy megérje számukra hosszú távon Magyarországon boldogulni, sem pedig abból a szempontból, hogy a már külföldön élőknek az anyaországgal, az itthon élőkkel való kapcsolattartását, magyar identitásuk ápolását fontosnak tartsák.
Nem volt tehát tovább folytatható a határon túli magyar nemzettársainkat ignoráló, egységes, koherens nemzetpolitikai irányvonallal nem rendelkező politizálás, nyilvánvaló volt, hogy e tekintetben is radikális fordulatra van szükség.

ÖSSZEFOGLALÁS

2010-ben nem csupán egy gazdasági, politikai és erkölcsi értelemben csőd szélén álló országot örökölt az új kormányzat, de a magyar lakosság népesedési mutatói és egészségi állapota egyaránt rendkívül rossz volt, különösen az Európai Unió többi tagállamával összehasonlítva.

A gyermekvállalási kedvet kifejező élveszületési és termékenységi adatok alapvetően csökkenő tendenciát mutattak a 2002-2010 közötti években, sőt történelmi mélypontra zuhantak. Egyre több gyermek született házasságon kívül, és a nők egyre későbbi életkorban vállaltak gyermeket; emellett súlyos problémát jelentett a szülőképes korú nők számának nagymértékű fogyása, valamint a terhességmegszakítások bár csökkenő, de még mindig magas száma is. Ezek a mutatóink európai összevetésben is kirívóan rosszak voltak. Ugyanez következett be a családalapítási kedv, illetve az ezt szemléltető mutatók, a házasságkötések száma, valamint a párkapcsolatban és házasságban élők száma tekintetében is, hiszen soha olyan kevesen nem kötöttek házasságot Magyarországon, mint 2010-ben. A házasságkötési kedv az EU többi tagállamához képest is rendkívül alacsony, míg a válások aránya viszonylag magas volt. A lakosság halálozási mutatói és egészségügyi állapota terén sem volt kedvezőbb a helyzet: európai összevetésben rendkívül magas halandóság, és bár nominálisan növekvő, de az EU-átlagtól továbbra is lényegesen elmaradó várható élettartam jellemezte hazánkat 2010-ben. Mindezek következtében a lakosság természetes fogyása is felgyorsult, az egész EU-ban a legnagyobbak között volt, amit a pozitív bevándorlási egyenleg sem tudott jelentősen mérsékelni. Így a tényleges fogyás tekintetében is az utolsók között álltunk 2010-ben. A Kárpát-medencei és a külföldön élő magyar nemzettestvéreinket ignoráló kormányzati irányvonal pedig a magyar-magyar kapcsolatokat erodálta jelentősen.

Mindez a lehangoló összkép elkerülhetetlenné tette, hogy a kormányváltás után gyökeres fordulatra, egy életpárti, pronatalista, családbarát politikai paradigmaváltásra kerüljön sor.

IV. FEJEZET

CSALÁDBARÁT FORDULAT A MAGYAR KORMÁNYZATI POLITIKÁBAN, 2010-2018

Amikor 2010-ben a polgári oldal az elsöprő erejű választási győzelem után átvette a kormányzást, Magyarország nemcsak értékrendjét, hitét, nemzeti önbecsülését tekintve, nemcsak gazdaságilag, de a népesedési helyzet szempontjából is katasztrofális helyzetben volt. A magyar emberek családalapítási és gyermekvállalási kedve mélyponton állt, az országot a demográfiai szakadék széléről kellett visszarántani, mielőtt olyan jóvátehetetlen károk következnek be, amelyek következtében a népesség fogyása, a családok szétesése már visszafordíthatatlanná válik.

2010-ben, talán az utolsó pillanatban a magyar embereknek egy bátor döntéssel sikerült visszaszerezniük az önrendelkezés képességét, és alkotmányozó erejű demokratikus felhatalmazással ruházták fel a Nemzeti Együttműködés Kormányát. Ez a mindeddig példátlan bizalom és az annak köszönhetően elnyert kormányzati felelősség pedig lehetővé tette számunkra, hogy az átmenet bizonytalan, tétovázó és megosztottsággal terhes időszakát magunk mögött hagyva lezárjuk, és minden energiánkat és erőforrásunkat biztos, határozott kézzel egyetlen irányba, a mindezidáig megoldatlan közös, nagy nemzeti sorskérdéseink megoldása felé összpontosítsuk.

A magyar nemzet jövőjét alapvetően meghatározó kérdés: sikerül-e megállítanunk a népesség évtizedek óta tartó fogyását, az elkövetkező évtizedekben a gyarapodás, avagy a nemzeti önfeladás útját választjuk, sikerül-e ezer év után is a Kárpát-medence e szeletén megmaradnunk magyarnak, vagy előbb-utóbb felmorzsolódunk a globális multikulturalizmus nemzeti önazonosságot és országhatárokat felszámoló, homogenizáló törekvései, illetve a harmadik világból beözönlő néptömegek által hordozott, a miénktől gyökeresen különböző értékrend és kultúra jelentette kettős szorításban. A magyarság előtt tehát az a dilemma állt, hogy annyi elvesztegetett év után sikerül-e végre a saját kezébe vennie a sorsát.

Ebben a válságos helyzetben csak egyetlen lehetséges kiút állt előttünk, mégpedig az, hogy vissza kell adnunk a magyar embereknek a hitét abban, hogy családban élni jó. El kellett érni, hogy újra magától értetődő lehessen az a természetes igazság, hogy családot alapítani, életünk párjával a házasság kötelékében egyesülni és az életet gyermekeinkben továbbadni nem holmi felesleges teher és kiadás, hanem érték és boldogság. Az értékek megerősítését a közkiadásainknak is tükröznie kell: fel kellett hagyni azzal a megközelítéssel, hogy ezek elosztásában az utolsó helyre szorulnak a gyermekeket vállaló és ezzel nemzetünk újratermelésében közreműködő családok Nem lehet, hogy a maradékelv alapján részesüljenek a forrásokból, hanem végre valóban biztosítani kellett számukra anyagi értelemben is azt a megbecsülést, amit megérdemelnek. Azt akartuk tehát elérni, hogy a magyar családok ismét úgy érezhessék, hogy ebben az országban érdemes, és lehetséges is gyermekeket vállalni és felnevelni.

A nemzeti, keresztény kormányzat egy munkaalapú és családközpontú, erősödő országért, nemzetért kezdett dolgozni. Egy olyan közösségért, amelynek fő tartópillérét az anyagiakban és hitükben is erős, saját sorsuk és a tágabb közösség ügyeinek jobbításán, és gyermekeik felnevelésével egész társadalmunk jövőjének biztosításán egyaránt aktívan munkálkodó családok jelentik. E paradigmaváltás jegyében a 2010-ben az Országgyűlés által nagy többséggel elfogadott kormányprogram, a Nemzeti Együttműködés Programja, mint az egész nemzettel kötött új társadalmi szerződés deklarálta a következő alapelveket, melyek a mai napig a Kormány döntéseinek sarokköveit képezik:

„Gyermeket vállalni nem csupán a családnak öröm, hanem a nemzet gyarapodását is szolgálja."

„Alapvető érték minden ember számára a család. Mindenki akar tartozni valahová, mindenki szeretne családot, melegséget, ragaszkodást. A meghitt családi életre az is vágyik, akinek éppen nincs benne része."

„Munka, otthon, család, egészség és rend tehát a Nemzeti Együttműködés Rendszerének szilárd pillérei."

„Az új kormány a családtámogatási rendszert (...) is megújítja, megszabadítja az elmúlt nyolc év torz politikájának súlyától és hibáitól."

„A Nemzeti Ügyek Kormánya (...) stabilizálja a családok helyzetét, (...) kiszámíthatóvá és tervezhetővé teszi a jövőt."

Ezen alapelvek mentén kormányprogramunk külön fejezetet szentelt a családok erősítésének és a gyermekvállalás támogatásának. Már a fejezet kezdő soraiban leszögeztük, hogy „a közös értékeken és a nemzeti ügyek képviseletén alapuló új kormány számára a társadalompolitika alapját a család jelenti. A család az a nemzeti és európai közös nevező, amelyet a lehető legnagyobb gondossággal kell védenünk. Magyarország és Európa szellemi és mentális egészsége múlik azon, hogyan állítjuk helyre, illetve őrizzük meg egészségesnek a családokat itthon és a közös Európában egyaránt."

A családok támogatására vonatkozó konkrét célkitűzéseinket is ez a szemlélet hatotta át, amikor megfogalmaztuk azt a törekvést, hogy a gyermekvállalás ne jelentsen szegénységi kockázatot a családok számára, illetve hogy családbarát szemléletet tudjunk meghonosítani az élet minden területén, ami többek között magában foglalja a gyermekes szülők otthonteremtési terveinek támogatását, a család, a gyermeknevelés és a munka összeegyeztetését, valamint a gyermekek napközbeni ellátásának minél szélesebb körű biztosítását annak érdekében, hogy a munkaerőpiac ne gördítsen akadályokat a családok elé, hanem a családbarát attitűd meghonosításával inkább támogassa, bátorítsa őket abban, hogy annyi gyermeket vállalhassanak, amennyit igazán szeretnének. Kiemelt célként tűztük ki emellett a családok egészségi állapotának javítását is. Magukért beszélnek, és talán a legszemléletesebben fejezik ki társadalomfilozófiánk lényegét, esszenciáját a kormányprogram azon sorai is, melyek szerint fokozottan el kell ismernünk azoknak a szülőknek és családoknak a többletteljesítményét, akik a nemzet gyarapodásához, a szociális piacgazdaság fenntarthatóságához egyrészt munkájukkal, másrészt gyermekeik gondozásával, nevelésével is hozzájárulnak.

A Nemzeti Együttműködés Programja tehát nemcsak a társadalom- és gazdaságpolitika, hanem a család- és népesedéspolitika területén is totális paradigmaváltást, a 2010 előtt követett hibás, és az országot tartós válságba taszító gyakorlattal való teljes szakítást hirdetett meg.

Mi adja ennek a merőben másnak, újszerűnek ható, pedig valójában régóta ismert, örökérvényű értékeken alapuló, azokhoz visszanyúló irányvonalnak az immanens lényegét a régi, zsákutcás liberális felfogással szemben? Azzal a „mainstream" eszmei áramlattal szemben, mely nemcsak Magyarországon vált jellemzővé már a 2010 előtti években, hanem a nyugat-európai és atlanti, és ezen keresztül a globális közgondolkodás, sőt sajnos már a politikaformálás fő sodorvonalába is egyre inkább beszivárog, és egyre kevésbé burkoltan, sőt szinte leplezetlen nyersességgel törekszik a vele rivális, és általunk is hittel vallott hagyományos, értékelvű társadalomértelmezés háttérbe szorítására?

Mindenekelőtt az, hogy mi a családra, mint a közösség értéket hordozó és értékteremtő alapegységére, és nem csupán egyének képlékeny és tetszés szerint konstruálható halmazára tekintünk.

Van bátorságunk különbséget tenni a különböző együttélési, párkapcsolati formák között – a mindenkit megillető emberi méltóság tiszteletben tartása mellett – azon a kizárólagos, azonban nemzetünk jövője szempontjából kulcsfontosságú elvi alapon, hogy közülük melyek azok, amelyek amellett, hogy a benne élőknek a kölcsönös szeretet és gondoskodás keretét biztosítják, egyúttal nemzetünk fennmaradásának nemes célját is szolgálhatják az élet továbbadásával.

A kormányprogram a házasság hagyományos értelmezését vallva leszögezi, hogy az kizárólag egy férfi és egy nő között állhat fenn tartós szeretetkapcsolatként.
Evidenciának tartjuk, hogy nemi hovatartozásunk, női és férfiúi mivoltunk nem csupán tetszés szerint alakítható „társadalmi konstrukció", hanem születésünktől meglévő biológiai adottság, ami a közösségben betöltött helyünket is életre szólóan kijelöli.

Alapelvünk az is, hogy minden emberi lény élete tiszteletre és védelemre méltó érték, és nemcsak az életerős, meglett felnőtté, hanem az anyaméhben növekedő, fejlődő magzaté, vagy az élet és az elmúlás határmezsgyéjén lévő gyógyíthatatlan betegé sem lehet a humánumot nélkülöző, önkényes döntések tárgya.

A program rögzítette azt is, hogy a gyermekvállaláshoz, az élet továbbadásához nem társítjuk automatikusan a szülők szegénységbe süllyedését, és ezért a családok támogatását sem rászorultsági alapon képzeljük el, hanem a közösségi gondoskodás olyan formájaként, amely jövedelmi helyzetétől függetlenül minden gyermeket vállaló és nevelő családot egyaránt megillet, az ott élő gyermekek mindenek felett álló érdekére való tekintettel. A nemzeti-keresztény kormányzat megközelítése szerint

a családalapítással, gyermekneveléssel kapcsolatos felelősség elsődlegesen a szülőké, ezt átvállalni nem tudja és nem is akarja az állam. Az egyházi és civil közösségek, az állami szereplők elsősorban támogatást tudnak nyújtani ennek az életfeladatnak az ellátásához. Azt is szem előtt igyekszünk tartani a döntéshozatal során, hogy a felelős gyermekvállalást a szülők által meghozott többlet-erőfeszítésekkel arányos mértékben honoráljuk, biztosítva azt, hogy aki a közösség boldogulásához munkájával, tudásával, erőfeszítéseivel többet tesz és többel járul hozzá, az a megtermelt közös javakból a meghozott áldozatok arányában többet is kaphasson vissza. Nekünk ugyanis – mint a kormányprogram is fogalmaz – minden gyermek számít: az ínséget szenvedők, a lecsúszó családokban élők, a középrétegekben születők éppúgy, mint a megszületettek és a megszületendők is.

Hiszünk abban, hogy a családok megerősítésére, a gyermekvállalás támogatására, a fiatalok számára megfelelő lehetőségek nyújtására és ezzel az itthon történő boldogulás lehetőségének megteremtésére irányuló kormányzati politikával, ha küzdelmesen is, de hosszabb távon meg tudjuk teremteni a fenntartható népesség, társadalom és gazdaság hármas pillérét, amelyen egy erős, egészséges és életképes nemzet fennmaradhat. Meggyőződésünk, hogy e céljaink eléréséhez nincsen szükségünk arra, hogy a kozmopolita, globalista mintákat követve az individualista önzés, vagy hamis ideológiák torzító hatása miatt meg nem született gyermekeket, vagy a gazdaságból hiányzó munkaerőt a harmadik világ országaiból tömegesen beáramló idegen, képzetlen migráns tömegekkel pótoljuk.

Magyarország családpolitikája nem vonatkoztathat el nemzetünk ezer éve őrzött hitétől, kultúrájától, életmódjától. A mindennapjainkat vezérlő elveinket a jövőben is meg kell őriznünk, és rövidtávú munkaerő-piaci vagy gazdasági érdekekért nem engedjük meg, hogy akár a globalista fősodor által ránk erőltetni kívánt értéksemleges nihilizmus, akár a kívülről kontrollálatlanul beáramló idegenek kedvéért feladjuk azokat.

Végezetül nagyon markáns különbséget jelent a mi szemléletünkben a korábbiakhoz képest az is, hogy mi a népesedéspolitikát nemcsak magyarországi, sőt nemcsak Kárpát-medencei, hanem a világon élő valamennyi magyar, azaz a „világmagyarság" egészének kontextusában értelmezzük, az országhatárokon túllépve. Amikor tehát a gyermekvállalási kedv ösztönzéséről, vagy a családok támogatásáról és megerősítéséről beszélünk, akkor minden magyar családra gondolunk, éljenek akár az anyaország területén, akár az elcsatolt Kárpát-medencei részeken, akár Nyugat-Európa nagyvárosaiban, akár a messze tengerentúli diaszpórában. Mi nem fordulunk el határon túli nemzettestvéreinktől, nem tekintjük őket idegennek, hazátlannak csak azért, mert a történelem szeszélye, az üldöztetés vagy bármilyen más ok az anyaországtól messze sodorta őket. Nem uszítunk ellenük hisztériakeltő, hazug gyűlöletkampánnyal. Mi nem mondunk le egyetlen nemzettársunkról, egyetlen magyar gyermekről sem, és fontosnak tartjuk, hogy minden magyar érezze az anyaország gondoskodását és figyelmét, hogy megmaradjon a nemzet egésze közötti összetartó kapocs. Ezért ma a népesedéspolitika a nemzetpolitikával szükségképpen összekapcsolódik, hiszen a népességfogyás megállításának, a családok megerősítésének feladatát országhatárokon is átívelő, a világmagyarság egészére vonatkozó kihívásnak tekintjük.

Amikor 2010-ben felhatalmazást kaptunk az ország kormányzására, fenti meggyőződésünk alapján megvalósítandó célul tűztünk ki magunk elé a család, a házasság és a gyermekvállalás eszmei és anyagi megerősítését, egyrészt a közgondolkodást meghatározó alkotmányos alapelvek és a jogrend, másrészt az állam által nyújtott anyagi támogatások, pénzbeli juttatások és természetbeni szolgáltatások révén.

E törekvésünk első állomásaként, élve a magyar emberek bizalmából ránk ruházott alkotmányozó erejű országgyűlési felhatalmazással, egy olyan, a még az elmúlt rendszer legsötétebb időszakában elfogadott, az átmenet tétova kompromisszumainak nyomát magán hordozó korábbi alkotmányt felváltó új Alaptörvény elfogadására volt szükség, amelynek alapelvei között méltó helyen szerepelnek alapvető nemzeti értékeink. A Nemzeti Együttműködés Programjában megfogalmazott hitvallásunk és célkitűzéseink szellemisége ily módon alaptörvényi erővel felruházva, megalapozza a jogrendszer egészét, s ezen keresztül az egész nemzet életének vezérfonalává és fő szervező erejévé válhat.

A 2011. április 18-án megszavazott Alaptörvény már a „Nemzeti Hitvallás" címet viselő preambulumában rögzítette: „Valljuk, hogy együttélésünk legfontosabb keretei a család és a nemzet, összetartozásunk alapvető értékei a hűség, a hit és a szeretet."

Az „Alapvetések” című fejezet L) cikke emellett külön is szól a házasság védelméről, a család mint nemzetünk fennmaradásának alapja kiemelt megbecsüléséről, valamint a gyermekvállalás állami támogatásának szükségességéről, ezzel is alátámasztva, hogy ezeknek az elveknek és jogintézményeknek ott a helyük nemzetünk legfontosabb alapértékei között.

Új Alaptörvényünkben döntő jelentőségű előrelépés volt az is, hogy – szemben a korábbi alkotmánnyal, amely a házasság és a család védelmét csak általánosságban, ezen intézmények pontos tartalmának rögzítése nélkül deklarálta, teret nyitva ezzel a relativizáló, a több ezer éves társadalmi struktúrák gyökeres újraértelmezésére és végső soron teljes felszámolására irányuló globális törekvéseknek – egyértelműen kimondta azt is, hogy házasságnak kizárólag a hagyományos értelemben vett, férfi és nő közötti köteléket tekinti, mint ahogyan a kiemelt állami védelemre és megbecsülésre érdemes családi kapcsolatnak sem bármilyen, tetszés szerinti emberi viszony, hanem csakis a házastársak, illetve a szülők és gyermekeik közötti együttélés tekinthető. Ez az értelmezés egyébiránt szoros összhangban áll azzal az alaptörvényi deklarációval is, amely a családot a nemzet fennmaradása zálogának tekinti, és kiemelt alkotmányos jelentőségét is ebből, vagyis az élet továbbadására való készségéből és az arra való képességéből eredezteti.

„L) CIKK

(1) Magyarország védi a házasság intézményét mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony.

(2) Magyarország támogatja a gyermekvállalást.

(3) A családok védelmét sarkalatos törvény szabályozza.”

A „Szabadság és felelősség” c. fejezet is számos ponton megfogalmaz a családok és a gyermekek védelmére és támogatására vonatkozó rendelkezéseket. Kiemelt fontosságú a II. cikk azon kitétele, mely szerint „minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg”. Az előző rendszer által örökül hagyott korábbi alkotmány nem szólt a magzati élet intézményes védelmének állami kötelezettségéről, és csak az Alkotmánybíróság gyakorlatában fogalmazódott meg követelményként, hogy a terhesség megszakítása a magzatra is vonatkozó általános életvédelmi kötelezettségre tekintettel nem történhet önkényesen és mindenfajta korlátozás nélkül. Az új Alaptörvény azonban ezt már tételesen és kifejezetten is rögzíti, és nem tesz ki egy ilyen érzékeny területet annak a veszélynek, hogy a taláros testület jogértelmezési irányvonalának esetleges későbbi változásával egy liberálisabb, a megfogant élet értékét kevésbé tisztelő jogfelfogás váljék uralkodóvá.

A XV. cikk (5) bekezdése szerint „Magyarország külön intézkedésekkel védi a családokat, a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket”, ami az állam részére megkerülhetetlen kötelezettségként írja elő, hogy – többek között – a családok számára gyermekeik felneveléséhez külön támogatást biztosítson. A XVIII. cikk (2) pontja alapján pedig „Magyarország külön intézkedésekkel biztosítja a fiatalok és a szülők munkahelyi védelmét”, ami nem kevésbé fontos előírás, hiszen a kisgyermekes szülők sajátos élethelyzetének figyelembevétele és védelme érdekében megteremti az alkotmányos alapját annak, hogy a törvényalkotó a munkajogi szabályok módosításával ésszerű és méltányos mértékben korlátozhassa a munkáltatók profitéhségét, csökkentve ezzel az érintettek kiszolgáltatottságát.

Nagy jelentőséggel bírnak a XXX. cikk (2) bekezdésében foglaltak is, melyek szerint „a közös szükségletek fedezéséhez való hozzájárulás mértékét a gyermeket nevelők esetében a gyermeknevelés kiadásainak figyelembevételével kell megállapítani”. E szabályozás annak felismerése jegyében született, hogy a gyermeket vállaló és nevelő, és ezzel hosszabb távon a nemzet fennmaradása mint fontos közösségi cél érdekében munkálkodó családok esetében méltányos lenne a közteherviselés szintjét a gyermekeik eltartásához ésszerű mértékben szükséges kiadások figyelembevételével, vagyis azok összegével csökkentve megállapítani. Így a rájuk háruló kötelezettségek mértéke a vállalt áldozatokkal arányosabban kerülhet meghatározásra, szemben a korábbi liberális társadalomfelfogással, amely adott célok kapcsán vagy minden egyénnek – társadalmi hasznosságukra és erőfeszítéseikre tekintet nélkül – azonos mértékű, s ezért

szükségképpen alacsony összegű támogatást biztosít, vagy pedig – s ez, ha lehet, még károsabb gyakorlat – a támogatás lehetőségét kizárólag a szociálisan rászorulóknak (vagy legalábbis annak minősítetteknek) tartja fenn, s az e körbe nem tartozóknak szinte semmilyen juttatást nem nyújt, teljesen elválasztva így az állami forrásokra való jogosultságot a közösség szempontjából hasznos tevékenység vagy teljesítmény végzésétől. Ez a gyakorlat lényegében minden érintett helyzetét rontja, egyfelől konzerválva a nyomort, másfelől büntetve a feltörekvőket, a közösség érdekében aktívan tenni vágyókat. Új Alaptörvényünk e rendelkezése tehát világosan kifejezi, hogy egyszer és mindenkorra szakítottunk ezzel a káros, sehová sem vezető társadalompolitikai felfogással, és bátran fel merjük vállalni azt, hogy a társadalomnak a közösség érdekében áldozatokat hozó tagjai ezen erőfeszítéseit figyelembe vegyük a közös terhek viselésének elosztása során.

Fentiek kapcsán érdemes utalni rá, hogy a domináns értelmezési keretek meghatározásáért folytatott küzdelem a nyelvpolitika, a kifejezések terén is zajlik. Ennek jegyében eltökéltük, hogy „száműzzük" a családpolitika eszköztárából és a kapcsolódó fogalmak köréből azokat az elnevezéseket, melyek az egyes juttatásoknál a rászorultsági jellegre utalnak, vagy az életadás nemes folyamatát negatív kontextusba helyezik, azok nehézségeit kidomborítva. Így a „terhesség" kifejezést a „várandósság", a „terhességi-gyermekágyi segély" vagy a „gyermekgondozási segély" elnevezéseket pedig az életpárti és családbarát meggyőződésünket jobban kifejező „csecsemőgondozási díj", illetve a „gyermekgondozást segítő ellátás" kifejezések váltották fel. „Közoktatás" helyett pedig immár „köznevelésről" beszélünk.

Végezetül külön ki kell emelnünk az Alaptörvény azon rendelkezését [L) cikk (3) bekezdése], mely szerint a családok védelmével kapcsolatos fő szabályokat úgynevezett sarkalatos, vagyis a jelen lévő országgyűlési képviselők legalább kétharmadának szavazatával elfogadható és módosítható törvényben kell meghatározni. Ennek jelentősége a családok szempontjából az, hogy kiszámíthatóságot, stabilitást jelent, és ez az, ami a hosszú távú gyermekvállalási terveket a leginkább pozitív irányba befolyásolja. Alapvető fontosságú a biztonság, a hit és bizalom abban, hogy a gyermekvállalásra készülő szülők részére az adott időpontban elérhető támogatások és kedvezmények később, akár évek múlva is változatlan – vagy akár még kedvezőbb – formában elérhetőek, és azoknak a pároknak, akik belevágnak a család bővítésébe, nem kell attól tartaniuk, hogy azokat később bármikor egy tollvonással megszüntethetik vagy a mértéküket csökkenthetik. Ez utóbbira sajnos a balliberális kormányzatok idején számos esetben sor került, gondoljunk csak például a Bokros-csomag által a családtámogatási rendszerben véghezvitt rombolásra, vagy a Medgyessy-, Gyurcsány- és Bajnai-kormányok megszorító politikájára, amely voluntarista, kiszámíthatatlan módon, „a költségvetési egyensúly megteremtésének kényszere" álságos indoka mögé bújva gátlás nélkül nyeste vissza, kurtította meg a gyermekes családok megélhetéséhez, gyermekeik felneveléséhez nélkülözhetetlen forrásokat. Ennek az embertelen, rövidlátó, jövőt felélő politikának mindannyian jól láttuk a negatív következményeit a családok gyermekvállalási kedvére nézve az elmúlt időszakban.

Ezért tartottuk fontosnak, hogy a családtámogatások kiépített rendszerének legfontosabb keretszabályait és peremfeltételeit egy olyan törvény rögzítse, amelynek megváltoztatásához nem elegendő a mindenkori kormányzati többség, hanem széleskörű, pártokon átívelő konszenzus szükséges hozzá, ezért azok nincsenek kitéve a napi politika viharainak, vagy a kicsinyes fiskális szempontok diktálta ad hoc megszorító programok önkényének. A keretek stabilitása és kiszámíthatósága adja meg a családok számára azt – a korábbi években szinte mindvégig hiányzó – biztonságot és a jövőbe vetett bizalmat, amely a gyermekvállalás melletti elköteleződéshez feltétlenül szükséges.

E törekvés jegyében az Országgyűlés 2011. december 23-án elsöprő többséggel elfogadta a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI., sarkalatos törvényt. A balliberális ellenzék családellenes szemléletét jól mutatja, hogy nem szavazták meg a törvényjavaslatot, sőt távolmaradásukkal fejezték ki elutasításukat.

A családvédelmi törvény (Csvt.) preambuluma az Alaptörvény szellemisége nyomán rögzíti azokat az alapelveket, amelyek meghatározzák a családoknak a társadalomban betöltött szerepét és jelentőségét. Néhány szemléletes idézet a preambulum szövegéből:

„A család Magyarország legfontosabb nemzeti erőforrása. A társadalom alapegységeként a család a nemzet fennmaradásának biztosítéka és az emberi személyiség kibontakozásának természetes közege, amit az államnak tiszteletben kell tartania.

A családban történő nevelkedés biztonságosabb minden más lehetőséghez képest. A család létrejöttének biztos alapja a házasság, amely az egymás szeretetén és tiszteletén alapuló életközösség, ezért az mindenkor megkülönböztetett megbecsülést érdemel. A család akkor tölti be szerepét, ha az anya és az apa tartós és szilárd kapcsolata a gyermekek iránti felelősségben teljesedik ki.

Gyermekek születése és a családok gyarapodása nélkül nincs fenntartható fejlődés és gazdasági növekedés.

Harmonikusan működő családok nélkül nincs jól működő társadalom.

Az állam segíti a munkavállalás és a családi élet összeegyeztetését.

A családok védelme és a családok jólétének erősítése az állam, az önkormányzatok, a civil szervezetek, a médiaszolgáltatók és a gazdasági élet szereplőinek egyaránt feladata."

A törvény „Célok és alapelvek" című első fejezete megerősíti az Alaptörvényben is rögzített deklarációkat, kimondva, hogy az állam védi a család és a házasság intézményét [1. § (1) bekezdés], továbbá – a nemzet fennmaradását biztosító népesedési folyamatok érdekében – támogatja a gyermekvállalást és segíti a szülők gyermekvállalási szándékainak megvalósítását [1. § (3) bekezdés].

A Csvt. hangsúlyozza, hogy a rendezett családi viszonyok védelme a testi, a szellemi és a lelki egészség megóvása érdekében is fontos [1. § (2) bekezdés], utalva arra a jól ismert és statisztikailag is alátámasztott összefüggésre, hogy a házasságban élők egészségi állapota és életkilátásai érzékelhetően jobbak, mint azoké, akik egyedül, vagy legalábbis nem tartós társkapcsolatban élnek. Kopp Mária és Skrabski Árpád kutatásai szerint azok a férfiak, akik feleségükkel éltek, 2,2-szer kisebb valószínűséggel haltak meg négy éven belül, akik pedig ezen belül különösen számíthattak házastársuk segítségére, 2,7-szer kisebb valószínűséggel, mint azok, akik házastársuk nélkül éltek. A férfiak körében emellett a gyermektelenek négyszer akkora valószínűséggel hunytak el idő előtt, mint a gyermeket nevelők. Ezt a megfigyelést a KSH adatai is megerősítik, hiszen ezek szerint a házas férfiak és nők jobb életkilátásokkal rendelkeznek, és a mortalitásuk is kedvezőbb minden fontosabb halálok esetében, mint az egyedülállók vagy elváltak körében. A 2006-2007. évekre vonatkozó kutatás szerint 50 éves korban az idő előtti (5 éven belüli) halálozás valószínűsége a házasokhoz képest az egyedülállóknál mindkét nem esetében mintegy két és félszer, az elváltaknál és az özvegyeknél a nők körében kétszer, a férfiaknál két és félszer magasabb. A 25 éves korban várható élettartam a házas nők esetében 11%-kal, átlagosan 6 évvel, a házas férfiaknál 22%-kal, 8-9 évvel hosszabb, mint a nem házasok, elváltak vagy özvegyek körében. Arányaiban még markánsabb (a nőknél 16%, a férfiaknál 35% körüli) a különbség az 50 éves korban várható életévek számában a házasságban élők javára.

A törvény alapvetésként szögezi le azt a nagyon fontos szakpolitikai-módszertani elhatárolási elvet, hogy a családok támogatása a szociális rászorultság alapján működtetett ellátórendszertől elkülönül [2. § (1) bekezdés]. Fentebb már utaltunk rá, hogy hitvallásunk szerint a családokat, a gyermekvállalást önmagában, önmagáért, e nemes áldozatvállalás megbecsülése és az ebből adódó megemelkedett eltartási, megélhetési kiadásokhoz való hozzájárulás érdekében fontos támogatni, mégpedig úgy, hogy minden megszületett gyermek után, és minden családnak jár a támogatás, függetlenül anyagi, vagyoni helyzetüktől. Mi nem azt az utat járjuk, mint a balliberális kormányzatok, akik már az átlagos keresetű családok esetében is lépésről lépésre megnyirbálták, csökkentették a juttatások mértékét. (A szociál- és családpolitika elválasztásának elvét egyébiránt a kormányzati szervezeti struktúrában is törekedtünk érvényesíteni, hiszen 2010-ben a Nemzeti Erőforrás Minisztérium Szociális, Család- és Ifjúságügyért Felelős Államtitkárságán először önálló Családpolitikai Főosztály alakult, majd 2014-től a szociális és a családügyi terület különvált, és immár az Emberi Erőforrások Minisztériuma Család- és Ifjúságügyért Felelős Államtitkárságán külön helyettes államtitkárság felel a család- és népesedéspolitikáért.)

Lényegesnek tartjuk azon szempontnak a következetes érvényesítését is, hogy gyermeket vállalni nemcsak jogokkal, de kötelezettségekkel és felelősséggel is jár a szülő számára. A szülőtől elvárható, hogy tőle telhető módon és mértékben erőfeszítéseket tegyen arra, hogy gondoskodjon gyermekéről. Ezért azok a családok, amelyekben a szülők kétkezi és szellemi munkájukkal saját maguk és szűkebb családjuk eltartása mellett az általuk előállított értékkel és az általuk befizetett közterhekkel közvetett formában a közösség fenntartásán és boldogulásán is iparkodnak, megérdemlik azt, hogy a közösség

erőforrásaiból több támogatásban is részesülhessenek, vagyis erőfeszítéseik gyümölcséből egy arányos hányadot visszakaphassanak. Ezt fejezi ki a Csvt. azon rendelkezése, miszerint „az állam elsősorban a gyermekek felelős felneveléséhez járul hozzá támogatások formájában" [2. § (1) bekezdés).

Szintén előremutató szempontként fogalmazta meg a Csvt. 2. § (2) bekezdése azt, hogy „Magyarország mindenkori költségvetésének tervezésekor előresorolt tényező a családok támogatása". Az alábbiakban részletesen bemutatjuk majd, hogy 2010 óta ennek az alapelvnek a Kormány a gyakorlatban is messzemenőkig eleget tett, így ez az év e tekintetben is vízválasztó volt az előző időszakhoz képest. Egyszer s mindenkorra szakítottunk a korábbi balliberális felfogással, amely a családokra, a gyermekvállalásra csupán a „maradékelv" szempontja szerint különített el forrásokat, melyeket utána rövidtávú fiskális szempontoknak megfelelően tetszés szerint sok esetben még tovább csökkentett.

A 3. § (3) bekezdése újabb nyomatékot ad a magzati élet védelme kapcsán az Alaptörvény II. cikkében már rögzítetteknek, kimondván, hogy „a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem és tisztelet, valamint külön törvényben foglaltak szerint támogatás illeti meg". Ugyancsak az újdonság erejével hatott a családi életre nevelésnek a köznevelési intézményekben tananyagként történő bevezetésére vonatkozó kötelezettség megfogalmazása a 3. § (2) bekezdésében. A 4. § pedig a család és a munka összeegyeztetésének fontosságát hangsúlyozta a gyermekek napközbeni ellátása rendszerének megerősítésén keresztül. Utóbbit családpolitikánk szempontjából kulcsfontosságúnak tartjuk, lényegét pedig a választás szabadságának megteremtésében ragadhatjuk meg: a cél, hogy minden szülőnek biztosítsuk a lehetőséget arra, hogy saját elképzeléseinek és szükségleteinek, illetve gyermeke igényeinek megfelelő időpontban és formában tudjon visszatérni a munka világába, és ebben ne korlátozzák őket adminisztratív, vagy az egyes ellátásokkal kapcsolatos restriktív szabályok. Akinek lehetősége van rá, és szeretne visszamenni gyermeke fél-egyéves kora után a munkahelyére, az ne ütközzön akadályokba, mint ahogyan arra is legyen lehetőség, hogy egy anya hosszabb időt, akár több évet töltsön otthon gyermekével. Az is lényeges szempont továbbá, hogy a gyermek nevelésével, gondozásával kapcsolatos feladatokból az anyák mellett az apák is mind jobban kivehessék a részüket.

A Csvt.-ben helyet kaptak a családbarát szemléletmódnak a társadalmi és gazdasági élet minden területére való bevezetését megalapozó rendelkezések is, melynek része az is, hogy a médiaszolgáltatók kötelesek a család, a házasság és a gyermekvállalás értékének tiszteletben tartása mellett sugározni műsoraikat (5-6. §). Megfogalmazta továbbá azt az elvárást is a jogszabály, hogy a családok az őket megillető támogatásokat és szolgáltatásokat minél egyszerűbben, minél kisebb adminisztrációs terhek mellett tudják igénybevenni.

A törvény második fejezete rögzíti mind a szülők, mind a gyermekek egymással és környezetükkel szemben fennálló alapvető jogait és kötelezettségeit. A harmadik és a negyedik, a szülők mindennapi élete szempontjából talán a legnagyobb gyakorlati jelentőséggel bíró fejezetek pedig a családokat megillető legfontosabb kedvezmények, támogatások és szolgáltatások keretfeltételeit határozzák meg annak érdekében, hogy azokat a mindenkori

kormánytöbbség önkényes akaratából ne lehessen csökkenteni vagy elvenni, hanem kizárólag pártokon átívelő, széleskörű konszenzusok és kompromisszumok útján legyen lehetőség ezekhez a szabályokhoz hozzányúlni. Így a negyedik fejezet a családnak és a gyermekvállalásnak a foglalkoztatás terén élvezett védelmét erősíti meg (a kisgyermekes szülőkre, különösen az anyákra vonatkozó felmondási tilalom vagy korlátozás, munkavégzés terén érvényesülő védő szabályok, részmunkaidős foglalkoztatás lehetősége, külön szabadságok stb.), míg az ötödik fejezet a különféle pénzbeli támogatások (ellátások, adó- és járulékkedvezmények) alapvető feltételeit rögzíti, lehetővé téve azt, hogy az egyes ellátási formák feltételeit a család szerkezetére, a gyermekek korára, számára, egészségi állapotára, a szülő keresőtevékenységének fennállására stb. tekintettel eltérően lehet meghatározni. Kimondja továbbá azt is, hogy amennyiben a támogatások feltételeiben – a kétharmados többség előírása ellenére – a családok szempontjából mégis kedvezőtlen tartalmú módosítás elfogadására kerül sor, annak hatálybalépéséig a kihirdetésétől számított legalább egy év felkészülési időt kell biztosítani [23. § (3) bekezdés]. Ez még inkább fokozza a családtámogatási rendszer stabilitását, hiszen így rövidtávú költségtakarékossági, megszorítási szempontok miatt – még ha a szükséges parlamenti többség rendelkezésre áll is – nem lesz értelme a feltételek szigorításának, hiszen az ebből eredő megtakarítás hatása legkorábban egy év múlva, vagy ténylegesen még később jelentkezhet.

Így az új Alaptörvény és a családvédelmi sarkalatos törvény, kedvező hatásukat egymásra épülve kifejtve, egyrészt visszaadta a rendezett családi élet, a házasság és az élet továbbadása megérdemelt jelentőségét a jogrendszerben és a társadalom közgondolkodásában egyaránt, s a nemzet fennmaradása szempontjából betöltött kulcsfontosságú szerepével arányosan, kiemelt pozícióba helyezte ezeket az értékeket a többi társkapcsolati, együttélési módhoz, illetve az akár tudatosan választott egyedülálló vagy gyermektelen életformához képest. Másfelől megteremtette a gyermeket vállaló és nevelő családoknak a támogatási feltételek stabil, biztos és hosszú távra előre látható keretrendszerét, ami immár megfelelő alapul szolgálhat a gyermekvállalási tervek beteljesítéséhez.

Ugyanakkor a jogrend, az alkotmányos keretek mint alapvetés mellett elengedhetetlennek tekintettük az előbbi elveken alapuló szemléletformáló tevékenységet, amelynek célja, hogy az addigi énközpontú, individualista, a közösségi célok és értékek iránt közömbös társadalmi attitűdöt felváltsa egy, az élet minden területét átható, minden fontosabb szegmensben érvényesülő családközpontú értékrend. Ezt az értékekre alapozott felfogást mind a kommunikációban, mind a médiumokban, mind a legkisebbeket is megszólítani képes köznevelési rendszeren keresztül, vagy akár a közigazgatás működésének családbarátabbá tételével lehet közvetíteni.

Az alapjogi-eszmei megalapozáson túl legalább ekkora, ha nem nagyobb szükség volt arra is, hogy a gyermekes családok anyagi, pénzügyi helyzetét is megerősítsük. A társadalom fenntartásából a legkomolyabb részt vállaló középosztálybeli családokat ugyanis rendkívüli módon legyengített, kiszolgáltatott helyzetben érte a 2010-es kormányváltás. A balliberális kormányzatok hibás, az országot a világgazdasági válság legmélyebb bugyraiba, a pénzügyi összeomlás szélére taszító, majd mindezt a csődtömeget a téves alapokra helyezett, kizárólag megszorításokra építő „válságkezelő" intézkedéseikkel még tovább tetéző politikája megkurtította, csökkentette a családtámogatási és az otthonteremtési rendszer 2002-ben, az első polgári kormányzat által örökül hagyott juttatásait, és a devizahitel-adósság egyre fokozódó törlesztési terhei, a megugró létfenntartási és rezsiköltségek, az emelkedő adók még tovább nehezítették a családok megélhetését. Ezen a helyzeten nem pusztán morális kötelessége volt az új, nemzeti kormánynak változtatni, hanem a vágyott és szükséges demográfiai fordulat előmozdítása érdekében is szükség volt erre. A megtermelt nemzeti jövedelemnek a korábbinál érezhetően nagyobb hányadát kellett átcsoportosítani a gyermeket vállaló és nevelő családokhoz.

ÖSSZEGEZVE

2010-től egy olyan sajátos magyar modell alakult ki és formálódik azóta is, amely saját belső erőforrásainkra és értékeinkre, a gyermeket vállaló és nevelő magyar családok támogatására alapozva, vagyis olyan – hosszú távon önmagunk feladását eredményező – külső eszközök, mint például a tömeges migráció bevonása nélkül is alkalmas az önmagát fenntartani képes, gyarapodó, erős magyarság megteremtésére a Kárpát-medencében.

V. FEJEZET

A MEGÖRÖKÖLT PROBLÉMÁK, KIHÍVÁSOK LEKÜZDÉSE ÉRDEKÉBEN MEGTETT INTÉZKEDÉSEK, 2010-2018

5.1 A CSALÁDOKAT ÉRINTŐEN AZONOSÍTOTT FŐBB PROBLÉMAKÖRÖK ÉS AZ AZOK MEGOLDÁSÁRA TETT KONKRÉT KORMÁNYZATI INTÉZKEDÉSEK 2010 UTÁN

A III. fejezetben bemutattuk, hogy milyen nehéz helyzetben kellett 2010-ben átvenni az ország kormányrúdját, és azonosítottuk a főbb problémaforrásokat, amelyek megoldásra vártak. Az előző fejezetben pedig felvázoltuk azt az eszmei-szellemi hátteret, amely a Kormány döntéshozatalának, cselekvésének vezérfonalául szolgált.

A következőkben azokat a konkrét, kézzelfogható intézkedéseket kívánjuk bemutatni – a népesedési folyamatok alakulása és a családok helyzete kapcsán azonosított főbb problémakörök mentén –, amelyekkel az eltelt hét-nyolc évben törekedtünk jobbá, könnyebbé tenni a gyermeket vállaló és nevelő családok életét és boldogulását; átfogó képet igyekszünk adni arról, hogy milyen intézkedések állnak a családalapítási kedvben, házasságkötésekben, gyermekvállalásban bekövetkezett – 2010-ben még csak szándékolt – kedvező elmozdulás mögött.

A megtett lépéseket a következő tematikus rendben ismertetjük:

- **Családalapítást és gyermekvállalást támogató intézkedéseink:**
  - Családi típusú adózás, családi adókedvezmény bevezetése és bővítése
  - A GYES időtartamának 3 évre történő visszaállítása, iker GYES bővítése, örökbefogadói GYES bevezetése
  - A GYED maximális összegének folyamatos emelése
  - Diplomás GYED bevezetése és bővítése
  - Testvér GYED/GYES bevezetése
  - Babakötvény bevezetése
  - Lakáshitel-tartozások csökkentése harmadik vagy további gyermekek vállalása esetén
  - Diákhitel-tartozások mérséklése vagy elengedése gyermekvállalás esetén
  - Első házasok kedvezményének bevezetése

- **A munka és a család egyensúlyának megteremtését szolgáló intézkedéseink:**
  - GYED Extra: a munkavállalás lehetőségének kiterjesztése a gyermekgondozási ellátások mellett
  - „Nagyszülői nyugdíj" (Nők40) bevezetése
  - Munkahelyvédelmi Akció elindítása
  - Kisgyermekes szülők részmunkaidős foglalkoztatásának biztosítása
  - Bölcsődei rendszer átalakítása, férőhelyek bővítése

- **Gyermeknevelést támogató további intézkedéseink:**
  - Ingyenes intézményi és szünidei gyermekétkeztetés kiterjesztése, Iskolatej Program bővítése
  - Ingyenes állami tankönyvellátás kibővítése
  - Hároméves kortól kötelező óvodai ellátás
  - Erzsébet Program elindítása

- **Családok otthonteremtését segítő intézkedéseink:**
  - Családi otthonteremtési kedvezmény (CSOK) elindítása és kiterjesztése
  - Nagycsaládosok kamattámogatott kölcsönének bevezetése
  - ÁFA-visszatérítés és -csökkentés bevezetése

- **Érzékeny helyzetű családok támogatása érdekében tett intézkedéseink:**
  - Nagycsaládos életformát támogató lépések
  - Egyszülős családok helyzetének javítását célzó lépések

- **A lakosság egészségi állapotának javulása érdekében hozott intézkedések:**
  - Kötelező szűrővizsgálatok kiterjesztése
  - Kötelező védőoltások (HPV) kiterjesztése
  - Szív- és érrendszeri megbetegedések visszaszorítása
  - Egészségügyi alapellátás fejlesztése
  - Az egészségügyi ellátórendszer prevenciós kapacitásának fejlesztése

– Dohányzás visszaszorítása
– Túlzott alkoholfogyasztás visszaszorítása
– Kábítószerfogyasztás megelőzése
– Testmozgás fejlesztése a lakosság körében
– Táplálkozás-egészségügyi intézkedések
– Kora gyermekkori intervenció ágazatközi fejlesztése

- **Külföldön élő magyarokat megcélzó „köldökzsinór program”:**
  – Anyasági támogatás kiterjesztése
  – Babakötvény kiterjesztése

- **Családbarát szemléletmód meghonosítását szolgáló intézkedéseink:**
  – 2018 – a Családok Évének meghirdetése
  – Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért megalapítása (KINCS)
  – Családügyi Kabinet megalakítása

5.1.1. A GYERMEKVÁLLALÁS ÉS A CSALÁDALAPÍTÁS TÁMOGATÁSA ÉRDEKÉBEN HOZOTT INTÉZKEDÉSEK

Mint azt az előző fejezetekben is láthattuk, a gyermekvállalási kedv legfontosabb mutatója, a teljes termékenységi arányszám 2010-2011 során mélypontra, soha nem tapasztalt alacsony szintre zuhant, és európai uniós összevetésben is a legutolsó helyen állt Magyarország. Hasonló volt a helyzet a családalapítási kedvvel is, hiszen soha olyan kevesen nem járultak az oltár elé, mint 2010-ben.

A Magyarországon 2010-re kialakult családtámogatási rendszer Európában a többi fejlett országhoz képest viszonylag nagyvonalú segítséget nyújtott a gyermeket vállalók számára, ugyanakkor az eredményei nem jelentkeztek, aminek több oka is volt.

Egyrészt a szociálliberális kormányzat egy téves, segélyelvű szemléletet erőltetett rá a családtámogatási rendszerre is, abból a hibás elvből kiindulva, hogy a gyermekvállalás szükségképpen a családok anyagi helyzetének romlását, szegénységbe süllyedését eredményezi, ezért ezt a területet a szociális rendszer keretében kell „kezelni”. Ezt jól tükrözte az akkori minisztériumi struktúra is, ahol egyetlen szervezeti egységen belül foglalkoztak a rászorultsági elvű, illetve a gyermekgondozást segítő támogatásokkal. Egy ilyen, alapvetően elhibázott szemlélet keretében nem is érvényesülhetett egy, a népesedésügy és maguk a gyermekvállalásra készülő vagy gyermeket nevelő családok helyzetét, sajátos szempontjait együttesen figyelembe vevő koherens politika. Ebből az alapállásból fakadt továbbá az alanyi jogon járó, univerzális ellátások (családi pótlék, GYES stb.) előtérbe tolása, illetve a munkaalapon járó juttatások megkurtítása (családi adókedvezmény eltörlése az egy- és kétgyermekesek, és csökkentése a nagycsaládosok esetében, a GYED igénybevételéhez szükséges biztosítási időszak kétszeresére, fél évről egy évre emelése stb.): míg az első Orbán-kormány időszakának végén, 2002-ben a családtámogatási pénzbeli ellátásokon és kedvezményeken belül a munkaalapú juttatások aránya 37% volt, ez 2010-re 24%-ra csökkent. Mindennek ellenére – vagy inkább éppen ezért – a gyermeket nevelő családok szegénységi rátája, ezen belül is különösen a nagycsaládos vagy egyedülálló szülőké jelentős mértékben növekedett az előző két kormányzati ciklus időszakában.

A hazai családtámogatási rendszer balliberális kormányok alatti, vissza-visszatérő leépítésének keserű tapasztalatai (pl. a Bokros-csomag), az, hogy ez az irányvonal nem kezelte „tabuként” a családok támogatására szánt összegeket, amikor a kiadások csökkentéséről volt szó, hanem rövidtávú fiskális szempontok miatt több esetben gátlástalanul hozzányúlt azokhoz is, ráadásul olyan negatív élményeket ültettek el az emberekben, melyek a legfontosabb tényezőt, a kiszámíthatóságot, a hosszú távú biztonságot ásták alapjaiban alá.

A polgári kormány célja a 2010 után meghozott különböző komplex családbarát intézkedésekkel a támogatási rendszer említett negatív hatású elemeinek kiiktatása, a gyermeket vállaló nők (és részben a férfiak) hátrányos megkülönböztetésének megszüntetése, és mindenekelőtt a magyar fiatalok családalapítási és gyermekvállalási döntéseinek meghozatalához szükséges hosszú távra szóló stabilitás és biztonságérzet megteremtése volt, és az is mindmáig, illetve a jövőre nézve is. A családalapítás, gyermekvállalás egyik legfontosabb tényezője ugyanis a kiszámíthatóság. Ezt semmilyen konkrét támogatás nem tudja önmagában kellőképpen ellensúlyozni, hiszen egy hosszú távra szóló döntés meghozatalához a hosszú távú tervezhetőség alapvető szempont.

Elődeinkkel ellentétben, mi tisztában vagyunk azzal, hogy a szülők a gyermekek nevelését, a család fenntartását nem segélyekből kívánják megoldani. Rendelkeznek azokkal az erőforrásokkal, amelyek alkalmasak a kívánt színvonalú gyermeknevelés feltételeinek biztosításához, amennyiben ehhez megkapják a szükséges támogatást. Ehhez azonban szükséges, hogy a támogatások ezekre az erőforrásokra, a befektetett testi és lelki energiára, munkára építsenek. Célunk ezért azoknak a kedvezményeknek, támogatásoknak az előtérbe helyezése, amelyek a munkából megszerzett jövedelmekre építenek, valamint segítik a munkavállalást, a munka és család összeegyeztetését, egyben megadják a lehetőségét, hogy a családok maguk döntsenek arról, a családtagok – édesanyák és édesapák – milyen mértékben vállalnak részt a munkahelyen vagy az otthon, a családban végzett feladatokból.

Ezeknek a céloknak az érdekében hozta a polgári kormányzat azokat az intézkedéseket, amelyek a családalapítást, a gyermeknevelést támogatják, egyben erősítik az érzést, hogy az intézkedések hosszú távon is kiszámítható, tervezhető jövőt biztosítanak. Ezek egyrészt pénzben, anyagiakban megvalósuló támogatások, másrészt annak a gondolatnak, szempontnak az elterjesztését, általánossá válását segítik, hogy a család, a gyermek, a gyermekvállalás érték mind az egyén, mind az egész társadalom számára.

A legfrissebb termékenységi arányszámok tükrében elmondhatjuk, hogy ezek a célok egyre inkább megvalósulnak az intézkedések következtében.

Családi kedvezmény bővítése és további kiterjesztése

A polgári kormány 2010-es hivatalba lépésekor gyökeres szakítást hirdetett a korábbi balliberális országvezetés segélyalapú, az inaktív rétegek eltartását az aktívak kíméletlen megadóztatásával, és ezzel a gazdasági teljesítmény, az önálló, innovatív kezdeményezések lefojtásával biztosítani törekvő, és ezért fenntarthatatlannak bizonyult, az országot az államcsőd küszöbére sodró politikájával. A meghaladott, zsákutcának bizonyult korábbi gyakorlat helyett egy munka- és családalapú társadalom kialakítását tűztük zászlónkra, melynek alapeleme volt az egykulcsos és családbarát jövedelemadó-rendszer megteremtése. Olyan adórendszert vezettünk be, amely egyrészt nem bünteti a többletteljesítményt, nem korlátozza az egyéni teljesítményben rejlő teremtő erő kibontakoztatását, hanem azon az egyszerű elven nyugszik, hogy aki tízszer annyit keres, az az új rendszerben tízszer annyi adót fizet. Másrészt a korábbi gyakorlattal szemben, amely magasabb adósávba sorolta és ezzel büntette azokat, akik gyermekük nevelése miatt családtámogatási ellátásokban részesültek, mi éppen ellenkezőleg, elismerjük a közteher-fizetési kötelezettség mértékének meghatározásánál a gyermeknevelésre fordított kiadásokat, mint a közösség, a nemzet hosszú távú fenntartását szolgáló hozzájárulást, és azok összegével a fizetendő adó mértékét méltányosan csökkentjük.

Ezért méltán sorolható a Kormány által meghozott családpolitikai intézkedések legfontosabb, emblematikus elemei közé a családi adókedvezmény. 2011 előtt – az előző kormányzat által bevezetett korlátozások következtében – csak a három- vagy többgyermekes családok vehettek igénybe ilyen kedvezményt, havonta gyermekenként mindössze 4 000 Ft értékben, ráadásul egy bizonyos, az átlagos szintet alig meghaladó jövedelem fölött csak folyamatosan – végül nullára – csökkenő mértékben lehetett azt érvényesíteni.
Az újonnan hivatalba lépett második Orbán-kormány érzékeltetni kívánta, hogy tudatában van a ténynek, hogy a gyermekek felnevelése ennél jóval nagyobb költséggel jár, amiből – mivel a gyermeknevelés nem csupán a családok érdeke, hanem az egész társadalomé is – a közösségnek is nagyobb részt kell vállalnia a gyermeket vállaló és nevelő családok nagyobb fokú tehermentesítése érdekében. Ezért 2011. január 1. után, valódi családi típusú adózást bevezetve, a családi adókedvezményt kiterjesztettük az egy- és kétgyermekes családokra, jelentősen megnöveltük a támogatás összegét, és annak mértékét azóta is folyamatosan emeljük.

A kedvezményt nagyon sok támadás érte, mivel ezzel a támogatással az adóalapot lehet csökkenteni a gyermekek számától függően, így azok tudják igénybevenni, akiknek van hozzá elég (munka)jövedelme, keresete; ez a mechanizmus azonban egyúttal hordozza azt az üzenetet is, hogy a családoknak nem a segélyekre, hanem a munkára, a munkával szerzett jövedelemre kell támaszkodniuk, ami mind az egyén és a család szintjén, mind közösségi szinten nagyobb értéket képvisel. Emellett természetesen a társadalmi felelősségvállalás keretében azok is kaphatnak – más típusú – kedvezményeket, akiknek a jövedelme alacsonyabb.

A kedvezmény bemutatása

A kedvezmény 2011-es bevezetésekor eltöröltük a jövedelemhatárt – ezzel is utalva a kedvezmény segélyektől eltérő jellegére –, és a mértékét egy és két gyermek után – gyermekenként – havi 10 000 forintban, három vagy több gyermek esetén pedig gyermekenként – a korábbi 4 000 Ft helyett – havi 33 000 forintban határoztuk meg, amellyel a magánszemélyek (családi szinten, megosztva) csökkenthették az összevont adóalapjukat. A kedvezmény már a várandósság 91. napjától, vagyis nemcsak a már megszületett gyermek, hanem a magzat után is jár, ami szemlélteti a Kormány életpárti, a megfogant élet és az azt hordozó anya támogatása iránti elkötelezettségét. A gyermekszámtól függően emelkedő összeg szintén kifejezi a polgári kormányzat fokozott elismerését a több – különösen a kettőnél több – gyermeket vállaló, és ezzel az egész közösség fenntartása érdekében is nagyobb áldozatot hozó családok felé, miközben az egy vagy két gyermeket vállalók is érezhetően jobban jártak a bevezetéssel, mint az ezt megelőző szabályozás idején, amikor egyáltalán nem is vehették igénybe a kedvezményt. (A juttatás a munkajövedelem, illetve közfoglalkoztatási bér mellett a CSED vagy a GYED után levont jövedelemadóból, illetve járulékból is érvényesíthető, mivel utóbbiak adó- és járulékköteles ellátások.)

A kedvezmény összegének minél teljesebb lehívását az is elősegíti, hogy annak érvényesítésénél nemcsak az egyik szülő jövedelme, hanem a teljes családi jövedelem figyelembevételre kerül, vagyis a két szülő – amennyiben mindketten rendelkeznek keresettel, illetve legalább egyikük adó- és járulékköteles családtámogatási ellátást kap – a kedvezményt szükség esetén együttesen, egymással megosztva is igénybe veheti. (Túlnyomó többségben, több mint 90%-ban mégis jellemzően csak az egyik szülő érvényesíti a juttatást.) Habár a népesedéspolitika célja a stabil, tartós párkapcsolatok létrejöttének, fennmaradásának ösztönzése, ennek ellenére a kormányzat nem akarja hátrányos helyzetbe hozni azokat, akik ezt bármilyen okból nem tudták megvalósítani. Ezt fejezi ki a szabályozás azon eleme, miszerint egy adóéven belül egymást követő időszakokban akár több különböző magánszeméllyel közösen is érvényesíthető a kedvezmény (pl. éven belüli válás és új házasságkötés esetén).

Annak érdekében, hogy az alacsonyabb jövedelemmel rendelkezők is igénybe tudják venni a kedvezményt, 2014-től az a személyi jövedelemadó mellett már a nyugdíj- és egészségbiztosítási járulékból is érvényesíthető, tehát aki az alacsony jövedelme miatt nem tudja teljes összegben lehívni a családi adókedvezményt a személyi jövedelemadójából, annak lehetősége van ezt a kedvezményt a járulékok terhére is érvényesíteni. Így a jogosultak még nagyobb – a korábbi 50% körüli arány helyett ma már mintegy 75%-os – arányban tudják igénybe venni a számukra járó maximális kedvezményösszeget, valamint az alacsonyabb jövedelemmel rendelkezők is kedvezőbb helyzetbe kerültek. A kedvezmény járulékokra való kiterjesztése mintegy 260-270 ezer alacsonyabb jövedelmű család – az összes kedvezményre jogosult kb. 25-30%-a – számára jelentett átlagosan évi 180 ezer Ft-nak megfelelő többletbevételt 2014-ben.

Számos támadás érte a rendszert amiatt is, hogy kiemelten támogatja a sokgyermekeseket – ennek a preferenciának az indoka abban keresendő, hogy a nemzet gyarapodása hosszú távon csak a nagycsaládosok segítségével valósítható meg. Tekintettel arra, hogy sok esetben a szülők nem mertek, vagy nem tudtak második gyermeket vállalni, 2016-tól a kétgyermekeseknek járó kedvezmény összegét 2019-ig bezárólag, vagyis négy év alatt négy lépésben fokozatosan megduplázza a Kormány. Így a kedvezmény mértéke a korábbi (2015-ös) családonkénti havi 20.000 Ft-os összeghez képest 2016-ban havi 25.000 Ft-ra, 2017-ben 30.000 Ft-ra, 2018-ban 35.000 Ft-ra emelkedik, végül 2019-ben elérve a két gyermek utáni összesen 40.000 Ft-os összeget. Ezzel 2018-ban már 316 milliárd forint jut összesen évente családi kedvezmény formájában a gyermekes családoknak.
A gyermekszám szerinti megoszlást tekintve a kedvezményt igénylő szülők mintegy fele (46%, 518 ezer) egygyermekes, egyharmada (35%, 396 ezer) kétgyermekes, és 19% (211 ezer) a három vagy több gyermeket nevelők részaránya.

5/1. ábra – CSALÁDI KEDVEZMÉNYRE JOGOSULTAK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA, 2011-2016.

Évek	Családi kedvezményt igénybe vevő szülők száma a gyermekek száma szerint (ezer fő)				Családi kedvezményt igénybe vevő családok száma (ezer fő)
	Gyermekek száma			Összesen	
	1	2	3 vagy több		
2011	508	351	157	**1 017**	925
2012	532	388	185	**1 105**	1 014
2013	535	387	192	**1 113**	1 000
2014	530	383	191	**1 103**	1 051
2015	543	358	196	**1 097**	1 019
2016	518	396	211	**1 125**	1 044

Forrás: NGM

A kedvezmény következtében a családoknál maradt összeg

A családi kedvezmény jelenlegi rendszerének bevezetése következtében jelentős összeget hagytunk a családoknál, akik azt a gyermekeik nevelésére, taníttatására, ellátására, vagy – ami ugyanilyen fontos – a velük való foglalkozásra, kikapcsolódásra tudták költeni. Ez az összeg, amennyivel 2011-2016 között jobban jártak a gyermeket nevelő családok, közel 1 300 milliárd Ft, az egykulcsos adórendszer hatásával együtt pedig több mint 3 ezer milliárd Ft. Sőt – mint alább részletesebben is kifejtjük – négy jogosult családból egynek egyáltalán nem kellett adót fizetnie a kedvezménynek köszönhetően.

A kedvezményt 2014-ben 1 millió 51 ezer család – a gyermekes háztartások 94%-a – tudta igénybe venni, a teljes adó- és járulékkedvezmény igénybevett mértéke pedig 232,8 milliárd forintot tett ki. Ebből a személyi jövedelemadó-kedvezmény mértéke 190,3 milliárd forint volt, mely 10 milliárd Ft-tal több, mint a családi kedvezmény 2011-es bevezetéskori összege. 2014-ben a gyermekes családok az igényelhető maximális összeg több mint kétharmadát – a 2013-as 56% helyett 68%-ot – tudták ténylegesen lehívni a kedvezmény tb-járulékokra való kiterjesztésének köszönhetően (a fennmaradó összeget a megfelelő összegű jövedelem, kereset hiányában nem tudták hasznosítani). A járulékkedvezmény 42,5 milliárd forint többletet jelentett a családoknak, mely a teljes összeg 18,3%-át tette ki. A járulékkedvezmény kiterjesztésének köszönhetően 2014-ben egy család átlagosan 222 ezer forint adó- és járulékkedvezményt tudott érvényesíteni, vagyis ennyivel többet költhetett a gyermekekre, a családra.

2015-ben a kiskorú gyermeket nevelő családok szintén túlnyomó többsége igénybe tudta venni a kedvezményt. A mintegy egymillió jogosult háztartás több mint negyede, 259 ezer család ennek köszönhetően egyáltalán nem fizetett személyi jövedelemadót (az 539 ezer

egygyermekes családnál 10%, a 334 ezer kétgyermekesnél 25%, a 145 ezer három- vagy többgyermekesnél 85% ez az arány). Így 2015-ben mintegy 1 millió családban 1,1 millió szülő 240 milliárd Ft-os összegben igényelte a kedvezményt, 1,6 millió gyermek után. Egy család így átlagosan közel 240 ezer Ft többletjövedelemben részesült. A 2016-os felhasználás 264,6 milliárd Ft volt, a 2017. évre tervezett összeg 277 milliárd Ft, 2018-ra pedig 316 milliárd Ft-tal számol a költségvetés. Utóbbi a 2010. évi 13 milliárd Ft-os összegnek több mint negyvenszerese. A kedvezményre ma jogosult több mint egymillió gyermekes család létszáma pedig csaknem tízszerese a kormányváltáskori igénybevevőkének (106 ezer háztartás).

5/2. ábra – A CSALÁDI KEDVEZMÉNY KERETÉBEN IGÉNYBEVETT ÖSSZEGEK ALAKULÁSA, 2011-2016.

A családi kedvezmény és családi járulékkedvezmény összege a gyermekek száma szerint (Mrd Ft)

Év	Kedvezmény típusa	Gyermekek száma				Összesen
		1	2	3 vagy több	nem határozható meg pontosan	
2011	családi adókedvezmény	54,3	66,6	59,1	0,2	**180,2**
2012	családi adókedvezmény	54,2	67,6	61,9	0,5	**184,2**
2013	családi adókedvezmény	54,1	67,3	63,6	0,3	**185,3**
2014	családi adókedvezmény	54,5	66,5	67,3	2,0	190,3
	családi járulékkedvezmény	1,8	5,1	29,8	5,8	42,5
	Összesen	56,3	71,6	97,1	7,8	**232,8**
2015	családi adókedvezmény	56,4	67,6	70,5	0,5	195,0
	családi járulékkedvezmény	2,0	6,1	37,0	0,0	45,1
	Összesen	58,4	73,7	107,5	0,5	**240,1**
2016	családi adókedvezmény	53,0	84,4	74,1	-	211,5
	családi járulékkedvezmény	2,0	12,1	39,0	-	53,1
	Összesen	55,0	96,5	113,1	-	**264,4**

Forrás: NGM

2010-2016 között a családi kedvezménynek is köszönhetően a gyermekes családok nettó átlagkeresete közel másfélszeresére (44,9%-kal), reálkeresete pedig csaknem egyharmadával (29,6%-kal) emelkedett. (A kiskorú gyermeket nem nevelők 33%-os nettó, illetve 19%-os reálbér-emelkedéséhez képest ez több mint egyharmadával, illetve több mint másfélszer magasabb érték.) Ezen belül az egygyermekesek nettó keresete 36,8%-kal, a kétgyermekeseké 46,6%-kal, a három- vagy többgyermekeseké pedig 69,1%-kal emelkedett, reálértelemben pedig 22,4%, 31,2%, illetve 51,2% volt a növekedés. A nagycsaládosok jövedelme nőtt tehát a legnagyobb arányban: nettó értelemben több mint kétharmadával, reálértelemben pedig több mint másfélszeresére.
A családi kedvezménynek hála, egy átlagos gyermekes munkavállaló nettó bére 2016-ban átlagosan 12,8%-kal, havi 22 ezer Ft-tal volt magasabb, mint egy gyermekkel nem rendelkezőé, ami éves szinten csaknem másfél havi plusz keresettel egyenértékű többletet jelent.

A gyermekgondozást segítő ellátás (GYES) harmadik évének visszaállítása és a GYES kibővítése az ikergyermeket nevelő, valamint az örökbefogadó szülők esetében

A GYES alanyi jogon, vagyis előzetes munkaviszonytól vagy más feltételtől függetlenül jár a gyermeket közös háztartásban nevelő anyának vagy az apának a gyermek születésétől (amennyiben a szülő legalább egy éve biztosított volt, és emiatt CSED-re, GYED-re vált jogosulttá, akkor jellemzően kétéves korától) hároméves korának betöltéséig. (Tartósan beteg vagy súlyosan fogyatékos gyermek tizedik életévének betöltéséig jár az ellátás, ikergyermekek esetén pedig tankötelessé válásuk évének végéig.) A gyermek egyéves kora után a szülők helyett a nagyszülő is jogosult lehet a GYES-re, feltéve, hogy a gyermek gondozása, nevelése a szülők háztartásában történik.

A GYES-t fennállása óta ugyancsak sok támadás éri. Egyrészt a mértéke miatt, ami az öregségi nyugdíj legkisebb összege, jelenleg bruttó 28 500 forint, másrészt a munkavállalásra ellenösztönző hatását érte vád, hiszen összege bármennyire is alacsony, sok édesanyát visszatartott attól, hogy újra teljes munkaidőben elhelyezkedjen a munkaerőpiacon, hiszen abban az esetben elvesztette az ellátásra való jogosultságát. A szociálliberális kormány a támogatás összegét 2009-ben a 2008. évi összegben befagyasztotta, azóta azonban a hátrányok jelentős részét sikerült megszüntetni a következő intézkedésekkel:

- 2009-ben a Bajnai-kormány a 2010 májusától született gyermekek esetében egy évvel megrövidítette a GYES időtartamát, ami így csak a gyermek kétéves koráig járt volna, így azok az anyák, akik a megfelelő számú bölcsődei férőhely (amelyek száma mindössze a 3 év alatti gyermekek 12%-át fedte le 2010-ben) hiányában nem tudnak visszatérni munkahelyükre, lényegében ellátás nélkül maradtak volna egy évre, amíg óvodába nem tudták volna őket adni. Ezt a brutális intézkedést kormányra kerülve az elsők között vizsgáltuk felül, így 2010 szeptemberétől újra a gyermek harmadik életévének betöltéséig jár a GYES a szülőnek, a nevelőszülőnek vagy a gyámnak a saját háztartásában nevelt gyermeke után, így átlagosan nettó 308 ezer Ft-ot adtunk vissza az érintett közel 70 ezer családnak. Ez az ellátás teljes „futamidejét" figyelembe véve azzal egyenértékű, mintha annak összegét a másfélszeresére emeltük volna.

- Elismerve – különösképp a többes – ikerszüléssel járó többletterheket, az ezzel járó nehezebb körülményeket, 2011-től a hármas- és többes ikerszületések után a 2010. évi állapottal szemben nem csak kétszeres, hanem a gyermekszámnak megfelelően háromszoros, illetve többszörös GYES ellátás jár: a mindenkori öregségi nyugdíj legkisebb összegének három gyermek után a 300%-át, négy gyermek után a 400%-át stb. kaphatja meg a szülő.

- A háromévesnél idősebb gyermeket örökbefogadó szülők hathatósabb támogatása érdekében 2011-ben bevezettük az örökbefogadói GYES intézményét. Ennek eredményeként a szülőnek lehetősége nyílik arra, hogy a gyermekkel annak családba kerülését követően legfeljebb fél évig otthon maradjon, az összeszokást segítendő, és erre az időszakra ne maradjon ellátás, jövedelem nélkül.

- 2014-től a GYED Extra intézkedéscsomag keretében – mint arról a későbbiekben még részletesen szólunk – lehetővé tettük, hogy a gyermek egyéves (2016-tól már féléves) kora után ne csak heti 30 órában, hanem akár teljes munkaidőben is dolgozhasson a szülő az ellátás mellett. Továbbá azt is bevezettük, hogy amennyiben újabb kistestvér születik a családba, akkor egyszerre mindkét gyermek után folyósítható legyen a GYES ellátás, ne kelljen a nagyobb testvér részére megszüntetni a juttatást. Utóbbi intézkedés a kétgyermekeseknek gyakorlatilag a támogatás összegének kétszeresére emelésével volt egyenértékű.

- Látszólag csak jelképes, ám szimbolikusan nagy jelentőségű lépés volt, hogy 2016-tól átneveztük a GYES-t „gyermekgondozási segély"-ről „gyermekgondozást segítő ellátás"-ra, ami jobban kifejezi ennek a támogatásnak a rászorultsági alapú segélyezéstől való elkülönítését.

A GYED maximális összegének emelése, a szabályozás kedvező változása

A munkaalapú támogatások közé sorolható (legalább egy év biztosítási időszak megléte esetén a gyermek féléves korától kétéves koráig járó) gyermekgondozási díj (GYED) maximális bruttó összege – ami a korábbi átlagkereset 70%-ának felel meg, azonban mivel legfeljebb a mindenkori minimálbér kétszereséig terjedő jövedelem vehető figyelembe, így az ellátás mértéke nem haladhatja meg a mindenkori minimálbér 140%-át – 2010-2018 között 102 900 Ft-ról 193 200 Ft-ra, azaz közel kilenctizedével, 88%-kal emelkedett; a nettó összeg pedig a kétszeresére, 144 900 Ft-ra nőtt. Ezzel is kifejezzük, hogy kiemelten igyekszünk támogatni a felelős gyermekvállalást, a gyermekeik eltartása érde- kében dolgozó, és ezzel közvetve a szélesebb közösség fenntartásához is hozzájáruló családokat; így a jogosan megszerzett munkajövedelemből, a munkahelyen elért karrierszintről az ellátást igénybevevő szülőnek nem kell akkora mértékben visszalépnie, ha gyermeket vállal.

Az ikergyermeket nevelők fokozottabb megbecsülését a GYES mellett a GYED esetében is törekedtünk érvényre juttatni, így a 2014. január 1. után született ikergyermekekre tekintettel egy évvel hosszabb ideig, kétéves kor helyett hároméves korig jár a támogatás.

Szintén pozitív változás a GYED-nél, hogy eltöröltük a Bajnai-kormány által még 2010-ben bevezetett azon szigorítást, mely szerint azoknak a szülőknek, akiknek az előzetes biztosítási jogviszonya nem éri el a másfél évet (amennyi a GYED maximális időtartama), azoknak az ellátás is csak arányosan rövidebb ideig jár. 2016-tól azonban újra mindig a gyermek kétéves koráig jár az ellátás, akkor is, ha a szülő biztosítási ideje másfél évnél rövidebb (de minimum egy év).

A 2014-es GYED Extra intézkedéscsomag fentebb, a GYES-nél már ismertetett vívmányai (korlátlan munkavállalás a gyermek egy-, majd féléves kora után az ellátás mellett, több gyermek esetén több juttatás párhuzamos folyósításának lehetősége) a GYED esetében is bevezetésre kerültek.

Diplomás GYED bevezetése és bővítése

A tanulással eltöltött évek száma a felsőoktatás expanziója következtében az utóbbi évtizedekben megnőtt, és ez sajnos negatív hatással van a gyermekvállalásra, hiszen emiatt éppen a legtermékenyebb korban lévő fiatalok jellemzően későbbre halasztják a családalapítást és a gyermekvállalást is. A korábbi fejezetekben láthattuk, hogy a gyermekvállalás átlagos életkora emelkedő tendenciát mutat, ami azt a veszélyt hordozza magában, hogy a termékeny életciklus lerövidülésével a tervezetthez képest csak kevesebb gyermek születik, rosszabb esetben pedig már egyáltalán nem sikerül a gyermekvállalás. A felsőoktatásban tanuló fiatalok gyermekvállalási szándékait az is hátráltatta, hogy a jelentősebb összegű támogatást nyújtó ellátások (CSED, GYED) munkaviszonyhoz kötöttek, azaz – bár a hallgatói jogviszonyban töltött időből legfeljebb fél év beszámítható – legalább fél év keresőtevékenységet fel kellett mutatni azok igénybevételéhez, ami a nappali tagozatos tanulmányok alatt nem minden esetben sikerült. Így csak a jóval alacsonyabb összegű, alanyi jogon járó GYES-re lehettek jogosultak, amely azonban nem ösztönözte kellőképpen a gyermekvállalást.

Ezt a kedvezőtlen tendenciát kívánta megállítani a Kormány az ún. „diplomás" vagy „hallgatói" GYED 2014-es bevezetésével, amelyre a GYED Extra intézkedéscsomag keretében került sor. 2014. január 1-je óta így a magyarországi egyetemek nappali tagozatán már legalább két

félévet eltöltött hallgatók, vagy ilyen tanulmányaikat legfeljebb egy éve befejezett és a „normál" GYED-hez szükséges egy év biztosítási idővel nem rendelkező pályakezdő diplomások – főszabály szerint az anyák, de amennyiben ők valamilyen okból kiestek a jogosultságból, akkor az apák is – „diplomás GYED"-re lehettek jogosultak gyermekük születésétől annak egyéves koráig. Az ellátás mértéke a „normál" GYED-hez hasonlóan a korábbi kereset 70%-a, azonban keresetként (ellátási alapként) az alapképzésben résztvetteknél a minimálbér, míg a doktori, osztatlan vagy mesterképzésben résztvetteknél a szakmunkás minimálbér összegét kell alapul venni, ami így 2017-ben bruttó 89 250 forint, illetve 112 700 forint, 2018-ban pedig 96 600 forintra, illetve 126 350 forintra emelkedett. Ez értelemszerűen jelentősen (három-, illetve négyszeres mértékben) meghaladja a GYES 28 500 Ft-os összegét, így jóval nagyobb ösztönző erőt jelent. Ezt bizonyítja, hogy a 2014-es bevezetés óta a hallgatói GYED-ben részesülők száma évről évre növekedett: az első évi 393 fő után 2015-ben már 903 fő, 2016-ban pedig már 925 fő részesült ebben a támogatásban, vagyis az eltelt három évben összesen már mintegy 2 200 fiatal gyermekvállalását segítettük.

Annak érdekében, hogy a felsőoktatási hallgatóknak még hathatósabb támogatást nyújtsunk gyermekvállalási terveik megvalósításához, 2018. január 1-jétől az ellátás időtartamát egy évvel, a gyermek kétéves koráig meghosszabbítottuk, azaz a kétszeresére növeltük.

„Testvér GYED/GYES" bevezetése

2014-től – ugyancsak a GYED Extra intézkedéscsomag keretében – sikerült felszámolni a korábbi családtámogatási rendszer azon igazságtalan, a rövid időn belüli újabb gyermekvállalást büntető elemét, miszerint amennyiben a meglévő gyermek mellett három éven belül újabbat vállalnak a szülők, akkor az idősebb gyermek után járó családtámogatási ellátás (GYED vagy GYES) folyósítását meg kellett szüntetni, és csak a legkisebb gyermek után járó ellátást (csecsemőgondozási díjat – CSED-et vagy GYES-t) lehetett folyósítani, vagyis családonként egyszerre csak egy gyermek után járt pénzbeli támogatás, holott nyilvánvaló, hogy mindegyik gyermek gondozása, nevelése egyformán anyagi kiadással jár a szülőknek. Ezt a téves gyakorlatot megszüntettük, így ma már több gyermek után – testvér születése után az idősebb testvér és az újszülött esetében egyaránt – folyósíthatóak a családtámogatási ellátások, ami jelentős – akár több százezer forintos, sőt milliós nagyságrendű – segítséget jelent a többgyermekes szülők számára, s egyfajta „testvér prémiumként" hozzájárul ahhoz, hogy a szülőknek ne kelljen pusztán anyagi okok miatt több évet várni a vágyott kistestvér megszületésére. (A GYES esetében – mivel az alanyi jogon járó ellátás – ugyanakkor rögzítésre került, hogy egyszerre legfeljebb két gyermek után folyósítható a juttatás, ide nem értve az ikergyermekek esetét.)

A változtatás következtében, ha például egy családba a gyermek másfél éves korában még egy testvér születik, az idősebb testvér után – az új kistestvérre tekintettel járó ellátások mellett – a GYED teljes összege jár továbbra is kétéves koráig, majd a GYES hároméves korig.

A módosítás bevezetésével évről évre több újabb gyermeket vállaló családnak tudtunk még hatékonyabb segítséget nyújtani: 2014-ben 17 852, 2015-ben 23 808, 2016-ban pedig már 25 759 szülő vett igénybe egyszerre több családtámogatási ellátást gyermekei után.

Babakötvény bevezetése

A gyermekvállalás fontosságát, a gyermekes szülők támogatását, illetve a gyermekek jövőjéről való gondoskodást jelképezi a 2013. december 1-jétől bevezetett Babakötvény. A Babakötvény a még 2006-tól bevezetett hasonló, ám korlátozottabb megtakarítási lehetőséget, a Start-számlát egészítette ki. Az intézkedés lényege, hogy minden újszülött részére a Kincstárnál automatikusan megnyitott Start-értékpapírszámlán felhalmozott összegeket 19 éves futamidejű állampapírba fektetik. A Start-számlára az első, kezdő 42 500 Ft-os támogatási összeget (az ún. „életkezdési támogatást") az állam helyezi el a gyermek javára, majd ezt követően a szülők ezt évente további befizetésekkel egészíthetik ki – csak ez esetben kerül sor az ún. Start-értékpapírszámla megnyitására, az induló támogatás addig csak egy kincstári letéti számlán kamatozik az inflációval megegyező, tehát kamatprémium nélküli, alacsonyabb hozamszinten –, amelyek után az állam 10%-os mértékű, de legfeljebb évi 6 ezer Ft támogatást, továbbá az infláció mértékét 3%-kal meghaladó hozamot is fizet.

5/3. ábra – KINCSTÁRI ÁLLAMPAPÍR-ÉRTÉKESÍTÉSI EREDMÉNYEK, 2017

	Állomány 2016.12.31-én (Mrd Ft)	Állomány 2017.03.31-én (Mrd Ft)	I. negyedév változása	Állomány 2017.06.30-án (Mrd Ft)	I. félév változása
Kincstári Start-értékpapírszámla	115,683	122,522	5,91%	127,905	10,57%
Babakötvény	27,432	30,612	11,60%	32,525	18,57%

Forrás: MÁK

Az így összegyűlt, kamatokkal növelt megtakarítást a 18. életévét betöltött gyermek veheti fel, és jogszabályban meghatározott célokra – tanulmányokra, lakhatásra, pályakezdésre, gyermekvállalás feltételeinek megteremtése – fordíthatja. Amennyiben az induló összegen felül nem érkezik egyéb befizetés, akkor a jelenleg hatályos kondíciók szerint a futamidő végén a gyermek csupán 128 500 Ft-ot vehet fel, havi 1 000 (évi 12 000) Ft szülői befizetés esetén a végösszeg 574 200 Ft, amennyiben pedig az állami támogatás maximális kihasználására alkalmas havi 5 000 (évi 60 000) Ft-os befizetést teljesítik, akkor 2 339 000 Ft a felvehető megtakarítás, ami már számottevő összeget jelent (utóbbi esetben az állami támogatással és a hozammal nagyjából megkétszereződik a szülői befizetések összege).

A korábbi, 2013 előtti rendszerhez képest a Babakötvény fő változást abban hozott, hogy egyrészt a befizetések összege korlátlanná vált (korábban havi 10 ezer, évi 120 ezer Ft-nál több befizetést nem lehetett teljesíteni), így, noha évi 60 ezer Ft felett már az állami támogatás nem jár, de a kamatprémium igen, így igen kedvező hozamfeltételekkel tudják a szülők gyermekeik jövőjét magasabb befizetések mellett megalapozni. A másik főbb változás, hogy újonnan már kizárólag a Magyar Államkincstárnál lehet Start-számlát nyitni, ami biztonságosabb hátteret biztosít ezeknek a befektetéseknek (korábban a kereskedelmi bankok vezették ezeket a számlákat).

A bevezetés óta a Start-számlák száma négy és félszeresére nőtt (átlagosan 93 ezer gyermek számára vezet a Kincstár Start-számlát). A különböző kincstári értékpapírok körében – amelyek a legbiztonságosabb megtakarítási formának számítanak – a legnagyobb mértékben a Babakötvény állománya emelkedik, és így 2017. június 30-ra elérte a 32,5 milliárd forintot. Ez azonban a letéti számlákon szereplő teljes, 127,9 milliárd Ft-nak csak mintegy egyötöde, vagyis ekkora az az arány, amelyek után ténylegesen befizetést is teljesítettek a szülők. Ezzel egybecseng, hogy a Magyar Államkincstár adatai szerint 2017. I. félévében összesen 47 876 kincstári letéti számla megnyitására került sor az új élveszületések után, miközben ezek közül csak 11 903 esetben, azaz minden negyedik gyermeknél került sor szülői befizetésre és ezzel a Start-értékpapírszámla megnyitására, a megtakarítások Babakötvénybe fektetésébe.

Mindazonáltal a Babakötvény – különösen a jelenlegi alacsony piaci hozamkörnyezetben – egy kiemelkedően jó megtakarítási, befektetési lehetőség a felelős szülők számára ahhoz, hogy felnövekvő gyermekük jövőjét, életkezdését anyagilag is megalapozzák.

Lakáshitel-tartozások csökkentése a harmadik vagy további gyermeket vállaló családok részére

A 2002-2010 közötti időszak pénzügypolitikai irányítása által elkövetett egyik legkárosabb döntés a támogatott forintalapú lakáshitelezés felszámolása volt, amely a lakosságot 2004-től kezdődően az alacsony kamatozású, ugyanakkor árfolyam-kockázatot jelentő devizahitelek felvétele felé terelte. 2008 augusztusában, a világgazdasági válság kirobbanásakor a magyar háztartások lakáscélú hiteleinek állománya mintegy 3 400 milliárd Ft volt, melynek több mint fele (53%-a),

1 800 milliárd Ft devizában (elsősorban svájci frankban) állt fenn. Ehhez adódott hozzá a szabad felhasználású, de nagyrészt szintén ingatlanvásárlási célt szolgáló jelzáloghitelek 1 600 milliárd Ft-os összege, melynél a devizaarány még magasabb, 98% volt. Összességében tehát mintegy 5 ezer milliárd Ft-os jelzáloghitel tartozás épült fel a lakosságnál, amely a GDP közel egyötödét (18%-át) tette ki.
A 2010. nyár elején bekövetkezett kormányváltásig a helyzet drasztikusan romlott: a forint árfolyamának az euróhoz képest mintegy 20%-os, a svájci frankhoz képest közel 50%-os gyengülésének, valamint a kockázati felárak a hitelkamatokba is átgyűrűző emelkedésének hatására a lakosság jelzáloghitel-tartozása kb. 40%-kal, közel 7 ezer milliárd Ft-ra ugrott; ebből a devizatartozás 2 ezer milliárd Ft-tal, 5 300 milliárd Ft-ra, részaránya 70%-ról 77%-ra növekedett. Ennek hatására a fizetésképtelen, nem teljesítő adósok száma is folyamatosan emelkedni kezdett.

Az új kormányzat – elődje tétlenkedésével szemben – határozott és gyors intézkedések sorozatát hozta a katasztrófával fenyegető helyzet stabilizálása, az adósságcsapdába került családok terheinek enyhítése érdekében:

1. Hitelezési feltételek átlátható és a prudens teljesítést elősegítő módon történő meghatározása további háztartások adósságcsapdába kerülésének megelőzése érdekében (devizahitelezés devizában fennálló jövedelemhez kötése, a folyósítható hitelnagyság ingatlan értékére vetített arányának, valamint a törlesztőrészleteknek a jövedelemarányos rögzítése, egyoldalú szerződésmódosítások szigorítása, „fair bankokról" szóló törvény);

2. Az adósságteher ésszerű és méltányos enyhítését szolgáló intézkedések a még teljesítő, fizetőképességüket többé-kevésbé megőrző ügyfelek esetében (kedvezményes végtörlesztés, árfolyamgát, a bankok elszámoltatása keretében a tisztességtelenül felszámított összegek visszatérítése a lakosságnak, forintosítás);

3. A legkiszolgáltatottabb helyzetben lévő, már törleszteni nem tudó, „bedőlt" hitelekkel rendelkező, sokszor otthonuk elárverezésével, kilakoltatással fenyegetett családok helyzetének kezelése (árverési és kilakoltatási moratórium, Nemzeti Eszközkezelő felállítása a bajbajutott adósok ingatlanainak megvásárlására, magáncsőd bevezetése).

2010-től napjainkig tehát a Kormány számos intézkedést hozott a jelzálog alapú hitelekkel – elsősorban devizahitelekkel – rendelkező háztartások megsegítése, helyzetének könnyítése érdekében, és sikerült is komoly eredményeket elérni a terhek csökkentése terén. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a sokféle komplex intézkedés egyike sem célozta kifejezetten azokat a hitelfelvevő háztartásokat, ahol kiskorú gyermeket is nevelnek a szülők: az egyes lépések vagy valamennyi adósra, vagy azoknak egy – más szempontok, pl. a hitel devizaneme, a fizetőképesség szintje stb. szerint – meghatározott körére terjedtek ki. Miközben tény, hogy egyrészt a gyermeket nevelő családok kiszolgáltatottsága, sérülékenysége az eltartottak nagyobb számából adódóan általában nagyobb, másrészt pedig a fennálló hiteltartozás törlesztése sokszor akkora anyagi és pszichés terhet jelent a családok számára, hogy bár szeretnének, mégsem mernek/tudnak további gyermekeket vállalni. Sokszor pedig a nagyobb lakásba költözés lenne a feltétele a család bővítésének, és ezt gátolja, nehezíti a meglévő ingatlanon fennálló hiteltartozás.
Jelenleg mintegy 955 ezer – közel egymillió – háztartás rendelkezik jelzálog alapú lakáshitel-tartozással 5 151 milliárd Ft összegben (ezek több mint kétharmada lakáscélú, a fennmaradó közel egyharmad pedig szabad felhasználású hitel), az egy családra jutó átlagos tartozásösszeg tehát 5,4 millió Ft. Ebből mintegy 352 ezer család, az összes hiteladós 37%-a nevel egy vagy több gyermeket, a rájuk eső tartozás pedig 2 053 milliárd Ft, a teljes állomány 40%-a; vagyis a gyermekes családok fejenkénti átlagos tartozásállománya mintegy 13%-kal magasabb, mint a gyermeket nem nevelőké.

Tekintettel erre a jelentős lakáscélú jelzáloghitel-állományra, ezeket a családokat a meglévő tartozás egy részének állami átvállalásával is jó eséllyel lehetséges támogatni. Hiszen ezzel egyrészt jelentős elköltheto jövedelmük szabadul fel, másrészt esetleges további lakáscéljukat (nagyobb ingatlanba költözés) is könnyebben valósíthatják meg, ami zöld utat nyithat sokuk számára a további gyermekek vállalásának irányába is. Ennek során mindenekelőtt a már jelenleg is több gyermeket nevelő szülők terheinek csökkentésére indokolt törekedni, hiszen egyrészt a családi jövedelemhez képest itt a legmagasabbak a megélhetéshez szükséges kiadások, másrészt a lakásbővítés vagy nagyobb ingatlanba költözés szükségessége is itt merülhet fel a leginkább.

5/4. ábra – A HÁZTARTÁSOK LAKÁSHITEL-TARTOZÁSÁNAK ÁLLOMÁNYA GYERMEKSZÁM SZERINTI BONTÁSBAN

Gyermekek száma	Állomány (milliárd Ft)	Szerződések száma (ezer db)	Háztartások száma (ezer db)
0	3 098	592	588
1	882	173	152
2	715	138	137
3	240	44	38
4 vagy több	216	45	39
Összesen	**5 151**	**991**	**955**

Forrás: MNB

Ezért 2018. január 1-jétől lehetővé tettük, hogy a harmadik vagy többedik gyermeket vállaló családok minden újonnan született gyermek után 1-1 millió forinttal csökkenthessék lakáshitel-tartozásukat, ami a gyermekes családok esetében a tartozásösszeg átlagosan közel egyötödével (18%-kal) való csökkentését eredményezné. Az intézkedés a felsoroltak közül mintegy 214 ezer, jelenleg is két vagy több gyermeket nevelő családot, az összes hiteladós háztartás mintegy 22%-át, és a gyermeket nevelők 61%-át érintené kedvezően, akik évi 15-20 milliárd Ft közötti összegben élhetnek majd a kedvezménnyel.

A jelentős összegű jóváírás bevezetésétől azt várjuk, hogy a hiteltartozással rendelkező két- vagy többgyermekes családok a csökkenő törlesztési terhek reményében nagyobb arányban mernek majd újabb gyermek(ek)et vállalni.

Diákhitel-tartozások csökkentése gyermekvállalás esetén

A családalapítás, gyermekvállalás időpontja az elmúlt évtizedekben – mint láttuk – jelentősen kitolódott. A nemzetstratégia célja, hogy a leginkább termékeny korban lévő fiatalokat támogassa a családalapításnál is, elhárítva azokat az akadályokat, amelyek ennek útjában állnak. Ellenkező esetben a gyermekvállalás időbeni halasztódásával egyre csökken az esélye annak, hogy a vágyott gyermekek ténylegesen meg is szülessenek.
Fontos cél, hogy a középosztálynak azt a rétegét, amelyik életének első időszakát elsősorban tanulással tölti el, hogy később azt a saját és a társadalom javára fordítsa, támogassuk annak érdekében, hogy – egyebek mellett – családalapítási, gyermekvállalási céljaikat is megvalósíthassák. A pályakezdő fiatalok kiemelt anyagi támogatása már csak amiatt is indokolt, mivel nekik a munkába állást követő első években jellemzően alacsonyabb a jövedelmük, kevésbé megoldott a lakhatási helyzetük, ezért értelemszerűen behatároltabbak a lehetőségeik a gyermekvállalás terén is. Ezeket a hátrányokat kormányzati eszközökkel kompenzálni szükséges.

Kézenfekvő, hogy a már meghirdetett olyan intézkedésekhez hasonlóan, mint a „diplomás GYED" bevezetése vagy időtartamának jövő évi meghosszabbítása, a további megoldások keresésében is a felsőoktatási intézménybe járó, vagy friss diplomás pályakezdő, túlnyomó részben 30 éven aluli fiatalokat jelöljük meg elsődleges célcsoportként. E korosztály jelentős része tanulmányai folytatásához jelentős összegű hallgatói hitelt vett igénybe, így annak törlesztése számukra nem elhanyagolható pénzügyi terhet jelent, ami sok esetben családalapítási, gyermekvállalási terveik megvalósítását is gátolhatja, késleltetheti.
A 2001 óta létező hallgatói hitelrendszernek jelenleg két fő eleme van: az egyik az indulástól kezdve létező, mind állami finanszírozású, mind önköltséges hallgatók számára elérhető szabad felhasználású hiteltípus („Diákhitel 1"), melynek havi összege a hallgató választása szerint 15-70 ezer Ft között lehet, és főszabály szerint legfeljebb 11 tanulmányi félév időtartamára (5 és fél évre vehető fel. A havi törlesztőrészlet minimális összege az első két évben a minimálbér 6%-a (2018-ban 8.280 Ft), az ezt követő években pedig a két évvel korábbi bruttó kereset (jövedelem), ilyen hiányában továbbra is a minimálbér 6%-a, de a volt hallgató ennél magasabb összegű (elő) törlesztést is bármikor teljesíthet. A Diákhitel 1 jelenleg érvényes kamatmértéke 2,30%
A másik elem a 2012-től bevezetett kötött felhasználású, kizárólag a költségtérítéses (önköltséges) hallgatók képzési díjának megfizetésére fordítható „Diákhitel 2" hiteltípus, amelyben a másik formával ellentétben nem maga a hallgató részesül közvetlenül, hanem azt a képző intézmény

részére utalják át. Mértéke nincs maximálva, a képzési díj akár teljes összege is lehet; időtartama a Diákhitel 1-ével megegyezik. A törlesztőrészlet mértéke a tartozás összegétől függően az első két évben a minimálbér, majd a két évvel korábbi átlagkereset 4-11%-a. Az állam a Diákhitel 2-t felvevő hallgatók részére ka- mattámogatást fizet, a tényleges ügyleti kamat mértéke így 2018. január 1-től 0% (vagyis kamatmentes hitelről van szó). A visszafizetést mindkét hiteltípus ese- tében a hallgatói jogviszony megszűnését, de legfeljebb a 45. életév betöltését követően kell megkezdeni.

Jelenleg a Diákhitel Központ adatai szerint összesen 196 ezer fiatalnak van Diákhitel tartozása, 273 milliárd Ft összegben; az egy főre jutó tartozásösszeg a Diákhitel 1 esetében 1,387 millió Ft, a Diákhitel 2-nél 907 ezer Ft, átlagosan 1,391 millió Ft. A hallgatók túlnyomó része (87%, 171 ezer fő) csak Diákhitel 1, 8%-uk (16 ezer fő) csak Diákhitel 2, 5%-uk (9 ezer fő) pedig mindkét féle szerződéssel rendelkezik. A fiatal diplomások számára tehát komoly segítség lehet a gyermekvállalásnál a fennálló, akár több milliós diákhitel-tartozás mérséklése vagy akár elengedése.

Ennek érdekében 2018. január 1-jétől a gyermeket vállaló és Diákhitel-tartozással rendelkező családok jelentős segítséget kapnak. Ennek egyik eleme, hogy abban a családban, ahol az édesanyának Diákhitele van, már a várandósság harmadik hónapjától kezdve három évre felfüggesztjük a tartozás törlesztését, és ezalatt a kamatok halmozódása is szünetel. A második elem, hogy ezen felül a második gyermek megszületésekor elengedjük a tartozás felét, a harmadik gyermek megszületésekor pedig a tartozás teljes összegét.

Az adatok szerint összesen mintegy 116 ezer Diákhitel-tartozással rendelkező nő családjának szól ez a lehetőség. Közülük mintegy 13 ezren nevelnek legalább egy, és 5 ezren két vagy több gyermeket, tehát ők azok, akik a hitelmérséklés vagy -elengedés lehetőségével is élhetnek. Ez esetben is a nagycsaládos életformát választó, vagyis harmadik (vagy három meglévő gyermek esetén további) gyermeket vállaló fiatal családokat részesíti az intézkedés a legnagyobb támogatásban, hiszen tartozásuk teljes összege elengedésre kerül. Az intézkedés hatására idén várhatóan mintegy 1 milliárd forint marad a gyermeket vállaló édesanyáknál és családjuknál, jelentős mértékben, több százezres, vagy akár milliós nagyságrendben csökkentve tartozásállományukat, s ezzel számottevően javítva mozgásterüket a gyermekvállalás és -nevelés terén.

Első házasok kedvezményének bevezetése

A fentiekben előresoroltuk a gyermekvállalást támogató intézkedések ismertetését, noha a családalapítás, a házasságkötések ösztönzése nemkülönben fontos feladat és kihívás. Annál is inkább, mivel a gyermekvállalás szükséges feltétele a stabil, biztos családi, párkapcsolati kötelékek megléte. A KSH 2015-ös adatai szerint a gyermekek túlnyomó többsége, 89%-a – tízből kilenc gyermek – párkapcsolatból, ezen belül 58%-uk – tízből hatan – házasságból születik. Noha 2015-ig folyamatosan növekedett (utána 2016-ban már ismét csökkenésbe fordult) a házasságon kívül született gyermekek száma és aránya, a házasságban élő nők termékenységi rátája még mindig másfélszerese a nem házastársi kapcsolatban élőkének: míg 100 házas nő átlagosan 179 gyermeket szül, addig az élettársi kapcsolatban élők csak 120-at.

5/5. ábra – ÉLVESZÜLETÉSEK MEGOSZLÁSÁNAK ALAKULÁSA AZ ANYA CSALÁDI ÁLLAPOTA SZERINT, 1990-2016.

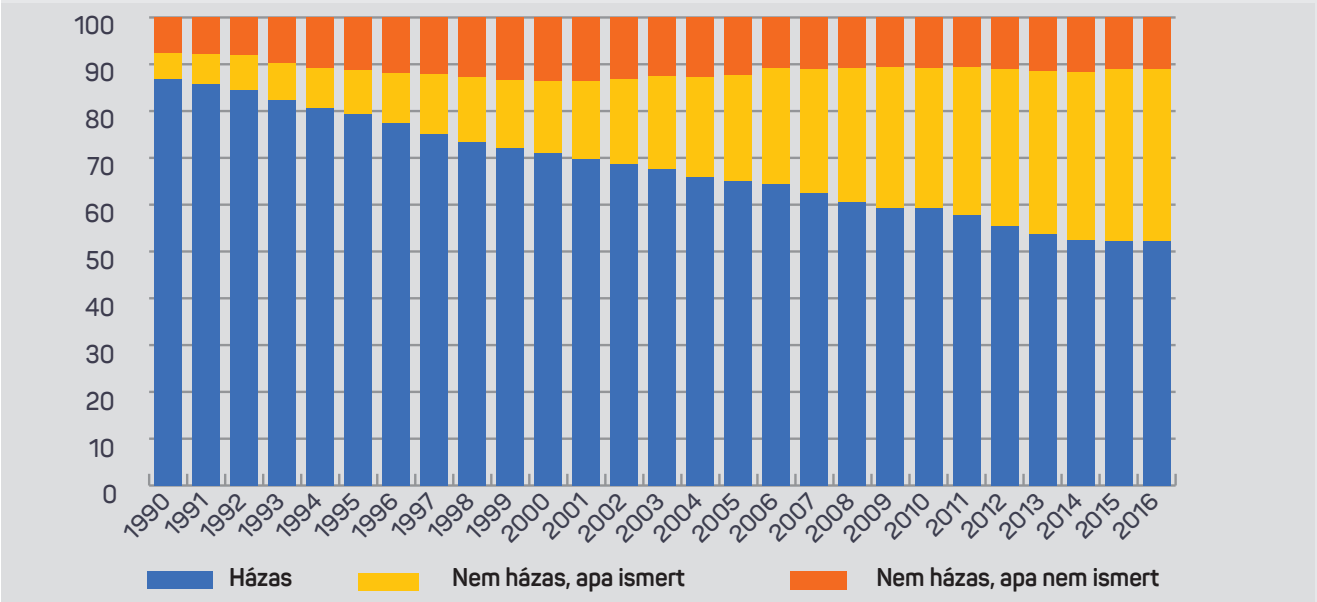

Forrás: KSH

A hazai kedvezőtlen demográfiai és családalapítással, párkapcsolatokkal kapcsolatos folyamatok egyik legszomorúbb és sajátosan magyar jellemzője, hogy az egész témakör pártpolitikai viták színterévé vált. Ezekben a nemzeti közügyekben, amelyeknek leginkább egységbe kellene fognia a pártok politikusait, a közmegegyezés hiánya tragikus méreteket öltött. Míg a polgári-konzervatív politikai oldal számára a család, a gyermekvállalás a nemzeti sorskérdések közül az egyik legfontosabb, addig a baloldal számára mindössze szociálpolitikai, sőt puszta segélyezési kérdéssé vált.

Ez az átpolitizáltság jól látszik a házasságkötések számának alakulásán is. A házasságkötésre, csakúgy, mint más - a remények szerint -, az egész életre szóló döntésekre jellemző, hogy azt a hosszú távú várakozások, remények, lehetőségek alapján hozzák meg, és így az aktuális politikai rendszer hatása kimutatható a statisztikákban is. A 2010-ben hivatalba lépett polgári kormány – mint azt az előzőekben már bemutattuk – felismerte, hogy a magyarországi demográfiai helyzet javításának alapja a házasságnak, mint a család hagyományos alapintézményének a megerősítése, különösen, hogy abban az évben történelmi mélyponton volt a magyar fiatalok családalapítási kedve. A házasság fogalmának leértékel(ődd)ése Európában olyan mértékű volt – és az is a mai napig –, hogy a család, a házasság érdekében tett intézkedések azonnal a magánéletet érintő súlyos beavatkozásnak minősültek, ellenben az azt támadó, fontosságát, szerepét megkérdőjelező kijelentések, kezdeményezések csak a „szabad gondolkodást", a „vélemények pluralitását" testesítik meg, ezért „beleférnek a szólás szabadságába".
Tisztában voltunk azzal, hogy ezt a káros, értékromboló folyamatot csak úgy lehet megállítani, ha határozottan kiállunk a család, a házasság védelmében, vállalva az ezzel járó támadásokat is. Ezzel erőt, segítséget adhatunk azon más európai és világszervezeteknek, magánszemélyeknek, akik szintén állást foglalnának a házasság, a családalapítás érdekében, ha ehhez megfelelő támogatást, szolidaritást éreznek.

A házasság intézményének Alaptörvényben és a családvédelmi törvényben foglalt védelme, fontosságának, szerepének, megbecsültségének hangsúlyozása, a családbarát politikai és közgondolkodás biztos alapot, ösztönzést adhat, hogy a fiatalok könnyebben, hamarabb dönthessenek az életre szóló elköteleződés mellett. A családok és a gyermekvállalás érdekében hozott intézkedések között azonban arra is szükség van, hogy közvetlenül támogassuk az első lépés, a házasságkötés létrejöttét, hogy kéz-

zelfogható, anyagi formában is kifejezzük az egész társadalom felé a házasság intézménye irányába tanúsított megbecsülésünket. Ennek érdekében vezettük be 2015. január 1-jétől az első házasok kedvezményét.

A kedvezmény keretében minden olyan újonnan házasságot kötő pár, ahol legalább az egyik félnek ez az első házassága, összesen havi 5 000 forint kedvezményt érvényesíthet két éven keresztül a személyi jövedelemadójából, vagyis ennek a sajátos „állami nászajándéknak" az összege együttesen legfeljebb 120 ezer Ft-ot tesz ki.
Az intézkedésnek azonban legalább ilyen fontos az eszmei üzenete is minden frissen házasodó, illetve házasságot tervező pár számára, azt sugallva, hogy a házasságkötés – habár egyéni, személyes döntés – következményeit, a gyermekek reménybeli vállalását tekintve az ország, a nemzet jövőjére is jelentős hatással van; a társadalom pedig elismeri és támogatja ezt az elköteleződést.

A kedvezmény már 2015-ben nagyon népszerű lett, év végére csaknem 21 ezer család igényelte, ezzel az adóalapjukat 3,1 milliárd forinttal csökkentve, és így összesen 506 millió forint kedvezményt véve igénybe; így a megtermelt jövedelemnek ez a hányada a friss házasoknál maradhatott. 2016-ban még nagyobb létszám, 54 ezer fiatal házas igényelte a kedvezményt, amivel az adóalapjukat az előző évinél ugyancsak jelentősebb összeggel, 14,5 milliárd forinttal, a fizetendő adójukat pedig 2,2 milliárd forinttal tudták csökkenteni.

Az első házasok kedvezményének feltételeit a Kormány 2017-től még tovább könnyítette. Eddig, habár elvileg két évig járt a kedvezmény, ha gyermekáldás köszöntött a családra, akkor a családi kedvezmény felváltotta az első házasoknak járó támogatást, így a két kedvezményt nem lehetett egyszerre igénybevenni. Ez a – valószínűleg a gyermekvállalást nem csökkentő, de mégis igazságtalan – feltétel tavaly januártól már nem érvényes, vagyis mindenképp két évig jár a havi adóalap-csökkentés, akkor is, ha időközben gyermek születik a családba. Ráadásul a kedvezményt visszamenőleg, akár a 2015-ös évre is igényelheti az, akinek akkor a gyermekáldás miatt annak igénybevételi lehetőségét megszüntették.

5.1.2. MUNKA ÉS CSALÁD ÖSSZEEGYEZTETÉSÉVEL KAPCSOLATOS PROBLÉMÁK LEKÜZDÉSÉT SZOLGÁLÓ INTÉZKEDÉSEK

A család és a munka összeegyeztetésének, a nők képességei kihasználásának a munkaerőpiacon, az egyéni karrier építése lehetőségének a családdal összhangban nagy ösztönző ereje van a gyermekvállalás tekintetében. Nyugat-Európában, ahol a nők foglalkoztatási rátája magas, és jelentős részük, minden harmadik édesanya részmunkaidőben, valamint ezen kívüli egyéb rugalmas foglalkoztatási formákban (pl. távmunka) dolgozik, szignifikánsan magasabbak is a termékenységi mutatók, mint hazánkban és a legtöbb közép-kelet-európai országban, ahol a részidős foglalkoztatás aránya jellemzően 10% alatti. Ugyanis ha a nőknek megfelelő feltételek állnak a rendelkezésükre ahhoz, hogy a gyermekvállalás után rugalmasan, igényeiknek megfelelően visszatérhessenek a munkaerőpiacra, akkor gyermekvállalási szándékaikat nem fogja hátráltatni a jövedelemkieséstől vagy a munkahelyi ambíciók, előmenetel feladásától való félelem. A részmunkaidőben dolgozó nők aránya azonban hazánkban 2010-ben mindössze 7,6% volt, miközben az Európai Unió átlaga ennek négyszerese, 30,7% volt (ezen belül Hollandiában 74,9%, Németországban 45,3%, Ausztriában 42,6%, Belgiumban 41,9%, az Egyesült Királyságban 40,4%), tehát itthon ennek a munkavégzési formának a gyakorlata, kultúrája széleskörűen még nem alakult ki. Azt se felejtsük el, hogy a gyermeknevelés melletti munkavégzés lehetősége nem csak a karriercélok megvalósítása miatt jogos elvárás, hanem azért is, mert – Európa legtöbb országához hasonlóan – ma már egy minimum másfél keresős modell jövedelméből tudja a család a megfelelő anyagi feltételeket biztosítani.
Szintén akadályozta a kisgyermekes anyák munkába való visszatérését a megfelelő gyermekelhelyezési feltételek hiánya, amely pedig az említett nyugati országokban nagy arányban biztosítva van, sőt alapvető kritériuma annak, hogy az anyák a kisgyermek mellett a család és a munka összeegyeztetését meg tudják oldani. Magyarországon azonban a 3 év alatti kisgyermekek csupán 12%-a számára állt rendelkezésre a bölcsődei rendszerben férőhely (mintegy 37 ezer db), ráadásul ez is jelentős részben a baloldali kormányzat azon 2010-es intézkedéséből fakadt, melyben a bölcsődei csoportlétszámokat adminisztratív úton – vagyis a kapacitások tényleges bővítése nélkül – megemelték, ami nyilvánvalóan nem volt elégséges.

Harmadrészt a családtámogatási rendszer munkavállalás szempontjából ellenösztönző logikája is hátráltatta, sőt büntette a nők munkábaállását, hiszen ha ezt a gyermek hároméves kora előtt, s főleg teljes munkaidőben kívánták megtenni, akkor megvonták tőlük a családtámogatási ellátások (GYED, GYES) folyósítását.

2010-ben tehát az új kormánynak komplex lépéseket kellett tennie ennek a hátrányos szabályozási környezetnek a lebontása, valamint a munkavállalás és a családi feladatok összehangolásának megkönnyítése érdekében; olyanokat, amelyek egyben tiszteletben tartják és segítik a családok saját, szubjektív élethelyzetükből fakadó választási szabadságának az érvényesülését az ezzel kapcsolatos döntések meghozatalánál.

A gyermekvállalási döntések és a munkaerőpiac

A termékenységgel foglalkozó szakirodalom az elmúlt években egyre inkább azt mutatta ki, hogy a családok nagyobb valószínűséggel vállalnak gyermeket, ha az anya munkaerőpiacra való visszatérése biztosított. Az első gyermek vállalását, illetve annak időzítését a nők és a férfiak esetében is nagymértékben meghatározza a munkapiaci kötődés erőssége (Dribe & Stanfors, 2009). Európában leginkább az dönti el, hogy egy országban a gyermekvállalási kedv magasabb vagy alacsonyabb az átlagnál, hogy a családok vállalják-e a második gyermeket. Míg a magas fertilitású országokban a második gyermek megszületése leginkább azon múlik, hogy a nő stabil foglalkoztatási viszonyban van-e, addig az alacsony fertilitású országokban ez az összefüggés nem ennyire egyértelmű, ami a munka és a család összehangolásának nehézségeire hívja fel a figyelmet. Szimulációs vizsgálatok kimutatták, hogy a különféle szakpolitikák közül a bölcsődei és óvodai férőhelybővítés hat leginkább pozitívan a családbővítésre, mivel ez erősíti legjobban a nők foglalkoztathatóságát. (Greulich, Thevenon, & Guergoat-Lariviere, 2015; Luci-Greulich & Thévenon, 2014).

5/6. ábra – TERMÉKENYSÉG, FOGLALKOZTATÁS ÉS CSALÁDPOLITIKA AZ OECD ORSZÁGAIBAN (2013)

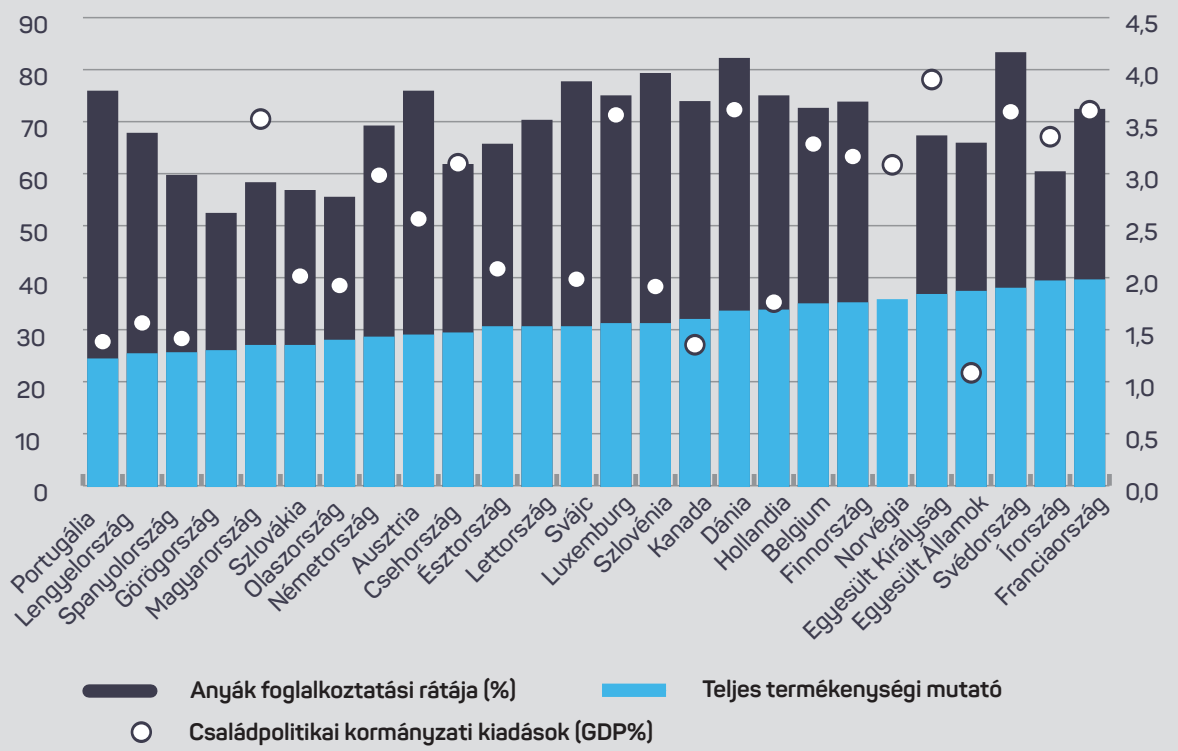

Forrás: OECD Family Database, 2017

5/7. ábra – FOGLALKOZTATÁSI RÁTA VÁLTOZÁSA NEMEK SZERINT EGYES ORSZÁGOKBAN, 2010-2016.

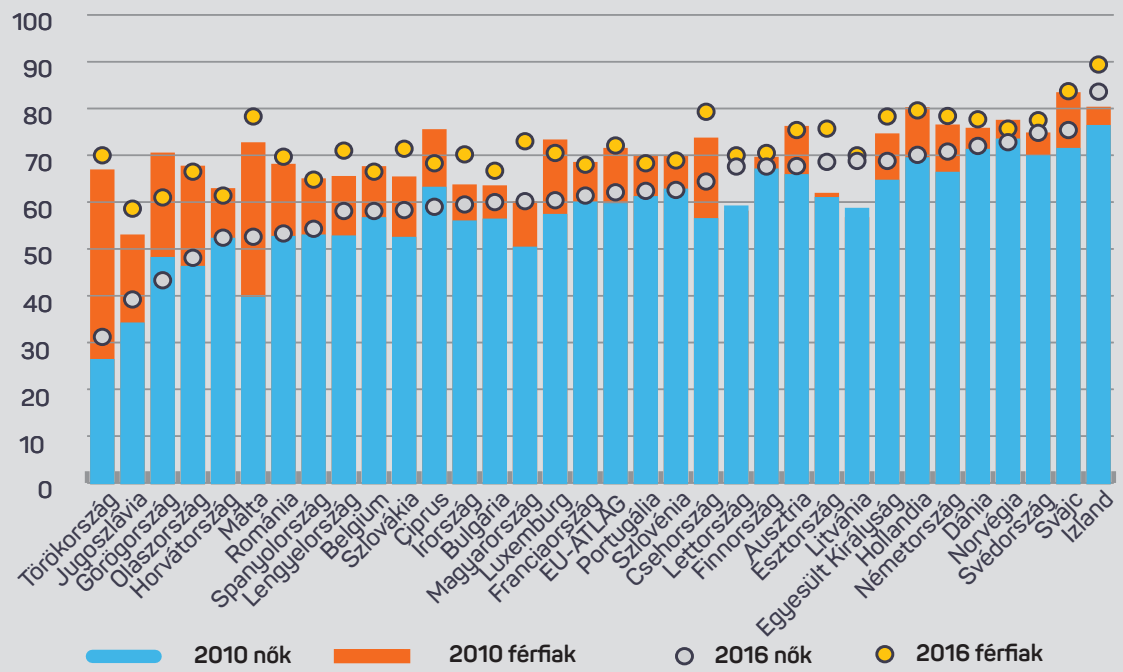

Forrás: Eurostat

A kisgyermekes anyák munkaerő-piaci helyzete Magyarországon

A 2010-2016 közötti időszakban a magyar nők munkaerő-piaci helyzete jelentősen javult, noha nem annyira, mint a férfiaké. A nők munkaerő-piaci aktivitása kisebb mértékben, 56,6-ról 63,5%-ra emelkedett, s így a férfiakhoz képest az aktivitási rátában tapasztalható lemaradás 11,8 százalékpontról 13,5 százalékpontra nőtt. Ugyanebben az időszakban a munkanélküliségi ráta a férfiak és nők esetében egyaránt jelentősen, 11%-ról 5%-ra csökkent, nagyjából azonos ütemben. Ezalatt a nők foglalkoztatási rátája 50-ről 60%-ra nőtt, míg a férfiaké 60-ról 73%-ra, így a foglalkoztatásban is növekedett a férfiak előnye. A nők foglalkoztatási rátáját tekintve hazánk az EU többi tagországához viszonyítva 2010-ben még jelentősen le volt maradva, azonban 2016-ra sikeresen felzárkóztunk, és az EU-átlaghoz képest meglévő 9 százalékpontos női foglalkoztatási különbséget 2 százalékpontra tudtuk csökkenteni.

A 3 év alatti gyermekek szülei esetében a legszembetűnőbb a férfi-női foglalkoztatási különbség, ahol a férfiak magas, 80% fölötti foglalkoztatási rátája ellensúlyozza a nők keresetének átmeneti kiesését. Ennél komolyabb problémát jelez, hogy az óvoda megkezdését, és az iskolai beiratkozást követően, valamint a 18 éven aluli gyermekkel nem rendelkezők körében is stabilan 9 százalékpontos a nők foglalkoztatási hátránya. A foglalkoztatási adatokat életkor szerint is megbontva azt láthatjuk, hogy a 25-35 éves korosztályban a gyermektelen férfiak és nők foglalkoztatási rátája ugyanúgy 89%, vagyis azok körében, akik 35 éves korukig nem vállalnak gyermeket, nem tér el a foglalkoztatottság a nemek között. Ezek alapján a tartós foglalkoztatási eltérések okait a gyermekvállalás időszakában, valamint az eltérő nyugdíjszabályokban kell keresni. A nők egész munkaerő-piaci életútjára negatívan hat a gyermekvállalás időszakában elszenvedett munkaerő-piaci hátrány, a munkától távol töltött hosszú idő.

5/8-11. ábra – A NŐK ÉS FÉRFIAK EGYES MUNKAERŐ-PIACI MUTATÓINAK VÁLTOZÁSA MAGYARORSZÁGON, 2010-2016

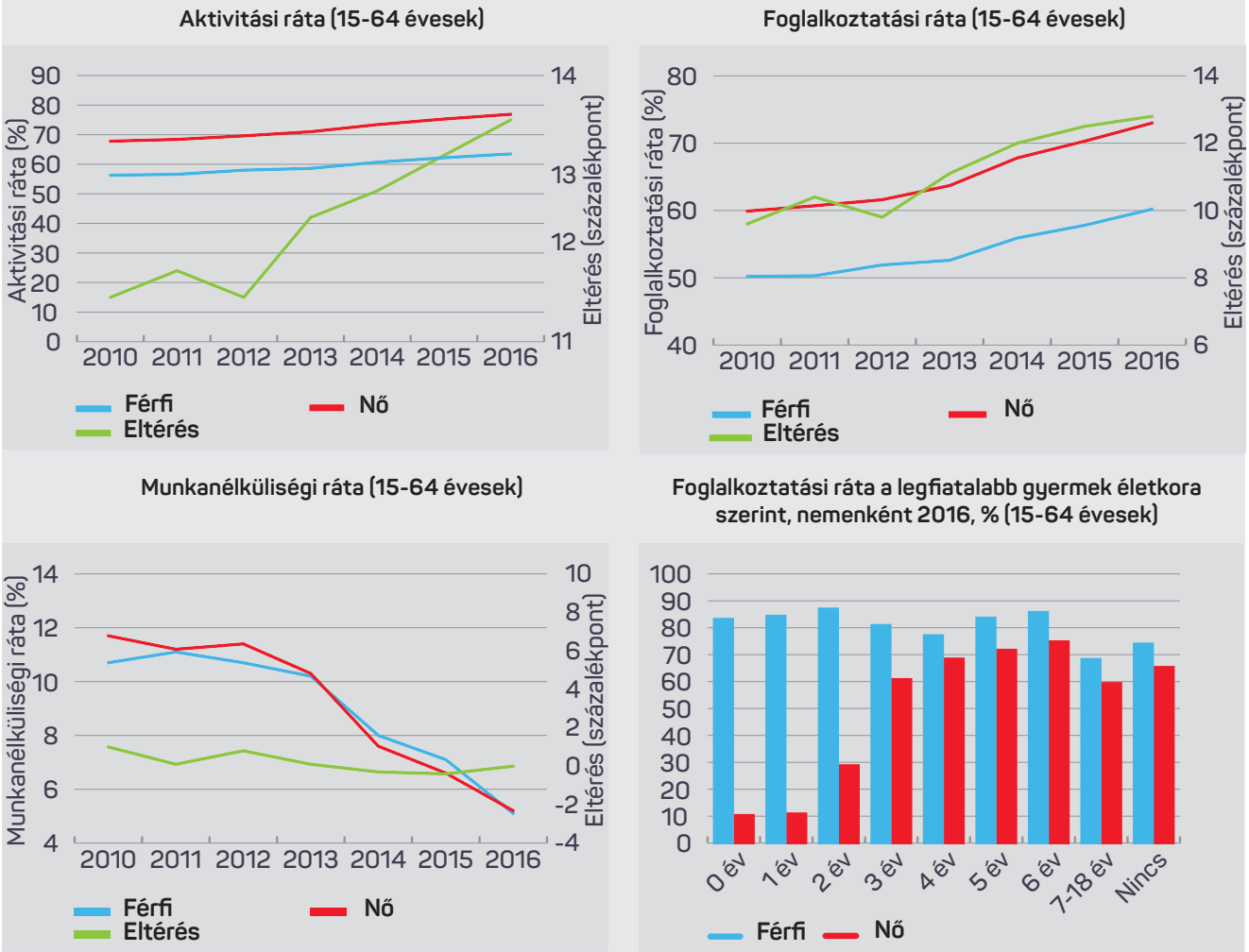

Forrás: KSH

2010-2016 között a kisgyermekes nők esetében a munkanélküliségi ráta minden gyermekéletkor-csoportban csökkent. Az anyák aktivitási és foglalkoztatási rátája ugyanakkor csupán a 3 évnél idősebb gyermekek szülei esetében nőtt, a fiatalabb gyermekekkel rendelkező anyáknál azonban viszonylag stabilan alacsony maradt a munkaerő-piaci aktivitás.

A rendelkezésre álló kutatási eredmények alapján a 2. életévüktől közösségbe adott gyermekek semmilyen formában nem szenvednek hátrányt a tovább otthon tartott társaikhoz képest, amennyiben az intézményi, szolgáltatási formákban biztosított ellátás minősége (személyi, tárgyi, kisgyermeknevelők képesítési feltételei, gyermek/nevelő arány) megfelelő. Ráadásul magas színvonalú ellátás esetén az intézménybe kerülő gyermekek értelmi és szocializációs fejlődése erőteljesebb lehet (erről alapos összefoglalást ad Blaskó, 2011). Így a 2 évesek anyáinak körében nagy mértékű, nagyjából 30 százalékpontos foglalkoztatási növekedés lenne elérhető a bölcsődei férőhelyek számának növelése és megfelelő tájékoztató kampányok segítségével.

Habár az aktivitási és foglalkoztatási rátában jelentős a nemek közti különbség, az EU-átlaghoz képest a munkabérek viszonylag kiegyenlítettek. Ebben jelentős szerepe van a 2010 óta látható kedvező folyamatoknak, mivel a bérkülönbség (kereseti rés) mértéke 2010-től kezdve egyre jobban megközelítette az EU-tagországok átlagát. 2015-ben a 25-34 éves korosztályban a foglalkoztatott férfiak bére átlagosan 9,1%-kal, a 35-44 évesek közt 19,2%-kal volt magasabb a nőkénél. A foglalkoztatási arányok jelentős eltérése és a munkabérek közti kisebb eltérés azt tükrözi, hogy a magyar nőknél inkább jellemző, hogy azok lépnek be a munkaerőpiacra, akik magasabb végzettséggel, és magasabb várható jövedelemmel rendelkeznek, míg a hátrányosabb helyzetből induló nők nagyobb arányban szorulnak ki a munka világából.

5/12-14. ábra – A NŐK MUNKAERŐ-PIACI MUTATÓINAK VÁLTOZÁSA MAGYARORSZÁGON A LEGFIATALABB GYERMEK ÉLETKORA SZERINT, 2010-2016

Női foglalkoztatási ráta a legfiatalabb gyermek életkora szerinti bontásban, % (15-64 évesek)

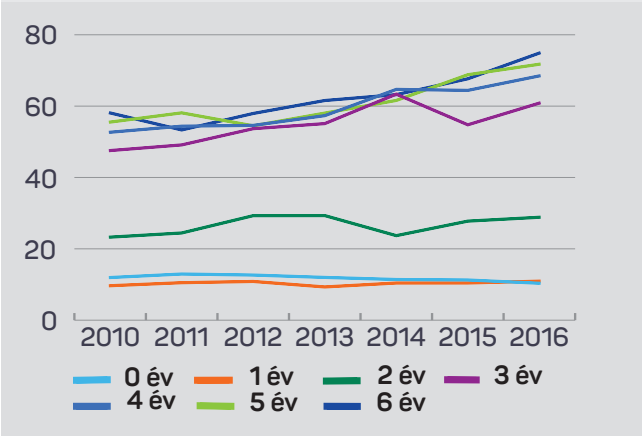

Női munkanélküliség a legfiatalabb gyermek életkora szerinti bontásban, % (15-64 évesek)

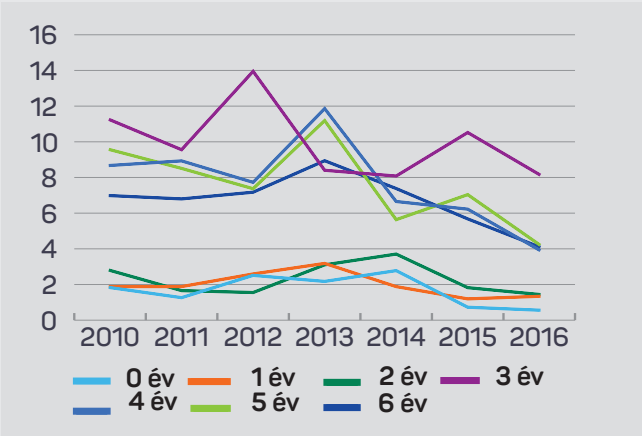

Női aktivitási ráta a legfiatalabb gyermek életkora szerinti bontásban, % (15-64 évesek)

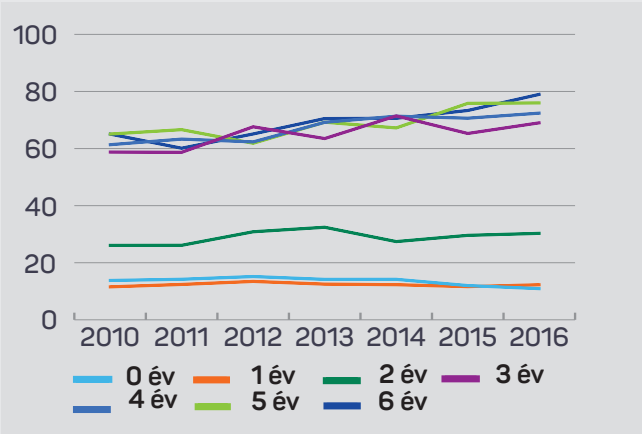

Forrás: KSH

5/15. ábra – A FÉRFIAK ÉS NŐK KÖZÖTTI BÉRKÜLÖNBSÉG ALAKULÁSA HAZÁNKBAN AZ EURÓPAI UNIÓ ÁTLAGÁHOZ KÉPEST EGYES KORCSOPORTOK SZERINT, 2010-2015 (SZÁZALÉKPONT).

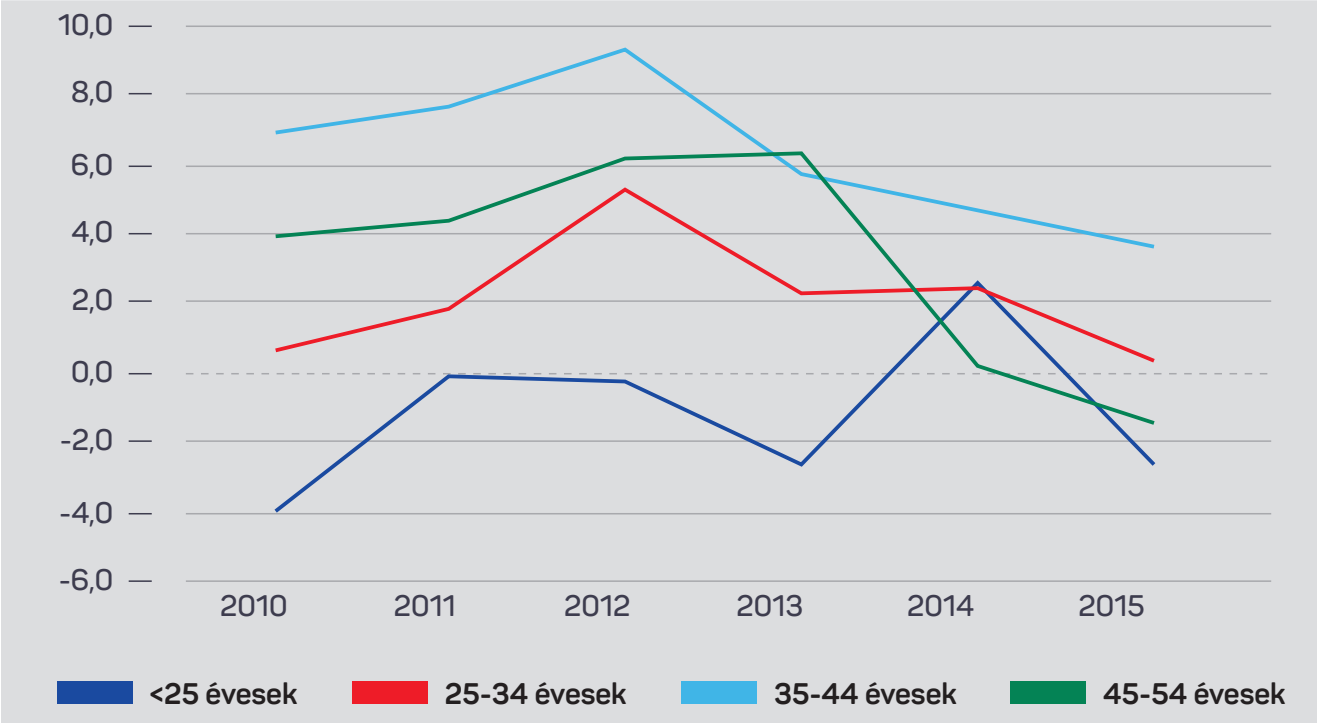

Forrás: Eurostat

Az intézményi környezet hatása a nők foglalkoztatására

A családokkal kapcsolatos szakpolitikák, a rugalmas munkavállalás lehetőségei és a kisgyermekes anyák munkavállalásához fűződő attitűdök mind jelentősen befolyásolják az anyák munkaerőpiacra való visszatérésének esélyeit és időzítését.

Rugalmas foglalkoztatás

Egy ország munkaerőpiacának szerkezete befolyásolja, hogy milyen mértékben állnak rendelkezésre a munka és a családi élet összehangolását segítő eszközök, például a részmunkaidő, a rugalmas munkabeosztás vagy a távmunka lehetősége. A részmunkaidős munkavállalás elterjedésében Nyugat-Európában nagy szerepet játszott a részmunkaidő jogszabályi kereteinek megfelelő alakítása, valamint a munkahelyi védelem és a pénzügyi ösztönzés. Az erős munkahelyvédelmi jogszabályok, a viszonylag alacsony mértékű munkanélküli ellátások, az alacsony munkát terhelő adók mind együtt járnak a részmunkaidős foglalkoztatás szélesebb körű elterjedésével. A nők munkapiaci aktivitási rátájának növekedése, valamint a gazdasági szerkezet eltolódása az ipari termeléstől a szolgáltatások felé szintén fontos tényező ebben a folyamatban. (Buddelmeyer, Mourre, & Ward-Warmedinger, 2008; Euwals & Hogerbrugge, 2006; Rice, 1990)

Amennyiben ezek a lehetőségek korlátozottak, a nők egy része a munkapiaci visszatérés elhalasztása vagy az arról való végleges lemondás mellett dönthet, míg mások a gyermekvállalásról mondanak le, nehogy kiessenek a munkaerőpiacról; hiszen ezekben az országokban is sok inaktív nő szeretne részmunkaidőben dolgozni, a foglalkoztatottak egy része pedig szeretne kevesebb munkaórában dolgozni (Boca, Pasqua, & Pronzato, 2009; Del Boca, 2002). Magyarországon a részmunkaidőben foglalkoztatott nők aránya 2016-ban az összes női foglalkoztatottnak mindössze 6,8%-át tette ki, és ez az arány az elmúlt 10 évben lényegében nem változott. Ezzel szemben az uniós tagországok átlagos részmunkaidő-aránya 30% fölötti.

5/16. ábra – A NŐI RÉSZMUNKAIDŐS FOGLALKOZTATÁS ARÁNYÁNAK ALAKULÁSA A V4 ORSZÁGAIBAN AZ EURÓPAI UNIÓ ÁTLAGÁHOZ KÉPEST, 2007-2016. (%)

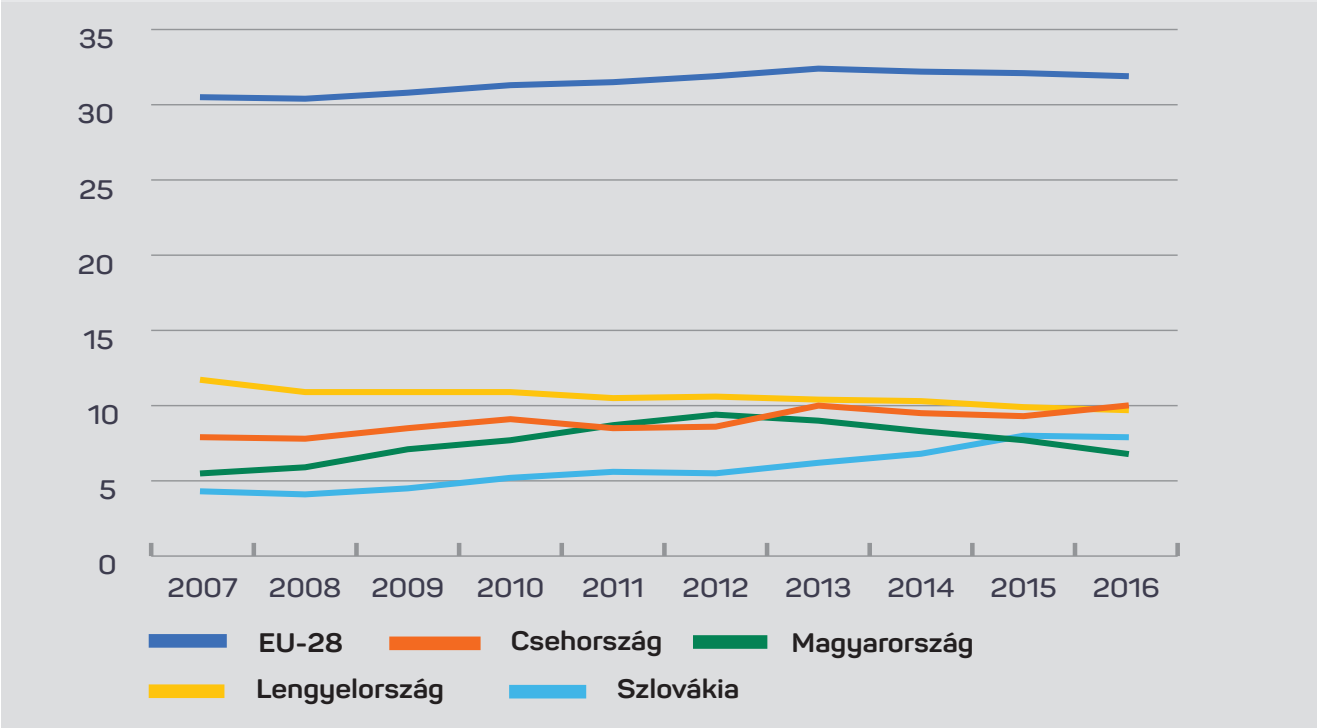

Forrás: Eurostat

Bölcsődei és óvodai férőhelyek

A bölcsődei és óvodai férőhelyek elérhetőségének bővülése fontos tényező volt abban, hogy az OECD-tagállamokban a női foglalkoztatottság és a fertilitási ráta közötti negatív kapcsolat az elmúlt években pozitívra változott (Kögel, 2004). Több tanulmány is arra a következtetésre jut, hogy a gyermekvállalási döntésekben a szükséges férőhelyek száma és megfizethetősége játssza a legfontosabb szerepet a családpolitikai eszköztárban (Boca, 2002; Feyrer, Sacerdote, & Stern, 2008). Európa országaiban az óvodai beiratási arányok viszonylag magasak, 90% körül mozognak, a bölcsődei beiratási arány azonban nagy szórást mutat az egyes országok között. Az államilag biztosított bölcsődei férőhelyek mennyiségének hatását számos tényező módosíthatja, ilyen például Görögországban a magas arányban igénybe vett informális gyermekfelügyelet (például nagyszülők bevonásával) vagy az Egyesült Királyság fejlett magánbölcsőde szektora (Boca és mtsai., 2009; Del Boca, 2002). A bölcsődei és óvodai férőhelyek számának bővítése olyan intézményi környezetben növeli leginkább a nők munkaerő-kínálatát, amelyben egyéb tényezők – például a túl rövid ideig fennálló védett állások – nem jelentenek súlyos akadályt. Ebből a szempontból a kelet-európai országokban a legjobb a helyzet, várhatóan itt lenne a legmagasabb egy férőhelybővítés foglalkoztatási hatása (Szabo-Morvai & Lovasz, 2017).

Az OECD-országok átlagához képest a magyar bölcsődékbe beíratott gyermekek aránya – a többi kelet-európai országhoz hasonlóan – relatíve alacsony, ám 2012 óta jelentősen növekedett, köszönhetően a bölcsődei férőhelyszám-bővítésnek, valamint az egyéb, 3 év alatti gyermekek elhelyezését biztosító szolgáltatásoknak. Fontos megjegyezni, hogy Szlovákiához, Csehországhoz és Lengyelországhoz képest Magyarországon történt a legdinamikusabb és a legnagyobb növekedés is. Csak a bölcsődei férőhelyek tekintetében 2010-2016 között mintegy 23%-os férőhelybővülés történt.

5/17. ábra – A BÖLCSŐDÉBE BEÍRATOTT 3 ÉV ALATTI GYERMEKEK ARÁNYA A V4 ORSZÁGOKBAN, 2005–2014 KÖZÖTT (%)

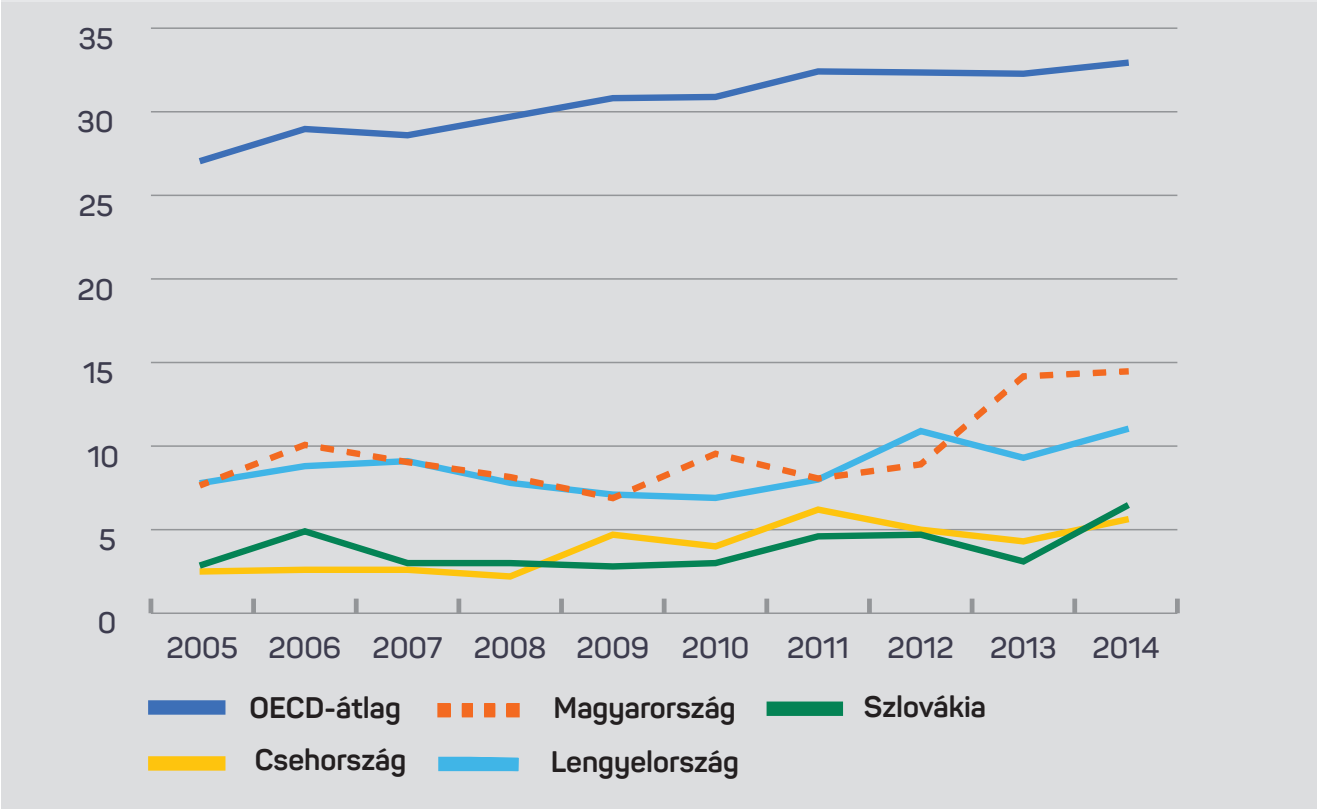

Forrás: OECD Family Database, 2017

Pénzbeli ellátások

A kisgyermekhez kapcsolódó pénzbeli ellátások erőteljesen alakítják az anyák munkakínálatát. Európa országaiban általában jellemző, hogy az ellátás időtartamának végéig él a munkahelyvédelem, vagyis a kisgyermekkel otthon maradó szülőt a törvény szerint az előző munkáltató köteles ismét foglalkoztatni. A rövid ideig (körülbelül egy évig) tartó, munkahelyvédelemmel kombinált, magas összegű ellátások segítik az anyákat a gyermekkel kapcsolatos feladataik ellátásában, anélkül, hogy a munkahelyükre való visszatérést veszélyeztetnék. Ezzel szemben a hosszú ideig (2 évnél tovább) tartó, alacsonyabb összegű ellátás az anyákat arra ösztönzi, hogy hosszú időre távol maradjanak a munkaerőpiactól. E hosszú idő alatt erodálódik a munkahelyhez kötődő kapcsolati és tudástőkéjük, így a munkaerőpiacra való visszatérésük esélye, valamint a várható munkabérük egyaránt csökken (Boeckmann, Misra, & Budig, 2014; Lovász, 2016). 2016-ban Magyarországon 160 hét (mintegy három év) hosszúságú volt az igénybevehető gyermekgondozási ellátások összes időtartama, az egyik leghosszabb az OECD-országok között. Ugyanakkor a magyar szabályozás 2016-tól lehetővé teszi, hogy már a gyermek féléves korától munkát vállaljon az anya, így az ellátás igénybevétele nem korlátozza az anya munkaerő-piaci részvételét.

Hitek és normák

A kisgyermekes anyák munkaerőpiacra való visszatérésének időzítését a fennálló intézményrendszer nem csupán közvetlen módon befolyásolja, azon túl erőteljesen kommunikálja is az elfogadható normákat a társadalom felé. Egészen a közelmúltig a magyar családok számára nem volt elfogadható, ha egy anya a gyermek hároméves kora előtt munkába áll.

5/18. ábra – CSALÁDI ELLÁTÁSOK IDŐTARTAMA EGYES OECD-ORSZÁGOKBAN, 2016 (HETEK).

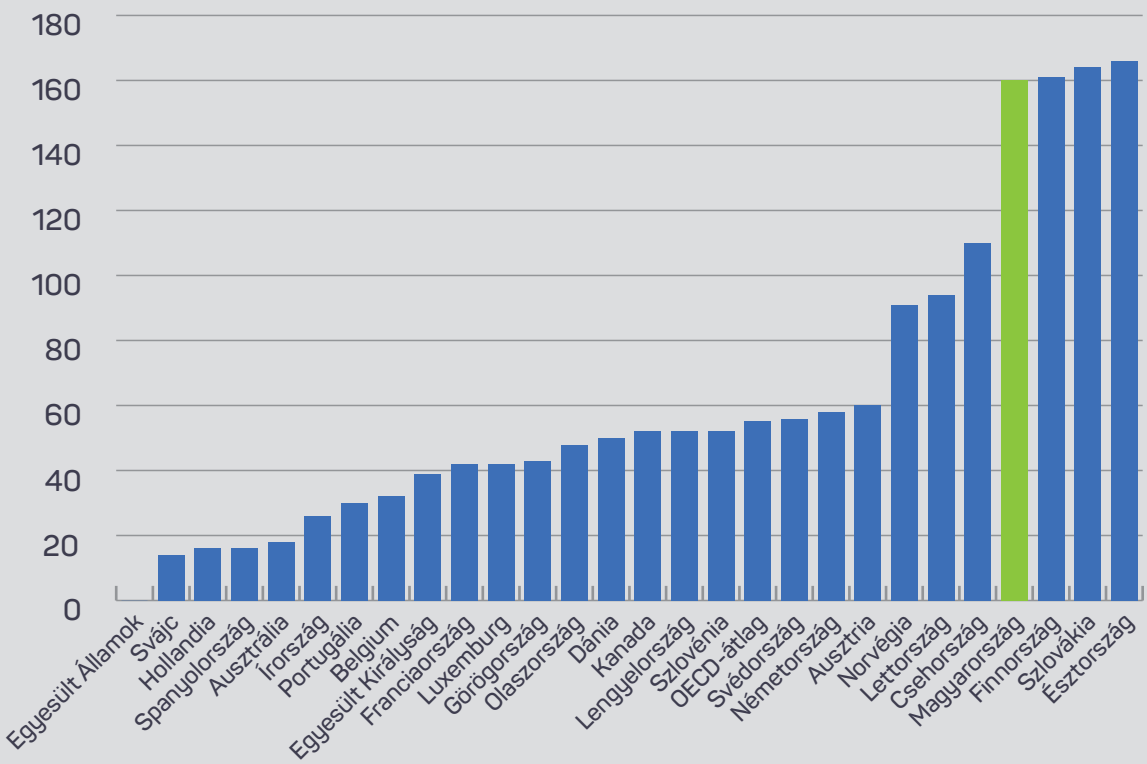

Forrás: OECD Family Database, 2017

Ennek részben a rendszerváltás előtti kormányzati kommunikáció, részben pedig a fennálló intézményrendszer (a hároméves kortól széles körben elérhető óvodai ellátás, a hároméves korig tartó GYES) lehet az oka, amely ökölszabályként ajánlja fel a hároméves kor körüli visszatérést az anya számára (Blaskó, 2011; Hasková, Győry, & Szikra, 2012). A közvélekedés formálásához jelentősen hozzájárulhat a pénzbeli ellátások melletti munkavégzés lehetősége (az anya választási lehetősége), valamint a 3 éven aluli gyermekek ellátását biztosító napközbeni felügyeleti formák és a bölcsődei rendszer kiterjesztése. Az Európai Szociális Felmérés (European Social Survey) 2006-os adatai szerint a magyar válaszadók 24%-a ellenzi, hogy egy 3 évesnél fiatalabb gyermek édesanyja visszatérjen a munkaerőpiacra, míg 29% semleges e kérdésben, és 47% támogatja azt. Ezzel a kérdésben részt vett országok rangsorában Magyarország a középmezőnyben helyezkedik el.

5/19. ábra – „ELLENZI-E, HOGY EGY 3 ÉVESNÉL FIATALABB GYERMEK ÉDESANYJA DOLGOZZON?" 2006 (%)

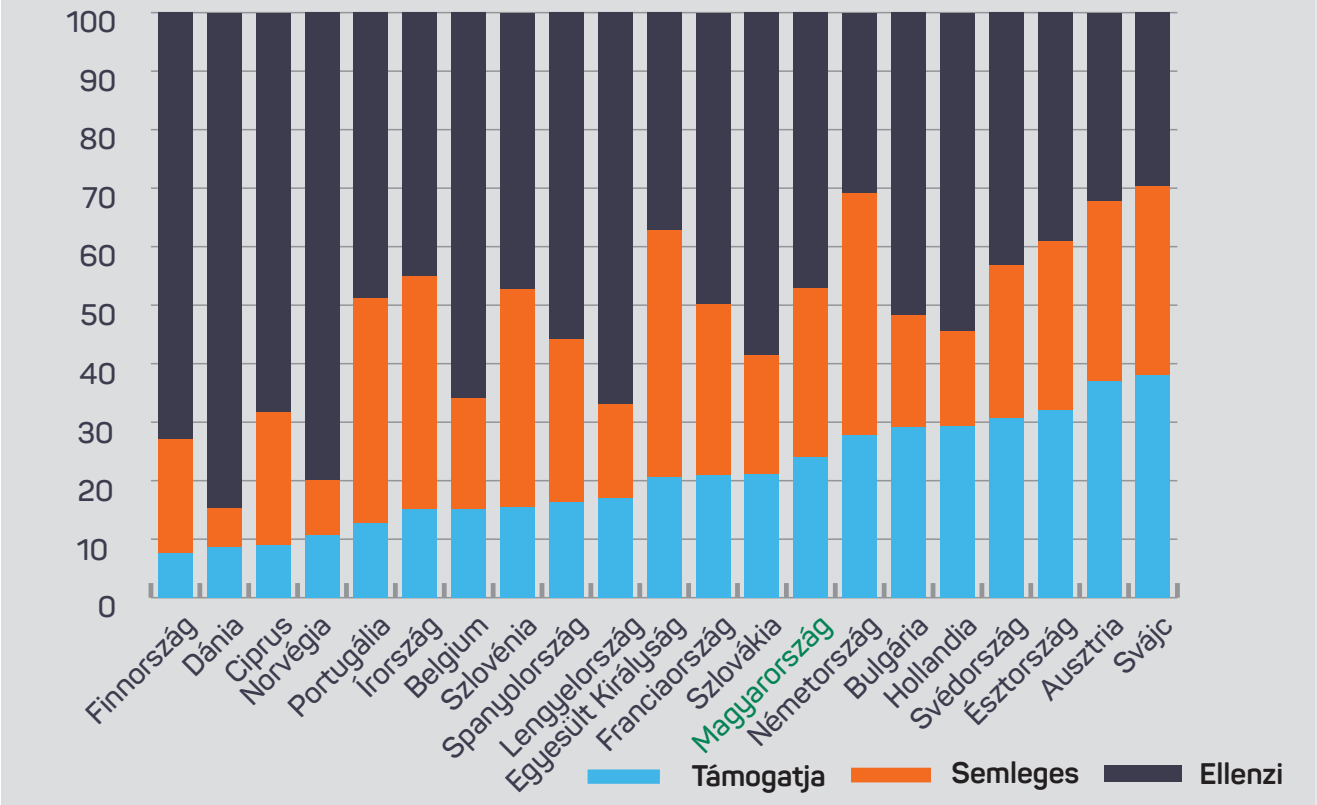

Forrás: European Social Survey, 2006.

Intézkedések

A következőkben bemutatjuk a munka, valamint a család összeegyeztetésével kapcsolatos legfontosabb intézkedéseket a 2010-2017 közötti időszakban.

GYED Extra – a választás szabadságának megteremtése

A 2014-ben bevezetett GYED Extra intézkedéscsomag a gyermekes szülőket a családtámogatási rendszerben sújtó egyes korlátozások felszámolására irányult. Több, elsősorban a gyermekvállalást ösztönző eleméről („testvér GYES/GYED", „diplomás GYED") az előzőekben már részletesen szóltunk, ezért itt most elsősorban csak a kisgyermekes szülők munkaerőpiacra való könnyebb visszatérését elősegítő programelemet kívánjuk részletesen ismertetni.

A korábbiakban már utaltunk rá, hogy a magyar családtámogatási rendszer 2014 előtt nemhogy ösztönözte volna, hanem inkább büntette a kisgyermekes nők korábbi visszatérését a munkaerőpiacra. A GYED és a CSED (akkori nevén TGYÁS) folyósítása mellett egyáltalán nem, a GYES és a GYET mellett pedig legfeljebb heti 30 órában, vagy otthon lehetett munkát vállalni, ennek túllépése esetén a juttatás megszüntetésre került. Ez a szigorú szabályozás a gyermek 5-6 hónapos koráig folyósított TGYÁS, vagy a legalább három gyermeket nevelő anyáknak járó GYET esetében kevésbé jelentett problémát, a másik két ellátásnál viszont annál inkább. A szülőket, az édesanyákat ez a rugalmatlan rendszer folyamatosan választ elé kényszerítette, melynek során azonban mindenképpen jövedelemcsökkenést szenvedtek el: ha mindenáron vissza akartak térni munkahelyükre, akkor az ellátás összegéről, ha pedig inkább az otthonmaradást választották, akkor pedig a keresetükről kellett lemondaniuk. Többek között ezért is volt igen alacsony, mindössze 19,3%-os a 2 éves gyermekeket nevelő nők foglalkoztatási rátája 2010-ben azokéhoz képest, akiknek a gyermeke már betöltötte a 3. életévét (51,8%).

Ezeket az „anomáliákat” kívánta orvosolni a GYED Extra intézkedéscsomag azon elemének 2014-es bevezetése, amely a gyermek egyéves korának betöltése után immár mind a GYED, mind pedig a GYES folyósításával egyidejűleg lehetővé tette a keresőtevékenység folytatását, mégpedig akár teljes munkaidőben is; emiatt tehát nem kellett lemondaniuk a kismamáknak a munkába állásról és az ezzel elérhető többletjövedelemről. 2016-tól pedig – következő lépésként – még tovább szélesítettük a családok mozgásterét, biztosítva, hogy akár a gyermek féléves korától munkába tudjanak állni az ellátások mellett.

Ezzel a szülőknek biztosítottuk a választás valódi szabadságát, azt, hogy ne korlátozzák őket anyagi kényszerek annak eldöntésében, hogy számukra minden szempont figyelembevételével mikor a legideálisabb visszatérni a munkaerőpiacra. A GYED Extra eredményeinek elemzésénél, sikerességének kimutatásánál ugyanakkor fontos kihangsúlyoznunk, hogy nem az volt a célunk, hogy minden édesanyát a lehető leghamarabb „visszatereljünk” a munkahelyére, hanem sokkal inkább az, hogy igazi választást, döntési szabadságot biztosítsunk a családoknak, hogy ők maguk el tudják dönteni, melyik utat választják: aki továbbra is szeretne hosszabb ideig otthon maradni gyermekével, az ezt megtehesse korlátozás nélkül, és ugyanígy, aki már minél előbb vissza akar térni korábbi munkahelyére, az is meg tudja ezt lépni anélkül, hogy emiatt anyagi veszteség érné. Ne az anyagi szempontok határozzák meg kényszerűen a lépéseiket, hanem érezzék, ez a döntés az ő kezükben van, akár otthon akarnak maradni a gyermekekkel, akár vissza akarnak térni a munkahelyükre.

A fenti intézkedés eredményeképpen évről évre nőtt azoknak a száma, akik a családtámogatási ellátások mellett teljes munkaidőben vissza tudtak térni a munkaerőpiacra: a bevezetés évében mintegy 29 ezer, 2015-ben már 39 ezer, 2016-ban pedig 42 ezer kisgyermekes szülő élt összesen ezzel a lehetőséggel, vagyis számuk két év alatt a kétharmadával növekedett. Az érintettek mintegy 60%-a GYED, 40%-a pedig GYES mellett vállalt állást.
Ugyanakkor a 3 év alatti gyermeket nevelő nők körében a foglalkoztatási ráta csak kismértékben, a bevezetés előtti utolsó évben (2013) mért 12,8%-hoz képest 2016-ra csupán 14,2%-ra emelkedett, vagyis e tekintetben áttörést a GYED Extra bevezetése sem tudott hozni, legfeljebb kismértékű előrelépést lehetett elkönyvelni az egyébként jó irányban tett lépéssel. A GYED Extra bevezetésének fontos hozadéka, hogy a hosszú pénzbeli ellátási idő többé nem jelent erős gátló – legfeljebb gyenge ellenösztönző – tényezőt az anyák munkaerőpiacra való visszatérését illetően, ezért feltehetően ez is elősegítette a gyermekvállalási kedv javulását. Ugyanakkor a női foglalkoztatási ráta korlátozott emelkedése arra is rámutatott, hogy nem elégséges az egyéb ellenösztönző tényezők (esetünkben a családtámogatási rendszerben meglévő egyes korlátozó szabályok) kiiktatása, ha közben a munkaerőpiactól való távolmaradás fő okát, a megfelelő és megfizethető gyermekelhelyezési lehetőségek elégtelenségét nem kezeljük.

5/20. ábra – A 0-2 ÉVES GYERMEKEKET NEVELŐ 25-49 ÉVES NŐK FOGLALKOZTATÁSI RÁTÁJÁNAK ALAKULÁSA, 2010-2016 (%)

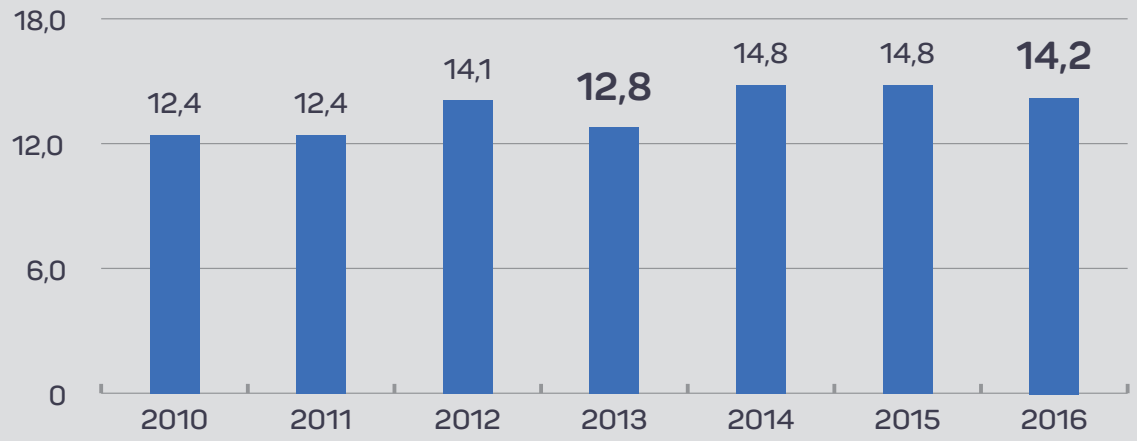

Forrás: KSH

5/21. ábra – A GYED EXTRA-BAN RÉSZESÜLŐK ÖSSZESÍTETT LÉTSZÁMA 2014-2016 KÖZÖTT

Év	GYED/GYES folyósítás melletti kereső tevékenység		Párhuzamosan folyósítható ellátások	Hallgatói GYED	Összesen
	GYED mellett munkát végzők	GYES mellett heti 30 órát meghaladóan munkát végzők			
2014	18 460	10 657	17 852	393	**47 362**
2015	21 204	14 711	23 808	903	**60 626**
2016	25 859	16 626	25 759	925	**69 169**

Forrás: NGM, MÁK

Ha átfogóan kívánjuk szemügyre venni a 2014. január 1-jétől bevezetett GYED Extra intézkedéscsomag eredményeit, látható, hogy a kedvezmények valamelyikében 2016 során összességében 69 ezer szülő részesült (42 ezer szülő tudott munkába állni gyermeke egyéves kora után, 26 ezren jutottak egyszerre több gyermekük után is ellátáshoz, és 925-en részesültek a hallgatói GYED-ben). 2014-hez képest a kedvezményezettek száma közel másfélszeresére (46%-kal), csaknem 22 ezer fővel emelkedett. (Ugyanakkor az egyes alintézkedésekhez kapcsolódó igénybevevői létszámokat nem feltétlenül lehet összevonni, hiszen nagy valószínűséggel vannak olyan jogosultak, amelyek egyszerre több intézkedés kedvezményezettjei is voltak, pl. egyszerre kaptak két gyermekük után többes ellátást, illetve álltak munkába azok alatt; az összesített létszám inkább a nagyságrendek bemutatására szolgál.)

"Nagyszülői nyugdíj", más néven a „Nők40" bevezetése

A kormányváltáskor nem létezett a nők számára a normál nyugdíjkorhatár elérését megelőzően teljes ellátásra való jogosultságot biztosító nyugdíjbavonulási lehetőség. Ezáltal a nők nagy részének egész aktív életszakasza alatt elszenvedett kettős terhelést, amit egyfelől a munkahelyen, másfelől a háztartási munkában, illetve a gyermeknevelésben való helytállása jelent, a nyugdíjrendszer semmilyen formában nem ismerte el, és nem kompenzálta.

A polgári konzervatív kormánynak ezért egyik első lépése volt a választások után, hogy ezt a méltánytalanságot orvosolja, így 2011-től a nők számára 40 év munkaviszonyt követően életkortól függetlenül lehetővé vált a teljes összegű – csökkentés nélküli – ellátás mellett történő nyugdíjbavonulás. Az intézkedés bevezetésének célja – a fentiekben már ismertetett méltányossági, igazságossági szemponton, vagyis a nőket aktív éveik alatt érő többletterhelésnek a kedvezőbb nyugellátási feltételekben való elismerésén túl – nem is elsősorban nyugdíjpolitikai jellegű volt, sokkal inkább család-és népesedéspolitikai célkitűzéseket szolgált. Jelesül azt, hogy a 60 év körüli nők aktívan be tudjanak kapcsolódni az unokák – illetve a gondozásra szoruló más idős családtagok – gondozásába, ellátásába, ezzel jelentős mértékben tehermentesítve egyfelől a fiatalabb, még aktív kereső generációkat, segítve számukra a munkahelyi és a családi teendők összeegyeztetését, másfelől a napközbeni ellátást nyújtó, illetve a szociális intézményrendszert.

A „nagyszülői nyugdíj" igénybevételének köszönhetően az érintettek átlagosan 4,5 évvel korábban vonulhatnak nyugdíjba, mint a Nők40-re nem jogosult hölgyek, amely (a feladott munkajövedelmet nem számolva) jelentős többletnyugdíjat jelent részükre. A bevezetést követő években (2012-2016 között) az évente új belépők száma 24-28 ezer fő körül alakult, a programmal kapcsolatos költségvetési kiadások pedig 6-17 milliárd Ft között mozogtak. A kumulált megállapítások száma 2017 októberében elérte a 209 ezer főt, tehát 2011 óta összesen ennyi nőnek állapították meg a kedvezményes feltételű nyugellátást. A központi költségvetésben 2018-ra jelentős összeg, 260 milliárd Ft van elkülönítve erre a célra (lásd 5/46. ábra).

Az intézkedés gyermekvállalásra gyakorolt hatásairól még nem született hazai elemzés, és a nemzetközi szakirodalomban is kevés értékelés található a témában. Azok a német családok, amelyek a nagyszülőkhöz közel laknak, tehát lehetőségük van igénybevenni a nagyszülők segítségét a gyermek napközbeni felügyeletéhez, több gyermeket vállalnak, és az anya nagyobb valószínűséggel dolgozik (Garcia-Moran & Kuehn, 2012). Egy másik, olasz adatokat használó tanulmány szerint egy fő otthon maradó, a gyermeknevelésben résztvevő nagyszülő a családban 5%-kal növeli a születendő gyermekek számát (Battistin, De Nadai, & Padula, 2014).

Részmunkaidős foglalkoztatás lehetőségének biztosítása a kisgyermekes szülők részére

Az előbbiekben láthattuk, hogy a kisgyermekes szülők számára a családi és munkahelyi teendők összeegyeztetéséhez nagyon fontosak a rugalmas foglalkoztatási feltételek, hiszen a korábbi teljes munkaidős állásuk feltételei között nem tudják megfelelően biztosítani gyermekeik napközbeni felügyeletének megoldását. Nyugat-Európában ennek már kiterjedt gyakorlata és hagyománya van, hazánkban azonban még csak „gyermekcipőben jár", csupán a munkavállalók egy szűk körére terjed ki a rugalmas, atipikus foglalkoztatási formák igénybevétele. Maguk a munkáltatók sincsenek még kellőképpen tisztában az ilyen megoldások sajátosságaival, fő munkaszervezési és egyéb előnyeivel, ezért nem is voltak kellő arányban partnerek azok elterjesztésében, a vállalati gyakorlatba történő bevezetésében.

Ebben a helyzetben elengedhetetlen volt, hogy az állam központi szabályozás keretében avatkozzon be a munkaerőpiaci folyamatokba, és kötelező jogi erővel késztesse, ösztönözze a foglalkoztatókat arra, hogy a kisgyermekes dolgozóik számára tegyék elérhetővé a rövidebb munkaidőben történő foglalkoztatást. Ezért 2012, az új Munka Törvénykönyve hatálybalépése óta

a magánszféra vállalatai számára is jogszabályi előírás, hogy igény esetén kötelező a 3 évesnél fiatalabb gyermeket nevelő szülő számára – ezirányú kérése esetén – a napi 4 órás munkavégzést engedélyezni, és a munkaszerződést megfelelően módosítani. (A közszférában már 2010 óta létezik ez az előírás.) 2015-től pedig a nagycsaládosok számára ez a jogosultság egészen a legfiatalabb gyermek 5 éves koráig fennáll.

Ennek ellenére, bár a kisgyermekes nők foglalkoztatása jelentősen növekedett a 2010-2016 közötti időszakban, a részmunkaidős foglalkoztatás aránya lényegében nem változott. Ez arra utal, hogy a gyakorlatban a munkáltató és a munkavállaló közötti megállapodás során a jogszabályi előírásnál nagyobb szerepet kaphatnak egyéb tényezők, például, hogy a munkáltató a gyermek 3. életévének betöltését követően is tovább foglalkoztassa a munkavállalót.

Munkahelyvédelmi Akció

Az előző lépéssel, a kisgyermekes szülők részmunkaidős foglalkoztatási lehetőségével szorosan összefüggött a Munkahelyvédelmi Akció 2013. január 1-jei elindítása, amely a korábbi, még az előző kormányzat által elindított Start Plusz program helyébe lépett. Az intézkedés annak a felismerésnek a jegyében született, hogy a munkáltatókat az adminisztratív kötelezésen túl anyagi, materiális értelemben – kézenfekvő módon adó- vagy járulékkedvezmény nyújtásával – motiválni, ösztönözni is kell abban, hogy szívesen alkalmazzanak kisgyermekes munkavállalókat még azon az áron is, hogy ők – speciális élethelyzetükből adódóan – különböző „privilégiumokat" élveznek a többi alkalmazottal szemben, mint például a már említett részidős foglalkoztatás igényelhetősége, a nehezített felmondási feltételek, vagy éppen az éjszakai vagy más rendkívüli munkavégzés korlátozottsága vagy teljes tilalma az ő esetükben.

5/22. ábra – TELJES, ILLETVE RÉSZMUNKAIDŐS FOGLALKOZTATÁSI RÁTA ALAKULÁSA A 0-6 ÉVES KORÚ GYERMEKET NEVELŐ NŐK KÖRÉBEN, 2010-2016 (%)

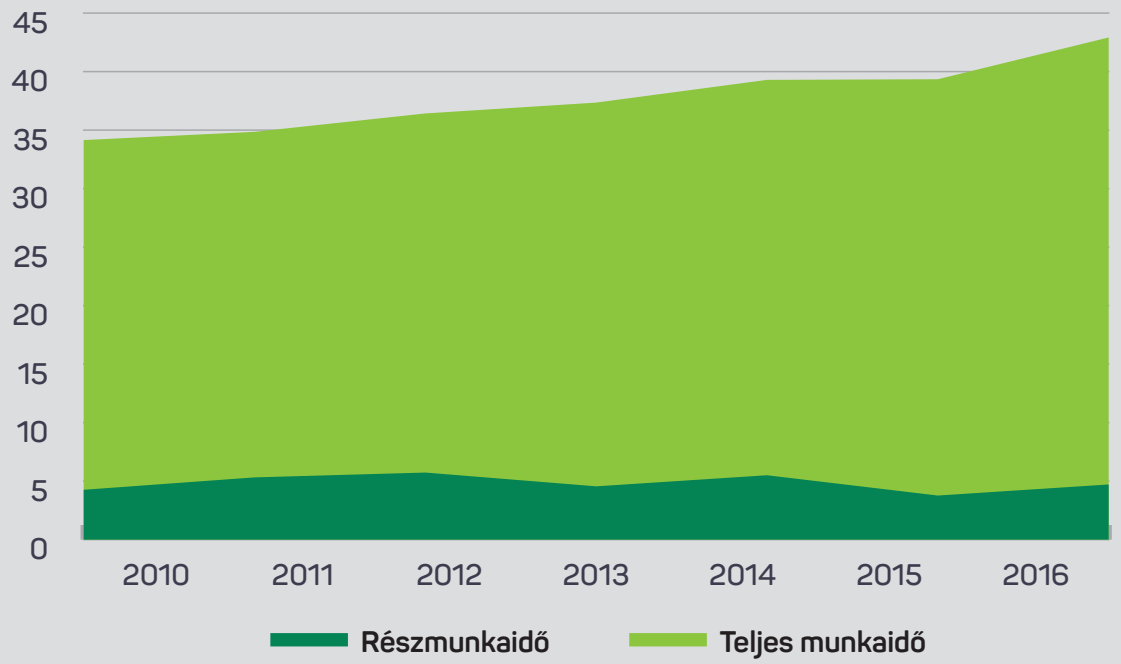

Forrás: KSH

A program keretében – egyéb érzékeny helyzetű munkavállalói csoportok, mint a 25 év alatti és/vagy pályakezdő fiatalok, az 55 évnél idősebb munkavállalók, vagy a tartósan álláskeresők mellett – a kisgyermekes szülőket foglalkoztató munkáltatókat a bruttó bér után megfizetendő 19,5%-os szociális hozzájárulási adóból, illetve az 1,5%-os szakképzési hozzájárulásból kedvezmény illeti meg, amelyet automatikusan vehetnek igénybe a foglalkoztatás első három, illetve 2015-től nagycsaládos szülők esetén öt évében. A kedvezmény mértéke az első két (nagycsaládosoknál az első három) évben a bruttó munkabér első 100 ezer Ft-os összege után fizetendő együttesen 21%-os közteher-mérték 100%-a, majd további egy (nagycsaládosok esetében két) évig annak mintegy 50%-a (összesen 11,25%).

A korábbi ún. „Start Plusz" programhoz képest a Munkahelyvédelmi Akció fő különbsége abban állt, hogy a munkavállalóknak egyrészt többé nem kellett (az állami adóhatóságnál beszerezhető, az adókártyához hasonló) plasztik kedvezménykártyát kiváltaniuk a kedvezmény érvényesítéséhez, tehát az igénybevételi folyamat ezzel is egyszerűsödött. Másrészt a kedvezmény mértéke is magasabb lett, hiszen a „Start Plusz" rendszerben összesen csak kétévi járulékkedvezményt vehettek igénybe a munkáltatók úgy, hogy legfeljebb a minimálbér kétszeresének megfelelő bruttó bérösszegig az első évben a 27%-os tb-járulékmérték helyett 10%-ot, a második évben 20%-ot kellett fizetniük, a szakképzési hozzájárulás megfizetése alól pedig mentesültek. Jelenleg a Munkahelyvédelmi Akció keretében a 2010-es feltételekhez képest a teljes futamidőre közel másfélszer akkora összeget, mintegy 700 ezer Ft-ot érvényesíthet a munkaadó a kisgyermekes dolgozó után, sőt a három- vagy többgyermekesek után járó 1,1 millió Ft-os bérköltség-megtakarítás már közel két és félszerese a 2010. évi összegnek.

A teljes program keretében 2013-ban összességében 603 ezer, míg 2016-ban már 895 ezer fő után érvényesítették a munkáltatók az adókedvezményt. Ezen belül 2016-ban 37 ezer kisgyermekes szülő után igényelték a kedvezményt 9,6 milliárd Ft összegben.

5/23. ábra – A MUNKAHELYVÉDELMI AKCIÓBAN RÉSZTVEVŐK ÁTLAGOS SZÁMA ÉS KÖLTSÉGVETÉSI KIADÁSA, 2013-2016.

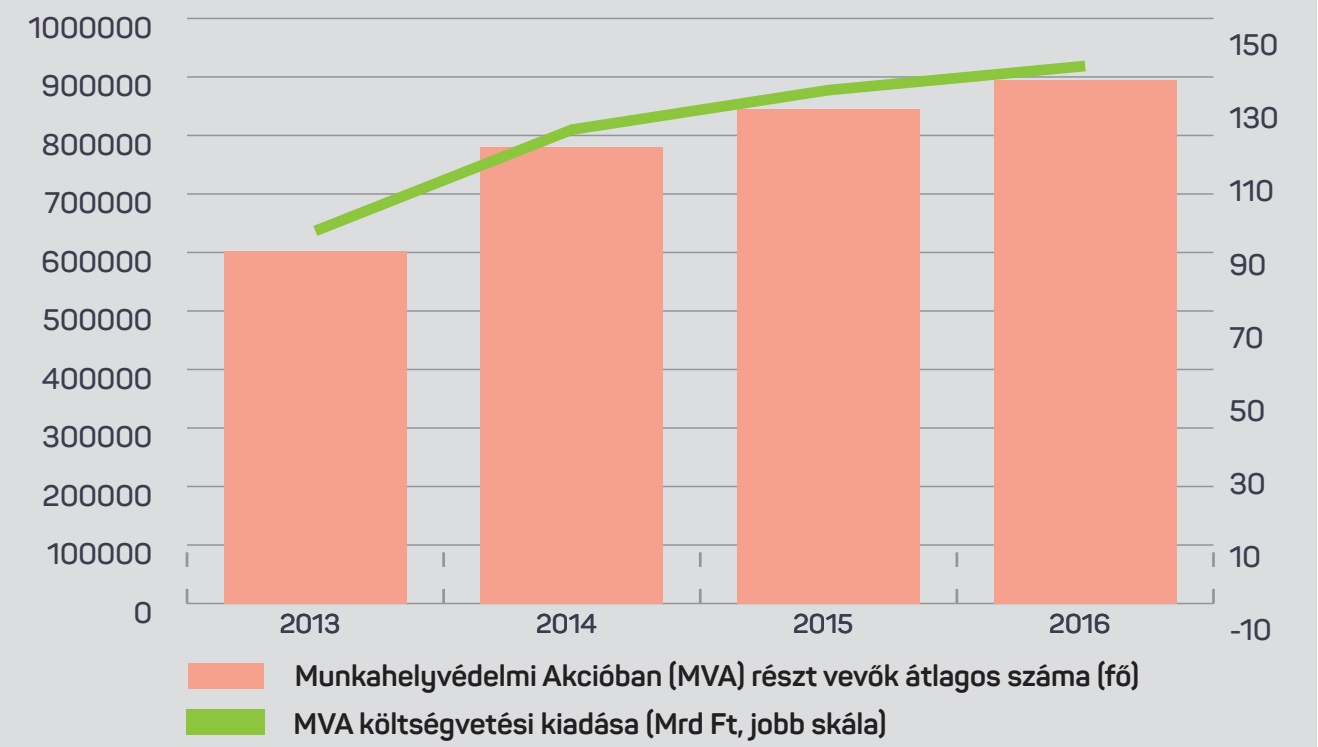

Forrás: NGM

Bár a Munkahelyvédelmi Akcióról még nem született értékelés, elődjéről, a START Plusz programról Szabó-Morvai (2014) készített összefoglaló elemzést, mely szerint a programnak nem volt jelentős foglalkoztatási hatása a kisgyermekes anyák körében, ami azzal is összefüggésben lehet, hogy a kártyát a jogosultak számához képest kevesen váltották ki. Az új szabályozással a járulékkedvezmény immár automatikusan jár a munkáltatónak és így az igénybevevők köre is nagyságrendekkel nőtt, azonban nincs megbízható mérés arra vonatkozóan, hogy ennek hatására növekedett-e a kisgyermekes szülők foglalkoztatottsága. A szakirodalomban igen sok hatástanulmány érhető el a Munkahelyvédelmi Akcióhoz hasonló, munkaerő-piaci szempontból hátrányos helyzetben lévő munkavállalói csoportokra igénybe vehető járulékkedvezmények hatásairól. A mért hatások igen változóak, attól függően, hogy a járulékkedvezmény igénybevételének pontosan melyek a feltételei, mekkora az összege és időtartama. Néhány tanulmány jelentős pozitív hatásokat mér, ám némelyek nulla, megint mások negatív hatásokat mutattak ki egyes célcsoportok esetében (például Azmat, 2014; Azmat & González, 2010; Blundell, Costa Dias, Meghir, & Shaw, 2013; Francesconi & Klaauw, 2007). Ezek az eredmények nagyrészt amerikai és nyugat-európai országokra vonatkoznak, kelet-európai országokban eddig nem készült hasonló minőségű, publikált mérés.

Az apák fokozottabb bevonása a gyermekneveléssel kapcsolatos teendőkbe

A család és a munka összeegyeztetésének nagyon fontos eleme az is, hogy ne csak az egyik szülőre – jellemzően az anyára – háruljon az otthoni, háztartási teendők és a gyermeknevelés összes terhe, hanem ezen feladatokba az apák is minél aktívabban bekapcsolódjanak, ezzel tehermentesítve az anyákat és bátorítva őket, hogy újra bele merjenek vágni a gyermekvállalásba, hiszen nem egyedül az ő vállukon nyugszik a gyermek gondozásával kapcsolatos összes feladat. Az ideális az, ha a két szülő a lehetőségekhez képest azonos arányban veszi ki a részét a gyermeknevelésből is.

E célkitűzés fontosságát felismerve a Kormány az elmúlt években több olyan intézkedést is hozott, amely az apák gyermeknevelésbe való fokozottabb bevonását célozza. Ennek fontos eleme volt, hogy 2012-től a gyermekek után járó pótszabadságot (gyermekenként 2 nap, de összesen legfeljebb 7 nap) már nemcsak az egyik szülő (jellemzően az anya) veheti igénybe, hanem mindkét szülőnek jár. Emellett szintén 2012-től az ikergyermekes apák számára a gyermek születése után 5 helyett 7 nap fizetett szabadság jár. A gyermekápolási táppénzt (GYÁP) 2016-tól a három évnél idősebb gyermekek után már nem csupán az egyik, hanem mindkét szülő igénybe veheti, így az erre a célra igénybe vehető táppénzes napok száma a családban a duplájára emelkedik.
Hangsúlyozni kell azt is, hogy Magyarországon főszabály szerint - a CSED, valamint az anyasági támogatás kivételével, ahol csak az anya akadályoztatása vagy halála esetén léphet be jogosultként az apa - mindegyik családtámogatási forma elérhető az apák számára is.

A gyermekek után az apáknak járó kedvezményekkel kapcsolatban Magyarországon még nem született hatásvizsgálat, de nemzetközi viszonylatban is igen kevés az elérhető mérés, mivel a legtöbb országban az csupán néhány napra vagy hétre korlátozódik, így nehéz kimutatni azok hatását. Az apáknak járó kedvezmények hatását a termékenységre, illetve a nők munkavállalására szinte egyáltalán nem vizsgálják. Az intézkedések hatásai valószínűleg csak áttételesen érzékelhetőek, mivel az "ideális" családmodellben a nő és a férfi közösen viselik a gyermekvállalás terheit. Ez a családmodell támogatja a nők munkaerőpiaci visszatérését, és így közvetve növeli a gyermekvállalási kedvet. „Ma a termékenység fokozásának hatékonyabb eszköze egy olyan társadalmi klíma megteremtése, ahol a nők számára a gyermekvállalás nem értelmezhető a személyes szabadságuk korlátozása felé tett lépésként" (Surányi & Danis, 2010).

Bölcsődei rendszer átalakítása és férőhelyeinek bővítése

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a kisgyermekes szülők munkaerőpiacra való visszatérése szempontjából mennyire fontos az, hogy gyermekük napközbeni felügyelete, gondozása, megfelelő ellátása megoldott legyen arra az időre, amíg ők a munka miatt távol vannak otthonról. A nyugat-európai jó gyakorlatok, és a GYED Extra bevezetésének tapasztalatai is egyaránt azt támasztják alá, hogy a 3 év alatti gyermeket nevelő nők foglalkoztatása csak akkor növekedhet érdemben, ha a munkába való visszatérés előtt tornyosuló fő akadályt, azaz a gyermekelhelyezési lehetőségek szűkösségét felszámoljuk, ehhez pedig a „Nagymamanyugdíj" mellett a bölcsődei férőhelyek további, jelentős bővítése, az ország mind több pontján való elérhetővé tétele szükséges.

E célkitűzés megvalósítása érdekében 2010 óta jelentős bölcsődefejlesztések történtek az országban: 2016-ra a működő bölcsődék száma 13%-kal, 668-ról 755-re növekedett, valamint mintegy 23%-kal (39 ezer fölé) emelkedett a bölcsődei férőhelyek száma. Ezzel szemben a bölcsődébe beíratott gyermekek száma mintegy 7%-kal nőtt ebben az időszakban, ami azt is jelezheti, hogy a bölcsődei férőhelyek fejlesztése leginkább a zsúfoltságot csökkentette a bölcsődékben, és 2013-tól átlagosan már több hivatalos férőhely áll rendelkezésre, mint a beíratott gyermekek száma. Azonban az arányszámot erősen befolyásolja a sajátos nevelési igényű gyermekek ellátása is a bölcsődében, tekintettel arra, hogy 1 fő sajátos nevelési igényű gyermek 1 fő beíratott gyermeknek minősül, ugyanakkor két bölcsődei férőhelyet foglal. Bár a családi napközik száma 2010 és 2016 között majdnem megduplázódott, a férőhelyek számát tekintve ezek az összes 3 év alatti gyermek számára rendelkezésre álló férőhelyek egyhatodát adják csupán, így növekedésük csak kismértékben ad hozzá a rendelkezésre álló férőhelyek állományához.

Az Európai Tanács 2002. március 15–16-i barcelonai ülésén kimondta, hogy a tagállamoknak fel kell számolniuk a nők munkaerő-piaci részvételét akadályozó tényezőket, valamint arra kell törekedniük, hogy figyelembe véve a gyermekgondozási lehetőségek iránti igényt és az adott országra jellemző gyermekgondozási rendszert a három év alatti gyermekek legalább 33%-a számára nyújtsanak gyermekgondozási ellátást.

A KSH 2016. évi adatai alapján a 3 éven aluli gyermekek több mint 17%-a tudta már igénybe venni a napközbeni ellátás valamely formáját (bölcsődei ellátás, családi napközi szolgáltatás, valamint az egységes óvoda-bölcsőde), több mint 47 ezer férőhellyel. Ez a százalékos arány évről évre emelkedik (2010-ben 12%, 2011-ben 13%, 2012-ben 14%, 2013-ban 15%, 2014-ben 16%, 2015-ben közel 17% volt), azonban ez még mindig elmarad a fentiekben leírt célkitűzéstől.

Kormányzati célkitűzés, hogy 2020-ra a 3 év alatti kisgyermekek napközbeni ellátásához kapcsolódó férőhelyek száma 60 ezerre nőjön, ami a teljes 3 év alatti gyer-

5/24. ábra – CSALÁDI NAPKÖZI FÉRŐHELYEK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA, 2010-2016.

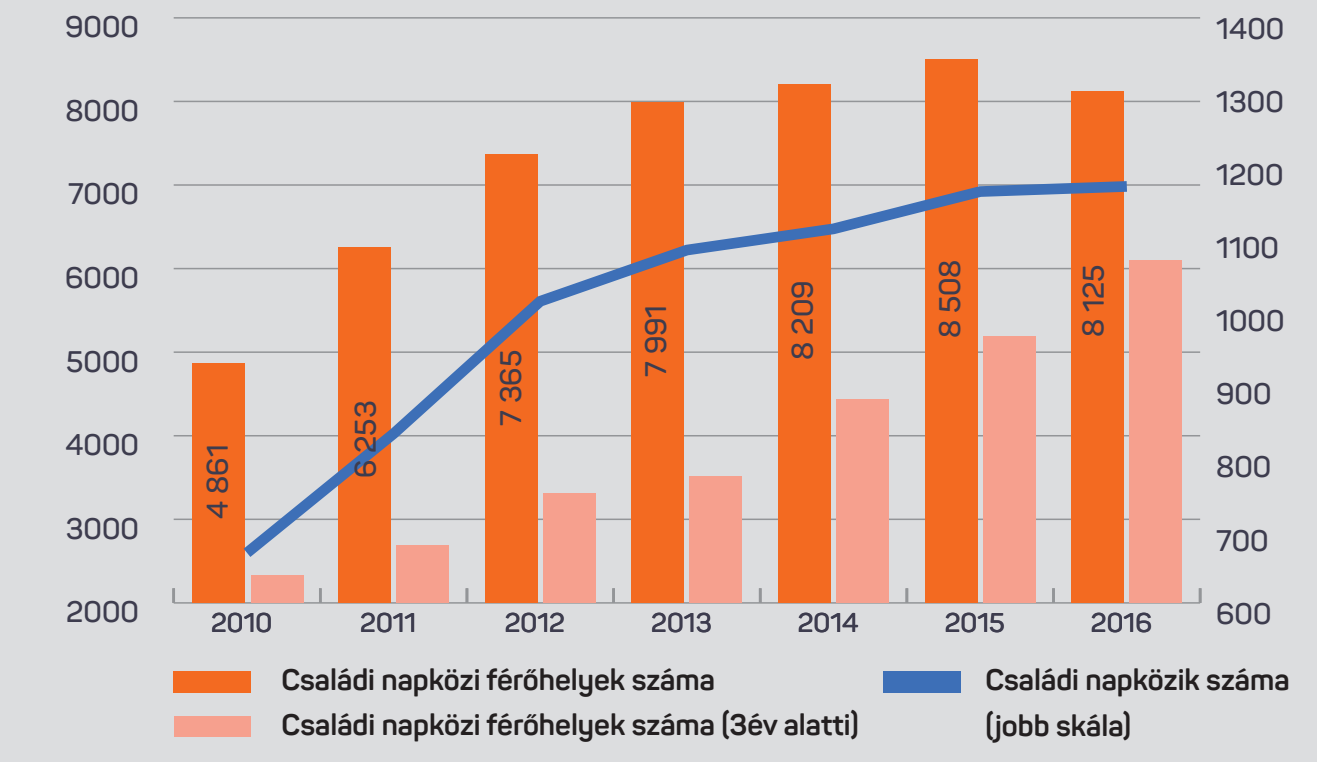

Forrás: KSH

5/25. ábra – BÖLCSŐDEI FÉRŐHELYEK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA, 2010-2016.

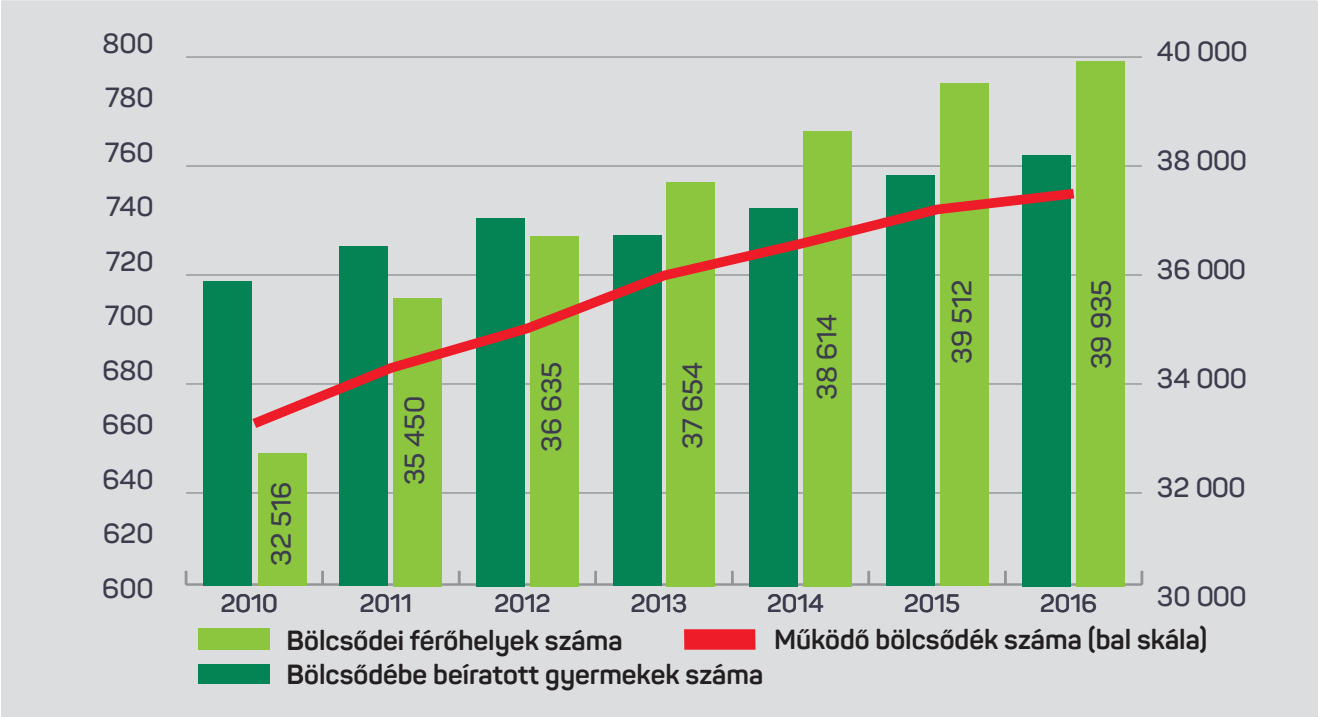

Forrás: KSH

mekeket fogadó jelenlegi férőhelyszámhoz képest több mint 13 ezres, 28%-os bővítést jelentene.
A 3 éven aluli gyermekek elhelyezését biztosító férőhelyek országos megoszlása területileg igen egyenlőtlen: minél kisebb egy település, annál kisebb a valószínűsége, hogy van bölcsőde vagy családi napközi a településen.
A Kormány kiemelt figyelmet fordít a családok támogatására, előtérbe helyezve a szülők gyermekneveléshez kapcsolódó terheinek csökkentését és az édesanyák munkavállalásának segítését. Ezt szolgálja többek között a bölcsődei ellátás struktúrájának 2017. évi átalakítása is.
2017. január 1-jétől a 3 éven aluli gyermekek ellátására a bölcsődei ellátás négy különböző formája kínál lehetőséget. Két intézményi forma (bölcsőde, mini bölcsőde) és két szolgáltatási forma (családi bölcsőde, munkahelyi bölcsőde). Az új szabályozás előírja, hogy minden olyan településen meg kell szervezni a bölcsődei ellátás valamely formáját, ahol legalább 40 fő a 3 év alatti gyermekek száma, vagy legalább 5 gyermek esetében jelzik a szülők a bölcsődei ellátásra az igényt. A települési önkormányzatoknak a bölcsődei ellátás működtetésére vonatkozó kötelezettségük teljesítésére a jogszabály legkésőbb 2018. december 31-éig ad lehetőséget.

Az, hogy a bölcsődei ellátást jövőre már a kistelepüléseken is biztosítani szükséges, a magyar társadalom középrétegének életszínvonal-emelkedését irányozza elő, közvetetten pedig hozzájárul a vidék fejlődéséhez is.

Az átalakítás célja, hogy a jelenlegi területi egyenlőtlenségek megszűnjenek, valamint egy olyan rugalmas, többlépcsős, többszereplős rendszer jöjjön létre, amely az intézményes kereteken túlmenően családias, kis létszámú, akár magánlakásban vagy munkahelyeken kialakított gyermekfelügyeleti formában tud a helyi igényekre reagálva ellátást, napközbeni felügyeletet biztosítani, és képes a szülők munkarendjéhez igazodni.

Nagy előnye az új struktúrának és az új szabályozásnak, hogy a települési önkormányzatoknak a kötelezettségük megszervezése tekintetében a jelenlegihez képest sokkal nagyobb rugalmasságot, teret enged majd a jogszabály, hiszen a 3 éven aluli gyermekek ellátásának a bölcsődei ellátást nyújtó intézmények, szolgáltatások bármelyik formájának biztosításával eleget tehetnek, önállóan, társulásban vagy ellátási szerződés útján is.

Az új ellátási formák létrehozására, illetve a meglévő intézmények fejlesztésére, kapacitásának bővítésére, illetve a meglévő szolgáltatások felújítására a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program (TOP), illetve a Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program (VEKOP) keretén belül van lehetőség a 2014-2020-as fejlesztési időszakban, mely operatív programokban mintegy 100 milliárd forint (bölcsőde, mini bölcsőde, családi bölcsőde és óvodafejlesztésre) áll rendelkezésre.
A fenti intézkedések kiegészítéseként került meghirdetésre 4 milliárd forint keretösszeggel, majd megemelésre került 6 milliárd forintra a GINOP-5.3.8 kódszámú, Munkahelyi bölcsődék létrehozásának támogatása című felhívás, mely a bölcsődei ellátások közül a munkahelyi bölcsőde létrehozását támogatja.

Az európai uniós források mellett hazai költségvetési összegekből is tervezünk nagymérvű bölcsődei férőhelybővítéseket. Hazai pályázat útján már 2017-ben is igényelhető lesz fejlesztési forrás a rászoruló települések (10 000 lakos alatti, 20 000 forint egy lakosra jutó adóerő-képességet meg nem haladó települési önkormányzatok) számára új mini bölcsődei férőhelyek kialakítására. A rendelkezésre álló forrás 2017-ben 1,1 milliárd forint, a következő évben pedig ugyanerre a célra már összesen 1,5 milliárd forint áll majd rendelkezésre. Az igényelhető maximális támogatási összeg pályázónként 10 millió forint. A 3 év alatti kisgyermekek napközbeni ellátásának fejlesztése céljából, továbbá a kisgyermekes anyák munkába állásá- nak elősegítésére a hazai forrásból megvalósuló bölcső- defejlesztési programhoz az imént említett 1,5 milliárd forint hazai fejlesztési forráson felül további 3,5 milliárd forint biztosítását is elrendelte a Kormány a 2018. évre. A Kormány elkötelezett a bölcsődei ellátást érintően a hatékony és megfelelően finanszírozott támogatási rend- szer kialakításában is, megerősítve a szakmai jogszabá- lyokban kijelölt irányvonalakat.

A bölcsődei ellátások működtetésének megerősítéséhez a 2018. évi központi költségvetés jelentős többletforrást rendel. Ennek megfelelően a bölcsődék és a mini bölcsődék állami támogatása a korábbi évekhez képest több mint a duplájára, a 2010. évinek pedig közel három és félszeresére, 36,8 milliárd Ft-ra emelkedik.
2018-ban nemcsak a támogatás összegszerűségében történik jelentős mértékű javulás, hanem egyúttal a finanszírozási rendszer minőségi átalakítására is sor kerül, mely hozzásegíti az önkormányzatokat az eredményes és hosszú távon működőképes feladatellátáshoz. 2018-tól a központi költségvetés a bölcsőde, mini bölcsőde működtetéséhez feladatalapú támogatást fog biztosítani (bér, üzemeltetés), hasonlóként, mint az óvodai ellátás esetén, vagyis az állami támogatás a működtetési kiadásoknak az eddigi kb. 50%-os arány helyett már közel teljes egészét fedezi majd.
A családi bölcsődei szolgáltatásra biztosított normatíva alapú állami támogatás összege tovább emelkedik 2018-ban, 346 000 Ft-ról 360 000 Ft fő/év összegre.
A munkahelyi bölcsődék támogatása is jelentősen nő 2018-ban, a költségvetési szerveknél 360 000 forint/fő/évre, egyéb szervezet esetében pedig 180 000 Ft/fő (2017-ben egységesen 148 230 Ft) lesz az állami támogatás összege.

A Kormány emellett hosszú távú perspektívát kínál a bölcsődében dolgozó szakemberek számára is, melynek köszönhetően több lépésben és differenciáltan emelkedett 2016-2017 között a kisgyermeknevelők bére.
Első lépésként, 2016. január 1-jével a felsőfokú végzettségű bölcsődei kisgyermeknevelőknek, szakembereknek a pedagógus előmeneteli rendszerbe való bevonása átlagosan mintegy 60 ezer forint nettó bérnövekményt eredményezett. Majd a pedagógus illetményrendszer keretében (2016. szeptember 1-jétől és 2017. szeptember 1-jétől) további 3,5-3,5 %-kal (amely további plusz nettó közel 7 ezer forint emelkedést jelent) emelkedett.
A pedagógus előmeneteli rendszerbe történő bevonás a felsőfokú végzettséggel rendelkező kisgyermeknevelők számára 2015-höz képest 2017 végéig összesen átlagosan mintegy nettó 73 ezer forint emelkedést fog jelenteni.
2017. január 1-jétől a középfokú végzettséggel rendelkező bölcsődei kisgyermeknevelők bérének emelését egy új bölcsődei pótlékkal erősítettük meg, melynek köszönhetően a korábbi bruttó 153 042 Ft helyett átlagosan 11%-kal (16 734 Ft-tal) emelkedett a keresetük.
Az új bölcsődei pótlék bevezetésén túlmenően tavaly jelentős mértékben (+25%-kal) nőtt a garantált bérminimum összege is, amely a bölcsődében dolgozó középfokú vég- zettségű kisgyermeknevelők számára mintegy 32%-os nettó bérnövekményt eredményez havi szinten.
Az új rendszer bevezetésével kapcsolatosan elmondható, hogy az átalakítás komplex módon valósul meg, amelynek során a kormányzat nemcsak kötelezettséget ad a fenntartó önkormányzatok számára, hanem a családok és a fenntartók igényeihez igazodva alakította ki a rendszert, uniós és hazai forrásokkal támogatja a fejlesztéseket, a férőhelyek létrehozását, soha eddig nem látott mértékben javítja a mű-

ködtetés finanszírozását, továbbá bérfejlesztéssel és képzésekkel támogatja a bölcsődei dolgozó szakembereket.

Egy korábbi hazai hatásvizsgálat eredményei alapján biztosak lehetünk abban, hogy a bölcsődei férőhelyek bővítésének mérhető foglalkoztatási hatása lesz. A 3 év körüli gyermekek esetében az óvodai férőhelyekhez való hozzáférés átlagosan 17%-kal növelte a nők foglalkoztatási arányát (Lovasz & Szabo-Morvai, 2013). Bár a bölcsődei férőhelybővítés esetében az érintett gyermekek fiatalabbak, s így az anyák otthonmaradással kapcsolatos nézetei korlátozhatják a bővítés pozitív hatásait, de várhatóan itt is pozitív változásokat fogunk tapasztalni az anyák foglalkoztatásában, így a gyermekvállalási kedvükben is.

5.1.3. GYERMEKNEVELÉST TÁMOGATÓ INTÉZKEDÉSEINK

Az előzőekben számos olyan intézkedést bemutattunk, amelyek a családok gyermekvállalási kedvét, a tervezett gyermekek minél nagyobb arányban történő megszületését voltak hivatottak támogatni. Gondolnunk kell azonban azokra a szülőkre is, akik jelenleg is már egy ideje „birkóznak" meglévő gyermekeik ellátásával, felnevelésével, az ehhez szükséges jelentős – elsősorban a gyermek felnövekedése során jelentkező – kiadások előteremtésével, hiszen a gyermekáldás nemcsak egyszeri, a születéskor felmerülő költséget, hanem folyamatos anyagi erőfeszítéseket, áldozatokat igényel. Sokszor nem lehet élesen különválasztani azokat a támogatásokat, amelyek közvetlenül a gyermekvállaláshoz, illetve az azt követő első évekhez kapcsolódóan jelentenek bevételt a családoknak, azoktól, amelyek később, rendszerint a már nagyobb gyermekek felnevelésének költségeit hivatottak mérsékelni, hiszen utóbbiak meglété is – ha másképp nem, más, „gyakorló" szülők kedvező tapasztalatairól való tudomásszerzés alapján – közvetetten szintén ösztönözheti új(abb) gyermekek vállalását, s ugyanígy a másik oldalról az alapvetően inkább gyermekvállalást támogató családi kedvezmény egészen a gyermek nagykorúvá válásáig, tanulmányai befejeztéig szólóan jelent segítséget a szülőknek. Az alábbiakban mindazonáltal azoknak az intézkedéseknek az összefoglalására teszünk kísérletet, amelyek a különböző, a családok meglévő gyermekei után igénybevett – elsősorban az állam által biztosított – szolgáltatások megfizetéséhez nyújtanak segítséget, támogatást, s ezzel csökkentik a szülőkre a gyermeknevelés kapcsán háruló kiadások mértékét, azok részleges vagy teljes átvállalásával.

Intézményi évközbeni és szünidei gyermekétkeztetés bővítése

A gyermekétkeztetés 2010 előtt hagyományosan elsősorban a szociális segélyezés része volt. A polgári kormányzat jelentősen kiszélesítette a jogosultak körét, egyrészt azért, hogy az egészséges étkezést elérhetővé tegyük minél több gyermek számára, másrészt, hogy kifejezzük, hogy a gyermeknevelés költségeinek egy részét az állam átvállalja – ezzel is elismerve az ország, a nemzet hosszú távú érdekeit. Azzal, hogy a gyermekétkeztetésben szigorú tartalmi-minőségi előírásokat vezettünk be, és növeltük az ingyenes étkezésre jogosultak számát, biztosítottuk, hogy gyermekintézményben étkező gyermek nem éhezhet, hiszen naponta legalább háromszori – bölcsőde esetében négyszeri – egészséges és tápláló étkezést, ebből legalább egyszeri meleg ételt biztosítunk számukra. A kiszélesített jogosultság következtében a 2010-es évi 31,7 milliárd forintnyi intézményi étkeztetésre fordított összeget 2018-ra közel két és félszeresére, 72,6 milliárd forintra emeltük, de már 2017-ben is elérte a 67,2 milliárd forintot.

A Kormány döntése alapján 2015. szeptember 1-jétől jelentős mértékben kiterjesztésre került a bölcsődében és óvodában a nevelési év során ingyenes étkezésre jogosult gyermekek köre. Azelőtt a szociálisan leginkább rászoruló – rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult – gyermekek, az összes érintett alig több mint egynegyede (27%) étkezhetett ingyen, emellett a nagycsaládban (három- vagy többgyermekes háztartásban) élő, vagy tartósan beteg, súlyosan fogyatékos gyermekek, illetve testvéreik (16%) pedig féláron ehettek. A többség (57%) esetében azonban a teljes árat meg kellett fizetnie a szülőknek.
2015-től azonban immár a korábban féláron étkező gyermekek szülei is díjmentességben részesülnek, továbbá rajtuk kívül azoknak sem kell fizetniük, akik családjában az egy főre eső nettó jövedelem a minimálbér 130%-át, idén 119 300 Ft-ot nem haladja meg, vagyis legfeljebb az átlagos szintnek megfelelő jövedelemmel rendelkezik. Ennek köszönhetően a 2010. évi 112 ezer főhöz képest a 2016/17-es tanévre a bölcsődében és óvodában térítésmentesen étkező gyermekek száma közel két és félszeresére, 269 ezerre

(157 ezer fővel) emelkedett. Jelenleg a bölcsődések 68%-a, az óvodások 77%-a, együttesen tehát 76%-uk, négy gyermekből három ingyenesen étkezhet az intézményekben, míg 2010-ben még csak 30% volt ez az arány.
Összességében a bölcsődében, óvodában és iskolában ingyenesen étkező gyermekek száma a 2010. évi 338 ezer főről a 2016/17-es tanévre 38%-kal, 467 ezer főre emelkedett. A mintegy 1 millió gyermekből a 2010. évi kb. egyharmados (34%) arány helyett már közel a fele (46%) térítésmentes étkezésben részesül, ami jelentős segítség a gyermeket, különösen a 6 év alatti gyermekeket nevelő szülők számára. A hazai ingyenes gyermekétkeztetés gyakorlata Európában páratlan, ami nagyon jól mutatja a polgári kormányzat család- és gyermekbarát értékrendjét.

Fontos, és a szegénység, az alultápláltság leküzdésében előremutató lépés volt továbbá a rászoruló gyermekek ingyenes nyári étkeztetésének kibővítése 2016-ban. Azt megelőzően a hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű, szociálisan rászoruló gyermekek a lakóhelyük szerinti településen kizárólag a nyári szünidő alatt részesülhettek napi egyszeri meleg főétkezésben; ezt a lehetőséget azonban kiterjesztettük a nyári szüneten kívül valamennyi egyéb szünidőre, illetve a nevelési év minden olyan időszakára, amikor a szociálisan rászoruló gyermekek nem látogatják a bölcsődét vagy a köznevelési intézményt, és ott nem részesülhetnek a napi többszöri étkezésben. Így most már nem telhet el olyan nap az évből, amikor a hátrányos helyzetű gyermekek – akik sokszor saját családjukban nem jutnak kielégítő élelmezéshez – vagy a gyermekintézményben, vagy a szünidei étkeztetés keretében ne kapnának legalább naponta egyszeri meleg ételt.

Az ingyenes szünidei gyermekétkeztetést 2016-ban mintegy 208 ezer rászoruló bölcsődés, óvodás és iskolás gyermek tudta igénybe venni, közel 60%-kal többen, mint a 2010-ben jogosult 131 ezer fő. Az erre a célra fordított költségvetési keretösszeget ugyancsak jelentős mértékben, a 2010. évi 2,3 milliárd Ft-ról közel háromszorosára, 6,7 milliárd Ft-ra növeltük 2018-ra. Ezzel az intézkedéssel így jelentős lépést tettünk előre a rossz szociális helyzet, az alultápláltság, a gyermekéhezés felszámolásának irányába.

Az egészséges étkezésnek fontos eleme a megfelelő mennyiségű tejtermék fogyasztása is. Ennek ösztönzésére a köznevelési intézményekben (óvoda, általános iskola, középiskola) a gyermekek egészséges tejtermékkel való ellátását szolgáló Iskolatej Programban résztvevő gyermekek létszámát, valamint ezzel arányosan a költségvetési ráfordítások összegét is jelentősen bővítettük az elmúlt években. Míg 2010-ben csupán 130 ezer gyermek ellátása valósult meg a program keretében mintegy 690 millió Ft hazai forrásból, addig 2016-ban az ellátott gyermekek száma közel három és félszeresére, 450 ezer főre emelkedett. A 2018-ra – változatlan ellátotti létszám mellett – e célra elkülönített 4,3 milliárd Ft-os költségvetési forrás több mint hatszorosa a 2010. évinek.

Ingyenes tankönyvellátás kiterjesztése

A családok költségvetésének jelentős részét képezi az iskolai oktatás szükséges feltételeinek biztosítása, amelynek nagy részét a tankönyvek költségei teszik ki. Ezzel már a gyermekvállalást megelőzően is tisztában vannak a leendő szülők, hiszen látják, hallják környezetükben az ezzel kapcsolatos problémákat. Ezért fontos, hogy a családok érezzék a társadalom, a kormányzat segítségét ezen a területen is.

A tanévkezdési költségek előteremtésével kapcsolatos nehézségek enyhítése érdekében a Kormány a tankönyvek beszerzésének költségeit jelentősen csökkentette a szülők részére. Ennek első lépése volt a korábban elaprózott formában, számos piaci szereplő által működtetett tankönyvkiadás állami kézbe vétele a Könyvtárellátó Nonprofit Kft. (KELLO) megalapításával. Ezt követte az ingyenes tankönyvellátásra való jogosultság fokozatos, felmenő rendszerben történő kiterjesztése a tanulók mind szélesebb körére a 2013/2014-es tanévtől.
Ezt megelőzően egyes nehezebb helyzetben lévő, kedvezményezett csoportok (tartósan beteg, fogyatékos, nagycsaládban élő, rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő, illetve a gyermekvédelmi gondoskodás keretében nevelésbe vett vagy utógondozói ellátásban részesülő tanulók) részére, vagyis az összes diák valamivel több mint fele számára volt térítésmentes a tankönyvekhez való hozzájutás az általános- és a középiskolában. A 2013/2014-es tanévtől a hatálybalépett új köznevelési törvény alapján az ingyenesség – az általános iskola első évfolyamával kezdődően – kiterjesztésre került tanévenként egy-egy további évfolyamba járó valamennyi tanuló részére. Így – az eddigi, szociális alapú kedvezményezettek mellett – a 2014/15-ös tanévtől az első és második osztályosokra, a 2015/2016. tanévtől az 1-3. osztályos

tanulókra, a 2016/2017. tanévben pedig már az általános iskola teljes alsó tagozatára (az 1-4. évfolyamra) kiterjedt az ingyenes tankönyvellátás, így az egyéb jogosultakkal együtt a 2013/2014. tanévhez képest mintegy 119 ezerrel, 13%-kal több, 733 ezer tanuló – az 1,2 millió általános- és középiskolás 67%-a – szüleinek nem kellett fizetniük a tankönyvért (2013-ban még csak 54% volt ez az arány).
A 2017/2018. tanévtől kezdve, vagyis tavaly szeptembertől az ingyenes tankönyvellátás egyetlen lépcsőben kiterjesztésre került az általános iskola valamennyi tanulójára (a felső tagozatosokra – 5-8. évfolyam), valamint a középiskola első évfolyamára (9. évfolyam). Ezzel az ingyenes tankönyvben részesülők száma további 285 ezer fővel (39%-kal), 1 018 ezerre nő, így már a tanulók 85%-ára kiterjed a térítésmentesség. Ennek többletkiadása mintegy 3,8 milliárd Ft 2017-ben.

Összességében 2018-ban a tervek szerint 12,3 milliárd Ft-ot fordít a költségvetés tankönyvtámogatásra, mintegy kétharmadával (68%-kal) többet, mint 2010-ben (7,3 milliárd Ft).
Ezeknek a lépéseknek köszönhetően 2013-hoz képest mostanra 2,2 milliárd Ft-tal (30%-kal), 7,3 milliárd Ft-ról 5,1 milliárd Ft-ra csökkentek a szülők tankönyvekre fordított kiadásai, és mindösszesen közel negyedével (23%-kal) lett olcsóbb a tankönyvek átlagos ára. A tankönyvekre fordított – eleve alacsonyabb szintű – kiadásoknak ma már csak 41%-a hárul a szülőkre, míg 2013/14-ben, a tankönyvellátás állami kézbe vételét megelőzően még 48% volt ez az arány. Ez az intézkedéssorozat tehát jelentősen csökkenti a szülők tanévkezdéssel kapcsolatos terheit.

Ebbe a sorba illeszkedik az a kormányzati lépés is, mely szerint – első ízben 2016-ban – a gyermeket nevelő családok a szeptemberre járó családtámogatási ellátásokat (családi pótlék, GYES, GYET) már egy hónappal előbb, augusztusban megkaphatják, abban a hónapban tehát kétszeres összegű ellátásban részesülhetnek az iskolakezdéssel kapcsolatos kiadások fedezését megkönnyítendő.

Az óvodai nevelésben való részvételi kötelezettség korhatárának csökkentése

2015. szeptember 1-je előtt csak a gyermek 5 éves korától volt kötelező az óvoda látogatása. A kimaradó gyermekek esetében egyfelől az ott nyújtott felkészítő, nevelő foglalkozásokból, s ezzel az általános iskolai tanulmányokra való megfelelő felkészülésből való távolmaradást, s így a korosztályuk többségéhez képest hátrányba kerülésüket eredményezte, másfelől pedig ezek a gyermekek az óvodában biztosított napi háromszori étkezésből is kimaradtak. A gyermek otthoni gondozásának, felügyeletének szükségessége pedig mindemellett az anyát is gátolta, akadályozta a munkaerőpiacra való visszatérésben.

Ezért hozta meg a Kormány azt a döntést, hogy a 2015-ben kezdődő óvodai nevelési évtől az óvodáztatási kötelezettség korhatárát az addigi 5 éves korról a gyermek hároméves korára csökkenti. (A rendelkezés alól a fenntartó vagy jegyző – legfeljebb a gyermek ötéves koráig – felmentést adhat.) Ez az intézkedés elősegíti a gyermekek megfelelő környezetben történő fejlődését, az iskolai tanulmányokra való hatékony felkészülést, valamint a legalapvetőbb szükségletekhez – így az intézményi gyermekétkeztetéshez – való hozzáférést, s egyben a szülőket is tehermentesíti a gyermek napközbeni felügyeletével, gondozásával kapcsolatos teendők alól.

A változtatás érvényre juttatását azzal is igyekeztünk elősegíteni, hogy 2016. január 1-jétől – az iskolai nevelésre már 2010 szeptemberétől, öt évvel korábban bevezetett rendszerhez hasonlóan – az óvodai nevelésből legalább 20 nevelési napot igazolatlanul mulasztó gyermek szülei részére szüneteltetésre kerül a családi pótlék folyósítása mindaddig, amíg a gyermek ismét rendszeresen nem teljesíti óvodalátogatási kötelezettségét. Ahogyan a családi pótlék iskolalátogatási kötelezettségének bevezetése is hatékonynak bizonyult – a 2009/2010-es tanévhez képest a 2015/2016-os tanévre jelentősen (62%-kal), 29 ezerről 11 ezerre csökkent az 50-nél több igazolatlan órával rendelkező tanulók száma –, úgy ettől a lépéstől is azt várjuk, hogy a szülők felelős módon gondoskodnak majd gyermekük rendszeres óvodáztatásáról.

Erzsébet Program elindítása

A gyermekvállalás tervezése során hangoztatott nagyon fontos szempont, hogy a szülők úgy érezzék, megfelelő életminőséget tudnak biztosítani a gyermekeik számára. Korunkban a jó életminőség fontos része – és a szülők számára is a rekreáció fontos eszköze – a gyerekek számára a nyári, szünidei pihenés, nyaralás. Emellett, mivel a szülőknek is nehézséget okoz a hosszú nyári szünidő alatt a gyermekekről való gondoskodás, nagy szükségét érzik azoknak a lehetőségeknek, ahol a gyermekeik biztonságban, megfelelő módon tudnak kikapcsolódni, pi-

ERZSÉBET
TÁBOROK

henni, játszani. Az anyagi lehetőségek azonban gyakran nem teszik lehetővé a kívánatos programokra való eljutást, vagy olyan terhet rónak a családra, ami az élet más területein okoz nehézséget.

Ezeknek a nehézségeknek a megoldását tűzte ki célul a Kormány az Erzsébet-program elindításával. Ez Magyarország legnagyobb táboroztatási programja, amelynek keretében 2012 óta összesen közel 400 000 gyermek táborozhatott szinte térítésmentesen két belföldi (Fonyódliget, Zánka) és egy határon túli, erdélyi (Ivó) helyszínen. 2016-ban minden korábbinál több, közel 90 ezer gyermek vakációzhatott az Erzsébet-táborok szervezésében. Ez a szám 2017-ben a tervek szerint megközelíti a 100 ezret.

2016-ban 4,36 milliárd forint költségvetési támogatással valósultak meg a programok, míg 2017-ben 5,2 milliárd forint központi támogatást fordított a gyerekek táboroztatásához és az egyéb programok lebonyolításához kapcsolódó feladatok megvalósítására a Kormány. 2010-ben ilyen központi üdültetési program a gyermekek és a családok támogatása érdekében még nem létezett, ezért annak elindítása mindenképpen jelentős lépésnek tekinthető a családok jól-létének, életminőségének javítása szempontjából.

5.1.4. OTTHONTEREMTÉSSEL KAPCSOLATOS NEHÉZSÉGEK LEKÜZDÉSÉT SZOLGÁLÓ INTÉZKEDÉSEK

A megfelelő otthon a családok jólétének és jól-létének, ezen keresztül pedig a gyermekvállalási kedv növekedésének egyik fontos tényezője. A gyermekvállalást támogató otthonteremtési intézkedések az elmúlt években kiemelten a nagycsaládokra, illetve a harmadik és afölötti gyermekek vállalására fókuszáltak. Elsődleges célcsoportjuk kevésbé a legalacsonyabb jövedelmű családok, inkább jellemzően a rendszeres jövedelemmel bíró középosztálybeli családok voltak. Fontos kiemelni, hogy az intézkedések mindenekelőtt a lakástulajdon-szerzés ösztönzésére koncentráltak. Egyes intézkedéseknek továbbá a családpolitikai hatások mellett jelentős gazdaságélénkítő hatása is van, az építőipar, illetve a lakáspiac, a lakásárak alakulásának viszonylatában is.
A legtöbb, 2010-2016 között meghozott intézkedés demográfiai és gazdaságélénkítő hatásai az eltelt rövid idő miatt még kevéssé mérhetőek, azonban azok jelentősége és az otthonteremtésre fordított kiadások további hatékonyságjavítási lehetősége miatt érdemes azokat alaposabban is kiértékelni.

A lakhatás és a gyermekvállalás összefüggései

Bevezetőként érdemes néhány szót ejteni a megfelelő otthon fontosságáról a gyermekvállalás szempontjából. Bár meglehetősen kevés tudományos vizsgálat született a lakáshelyzet és a gyermekvállalás összefüggéseivel kapcsolatosan, mégis már elég korai nemzetközi példák is mutatják, hogy a túlzsúfolt lakáshelyzet negatív hatással van a gyermekvállalásra. (Thompson 1938) Egy, az európai lakásrendszereket vizsgáló kutatás szerint a legalacsonyabb termékenységi rátákkal rendelkező déli országok lakásrendszereire magas lakástulajdonosi arány és alacsony mobilitási szintek jellemzőek. Ezekben az országokban nagy nehézséget jelent a fiataloknak az első családalapításhoz szükséges lakás megszerzése, hiszen ezt egy meglehetősen zárt tulajdonosi dominanciájú piacon kellene megvásárolniuk. (Mulder and Billari 2006) Egy cseh kutatás a rendszerváltástól kezdve vizsgálta a termékenység és a lakhatás megfizethetőségének összefüggéseit, három szempont: a lakásárak és a lakásköltségek megfizethetősége, és az épített lakások száma alapján. A kutatás eredményei szerint azok a nők, akik a lakhatás szempontjából jobb megfizethetőségi mutatókkal rendelkező térségekben éltek, korábban vállaltak gyermeket, de a teljes termékenységre nem volt hatással a jobb lakáshelyzet. A magas lakásárakkal rendelkező térségekben ugyanakkor későbbre halasztották a gyermekvállalást. (Kostelecky 2009)

Hazánkban a Népességtudományi Kutatóintézet „Életünk fordulópontjai" című vizsgálata 2012-2013 során felmérte, hogy milyen tényezők játszanak fontos szerepet a gyermekvállalás melletti döntés során. Bár a legtöbben az anyagi helyzetet jelölték meg, mint ami fontos szerepet játszik a gyermekvállalásban, a lakáshelyzetet is sokan, az összes gyermekvállalási korban lévő válaszadó 23%-a nevezte meg, mint lényeges tényezőt. Vagyis a lakáshelyzet az egyik lényeges, bár nem az első számú döntési szempont a gyermekvállalásnál. A képet tovább

árnyalja, hogy a lakáshelyzetet megjelölők legnagyobb része már nem tervezett további gyermeket. A gyermekvállalás terén rövid távon is elszántabbak számára a lakáshelyzet (akárcsak az anyagi helyzet) már nem volt olyan nagy jelentőségű (13%), és a bizonytalanok számára is kisebb volt a jelentősége (17%). Vélhetően a döntést már meghozó családok rendezettebb lakás- és anyagi helyzetben vannak, így a lakáshelyzet javulása a gyermekvállalás terén még bizonytalan csoportra lehet a leginkább hatással. (Korfa 2016)

A gyermekvállalás időzítésére, és annak kitolódására ugyanakkor jelentősebb hatással van a bizonytalan vagy nem megfelelő lakhatás. Egy 2008-ban készült adatfelvétel a kitolódó gyermekvállalás okait vizsgálva megállapította, hogy a férfiak 63%-a és a nők 62%-a szerint a nem megfelelő lakáshelyzet fontos tényezője a gyermekvállalás halasztásának, így az a bizonytalan jövő után a második legfontosabb ok volt a gazdasági válság éveiben. (Paksi et al. 2014)

A lakhatási helyzet hazánkban a gyermekvállalás szempontjából

Érdemes kiemelni, hogy a megfelelő lakhatási helyzet összetett képet jelent, több faktorát is érdemes megvizsgálni: mind a lakhatáshoz való hozzáférést (vagyis milyen lehetőségek állnak rendelkezésre a lakásvásárlásra, bérlésre, lakásváltoztatásra), mind a lakhatási költségek megfizethetőségét (rezsi, lakbér, illetve akár a hiteltörlesztés költségei), mind pedig az elérhető lakások minőségét, a lakhatás elhelyezkedését és a szolgáltatások kapcsolatát (mennyire elérhetőek például a környéken iskolák, kisgyermekellátás), valamint a lakhatás jogi biztonságát is.

A lakhatáshoz való hozzáférés terén azt láthatjuk, hogy továbbra sincs mennyiségi lakáshiány hazánkban (4,4 millió lakóegységre 4,1 millió háztartás jut), de a lakásállomány minőségi fenntartásához az igényeknek megfelelő állomány biztosításához további új lakásépítésre is szükség van. A háztartások 92%-a saját tulajdonú lakásban él, 5% piaci albérletben vagy haszonélvezőként (a szerződés nélküli bérbeadás elterjedtsége miatt a kettő közti határok elmosódnak).[1] A közösségi tulajdonú bérlakás-szektor a lakások 3%-a alatt van, és ez az arány tovább csökken, miközben európai összehasonlításban eleve nagyon alacsony (az európai átlag 30%). A legszegényebb két jövedelmi tized háztartásai, valamint az első otthonukba költöző fiatalok nagyobb arányban alapítanak önálló háztartást piaci bérlakásban.

A lakhatáshoz való hozzáférés egyik jelentős problémája a fiatalok számára az első önálló háztartás megalakításakor (a szülőktől való elköltözéskor) jelentkezik. A szülőktől való elköltözést több tényező befolyásolja, az anyagi és lakáshelyzet mellett az iskolai tanulmányok hossza, a család anyagi helyzete, és párkapcsolati viszonyaik is. Az elköltözés egyre későbbi életkorban következik be: míg az 1970-es években 25 évesen, addig 2015-ben már 27,4 évesen költöztek első lakásukba a fiatalok. (KSH Lakásfelmérés 2015) A fiatalok szerint a gyermekvállalásnak ma az egyik fő akadálya az önálló lakhatás megteremtésének nehézsége. Ugyan a lakások ára 2015-óta emelkedik, ami rontotta a lakáshoz jutás esélyeit, de a hitelezési feltételek javulása, és a javuló munkalehetőségek részben ellensúlyozták ezt. 2010-hez képest lényegesen jobb helyzetben vannak az első lakásuk megvásárlása előtt állók. (FHB 2016) Az első lakáshoz jutók háromnegyede saját tulajdonú lakásba költözik, 14%-uk pedig piaci bérlakásban kezdi meg önálló életét. (KSH Lakásfelmérés 2015)

A lakhatáshoz való hozzáférés problémája a család bővülése, a gyerekszám növekedése kapcsán is megjelenik. Fontos, hogy a családok a méretükhöz, igényeikhez alkalmazkodóan tudjanak nagyobb vagy kisebb lakásba költözni, vagyis lehetővé váljon a rugalmas lakásváltás. A rugalmas lakáspiac a földrajzi mobilitást is segíti, így a családok akár a munkavállalás vagy más okok miatt könnyebben tudnak költözni. Ezt a fajta mobilitást ma az elérhető, megfizethető bérlakások alacsony száma és a nagy területi lakásárkülönbségek akadályozzák.

Az elmúlt hat évben a lakásvásárlás könnyebbé vált, a lakásárak 2008 és 2014 közt csökkentek, így az árcsökkenésnek és jövedelmi helyzet javulásának köszönhetően egyre megfizethetőbb lett a lakástulajdon. Az árak jövedelemhez viszonyított aránya a 2007-es több mint 1,9-ről (1,93 hónapnyi jövedelemért lehetett egy négyzetméternyi lakást megvásárolni) 2014-re 1,17-re csökkent. Az elmúlt két évben a jövedelmek növekedése nem tudott lépést tartani az árak növekedésével, így az arány 1,44-re nőtt, de továbbra is alacsonyabb, mint a válság előtti időszakban. (FHB Lakásárindex Fókusz)

---

[1] *KSH Stadat 2.2.3.2. Lakással kapcsolatos adatok jövedelmi tizedek (decilisek), régiók és a települések típusa szerint (2011–) http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zhc019a.html az adatok referenciaéve 2016*

A lakáshelyzet áttekintésekor ki kell térnünk a lakhatás fenntartásának megfizethetőségére is, mivel a családok számára fontos szempont, hogy jövedelmük lehetővé teszi-e a lakásköltségeik kifizetését (mint például a rezsi, lakbér, hiteltörlesztés). A lakhatás megfizethetősége 2010 óta számottevően javult. A hazai háztartások jövedelmük 21,3%-át költötték a lakhatás költségeire 2016-ban, szemben a 2010-es 25,2%-al. A lakásköltségeket legnehezebben megfizető háztartások aránya is csökkent, a 2010-es 40%-ról 28%-ra.[2] A legrosszabb helyzetben a szegénységi küszöb alatti jövedelemmel rendelkező családok (54%), a piaci bérlakásban élők (36,6%), illetve az egyszülős családok vannak (29%). Ugyancsak csökkent a rezsitartozások állománya és a közmű-szolgáltatásokból kikapcsolt fogyasztók száma is. A lakásfenntartási költségek csökkentésére jótékony hatással volt a rezsicsökkentés, de hátrányosan befolyásolta a központi normatív lakásfenntartási támogatás átalakulása. Ugyancsak kedvező hatás, hogy csökkent a jelzálog miatt túlterhelt háztartások száma is. (Habitat 2016)

A lakások minősége úgyszintén fontos szempont lehet a gyermekvállalásnál. A lakásminőség hatással van a családok és a gyermekek életminőségére, egészségi állapotára. A hazai lakásállomány minősége az elmúlt években javult, de a legalacsonyabb státuszú háztartások lakásminősége és túlzsúfoltsága jelentősen elmaradt. Továbbra is szükséges a lakások energiahatékonyságának növelése, a megfelelő felújításokkal. (Habitat 2016)

Az otthonteremtésre fókuszáló családpolitikai intézkedések bemutatása

A 2011-ben az Új Széchenyi Terv részeként meghirdetett Otthonteremtési Program meghatározó stratégiai dokumentuma az elmúlt időszak lakáspolitikájának. A program fókusza kimondottan nem szociális, hanem demográfiai és nemzetgazdasági volt. Céljai a gyermekvállalás elősegítése és a gazdasági növekedés támogatása köré szerveződtek. A szükséges intézkedések a lakáspiac és a lakásépítések élénkítésére, néhány bizonytalan jogi helyzet kezelésére és a gyermekes családok lakástulajdon-szerzésének megkönnyítésére koncentráltak.[3]

De az ezen program részeként megvalósult intézkedések mellett ki kell emelnünk azt is, hogy a 2008-as gazdasági válság kapcsán hazánkban kialakult hitelválság számtalan lakáshiteles család lakhatását tette bizonytalanná (2011 nyarán 287 ezer családnak volt devizaalapú jelzáloghitele, és az MNB elemzése szerint 2010-ben több mint 90 ezer ingatlannal kapcsolatban volt 90 napon túli hiteltartozás) (MNB 2011), ezért számos kormányzati intézkedés célozta az ő megsegítésüket. A devizahiteles családokat segítő Otthonvédelmi Akcióterv elemei a legkülönbözőbb helyzetű családoknak nyújtottak kapaszkodót (kilakoltatási moratóriumok, árverezési kvótarendszer, Nemzeti Eszközkezelő létrehozása, árfolyamgát, végtörlesztés, kamattámogatás kisebb lakásba költözés esetén, ócsai Szociális Családiház-építés, adósságfék-szabályok, forintosítás, bankok elszámoltatása, tisztességtelenül felszámított árfolyamrés és kamatköltségek visszatérítése). A lakásköltségekkel túlterhelt családok aránya a devizahitelesek közt a 2010-es 17,4%-ról 11,2%-ra esett vissza, vagyis számottevően mérséklődött azok aránya, akik számára nagy nehézségeket okoz a lakhatásuk megfizetése.[4] Tekintettel arra, hogy a már említett 2008-as felmérésben a válaszadók háromötöde a lakhatási bizonytalanságot is megnevezte a gyermekvállalás elhalasztásának okaként, így az itt történt előrelépések jó eséllyel komolyan hozzájárultak a termékenységi ráta elmúlt években tapasztalt növekedéséhez.

Családi otthonteremtési kedvezmény (CSOK) bevezetése

Gyermekszámhoz kötött vissza nem térítendő lakásépítési támogatásként 1994-2009 közt változó mértékű szociálpolitikai támogatás (ismertebb nevén „szocpol") volt igénybe vehető. A „szocpol"-t számos szakértő bírálta a szociális célzás hiánya, valamint a visszaélések lehetősége miatt. Sok esetben a lakások rossz minőségben készültek el, számos visszaélésre került sor, emellett a rendszer hozzájárult a szegénység területi koncentrációjához is. A szocpol tapasztalatai megkérdőjelezték a tulajdonorientált lakástámogatások eredményességét is (Hegedüs 2011) 2009-ben ezt a támogatási formát a Bajnai-kormányzat megszüntet-

---

[2] *Financial burden of the total housing cost - EU-SILC survey*
http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_mded04&lang=en

[3] *1331/2011. (X. 12.) Korm. határozat Az Otthonteremtési Program elindításához szükséges intézkedésekről,*
http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/mk11117.pdf

[4] *Eurostat Housing cost overburden rate by tenure status - EU-SILC survey,*
http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do

te, és utána évekig nem volt elérhető más, új lakás vásárlását vagy építését ösztönző támogatás.

Felismerve annak jelentőségét, hogy az otthonteremtési tervek megvalósítása a családalapítási és gyermekvállalási tervek kivitelezése szempontjából is kulcskérdés, 2012-ben a szocialisták által felszámolt otthonteremtési rendszer „felélesztésének" első, kezdeti lépéseként bevezettük – visszza nem térítendő juttatásként – a lakásépítési támogatást (LÉT), melynek feltételei sok tekintetben eltértek a korábbi „szocpol"-tól.[5] Ez minimum kétgyermekes, vagy két gyermek vállalását tervező családok részére a gyermekek száma alapján nyújtott, vissza nem térítendő támogatás volt. A támogatást magas (legalább „B"-s) energiahatékonyságú új ingatlanokra, 800 ezer és 2,5 millió forint közötti támogatási összeggel lehetett igénybe venni. A házas/élettársak közül az egyik félnek legalább 180 napot elérő társadalombiztosítási jogviszonnyal kellett rendelkeznie, így a támogatás elsősorban a munkajövedelemmel rendelkezőkre koncentrált. Az igénybevétel nagyban elmaradt a várttól (három és fél év alatt csupán 2 192 szerződés megkötésére került sor), így szükségessé vált a támogatás újragondolása és feltételeinek bővítése.

2015. július 1-től a lakásépítési támogatást felváltotta a családi otthonteremtési kedvezmény (CSOK). A CSOK már a használt lakás vásárlásakor, lakásbővítéskor, illetve kettő helyett már egy gyermektől is igénybevehető lett. Sőt gyermektelen párok is igénybe vehették, amennyiben mindketten negyvenéves kor alattiak és házasok, és vállalták, hogy a következő négy évben egy, vagy nyolc évben kettő, vagy – új lakás esetében – tíz év alatt három gyermekük születik.[6] Az is kedvező változtatást jelentett, hogy már kisebb alapterületű ingatlanokra is igényelhető lett a kedvezmény, egy gyermek esetén pedig már 40m²-es lakástól (korábban csak 60 m²-től lehetett felvenni).
2015 végén átfogó változásokról döntött a kormányzat, majd 2016 során több bővítésen esett át a konstrukció.[7] Megemeltük a CSOK összegét: minden tétel nőtt, de különösen jelentősen a 3 vagy több gyermekkel rendelkezők számára, akiknek 10 milliós forintos állami támogatás jár, ha azt újépítésű ingatlan vásárlására vagy építésére használják fel. Valamint a lakásvételár-korlát is egyszerűsödött: a lakás vételára egyetlen kategória esetén sem haladhatja meg a 35 millió forintot. Egyszerűsödtek a komfortossági kritériumok, a korábbi lakástulajdon-korlátozások enyhültek, és a gyermekek előrevállalása esetén már csak a pár egyik tagjának kell 40 év alattinak lennie. A 10 millió forintos otthonteremtési támogatás igénybevétele esetében nem csak az a megkötés, hogy új ingatlant kell venni vagy építeni, hanem az is, hogy legalább az egyik félnek 2 éves folyamatos biztosítotti jogviszonyt kell felmutatnia. Ehhez a támogatáshoz kiegészítésként vehető igénybe a nagycsaládosok kamattámogatott kölcsöne.

5/26. ábra – A LAKÁSÉPÍTÉSI TÁMOGATÁS (LÉT) MÉRTÉKE

	Lakásméret	Támogatás összege*
2 gyermek	60-75 m²	800 000 Ft
	75-90 m²	1 000 000 Ft
	90 m² felett	1 300 000 Ft
3 gyermek	70-85 m²	1 200 000 Ft
	85-100 m²	1 500 000 Ft
	100 m² felett	2 000 000 Ft
4 vagy több gyermek	80-95 m²	1 600 000 Ft
	95-110 m²	2 000 000 Ft
	110 m² felett	2 500 000 Ft

* A támogatás összegét

a) „A" (energiatakarékos) energetikai minősítési osztályú lakás esetén 1,1-es,

b) „A+" (fokozottan energiatakarékos) energetikai minősítési osztályú lakás esetén 1,2-es, vagy

c) alacsony energiafogyasztású lakás esetén 1,3-as szorzószám alkalmazásával kellett megállapítani

[5] *256/2011. (XII. 6.) Korm. rendelet, A lakásépítési támogatásról, http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK11145.pdf*
[6] *A családok otthonteremtési kedvezményével összefüggésben az egyes kormányrendeletek módosításáról Magyar Közlöny, 2014. december 18. www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK14179.pdf*
[7] *Az új lakások építéséhez, vásárlásához kapcsolódó lakáscélú támogatásról szóló 16/2016. (II. 10.) Korm. rendelet, a használt ingatlanok kapcsán pedig a használt lakás vásárlásához, bővítéséhez igényelhető családi otthonteremtési kedvezményről szóló 17/2016. (II. 10.) Korm. rendelet*

5/27. ábra – A CSALÁDI OTTHONTEREMTÉSI KEDVEZMÉNY (CSOK) FŐBB FELTÉTELEI

Eltartott gyermekek száma	Új lakás építése/vásárlása		Használt lakás vásárlása/bővítése	
	A lakás minimális hasznos alapterülete (lakás/családi ház)	A támogatás összege	A lakás minimális hasznos alapterülete	A támogatás összege
1	40/70 m²	600 000 Ft	40 m²	600 000 Ft
2	50/80 m²	2 600 000 Ft	50 m²	1 430 000 Ft
3	60/90 m²	10 000 000 Ft	60 m²	2 200 000 Ft
4+			70 m²	2 750 000 Ft

Forrás: NGM

2016 során az új feltételek szerint 26 ezer család mintegy 76 milliárd Ft összegben igényelte a kedvezményt, melynek egy családra jutó átlagösszege 2,9 millió Ft-ra, 2015-höz képest közel háromszorosára nőtt. 2017. január-november során 27 ezer család 90 Mrd Ft értékben, átlagosan 3,3 millió Ft összegben vette fel a támogatást. Összességében a bevezetés, 2015 júliusa óta eltelt közel két és fél évben mintegy 64 ezer család vette igénybe a CSOK-ot 177 milliárd Ft összegben.

5/28. ábra – A LAKÁSÉPÍTÉSI TÁMOGATÁSOK IGÉNYBEVÉTELÉNEK ALAKULÁSA 2012 ÉS 2017 KÖZÖTT

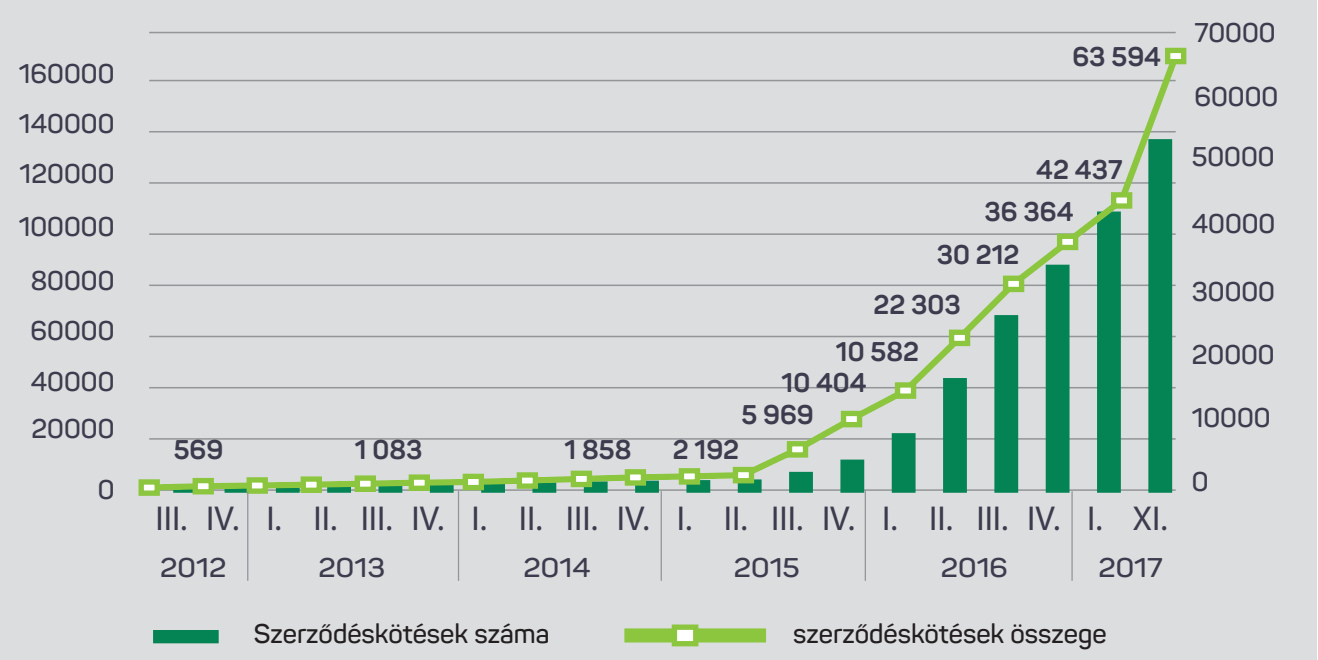

Forrás: EMMI

Az igénylők több mint negyede (28%) új, mintegy kétharmada (70%) használt ingatlan megszerzéséhez kéri a kedvezményt, a bővítésre befogadott kérelmek száma alacsony (2%). Gyermekszám szerint az igénylők közel egyötöde (18%), mintegy 11 ezer család egy, csaknem felük (48%), 31 ezer háztartás két, és bő egyharmada (34%), 22 ezer család három vagy több gyermekre vette fel a támogatást. Az érintett közel 64 ezer családban így mintegy 140 ezer (vagyis egy háztartásban átlagosan 2,2) gyermek, a szülőkkel együtt összesen közel 260 ezer ember lakhatását segítette két és fél év alatt a CSOK.

5/29. ábra – BEFOGADOTT CSOK-KÉRELMEK ARÁNYA 2015. JÚLIUS 1. ÉS 2017. NOVEMBER 30. KÖZÖTT

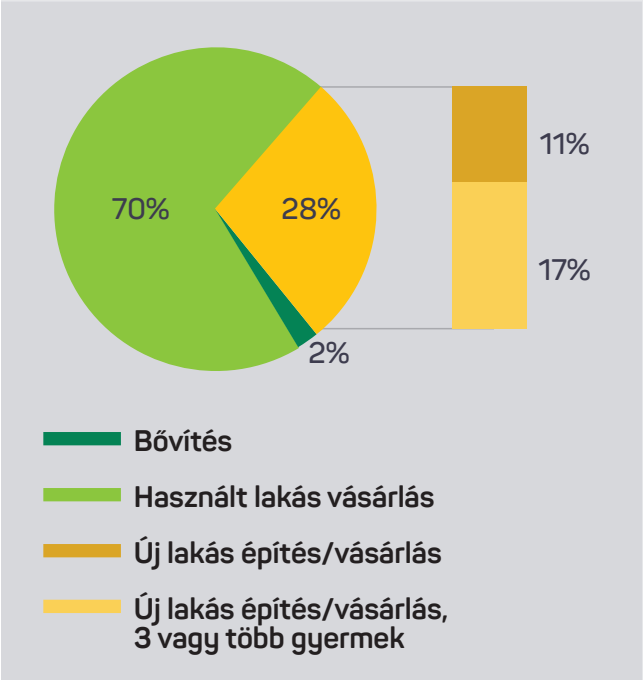

Forrás: EMMI

Az egygyermekesek ugyanakkor a teljes igényelt összeg csupán 3%-ában (5 Mrd Ft) részesültek, a kétgyermekesek annak negyedét (25%, 44 Mrd Ft), a nagycsaládosok pedig közel háromnegyedét (73%, 129 Mrd Ft) vették igénybe a teljes összegből. A családok 32%-a előre vállalt, és 68%-a már meglévő gyermekre vette fel a kedvezményt.

A program hatásainak értékeléséhez további vizsgálatok szükségesek. A hatások két területen jelentkezhetnek: a demográfiai hatás mellett a gazdasági hatásokat is érdemes feltérképezni.

A demográfiai hatások tekintetében a CSOK (több más családpolitikai intézkedéssel egyetemben) a stabil jövedelemmel rendelkező párok által vállalt gyermekek számára lehet kedvező hatással. Ebben a csoportban is leginkább azokra, akik tervezték, de halasztották a további gyermekek vállalását. Ők az intézkedés igénybevétele érdekében a gyermekvállalási döntéseiket előrehozhatják, illetve néhány család esetében várható, hogy korábban nem tervezett harmadik gyermeket vállalnak. (Korfa 2016) A jelenlegi igénybevétel megerősíti azt a feltételezést, hogy elsősorban a már meglévő gyermekek után veszik igénybe a támogatást (68%), de kisebb részben az új gyermek vállalása is szerepet játszik. A 2016-os évben a CSOK-ot igénybe vevők összesen hozzávetőlegesen 11-12 ezer, még meg nem született gyermeket vállaltak (átlagosan 1,4-et). Az igénybevevők közül a legmagasabb (33%-os) arányban a már legfeljebb 2 gyermekkel rendelkező, a támogatást új lakásra felvevők, legalacsonyabb arányban (24%) pedig a már három gyermeket nevelők vállaltak további gyermeket.

Az intézkedés átfogó gazdasági hatását is érdemes részletesebben megvizsgálni. Már az intézkedés felfutását követő rövid időszakban is látszik, hogy a CSOK bevezetése hozzájárulhatott az ingatlanpiacon az elmúlt két évben tapasztalt kedvező folyamatokhoz. A 2016-ban kiadott építési engedélyek száma az előző évinek több mint két és félszeresére, az újonnan épített lakások száma pedig csaknem egyharmadával (31%-kal) emelkedett, a lakáspiaci tranzakciók száma pedig 9%-kal nőtt. 2016-ban több mint negyedével (26%-kal), 94 Mrd Ft-tal, 456 Mrd Ft-ra emelkedett a folyósított lakáshitelek összege az előző évhez képest, és mintegy 10 ezerrel (13%-kal) több, 85 ezer hitel megállapítására került sor. 2017. I-III. negyedévében 28 411 építési engedélyt és egyszerű bejelentést adtak ki, 33%-kal többet, mint 2016 azonos időszakában (ezen belül Budapesten több mint kétszeres volt a növekedés). Ugyanezen időszakban 7 981 új lakás épült, másfélszer (52%-kal) több, mint az előző évben ilyenkor. Az átadott új ingatlanok mintegy fele (49%-a) családi ház, 42%-a többlakásos lakóépületben lévő lakás.

5/30. ábra – FŐBB LAKÁSPIACI MUTATÓK ALAKULÁSA, 2010-2016.

	Lakáspiaci tranzakciók száma	Kiadott lakásépítési engedélyek száma	Épített lakások száma
2010	90 271	17 353	20 823
2011	87 730	12 488	12 655
2012	85 957	10 600	10 560
2013	88 713	7 536	7 293
2014	113 789	9 633	8 358
2015	134 101	12 515	7 612
2016	146 302	31 559	9 994

Forrás: KSH http://www.ksh.hu/thm/2/indi2_7_3.html

Nagycsaládosok kamattámogatott kölcsöne

A három gyermek után új lakás vásárlása esetén járó 10 millió forintos CSOK mellé 2016 óta felvehető a kedvezményes (3%-ban fixált) kamatozású nagycsaládosok kamattámogatott kölcsöne is, amennyiben a kérelmező egyébként hitelképesnek minősül. A hitel maximális összege 10 millió forint, mely 25 éves lejáratra szól. 2016. január-2017. november között 9 ezer család 78 milliárd Ft értékben igényelte a támogatást, az igényelt átlagösszeg 8,9 millió Ft volt. A 10 milliós CSOK összeget igénylő három- vagy többgyermekes családok túlnyomó többsége (81%-a) így összesen átlagosan közel 18 millió Ft támogatásban részesült a vissza nem térítendő kedvezmény és a kamattámogatott kölcsön formájában.
A kamattámogatott hitel a CSOK-kal együtt folyósítható, így a későbbi hatásai is együtt vizsgálhatóak.

ÁFA-visszatérítés és ÁFA-csökkentés

További kedvezményként 2016. január 1-jétől bevezetésre került új ingatlan saját erős, vagy több vállalkozó közreműködésével történő felépítése, vagy építési telek vásárlása esetén az építési költségek után igénybe vehető ÁFA-visszatérítés lehetősége 5 millió Ft-ig. Az adó-visszatérítési támogatást 2017. november végéig 8 ezer család igényelte 37 milliárd Ft értékben, egy családra átlagosan így 4,5 millió Ft támogatás jutott. Ugyancsak 2016 elejétől az új építésű lakások ÁFA-kulcsa – generálkivitelezővel történő építtetés vagy új ingatlan vásárlása esetén – 27%-ról 5%-ra csökkent, így az uniós összehasonlításban hazánkban egyik legmagasabb ÁFA-kulcs immáron a legalacsonyabbak közé tartozik. Bár ezek az intézkedések nem fókuszálnak valamilyen konkrét célcsoportra – pl. nem feltétel a gyermekvállalás sem –, vélhetően hatással lesznek az új építésű lakások piacának bővülésére.

2016-ban ugyancsak egyszerűsödtek az építésügyi eljárás szabályai. Így a legfeljebb 300 m2 összes hasznos alapterületű új lakóépületek esetében az építés megkezdéséhez csak egyszerű bejelentés szükséges, tehát nincs szükség építésügyi hatósági engedélyezési eljárásra. Ezeknél az épületeknél (főszabály- ként) nem szükséges a Helyi Építési Szabályzatban (HÉSZ) foglaltak betartása. Az intézkedés hatására várhatóan csök- kennek az építkezés adminisztrációs terhei, ugyanakkor egy sor, műszaki, építészeti és településrendezési követelményt támasztó garancia érvényesítése adott esetben gyengülhet.

Összességében 2010-2016 között az előző kormányzat által szétvert rendszer romjain sikerült egy új, hatékonyabb lakástámogatási rendszert felállítanunk, amely eddig mintegy 64 ezer család lakhatási helyzetének javítását segítette elő, számukra két és fél év alatt összesen 292 milliárd Ft támogatást nyújtva, és az építőipar, az ingatlanpiac fellendüléséhez is nagyban hozzájárult. Ettől függetlenül a szabályozás átgondolása, még hatékonyabbá tétele szükség esetén indokolt lehet a jövőben.

5.1.5. NAGYCSALÁDBAN ÉLŐK ÉS EGYSZÜLŐS CSALÁDOK NEHÉZ HELYZETÉNEK, SZEGÉNYSÉG KOCKÁZATÁNAK VALÓ FOKOZOTT KITETTSÉGÉNEK FELSZÁMOLÁSA ÉRDEKÉBEN TETT INTÉZKEDÉSEK

Érzékeny helyzetű családok szegénységi kockázata

A gyermekvállalás egyes családok számára sajnos még ma is szegénységi kockázatot növelő tényező lehet.

A nagycsaládosok és az egyszülős családok számára a szegénység fokozottabb kockázatot jelent. Míg (természetes módon) a száz családra jutó eltartottak száma növekszik, az inaktív keresők száma nő (a gyermekek gondozása miatt), ugyanakkor a foglalkoztatottak száma csökken – holott ez utóbbi nem kellene, hogy természetes legyen. Ebből következik, hogy a gyermekvállalás jelentősen növelheti az elszegényedés kockázatát – különösen az egyszülős családok esetében. Háztartástípusonként vizsgálva 2010-ben az egyszülős háztartásokban élők, valamint a 3 és annál több gyermekesek helyzete volt a legrosszabb, szegénységi kockázatuk az országos átlag 2,28-, illetve 2,26-szorosát tette ki. Ez az arány 2003 és 2010 között ráadásul jelentősen romlott, hiszen az egyedülálló szülők esetében 15,6%-ról 28,1%-ra, a nagycsaládosoknál 23,3%-ról 27,8%-ra emelkedett. Összességében a gyermekes családok helyzete is kedvezőtlenebbül alakult ebben az időszakban: körükben 13,8%-ról 16,6%-ra nőtt a jövedelmi szegénységi arány, miközben a gyermektelenek esetében kismértékű csökkenés volt tapasztalható (8,8%-ról 7,0%-ra). Egy olyan társadalomban, amelyik a gyermekvállalást támogatni akarja, a családok szegénységbe süllyedésével kapcsolatos félelmeket csökkenteni kell. Ennek érdekében a jelenlegi Kormány több olyan intézkedést hozott, amelyek jelentősen csökkentették az elszegényedés mértékét ezen, különösen érzékeny helyzetben lévő családok körében.

Nagycsaládosok helyzetének javítása érdekében hozott intézkedések

Jelenleg a Mikrocenzus legfrissebb, 2016-os adatai szerint a három vagy több gyermeket nevelő családok száma 211 ezer, vagyis az 1,716 millió gyermekes család 12,3%-a nagycsaládos (ebből a 15 év alatti gyermeket nevelő háztartások száma 95 ezer, a 882 ezer ilyen család 10,8%-a). Jelenleg közel 700 ezer gyermek (ebből kb. 300 ezer 15 éven aluli) él nagycsaládban. A 15 éven aluli, nagycsaládban élő gyermekek száma, illetve az összes ilyen korú gyermeken belüli aránya (22%) 2011-hez képest lényegében nem változott.

A 2011-es népszámlálás adataihoz képest 2016-ra 3,3%-kal, kb. 7 ezerrel csökkent a nagycsaládos háztartások száma (ezen belül a háromgyermekeseké 2 ezerrel, 1,6%-kal, a négy- vagy többgyermekeseké 5 ezerrel, 9,6%-kal), de – tekintve, hogy az összes gyermekes háztartásé is hasonló ütemben, 3,5%-kal mérséklődött – arányuk 2011-hez képest változatlan maradt.

Ugyanakkor ki kell emelni, hogy 2010-2016 között a harmadikként vagy többedikként született gyermekek száma nőtt a legnagyobb mértékben (5,8%-kal), ami közel kétszerese a 3,0%-os átlagnak, és felülmúlja az elsőként született gyermekek számának 2,1%-os, illetve a másodikként születettek 2,6%-os növekedését is.

A három vagy több gyermeket nevelő kétszülős családok körében magasabb (2016-ban 36,1%) a szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek aránya, mint az egygyermekes (25%), a kétgyermekes (19,6%), vagy általában a gyermekes (28,1%), illetve a gyermektelen (23,1%) családok esetében[8]. A 2010. évi 50%-os arányhoz képest ez döntő javulást, de még mindig magas értéket jelent, még akkor is, ha éppen a nagycsaládosok esetében volt a legdinamikusabb a csökkenés.

A relatív jövedelmi szegények aránya[9] a nagycsaládosok körében 2016-ban 14,2% volt, tehát minden hetedik ilyen család élt a medián jövedelem 60%-a alatt; ez az arány a 2010. évi 35,4%-hoz képest jelentős javulást jelent.

5/31. ábra – SZÜLETÉSSZÁM-VÁLTOZÁS AZ ELŐZŐ ÉVHEZ KÉPEST ÉLVESZÜLETÉSI SORREND SZERINT, 2011-2016.

Év	1. gyermek	2. gyermek	3.gyermek	4+ gyermek	Összesen
2011	-1 945	-629	**383**	-336	**-2 286**
2012	820	670	**636**	-95	**2 220**
2013	-477	-977	**-187**	94	**-1 580**
2014	1 160	887	**646**	61	**2 821**
2015	368	199	**-71**	128	**180**
2016	979	625	**118**	-349	**1373**
2011-2016	**906**	**775**	**1 525**	**-527**	**2 728**
Átlag/év	**151**	**129**	**254**	**-88**	**455**

Forrás: KSH Demográfiai Évkönyv, 2015.

[8] *Forrás: A háztartások életszínvonala, 2015. KSH, Budapest 2016.*
http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/hazteletszinv15.pdf

[9] *Azon személyek tartoznak a relatív jövedelmi szegények csoportjába, akik olyan háztartásban élnek, ahol a háztartás jövedelme nem éri el a medián ekvivalens jövedelem 60%-át (relatív szegénységi küszöb).*
Forrás: A relatív jövedelmi szegénység és a társadalmi kirekesztődés (Laeken-i indikátorok), 2012. KSH, Buddapest 2016.

5/32. ábra – SZEGÉNYSÉG VAGY TÁRSADALMI KIREKESZTŐDÉS KOCKÁZATÁNAK KITETTEK ARÁNYÁNAK ALAKULÁSA AZ EGYES HÁZTARTÁSTÍPUSOKON BELÜL GYERMEKSZÁM SZERINT, 2010-2016 (%)

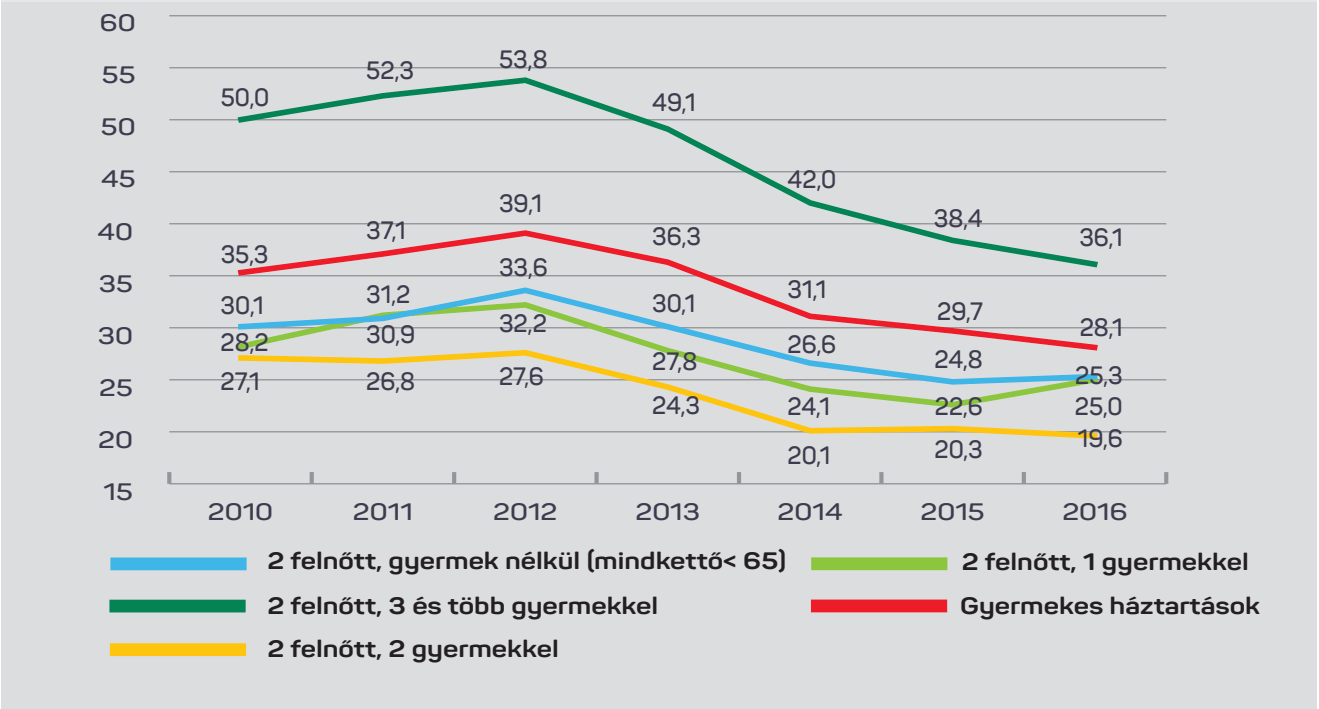

Forrás: KSH

A relatív jövedelmi szegénységi arány 2016-ban az egygyermekes háztartásoknál 16,2%, a kétgyermekeseknél 12,2%, a gyermekes családok összességénél pedig 14,1%, mely utóbbi alacsonyabb volt a gyermektelen párok esetében mért 14,8%-nál, 2010-hez képest pedig 4,7 százalékponttal csökkent. Ki kell emelni, hogy a jövedelmi szegénységgel érintettek aránya 2010-2016 között éppen a három- vagy több- gyermekes családok esetében csökkent a legnagyobb mértékben, miközben 2005-2010 között épp ellenkezőleg, nőtt körükben a szegénységi arány[10].

A gyermekes háztartások jövedelmi hátránya a családbarát adórendszernek köszönhetően fokozatosan mérséklődött: míg 2010-ben egy főre jutó nettó jövedelmük mindössze 60%-át tette ki a gyermektelenekének, addig – köszönhetően annak, hogy annak összege hat év alatt utóbbiakéhoz képest másfélszer nagyobb mértékben, 28,6%-kal nőtt – 2016-ra ez az arány 64%-ra, összegszerűen pedig 939 ezer Ft-ra emelkedett, ami nem kevesebb, mint 209 ezer Ft-os növekedést jelent családtagoként. A legnagyobb arányban, mintegy 41%-kal a nagycsaládosok egy főre eső jövedelme nőtt, míg a kétgyermekeseké 30%-kal, az egygyermekeseké 27%-kal.

A Kormány 2010 óta folyamatosan prioritásának tekinti a három vagy több gyermeket vállaló vagy nevelő családok támogatását. Ennek megfelelően a családtámogatási rendszer számos eleme kiemelten segíti, támogatja a nagycsaládos szülőket. Általában elmondhatjuk, hogy a gyermekvállalás érdekében hozott intézkedések egyben a nagycsaládosokat is támogatják. Érdemes azonban végigvenni, melyek azok a szempontok, amelyek különösen, kiemelten a nagycsaládosok érdekét szolgálják, hiszen mind a már létező, mind az újonnan bevezetett vagy beve-

http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/laekindikator/laekindikator12.pdf

[10] Forrás: A társadalmi kirekesztődés nemzetközi összehasonlítására szolgáló indikátorok, 2010. KSH, Budapest 2013. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/laekindikator/laekindikator10.pdf

5/33. ábra – RELATÍV JÖVEDELMI SZEGÉNYEK ARÁNYÁNAK ALAKULÁSA AZ EGYES HÁZTARTÁSTÍPUSOKON BELÜL GYERMEKSZÁM SZERINT, 2010-2016 (%)

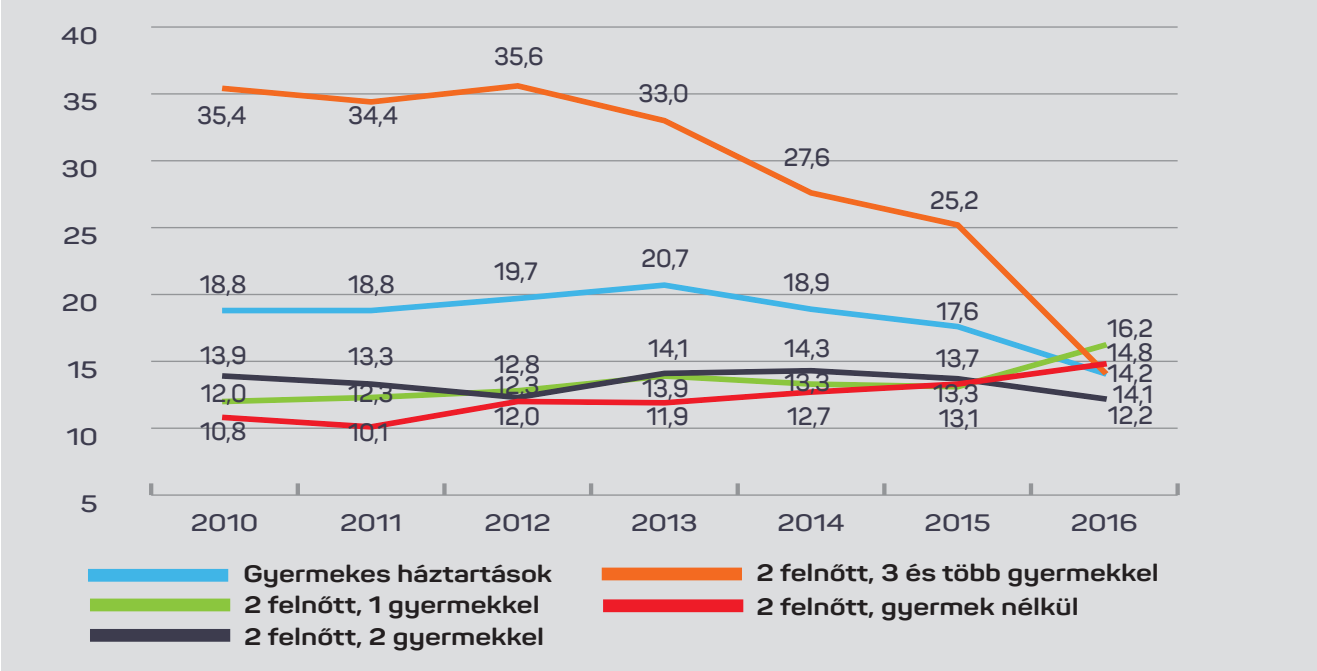

Forrás: KSH

zetendő kormányzati intézkedések jelentős része kapcsán előnyökben, kedvezményekben részesülnek a három vagy több gyermeket nevelő szülők. Ezeket a „privilégiumokat" a következőkben vesszük sorra.

A KÜLÖNBÖZŐ INTÉZKEDÉSEK NAGYCSALÁDOSOKAT ÉRINTŐ SZEMPONTJAI

Jelzáloghitellel rendelkező két- vagy többgyermekes családok adósságának csökkentése

A két- vagy többgyermekes családok, ha harmadik vagy további gyermeket vállalnak, 2018-tól 1-1 millió Ft-tal csökkenthetik jelzáloghitel-tartozásukat. Az intézkedés következtében mintegy 250 ezer érintett két- vagy többgyermekes család hiteladóssága gyermekenként átlagosan közel egyötödével mérséklődhet.

Családi kedvezmény

A 2011-ben bevezetett családi adókedvezmény gyermekenként havonta egy gyermek esetén 10 ezer, 2 gyermek esetén jelenleg már 15 ezer, 2018-ban 17 500 Ft-tal, 3 vagy több gyermeknél pedig 33 ezer Ft-tal csökkenti a fizetendő adó összegét. Vagyis a nagycsaládosok arányaiban lényegesen magasabb támogatásban részesülnek, hiszen a kétgyermekesekhez képest csaknem kétszer, az egygyermekesekhez képest pedig közel három és félszer akkora kedvezmény jár nekik gyermekenként. Egy kétgyermekes család havi nettó jövedelme a harmadik gyermek megszületésével akár 64 ezer Ft-tal is megugorhat a családi kedvezménynek köszönhetően.

2015-ben mintegy 1 millió család, a kiskorú gyermeket nevelők túlnyomó többsége tudta igénybe venni a kedvezményt 240 milliárd Ft összegben; ebből a három- vagy többgyermekesek 107,5 milliárd Ft-ot, a teljes összeg 45%-át vették igénybe, vagyis létszámbeli arányuk több mint háromszorosát. Fentebb már szóltunk róla, hogy a kedvezménynek köszönhetően a 142 ezer három- vagy többgyermekes család 85%-ának, vagyis mintegy 120 ezer nagycsaládosnak teljesen lenullázódott a szja-fizetési kötelezettsége.

Szükséges itt is még egyszer hangsúlyozni, hogy a családi kedvezmény bevezetésének eredményeképpen 2010-2016 között a nagycsaládosok jövedelme nőtt a legnagyobb mértékben az összes gyermeket nevelő körében: nettó értelemben több mint kétharmadával, reálértelemben pedig több mint másfélszeresére.

Családi pótlék

A családi pótlék összegében is érvényesül a nagycsaládosok kiemelt támogatása: három vagy több gyermek esetében egy kétszülős család gyermekenként 16 ezer Ft-ot (egyedülálló szülő 17 ezer Ft-ot) vehet igénybe, ami közel harmadával magasabb, mint az egygyermekes, és ötödével magasabb, mint a kétgyermekes családoknak járó gyermekenkénti összeg. A családi pótlék mintegy 160 ezer nagycsaládosnak jelent segítséget.

Gyermeknevelési támogatás

A nagycsaládos szülők élhetnek azzal a lehetőséggel, hogy a legkisebb gyermek 3. életévének betöltésekor, a gyermekgondozást segítő ellátás (GYES) lejárta után is további 5 évig (a gyermek 8 éves koráig) részesülhetnek egy ugyanakkora összegű (28.500 Ft/hó) ellátásban, gyermeknevelési támogatás (GYET) néven. Ezt az ellátást mintegy 33 ezer család veszi igénybe.

Gyermekétkeztetés

Az intézményi – bölcsődei, óvodai, iskolai – gyermekétkeztetés során is kiemelt kedvezményeket élveznek a nagycsaládos szülők, hiszen gyermekeik – jövedelmi helyzettől függetlenül – a bölcsődében és az óvodában ingyenesen, az iskolában pedig féláron étkezhetnek. 2015 szeptemberétől tette a Kormány lehetővé, hogy a bölcsődében és az óvodában az 50%-os kedvezmény helyett teljesen ingyenesen juthatnak meleg ételhez az odajáró gyermekek. Ennek köszönhetően jelenleg a bölcsődébe, óvodába és iskolába járó kb. 1 millió gyermek közel fele, 467 ezer fő térítésmentesen étkezhet, míg 2010-ben arányuk még csak egyharmados volt.

Az intézményi gyermekétkeztetésre fordított forrásokat folyamatosan, így 2018-ban is emelte a Kormány: 2010-hez képest két és félszeresére, 2017-hez képest pedig 8%-kal nő a ráfordítások összege.

Intézményi térítési díjak

A bölcsődében is számos kedvezmény illeti meg a nagycsaládosokat, így a szülőknek nem kell a gondozásért térítési díjat fizetniük (azokban az intézményekben, ahol ezt egyáltalán bevezették), és 2017-től lehetővé vált az is, hogy a bölcsődei felvételnél előnyt élveznek – többek között – a három- vagy többgyermekes családban élő gyermekek. Ezeket a kedvezményeket a polgári kormányzat továbbra is fenntartja.

Tankönyvellátás

Az iskolában a nagycsaládos szülők gyermekei ingyenesen juthatnak hozzá a tankönyvekhez. Nem csökkenti számukra a kedvezmény értékét, hogy 2017 szeptemberétől már valamennyi általános iskolai tanuló, és a középiskola első évfolyamába járók – az összes iskolás 85%-a – is ingyenesen kapja a tankönyvet, így e kedvezmény kiemelten „csak" a középiskola felső három évfolyamába járó, három- vagy többgyermekes családban nevelkedő gyermekeket érinti majd.

Közüzemi díjak

A három- vagy többgyermekes családok – azon túlmenően, hogy az utóbbi években a rezsicsökkentésnek köszönhetően jelentősen csökkentek a családok energia- és közüzemi költségei – a gázdíj megfizetéséhez 2011 óta külön is részesülhetnek kedvezményben, figyelembe véve, hogy az ő esetükben a fogyasztás sokszor magasabb. Ennek keretében ők a kedvezményes lakossági árszabás alapjául szolgáló éves gázfogyasztási limit másfélszeresét használhatják fel, sőt a negyedik gyermektől kezdve minden további gyermek érkezésével újabb 25-25%-kal emelkedik számukra a kedvezményes áron elszámolható energiafogyasztás mértéke.

Erzsébet-program

A kikapcsolódás, rekreáció mind testi, mind lelki értelemben fontos minden korosztálynak. Ennek a költségeit azonban sokan nem engedhetik meg maguknak, kifejezetten a nagycsaládosok és az egyszülős családok körében. Ebben a körben különösen sok az a gyermek, aki élete során a családi költségvetés terhére nem jut megfelelő nyaralási, üdülési lehetőséghez. Ezen segít az Erzsébet-program, amelynek keretében mind az egyszülős családok, mind a nagycsaládosok pályázhatnak kedvezményes üdülési lehetőségekre, amennyiben a családban az egy főre jutó jövedelem nem haladja meg a mindenkori minimálbért. Minimális önerő befizetése mellett (3 éves korig ingyenes, 3-14 év közötti gyermek esetén 2 500, 14 évnél idősebb gyermek esetén 5 000 forint) a családok jogosultak a támogatás igénybevételére.

Otthonteremtés

Az otthonteremtési rendszerben is kiemelten támogatja a Kormány a három- vagy többgyermekes családokat, különösen az új lakást építők vagy vásárlók esetén. Utóbbi esetben 10 millió Ft vissza nem térítendő támogatásra (családi otthonteremtési kedvezmény, CSOK) jogosultak, ami közel tizenhétszerese az egy gyermek, és csaknem négyszerese a

két gyermek után járó összegnek, és ezen felül még 10 millió Ft támogatott – legfeljebb 3% kamatozású – hitelt is felvehetnek 25 év futamidőre. A CSOK révén a bevezetés óta eltelt két és fél évben eddig mintegy 22 ezer nagycsaládos háztartás – akik a 64 ezer igénylő több mint egyharmadát tették ki – kapott segítséget otthonteremtési céljaik megvalósításában mintegy 129 milliárd Ft összegben, vagyis a teljes 170 milliárd Ft-os ráfordítás közel háromnegyedét (73%-át) a sokgyermekes családok kapták meg.

Emellett a nagycsaládosok kamattámogatott lakáscélú kölcsönének bevezetése révén új lakás vásárlása vagy építése esetén a három vagy több gyermeket nevelő vagy vállaló családok 2016 óta a felvett lakáscélú hitelre maximum 10 millió Ft összegig, 25 évre kamattámogatást kaphatnak, így a fizetendő kamat mértéke a 3%-ot nem haladhatja meg. 2016. január 1-2017. november 31. között 9 ezer család 78 milliárd Ft értékben igényelte a támogatást, az átlagösszeg 8,9 millió Ft volt.

Összességében tehát mintegy 207 milliárd Ft támogatást kaptak a nagycsaládosok otthonteremtésre. Ez azt jelenti, hogy egy három- vagy többgyermekes család átlagosan közel 9,5 millió Ft vissza nem térítendő, illetve visszatérítendő támogatást kapott. Az új ingatlant építő vagy vásárló nagycsaládosok túlnyomó többsége összesen átlagosan 18 millió Ft támogatásban részesült a vissza nem térítendő kedvezmény és a kamattámogatott kölcsön formájában.

Diákhitel

A 2017 nyarán bejelentett Diákhitel-kedvezmény is kiemelten támogatja a nagycsaládosokat. 2018. január 1-től a gyermeket vállaló és Diákhitel-tartozással rendelkező édesanyák várandósságuk harmadik hónapjától kezdve három évre felfüggeszthetik tartozásuk törlesztését. A második gyermekük megszületésekor elengedik a fennálló tartozásuk felét, a harmadik vagy további gyermek megszületésekor pedig a még fennmaradó tartozás teljes összegét. Az intézkedés mintegy 18 ezer Diákhitel-tartozással rendelkező gyermekes szülőnek jelenthet segítséget, és itt is a nagycsaládos életformát választó, vagyis harmadik (vagy három meglévő gyermek esetén további) gyermeket vállaló fiatal családok kapják a legnagyobb támogatást, hiszen tartozásuk teljes összege elengedésre kerül.

Összességében az állapítható meg, hogy a nagycsaládosok esetében a 2010 után bevezetett, illetve kibővített támogató intézkedések eredménye, hogy jelentős mértékben csökkent a három vagy több gyermeket nevelők jövedelmi helyzet terén mért lemaradása a többi családtípushoz képest, s általában is lényegesen kevesebben élnek most közülük szegénységtől vagy társadalmi kirekesztéstől érintetten.

AZ EGYSZÜLŐS CSALÁDOK HELYZETÉNEK JAVÍTÁSA ÉRDEKÉBEN HOZOTT INTÉZKEDÉSEK

Egyszülős családok kétféleképpen jöhetnek létre: a nukleáris család felbomlásával (válással vagy özvegyüléssel, élettársi kapcsolat esetén jellemzően különköltözéssel), valamint házasságon kívüli szülés útján. A család felbomlása történhet válással vagy özvegyüléssel, élettársi kapcsolat esetén jellemzően különköltözéssel.

5/34-35. ábra – CSALÁDOK SZÁMÁNAK ÉS ARÁNYÁNAK VÁLTOZÁSA A SZÜLŐK SZÁMA ÉS EGYÜTTÉLÉSI FORMA SZERINT, 1990-2016.

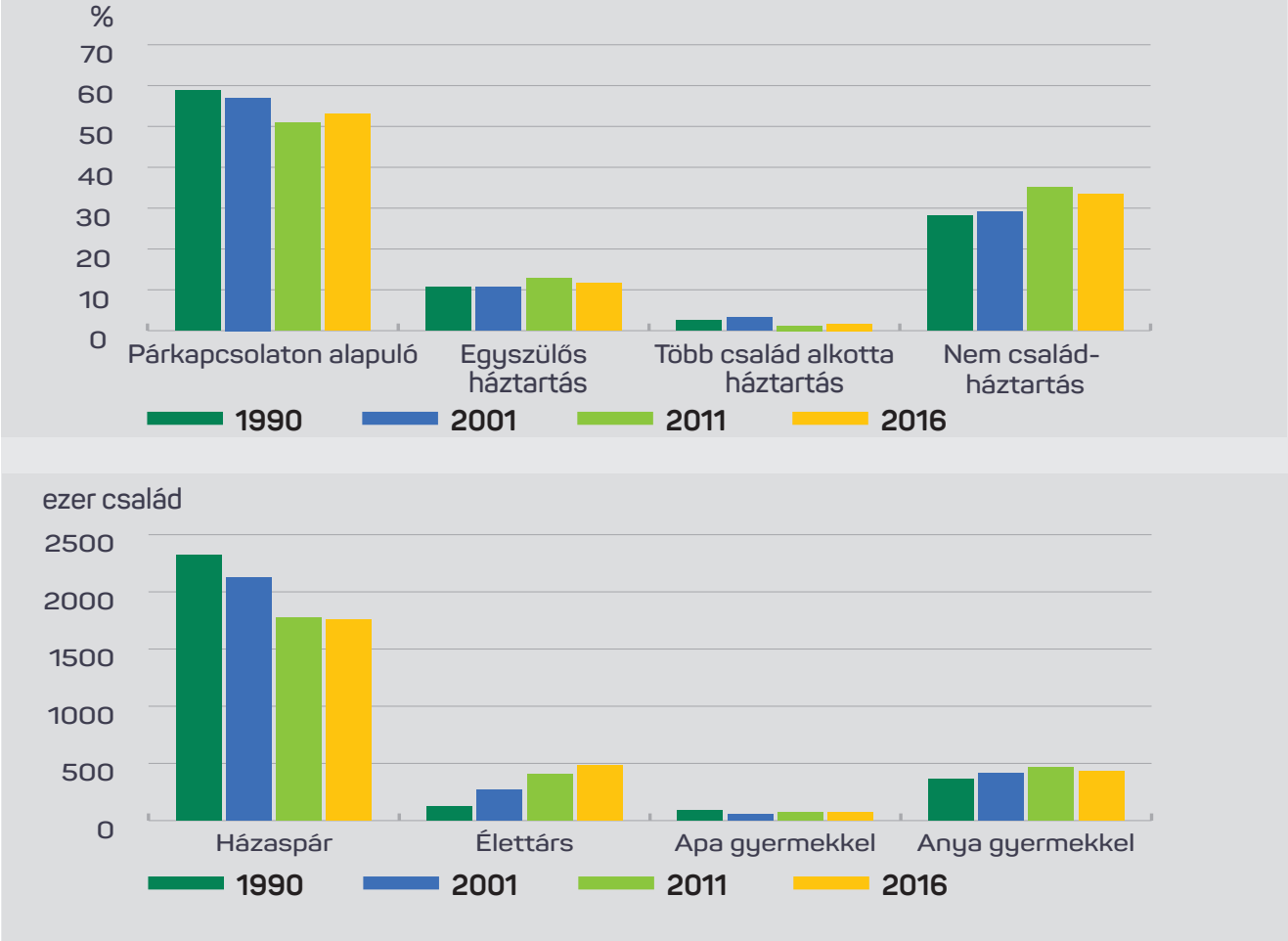

Forrás: KSH

A családok összetételét a népszámlálási adatok alapján és a 2016-os Mikrocenzus-adatokkal összevetve láthatjuk, hogy a családok száma 2016-ban 2 millió 743 ezer volt. 2016-ban a családok 66%-át (4 millió 21 ezer háztartás) alkották párkapcsolatban élők vagy gyermeküket egyedül nevelő szülők, a háztartások további egyharmad része zömében egyedülállókból állt. 2 millió 240 ezer család (82%) párkapcsolaton alapult. A párok nagy többsége, 78%-a házasságban él, de az élettársi kapcsolatok is egyre népszerűbbek, számuk meghaladta a 483 ezret.

Az egyszülős családok aránya is jelentős, mintegy 18%-ot tesz ki, bár számuk és arányuk egyaránt csökken: 2016-ban 503 ezer családban élt egy szülő a gyermekével vagy gyermekeivel, miközben 2011-ben még csaknem 537 ezerben. Részarányuk a családháztartásokon belül a 2011. évi 20%-ról 2016-ra 18%-ra, a gyermekes családokon belül 30%-ról 29%-ra mérséklődött. Míg a gyermekét egyedül nevelő apák létszáma azonos maradt, a hasonló helyzetben lévő nők száma 7,3%-kal csökkent.

Az egyszülős családokon belül azok száma, akik egyedülálló szülőként családi pótlékban részesültek, 2016. november 1-jén 269 611 volt. Ezek a szülők összesen 404 150 gyermeket neveltek; ebből a szülők kétharmada egy, negyede két, közel tizede pedig három vagy több gyermeket.

5/36. ábra – EGYSZÜLŐS CSALÁDOK GYERMEKEK SZÁMA SZERINTI MEGOSZLÁSA, 2016

Gyermekszám	Családok száma	Megoszlás, %
1 gyermek	178 526	66,2%
2 gyermek	66 416	24,6%
3 gyermek	17 699	6,6%
4 vagy több gyermekes szülő	6 970	2,6%
Összesen	**269 611**	**100,0%**

Forrás: ONYF

2016-ban összesen 220 ezer 15 év alatti gyermek nevelkedett egyszülős családban, számuk 2011-hez képest 16%- kal, 41 ezer fővel, arányuk az összes ilyen korú gyermeken belül 18%-ról 16%-ra csökkent. Az időbeli trendet tekintve egyre jellemzőbb, hogy a gyermekek az anyjukkal élnek együtt. 1990-ben az egyszülős családban nevelkedő gyermekek 85,5, 2001-ben 89,7, 2011-ben pedig 91,7%-a az anyjával élt. Az egyszülős családoknak csupán viszonylag kis hányadát alkotják a gyermekeiket egyedül nevelő apák, Magyarországon 15-20%-ot, az európai országokban 9-17% közötti részét tették ki az 1990-es években. Ez a csoport mégis kiemelt figyelmet érdemel, mégpedig két okból. Egyrészt, mert az anyai és apai szerepek közeledésével várhatóan nőni fog az egyszülős családokon belüli részarányuk; másrészt, mert a gyermekeiket egyedül nevelő apák helyzete számos vonatkozásban eltér a gyermekeiket egyedül nevelő anyák helyzetétől: magasabb képzettség, nagyobb anyagi biztonság jellemzi őket, valamint az, hogy inkább az idősebb gyermekek kerülnek hozzájuk és közülük is a fiúk.

Az egyszülős családok társadalmi jellemzői – az elszegényedés kockázata

Az OECD-országokban nő az egyszülős családok száma és aránya, egyre több gyermek nevelkedik hosszabb-rövidebb ideig ilyen struktúrában, ezeknek a családoknak extrém magas a szegénységi kockázatuk, ez pedig negatívan hat a gyermekek jövőbeli jóllétére is.

A gyermekes háztartások között továbbra is magasabb a szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatával sújtottak aránya (2016-ban 28,1%), mint a gyermeket nem nevelő családok körében (25,3%), bár a 2010. évi 35,3, ill. 30,1%-hoz képest csökkent a különbség. Közülük a legnagyobb szegénységi kockázattal továbbra is az egyszülős családoknak kell szembenézniük, hiszen náluk ennek a mértéke 52,8%, mely arány ugyanakkor 2016-ra csökkent a 2010. évi 57,4%-hoz képest, ami jelentős eredménynek könyvelhető el.

5/37. ábra – SZEGÉNYSÉG VAGY TÁRSADALMI KIREKESZTŐDÉS KOCKÁZATÁNAK KITETTEK ARÁNYA HÁZTARTÁSTÍPUSONKÉNT, 2010-2016 (%)

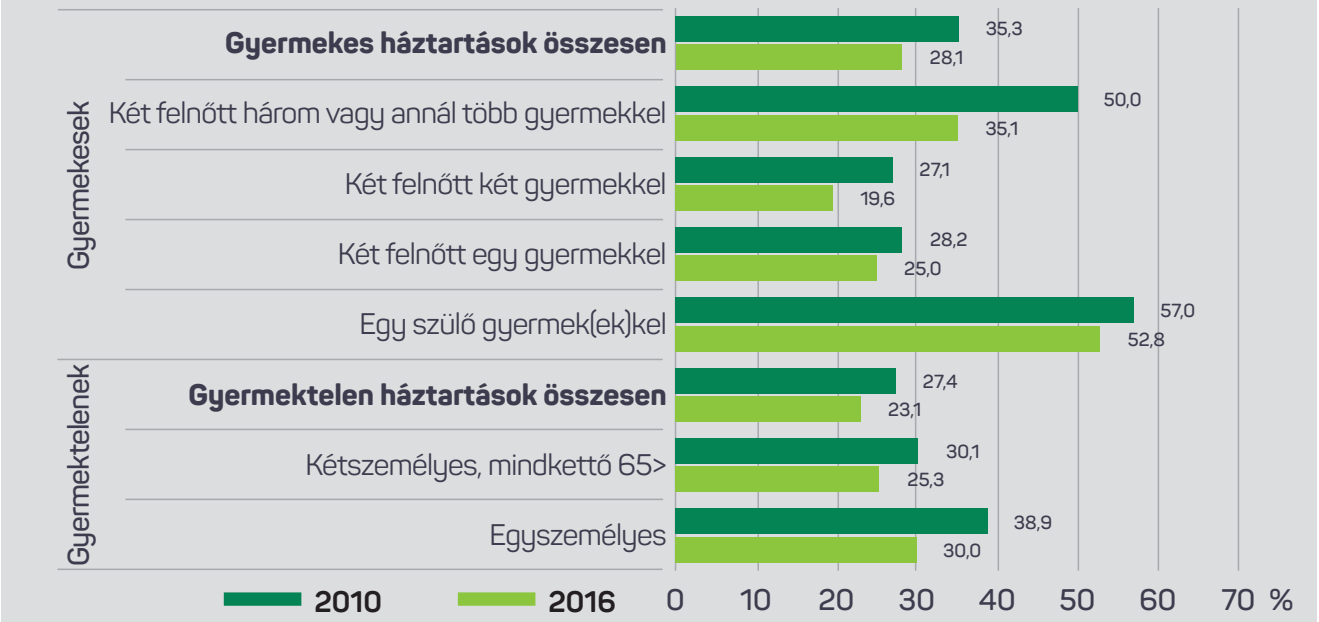

Forrás: KSH

5/38. ábra – SZEGÉNYSÉG VAGY TÁRSADALMI KIREKESZTŐDÉS KOCKÁZATÁNAK KITETTEK ARÁNYÁNAK ALAKULÁSA HÁZTARTÁSTÍPUSONKÉNT, 2010-2016 (%)

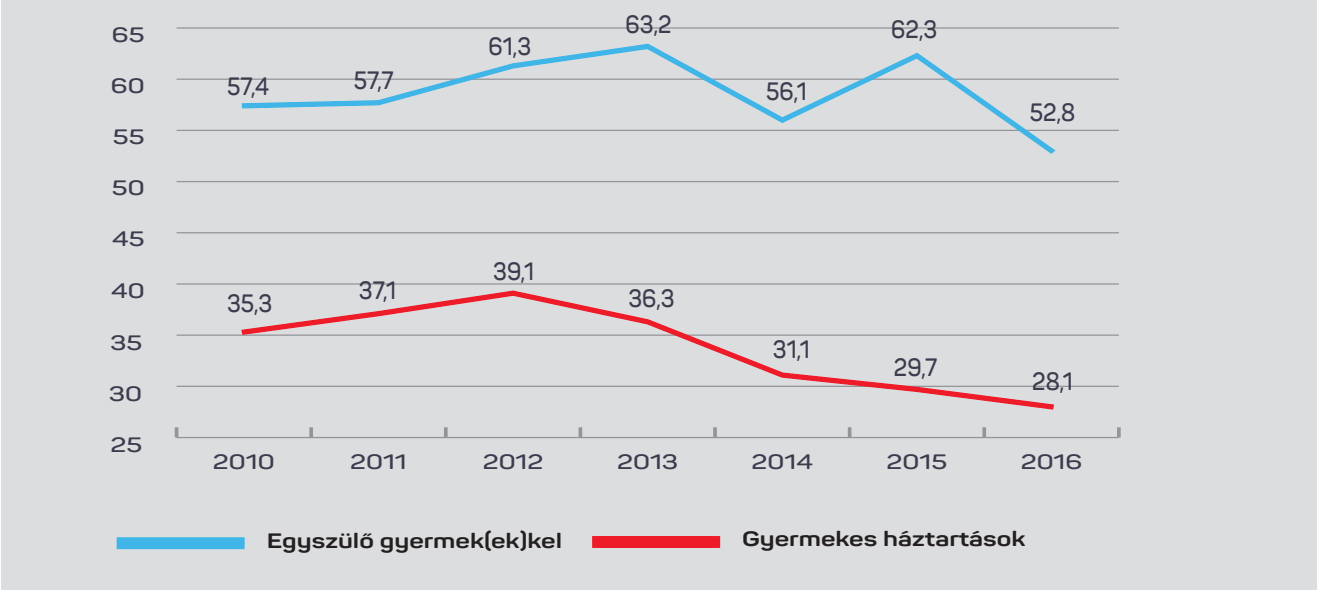

Forrás: KSH

5/39. ábra – A GYERMEKES ÉS GYERMEKTELEN HÁZTARTÁSOK EGY FŐRE JUTÓ ÉVES NETTÓ JÖVEDELMÉNEK ALAKULÁSA (EZER FT)

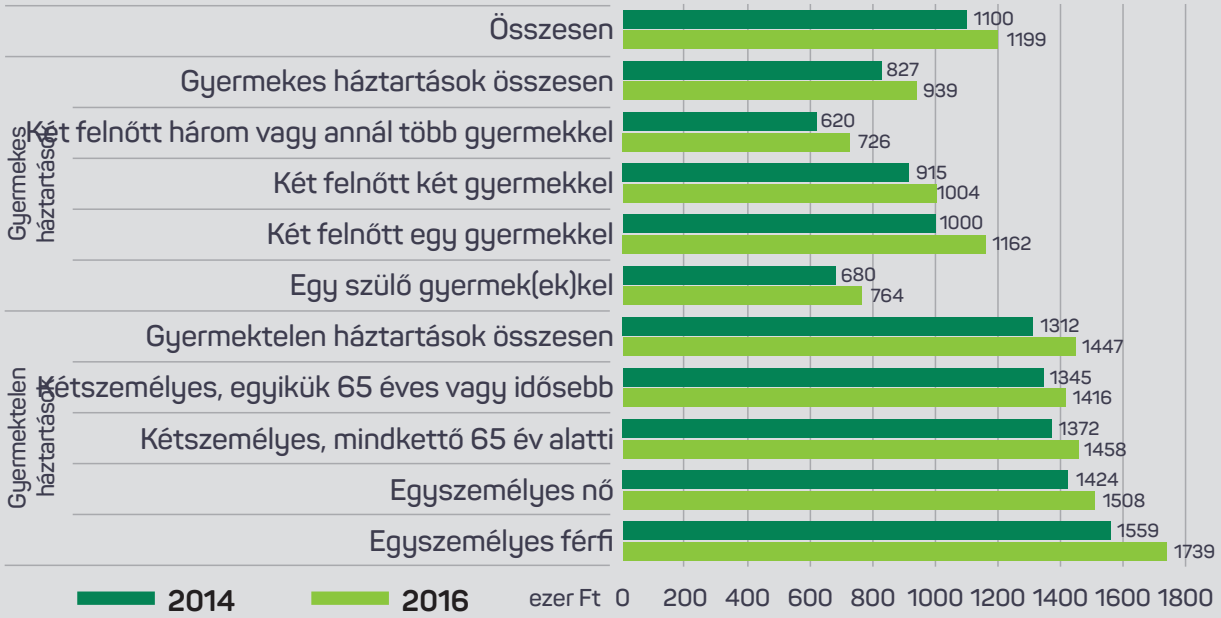

Forrás: KSH

Bár 2016-ban a legtöbb társadalmi csoportnak javult vagy stagnált a helyzete 2010-hez képest, de az egyszülős családoknak még mindig 31,2%-a él a szegénységi küszöb alatt, ami több mint kétszerese a gyermekes családokra vonatkozó összesített aránynak (14,1%), és 2010-hez képest sem sikerült javulást elérni. Az összes gyermekes háztartás 2,3%-a él halmozott szegénységben (szegénységi küszöb alatti jövedelemből, anyagi deprivációban, alacsony munkaintenzitású háztartásban élők), míg az egyszülős családoknak 6,5%-a.

Az egyedülálló szülők körében biztató ugyanakkor, hogy nőtt körükben a gazdaságilag aktívak aránya: 2011-ben 62%-uk, 2016-ban viszont már 84%-uk tartozott ebbe a csoportba. A párkapcsolaton alapuló gyermekes családokban ezzel szemben a családfők 81%-a, élet- vagy házastársaik 66%-a volt gazdaságilag aktív.

Egyszülős családokat támogató intézkedések

Nemzetközi viszonylatban az egyszülős háztartásokat tá- mogató politikák két típusa különíthető el:

1. munka-magánélet összehangolását elősegítő politikák, (pl. anyasági és szülői szabadság, napközbeni kisgyermekellátás, korai fejlesztés), amelyek a foglalkoztatás – különösen a női foglalkoztatás – támogatásával kívánják megakadályozni az érintett családok elszegényedését.

2. családtámogatások (pénzbeli ellátások, adókedvezmények), amelyek csökkentik a gyermeknevelés költségeit, hatékonyan csökkentik a gyermekszegénységet, ugyanakkor a női munkavállalásra ellenösztönző hatással vannak.

A támogatások hatását vizsgálva megállapítható, hogy a fizetett szülői szabadságok jobban csökkentik az egyszülős családok szegénységét, mint a kétszülősekét (jobban segítenek nekik összehangolni a munkát a gyermekgondozással), és ugyanez igaz a családtámogatásokra: jobban csökkentik az egyszülősek szegénységét, mint a kétszülősekét.

Magyarországon a családtámogatási rendszer számos eleme irányul jelenleg is az egyedülálló szülőket érintő hátrányoknak a mérséklésére:

- A családi pótlék havi összege az egyedülálló szülők részére egy gyermek nevelése esetén 1 500 Ft-tal, két vagy három gyermeknél 3 000 Ft-tal, négy gyermeknél 4 000 Ft-tal, öt gyermeknél pedig 5 000 Ft-tal (stb.) magasabb.

- A rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre (RGYK) – és ennek keretében a térítésmentes bölcsődei gondozásra, a bölcsődében, óvodában és általános iskolában ingyenes, valamint a középiskolában féláron történő étkezésre, a középiskola második évfolyamától ingyenes tankönyvellátásra, továbbá évente kétszeri, egyenként 6 000 Ft (hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű gyermek esetében 6 500 Ft) összegű Erzsébet-utalványra – való jogosultság alapjául szolgáló egy főre jutó jövedelem szintje is kedvezőbben, az öregségi nyugdíjminimum havi összegének általános 135%-os mértékénél 10 százalékponttal magasabb szinten van meghatározva az ő esetükben.

- A gyermekápolási táppénzre az egyedülálló szülő ugyanakkora időtartamra jogosult (a gyermek egyéves koráig a betegség teljes időtartamára, 1-6 éves kor között évi 84 napra, 6-12 éves kor között évi 28 napra), mint a kétszülős családokban a két szülő együttvéve.

- A gyermekét egyedül nevelő szülő a különélő szülőtől gyermektartásra jogosult, amelynek összegét a bíróság állapítja meg, és a szülőt azonnal megilleti a megítélt összeg, amint jogerőre kelt a határozat. Sokszor közös megegyezéssel is működik ennek meghatározása, de a legtöbb esetben a bíróság mondja ki a határozatot. A tartásdíj megítélt összege általában a különélő szülő fizetésének 15-25%-a közötti összeg egy gyermek után, két gyermek után 30-40% körüli összeg, míg három vagy több gyermek esetében akár 50% is lehet. Az állam megelőlegezheti a gyermektartásdíjat, majd behajtja az érintetten.

- A családi otthonteremtési kedvezmény (CSOK) 2015 óta az egyedülálló szülők számára is elérhető. Korábban nem állt rendelkezésre ilyen jellegű otthonteremtési támogatás az egyszülős családok számára.

A Kormány emellett a közelmúltban több olyan intézkedésről döntött, amely további segítséget jelent az egyszülős családok részére:

- 2017-től az egyedülálló szülő által nevelt gyermek(ek) előnyt élveznek a bölcsődei felvétel során, így a szülők könnyebben tudnak munkát vállalni, hiszen ezalatt gyermekük felügyelete, ellátása biztosítva van. Ez különösen fontos az ő esetükben, hiszen mint egyedüli családfenntartókon, rajtuk nyugszik az egész háztartás fenntartásának terhe. A KSH 2015. évi adatai alapján az egyedülálló szülő által nevelt bölcsődében ellátott gyermekek száma 3 714 fő volt.

- További előrelépést jelent e családok esetében az RGYK egy főre jutó havi jövedelemhatárának emelése 2018-tól az öregségi nyugdíjminimum 145%-ára, azaz 41 325 Ft-ra.

Összefoglalva az mondható el, hogy az egyedülálló gyermekes szülők esetében a bevezetett támogató intézkedések nem tudtak átütő hatást elérni, mivel nem sikerült a szegénységben és társadalmi kirekesztődésben élők és a jövedelmi szegények kiugróan magas arányát csökkenteni körükben.

Mindenképpen biztató tendenciát jelez ugyanakkor, hogy a család- és gyermekbarát kormányzás eredményeként általában véve a gyermeket nevelő családok anyagi helyzete javult, kiszolgáltatottságuk csökkent; 2010-2016 között a relatív jövedelmi szegénységgel érintett gyermekes háztartások aránya 18,8%-ról 14,1%-ra, a szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek aránya 35,3%-ról 28,1%-ra mérséklődött. A gyermekes családok relatív, azaz a gyermektelen háztartásokéhoz viszonyított helyzete is részben javult: míg a szegénységi arány körükben 2010-ben több mint kétszerese volt a gyermektelenekének, addig 2016-ben már „csak” alig 13%-kal volt magasabb.

5.1.6. A TÁRSADALOM EGÉSZSÉGI ÁLLAPOTÁNAK JAVÍTÁSA ÉRDEKÉBEN 2010 ÓTA MEGTETT INTÉZKEDÉSEK

A III. fejezetben láthattuk, hogy bár a halálozási mutatók, a várható élettartam alakulása terén 2010 előtt is beindultak javuló tendenciák, ezek mértéke nem volt elégséges, így az EU-28 tagállamaihoz képest lemaradásunk nem csökkent, sőt sok esetben növekedett. Ez a rendkívül kedvezőtlen helyzet szükségessé tette komplex intézkedések gyakorlatba ültetését 2010 után annak érdekében, hogy sikerüljön felzárkóznunk az európai átlaghoz. Emellett a családalapítás, a gyermekvállalás, a családok boldogulásának feltétele is egyben a megfelelő egészségi állapot.

E mutatók javítása érdekében úgyszintén számos intézkedést hoztunk az elmúlt években, amelyeket az alábbiakban foglalunk össze:

A keringési betegségek visszaszorítása

A keringési megbetegedésekből adódó halálozás az elmúlt 20 évben jelentősen csökkent Magyarországon. Hazánk a keringési betegségek gyógyítását célzó beavatkozásokban csak mérsékelten van elmaradva, a heveny infarktus ellátásában egyenesen a fejlettebb országok adatait közelíti. Az akut kardiológiai ellátásban tapasztalt fejlődés ellenére azonban a 100 ezer lakosra eső halálozás még mindig meghaladja az uniós átlagot.

- A szívinfarktus ellátásában az azonnali invazív ellátás ma adott minden rászorulónak, a 19 invazív centrum az ország teljes területét lefedi az év minden órájában. Minden mentőkocsi fel van szerelve transztelefonikus EKG-val, melynek segítségével a kórképet akár a mentőápoló el tudja küldeni rádión a centrumba vagy kardiológushoz, azonnali döntést hozva a beteg sorsát, szállítási irányát illetően. Így a beteg a rosszullét helyéről egyenesen a katéteres beavatkozás helyszínére kerülhet, a beavatkozásig eltelő időt nagyban csökkentve. A korszerű invazív ellátás országos szintű megvalósulásával párhuzamosan a szívinfarktus halálozási mutatói a nemzetközi standardok szintjére javultak, a szívinfarktusban elhunytak száma az elmúlt tíz évben felére, mintegy évi 7 500-ra csökkent.
- 1992-ben indult el a stroke előfordulásának csökkentésére, a stroke eredetű halálozás mérséklésére integrált szakmai programként a Nemzeti Stroke Program, ami a stroke részlegek felállításához, műszerfejlesztéshez, szakmai programokhoz vezetett, és számottevő sikereket ért el. A Program az elmúlt években is folytatódott, utóbbi 10 éves eredménye az agyvérzések, valamint az aneurysma (agyi értágulat) jelentős csökkenése, a túlélés javulása.

A dohányzás visszaszorítása

A dohányzás a legfontosabb, egészségkárosító magatartással összefüggő halálok Magyarországon. A korai (65 év előtt bekövetkezett) halálozások közel harmadát a dohányzás okozza (egyharmada a tüdőrák, negyede szív- és érrendszeri betegség). A dohányzás visszaszorítása az egyik leghatékonyabb népegészségügyi beavatkozás, melyben egyaránt szerepe van a rászokás megelőzésének és a leszokás támogatásának.

Megtett intézkedések

- Az utóbbi években a dohánytermékekre vonatkozóan többszöri adóemelés lépett érvénybe.
- 2012. január 1-jétől főszabály szerint tilos a közforgalmú zárt légterű helyeken, közösségi terekben a dohányzás.
- 2012 októberében létrejött a Dohányzás Leszokás Támogatási Országos Módszertani Központ az Országos Korányi TBC és Pulmonológiai Intézetben.
- 2013. január 1-jétől a dohánytermékek túlnyomó része[11] csak képekkel és illusztrációkkal kombinált egészségvédelmi figyelmeztetésekkel ellátott csomagolással hozható forgalomba.
- 2013. július 1-jétől a dohánytermékek értékesítése kizárólag ellenőrzött keretek között működő szakboltokban, nemzeti dohányboltokban történhet.

[11] *kivétel: tüsszentésre szolgáló dohánytermékek, „burnót"*

- 2013 decemberétől országszerte 86 tüdőgondozóban, 18 konzorcium keretében dohányzásleszokást támogató csoportos tanácsadás valósult meg, szintén uniós támogatásból. Kötelező jelleggel a tüdőgondozók – a központi költségvetés terhére – végzik az egyéni leszokástámogatást is, továbbá helyi szakmai és lakossági kommunikációt folytatnak.

- A teljes körű iskolai egészségfejlesztés keretében a dohányzás visszaszorítása, a rászokás megelőzésével és a leszokás támogatásával kiemelt feladat. Kidolgozásra kerültek a Dohányzás Fókuszpont részéről az óvodai és iskolai dohányzás megelőzési programok (Dohányzás Fókuszpontjának Óvodai Dohányzás Megelőzési Programja, és a „Ciki a cigi" iskolai program). Egy kiemelt projekt keretén belül létrejött az Egészségkommunikációs Központ, amelynek fő feladata a népegészségügyi célú kommunikáció folytatása, illetve népegészségügyi kampányok szervezése.

A fenti intézkedéseknek is köszönhetően a naponta dohányzó felnőttek aránya az elmúlt években csökkent Magyarországon: a 2000. évi 30,2%-ról 2012-ben 26,5%-ra, meghaladva az OECD-átlagot (2012-ben 20,7%). Az Európai Lakossági Egészségfelmérés[12] (ELEF) 2014-es adatai szerint a felnőtt lakosság 26%-a dohányzik, szemben a 2009-es 31%-os aránnyal. A dohányzók aránya mindkét nem körében kismértékben csökkent (a naponta dohányzó férfiak aránya 31,6%-ról 31,5%-ra, a naponta dohányzó nőké 21,5%-ról 20,8%-ra mérséklődött).

- A Nemzetközi Ifjúsági Dohányzás Felmérés 2012-es, 2013-as és 2016-os magyarországi eredményeiből látható, hogy a fiatalok (12-13 évesek) körében 2012 és 2016 között 10%-kal nőtt a nemdohányzók aránya, valamint egyaránt csökkent az alkalmi dohányzók aránya (9%-kal), és a naponta dohányzók aránya is (8%-ról 6%-ra).

- A 2014-ben végzett Európai lakossági egészségfelmérés eredményei alapján elmondható, hogy további jelentős javulás mutatkozik a 2009-es adatokhoz képest a passzív dohányzásnak való kitettség vonatkozásában. A főleg a dohányfüstre visszavezethető beltéri levegőszennyezettség átlagos koncentrációja 90%-kal csökkent a szórakozó- és vendéglátóhelyeken. Az otthonán kívül megkérdezettek 2009-ben 69,9%-a, míg 2014-ben már 80,3%-a, a munkahelyén megkérdezettek 2009-ben 68,9%-a, 2014-ben pedig már 85,7%-a egyáltalán nem volt kitéve dohányfüstnek.

Az egészségügyi alapellátás fejlesztése

- A népegészségügyi fókuszú alapellátás-szervezési modellprogram
  Az észak-alföldi és észak-magyarországi régiókban 24 alapellátási praxis bevonásával 4 praxisközösség került kialakításra. A program célja a megelőzésre és a krónikus betegségben szenvedők gondozására összpontosító, közösségi orientációjú, a helyi közösségeket – különösen a roma lakosságot – bevonó egészségügyi alapellátási modell kidolgozása és tesztelése több terület bevonásával. A program keretében 2013. november és 2016. március között a 32 470 fős felnőtt céllakosságból 22 652 fő (70%) vett részt egészségi állapotfelmérésen.

- Védőnői hálózat fejlesztése
  A védőnők a népegészségügy és a prevenció magasan képzett szakemberei, akik közreműködnek a nők, anyák, csecsemők, gyermekek, az ifjúság és a családok egészségnek védelme mellett a közegészségügyi, a járványügyi és az egészségfejlesztési feladatok ellátásában.

- Hosszú távon meghatározó a 0-7 éves korosztály optimális bio-pszicho-szociális fejlődésének támogatását célzó program, amely a gyermek-egészségügyi alapellátás fejlesztése révén, a gyermekek fejlődésének nyomon követésével, a bennük rejlő készségek kibontakoztatásának elősegítésével, a fejlődési rizikótényezők feltárásával, valamint az eltérő fejlődést mutató gyermekek kiszűrésével kíván kedvező eredményeket elérni.

- Szoptatás támogatása: A szoptatás számos betegséggel szemben – a legtöbb esetben a szoptatás időtartamával arányos – védelmet nyújt mind a gyermek (légúti és emésztőrendszeri fertőző betegségek, allergia, elhízás, cukorbetegség, stb.), mind az anya (emlőrák, petefészekrák stb.) esetében, és fontos az anya és a gyermek lelki egészsége szempontjából is. Jelenleg Magyarországon 17 „Bababarát Kórház"

[12] *http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/elef14.pdf*

működik, és 118 a „Bababarát Területek” száma, amelyek a sikeres szoptatás fő alappillérei. A szükséges ismeretek széles körben történő elterjesztése érdekében „A szoptatás elméleti és gyakorlati kérdései” címmel 2015-ben a Szoptatást Támogató Nemzeti Bizottság 10 helyszínen tartott képzést 493 fő szakember részére, amelyből a kedvezményezett és fejlesztendő járásokban tartott képzéseken 215 fő, Bababarát Kórház képzéseken 123 fő vett részt.

- Szájegészségügyi állapot vizsgálata
  A 2013 májusában kezdődött, egy éven át tartó magyarországi átfogó vizsgálat (kb. 1800 fő 6 és 12 éves korcsoportba tartozó gyermek bevonásával) egyik fő célja volt megbízható információk szerzése a megbetegedési mutatók és az egészségmagatartás konkrét elemeinek (pl. fog- és szájbetegségek és különböző szokások) összefüggéseiről.

Az egészségügyi ellátórendszer prevenciós kapacitásának fejlesztése - Egészségfejlesztési Irodák létrehozása

Az egészségügyi ellátórendszer prevenciós kapacitásának támogatására Magyarországon 61 egészségfejlesztési iroda (EFI) jött létre, és kezdte meg működését 2013 és 2014 folyamán. 2017-ben további EFI-k jönnek létre, és a már működő irodák lelki egészségfejlesztő tevékenységekkel való továbbfejlesztésére is lehetőség nyílik.
A 61 EFI-ből 21 járóbeteg-szakellátó, 16 önkormányzat, 24 fekvőbeteg-szakellátó fenntartásában működik. Alapvető céljuk a szív-érrendszeri, daganatos megbetegedések csökkentésének támogatása, a korai és elkerülhető halálozás csökkentése és az egészséget meghatározó életmód, illetve az egészségmagatartást befolyásoló szokások, attitűdök javítása, a lakosság egészségtudatosságának növelése.
2013 szeptembere óta a 61 EFI-ben 170 ezer személyre kiterjedően történt állapotfelmérés, ezen belül a 20 leghátrányosabb helyzetű térségben 46 ezer fő esetében. A projekt időszaka alatt az EFI-k 2 800 közösségi egészségnevelési és egészségfejlesztési programot valósítottak meg, melyeken összesen 178 ezer fő vett részt. Testmozgás programok megvalósításával 87 ezer embert értek el.

A túlzott alkoholfogyasztás visszaszorítása

A magyarországi alkoholfogyasztás évtizedek óta világviszonylatban is magasnak mondható, a 80-as évek 13 liter tiszta alkohol/fő/év fölötti fogyasztási adatai a 90-es években valamelyest csökkentek, 2000 után 11-12 liter között stabilizálódtak, majd ismét emelkedtek. Az Európai Unióban Magyarország az alkoholfogyasztást tekintve (összfogyasztás) az 5. helyen szerepel, 14,15 liter/fő mennyiséggel.

Megtett intézkedések

- A Nemzeti Egészségfejlesztési Intézetben (NEFI) „Alkohol mini-protokoll egészségfejlesztési irodák számára” címmel szakmai módszertani dokumentum készült. Kidolgozásra kerültek színtér-specifikus, iskolai, közösségi és munkahelyi színtérre kialakított alkoholfogyasztás-megelőzési modellprogramok, melyek célja, hogy elősegítsék az egyes színtereken megvalósuló alkoholfogyasztás-megelőzési egészségfejlesztési tevékenységek helyi szintű megvalósítását.

Testmozgás fejlesztése a lakosság körében

Tudományos kutatások igazolják, hogy a fizikailag aktív életmód elősegíti az egészség megőrzését, a betegségek megelőzését, illetve kockázatuk csökkentését a nem fertőző krónikus betegségek terén.[13] A WHO szerint a fizikai aktivitás hiánya a negyedik vezető kockázati tényező a globális halálozás szempontjából. A rendszeres testmozgás csökkenti a depresszív, szorongásos tünetek előfordulását, hatékony eszköz a hangulatzavarok kialakulásának megelőzésében.[14]

Megtett intézkedések

- A mindennapos testnevelés fokozatos bevezetésével mára minden iskoláskorú gyermek rendszeresen mozog, igénnyé téve a rendszeres testmozgást a gyermekek számára.

- Megtörtént a Teljeskörű Iskolai Egészségfejlesztés (TIE) szabályozásának megalkotása, melynek keretében 2015-ben 3,59 milliárd forint támogatásból az iskolák közötti kooperációra építő megyei szintű szabadidős közösségi programok, valamint komplex testmozgás- és egészségfejlesztési programok valósultak meg 288

[13] *Kruk, J. [2007]: Physical activity in the prevention of the most frequent chronic diseases: an analysis of the recent evidence. Asian Pacific Journal of Cancer Prevention, Vol. 8. No. 3. 325–338. o.*
[14] *https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/132063/Petrika_Erzsebet_Ertekezes-t.pdf?sequence=5*

köznevelési intézményben, 1 061 segítő szakember közreműködésével, közel 31 ezer diák bevonásával, akik közül legalább 9 ezer fő hátrányos helyzetű.

- A Magyar Diáksport Szövetség 2013 májusában útnak indította T.E.S.I.[15] elnevezésű programját, melynek keretében létrejött a Nemzeti Egységes Tanulói Fittségi Teszt a fizikai fittség mérésére.

- 2015 óta az Emberi Erőforrások Minisztériuma Sportért Felelős Államtitkárságával együttműködve az illetékes ágazatok, valamint szakemberek bevonásával ágazatközi HEPA[16] munkacsoport működik az egészségvédő testmozgással kapcsolatos hazai és nemzetközi feladatok koordinálása érdekében.

- Számos rendezvényen került hangsúlyozásra a rendszeres fizikai aktivitás fontossága.

A krónikus nem fertőző betegségek okozta terhek csökkentése érdekében tett táplálkozás-egészségügyi intézkedések

- 2014. februárban lépett hatályba az élelmiszerekben lévő transz-zsírsavak megengedhető legnagyobb mennyiségéről, a transz-zsírsav tartalmú élelmiszerek forgalmazásának feltételeiről és hatósági ellenőrzéséről, valamint a lakosság transz-zsírsav bevitelének nyomon követésére vonatkozó szabályokról szóló 71/2013. (XI. 20.) EMMI rendelet. A rendelet hatására kedvező változás volt megfigyelhető a forgalomban lévő élelmiszerek transz-zsírsav tartalmában, mivel a rendelet előírásainak nem megfelelő élelmiszerek aránya a piacon a korábbi 22%-ról 4%-ra csökkent, mindezzel is segítve az egészséges élelmiszerválasztást, illetve a szív-érrendszeri betegségek megelőzését.

- A közétkeztetésre vonatkozó táplálkozás-egészségügyi előírásokról szóló 37/2014. (IV. 30.) EMMI rendelet 2015. január 1-jén lépett hatályba, és 2015. szeptember 1-jétől alkalmazandó. A szabályozás hatásaként a közétkeztetésben szolgáltatott étrend változatosabb, egészségesebb, több a közétkeztetésben adott tej, tejtermék, zöldség és gyümölcs, kevesebb az ételek só-, cukor- és zsírtartalma. A bevezetést követően végzett hatósági ellenőrzések eredményei, valamint a közétkeztetésben érintett szereplők (közétkeztető cégeket tömörítő szervezetek, intézményvezetők, önkormányzati vezetők, szakmai szervezetek, szülők) által megküldött észrevételek alapján az alkalmazás megkönnyítése, a fokozatos bevezetés biztosítása, egyes előírások pontosítása érdekében 2016-ban megtörtént a rendelet módosítása. A közétkeztetés közel kétmillió főt érint, amelynek fele gyermek, így egészségessé tétele hosszú távon a lakosság szív- és érrendszeri betegségekből és daganatos betegségekből eredő halálozásának jelentős csökkenését, ezzel párhuzamosan a várható élettartam, illetve az egészségben eltöltött évek számának növekedését eredményezi.

- A népegészségügyi termékadóról (NETA) szóló 2011. évi CIII. törvény 2011 szeptemberében lépett hatályba, melynek célja a népegészségügyi szempontból nem hasznos élelmiszerek fogyasztásának visszaszorítása és az egészséges táplálkozás előmozdítása, valamint az egészséges élelmiszerek választékának bővítése, és a befolyt bevételből az egészségügyi szolgáltatások, különösen a népegészségügyi célú programok finanszírozásának javítása, emellett a testmozgás és az egészséges táplálkozás népszerűsítését segítő, gyakorlati elemeket tartalmazó iskolai egészségfejlesztési programok, valamint járványügyi tárgyú iskolai és lakossági programok indítása. Az elvégzett hatásvizsgálat alapján a NETA elérte népegészségügyi céljait: a bizonyítottan egészségkárosító összetevőket tartalmazó termékek kínálata és forgalma csökkent.

---

[15] *„A testnevelés új stratégiájának és a fizikai állapot új mérési rendszerének kialakítása és az önkéntes részvétel ösztönzése a komplex iskolai testmozgásprogramok szervezésében”*

[16] *Health enhancing physical activity.*

A kábítószerfogyasztás megelőzése

A kutatási adatok alapján[17] a 18-64 éves népességben minden tizedik (9,9%), a 18-34 éves fiatal felnőtt populációban csaknem minden ötödik személy (17,7%) fogyasztott az élete során valamilyen tiltott drogot.

Megtett intézkedések

- Az Emberi Erőforrások Minisztériuma az Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program keretében 10 milliárd forintot meghaladó összegű pályázatot hirdetett meg a minőségi közszolgáltatásokhoz való hozzáférés érdekében az alábbi célokra:
  - a gyermek és ifjúságpszichiátria, addiktológiai és mentálhigiénés ellátórendszer infrastrukturális feltételeinek fejlesztése;
  - a pszichiátriai és addiktológiai gondozóhálózat fejlesztése;
  - a pszichiátriai ellátórendszer strukturált fejlesztése keretében a szakellátások minőségének és hozzáférésének javítása (pszichiátriai fekvőbeteg osztályok infrastruktúrájának korszerűsítése, eszközök beszerzése); továbbá
  - a pszichiátriai ellátások minősége és az azokhoz való hozzáférés javítása, ezáltal egyrészt a hazai pszichiátriai ellátórendszer megerősítése, másrészt a lakosság mentális egészségi állapotának fejlesztése.

Beavatkozási lehetőségek a nem fertőző betegségek visszaszorítása érdekében

- 2016. október 13-án jelent meg az 1534/2016. (X. 13.) Korm. határozat a „Nemzeti Népegészségügyi Stratégia 2017–2026" kidolgozásához és végrehajtásához szükséges intézkedésekről.

- A Nemzeti Népegészségügyi Stratégia részeként 2017-18-ban tervezett programcsomag elemei az 1234/2017. (IV. 28.) Korm. határozatban kerültek nevesítésre:
  - „Helybe visszük a szűrővizsgálatokat" program (2017 végéig 10 db hazai gyártású önjáró, mammográffal felszerelt szűrőegység és 10 db szűrő- és egészségfejlesztési egység beszerzése és működésbe állítása);
  - Szervezett, célzott népegészségügyi vastag- és végbélszűrés országos kiterjesztéséhez kapcsolódó kiegészítő program;
  - Keringési betegségek megelőzését célzó komplex program;
  - A fenti népegészségügyi intézkedéseket támogató kommunikációs kampány.

Szűrővizsgálatok

Az EU-tagállamok közül – 100 ezer lakosra vetítve – Magyarországon a legmagasabb a daganatos megbetegedések miatti halálozás. A daganatos megbetegedések és a halálozás magas aránya arra mutat, hogy a daganatos betegek többsége előrehaladott állapotban kerül kórismézésre és kezelésre, amikor a beteg eredményes gyógyításának a kilátásai már korlátozottak. Az orvostudomány mai állása szerint a daganatos betegségek miatt bekövetkezett halálozás egy jelentős hányada elkerülhető lenne.

Megtett intézkedések

Magyarországon a korábbi években fokozatosan kiépült a szervezett célzott népegészségügyi szűrővizsgálati rendszer az életkor alapján veszélyeztetettnek minősülő céllakosság minél nagyobb számban történő bevonására: a 45-65 év közötti nők kétévenként végzett emlőszűrése (mammográfia), valamint a 25-65 közötti nők egyszeri negatív szűrővizsgálata után 3 évenként megismételt méhnyak-szűrővizsgálata (citológia). Ennek hosszú távú célja, hogy mérsékelje, majd megállítsa a daganatos betegségek jelenleg növekvő előfordulását.

- Szervezett célzott vastag- és végbélszűrés teljes céllakosságra történő kiterjesztése

  Az Európai Unión belül hazánkban a legmagasabb a vastag- és végbéldaganatok okozta halálozás.

  A vastag- és végbélrák betegség következtében évente több mint 5 ezer fő veszti életét és közel 10 ezer új megbetegedést regisztrálnak Magyarországon. 2015-ben néhány megyére kiterjedően, kísérleti jelleggel került bevezetésre a szervezett célzott vastagbél-szűrővizsgálat, melynek tapasztalatai alapján azt 2017-ben az ország egészére kiterjesztettük, ami az egészségügy egyik legjelentősebb fejlesztése. A szűrés szervezése a jelentkező háziorvosokon keresztül történik. A működő háziorvosok 51,6%-a jelentkezett önként szűrővizsgálat elvégzésére. A nem csatlakozott háziorvosokhoz bejelentkezett lakosság (mintegy 1,2 millió szűrendő

[17] *Paksi et al. 2015.*

nő és férfi) egyenlő esélyű hozzáférésének biztosítása közvetlen megszólítással történne.

- HPV-védőoltás elérhetővé tétele
  A Kormány a hazai oltási rend további erősítése érdekében önkéntes, térítésmentes oltásként 2014 szeptemberétől bevezette a humán-papillóma vírus (HPV) elleni védőoltást, amellyel a méhnyakrák kialakulását okozó HPV-fertőzés válik megelőzhetővé. A védőoltást a 12. életévüket betöltött és az általános iskola 7. évfolyamát végző lánygyermekek iskolai kampányoltás keretében, térítésmentesen kaphatják meg. Az országos program bevezetésének első évében a 46 ezer jogosult gyermek szülei közül 35 ezer kérte a védőoltást, azaz az érintettek túlnyomó többsége, 77%-a élni kívánt a felkínált, térítésmentes oltás lehetőségével, a jogosultak további 5,6%-a pedig már korábban megkapta az oltást. A hazai számadatok kimagasló eredményt mutattak a HPV elleni oltási kampányokat bevezetett európai országok között: hasonlóan jó arányt csak Portugália és az Egyesült Királyság tud felmutatni.

- Védőnők bevonása a szervezett méhnyakszűrésbe
  Hazánkban évente több mint 400 nő hal meg méhnyakrák következtében, amely gyakoriság mintegy háromszor magasabb az európai országok átlagánál. Évente a szervezett méhnyakszűrésre jogosult 25-65 év közötti nők csupán 50-60%-a vesz részt szűrésen; a cél a nemzetközi ajánlásokban szereplő 70%-ot meghaladó arány elérése lenne.
  A méhnyakrákból eredő halálozás csökkentése és a népegészségügyi célú méhnyakszűrésen való részvétel növelése érdekében 2015-ben - új szereplőként - a védőnők is bevonásra kerültek a népegészségügyi célú méhnyakszűrés szervezésébe és végzésébe. Célkitűzés a magasabb átszűrtség elérése a jól kiépített, térítésmentes, meghívásos szervezett méhnyakszűrésen való részvétellel.
  Elsősorban az 5 ezer fő alatti településen dolgozó védőnők szereztek jogosultságot a méhnyakszűrés végzésére; a 4 883 betöltött védőnői álláshelyet érintően eddig 1 381 védőnő már megszerezte a szükséges kompetenciát. A megindult képzések eredményeként országos szinten a védőnők 55%-a lesz jogosult ezen tevékenység végzésére; a megyék több mint felében ez az arány 60% fölötti.

Kora gyermekkori intervenció ágazatközi fejlesztése

A gyermek életében a korai életszakaszt kitüntetett figyelemmel kell kezelni, tekintettel arra, hogy ez egy nagyon meghatározó időszak minden fejlődési terület, a gyermek egész személyisége, különösen a fejlődési rizikók szempontjából. Már egészen korán megállapíthatóak olyan eltérések, amelyek később jelentősen befolyásolhatják a gyermek, majd a későbbi felnőtt életminőségét, ugyanakkor megfelelő fejlesztéssel, terápiával, célzott szocializációval megszüntethetők még azelőtt, hogy komoly problémákká alakulnának át.
A kora gyermekkori intervenció a speciális támogatást igénylő gyermekek és családok köré épülő szolgáltatások összességét jelenti, a szűréstől, a probléma felismerésétől és jelzésétől kezdve a diagnosztizáláson át a különböző terápiás, illetve komplex gyógypedagógiai fejlesztő és tanácsadó tevékenységekig, kiegészülve a szülői támogató szolgáltatásokkal és a családok számára alanyi jogon járó juttatásokkal, valamint hangsúlyos elemként a prevencióval; célja a különféle rendellenességek minél előbb történő felismerése és szakszerű kezelése, valamint az érintett családok segítése, támogatása.

Magyarországon 2011-ben nagyjából 8 ezer fő 6 éven aluli eltérő fejlődésű kisgyermek részesült valamilyen elváltozás miatt korai fejlesztésben, terápiában. Ugyanakkor a szakirodalom és a nemzetközi összehasonlító adatok szerint ennek a számnak többszöröse, több tízezer fő volt a korai fejlesztésre, terápiás ellátásra szoruló 0-5 éves korú kisgyermekek száma hazánkban, tehát a problémák beazonosítása, szűrése, majd diagnosztizálása még elmaradt a kívánatostól. A gyermekkel kapcsolatba kerülő szakterületek – az egészségügyi, a köznevelési, családügyi, valamint a szociális ágazat – között nem alakult ki az egymásra épülő, egymást kiegészítő eljárási rend, az ellátórendszer széttagolt volt. A különböző ágazati irányítás alá tartozó intézményeket nem kötötte össze egy egyértelműen követhető, szabályozott „gyermekút", különösen az egészségügyi és a köznevelési intézmények közötti továbbküldési utak nem voltak kellőképpen szabályozottak. Az ellátórendszerhez való hozzáférés lehetősége jelentős területi különbségeket mutatott, pl. a háziorvosi, védőnői szolgáltatások esetében a tartósan betöltetlen körzetek/szolgálatok számát éppen a hátrányos helyzetű településeken nem sikerült csökkenteni, pedig ezeken a területeken van legnagyobb szük-

ség a prevencióra. Nem volt megfelelő továbbá a szülők tájékoztatása a korai intervenciót elősegítő szűrésekről, vizsgálatokról, az ehhez kapcsolódó teendőkről, így ha felmerült bennük a gyanú, hogy valamilyen gond van a gyermekük fejlődésével, nem tudták, hogy kihez forduljanak, milyen intézményt, szakembert keressenek fel, milyen diagnosztikus lehetőségek, ellátási formák léteznek, mi a különbség az egyes terápiák, fejlesztő eljárások között, és mi lenne az ő gyermekük részére a legmegfelelőbb.

A régebbi, a kora gyermekkori intervenció valamely ágazati elemét célzó fejlesztések átfogó, rendszerszintű változást nem tudtak indukálni. Ebből a felismerésből született meg az a fejlesztési elképzelés, amely az előző, elszigetelt fejlesztések helyett az ágazatköziségre, a gyermek és a család érdekének középpontba helyezésére teszi a hangsúlyt, valamint az ellátórendszerek koordinált, egységes szemléletű fejlesztésével tenné hatékonyabbá a kora gyermekkori intervenció rendszerét. Mindez hozzájárulhat a gyermekek esélyteremtéséhez, a területi és társadalmi egyenlőtlenségek csökkenéséhez, a fejlődési problémák kiküszöböléséhez, a családok kellő tájékozottságához és kompetenciáik megerősítéséhez, a betegutak és a gyermekutak kialakításához, összességében pedig ahhoz, hogy a jól szervezett szűréseknek, vizsgálatoknak, fejlesztéseknek és terápiáknak köszönhetően sokkal kevesebb gyermek induljon hátránnyal a köznevelési rendszerben, majd a munkaerőpiacon.

A kora gyermekkori intervenció ágazatközi fejlesztésével kapcsolatos, 5,7 milliárd Ft keretösszegű kiemelt projekt átfogó célja 2017. február 1. és 2021. január 31. között a közös gyermekút kialakítása, amelyben a különböző részterületeken dolgozó szakemberek együttműködése pontosan szabályozott, a szükséges protokollok és a szabályozási háttér rendelkezésre állnak.
A szakembereknek az egységes gyermekút bevezetésére való felkészítése célzott képzések keretében zajlik majd. A projekt során a fejlődésbeli megkésettséggel rendelkező gyermekek minél hamarabb történő felismerése, kiszűrése és a minél pontosabb diagnózis felállítása érdekében egységes szűrési, mérési, vizsgáló eljárások, ellátási protokollok kerülnek bevezetésre, valamint az ágazatközi szolgáltatási modell hátteréül szolgáló informatikai rendszerek összekapcsolásra kerülnek, melynek köszönhetően a gyermek fejlődése nyomon követhetővé, valamint az érintett szakemberek számára elérhetővé válik. Mindezeknek a sikeres megvalósítása nem történhet meg a családokkal való partneri együttműködés kialakítása nélkül, ami magában foglalja a célzott kommunikációt, tájékoztató anyagok részükre való megküldését, szülői tréningek lebonyolítását egyaránt. A szolgáltatáshiányos területeken emellett javítani szükséges a gyermekekkel és családjaikkal foglalkozó szolgáltatásokhoz való hozzáférést.
Mindezek segítségével a kora gyermekkori intervenció folyamata hatékonyabbá és eredményesebbé válik.

5.1.7. KÜLFÖLDÖN ÉLŐ MAGYAROK HELYZETE

2017. január 1-jén Magyarország népessége 9 millió 799 ezer fő volt; ehhez hozzávéve a Kárpát-medencében, az Európában, és az Európán kívüli diaszpórában élő magyarok becsült létszámát (4,8 millió fő), a világon összesen mintegy 14,6 millió magyart számolhatunk, akik csaknem kétharmada (67%) az anyaországban, 15%-a (2,2 millió fő) az egykor Nagy-Magyarországhoz tartozó területeken, 18%-a (átlagosan 2,6 millió fő) pedig az Európai Unióban (munkavállalás, tanulás céljából), avagy – jellemzően korábbi, akár többedik generációs kivándoroltként – szerte a világban, az ún. diaszpórában él.

Ezek az adatok azonban jellemzően nem teljeskörű, valid méréseken alapulnak, hiszen pl. a Kárpát-medencei magyaroknál a lakóhely szerinti országok népszámlálási adatai rendszerint tartalmazzák a nemzeti-etnikai hovatartozás beazonosítására alkalmas információkat, azonban pl. az EU területén munkát vállaló magyarok, vagy a diaszpórában élők létszáma esetében már sokkal nehezebb reális és megbízható képet nyerni az érintett államok népszámlálási és egyéb (pl. társadalombiztosítási) statisztikáiból. A KSH egy 2016-os kiadványa[18] is ismertette, hogy bár az országot elhagyóknak bejelentési kötelezettsége van, ennek azonban gyakran nem tesznek eleget. Az Európai Unió tagállamainak ún. tükörstatisz-

[18] *Népesedési helyzetkép 2015. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 2016. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/nepesedes15.pdf*

tikái elvben megmutatják, hogy a célországokba menynyi magyar állampolgár vándorolt be. Problémát jelent azonban az EU-tagállamokban használt definíciók különbsége, továbbá az EU-tagállamokból való kivándorlás, valamint a Magyarországra történő visszavándorlás mérési nehézsége is. Összességében az tapasztalható, hogy a hazai statisztikák csak kismértékben fedik az EU-tagállamok által rögzített adatokat.

Az alábbiakban összefoglaljuk a kivándorlással kapcsolatos legfontosabb adatköröket, valamint azokat a főbb adatforrásokat, amelyekből a jelenleg rendelkezésre álló adatok szokásosan kinyerhetők.

5.1.7.1. Ideiglenesen vagy tartósan külföldre költöző magyarok számának alakulása

Az – elsősorban munkavállalási, pénzkereseti célú – külföldre költözés mértékének erősödése az utóbbi évtizedekre visszatekintve 2007-ben, Magyarország európai uniós, majd a Schengeni Egyezményhez történő csatlakozása után kezdődött el. 2010-től jelentősebb növekedés következett, ami visszavezethető egyrészt a nyilvántartási eljárások szigorítására, másrészt (2011-től) a magyar munkavállalókkal szemben a nyugat-európai tagállamokban alkalmazott korlátozó munkaerő-piaci szabályok fokozatos lebontására.[19] A 2007-ig tartó évi néhány (2-3) ezer fős nagyságrendű hivatalos kivándorlás létszáma 2008-2009-ben 5-5 ezer, 2010-ben 7 ezer, 2011-ben 12 ezer, 2012-ben 13 ezer, 2013-ban 22 ezer, 2014-ben 31 ezer, 2015-ben pedig már 33 ezer főre emelkedett; 2016-ban azonban megtört ez a tendencia, mivel az előző évhez képest közel 3 500 fővel, 29 ezerre mérséklődött a kiutazók száma. Fontos megjegyezni továbbá, hogy ezzel párhuzamosan a be- és visszatelepülő magyar állampolgárok száma is növekedett: a 2007. évi 2 ezer főről 2015-re 33 ezer főre, sőt 2012-ben és 2016-ban meg is haladta a be- és visszatelepülők száma a távozókét.

Nemcsak a hazai statisztikai adatforrások, hanem a tükörstatisztikák alapján is jelentős visszaáramlás zajlik, bár sok esetben – a kijelentkezések elmaradása miatt – ennek mértékére csak a népszámlálások során derül fény. A visszatérőktől meg kell különböztetni azokat a betelepülő magyar állampolgárokat, akik külföldön születtek. Utóbbiak körébe tartoznak, akik külföldi lakcímmel rendelkező személyként szereztek magyar állampolgárságot (határon túli magyar kisebbség és más külföldi diaszpóra tagjai), majd ezt követően létesítettek Magyarországon lakóhelyet.

2002-2016 között összesen 174 ezer magyar állampolgár távozott külföldre, és 146 ezren tértek vissza, vagyis az országot elhagyók száma közel egyötödével (19,2%-kal), 28 ezer fővel haladta meg 15 év alatt a hazatérőkét.
(Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy a betelepülő magyar állampolgárok létszámát – különösen 2011-től, a kedvezményes honosítás lehetőségének megnyitásától – már kevésbé lehet itt figyelembe venni, hiszen ezek – akik aránya a be- és visszavándorlók együttes létszámán belül 56% volt 2002-2016 között – nem rendelkeznek magyarországi lakcímmel, tehát túlnyomó többségben nem Magyarországról kerültek ki külföldre. Ezért, ha csak a ténylegesen visszatérő – hazai lakcímmel rendelkező – magyarokat vesszük figyelembe, ezek létszáma 63 ezer fő volt 2002-2016 között, így a külföldre távozottak valójában csak alig több mint egyharmada – 36%-a – tért haza.)

Ismételten hangsúlyozni kell azonban azt is, hogy a külföldre távozott magyarokra vonatkozó fenti adatok csak azokra vonatkoznak, akik az országból való távozásukat, illetve oda visszaköltözésüket hivatalosan bejelentették a magyar hatóságoknál, vagyis közel sem teljes körűek. Ezért az országot elhagyók, illetve a huzamosabb ideig külföldön tartózkodó magyar állampolgárok létszámának pontosabb meghatározásához egyéb – mind bel-, mind külföldi – statisztikákat is segítségül kell hívnunk.

---

[19] *Adatok forrása (KSH): A magyar állampolgárok elvándorlására és visszavándorlására vonatkozó adatok több forrásból is származhatnak. Az elvándorlás mértékének nyomon követésére alapvetően a hazai adatforrások és a külföldi tükörstatisztikák kerülnek felhasználásra. A magyar állampolgárok elvándorlásának mérésére alapvetően az OEP nyilvántartásai, a tükörstatisztikák és kérdőíves felmérések szolgálnak.*

5/40. ábra – A MAGYAR ÁLLAMPOLGÁROK NEMZETKÖZI MOZGÁSÁNAK ÖSSZEFOGLALÓ ADATAI 2002-2016 KÖZÖTT

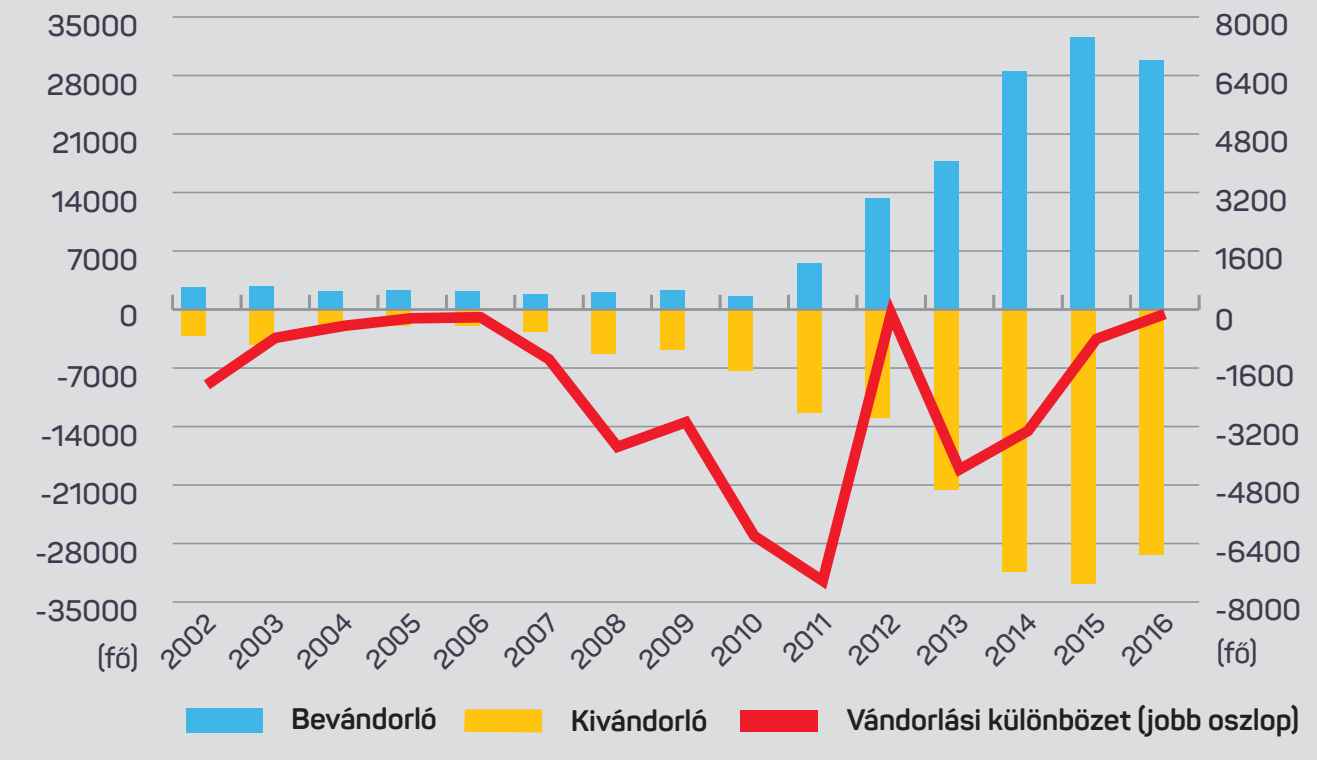

Forrás: KSH

A Belügyminisztérium személyiadat- és lakcímnyilvántartásában szereplő adatok szerint a 2007-2016 közötti tízéves időszakban összesen 62 ezer (éves átlagban tehát 6 200) magyar állampolgárságú gyermek született Magyarország területén kívül. Ezeknek kicsit kevesebb, mint fele (48%), 30 ezer gyermek, illetve szüleik rendelkeztek magyarországi lakcímmel, míg a fennmaradó 52%-nak (32 ezer fő) külföldön volt a lakóhelye.

Ebben az időszakban Magyarország területén összesen 927 ezer élveszületés történt, vagyis a 62 ezer határainkon kívül született gyermekkel együtt összesen közel egymillió (989 ezer) magyar állampolgár születését regisztrálták világszerte (éves átlagban tehát csaknem 100 ezer főt). Ezek 94%-a történt belföldön, és 6%-a külföldön. Ebből valójában csak a már említett 30 ezer fő tekinthető az anyaország tényleges – és véglegesnek nem is feltétlenül tekinthető - „veszteségének", mivel ennyien rendelkeznek belföldi lakcímmel; közülük is az EGK területén született túlnyomó többség (85%), 25 ezer fő olyan magyarnak tekinthető, akiknek szülei a munkaerő szabad áramlása mint uniós vívmány lehetőségét kihasználva, vélhetőleg tehát munkavállalási céllal költöztek az EU valamely más tagállamába. És még ez utóbbiak közül is mintegy 1 500-an egykori magyarlakta területen (túlnyomórészt Romániában) születtek. Tehát a valóban Magyarországról „elszármazott" állampolgároktól született gyermekek létszáma (az EU-n kívül születettekkel együtt) mintegy 28-29 ezer főre tehető a tíz év leforgása alatt, és ebből is 23-24 ezer fő az Európai Unió területén, tehát belátható fizikai távolságon belül él, és az unión belüli mozgás- és letelepedési szabadság lehetőségével élve bármikor nyitva áll előttük az alkalom, hogy az anyaországba visszatérjenek.

A külföldi élveszületésekből természetesen csak azokat észleli a hivatalos statisztika, amelyek bejelentésre (anyakönyvezésre) kerültek, a be nem jelentett esetekről nincs pontos tudomásunk. Gyakran (az esetek több mint felében) csak évekkel a születés után kerül sor annak tény-

leges anyakönyvezésére. Felhívjuk a figyelmet arra is, hogy a BM statisztikája csak 2013-tól tekinthető teljes körűnek. Tehát rendkívül sok a torzító tényező (bejelentési hajlandóság mértéke, illetve annak időpontja, a statisztikai adatok teljessége), ami miatt az éves adatok egymással való összehasonlíthatósága is korlátozott. Ezért csak a születések országok szerinti bontására tettünk az alábbiakban kísérletet.

A 2007-2016 között történt 62 ezer élveszületés területi megoszlását tekintve, azok túlnyomó része (88%-a), 55 ezer Európában történt; ezen belül 86% (47 ezer) az Európai Unió, illetve az EGK területén belül, míg 14% (8 ezer) más európai országokban. A gyermekek mintegy 6%-a, kb. 3 ezer fő született Észak-Amerikában (Egyesült Államok és Kanada), 4% (kb. 2 500 fő) Ázsiában; Dél-Amerika és Ausztrália részaránya 1-1%, Afrikáé pedig 0,5%.

Az Európában született 55 ezer magyar állampolgárságú gyermek 41%-a, 22 ezer fő az egykor Magyarország területéhez tartozó országokban jött világra (ezek nagy többsége nem rendelkezik magyarországi lakóhellyel), a fennmaradó 33 ezer fő (61%) pedig más államokban.

A magyarlakta területeken született gyermekek közel kétharmada (64%, 14 ezren) Romániában, egyötöde (21%, 5 ezren) Szerbiában, 12%-uk (közel 3 ezer fő) Ukrajnában, a fennmaradó kevesebb, mint ezer fő (3%) pedig Szlovákiában és Horvátországban jött világra. A születések megoszlásánál figyelembe kell venni ugyanakkor azt is, hogy egyes országok (pl. Szlovákia) a kettős állampolgárság intézményét nem ismerik el, márpedig kizárólag a magyarként anyakönyvezett gyermekek szerepelhetnek az említett statisztikákban.

Az EGK területén született 47 ezer magyar állampolgárságú gyermekből a legtöbben (14 ezren, 31%) Romániában jöttek világra, a sorrendben a második (9 ezer fő, 18%) Anglia, a harmadik (7 ezer fő, 15%) Németország, a negyedik (6 ezer fő, 12%) Ausztria, míg az ötödik (1 500 fő, 3%) Svájc. Az első öt helyezett államban született a magyarok 88%-a, kb. 38 ezer fő. Összességében ezeknek az élveszületéseknek közel egyharmada (31%) történt

5/41. ábra – KÜLFÖLDÖN ÉLŐ MAGYAROK KÖTŐDÉSE AZ ANYAORSZÁGHOZ – GYERMEKÜK ANYAKÖNYVEZÉSE ALAPJÁN (FŐ)

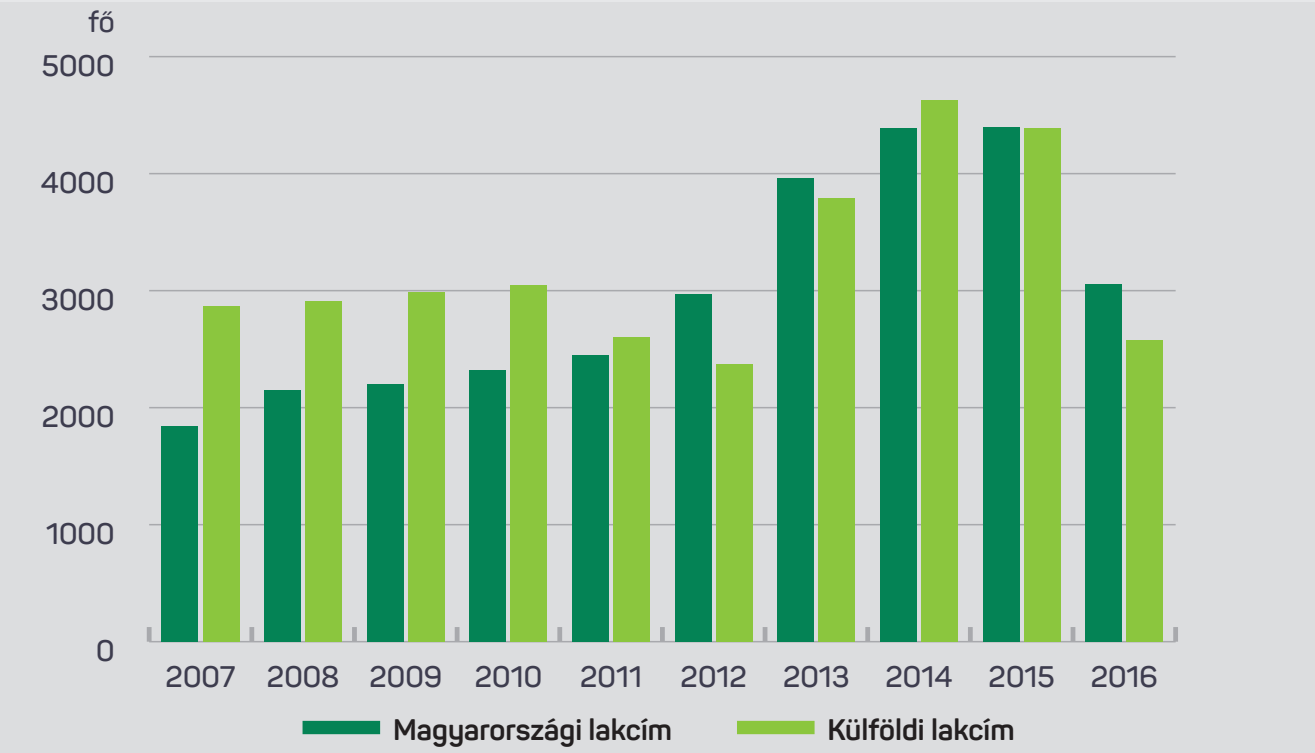

Forrás: BM

5/42. ábra – KÜLFÖLDÖN SZÜLETETT GYERMEKEK SZÜLEINEK LAKCÍM SZERINTI MEGOSZLÁSA, 2016 (FŐ)

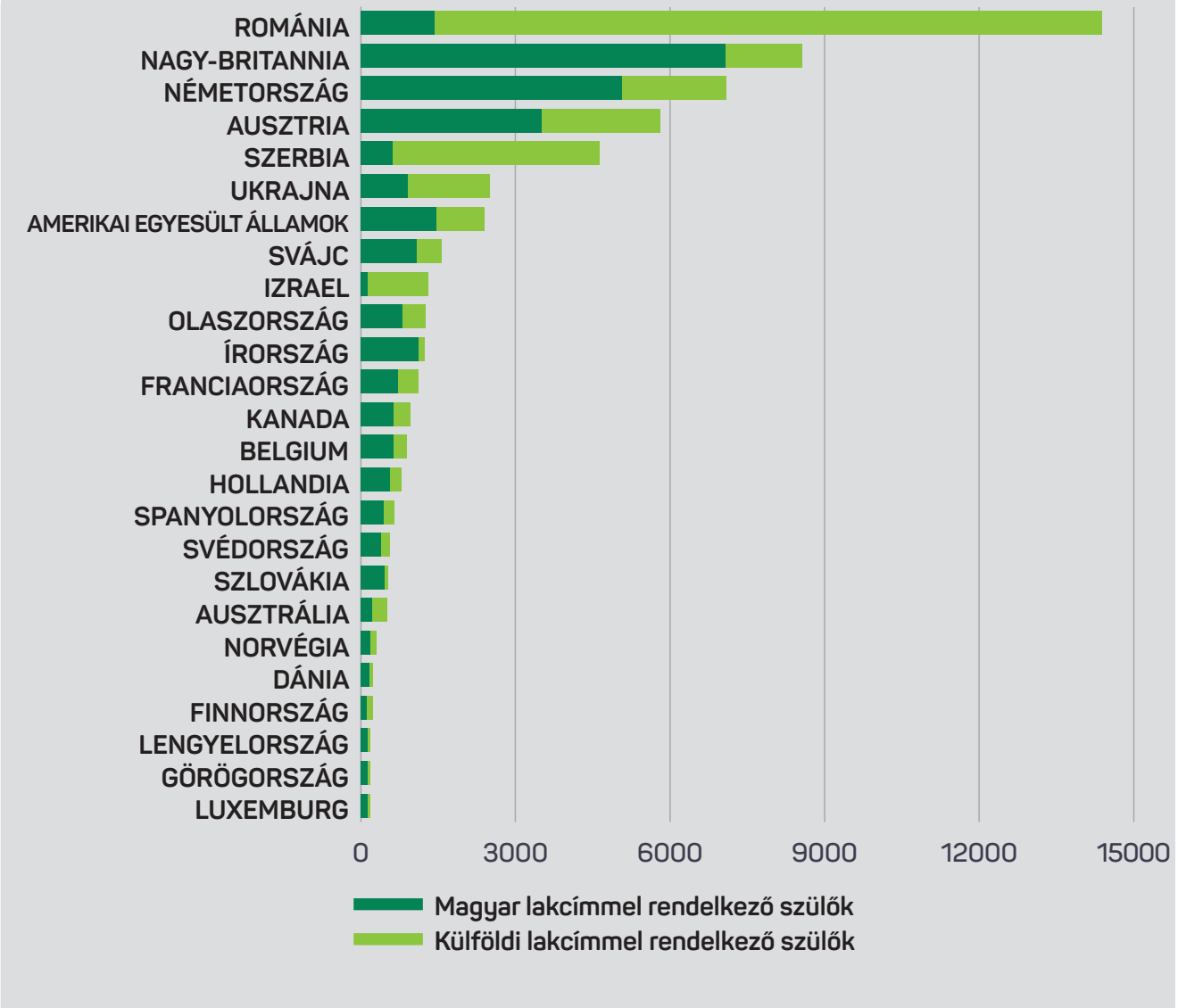

Forrás: BM

(részben) magyar (ide értve az egykori magyarlakta területek országait), 30%-a német, 21%-a angol, és 18%-a egyéb nyelvterületen. 2007-2016 között lényeges különbség történt a születési országok szerinti megoszlásban: míg tíz éve még a külföldön született magyar gyermekek több mint fele (54%) jött világra magyar, 17% német, 12% angol és 17% egyéb nyelvterületen, addig 2016-ban már 52% született (zömében) német ajkú országokban, 21% angol nyelvterületen, és csupán 13% magyarlakta területeken.

A. A kiutazó (és adott esetben visszaköltöző) magyar állampolgárokról fontos információval szolgálnak a tízévente megtartott népszámlálások. A 2011. évi népszámlálás szerint 2011. október 1-jén 143 ezer fő élt tartósan (egy évnél hosszabb ideje), és további 70 ezer fő átmenetileg (egy évnél

rövidebb ideje) külföldön, összesen 213 ezer fő.[20] Emellett 190 204 olyan személy került összeírásra Magyarországon, aki korábban külföldön élt legalább egy évig, de utána hazatért, visszatelepedett hazánkba. A hazatérő magyar állampolgárok vizsgálata nem mutatja meg pontosan, hogy hová és mikor költöztek ki a magyarok, mint ahogyan arról sem informál, hogy melyek a fontosabb külföldi centrumterületek. Azt viszont tudjuk, hogy a visszatérő magyarok melyik országokból és mikor érkeztek vissza Magyarországra.
Ezen adatoknál ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy egyrészt a külföldön élők minimum létszámát jelentik, másrészt már 6 éves adatok, a többi felmérés eredményeihez képest pedig a ténylegesnél valószínűleg alacsonyabb számot mutatnak.

A II. világháború végéig főképpen a környező országokból hazaérkezők súlya volt domináns az anyaországi szerep következtében. Az 1945-1980-as években a szocialista államberendezkedés következményeként Oroszországból, Iránból, Mongóliából, Egyiptomból, Németországból (NDK), valamint Ausztriából visszatérők telepedtek le hazánkban nagyobb számban. Az 1981-től a rendszerváltásig Németország, Oroszország, Algéria, Ausztria, Irak, Líbia voltak a legjelentősebb országok, ahonnan visszavándoroltak a magyarok. 1990-től a rendszerváltásnak köszönhetően újra megváltozott a hazatérő magyarok fontosabb elvándorlási helyeinek struktúrája: Ausztria, Németország mellé az USA, Kanada (ahonnan főképpen az 1956-ban kivándoroltak tértek haza), majd 2004-től Nagy-Britannia (innen az 1990 után kivándoroltak visszatérését valószínűsíthetjük) is csatlakozott. Az Európai Uniós csatlakozás, a munkaerő-piaci nyitások következtében elköltözők számának feltételezhető emelkedése miatt, időben késleltetve – mint már utaltunk rá – a visszatérések volumene is jelentősen emelkedett, erre a folyamatra a gazdasági válság, a nyugat-európai munkahelyek számának csökkenése is hatással volt.
A 2016. évi mikrocenzus – a népszámlálásokhoz hasonlóan – egy újabb fontos mérföldkő lehet, amely mind a Magyarországra költözésről, mind a külföldre távozásról szóló ismereteinket gazdagítani fogja. A mikrocenzushoz kapcsolódó kiegészítő felvétel további célja az elköltözők pontosabb meghatározása.

B. A Belügyminisztérium 703 ezer külföldön (Európában) élő magyar állampolgárt tartott nyilván 2016-ban, akik közül 267 ezren a Kárpát-medencei magyarlakta területen éltek, tehát túlnyomórészt honosított magyar állampolgárok voltak; őket leszámítva 436 ezer fő lehet azoknak a magyar állampolgároknak a száma, akik nagy többségükben Magyarországról mentek ki Európa valamely más országába.

C. Az Eurostat nemzeti statisztikai szervektől származó, ezért több ország esetében erősen vagy teljesen hiányos adatai szerint az adott év január 1-jén egyes európai országokban tartózkodó magyar állampolgárok létszáma a 2000. és 2016. év közötti időszakban folyamatos növekedést mutatott; ez a megállapítás az egyes országok adathiánya ellenére is helytálló. Ebben az időszakban az európai országokban tartózkodó magyar állampolgárok száma 74 ezer főről 416 ezer főre, vagyis több mint öt és félszeresére nőtt (ezek az adatok egybevágnak a BM adatközlésével). Ezen belül a 2002-2010 közötti, 82 ezerről 136 ezerre történő változás kétharmados (66 %-os), a 2010-2016 közötti pedig háromszoros emelkedést jelentett. Figyelembe véve azt a kutatási megállapítást, hogy a magyar állampolgároknak mintegy 20%-a költözik Európán kívüli területekre, szakértői becslésként megállapítható, hogy további 114 ezer, összesen mintegy 520 ezer fő magyar állampolgár tartózkodott vagy szándékozott külföldön tartózkodni 2016. január 1-jén legalább egy év időtartamra.

Különösen dinamikus növekedés figyelhető meg 2002-2016 között a magyar állampolgárok állományi adataiban a magyar állampolgárok számára hagyományos célországok, így az Egyesült Királyság (közel 13-szoros emelkedés), Németország (háromszoros emelkedés) és Ausztria (közel ötszörös emelkedés) tekintetében. E három országban tartózkodik jelenleg a külföldön élőként számontartott magyarok több mint háromnegyede, 318 ezer fő. Hangsúlyozzuk, hogy az Európai Unió tagállamaiban való munkavállalást, tartózkodást nem tekintjük „kivándorlásnak", hiszen ez annyit jelent, hogy a fiatalok élnek a szabad mozgás jogával, és szerencsét próbálnak a közös piac különböző területein.

---

[20] A 213 418 fő azokat a személyeket jelenti, akik kitöltötték, illetve akikről kitöltötték a népszámlálás személyi és lakás kérdőívét. „A tartósan, legalább egy évig külföldön tartózkodók nem tartoznak bele a népszámlálás összeírási körébe, annak az országnak a népszámlálása veszi számba őket, ahol a népszámlálás idején élnek. A nemzetközi vándorlási adatok pontosításának igénye azonban indokolta, hogy a népszámlálás legalább a nagyságát meghatározza ennek a népességcsoportnak. Ezért kapott helyet további tematikai újdonságként a lakáskérdőíven a lakcímen élő tartósan külföldön tartózkodók számára vonatkozó kérdés."
(Forrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_22_2011.pdf 17.oldal)

5/43. ábra – MAGYAR ÁLLAMPOLGÁROK SZÁMA EGYES EURÓPAI ORSZÁGOKBAN (ÉS TÖRÖKORSZÁGBAN), 2002–2016.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Ausztria	13 069	13 684	14 151	15 133	16 284	17 428
Belgium	1 629	1 564	-	-	-	-
Bulgária	-	-	-	-	-	-
Csehország	410	426	451	479	512	535
Dánia	445	447	463	527	624	724
Egyesült Királyság	-	6 599	6 021	5 157	-	-
Észtország	-	-	-	-	-	-
Finnország	708	687	678	634	687	724
Franciaország	-	2 961	-	2 954	-	-
Görögország	-	-	-	-	-	-
Hollandia	1 719	1 832	1 886	2 029	2 271	2 386
Horvátország	-	-	-	-	-	-
Írország	-	-	-	-	-	5 052
Lengyelország	403	-	-	-	-	453
Lettország	10	9	18	18	18	22
Litvánia	-	-	-	-	-	-
Luxemburg	-	-	-	-	-	597
Németország	55 978	55 953	54 714	47 808	49 472	56 075
Olaszország	-	2 920	3 446	3 734	4 051	4 389
Portugália	136	161	-	-	-	251
Románia	269	-	269	269	264	262
Svédország	2 727	2 463	2 303	2 309	2 349	2 560
Szlovákia	-	-	1 539	1 526	1 760	2 106
Szlovénia	64	61	65	50	109	98
Izland	49	54	53	46	48	-
Liechtenstein	-	-	-	-	-	-
Norvégia	308	341	336	360	395	484
Svájc	3 640	3 809	3 847	3 849	3 833	3 972
Törökország	-	-	-	-	-	-
ÖSSZESEN	**81 564**	**93 971**	**90 240**	**86 882**	**82 677**	**98 118**

5/43. ábra – MAGYAR ÁLLAMPOLGÁROK SZÁMA EGYES EURÓPAI ORSZÁGOKBAN (ÉS TÖRÖKORSZÁGBAN), 2002–2016.

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
19 018	20 910	23 342	25 627	29 832	37 004	46 264	54 939	63 341
2 917	3 312	3 772	4 451	4 913	5 486	5 996	6 359	6 389
141	139	139	138	132	142	148	153	144
587	653	652	711	839	999	1 522	2 304	3 140
1 019	1 357	1 586	1 867	2 174	2 785	3 311	3 846	4 343
-	-	-	-	-	-	74 544	86 519	83 713
-	-	-	-	-	43	45	154	173
900	1 117	1 198	1 315	1 536	1 622	1 784	1 879	1 968
-	-	-	-	-	-	-	-	6 818
-	-	-	-	-	-	-	-	775
2 921	4 044	5 294	6 546	7 775	9 245	10 280	11 223	12 256
-	-	-	-	-	-	-	-	556
6 261	7 890	8 462	8 292	8 094	7 899	7 765	7 768	8 164
457	-	-	-	-	-	-	-	678
-	-	-	-	17	21	21	25	28
-	-	-	-	-	-	18	23	38
688	-	-	-	-	-	-	-	1 548
60 221	63 801	65 443	73 433	88 492	113 980	132 284	150 712	171 154
5 467	5 225	5 524	5 741	6 085	6 840	7 483	7 708	8 034
386	333	352	428	435	414	424	482	480
261	268	-	-	286	1 610	1 632	2 841	4 040
3 104	3 862	4 525	4 886	5 093	5 547	5 911	6 297	6 704
2 702	8 014	8 743	9 396	9 255	9 920	8 134	8 629	9 185
127	162	156	201	171	229	279	355	413
87	-	119	130	139	139	155	200	242
-	16	19	28	28	33	37	43	43
651	832	1 020	1 356	1 724	2 168	2 653	3 144	3 500
4 400	5 150	5 839	6 556	8 066	9 914	11 596	14 882	17 525
108	111	-	203	273	315	414	459	462
112 423	**127 196**	**136 145**	**150 652**	**175 359**	**216 355**	**322 700**	**370 944**	**415 854**

Forrás: Eurostat, KSH Demográfiai Évkönyv 2015.

D. A magyar állampolgárságú külföldre költözők számának meghatározása szempontjából kiemelten fontos kutatás volt 2012 és 2014 között a KSH Népességtudományi Kutatóintézete vezetésével megvalósult SEEMIG projekt[21]. A projekt három adatforrás és két módszer kombinációjával igyekezett meghatározni a külföldön élő magyar állampolgárok számát, mely alapján 2013. év elején összesen 350 ezer főre becsülte azoknak a magyaroknak a számát, akik 1989 után, és legalább egy évvel a felmérés előtt (vagyis 1990-2011 között) hagyták el Magyarországot.

A SEEMIG projekt további fontos eleme volt a kiköltöző magyar állampolgárok három fő célország, Németország, Nagy-Britannia és Ausztria szerinti összetételének vizsgálata.[22]
E három kiemelt célország markánsan eltérő népességet vonz Magyarországról. Németországban kiemelkedően magas, kétharmados a férfiak aránya. Ettől nem független, hogy kiemelkedő a szakmunkás végzettséggel odaköltöző magyarok aránya (37%), miközben átlag alatti a felsőfokú végzettségűeké (23%). Az ott élő magyar bevándorlók átlagéletkora 39 év, ami körülbelül megfelel a teljes kivándorolt népesség átlagának.
Ausztria esetében az eredmények szintén férfidominanciát mutatnak, annak ellenére, hogy a tükörstatisztikák szerint éppen a nők vannak többségben az ottani magyar bevándorlók között. Az ellentmondást magyarázhatja, hogy a nők nagyobb arányban vállalnak ott munkát legálisan, elvégezve a hivatalos regisztrációt. Németországhoz hasonlóan Ausztria is kiemelkedő mértékben vonzza a szakmunkásokat: az itt élő magyarok 41%-ának van szakmunkás végzettsége. A nyugati szomszédunknál élő magyarok életkora megfelel az átlagnak mind a felvétel idején, mind a kiutazáskor mérve.
A három kiemelt célországba költözők – de az „átlagos" magyar kivándorlók közül is – a Nagy-Britanniába települők sajátos demográfiai összetételű csoportot képeznek. Az ide költöző magyarok különösen fiatalok: az adatfelvételkor átlagéletkoruk mindössze 33 év volt, kiköltözésük idején pedig mindössze 29 évesek voltak. Túlnyomó részük nőtlen vagy hajadon. Eltérően a németországi és az ausztriai helyzettől, körükben meglehetősen kevés a szakmunkás (15%), viszont sok az érettségizett (43%) és a diplomás (36%). Lényegében azonos arányban találunk közöttük férfiakat és nőket.

E. A SEEMIG kutatási eredményeivel egybevág a KSH Népességtudományi Kutatóintézet (KSH NKI) Életünk fordulópontjai (ÉF) c. kutatásának becslése, mely szerint 2013 elején a magyarországi lakcímmel rendelkező 18–49 éves magyar állampolgárok 7,4%-a, mintegy 335 ezer fő élt tartósan külföldön.

F. Az ENSZ adatai szerint a Magyarországon született és külföldön élő személyek száma – függetlenül attól, hogy mikor hagyták el az országot – 2015-ben 386 ezer fő volt; ezek legnagyobb része (43%-a), 165 ezer fő Európában (ebből 51 ezren Németországban, 18 ezren Oroszországban, 14 ezren Ausztriában, 13 ezren Franciaországban, 12 ezren az Egyesült Királyságban, 11 ezren Svájcban és Svédországban stb.), élt, ugyanígy 165 ezren (43%) éltek Észak-Amerikában (ebből 110 ezren az Egyesült Államokban és 55 ezren Kanadában), 29 ezren (8%) Óceániában (csaknem mind Ausztráliában), 16 ezren (4%) Ázsiában, 11 ezren (3%) pedig Közép- és Dél-Amerikában.

G. A Nemzetpolitikai Kutatóintézet Magyar diaszpórapolitika – stratégiai irányok c. dokumentuma – a Kárpát-medencei honosított magyarokon kívül – összesen 359 ezer Európában tartózkodó magyar állampolgárt tart nyilván, akik közül a legtöbben (42%, 151 ezer fő) Németországban, 86 ezren (24%) az Egyesült Királyságban, és 55 ezren (15%) Ausztriában élnek.

H. A Világbank adatai szerint 2013-ban a külföldön dolgozó magyarok száma 570 188 fő volt.

Látható tehát, hogy az egyes adatforrások eredményei kisebb-nagyobb mértékben különböznek, ezért lesz célszerű egy áttekinthetőbb, teljesebb kép felvázolása ezekről a folyamatokról.

---

[21] *SEEMIG: Managing Migration and its Effects in South-East Europe, www.seemig.eu és http://www.ksh.hu/docs/szolgaltatasok/sajtoszoba/seemig_sajto_reszletes.pdf*
A SEEMIG a South East Europe transznacionális együttműködési program keretében, az Európai Unió és Magyarország társfinanszírozásával megvalósult stratégiai projekt, ami nyolc ország tizennyolc partnerintézményét fogta össze és Délkelet-Európa hosszabb távú migrációs és demográfiai folyamatait, illetve humán erőforrásait vizsgálta a munkaerőpiac, valamint a nemzeti és regionális gazdaságok szempontjából.
[22] *http://www.ksh.hu/docs/szolgaltatasok/sajtoszoba/seemig_sajto_reszletes.pdf*

A hosszabb-rövidebb időre az anyaországból külföldre távozott magyarok fő társadalmi jellemzőit az alábbiakban foglalhatjuk össze:

- Külföldre túlnyomórészt a fiatalabbak mennek: 44%-uk 30 év alatti, 77%-a pedig még nincs 40 éves. Ezek az arányok jelentősen eltérnek az itthoni lakónépesség kormegoszlásától.
- Többségük (54%) férfi, közel kétharmaduk (63%) nőtlen.
- A legvonzóbb tartózkodási hely még mindig Németország, az Egyesült Királyság, illetve Ausztria.
- A külföldön dolgozók átlag feletti arányt mutatnak iskolai végzettség és a diplomások koncentrációját tekintve.
- A külföldre költözött magyarok túlnyomó többsége dolgozik (84%).
- A külföldre költözött magyarok 25%-a juttat haza rendszeres pénzbeli támogatást.

5.1.7.2. Kárpát-medencében élő magyarok

A külhoni magyarság létszáma és aránya az elmúlt két évtizedben jelentősen csökkent. A Kárpát-medencében a 2011-es népszámlálások szerint mintegy 10,4 millióan vallották magukat magyar nemzetiségűnek, ami 16%-os csökkenést jelent tíz év alatt. Ha csak a környező országok magyarságát vizsgáljuk, a KSH legutóbbi népszámlálási adatai szerint a szomszédos országokban élő magyarok száma 2011-ben 2 089 518[23] volt, 16%-kal kevesebb, mint 2001-ben.

A Kárpát-medencei magyarság (magyar nemzetiségű újszülöttekre számított) teljes termékenységi arányszáma 1996–2000 között 1,23 körül alakult. Ebben is kifejeződik az a tény, hogy a határon túli magyarság termékenysége lényegesen alacsonyabb a környező országok népességi átlagainál, és a hazainál is.

5/44. ábra – MAGYAROK SZÁMA A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN, 2011

	Teljes lakosság	Magyar nemzetiségűnek vallotta magát	Magyar nemzetiség, korrigált*
Magyarország	**9 937 628**	**8 314 029**	**9 741 112**
Románia	6 789 250	1 216 666	1 290 568
Szlovákia	5 397 036	458 467	493 437
Szerbia	1 931 809	251 136	264 241
Ukrajna	1 249 000	141 000	141 000
Szlovénia	118 988	4 000	4 000
Ausztria	286 215	10 000	10 000
Horvátország	305 032	14 048	14 048
Szomszédos országok összesen	**16 077 330**	**2 095 317**	**2 211 778**
Kárpát-medence össz.	**26 014 958**	**10 409 346**	**11 952 890**

* A korrigálás során a nemzetiségükről nyilatkozók számát (Románia esetén ide értve a regiszterből átvett személyeket is) arányosan szétosztja az adott területen az etnikumukról nyilatkozók aránya szerint (Magyarország esetében, ahol a többes identitás megengedett). Ez alapján megállapítható, hogy a magyar nemzetiségűek korrigált aránya 2001-ben 46,2%, 2011-ben pedig 45,9% körül lehetett a vizsgált területen. A magyar nemzetiségűek lélekszáma 1991 körül 12,8 millió fő, korrigált lélekszáma 2001 körül 12,4 millió fő, 2011 körül 11,95 millió fő körül volt.

[23] *A nem válaszolókkal korrigált arány 2 211 778 fő. Forrás: Kapitány, Demográfiai portré 2015*

Az állampolgársági törvény[24] 2011. évi módosításának köszönhetően a korábbi évekhez képest többszörösére emelkedett az új magyar állampolgárok száma. Míg a magyar közigazgatás a 21. század első évtizedében évente átlagosan mintegy hétezer állampolgársági kérelmet hagyott jóvá, ez a szám az egyszerűsített honosítás első két évében a magyarországi lakcímmel rendelkezők körében meghaladta a 20, illetve a 18 ezret, azt követően azonban gyorsan csökkent, és 2015-ben már csak 4 ezer volt, ami 1993-tól a 2002-es mélypontot követő legalacsonyabb érték. A vizsgált öt évben összesen 60 904 olyan személy kapott magyar állampolgárságot, aki magyarországi lakóhellyel is rendelkezik.

2012-ben 11%-kal kevesebb magyarországi lakóhellyel rendelkező külföldi szerezte meg a magyar állampolgárságot, mint egy évvel korábbi csúcson, és azóta is a honosítottak száma évről évre csökkent, 2013-ban közel 50%-kal kevesebben kaptak állampolgárságot, mint a megelőző évben. A Magyarországon tartózkodó külföldi népességhez viszonyítva 2012-ben a magyarországi lakóhellyel rendelkező külföldi állampolgárok 13%-a kapott magyar állampolgárságot. A következő években a honosítottak száma mellett külföldiekhez viszonyított arányuk is jelentősen csökkent, és 2015-ben már nem érte el a 3%-ot sem.

2011-től napjainkig közel egymillió fő kapott kedvezményes honosítással állampolgárságot a határon túl, az állampolgársági kérelmek száma már 2017 júliusában elérte az egymilliót. Az állampolgárságot elnyerők száma évente 79 és 169 ezer között mozgott egy harang alakú görbét leírva, ami 2013-ban érte el a maximális értékét. A 2012-es és 2014-es esetszám alig maradt el a 2013-astól, míg az időszak elején és végén annak felét sem tette ki.

A következő fontosabb államokból kérték (és döntő többségében kapták meg) 2011 óta kedvezményesen a magyar állampolgárságot:

5/45. ábra – HONOSÍTOTT MAGYAR ÁLLAMPOLGÁROK SZÁMA FONTOSABB SZÁRMAZÁSI ORSZÁGOK SZERINT, 2017

Ország	Honosított állampolgárok száma, fő
Románia	519 556
Szerbia	167 114
Ukrajna	164 612
Szlovákia	3 203
Izrael	2 778
USA	1 966
Horvátország	2 120
Németország	2 013
Kanada	1 403
Ausztrália	864
Svédország	631
Szlovénia	568
Összesen	**866 828**

Forrás: Miniszterelnökség, Nemzetpolitikai Államtitkárság

2011 és 2015 között az új magyar állampolgárok 95%-a román, szerb, ukrán vagy szlovák állampolgárként kérte a honosítását. Az állampolgárság országai közül is kiemelkedik Románia, mert onnan származik a honosítottak háromnegyede. A másik két fő származási ország Ukrajna és Szerbia, ahonnan az összes honosított 10, illetve 7%-a érkezett. A felsoroltakon kívül „egyéb" országokból 5%-uk származik. Európán kívüli országokból a vizsgált időszakban mindössze 1 500 új magyar állampolgár származott, akik közül a földrészek szerint Ázsiából érkeztek a legtöbben, számuk meghaladta a 800-at, közel negyedük vietnami, 13%-uk szíriai. Meg kell jegyezni, hogy a kedvezményes honosításon túl 2011-2016 között összesen 65 ezer magyar esetében állapították meg a „normál eljárásrend" szerint a magyar állampolgárságot.

[24] *1993. évi LV. törvény az állampolgárságról*

5.1.7.3. Diaszpórában élő magyarok [25]

A külföldön, elsősorban az EU-ban jellemzően munkavállalási célból tartózkodókat nem mindig lehet pontosan elválasztani azoktól, akik már korábban távoztak az ország területéről, esetleg már eleve külföldön születtek, mint többedik generációs kivándorlók. A két csoport között lehetnek átfedések, de nagy vonalakban annyit meg lehet állapítani, hogy az Európában tartózkodó magyaroknál nagyobb arányban van jelen a munkavállalási szempont a kivándorlásnál, míg a tartósan, több generáció óta vándoroltak zömében a tengerentúlról kerültek ki.

A Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkárságának diaszpóra stratégiájában szereplő adatai szerint átlagosan 2,6 millió magyar él világszerte; ebből

- Európában: 536 ezer fő
- Észak-Amerikában: 1,667 – 1,728 millió fő
- Dél-Amerikában: 124 ezer fő
- Izraelben: 200 ezer fő
- Ausztráliában: 19 – 71 ezer fő
- Afrikában: 4 ezer fő.

A legnagyobb számú magyar diaszpóra közösség – 1,411 millió fő – a 2015-ös amerikai népszámlálási adatok alapján az Amerikai Egyesült Államokban él. Kanadában szintén jelentős számú magyar kolónia lakik, a 2011-es kanadai népszámlálási adatok alapján összesen 317 ezer fő. A Dél-Amerikába kivándorolt magyarok esetében nincsenek pontos számadatok, körülbelül 125 ezer főre becsülik az ott élő magyarok számát. Az izraeli magyar diaszpóra megközelítőleg 200 ezer fő, míg a Dél-Afrikai Köztársaságban 4 ezer főre becsülik a magyarok számát. Jelentős magyar kolónia él Ausztráliában, a 2011. évi ausztrál népszámlálási adatok alapján 70 ezer fő.
Ezen adatok alapján 2,126 millió Európán kívüli diaszpórában élő magyarról beszélhetünk.

5.1.7.4. „Köldökzsinór" program

2010-2016 között azzal a jelentős kihívással kellett szembesülnünk, hogy a teljesen partvonalra szorult nemzetpolitikát megújítsuk, visszaadjuk régi fényét, nemzetstratégiai jelentőségét, a lerombolt nemzetpolitikai intézményrendszert újjáépítsük, és helyreállítsuk a megromlott, bizalomvesztéssel terhelt magyar-magyar kapcsolatokat.

2010 óta a kormányzati politika fókuszában van a határainkon túl élő magyarok sorsa. A magyar Kormány felelősséget visel a határon túli magyar közösségekért is, az élet minden területén igyekszik erősíteni a magyar-magyar szálakat, a magyar-magyar köldökzsinórt.

Ebben a folyamatban meghatározó lépés volt a határon túli magyarok kedvezményes honosításának bevezetése 2010-ben, illetve részükre a magyarországi választójog biztosítása. Az intézményrendszer is megújult, a kormányzaton belül ráadásul maga a miniszterelnök helyettese felel a nemzetpolitikával kapcsolatos ügyekért. A nemzetpolitikára fordított költségvetési összegek 2010-2017 között 13,6 milliárd Ft-ról 28,6 milliárd Ft-ra, azaz több mint a kétszeresükre emelkedtek. Számos támogatási program, pályázat indult el (pl. a Kárpát-medencei óvodaépítési és -fejlesztési program, a határon túli szervezetek ingatlan beruházásainak és tevékenységének, célkitűzéseinek, valamint programjainak megvalósítását szolgáló projekt, a Külhoni magyar ifjúsági közösségek támogatása c. program, a „Szülőföldön magyarul" program, „A magyar kultúráért és oktatásért" pályázati felhívás, „2016 a külhoni magyar fiatal vállalkozók éve" program, Külhoni magyar szakképzés éve program, a „Külhoni magyar családi vállalkozások éve" c. program, a Kőrösi Csoma Sándor Program, Petőfi Sándor Program, dr. Szász Pál tanulmányi ösztöndíjprogram stb.)

Ugyanakkor még mindig komoly hiányérzetet kelthet a külföldön élő magyarok számával kapcsolatos felmérések bizonytalansága, és a „külhonba szakadt" magyarok anyaországhoz fűződő kötelékének megtartása és erősítése. A népesedéspolitikában sem csak a magyarországi lakosok szempontjait szükséges érvényesíteni, hanem összmagyarságban, „világmagyarságban" szükséges gondolkodni, s meg kell vizsgálni, milyen juttatásokkal, szolgáltatásokkal lehetne tovább támogatni a kiköltözött, vagy már eleve kint élő magyar családok gyermekvállalási terveit, illetve segíteni azt, hogy létszámuk kapcsán pontosabb képet kaphassanak az illetékes döntéshozók és a jogalkalmazó hatóságok is.

---

[25] *Magyar diaszpóra politika, Stratégiai irányok 2015, Miniszterelnökség, Nemzetpolitikai Államtitkárság – A fejezetben ismertetett adatokat a 28. oldalon lévő, A világban élő magyarok teljes létszáma becsült adatok alapján című táblázat tartalmazza.*

Ez volt a fő motivációja annak, hogy 2017-ben a Kormány meghirdette: az anyasági támogatás, illetve a Babakötvény igénybevételi lehetősége a Magyarországon születettek mellett 2018. január 1-jétől minden olyan gyermek után is megnyitásra kerüljön, akik, bár külföldön élnek, de rendelkeznek magyar állampolgársággal.

Az intézkedés egyfelől biztosítja az anyasági támogatás igénybevételének lehetőségét a magyar állampolgárok külföldön született, de itthon anyakönyvezett gyermekeire vonatkozóan. Jelenleg ugyanis csak azokat a magyar állampolgárokat illetheti meg az anyasági támogatás, akik Magyarország területén élnek. Indokolt ugyanakkor támogatásban részesíteni azokat a családokat is, akik külföldön vállalnak gyermeket, legyenek akár határon túli magyar állampolgárok, ideiglenesen vagy tartósan külföldön tartózkodók.
Az anyasági támogatás gyermekenkénti összege azonos a gyermek születésének időpontjában érvényes öregségi nyugdíj legkisebb összegének 225%-ával (64 125,- Ft), ikergyermekek esetén 300%-ával (85 550,- Ft). Az anyasági támogatás megállapítása iránt kérelmet kell benyújtani, amelyre a szülést követő hat hónapon belül van lehetőség.
Az anyakönyvi eljárásról szóló 2010. évi I. törvény jelenleg is előírja, hogy a magyar állampolgár köteles kezdeményezni gyermeke külföldön történt születésének hazai anyakönyvezését, azonban a gyakorlatban ez sok esetben nem történik meg. A változtatás – az anyagi érdekeltség megteremtésével – növelhetné a külföldön élő magyar szülők hajlandóságát abban, hogy gyermekük születését a magyar hatóságoknak bejelentsék.
Célunk, hogy az édesanyák minél gyorsabban és egyszerűbben érvényesíthessék támogatás iránti igényüket.
Az intézkedés kb. 641 millió forint évi kiadással jár, és vélhetően évente mintegy 10 ezer gyermek családját érinti.

A bejelentett, határon túli magyar családokra vonatkozó intézkedéscsomag második eleme a Babakötvény kiterjesztése a külföldön élő magyar állampolgárok gyermekeire.
A 2013. december 1-től bevezetett Babakötvény (hivatalos nevén az ún. „életkezdési támogatás”) lényege, hogy az újszülött részére a Magyar Államkincstárnál megnyitott Start-értékpapírszámlán felhalmozott összegeket 19 éves futamidejű állampapírba fektetik. Az így összegyűlt, kamatokkal (3%) növelt megtakarítást a 18. életévét betöltött gyermek veheti fel, és jogszabályban meghatározott célokra – tanulmányokra, lakhatásra, pályakezdésre, gyermekvállalásra – fordíthatja. A gyermek születésekor automatikusan sor kerül a gyűjtőszámla megnyitására, amelyre a központi költségvetés egy 42 500 Ft-os induló támogatást folyósít, melyet később a szülők, ha úgy döntenek, a kincstári letéti Start-számla megnyitásával saját befizetésekkel is kiegészíthetnek; ezek után a költségvetés a kamat mellett 10%-os, de legfeljebb évi 6 000 Ft összegű támogatást is biztosít.
A Kormány döntése szerint 2018. január 1-jétől a Babakötvényt a határon túli magyarlakta területeken élő, vagy a világ valamely más országában ideiglenesen munkát vállaló, illetve ott tartósan letelepedett magyar állampolgárságú szülőktől származó gyermekek után is igénybe lehet venni.

Ezzel az intézkedéssel ugyanaz a célunk, és ugyanazt a személyi kört is szeretnénk elérni vele, mint az anyasági támogatásnál: szeretnénk ezzel is kifejezni a magyar állam és a magyar nemzet határokon átnyúló gondoskodását azon magyar édesanyákról és magyar családok felé is, akik nem Magyarországon hozzák világra gyermekeiket. Ezzel elevenen tartható és tovább erősíthető az a kapocs, az a sorsközösség és közös identitás, ami a külföldön tartózkodó, ott munkát vállaló vagy akár már hosszabb ideje, netán generációk óta kint élő magyarokat az anyaországhoz és a magyar nemzethez fűzi.
Az intézkedés költségvetési hatása – évi 10 ezer határon túli élveszületéssel számolva – évi 600 millió Ft.

Mindkét intézkedésnek fontos üzenete, hogy egyrészt a magyarság, mint nemzet megerősödését, támogatását a földrajzi elhelyezkedéstől függetlenül elsődleges célnak tartja a kormányzat, másrészt, hogy a cél nem a határon túli magyarság anyaországi határokon belülre csábítása, hanem a támogatásuk abban, hogy ott éljenek, erősödjenek, ahol megszülettek, és ahol otthon tudják érezni magukat.

5.1.8. CSALÁDBARÁT SZEMLÉLETMÓD MEGHONOSÍTÁSÁT SZOLGÁLÓ INTÉZKEDÉSEK

A családalapítás, a gyermekvállalás támogatásának az anyagi juttatásokon, kedvezményeken túl nagyon fontos eleme a megfelelő, támogató társadalmi környezet, az ezekhez az értékekhez szimpátiával forduló közvélemény, röviden egyfajta családbarát szemléletmód megteremtése is. A 2010 előtti években az akkori kormányzat semmit sem tett az ilyesfajta szemlélet meghonosításáért, sőt egy individualista, az egyéni érdekeket a közösség fölé helyező felfogás vált egyre inkább meghatározóvá, amely az olyan tradicionális értékek felé, mint a család vagy a házasság megbecsülése, legalábbis fenntartással fordult. A kormányváltás idején ezért a vágyott családbarát fordulat véghezvitele érdekében célul tűztük ki, hogy az élet minden területén minél hangsúlyosabban jelenjen meg az a gondolkodásmód, hogy a családalapítás, az élet továbbadása érték. Tudatosítani kell az emberekben, hogy a meghozott intézkedések, a pozitív, támogató környezet hosszú távon is fenntartható, a családok jövője tervezhető, kiszámítható.

A 2018. év Családok Évévé nyilvánítása

A gyermekvállalás egyik legfontosabb tényezője a családbarát környezet, az az érzés, hogy a közösség, az ország, a kormányzat értékeli, támogatja, ösztönzi ezt az egész életre szóló, felelősségteljes döntést. A családbarát környezet tudatosításának, megerősítésének érdekében a kormány 2017 májusában úgy döntött, hogy 2018-at a Családok Évévé nyilvánítja, hogy az idei év még inkább a családokról szóljon.

Ennek jegyében sor kerül komplex, valamennyi kommunikációs felületet igénybevevő, a családi értékeket képviselő és családokra fókuszáló kommunikációs kampányok lefolytatására, programok, kezdeményezések szervezésére. Lényeges célunk a Kormány által eddig meghozott, a felelős gyermekvállalást és gyermeknevelést támogató intézkedések megismertetése, továbbá a figyelem felhívása arra, hogy a népesedés problémáit elsősorban belső erőforrásokból, a családok megerősítésén keresztül tudjuk megoldani. Ezen kívül a tervek szerint családbarát rendezvények, valamint nemzetközi fókuszú programok is megvalósulnak a Családok Évében.

A Családok Éve keretében lezajló programok, akciók, rendezvények alapvető célja tehát, hogy a társadalomban újra megerősödjön, általánossá váljon a családbarát értékrend, amely éppúgy jelenti a család- és gyermekbarát szemléletet, mint a munka és a családi élet összeegyeztetését, vagy éppen a generációk közti együttműködést, egy „idősbarát” szemlélet meghonosítását.

A „Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért” (KINCS) megalapítása

A családok támogatására hozott népesedéspolitikai intézkedések megalapozottságának növelése, a hazai és határon túl élő magyarság demográfiai helyzetének jobb megértése érdekében 2017. nyár elején a Kormány arról is döntött, hogy létrehozza a Kopp Máriáról, a 2012-ben elhunyt neves családkutatóról elnevezett családkutató intézetet.

A névadók szellemének, munkásságának továbbvitelére hivatott kutatóintézet szakpolitikai döntéshozatalt támogató funkciójában és profiljában eltér más, hasonló témakörökkel foglalkozó társadalomtudományi intézetektől. A leendő intézet fontos küldetése segítséget nyújtani a demográfiai trendek és elemzések értelmezésében, továbbá egy olyan, nemzetközileg is elismert hazai és külföldi szakemberekből álló szakértői bázis biztosítása, amely állami feladatként ellátandó alaptevékenysége során támogatja a kormányzat népesedési, családpolitikai irányítási és szakmapolitikai feladatainak megvalósítását. Az intézet feladatai közé tartozna a külföldi államokkal, kiemelten a visegrádi partnerországokkal való aktív kapcsolattartás is a népesedéspolitika területén.

Családügyi Kabinet létrehozása

Annak ellenére éreztük szükségét ezen új kormányzati testület létrehozásának, hogy a 2010 óta eltelt időszakban megtett intézkedések eredményeként jelentős előrelépés történt a népesedési folyamatok területén. A családpolitikai intézkedések vagy az egészségi állapot javítását célzó lépések önmagukban azonban nem elégségesek, mindezeknek egy átfogó és átgondolt programba kell illeszkedniük a fenntartható demográfiai fordulat érdekében.

Ennek előmozdítása céljából szükséges, hogy a kormányzati döntéshozatali mechanizmusban hangsúlyosabban jelenjen meg a népesedési szempontok figyelembevétele az egyes előterjesztések megtárgyalása során.

Indokolt ezért, hogy a demográfiai helyzetet közvetlenül befolyásoló tartalommal bíró kormányzati anyagokat, előterjesztéseket az e területen feladatkörüket tekintve érintett kormánytagok a jelenleg is létező döntéselőkészítő testületek fórumain túlmenően egy külön e célra létrejött konzultatív, véleménynyilvánító jogkörrel bíró, kormánykabinetként működő testület keretei között is rendszeres jelleggel, illetve a felmerülés ütemében, igény szerint megtárgyalják, és azokról a népesedéspolitikai stratégiai célok megkövetelte sajátos nézőpontból kialakítsák álláspontjukat, illetve szükség esetén javaslatokat, kiegészítéseket fogalmazzanak meg. A Kormány ezért úgy döntött, hogy 2017 második felében létrehozza a Családügyi Kabinetet, mint a népességfogyás és elöregedés megállításáért, valamint e folyamatok megfordításáért dolgozó, az e tárgykörben érintett tárcák vezetőit tömörítő testületet, a kormányzati döntéshozatal szakmai előkészítő fórumaként, amely a sikeres demográfiai fordulat érdekében a teljes népességre, illetve egyes csoportjaira vonatkozóan kidolgozott stratégiákkal segíti a Kormányt családés népesedéspolitikai intézkedései meghozatalában, valamint a kormányzati döntéshozatali fórumok által megtárgyalandó előterjesztéseket demográfiai szempontból megvizsgálja és értékeli, illetve szükség esetén javaslatot tesz a termékenységet tovább ösztönző, a népesedési helyzetet javító intézkedések bevezetésére.

A testület első ülését 2017. november 8-án tartotta.

CSALÁDBARÁT ORSZÁG

csalad.hu

5.2 A CSALÁDOK TÁMOGATÁSÁRA FORDÍTOTT KÖLTSÉGVETÉSI FORRÁSOK ALAKULÁSA 2010-2018 KÖZÖTT

A nemzetközi és magyar szakirodalomban számos tanulmány foglalkozott már a családtámogatási célú kiadások és a termékenység alakulása közötti oksági kapcsolat vizsgálatával, alátámasztva azt a feltételezést, hogy a családok támogatására fordított költségvetési források összegének, mértékének növelése elősegíti a gyermekvállalási tervek megvalósítását, s ezáltal pozitív hatást tud gyakorolni a termékenységre. A témában született releváns, magyar vonatkozású kutatások[26] viszonylag erős korrelációt mutatnak ki az ilyen típusú kiadások emelkedése és a gyermekvállalási kedv növekedése között: egy százaléknyi kiadásnövekedésből rövid távon a teljes termékenységi arányszám (TTA) átlagosan 0,2, hosszú távon 0,27 százalékos emelkedése következik. (Ez a hatás ugyanakkor nem egyformán jelentkezik az első, illetve a további gyermekek vállalásánál, hiszen az elsőként születetteknél az összefüggés gyengébb, mint a többedik gyermekeknél.) Vagyis a családtámogatási célú források átlagosan 4-5 egységnyi növelése elégséges ahhoz, hogy kiváltsa a TTA egy egységnyi emelkedését. Ez az összefüggés is alátámasztotta a korábbi felismerést: a 2010-ben meglévő szinthez képest jelentős mértékben emelni kell a családok támogatására szánt forrásokat.

Ezt a célkitűzésünket sikeresen meg is valósítottuk, hiszen a családok támogatására fordítandó költségvetési összegeket 2010-2018 között – az elfogadott idei költségvetési törvény értelmében – nem kevesebb, mint a kétszeresére, 960 milliárd Ft-ról 1 929 milliárd Ft-ra növeltük, azaz közel ezermilliárd forintot csoportosítottunk át a magyar gazdaság által megtermelt, illetve a multinacionális cégek által korábban extraprofitként az országból kivitt, a Kormány által azonban visszaszerzett jövedelemből a családok részére. A bruttó hazai termék, azaz a GDP nominális összegének nyolc év alatt mintegy 50%-os emelkedéséhez képest így a családtámogatási célú források dupla akkora mértékben emelkedtek. A ráfordítások mértéke a GDP arányában a 2010. évi 3,5%-ról 2018-ra 4,8%-ra, vagyis reálértékét tekintve több mint egyharmadával (37%-kal) növekedett, lényegesen meghaladva a reál GDP ezen időszakban mért 21%-os emelkedését. (Ha pedig tekintetbe vesszük, hogy a gazdasági növekedés alakulása ugyancsak nem független a kormányzat teljesítményétől, akkor az idei családtámogatási célú ráfordítások összegét a 2010. évi GDP értékére rávetítve még magasabb, 7,1%-os arányt kapunk.)

Az összes ráfordításon belül a közvetlenül a gyermekvállaláshoz kötött pénzbeli családtámogatási ellátások, kedvezmények (pl. családi pótlék, családi adókedvezmény, GYES, GYED, anyasági támogatás stb.) összege nyolc év alatt 611 milliárd Ft-ról 957 milliárd Ft-ra, vagyis több mint másfélszeresére (57%-kal) nőtt. Az egyéb (természetbeni stb.) támogatások összege, amelyek inkább közvetetten, bár megkerülhetetlen módon segítik a gyermekvállalást, -nevelést – így pl. a bölcsődei, óvodai ellátás, intézményi étkeztetés, tankönyvellátás, vagy akár a nők korhatár előtti nyugdíjazása – pedig még jelentősebb mértékben, 350 milliárd Ft-ról 972 milliárd Ft-ra, azaz két és félszeresére-háromszorosára ugrott. A közvetlen támogatások nagyobb mértékű emelkedését jelzi, hogy részesedésük az összes juttatásból a 2010. évi 36%-ról 50%-ra futott fel.

Az összesített költségvetési ráfordításokon belül a főbb kiadási tételek a következőképpen alakultak:

1. A legnagyobb, egyharmados (33%) arányt a **családok pénzbeli ellátásaira** fordított kiadások jelentik, melyek együttes összege 7,2%-kal, 43 milliárd Ft-tal, 598 milliárd Ft-ról 641 milliárd Ft-ra növekedett nyolc év leforgása alatt. Ezen belül az alanyi jogú, tehát nem munkaviszonyhoz vagy egyéb keresőtevékenységhez kötött, jellemzően alacsonyabb összegű ellátásoknál (családi pótlék, anyasági támogatás, GYES, GYET stb.) 12%-os, 57 milliárd Ft-os csökkenés következett be (túlnyomórészt a családi pótléknál 51 milliárd Ft értékben, az ellátotti létszám csökkenéséből adódóan,

[26] *Gábos András: A magyar családtámogatási rendszer termékenységi hatásai. Ph.D-értekezés, Budapest 2005; Gábos András, Gál Róbert Iván, Kézdi Gábor: The effects of child-related benefits and pensions on fertility by birth-order: A test on Hungarian data. Population Studies, 63(3): 215-232., 2009.*

melyért egyrészt a jogosultsági korhatár előző kormányzat általi emelése, másrészt a belépő újszülött generációknak a kikerülő nagykorú korosztályokéhoz képest alacsonyabb létszáma felelős). Eközben ugyanakkor a munkaalapú, tehát meghatározott időtartamú biztosítási jogviszony meglétéhez kötött ellátásokra (CSED, GYED stb.) fordított források mértéke közel háromnegyedével (74%-kal), 101 milliárd Ft-tal nőtt. Ez kifejezi a kormányzat családpolitikájában követett, fentebb már jelzett filozófiát, miszerint a felelős gyermekvállaláshoz, a gyermekükről saját munkájukkal, erőfeszítéseikkel gondoskodni akaró szülőknek kiemelt támogatást indokolt biztosítani. Ennek megfelelően 2010-2018 között az alanyi jogú és a munkaalapú pénzbeli ellátások megoszlása 77-23%-ról 63-37%-ra változott, vagyis utóbbiak súlya lényegesen emelkedett (összegszerűen több mint 400 milliárd Ft-tal).

2. Mintegy egyötödös (22%) arányt képviselnek a különféle, a **családokat segítő szolgáltatások** (óvodai, bölcsődei, gyermekjóléti, védőnői szolgáltatás, ingyenes étkezés, tankönyvellátás, gyermekudültetés stb.), melyekre a 2010. évi 183 milliárd Ft helyett idén közel két és félszer (241 milliárd Ft-tal) többet, 424 milliárd Ft-ot fordítunk. Ezen belül a napközbeni ellátásra, azaz a bölcsődei rendszerre közel háromszor, az óvodai nevelésre több mint kétszer, a kedvezményes gyermekétkeztetésre vagy a védőnői ellátásra közel másfélszer, tankönyvtámogatásra kétharmadával, a gyermekjóléti szolgáltatásokra pedig összességében több mint negyedével magasabb összegeket szánunk.

3. Közel egyötödös (18%) arányt képviselnek a családoknak nyújtott egyes **adó- és járulékkedvezmények** (családi adókedvezmény, Munkahelyvédelmi Akció, illetékmentes öröklés stb.), melyek összege nyolc év alatt a tizenegyszeresére, 32 milliárd Ft-ról 356 milliárd Ft-ra emelkedett. Ez ismét csak a közvetlen támogatásoknak a munkaalapú juttatások irányába való eltolódását mutatja, hiszen a pénzbeli családtámogatások és a munkajövedelemből érvényesíthető adókedvezmények együttes összegén belül utóbbiak aránya 2010-2018 között 24%-ról 58%-ra javult.

4. A nők részére 2011-ben bevezetett szolgálati időtől függő nyugellátás **(„Nők 40" vagy „nagyszülői nyugdíj")** kiadási előirányzata is komoly, 13% körüli

5/46. ábra – KÖLTSÉGVETÉSI ELŐIRÁNYZATOK VÁLTOZÁSA (MRD FT, ILL. %)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Családokat segítő szolgáltatások	182,9	183,7	180,2	250,7	304,6	334,7	349,2	373,8	423,6
Pénzbeli ellátások	598,0	581,7	578,6	569,9	572,0	580,1	594,6	609,2	641,2
Adó- és járulékkedvezmények	31,5	200,2	205,2	217,0	268,5	281,0	284,9	316,3	355,6
Lakástámogatások	147,4	129,1	126,0	155,5	164,6	140,4	174,2	240,3	244,1
„Nők 40"	0,0	26,3	105,1	135,8	164,0	182,7	205,3	233,9	260,0
Egyedi támogatások	0,4	0,5	0,3	0,3	0,3	0,7	3,4	1,0	4,7
ÖSSZESEN	**960,2**	**1 121,4**	**1 195,5**	**1 329,2**	**1 474,0**	**1 519,6**	**1 611,6**	**1 774,5**	**1 929,1**
GDP arány, %	**3,5**	**4,0**	**4,2**	**4,4**	**4,5**	**4,5**	**4,6**	**4,7**	**4,8**

Forrás: Költségvetési és zárszámadási törvények (2010-2017)

hányadot tesz ki a családok támogatásain belül; míg 2010-ben ilyen támogatás nem létezett, addig 2018-ban már 260 milliárd Ft-ot fordítunk e célra.

5. Az **otthonteremtést, lakhatást szolgáló támogatások** (CSOK, otthonteremtési kamattámogatások, lakástakarékpénztári támogatások, a Nemzeti Eszközkezelő Zrt. kiadásai stb.) aránya az összes ráfordításon belül szintén mintegy 13%; figyelemmel arra, hogy a megfelelő méretű saját otthon megléte kulcsfontosságú a gyermekvállalási tervek beteljesítése szempontjából, az ezekre szánt összegek a kormányváltás időpontjához képest 2018-ra 147 milliárd Ft-ról 244 milliárd Ft-ra, vagyis 97 (közel 100) milliárd Ft-tal, kétharmadával növekednek.

6. Végül a különböző **családbarát tevékenységet folytató civil szervezetek** (egyesületek, alapítványok stb.) részére pályázatos és egyéb úton nyújtott költségvetési támogatások összege is számottevő mértékben, 446 millió Ft-ról 4,7 milliárd Ft-ra, vagyis nyolc év alatt csaknem a tízszeresére nőtt.

5/47. ábra – 2010–2018 KÖZÖTTI VÁLTOZÁS (MRD FT, ILL. %)

Jogcím	2010	2018	Különbség, Mrd Ft	Különbség, %
Családokat segítő szolgáltatások	182,9	423,6	+240,7	+131,6
Pénzbeli ellátások	598,0	641,2	+43,1	+7,2
Adó- és járulék-kedvezmények	31,5	355,6	+324,1	+1 028,7
Lakástámogatások	147,4	244,1	+96,7	+65,6
„Nők 40”	0,0	260,0	+260,0	-
Egyedi támogatások	0,4	4,7	+4,3	+957,7
ÖSSZESEN	**960,2**	**1 929,1**	**+968,9**	**+100,9**
GDP arány, %	**3,5**	**4,8**	**+1,3**	**+34,8**

5/48. ábra – CSALÁDTÁMOGATÁSI KIADÁSOK A GDP ARÁNYÁBAN (%) AZ OECD-TAGORSZÁGOKBAN, 2013

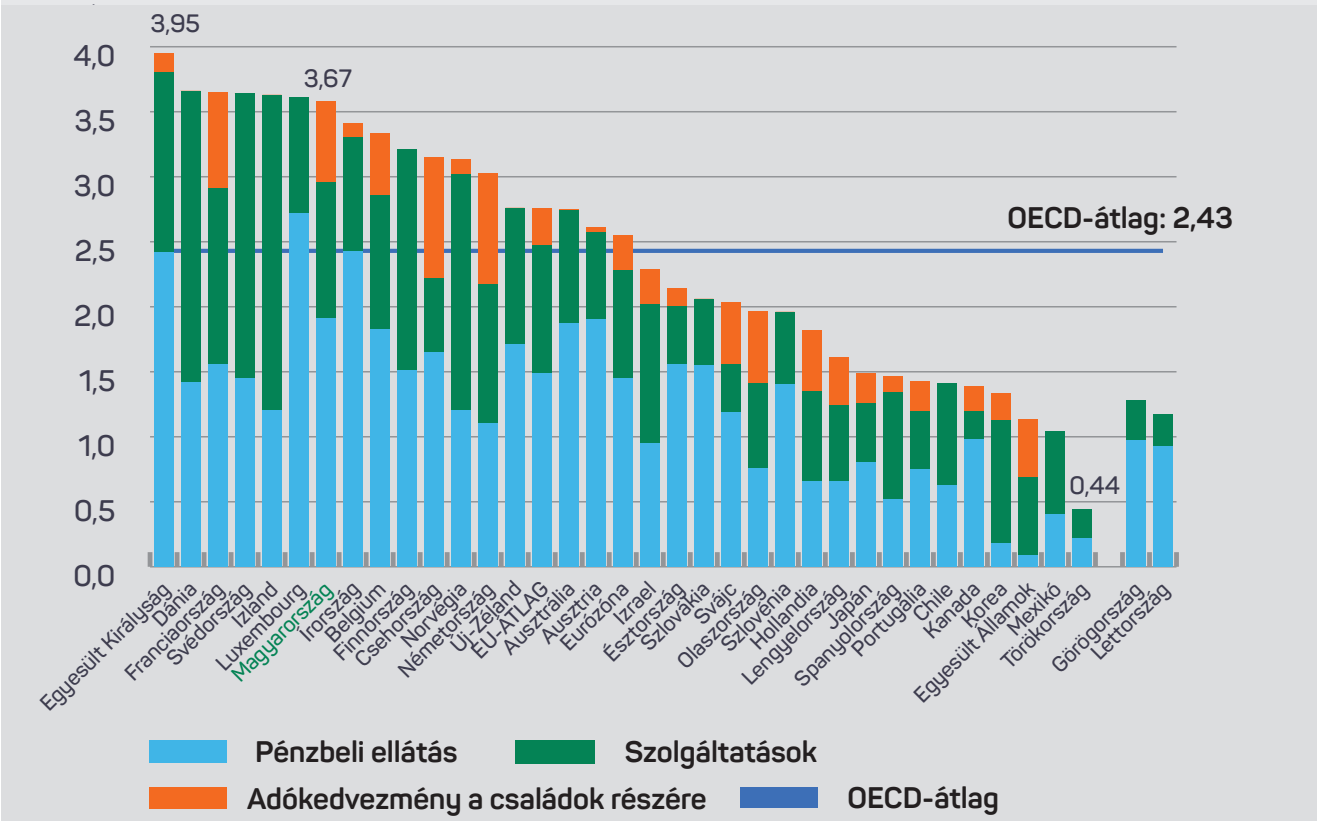

Forrás: OECD

5/49. ábra – CSALÁDTÁMOGATÁSI CÉLÚ RÁFORDÍTÁSOK ALAKULÁSA A GDP ARÁNYÁBAN, %

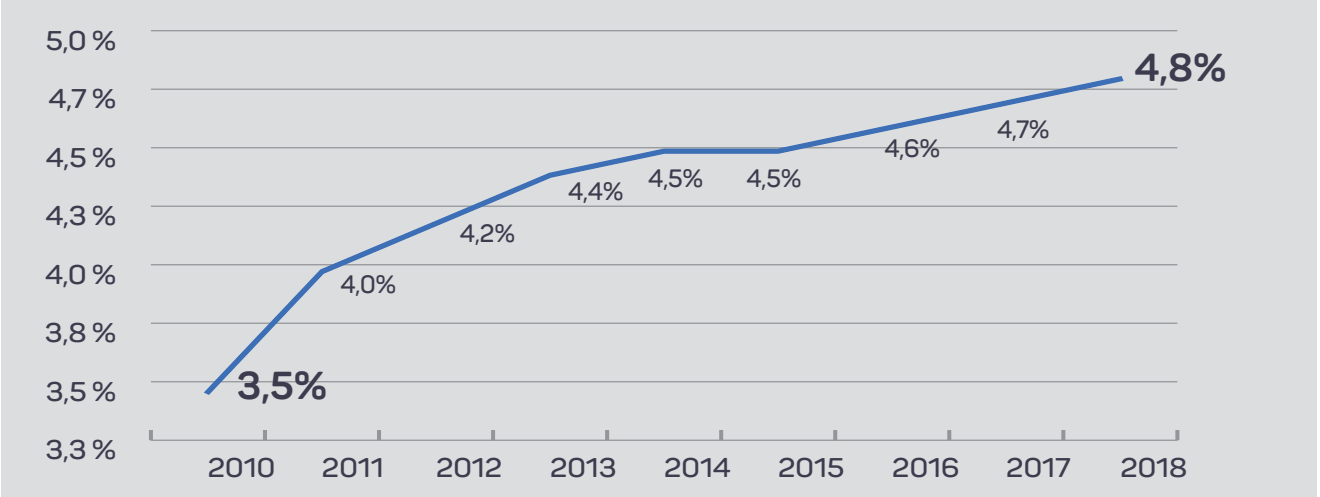

5/50. ábra – A CSALÁDOKAT ÉRINTŐ KÖLTSÉGVETÉSI ELŐIRÁNYZATOK TELJES ÖSSZEGÉNEK VÁLTOZÁSA (MRD FT)

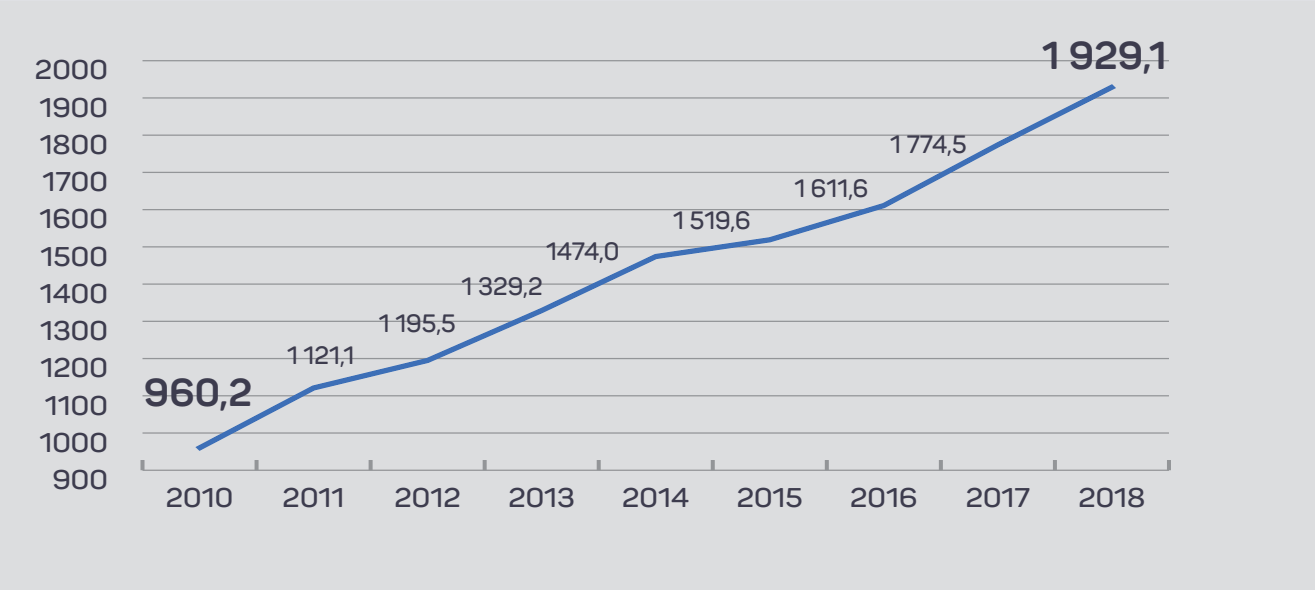

5/51. ábra – AZ ELŐIRÁNYZATOK FUNKCIÓ SZERINTI MEGOSZLÁSÁNAK VÁLTOZÁSA ÉVENKÉNT

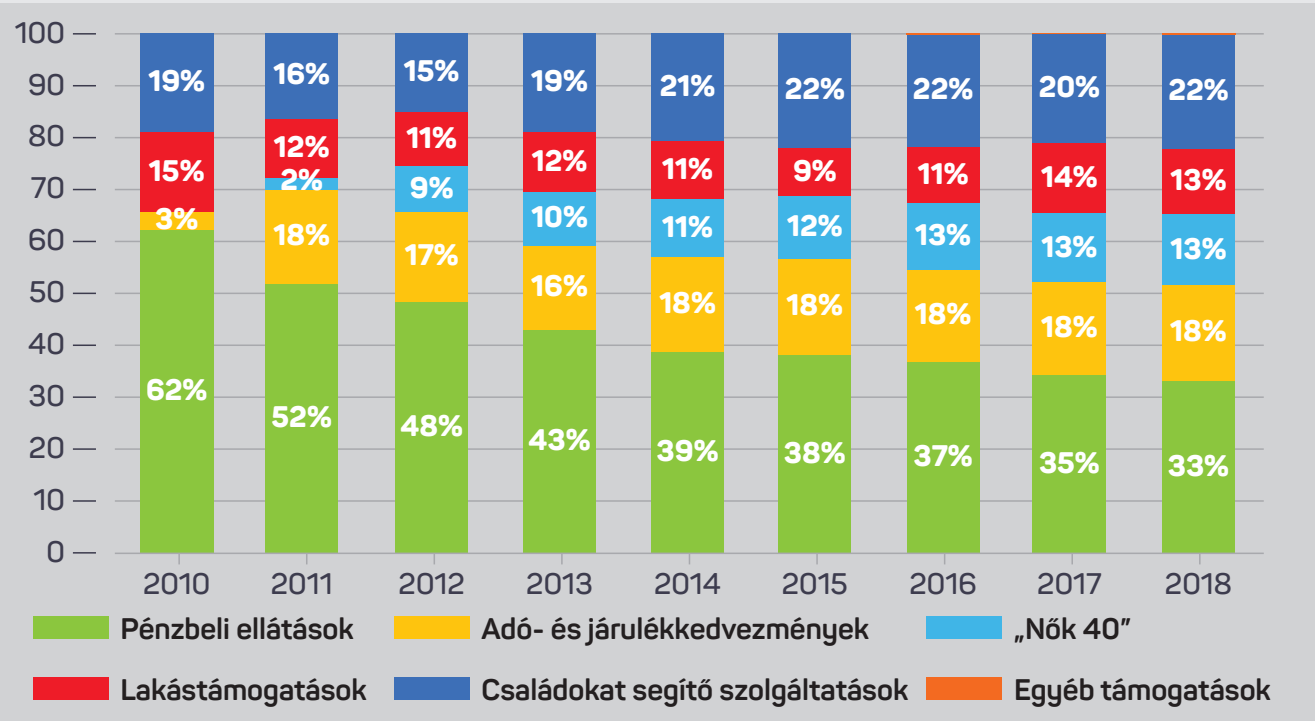

A támogatások egyes típusok szerinti arányának alakulását áttekintve láthatjuk, hogy a vizsgált nyolcéves időszakban a családokat segítő szolgáltatásokra (átlagosan 20%), valamint a lakástámogatásokra (12%) fordított kiadások aránya alapvetően csak kevéssé változott, az egyedi támogatásoké pedig mindvégig elenyésző maradt. Ugyanakkor a pénzbeli ellátások aránya jelentősen, mintegy felére (62%-ról 33%-ra), az adó- és járulékkedvezményeké viszont épp ellenkezőleg, a marginális 3%-ról 18%-ra növekedett, vagyis a pénzbeli támogatások és kedvezmények összesített aránya egyfelől csökkent (65%-ról 51%-ra), másfelől belső megoszlásuk, mint láttuk, eltolódott a munkaalapú támogatások irányába. Megjelent ugyanakkor új kedvezményként, és nulláról 13%-os részesedést ért el a nők kedvezményes nyugdíjazására fordított előirányzati összeg, mely közvetetten szintén a családok támogatását szolgálja.

Összesítve egyértelműen az látható, hogy a nyolc év alatt a családok támogatásába bevont mintegy 1 000 milliárdos nagyságrendű többletforrás legnagyobb részét, egyharmadát (324 milliárd Ft-ot) a különféle adókedvezmények (döntően, közel 95%-ban a családi kedvezmény) bevezetése és kiterjesztése jelentette, mintegy negyedét a családbarát szolgáltatások, ezen belül is legnagyobb részben az óvodai ellátás (közel 150 milliárd Ft értékben), a gyermekétkeztetés (kb. 50 milliárd Ft értékben), valamint a bölcsődei ellátás (30 milliárd Ft összegben) színvonalának emelésére fordítottuk, több mint egynegyedes arányt jelentett a „Nők 40” intézkedés bevezetésének 260 milliárd Ft-os többletkiadása, 10%-os hányadot jelentett az otthonteremtési célú juttatások emelése, és csupán a fennmaradó rész származott a pénzbeli ellátások és egyéb juttatások emeléséből.

5/52. ábra – MUNKAALAPÚ ÉS ALANYI JOGON JÁRÓ ELLÁTÁSOK MEGOSZLÁSA A PÉNZBELI CSALÁDTÁMOGATÁSOKON BELÜL, 2010-2018.

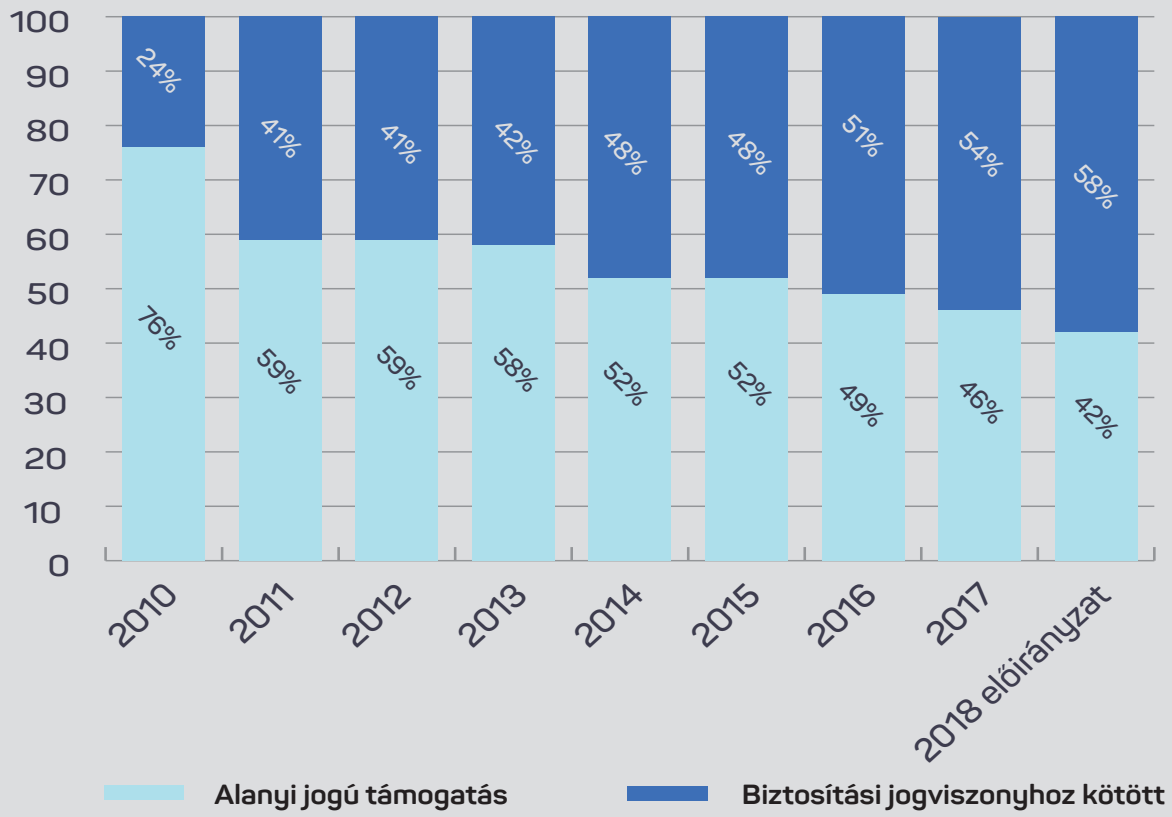

5/53. ábra – PÉNZBELI CSALÁDTÁMOGATÁSRA FORDÍTOTT KIADÁSOK 2010-2018 KÖZÖTT (Mrd FORINT)

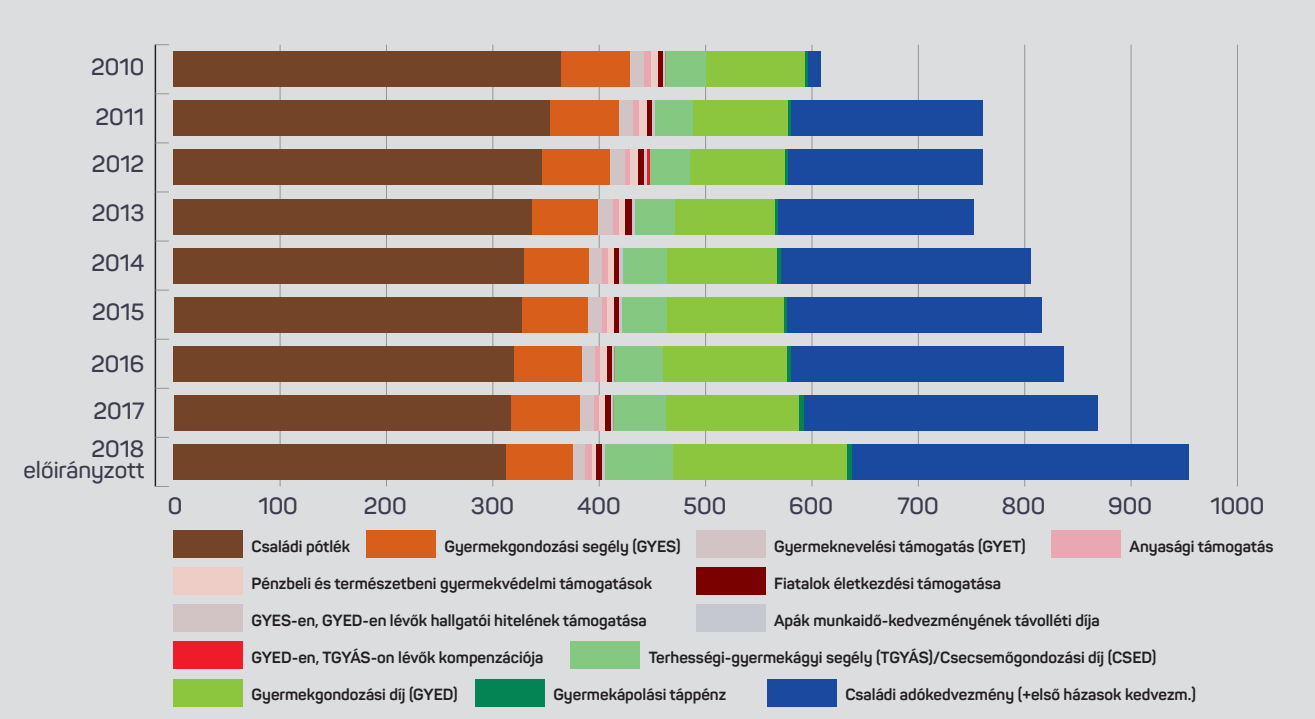

A fentiek is jelzik, hogy komoly eltolódás következett be a felelős gyermekvállalás támogatásának irányába, hiszen a munkaalapú kedvezmények emelése mellett a szolgáltatások körében végrehajtott forrásbővítések egy része is (pl. a bölcsődei ellátásnál) is kifejezetten olyanokat érintett, amelyeket a dolgozó szülők vehetnek igénybe; emellett az otthonteremtési támogatások és a „Nők40" bevezetése is elsősorban a munkával nyújtott többletteljesítmény mint jogosultsági feltétel elismerésére irányul. Ennek a törekvésnek a jegyében a pénzbeli családtámogatásokon belül a munkaalapú ellátások és adókedvezmények aránya a 2010. évi 24%-ról 2018-ra 58%-ra emelkedett az alanyi jogon járó juttatásokhoz viszonyítva.

Azt sem lehet ugyanakkor mondani, hogy a rászoruló, hátrányosabb helyzetű családok megerősítésére ne gondoltunk volna, hiszen az ingyenes gyermekétkeztetés kiterjesztése vagy az ingyenes tankönyvellátás és a gyermeküdültetés jogosulti körének és forrásainak bővítése elsősorban nekik kedvezett jelentős mértékben.

Összességében az a 2010-ben meghirdetett célkitűzésünk, miszerint a gyermeket vállaló és nevelő családok anyagi helyzetének a megerősítése irányába is komoly erőfeszítéseket teszünk, teljesült, hiszen a rájuk szánt költségvetési források több mint kétszeresére történő emelése a rendszerváltás óta, de még az azt megelőző időszak viszonylatában is példa nélküli. Amennyiben az 1,1 millió, kiskorú gyermeket nevelő családra lebontva vesszük figyelembe a teljes ráfordítások összegét, azt láthatjuk, hogy míg 2010-ben összesen átlagosan 784 ezer Ft értékű támogatást (ellátást és szolgáltatást) nyújtott az állam egy gyermekes családnak, addig 2018-ban ez már 1,754 millió Ft lesz, vagyis a 2010-ben bekövetkezett családbarát fordulatnak köszönhetően idén minden egyes gyermeket vállaló vagy nevelő család átlagosan közel egymillió forinttal több támogatást kaphat, mint 2010-ben.

Ezzel megteremtettük a stabil és kiszámítható alapjait annak, hogy a magyar fiatalok ismét merjenek vállalkozni arra, hogy családalapítási és -bővítési terveiket megvalósítsák, s az általuk vágyott gyermekeket ténylegesen világra hozhassák.

VI. FEJEZET

A HAZAI NÉPESEDÉSI HELYZET A 2010 UTÁNI IDŐSZAKBAN -

EREDMÉNYEK

Az előző fejezetben áttekintettük azokat a főbb kormányzati intézkedéseket, amelyeket 2010-től napjainkig meghozott a Kormány a gyermeket vállaló és nevelő családok fokozottabb segítése és támogatása érdekében. A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy ezek a lépések milyen eredménnyel jártak, milyen mértékben tudtak hatni a magyar lakosság demográfiai mutatóira, vagyis sikerült-e – ha nem is áttörést, de legalább – pozitív elmozdulást elérni a hazai népesedési helyzet frontján.

6.1 A NÉPESSÉGSZÁMOT MEGHATÁROZÓ FŐ TÉNYEZŐK ALAKULÁSA 2010 UTÁN

2017. január 1-jén az ország népessége 9 millió 798 ezer fő volt, 216 ezer fővel, 2,2%-kal kevesebb, mint 2010. január 1-jén. A népesség fogyása tehát tovább folytatódott, 2010-hez képest évente átlagosan 30 ezer fővel lettünk kevesebben.

2011-2016 között összesen 543 ezer élveszületésre és 770 ezer halálozásra került sor, így a népesség ún. természetes fogyása 226 ezer fő volt, melyet azonban 66 ezer fővel mérsékelt a nemzetközi vándorlás pozitív egyenlege, a tényleges népességfogyás így csak 161 ezer fő lett. 2010-2016 között hazánkban valamennyi természetes népmozgalmi mutató tekintetében kedvező irányú változás következett be. Növekedett a gyermekvállalási kedv, emelkedett a születések és a házasságkötések száma, mérséklődött a válások száma, kevesebben hunytak el, újabb történelmi mélypontra esett a csecsemőhalandóság és tovább folytatódott a terhességmegszakítások csökkenése. Ennek következtében a természetes fogyás mértéke – bár még mindig jelentős – lényegesen, 15%-kal alacsonyabb, mint a 2010-es szint. A népesség tényleges fogyásának üteme azonban mindezen folyamatok tagadhatatlan sikere ellenére mégis felgyorsult az utóbbi években, mégpedig a vándorlási egyenleg pozitívumának folyamatos (2010-2016 között több mint 75%-os) csökkenése miatt, így ténylegesen 9%-kal magasabb lett a 2010-es szinthez képest.

6/1. ábra - FONTOSABB NÉPMOZGALMI ESEMÉNYEK ALAKULÁSA

Népmozgalmi esemény	1990	2010	2015	2016	2016 (2015=100,0)
Élveszületés	125 679	90 335	91 690	93 063	101,5
Halálozás	145 660	130 456	131 697	127 053	96,5
Csecsemőhalálozás	1 863	481	383	368	96.1
Házasságkötés	66 405	35 520	46 137	51 805	112,3
Válás	24 888	23 873	20 315	19 552	96,2
Terhességmegszakítás	90 394	40 449	31 176	30 439	97,6
Természetes fogyás	-19 981	-40 121	-40 007	-33 990	85,0
Tényleges fogyás	-1 670	-28 602	-25 086	-31 200	124,4

Forrás: KSH

6/2. ábra - A NÉPESSÉGVÁLTOZÁS ÉS AZ AZT MEGHATÁROZÓ FŐ TÉNYEZŐK ALAKULÁSA, 2010-2016

	2010	2011	2012	2013	2014
Népesség száma, ezer fő (január 1.)	**10 014**	**9 986**	**9 932**	**9 909**	**9 877**
1. Élveszületések száma, fő	90 335	88 049	90 269	88 689	91 510
2. Halálozások száma, fő	130 456	128 795	129 440	126 778	126 308
Természetes népességváltozás, fő (1-2.)	**-40 121**	**-40 746**	**-39 171**	**-38 089**	**-34 798**
3. Vándorlási egyenleg, fő	11 519	12 755	16 044	6 656	13 004
Tényleges népességváltozás, fő (1-2+/-3.)	-28 602	-27 991	-23 127	-31 433	-21 794

	2015	2016	Változás (2010-2016, fő/ezer fő)	Változás (2010-2016, %)
Népesség száma, ezer fő (január 1.)	**9 856**	**9 830**	**-184**	**-1,8%**
1. Élveszületések száma, fő	91 690	93 063	**+2 728**	**+3,0%**
2. Halálozások száma, fő	131 697	127 053	**-3 403**	**-2,6%**
Természetes népességváltozás, fő (1-2.)	**-40 007**	**-33 990**	**+6 131**	**+15,3%**
3. Vándorlási egyenleg, fő	14 921	2 790	**-8 729**	**-75,8%**
Tényleges népességváltozás, fő (1-2+/-3.)	**-25 086**	**-31 200**	**-2 598**	**-9,1%**

Forrás: KSH

6/3. ábra - AZ EZER LAKOSRA JUTÓ NÉPESSÉGVÁLTOZÁS ALAKULÁSA, 2010-2016

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Természetes népességváltozás (ezer lakosra)	**-4,0**	-4,1	-3,9	-3,8	-3,3	-4,0	**-3,2**
Tényleges népességváltozás (ezer lakosra)	**-2,9**	-2,8	-2,3	-3,2	-2,2	-2,5	**-3,4**

Forrás: Eurostat

A nemzetközi összehasonlításra alkalmas mutatók tekintetében az ezer lakosra jutó természetes népességváltozás értéke 2010-2016 között -4,0-ról -3,2-re mérséklődött. Ezzel Magyarország az EU 28 tagállamából azon kevesek, mindössze 5 ország között volt, amelynél a vizsgált időszakban javult e mutató értéke, ugyanis a tagállamok túlnyomó többségénél, 21 esetben romlás volt tapasztalható – a halálozások száma nagyobb arányban haladta meg a születésekét –, míg 2 esetben szinten maradt a mutatószám. Ennek köszönhetően a 26.-ról a 23. helyre sikerült javítani Magyarország helyezését a tagállamok rangsorában. Az Európai Unió egészében ez idő alatt a korábbi természetes népességnövekedés megszűnt.

6/4. ábra - A TERMÉSZETES NÉPESSÉGVÁLTOZÁS MÉRTÉKE AZ EU-28 TAGORSZÁGAIBAN, 2016 (EZER LAKOSRA)

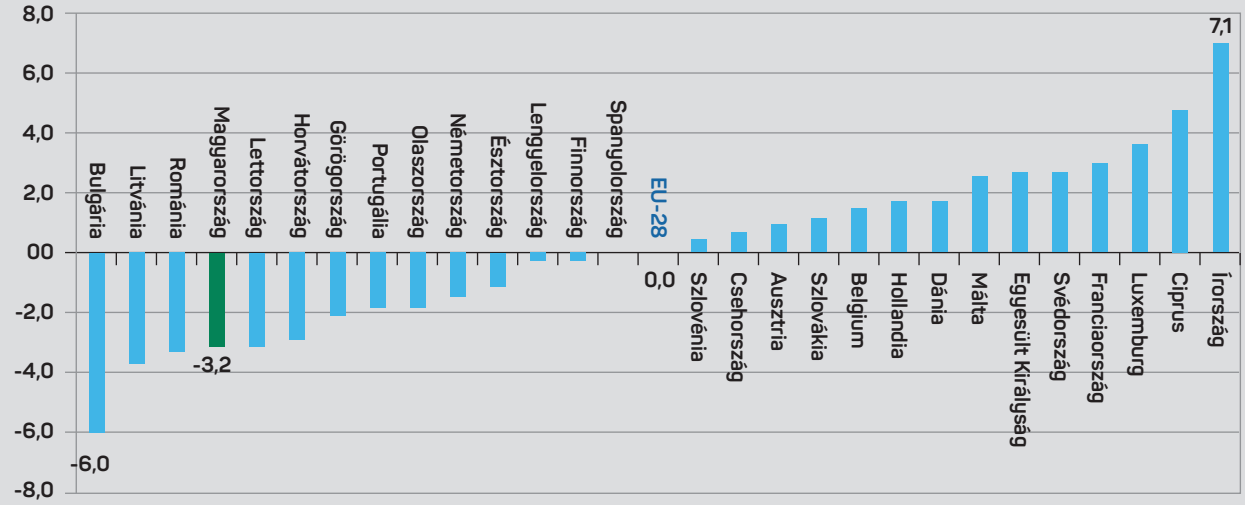

Forrás: Eurostat

6/5. ábra - A TÉNYLEGES NÉPESSÉGVÁLTOZÁS MÉRTÉKE AZ EU-28 TAGORSZÁGAIBAN, 2016 (EZER LAKOSRA)

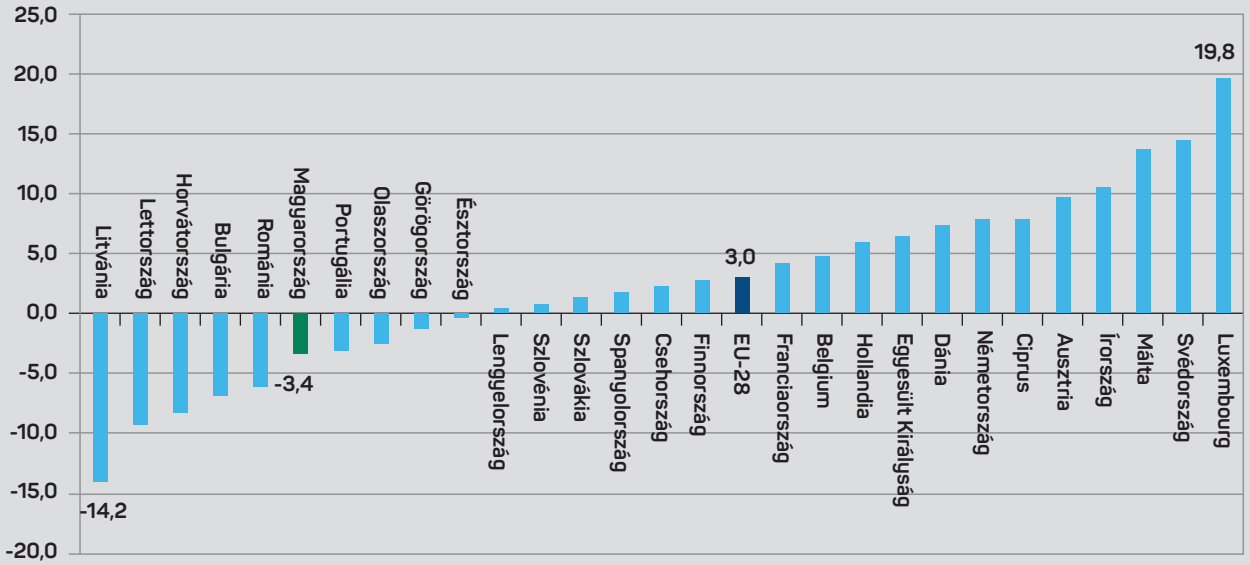

Forrás: Eurostat

Ami a vándorlással súlyozott teljes népességváltozást illeti, a migrációs egyenleg csökkenéséből adódóan ennek értéke hazánkban -2,9-ről -3,4-re növekedett 2016-ra, azonban relatív pozíciónk nem változott, továbbra is a 23. helyet foglaltuk el a tagországok között. A jelentős migrációs hullám következtében a befogadó nyugati tagországokban (Németország, Ausztria, skandináv országok, Hollandia) jellemzően pozitív irányba mozdult a mutató értéke, míg Kelet-Közép-Európában inkább csökkent. Az EU egészében a fenti folyamatok eredőjeként 2,5-ről 3,0-ra módosult a tényleges népességváltozási mutató, tehát a migráció következtében jelentkezett népességnövekedés.

6.2 A GYERMEKVÁLLALÁSI KEDV ALAKULÁSA 2010 UTÁN

6.2.1. A TERMÉKENYSÉG SZINTJÉNEK VÁLTOZÁSA

A gyermekvállalási kedv 2011-re Magyarországon drasztikusan alacsony mértéket öltött, a teljes termékenységi arányszám a kritikus 1,3 alá, 1,2 közelébe esett, amely az Európai Unió 28 tagállama közül a legkedvezőtlenebb érték volt.
2011 után azonban – a meghozott családbarát intézkedésektől nyilván nem függetlenül – a gyermekvállalási kedv, illetve az ezt kifejező teljes termékenységi arányszám dinamikusan emelkedni kezdett, a kezdeti 1,23-as értékről 2012-re a 2000-es évekre jellemző 1,34-re, majd 2014-ben az 1,4-es szintet is megugorva 2016-ra már megközelítette az 1,5-ös értéket (1,49), melyre egészen 1996 óta nem volt példa. 2010-hez viszonyítva ez közel egyötödös, 19,2%-os emelkedést jelent, ami az

6/6. ábra - A TELJES TERMÉKENYSÉGI ARÁNYSZÁM ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON, 2010-2016

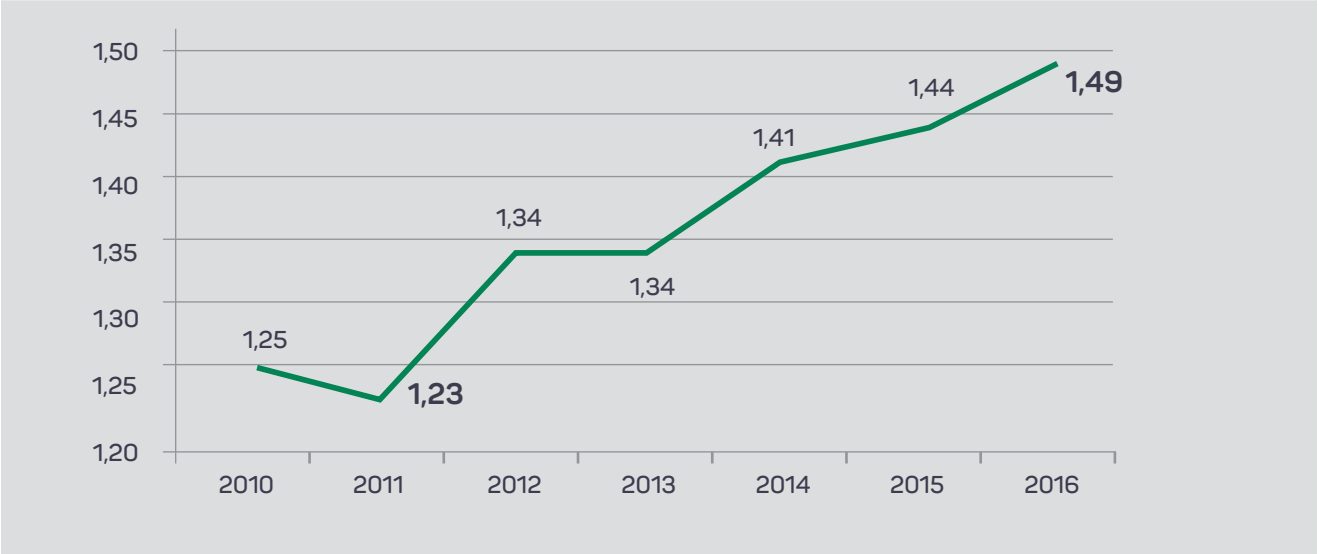

Forrás: KSH

6/7. ábra - A TELJES TERMÉKENYSÉGI ARÁNYSZÁM AZ EURÓPAI UNIÓBAN, 2015

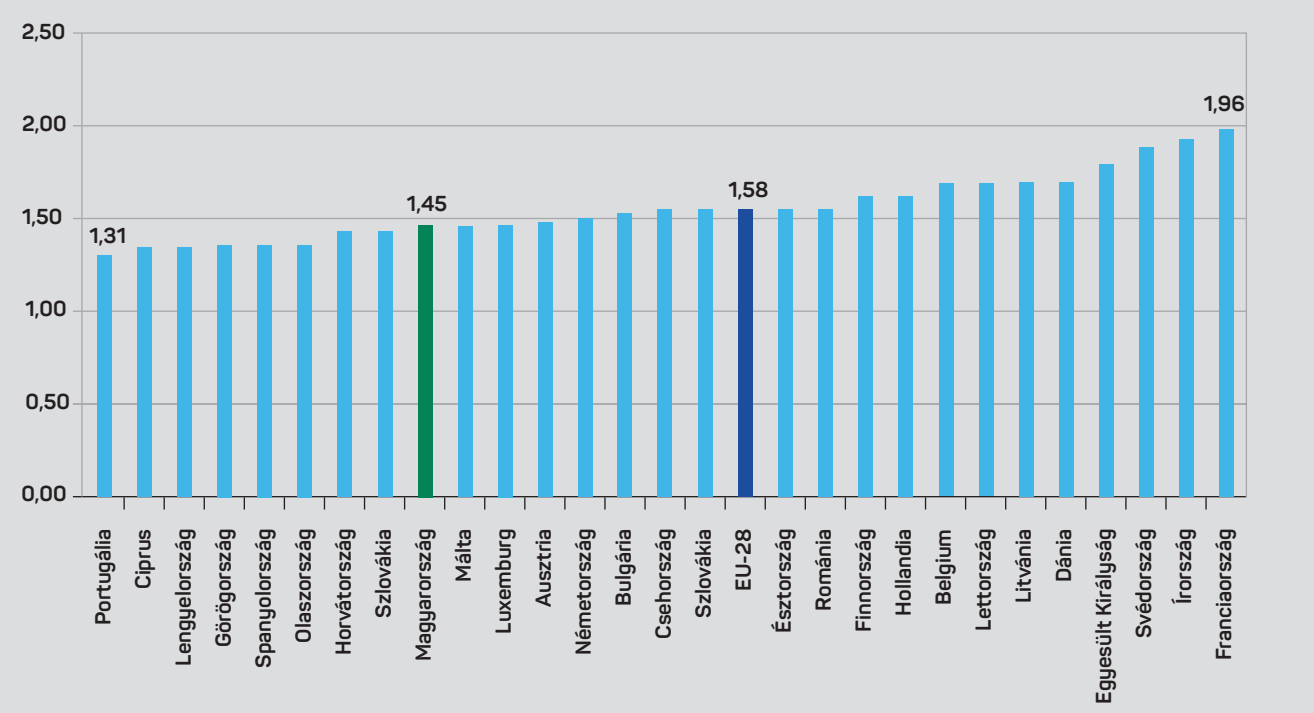

Forrás: Eurostat

elmúlt években megreformált magyar családpolitika jól irányzottságát, eredményességét is bizonyítja.
2011-ben a termékenységi arányszám az Európai Unió egészében átlagosan 1,59 volt. Négy évvel később, 2015-ben közel ugyanekkora, 1,58 volt a TTA értéke, minimális ingadozás mellett. Az átlagot meghaladó gyermekvállalási kedv Franciaországot és Írországot jellemezte, emellett a volt keleti blokkból felzárkóztak a balti államok, így például a korábban az egyik legalacsonyabb mutatóval rendelkező Lettország. A déli országokban (Portugália, Spanyolország, Olaszország, Görögország, Ciprus) pedig továbbra is rendkívül alacsony szinten stagnált a termékenységi mutató. A volt szocialista országok többségében inkább kedvező változás következett be: kisebb ingadozások mellett, de 2015-re a négy évvel korábbi szinthez képest maradt, illetve kismértékben növekedett a családalapítási kedv Bulgáriában, Csehországban, Romániában és Szlovéniában, a régióban a sereghajtó pedig Lengyelország (1,32) lett. Hazánk az 1,45-ös mutatójával a négy évvel korábbi utolsó helyről – Máltával „holtversenyben" sikeresen felzárkózott a 20. helyre, nem kevesebb, mint nyolc helyezést javítva. Az Eurostat 2016-os termékenységi statisztikái még nem állnak rendelkezésre, de a tovább javult magyar mutatónak köszönhetően vélhetően még jobban fel tudtunk zárkózni a magasabb termékenységű tagállamokhoz.

6.2.2. AZ ÉLVESZÜLETÉSEK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA 2010 UTÁN

Magyarországon az élveszületések száma 2016-ban 93 063 volt, ami 3,1%-kal magasabb, mint a 2010. évi (90 335), és 5,7%-kal magasabb, mint a 2011. évi (88 049) adat. 2015-höz képest pedig 1,5%-kal nőtt a születésszám. Mindezen eredmények értékét tovább növeli, hogy a szülőképes korú nők számának 2010-2016 közötti 54 ezer fős (2,6%-os) csökkenése mellett következtek be – létszámuk 2,091 millió főről 2,037 millió főre

esett vissza –, tehát még egy kisebb létszámú termékeny női korosztály is több gyermeket tudott világra hozni a jelentősen, közel egyötödével megugró gyermekvállalási kedvüknek köszönhetően. (Az EU-ban 2010-2016 között 3,7%-kal mérséklődött a szülőképes korú nők száma, a magyar csökkenés mértéke így az uniós átlagot nem éri el. A tagállamok közül csak 7 esetben nőtt, az országok többségében viszont csökkent az érintett női létszám.)

6/8. ábra - A SZÜLŐKÉPES KORÚ NŐK SZÁMÁNAK VÁLTOZÁSA AZ EURÓPAI UNIÓBAN, 2010-2016.

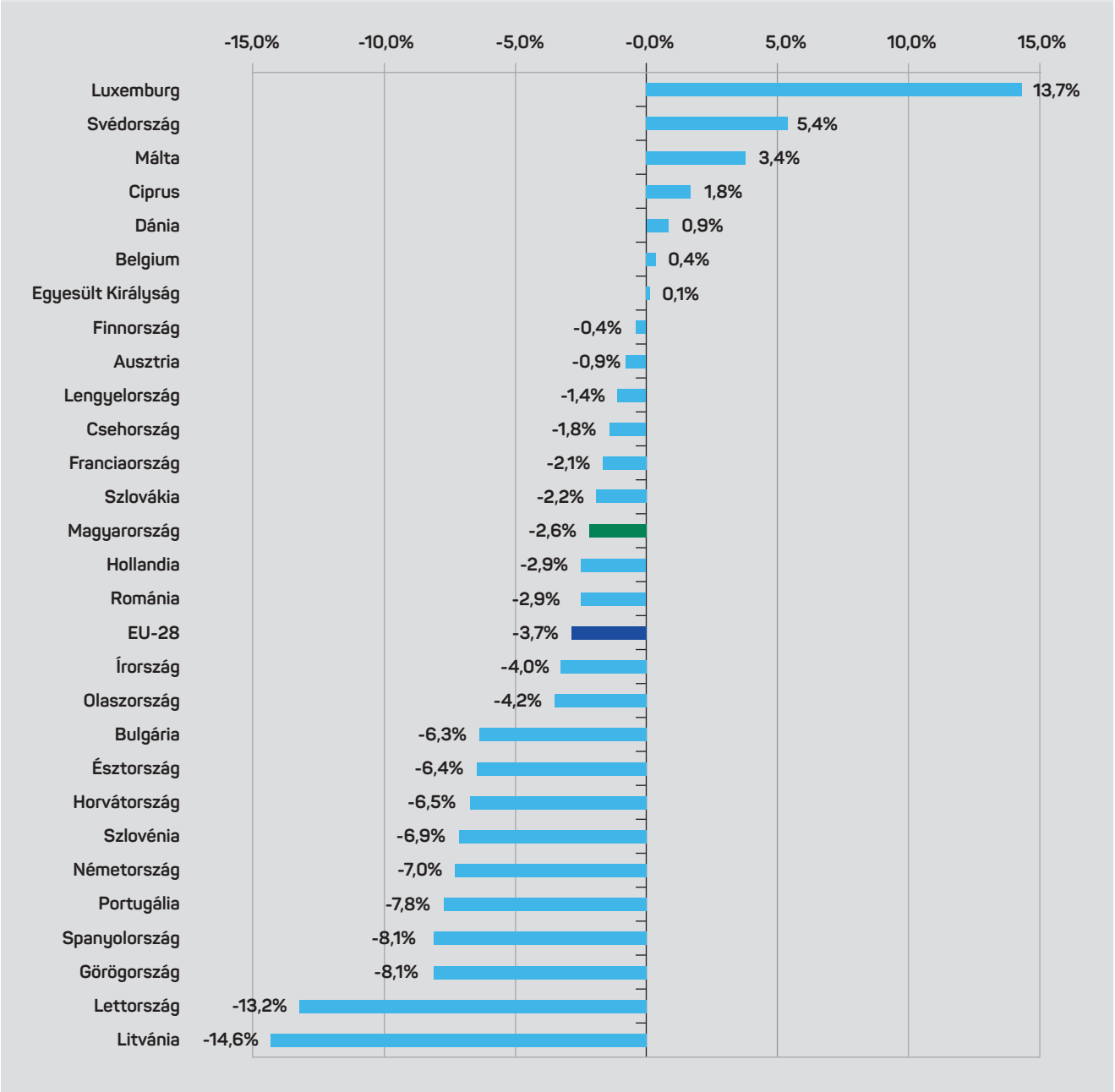

Forrás: Eurostat

Európai uniós összevetésben az ezer lakosra jutó születésszámnak a 2010. évi 9,0-s szintről 2016-ra 9,7-re történő emelkedése hazánkban jelentős javulás volt, hiszen a hat évvel ezelőtti – Németország után elfoglalt – 27. helyezésünkhöz képest a 19. helyre tudtunk előrelépni, így már csak kismértékben elmaradva a 10,0-s EU-s átlagértéktől. Emellett velünk együtt mindössze hat olyan tagállam volt, aki ebben a hatéves időszakban tényleges növekedést tudott produkálni. Régiós szomszédainkhoz (pl. Csehország, Lengyelország, Szlovákia) képest ugyanakkor ennél még némileg nagyobb fokú is a lemaradásunk.

6/9. ábra - EZER LAKOSRA JUTÓ ÉLVESZÜLETÉSI RÁTA AZ EURÓPAI UNIÓBAN, 2016

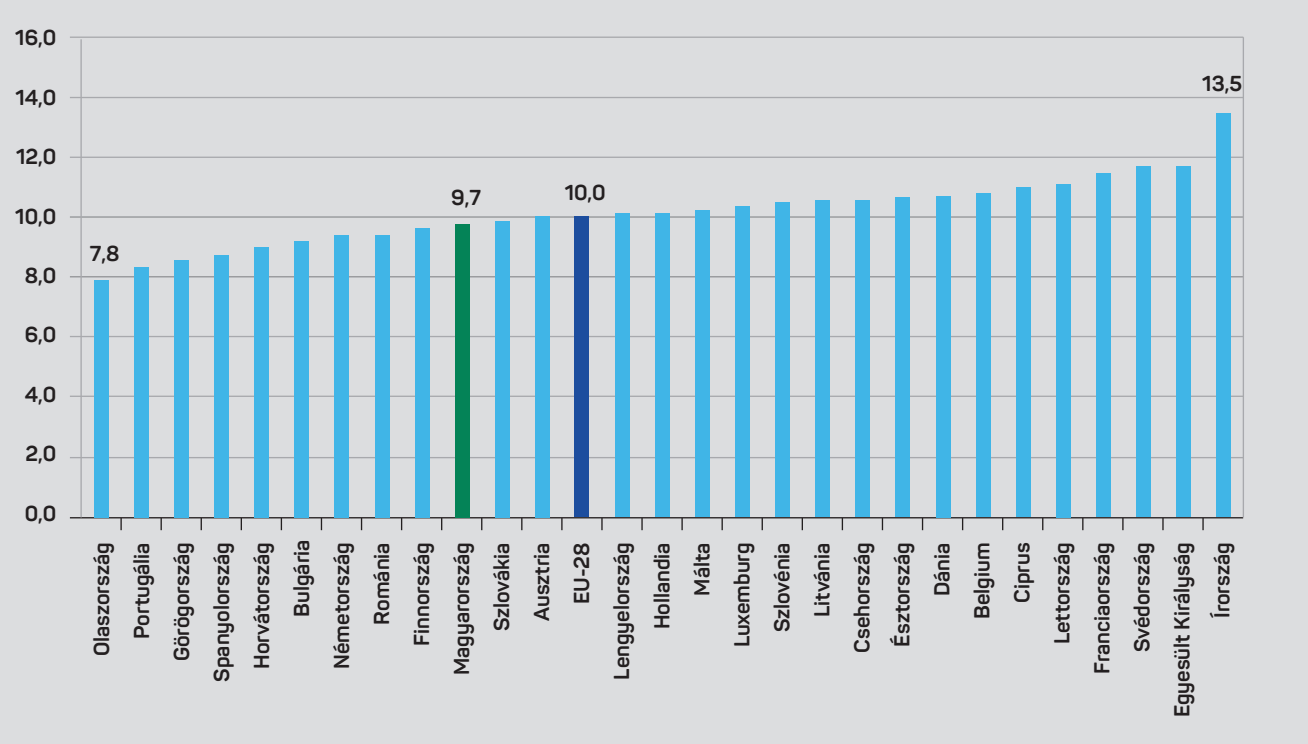

Forrás: Eurostat

6.2.3. A NŐK ÁTLAGOS GYERMEKVÁLLALÁSI ÉLETKORÁNAK VÁLTOZÁSA 2010 UTÁN

Mint ahogyan azt korábban, a VI. fejezetben is írtuk, a gyermekvállalási kor fokozatos kitolódása az Európai Unió többi tagállama mellett Magyarországon is jellemzővé vált, hiszen nyolc év alatt 2010-re mintegy másfél évvel, közel 30 évre emelkedett a szüléskori átlagos életkor. Ezt követően, 2010 és 2015 között azonban már nem emelkedett drasztikusan, összesen csupán 0,3 évvel (29,6-ra) a nők átlagéletkora hazánkban a gyermekvállaláskor. Ez pedig azt mutatja, hogy az életkori halasztás alapvetően stabilizálódik, ami a jövőbeli gyermekvállalások szempontjából kedvező fejleménynek tekinthető.[1]

Ezzel szemben az Európai Unióban a kérdéses időszak alatt jelentősebb mértékben, 0,6 százalékponttal, 30,5-re emelkedett az átlagos gyermekvállalási életkor. A mérsékelt emelkedés minden országban megfigyel-

[1] *Demográfiai Portré 2015*

6/10. ábra - A NŐK ÁTLAGOS GYERMEKVÁLLALÁSI ÉLETKORÁNAK VÁLTOZÁSA MAGYARORSZÁGON, 2010-2015 (év)

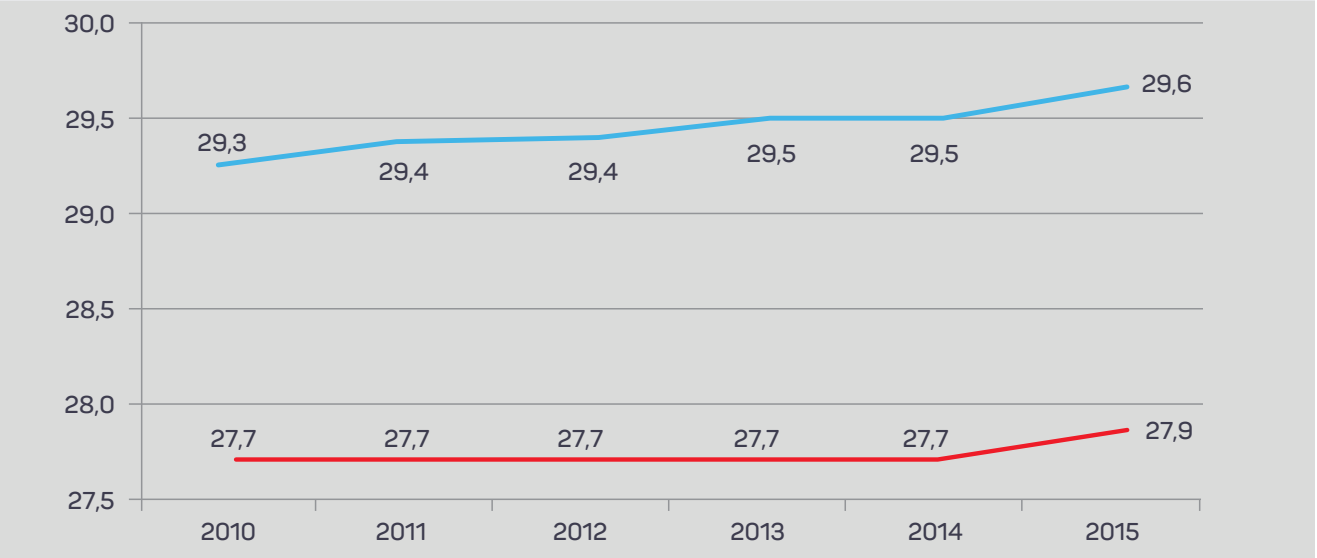

Forrás: Eurostat

Az anya átlagos kora gyermeke születésekor

Az anya átlagos kora első gyermeke születésekor

6/11. ábra - A NŐK ÁTLAGOS GYERMEKVÁLLALÁSI KORA AZ EU-TAGORSZÁGOKBAN, 2015 (év)

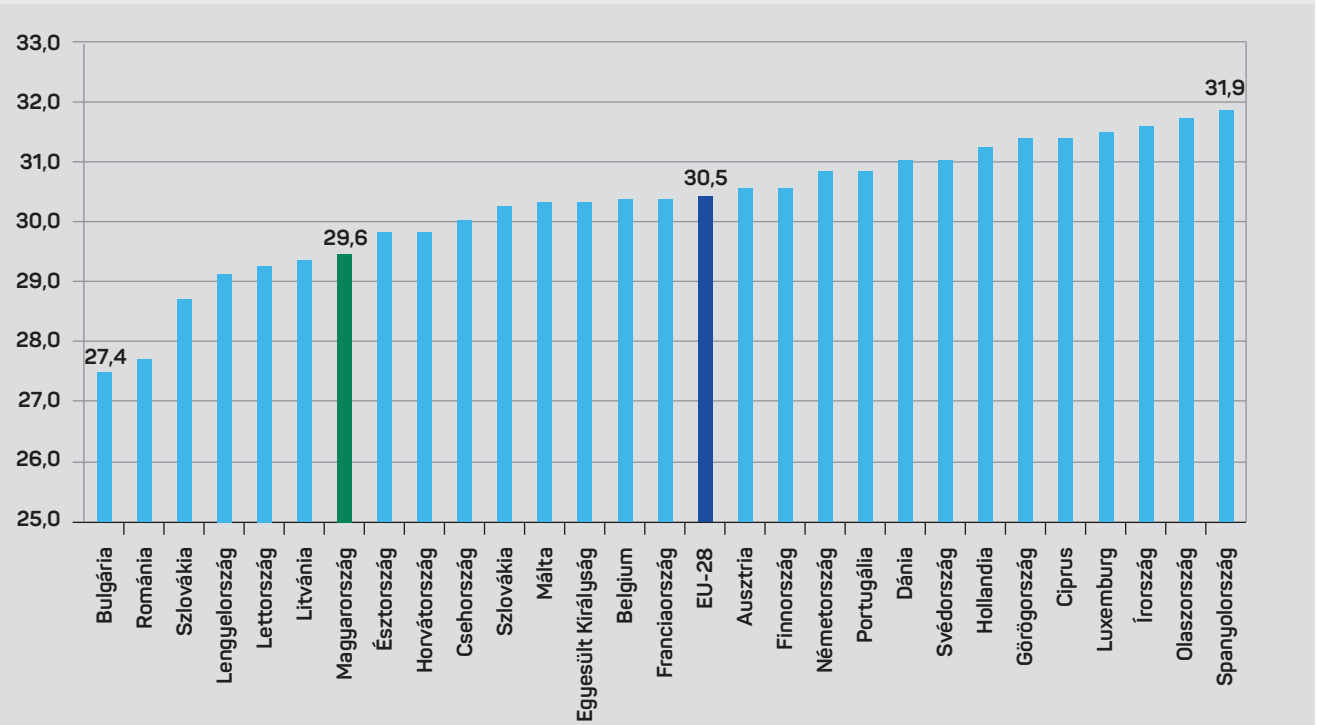

Forrás: Eurostat

hető volt; a korábbi szocialista országok megközelítik az európai uniós átlagot, bár Szlovénia kivételével alatta maradtak. Szlovéniában az átlagos gyermekvállalási életkor már 2009-ben meghaladta a 30 évet, ezenkívül ez csupán Csehországban következett be 2015-ben. 2015-ben a legalacsonyabb életkor Bulgáriát jellemezte (27,4 év), Spanyolországot pedig a legmagasabb (majdnem 32 év). Hazánk az EU-n belül már 2010-ben is a felső harmadban (a 9. helyen) állt a tagállamok között e tekintetben, majd 2015-re még előrébb, a 7. helyre kerültünk a listán.

Ezzel párhuzamosan szintén növekedett az EU-ban az anyák átlagos életkora az első gyermekük születésekor (2015-ben 28,9 évre). E téren a volt szocialista országok általánosságban kedvezőbb képet mutattak a többi tagállamnál, a nők nyugati társaiknál korábban vállalták első gyermeküket. Magyarországon 2010-ben ez 27,7 volt, ezt követően stagnált, majd 2015-ben 27,9-re emelkedett, ami egy évvel alacsonyabb az EU-28 országainak összesített adatánál. A korábbi időszakhoz képest ez az emelkedés minimálisnak tekinthető. 2010-ben a 25, adatot szolgáltató tagállam közül hazánk a 10. helyet foglalta el, majd 2015-ben a 8. helyre javítottuk helyezésünket.

Összességében mindenesetre megállapítható, hogy az átlagos gyermekvállalási életkor emelkedése 2010 után – az EU-tagországokéhoz viszonyítva is – lelassult, és a magyar anyák továbbra is fiatalabb korban szülnek, mint az unió átlaga, ahol a halasztás folyamata még továbbra is gyorsabb ütemben zajlik.

6.2.4. HÁZASSÁGON KÍVÜLI ÉLVESZÜLETÉSEK ARÁNYA, 2010-2016

Magyarországon 2010-2015 között a nem házasságból született gyermekek aránya – a korábbi trendeket folytatva – 40,8%-ról 47,9%-ra emelkedett. 2012-ben pedig először haladta meg a házasságon kívül világra jött elsőszülött gyermekek aránya a házasságban születettekét. Ugyanakkor 2016-ban már megállt, sőt – reményeink szerint - a visszájára fordult az addigi irányvonal, hiszen 46,9%-ra esett vissza a házasságon kívüli élveszületések hányada, amelyet magyarázhat a házasságkötések számának utóbbi évekbeli jelentős emelkedése. A 2015-ben született 91 690 gyermek közül 43 868, a 2016-ban született 93 063 gyermekből 43 647 jött világra nem házas anyától. Ez egyben azt is jelenti, hogy a 2016-os élveszületési növekmény a házaspárok többlet gyermekvállalásának köszönhető, hiszen míg a házasságon kívül született gyermekek száma 0,5%-kal csökkent, addig a házasságból születetteké 3,3%-kal növekedett az előző évhez képest.

6/12. ábra - HÁZASSÁGON KÍVÜLI SZÜLETÉSEK ARÁNYÁNAK ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON, 2010-2016 (%)

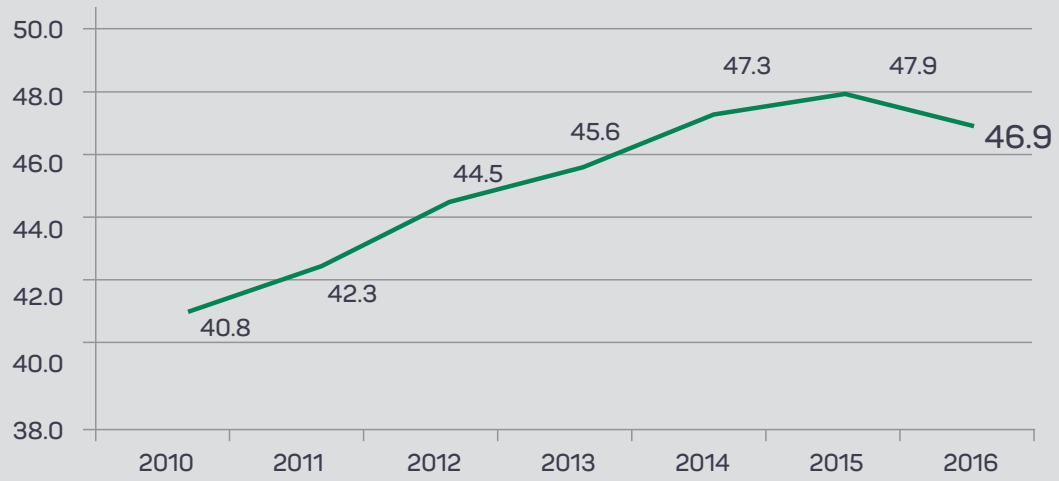

Forrás: KSH

A házasságon kívül szülő nők jellemzően fiatalabbak a már házasként gyermeket vállalóknál. A 20 éven aluliak esetében 1990 és 2015 között 35-ről 90%-ra ugrott a házasságon kívüli gyermekvállalás aránya, a 25–29 éves korcsoportban 9-ről 75%-ra, a 25–29 éveseknél 8-ról 47%-ra, 30 éves kor felett pedig immár az anyák 36%-a vállalt házasságon kívül gyermeket a korábbi 15%-hoz képest.

A házasságon kívüli születések aránya az Európai Unió minden tagországában különböző mértékben szintén tovább emelkedett 2010 után is, az EU átlagában a 2010. évi 38,1%-ról 2014-re 42,0%-ra (ennél frissebb összesített adat még nem áll rendelkezésre). Az Európai Unió tagországai közül hétben, Franciaországban, Bulgáriában, Szlovéniában, Észtországban és Svédországban már 2014-ben is 50% felett volt a házasságon kívül született gyermekek aránya, ezekhez 2015-ben felzárkózott Dánia és Portugália. Vagyis a tagállamok negyedében már több gyermek születik élettársi kapcsolatból vagy egyedülálló szülőtől. A legalacsonyabb Görögországban, Cipruson, Horvátországban, Lengyelországban és Máltán volt a házasságon kívüli születések részesedése. Ezekben az országokban Málta kivételével még 2015-ben is 25% alatt maradt a házasságon kívüli születések részesedése. A korábbi szocialista országok közül 2010-2015 között a magyarországihoz hasonló folyamat játszódott le Csehországban is, miközben a hazainál kisebb arányban születtek gyermekek házasságon kívüli kapcsolatból Horvátországban, Lettországban, Litvániában, Lengyelországban, Romániában és Szlovákiában. 2010-2015 között Magyarország helyezése az EU-tagországok körében a 16. helyről a 18.-ra módosult.

6.2.5. A TERHESSÉGMEGSZAKÍTÁSOK ALAKULÁSA 2010 UTÁN

Hazánkban 2010 és 2016 között folytatódott a terhességmegszakítások számának dinamikus csökkenése: ebben az időszakban összesen negyedével (24,7%-kal), 40 449-ről 30 439-re, azaz 10 ezerrel esett vissza a művi beavatkozások száma. Ezen időszak alatt az összes szülészeti esemény, vagyis a várandósságok teljes száma 147 ezerről 141 ezerre, azaz 4,6%-kal csökkent. Ez is mutatja, hogy az életpárti szemlélet fokozatosan győzedelmeskedik: egyre több várandós anya dönt gyermeke megtartása mellett, és az abortusz a születésszabályozás eszközei sorában a korábban elfoglalt elsődleges helyéről lassanként a háttérbe szorul.

2010-2015 között az Európai Unió tagállamaiban[2] alapvetően csökkenés mutatkozott az abortuszok

6/13. ábra - TERHESSÉGMEGSZAKÍTÁSOK SZÁZ ÉLVESZÜLÖTTRE VETÍTETT ARÁNYA AZ EU EGYES TAGÁLLAMAIBAN, 2015

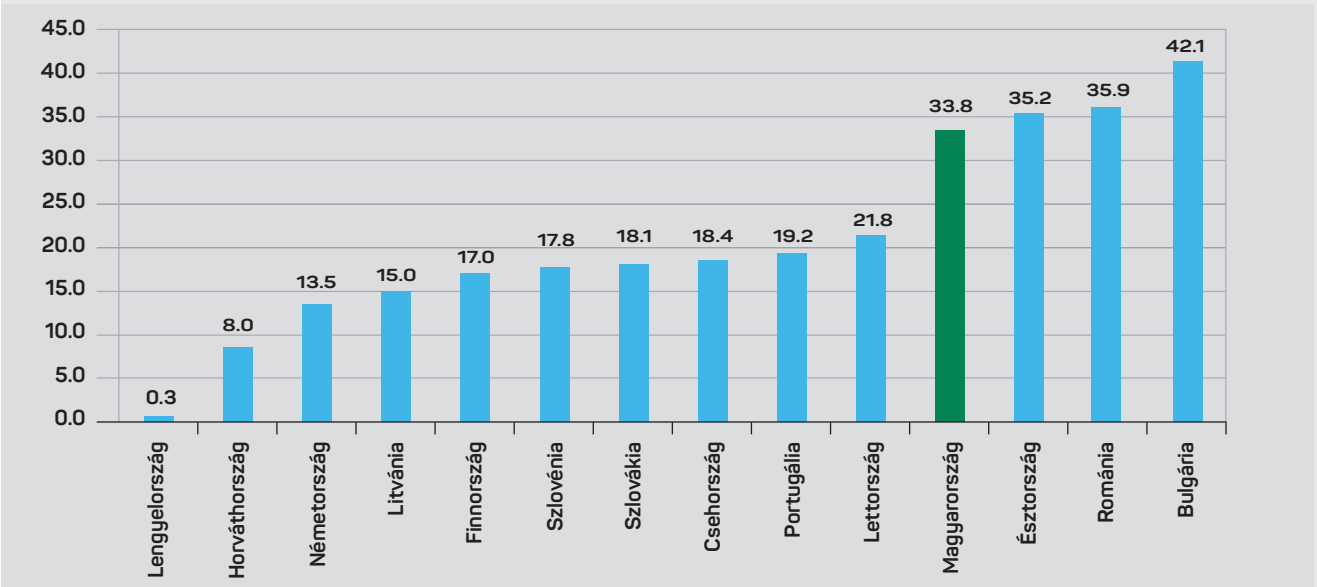

élveszületésekhez viszonyított számát illetően. Az elérhető adatok alapján csupán Bulgáriában, Finnországban és Lengyelországban növekedett kismértékben a terhességmegszakítások arányszáma, a többi országban örvendetes csökkenés következett be. Arányaiban a legnagyobb mértékű javulás Lettországot (-41%), Romániát és Magyarországot (-25%), valamint Észtországot (-21%) jellemezte. A magyar érték 44,8-ról 33,8-ra történő mérséklődésével a 13 vizsgált tagállam körében a korábbi utolsó előtti helyünkről feljebb tudtunk kerülni a 11. helyre, ami biztató folyamatot jelez, bár a művi beavatkozások száma még mindig fájdalmasan magas.

6.3 CSALÁDALAPÍTÁSI KEDV VÁLTOZÁSA A KORMÁNYVÁLTÁST KÖVETŐEN

6.3.1. HÁZASSÁGKÖTÉSEK, VÁLÁSOK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON 2010 UTÁN

Magyarországon a kormányváltást követő családbarát fordulat, és különösen az olyan házasságpárti intézkedések hatására, mint az első házasok kedvezményének bevezetése, a 2010-es mélypontról kedvező irányú elmozdulás következett be az elmúlt hat év során a családalapítási kedv tekintetében. 2016-ban kötötték 1996 óta a legtöbb házasságot: az éves szinten 51 805 esküvő 12,3%-kal, 5 668-cal haladta meg az előző évit, és közel másfélszeresével (45,8%-kal) múlta felül a 2010. évit. Emlékeztetnénk, hogy a házasságkötések száma 2002 és 2010 között 23%-kal csökkent! A házasságkötések száma 2016-ban a nők és férfiak valamennyi korcsoportjában emelkedett, ezen belül a 30–39 éves nőknél és a 35–39 éves férfiaknál az átlagot meghaladóan. Az első házasok kedvezményének pozitív hatására utal, hogy az átlagosnál jobban növekedett azon házasságkötések száma, ahol mindkét fél először járult az oltár elé: az előző évhez viszonyított többlet mintegy 77%-át ezek a párok tették ki, de 2010-hez képest is 51%-kal nőtt az elsőként kötött, és csak 34%-kal a következő házasságok aránya.

A kedvező tendenciák ellenére továbbra is tapasztalható ugyanakkor a házasságban élők számának fokozatos mérséklődése: a 15 évnél idősebb népességnek 2017. január 1-jén a 42,1%-a, a 2016-os mikrocenzus alapján szám szerint 3,7 millió fő él házasságban, szemben a 2010. évi 45,7%-kal és 3,9 millió fős létszámmal. E folyamat oka – a növekvő házasodási kedv és a válások csökkenésének dacára – az, hogy jelenleg is évente közel negyedével (23%-kal), mintegy 12 ezerrel több házasság szűnik meg, mint amennyi újonnan köttetik. A házasságok kevesebb, mint harmadában (2016-ban 31%-ában) a válás a megszűnési ok; azok legnagyobb részének, több mint kétharmadának a házastárs(ak) halála vet véget, s ez a tendencia mindaddig érvényes lesz majd, amíg a halálozási korban lévő generációk létszáma magasabb, mint a házasodási korban lévőké. Ugyanakkor a házas népesség arányának csökkenése kétségtelenül lelassult az utóbbi években a 2010 előtti ütemhez viszonyítva.

A házasok arányának mérséklődésével párhuzamosan továbbra is megfigyelhető, bár a 2010 előttinél mérsékeltebb ütemben az élettársi kapcsolatok térhódítása: 2016-ban a 2,24 millió párkapcsolat 78%-a, 1,76 millió alapult házasságon, és 22%-a, 480 ezer élettársi viszonyon, ami kismértékű elmozdulást jelent utóbbiak 2011-ben még 19%-os arányához képest. Az élettársi kapcsolatok száma közel egyötödével (19%-kal), csaknem 80 ezerrel nőtt 2011-hez képest, ami azonban jóval alatta marad a 2001-2011 között tapasztalt másfélszeres, 130 ezres emelkedésnek.

Az elmúlt évtizedekben a szülőképes korú (15-49 éves) nők valamennyi korosztályában csökkent a házasságban élők és nőtt a házasságon kívül élők aránya; jelentős kisebbségben vannak a házasságban élők a 20-29 éves korosztályban (a 20-24 éves korosztály kb. 5%-a, a 25-29 éves korosztály 20%-a házas 2016-ban). A legradikálisabb változás a húszas éveikben járó nőknél észlelhető. A 2011. évi népszámlálás alapján a szülőképes korú nők 15,5%-a élt élettársi kapcsolatban, 2016-ban pedig már a 19%-a. Ez az arány kétszerese a 2001-es (9,5%-os) értéknek.

---

[2] Az Eurostat adatbázisában nem érhető el minden EU-tagállam adata, 2010-2015 között csak a tagállamok felénél áll rendelkezésre összevethető adat

Örvendetes fejlemény ugyanakkor, hogy a párkapcsolatban élők számának korábban tapasztalt – 2001-2011 között csaknem 10%-os mértékű – csökkenése, 2011-2016 között megállt, sőt emelkedésbe fordult, hiszen az 5 évvel korábbi 2,177 millióhoz képest már 2,240 millió párkapcsolatot tartanak nyilván. Ez mintegy 3%-os növekedést jelent, amely azonban elsősorban a több élettársi kapcsolatnak tudható be.

A válások száma 2010-2016 között a korábbi időszaknál jelentősebb mértékben, 18,1%-kal (23 873-ról 19 552-re) mérséklődött, vagyis – egy átmeneti, 2015-ben tapasztalt emelkedést leszámítva – nem követte a házasságkötések dinamikusan növekvő trendjét, ami a fennálló házasságok növekvő stabilitására enged következtetni. Az ún. teljes válási arányszám (azaz a száz házasságkötésre jutó válások száma) a 2010. évi 67,2-ről 2016-ra számottevő mértékben, 37,8-ra csökkent, vagyis a korábban jellemző emelkedő tendencia az utóbbi években kedvező irányba fordult.

6/14. ábra - ÉLETTÁRSI KAPCSOLATON ALAPULÓ CSALÁDOK ARÁNYÁNAK VÁLTOZÁSA 2001-2016 KÖZÖTT

	Családban élők száma összesen	Élettársi kapcsolaton alapuló családban élők	
		száma	aránya
2001	2 396 793	271 641	11,3%
2011	2 176 766	404 799	18,6%
2016	2 240 392	483 487	21,5%

Forrás: Eurostat

6/15-16. ábra: HÁZASSÁGKÖTÉSEK ÉS VÁLÁSOK ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON, 2010-2016

Év	HÁZASSÁGKÖTÉS		VÁLÁS		
	összesen	ezer lakosra	összesen	ezer lakosra	száz házasságkötésre
2010	**35 520**	**3,6**	**23 873**	**2,4**	**67,2**
2011	35 812	3,6	23 335	2,3	65,2
2012	36 161	3,6	21 830	2,2	60,4
2013	36 986	3,7	20 209	2,0	54,6
2014	38 780	3,9	19 576	2,0	50,5
2015	46 137	4,7	20 315	2,1	44,0
2016	**51 805**	**5,3**	**19 552**	**2,0**	**37,8**

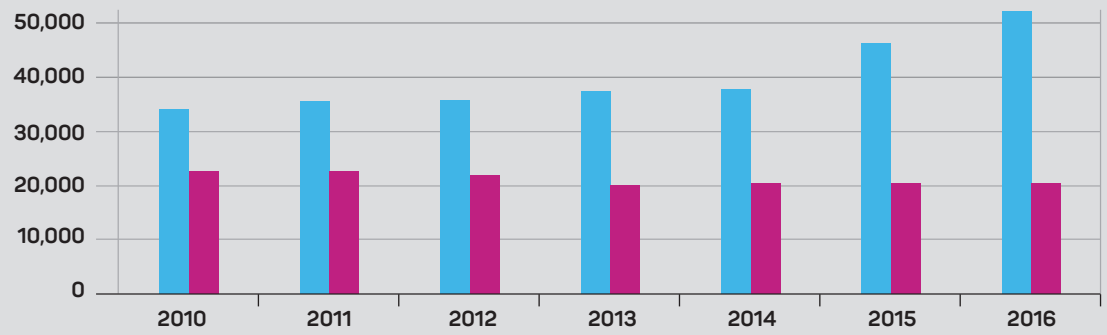

Forrás: Eurostat

Házasságkötés Válás

A házasság intézménye az Európai Unióban 2010 után tovább veszített jelentőségéből: 2014-ben már csak 2,145 millió házasságot kötöttek a négy évvel korábbi 2,228 millióval szemben, ami 3,7%-os mérséklődést jelent. A nyers házasságkötési arányszám (azaz az ezer lakosra jutó esküvők száma) az adatot szolgáltató tagállamok egyik felében – zömében a nyugat-európai „régi" tagországokban – csökkent, két tagállamban stagnált, a másik felében pedig – elsősorban a kelet-közép-európai, később csatlakozó államokban – növekedett 2010-2015 között. A legmagasabb értéket Litvániában, Cipruson és Máltán, a legalacsonyabbat Portugáliában, Szlovéniában és Olaszországban mérték. A magyar nyers házasságkötési arányszám a 2010. évi 3,6 ezrelékről 2015-re 4,7-re emelkedett, amellyel a 2010-ben elfoglalt 21. helyről sikerült feljebb kerülni a 14. helyre a tagállamok sorában.

A házasságkötés átlagos életkora kivétel nélkül valamennyi, erről adatot szolgáltató uniós tagállamban tovább emelkedett 2010-2015 között, mégpedig mind a nők, mind a férfiak esetében. A nők a legkésőbb (33,6 évesen) Svédországban, a legfiatalabb korban (26,9

6/17. ábra - NYERS HÁZASSÁGKÖTÉSI ARÁNYSZÁM VÁLTOZÁSA AZ EURÓPAI UNIÓBAN, 2010-2015

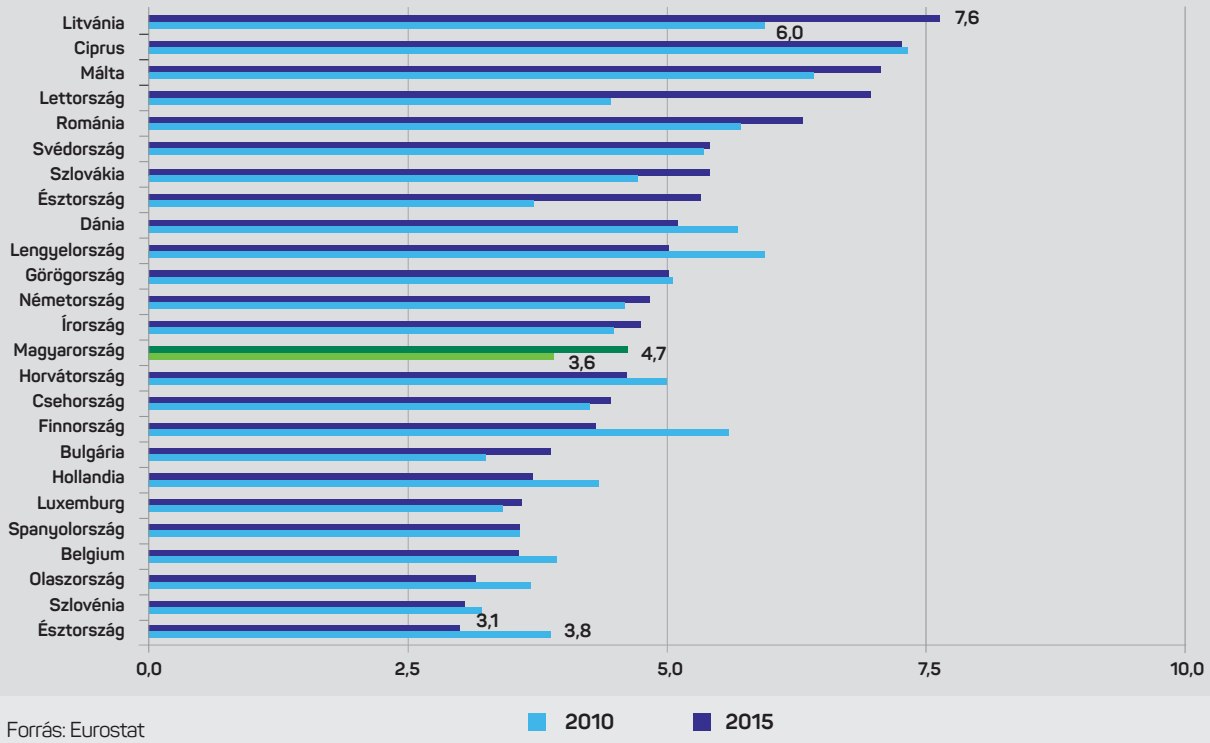

Forrás: Eurostat

6/18. ábra - AZ ÁTLAGOS HÁZASSÁGKÖTÉSI ÉLETKOR VÁLTOZÁSA MAGYARORSZÁGON NEMEK SZERINT, 2010-2015

	Nők átlagéletkora az első házasságkötéskor (év)	Férfiak átlagéletkora az első házasságkötéskor (év)
2010	28,3	31,2
2015	29,2	32,0

Forrás: Eurostat

6/19. ábra - ÁTLAGOS ÉLETKOR AZ ELSŐ HÁZASSÁGKÖTÉSKOR AZ UNIÓS TAGÁLLAMOKBAN, 2015

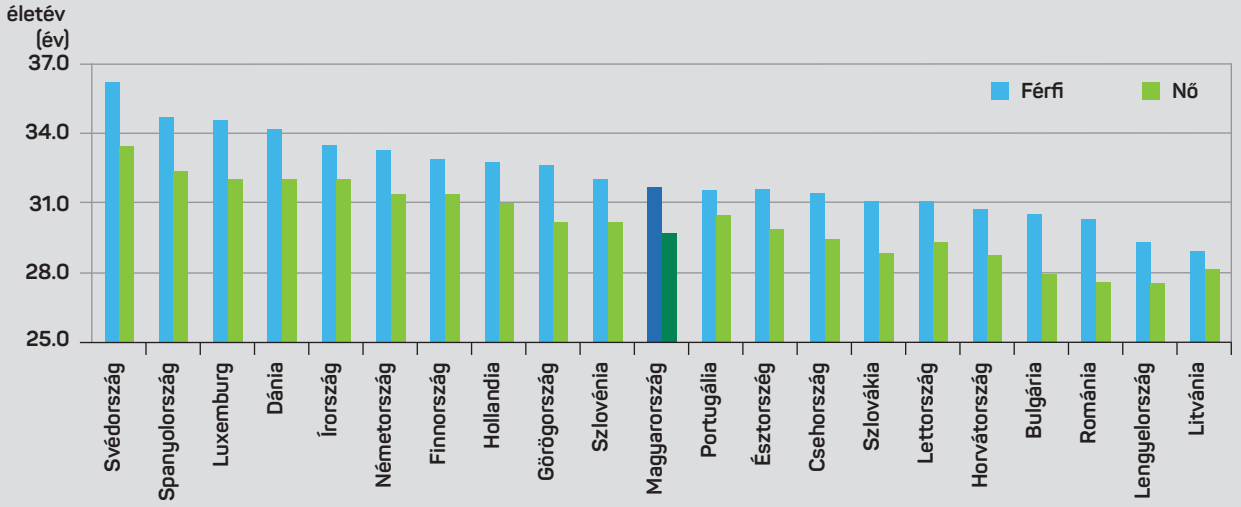

Forrás: Eurostat

6/20. ábra -EZER LAKOSRA JUTÓ VÁLÁSOK ARÁNYA AZ EU TAGORSZÁGAIBAN, 2015

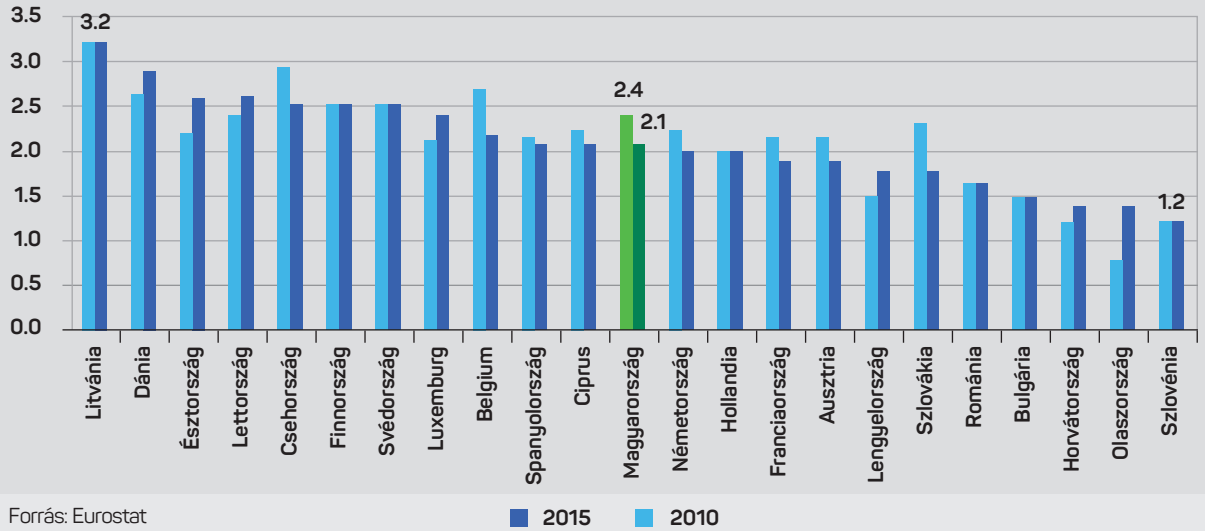

Forrás: Eurostat

évesen) pedig Lengyelországban mentek férjhez 2015-ben; a férfiak esetében szintén a svédek voltak a seregh-ajtók a maguk 36,2 évével, míg az első helyen a litvánok álltak (28,9 év). Az eleve magas életkorról induló északi jóléti államokhoz „felzárkózott" Spanyolország, a volt szocialista országokban pedig továbbra is korábban házasodnak, mint Európa többi részén. Magyarországon a nőknél 31,2 évről 32,0 évre, a férfiaknál 28,3-ról 29,2 évre nőtt az átlagos házasságkötési életkor 2015-re, amellyel a nőknél sikerült felzárkóznunk a 10. helyről a 8.-ra, a férfiaknál pedig megőriztük a 2010-ben elfoglalt 10. helyünket.

A válások száma 2010 után számszerűen tovább emelkedett az EU egészében, ugyanakkor a nyers válási arányszám (1000 lakosra eső válások száma) változóan

alakult: az adatot közlő tagállamok közül kilenc esetben csökkent, hét esetben emelkedett, hét esetben pedig nem változott a mutató értéke. Arányaiban a legtöbb válásra a balti és a skandináv államokban, a legkevesebbre a közép-európai országokban és Olaszországban került sor. A magyar mutató 2010-2015 között 2,4-ről 2,1-re javult, amivel a középmezőny alsó felét jelentő 14. helyre zárkóztunk fel az öt évvel korábbi 17. helyezésünkhöz képest.

A teljes válási arányszámot, azaz a száz házasságkötésre jutó válásokat tekintve a 20 vizsgált tagállamból kilencben romlás, tizenegyben javulás volt tapasztalható; a 44,0-s magyar mutató 2015-ben a 9. helyezésre volt elegendő, míg 2010-ben még az utolsó helyen álltunk a tagállamok között.

6/21. ábra - SZÁZ HÁZASSÁGRA JUTÓ VÁLÁSOK ARÁNYA AZ EU TAGORSZÁGAIBAN, 2015

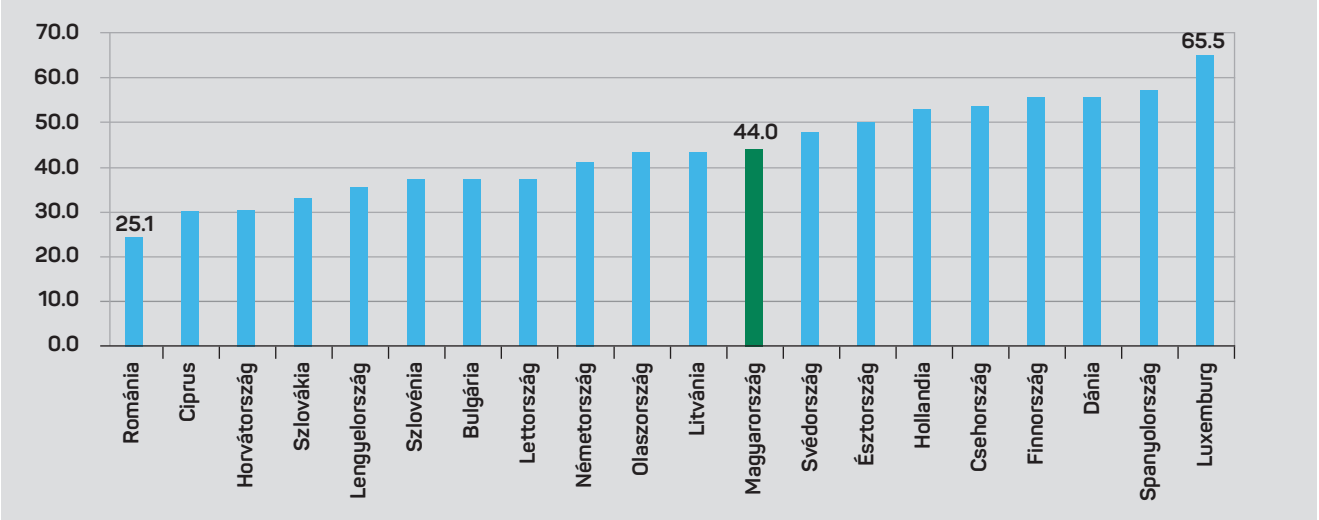

Forrás: Eurostat

6.4 EGÉSZSÉGI ÁLLAPOT, HALÁLOZÁS

6.4.1. HALÁLOZÁSOK ALAKULÁSA 2010 UTÁN

A halálozások száma Magyarországon 2010-2016 között a korábbi időszakhoz képest kedvezőbben alakult, mintegy 2,6%-os csökkenés következett be (130 456-ról 127 053-ra).

Az Európai Unióban 2010-től ismét növekedett az ezer főre vetített halálozások száma: a 2010-es 9,7 ezrelék után 2016-ra elérte a 10 ezreléket. A legkedvezőbb adattal (6,4) Írország és Ciprus, valamint Luxemburg (6,8) rendelkezett. Ehhez képest Magyarországon továbbra is a 2010-es, az unió átlagát lényegesen meghaladó szinten (13,0) maradt a halálozási mutató, így a hat évvel korábbi utolsók közötti, 25. helyünkhöz képest a 2016-ban elért 24. helyezésünkkel csak minimális előrelépést tudtunk elkönyvelni; nálunk kedvezőtlenebb adatokat csupán Bulgária, Lettország, Litvánia és Románia produkált. A halálozások számában bekövetkezett nominális javulás ellenére nincs érdemi közeledés az EU-28 átlagához, a különbség 2011 óta stabilnak tűnik.

6/22. ábra - EZER FŐRE VETÍTETT HALÁLOZÁSOK SZÁMA MAGYARORSZÁGON ÉS AZ EURÓPAI UNIÓBAN, 2016

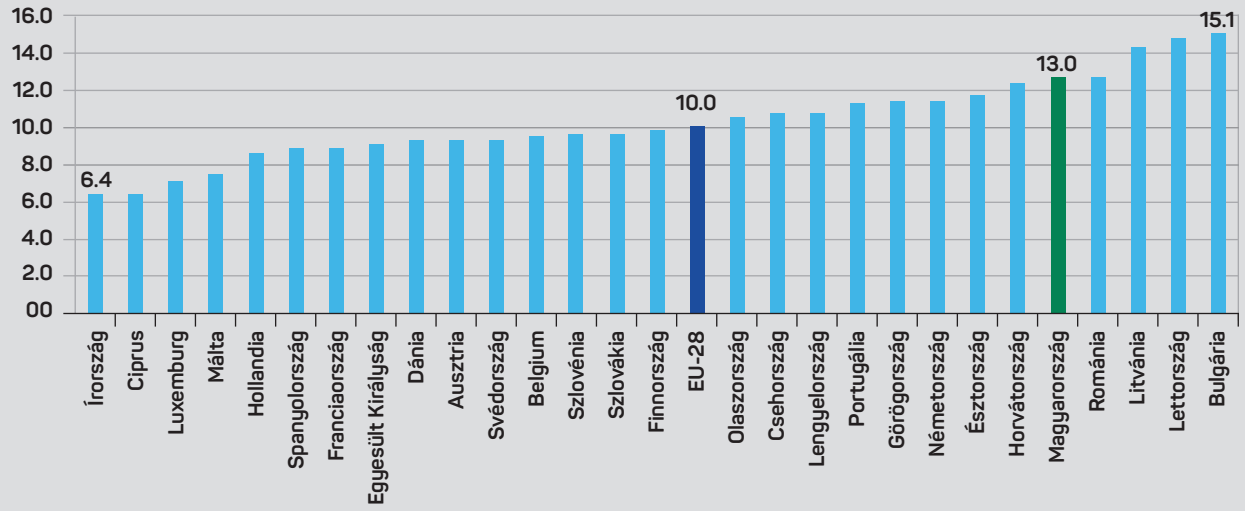

Forrás: Eurostat

6/23 ábra - AZ EZER FŐRE VETÍTETT HALÁLOZÁSOK SZÁMÁNAK VÁLTOZÁSA MAGYARORSZÁGON ÉS A KÖRNYEZŐ ORSZÁGOKBAN 2010 ÉS 2016 KÖZÖTT

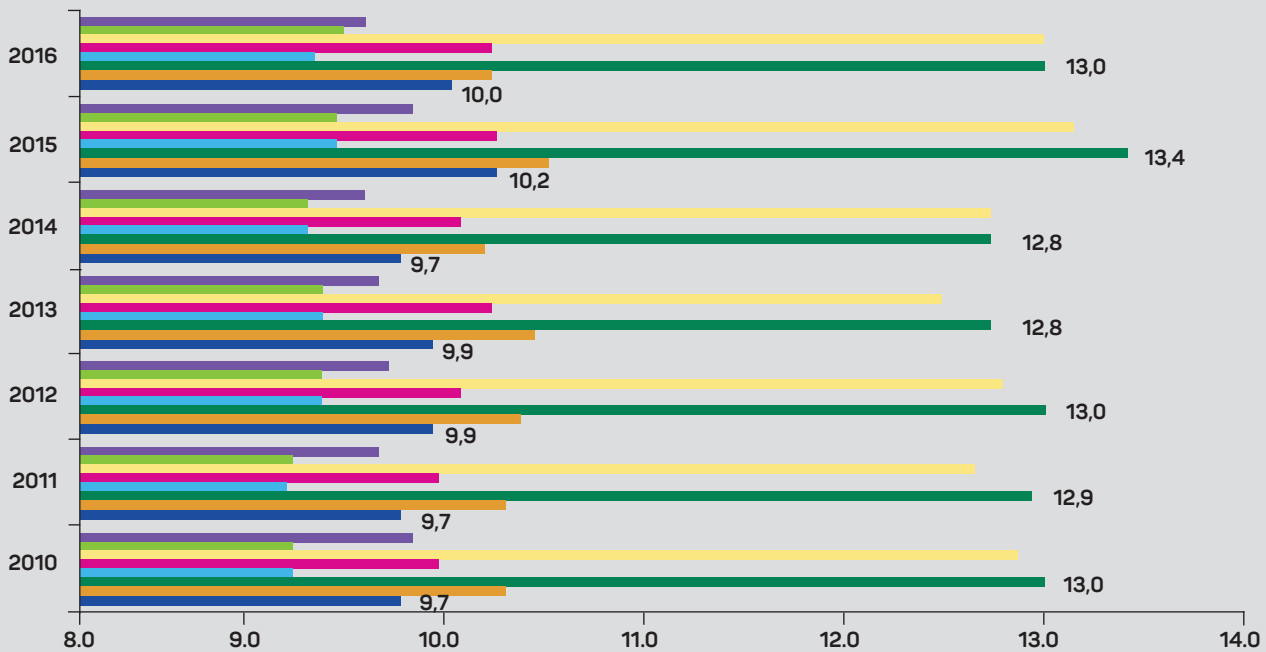

Forrás: Eurostat ■ Szlovákia ■ Szlovénia ■ Románia ■ Lengyelország ■ Ausztria ■ Magyarország ■ Csehország ■ Európai Unió (28 tagország)

6.4.1.1. KORAI HALÁLOZÁS ALAKULÁSA

A korai (65 éves kor alatti) halálozás ezer főre vetített aránya folyamatos csökkenést mutatott 2010 után is. Tovább csökkent a korai halálozások 1000 főre vetített száma (2015-ben a férfiaknál 3,3-ra, a nőknél 1,5-re[3]), azonban így is jelentős a lemaradásunk az EU 28 országának átlagához képest.

2015-ben minden negyedik halálozás 65 éves kor előtt következett be Magyarországon: a női halálesetek közül minden 6., a férfi halálesetek közül minden 3. ilyen volt. A nemek szerinti bontást mutató grafikon is jól szemlélteti, hogy a korai halálozás esetén a magyar nők halálozása hasonló az EU 28 tagállamában élő férfiak átlagához (6/24 és 6/25. ábra).

6.4.1.2. HALÁLOKI STRUKTÚRA VÁLTOZÁSA [6]

2010 és 2015 között a keringési rendszer betegségei jelentik az elsődleges halálokot, 2015-ben 65 500 haláleset mögött állt ilyen betegség. 2014-ig folyamatos volt a csökkenés ebben a kategóriában, azonban 2015-ben a trend megtört, ebben az évben ugyanis közel annyian haltak meg keringési rendszeri probléma miatt, mint 2010-ben. A daganatos betegségek kapcsán 2013 óta leginkább stagnálásról beszélhetünk 33 000 körüli halálozással. Az emésztőrendszer betegségei miatti halálozás tovább csökkent 2010 és 2012 között, utána azonban stabilizálódott 6 400 halálozás körül éves szinten. A légzőrendszer betegségei miatti halálozás ugyanakkor folyamatos és gyorsuló növekedést mutat (2010-ben 6 300, míg 2015-ben már 8 500 haláleset oka volt). Az erőszakos halálok következtében elhunytak száma azonban tovább csökkent a vizsgált időszakban.

A keringési rendszer betegségei és a rosszindulatú daganatok jelentették messze a leggyakoribb halálokot az Európai Unióban is, ugyanakkor a rákra, az ischaemiás szívbetegségekre és a közlekedési balesetekre vonatkozó standardizált halálozási arányok 2004 és 2013 között csökkenő tendenciát mutattak. 2004 és 2013 között a férfiak esetében 11,0%-kal, a nők esetében 5,9%-kal csökkent az EU-28-ban a rákos megbetegedésekkel összefüggő standardizált halálozási arány.

6/24. ábra - EZER FŐRE JUTÓ KORAI HALÁLOZÁS ALAKULÁSA AZ EURÓPAI UNIÓBAN ÉS MAGYARORSZÁGON

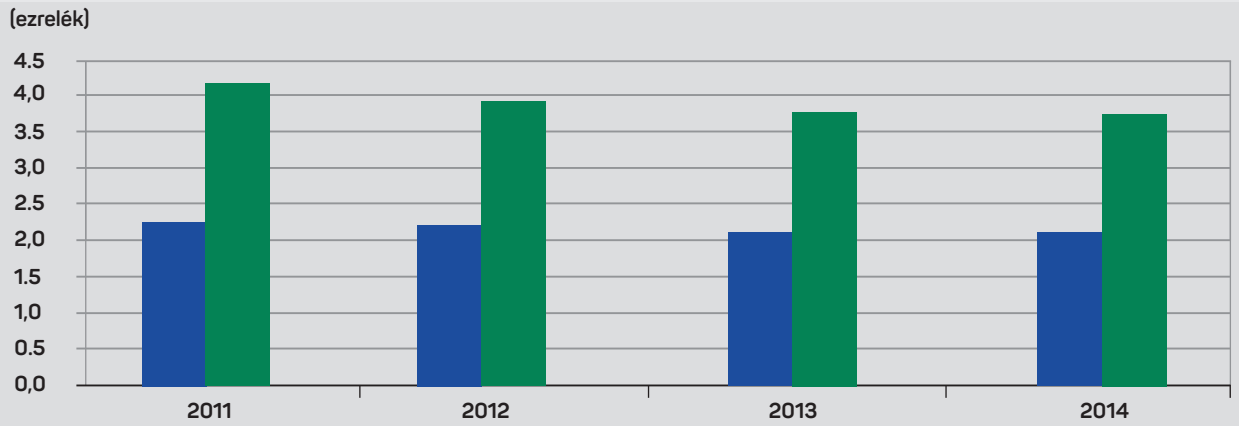

Forrás: Eurostat

Európai Unió (28 ország) Magyarország

6/25. ábra - EZER FŐRE JUTÓ KORAI HALÁLOZÁS ALAKULÁSA AZ EURÓPAI UNIÓBAN ÉS MAGYARORSZÁGON, NEMEK SZERINT

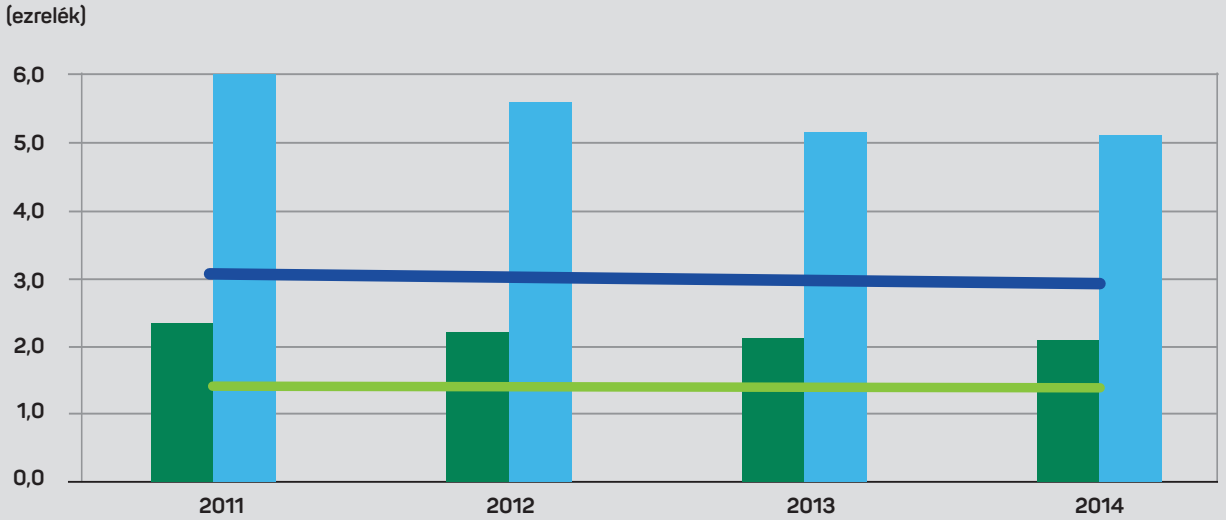

Forrás: Eurostat

Magyarország - nők
Magyarország - férfiak
Európai Unió (28 ország) - nők
Európai Unió (28 ország) - férfiak

6/26. ábra - HALÁLOZÁSOK A LEGGYAKORIBB HALÁLOKOK SZERINT, 2016

2016	Összesen	Ebből:							
		rosszindulatú daganatok	heveny szívizom-elhalás	egyéb ischaemiás szívbetegség	agyér-betegség	hörghurut, tüdőtágulat és asztma	máj-betegségek	motorosjár-műbalesetek	szándékos önártalom
Férfi	**62 658**	18 020	3 365	11 089	4 713	3 028	2 284	529	1 317
Nő	**64 395**	14 967	2 379	14 451	5 988	2 462	893	163	446
Összesen	**127 053**	**32 987**	**5 744**	**25 540**	**10 701**	**5 490**	**3 177**	**692**	**1 763**

Forrás: KSH

---

[3] *Forrás: Demográfiai évkönyv, 2015. KSH*
[6] *2005-ben módosult a halálok meghatározásának módszertana, ezért az ez előtti adatokkal nem összevethetők a későbbiek. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/thk/thk10_egeszseg.pdf*

Nagyobb mértékű visszaesést tapasztaltak az ischaemiás szívbetegségek miatti halálozások terén is – itt a férfiaknál 30,6%-kal, a nőknél 33,4%-kal csökkent a halálozási arány –, és még ennél is meredekebben – a férfiaknál 45,3%-kal, a nőknél 47,0%-kal – zuhant a közlekedési balesetek miatti halálozások aránya.

A rosszindulatú daganatos megbetegedések mindegyik uniós tagállamban jelentős halálokok voltak 2013-ban: minden 100 000 lakosra átlagosan 265 ezzel összefüggő halálozás jutott az EU-28-ban. Magyarországon, Horvátországban, Szlovákiában, Szlovéniában, Dániában és Lettországban hunytak el a legtöbben – 100 000 lakosra vetítve legalább 300-an – rákban 2013-ban. A tüdőrák eredetű standardizált halálozási arány 2013-ban Magyarországon volt messze a legmagasabb az uniós tagállamok között (100 000 lakosra 89 halálozás. A vastagbélrák standardizált halálozási aránya szintén Magyarországon volt a legmagasabb (100 000 lakosra 56 halálozás), emellett Szlovákia és Horvátország is 100 000 lakosra 50 halálesetet elérő standardizált halálozási arányról számolt be.[7]

6.4.2. A VÁRHATÓ ÉLETTARTAM ALAKULÁSA 2010 UTÁN

6.4.2.1. A SZÜLETÉSKOR VÁRHATÓ ÁTLAGOS ÉLETTARTAM

Magyarországon a várható és az egészségesen várható átlagos élettartam is jelentősen elmarad az uniós átlagtól. A férfiak közül sokan már 65 éves koruk előtt meghalnak. A veszélyeztetett életkoron túljutva a 65. életévet elérők még legalább 6,4 egészséges életévre számíthatnak, férfiak és nők egyaránt. Az egészségesen várható élettartam átlaga az EU-28-ban 8,5 év ebben a korban. Az európai országokkal összehasonlítva Magyarországon ennek mértéke 50 éves korig az uniós átlag alatti, 50 év felett azonban azt meghaladó mindkét nem esetében.

Az egészségesen várható átlagos élettartam mindkét nem esetében mind időtartamát, mind a teljes várható élettartamhoz viszonyított arányát tekintve folyamatosan nő. Egy 65 éves magyar férfire rövidebb élet vár, mint egy azonos korú nőre, ugyanakkor a mérsékelt és a súlyos korlátozottságban töltendő életszakaszok is rövidebbek a férfiak esetében. A 65 éves nők a hosszabb életükből hosszabb időszakot, hátralévő életüknek mintegy kétharmadát (7,5 évet mérsékelt, 4,3 évet súlyos) korlátozottságban élik le.[8]

6/27. ábra - SZÜLETÉSKOR VÁRHATÓ ÁTLAGOS ÉLETTARTAM NEMEK SZERINT (2010-2015)

	2010	2015	Változás (év)
	Férfiak		
Európai Unió (28 ország)	76,9	77,9	+1,0
Magyarország	70,7	72,3	+1,6
	Nők		
Európai Unió (28 ország)	82,8	83,3	+0,5
Magyarország	78,6	79,0	+0,4
	Férfiak és nők közötti különbség (év)		
Európai Unió (28 ország)	+5,9	+5,4	-0,5
Magyarország	+7,9	+6,7	-1,2

Forrás: KSH

[7] *http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Causes_of_death_statistics/hu*
[8] *Statisztikai Tükör 2015/27. Egészségesen várható élettartam, 2015. ápr. 27.*

2010 és 2015 között az EU-28-ban 79,9-ről 80,6 évre javultak az újszülöttek életkilátásai. 2015-ben a várható átlagos élettartam Litvániában (74,6) és Bulgáriában (74,7) volt a legalacsonyabb, míg Spanyolországban (83,0), Olaszországban (82,7) és Franciaországban (82,4) a legmagasabb. Hazánkban öt év leforgása alatt egy évvel lett magasabb a mutató értéke (74,7 évről 75,7 évre változott), ennek ellenére a 2010-ben elfoglalt meglehetősen kedvezőtlen, 24. helyezésünk a tagállamok rangsorában 2015-ben is változatlan maradt. A különbség tehát hazánk és az EU között bár folyamatosan csökken, de még így is jelentősnek számít, 2015-ben 4,9 évvel voltunk lemaradva.

6/28. ábra - SZÜLETÉSKOR VÁRHATÓ ÁTLAGOS ÉLETTARTAM VÁLTOZÁSA MAGYARORSZÁGON ÉS AZ EURÓPAI UNIÓBAN, 2010-2015

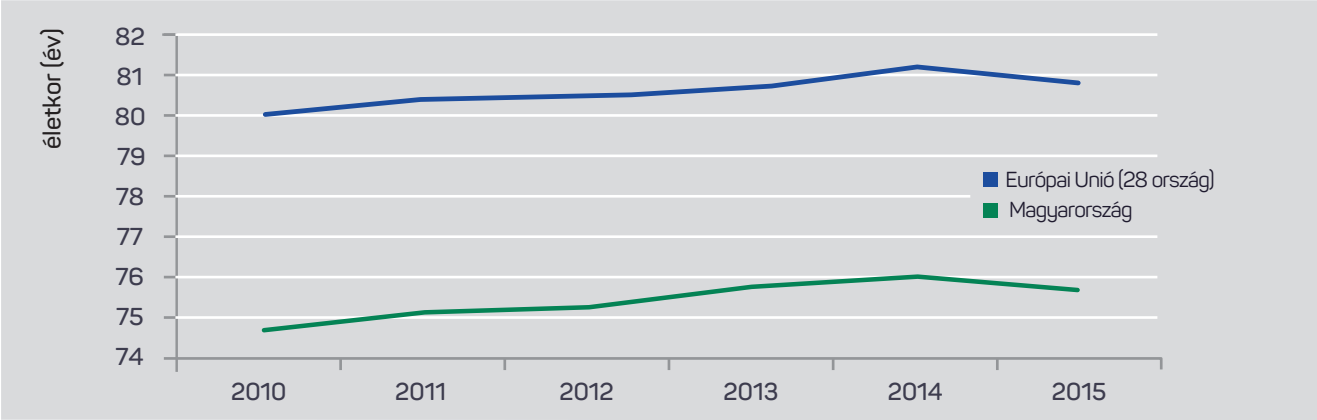

Forrás: Eurostat

6/29. ábra - SZÜLETÉSKOR VÁRHATÓ ÁTLAGOS ÉLETTARTAM MAGYARORSZÁGON, 2010-2016

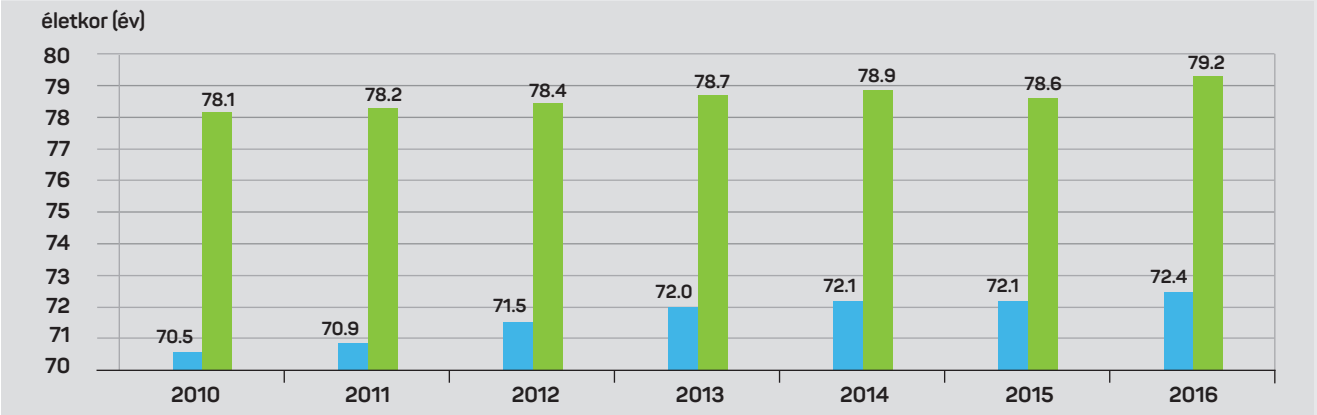

Forrás: KSH

Férfiak Nők

Nemek szerinti bontásban 2010-ben Magyarországon a férfiak esetén a különbség 6,2 év volt, ez 2015-re 5,6-ra csökkent, ugyanakkor a nők esetén a két időpont között 4,2-ről 4,3-ra nőtt a különbség a születéskor várható átlagos élettartam tekintetében az EU-28 átlagához képest.

6/30. ábra - A SZÜLETÉSKOR VÁRHATÓ ÁTLAGOS ÉLETTARTAM TÖBBLET (NEMEK SZERINT) AZ EU-28 TAGORSZÁGOKBAN MAGYARORSZÁGHOZ KÉPEST (2010-2015)

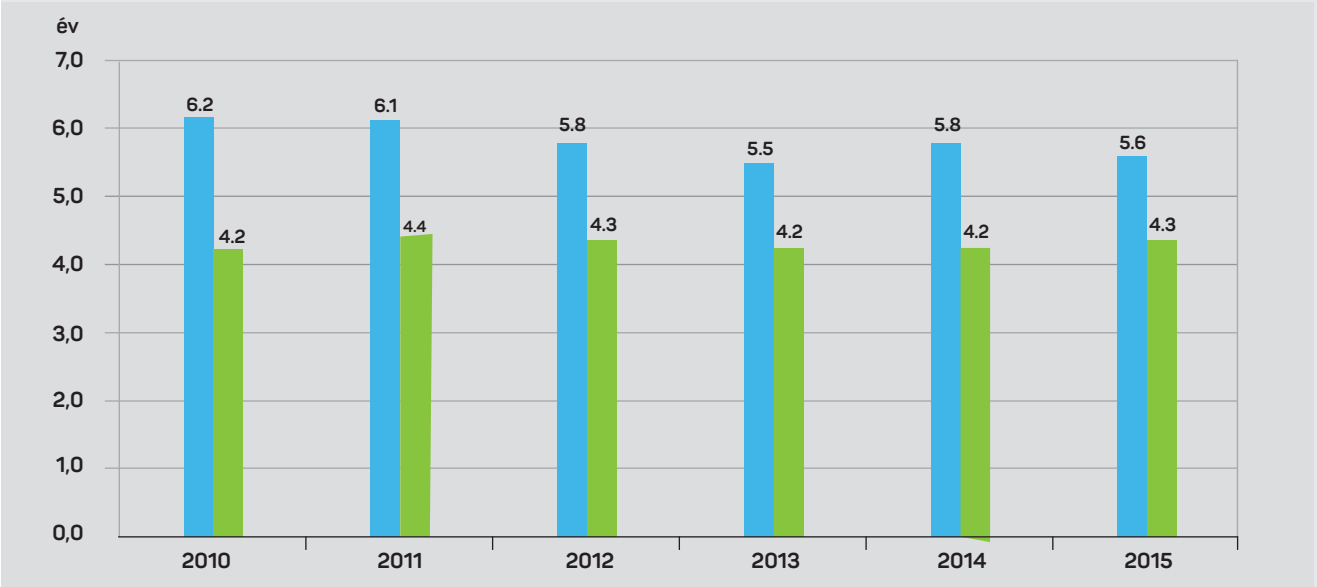

Forrás: Eurostat

Férfiak Nők

6.4.2.2. A 65 ÉVES KORBAN VÁRHATÓ ÉLETTARTAM 2010 UTÁN

A 65 éves korban várható élettartam az Európai Unió területén 2010-ben 19,4 év volt, 2010 és 2015 között átlagosan összesen 0,3 évvel nőtt, így 2015-re 19,7 év lett.

A tagállamok között Észtországban (1,2 év) és Dániában (1 év) javult egy évvel a 65 éves korban várható élettartam. Cipruson csökkent 0,1 évvel, míg Ausztriában és Németországban nem változott 2010-hez képest a mutató. 2015-ben a 65 éves korban várható élettartam az EU tagállamai közül Franciaországban (21,6 év), valamint két mediterrán államban, Spanyolországban (21,1 év) és Olaszországban (20,6 év) volt a legmagasabb. A legalacsonyabb értékeket pedig Bulgária (16,0 év), Románia (16,6 év), valamint Magyarország (16,9 év) hozta.

Hazánkban az időskorban várható átlagos élettartam a 2010-es évet követően 2014-re emelkedett, majd újra csökkent, összességében stagnált. Magyarország az egyik legrosszabb mutatóval rendelkező ország lett, a rangsorban a kedvezőtlen 26. helyet foglaltuk el 2015-ben, egy hellyel lejjebb csúszva a 2010-es helyezésünkhöz képest. 2010 és 2015 között alig 0,1 évvel nőtt az élettartam, ami továbbra is valamivel több, mint 3 (pontosan 3,1) évvel maradt el az uniós átlagtól. A legalacsonyabb értéket mutató országok között is magasabb volt a javulás mértéke, mint Magyarországon. A tagállamok többségében 2014-ig emelkedő trend volt megfigyelhető, azonban 2014-ről 2015-re több országban romlottak a 65 éves koron túli életkilátások. Az EU-28 tagországokban – Finnországot és Észtországot kivéve – minden országban csökkent a mutató értéke, átlagosan 0,3 évvel, ahogy hazánkban is.

A nők 65 éves korban várható átlagos életkora az Európai Unió tagállamaiban a vizsgált időszakban összességében átlagosan 0,2 évvel nőtt, a férfiak esetében pedig 0,4 évvel. A férfiak a 2010. évi 3,5 év helyett már csak 3,3 évvel élnek rövidebb ideig az EU átlagában, mint a nők. Magyarországon a férfiak esetében – hasonlóan az európai átlaghoz – 0,4 évvel emelkedett, míg a nők tekintetében változatlan maradt az élettartam; utóbbiak 2015-ben 3,7 évvel éltek tovább a férfiaknál, vagyis a 2010. évi 4,1 évhez képest itt is csökkent a különbözet. Az EU átlagához képest mért lemaradásunk a férfiak esetében 3,7-ről 3,4 évre csökkent, a nők esetében viszont 2,8 évről 3,0 évre növekedett 2010-2015 között.

6/31. ábra - A 65 ÉVES KORBAN VÁRHATÓ ÁTLAGOS ÉLETTARTAM VÁLTOZÁSA 2010 ÉS 2015 KÖZÖTT (év)

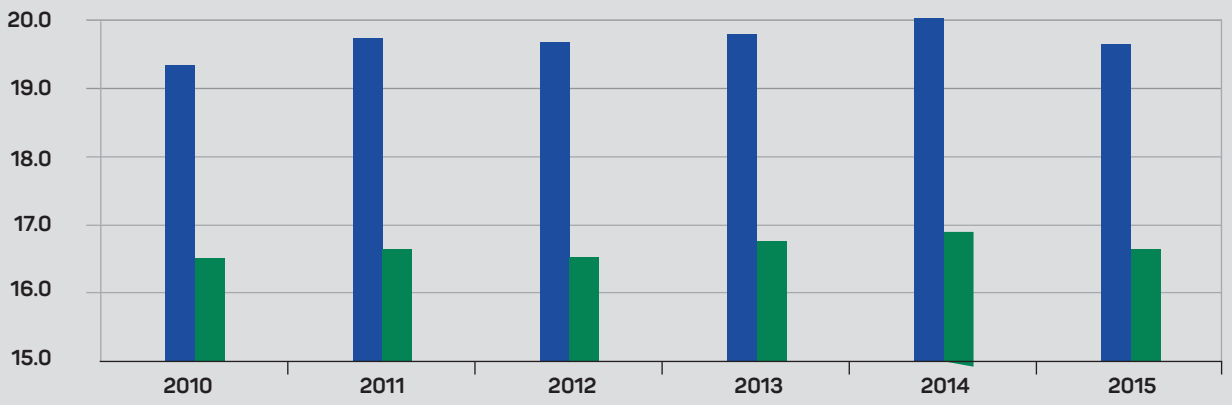

Forrás: Eurostat

6/32. ÁBRA - A 65 ÉVES ÉLETKORBAN VÁRHATÓ ÁTLAGOS ÉLETTARTAM MAGYARORSZÁGON ÉS NÉHÁNY KIVÁLASZTOTTORSZÁGBAN, NEMEK SZERINT, 2015 (év)

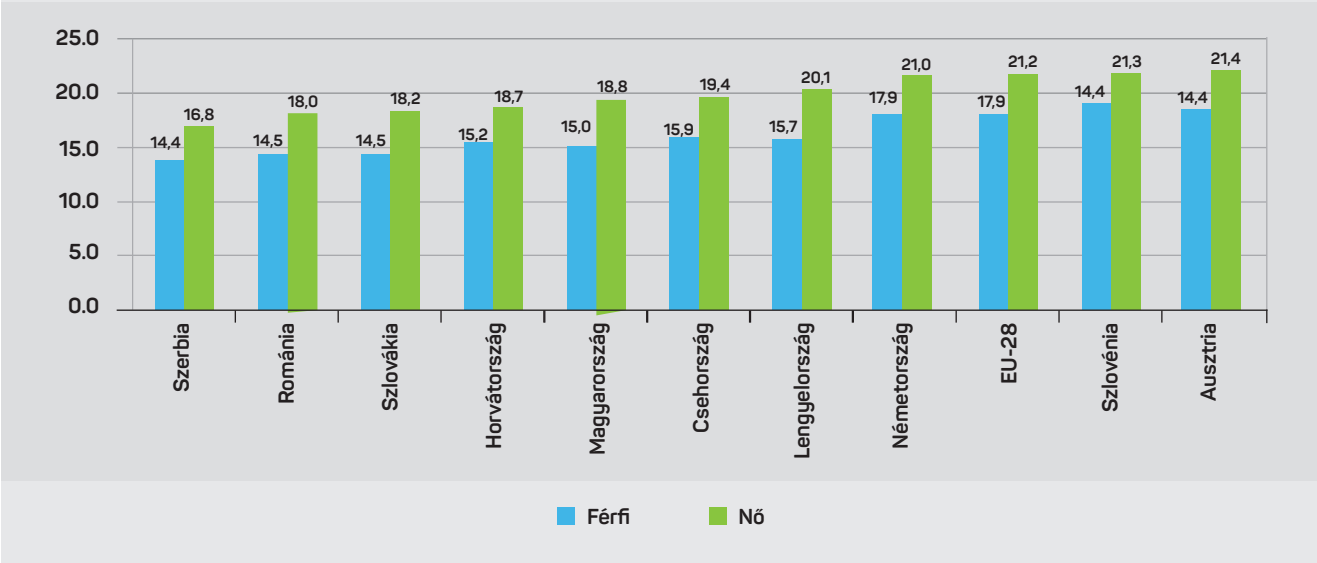

6.4.2.3. A 65 ÉVES KORBAN VÁRHATÓ EGÉSZSÉGBEN ELTÖLTHETŐ ÉVEK SZÁMA

A 65 éves korban várható egészségben eltölthető évek száma az Európai Unió tagállamaiban vegyes képet mutat. 2015-ben a nők 65 éves kor felett a legtöbb, átlagosan egészségben eltöltött évre Svédországban (16,8) és Máltán (14,0) számíthattak, míg a legkevesebbre Szlovákiában (3,8) és Lettországban (4,0).

Magyarországon a nők 65 éves koruk után átlagosan 5,9 egészségben eltöltött évet tudhattak magukénak, ez azonban a jelentősen elmaradt az uniós államok átlagos értékétől, ami 2015-ben már 9,4 évre emelkedett, így hazánk a tagállamok rangsorában az utolsók közötti, 21. helyet foglalta el.

A férfiak 65 éves korban, egészségben eltölthető élettartama 9,4 év volt az EU-tagállamokban átlagosan, ennél magasabb életéveik a svéd (15,7), a máltai (13,4), az ír és a német (11,4) férfiaknak voltak. Magyarországon pedig a nők éveivel megegyezően a férfiak egyaránt 5,9 egészségben eltöltött évre számíthattak 2015-ben, így a 23. legrosszabb volt a mutató értéke az EU-tagországok körében.

A nők 65 éves korban várható még egészségben eltölthető éveinek száma 2010-2015 között Németországban nőtt legnagyobb ütemben mintegy 5,2 évvel (EU-átlag 0,7 év volt). Hazánkban a növekmény 2010-től nem változott, azonban a két időszak között 2012-ben elérte a 6,4 évet is. A férfiak tekintetében a növekedés (0,6 év) alapvetően megegyezett az EU-átlaggal, Németországban 4,5 évvel emelkedett a 65 éves korban, egészségben várható élettartam, míg hazánkban 2010-től 2015-ig már kismértékű javulás volt jellemző, a növekmény ugyanis 0,5 év volt.

Az időskorban várható egészségben eltölthető évek tekintetében tehát a magyar adatok csak a férfi népességben javultak, így 2015-ben még mindig 3,5 év elmaradásunk volt az uniós átlagtól.

6.4.3. CSECSEMŐHALANDÓSÁG

2010 és 2016 között folytatódott a csecsemőhalálozások számának csökkenése: a 368 eset 2010-hez képest 15%-os mérséklődést, és történelmileg is rekord alacsony magyar értéket jelent. Az ezer élveszületésre jutó mutató 5,3-ról 4,2-re esett vissza. Azonban nemek szerint vannak eltérések: 2014-ben és 2015-ben a lányok esetében folytatódott a csökkenő tendencia, azonban a fiúk esetében ez a trend erőteljesen lelassult, szinte megállt. Mindezek mellett jelentősek a területi különbségek is.[9]

Az EU 28 tagországával összehasonlítva a magyar adatokat, megállapítható, hogy csökken a különbség az EU átlagához képest (2010-ben 1000 újszülöttre még az EU-28-ban 4, itthon 5,3 halálozás jutott, ugyanez 2015-ben 3,6 és 4,2). A különbség hazánkban 1,3-ról 0,6-ra mérséklődött, amellett, hogy 2010-ben és 2013-ban is megfigyelhető volt egy kisebb emelkedés a magyar adatokban. Ugyanakkor a tagállamok között 2010-ben elfoglalt 23. helyezésünk a nominális javulás ellenére kismértékben bár, de romlott; 2015-ben a 24. helyet foglaltuk el.

Összefoglalva, a magyar lakosság egészségi állapota a legtöbb egészségmutatóban továbbra is elmarad az Európai Unió 28 tagországának átlagához képest, noha a tendencia pozitív.

6/33. ábra - A CSECSEMŐHALANDÓSÁGI RÁTA ALAKULÁSA AZ EURÓPAI UNIÓBAN 2010-BEN, ILLETVE 2015-BEN

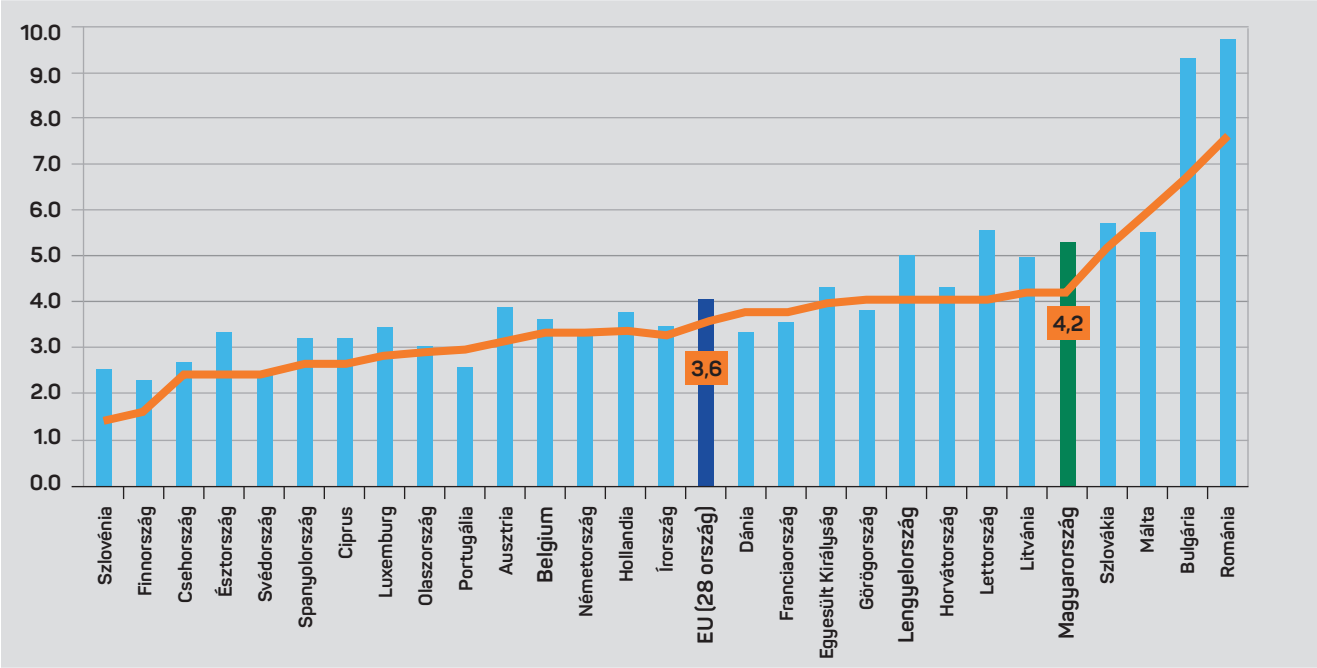

Forrás: Eurostat

2010 2015

[9] *Egészségjelentés, 2016. Nemzeti Egészségfejlesztési Intézet, Budapest, 2017. január. 19. o.*
[10] *Egészségjelentés, 2016. Nemzeti Egészségfejlesztési Intézet, Budapest, 2017. január. 6. o.*

6.5 NEMZETKÖZI VÁNDORLÁS ALAKULÁSA 2010 UTÁN

A nemzetközi vándorlásnak 2010 után is fontos, bár egyre csökkenő szerepe volt a természetes népességfogyás mérséklése terén. Mivel a halálozások száma – mint fentebb láttuk – továbbra is meghaladta a születésekét, így 2010-2016 között is átlagosan évi 38 ezer fős természetes fogyás volt tapasztalható. Ennek hatását azonban tompította az éves átlagban mintegy 11 ezer fős vándorlási többlet, melynek következtében ténylegesen évente átlagosan csak 27 ezer fővel csökkent az ország népessége.

Ugyanakkor 2016-ban az élveszületési és halálozási mutatók kedvező alakulása következtében a természetes fogyás 34 ezres adata komoly mértékű, mintegy 15%-os mérséklődést mutatott mind a 2010-es, mind a megelőző évi szinthez képest. A másik oldalról viszont a nemzetközi vándorlásból eredő 2 790 fős többlet jelentősen (több mint 80%-kal) elmaradt az előző évitől, és 76%-kal a 2010. évitől is. Ennek következményeként a népesség tényleges fogyása (31 200 fő) közel negyedével (24%-kal) haladta meg a 2015. évit, és 9%-kal volt magasabb, mint 2010-ben.

A nemzetközi összehasonlításra alkalmas nettó migrációs ráta (ezer lakosra jutó be-, ill. kivándorlási különbözet) az Eurostat adatai szerint 2010-2016 között 1,2-ről -0,1-re változott hazánkban, tehát a korábbi évek tendenciáit megtörve immár – ha csak kismértékben is, de – nettó kivándorlás volt tapasztalható. (Az Eurostat a KSH-tól némileg eltérő módszertant alkalmaz, így az utóbbi által mért 2 790 fős pozitív egyenleghez képest 1 187 fős negatív „szaldót" mutatott ki.) Ez az érték jelentősen alatta maradt az Európai Unió egészére jellemző 3,0-s átlagmutatónak. Az unióban a legnagyobb mértékű, kétszámjegyű bevándorlási többletet 2016-ban Luxemburgban (+16,2), Svédországban (+11,9) és Máltán (+11,2) regisztrálták, miközben a legnagyobb intenzitású kivándorlás Litvániában (-10,5), Lettországban (-6,2) és Horvátországban (-5,4) következett be.

6/34 ábra - EZER FŐRE JUTÓ MIGRÁCIÓS EGYENLEG AZ EURÓPAI UNIÓBAN, 2016

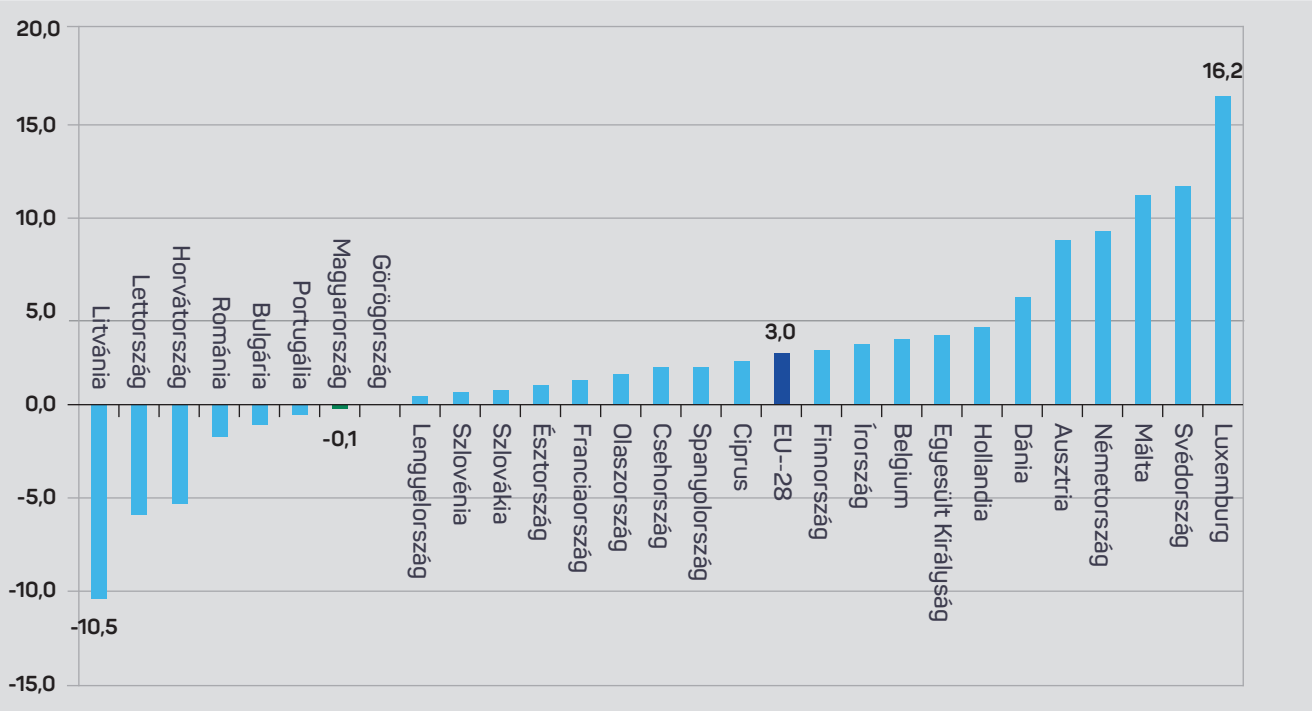

Forrás: Eurostat

6/35. ábra - A NEMZETKÖZI VÁNDORLÁS ALAKULÁSA 2010-2016 KÖZÖTT

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1. Visszatelepülő magyar állampolgárok, fő	**1 575**	2 443	4 194	9 354	11 356	14 810	**16 215**
2. Betelepülő magyar állampolgárok, fő	**60**	3 061	9 168	8 364	17 221	17 747	**13 600**
3. Betelepülő külföldi állampolgárok a Kárpát-medencéből, fő*	**10 571**	9 304	6 928	6 378	6 314	6 705	**6 357**
4. Bevándorló külföldi állampolgárok egyéb országokból, fő	**13 313**	13 210	13 412	14 872	19 690	19 082	**17 446**
5. Bevándorlás összesen, fő (1+2+3+4.)	**25 519**	**28 018**	**33 702**	**38 968**	**54 581**	**58 344**	**53 618**
6. Kitelepülő magyar állampolgárok, fő	**7 318**	12 413	12 964	21 580	31 385	32 852	**29 425**
7. Kivándorló külföldi állampolgárok, fő	**6 047**	2 687	9 916	13 111	10 828	10 373	**10 464**
8. Kivándorlás összesen, fő (6+7.)	**13 365**	**15 100**	**22 880**	**34 691**	**42 213**	**43 225**	**39 889**
9. Statisztikai korrekció**	***-635***	*-163*	*5 222*	*2 379*	*636*	*-898*	***-10 939***
10. Vándorlási egyenleg, fő (5-8+/-9.)	***11 519***	***12 755***	***16 044***	***6 656***	***13 004***	***14 921***	***2 790***

**Románia, Szlovákia, Ukrajna, Szerbia, Horvátország.*
***A népesség továbbszámításánál figyelembe vett vándorlási egyenleg, valamint a be- és kivándorlás (5. és 8. sor) egyenlege („flow" adatok) közötti különbözet összege.*

A KSH statisztikái szerint a nemzetközi vándorlási egyenleg mindvégig pozitív maradt 2010-2016 között is, de a bevándorlási többlet mértéke a 2003-2010 között megfigyelt 17 ezer fős éves átlaggal szemben mintegy évi 11 ezer főre, alig a kétharmadára apadt.

2016-ban mintegy 54 ezren – 2010-hez képest több mint kétszer annyian – érkeztek az országba, akiknek kétharmad része, 36 ezer fő magyar kötődéssel rendelkező bevagy visszatelepülő volt, a fennmaradó egyharmad pedig magyar háttérrel nem rendelkező külföldi. A külföldön szerencsét próbálók száma 40 ezer fő körüli volt, ezek szintén csaknem kétharmada (29 ezer fő) magyar, egyharmada (10 ezer fő) nem magyar háttérrrel rendelkező személy. A 14 ezer fős különbözet helyett bizonyos statisztikai korrekciók miatt azonban a KSH csak alig 3 ezer fős vándorlási többletet számolt el a 2016. évre. Ugyanakkor kedvező fejlemény, hogy 2015-höz képest 2016-ra mintegy 10%-kal csökkent a hazánkból elköltöző magyar állampolgárok száma,

és közel ugyanennyivel nőtt a külföldről visszaköltöző magyaroké, ezzel a hazai magyar állampolgárok vándorlási vesztesége több mint negyedével, 5 ezer fővel csökkent.

A nemzetközi vándorlás fő összetevőit tekintve a vizsgált időszakban a Magyarországra költözők száma meghaladta a hazánkat elhagyókét; összesen 267 ezren, éves átlagban 45 ezren érkeztek be az ország területére hat év alatt, ami lényegesen, közel kétharmadával (65%-kal) haladta meg a 2002-2010 közötti 27 ezres átlaglétszámot. A beérkezők csaknem kétharmada (64%), 170 ezer fő (átlagban évi 28 ezer fő) magyar kötődésű volt (szemben az előző időszak 49%-os értékével); közülük 58 ezer (évi 10 ezer) fő (22%) az országba visszatérő belföldi lakóhellyel rendelkező magyar állampolgár, 69 ezer (évi 12 ezer) fő (26%) külföldről betelepülő, hazai lakcímmel nem rendelkező magyar állampolgár, és 42 ezer (évi 7 ezer) fő (16%) a Kárpát-medence magyarlakta országaiból (Románia, Szlovákia, Ukrajna, Szerbia, Horvátország) betelepülő, magyar állampolgársággal nem rendelkező, túlnyomó többségében magyar nemzetiségű személy. A magyar kötődésű betelepülő személyek éves átlagos száma 2011-2016 között több mint kétharmadával (71%-kal) haladta meg a 2003-2010 közötti időszakban mértet (16 ezer fő); ezen belül a hazatelepülő belföldi magyarok éves átlagos létszáma kiugróan, a huszonegyszeresére, de a magyarországi lakcímmel nem rendelkező magyar állampolgároké is közel hétszeresére emelkedett, ugyanakkor a magyarlakta területekről beáramlók száma a felére csökkent.

A magyar állampolgársággal rendelkező, illetve nem rendelkező magyar nemzetiségű betelepülők létszámának átrendeződése a 2011-ben bevezetett kedvezményes honosítással függhet össze: mivel a határon túli magyarok közül így sokan megkapták a magyar állampolgárságot, így már e minőségükben érkeztek az ország területére. Ezt támasztja alá az is, hogy miközben csaknem hétszeresére nőtt a magyar lakcímmel nem rendelkező magyar állampolgár betelepülők éves átlaglétszáma, addig az olyan országokból beáramlóké, ahol a hatóságok elismerik a kettős állampolgárság intézményét, közel 60%-kal csökkent (miközben az azt el nem ismerő Szlovákiából beérkezők esetében nem jelentkezett csökkenés, sőt több mint harmadával bővült az átlagos létszám).

A bevándorlók fennmaradó mintegy egyharmadát, 98 ezer (éves átlagban 16 ezer) főt a Kárpát-medencén kívülről beáramló, magyar kötődés nélküli külföldi állampolgárok teszik ki, akik éves átlagos létszáma 12%-kal emelkedett. Ezek 42%-a, 41 ezer fő Európából, 40%-a, 39 ezer fő Ázsiából (több mint egyharmaduk Kínából), 11%-a, 11 ezer fő Amerikából (nagyrészt az Egyesült Államokból), 5%-a, 5 ezer fő pedig Afrikából érkezett. A bevándorlók átlagos éves létszáma 2011-2016 között a korábbi nyolcéves időszakhoz képest földrészenként a következőképpen alakult: az Európából érkező nem magyar kötődésű migránsok száma egyharmadával csökkent, miközben az afrikaiaké a kétszeresére, az amerikaiaké 70%-kal, az ázsiaiaké pedig több mint ötödével (22%-kal) nőtt.

Szükséges itt még kitérni a menedékkérők létszámának drasztikus mértékű emelkedésére az elmúlt, 2014-2016 közötti időszakban. 2002-2010 között összesen 21 ezer (éves átlagban közel 3 ezer) személy folyamodott menekültstátuszért hazánkban, akik közül mintegy 3 ezren (14%) kapták meg a menekülti, oltalmazotti vagy befogadotti státuszt. A menedékkérők 43%-a,

9/36. ábra -

A MAGYARORSZÁGRA ÉRKEZŐ MENEDÉKKÉRŐK MEGOSZLÁSAÁLLAMPOLGÁRSÁG SZERINT 2011-2016 KÖZÖTT

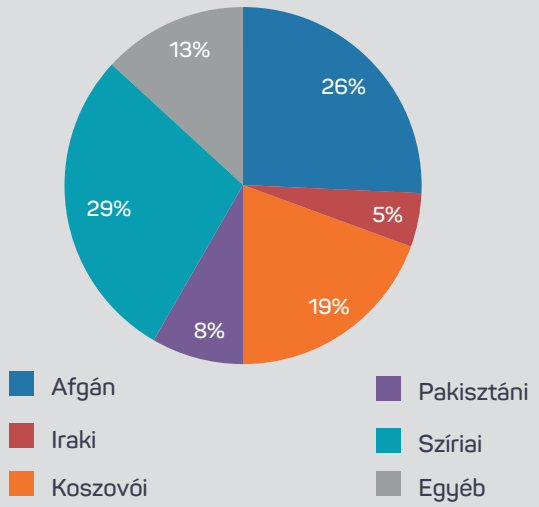

Forrás: KSH

9 ezer fő Ázsiából, 40%-uk, 8,5 ezer fő Európából, 9%-uk, 1,8 ezer fő Afrikából és 7%-uk, 1,5 ezer fő egyéb térségekből érkezett. 2011-2016 között ugyanakkor már az előző időszak éves átlagos adatának tizenhétszeresére (évi 45 ezer, hat év alatt összesen 272 ezer főre) ugrott a menedékkérők száma, akik közül ugyanakkor ténylegesen most is csak 3 ezren (1%-uk) kaptak menekültstátuszt. Ennek a létszámnak a 92%-a, 249 ezer fő az időszak második felében, 2014-2016 között nyújtott be menekültkérelmet; ezen belül is kiugró volt a 2015. évi 177 ezres létszám, amely a 2011-2016 között bea- dott összes kérelem közel kétharmadát jelenti. A 2015-től foganatosított jogi és fizikai határzár hatására azonban 2016-ban már az előző évi rekord adat egyhatodára esett vissza a menedékjogért folyamodó migráns személyek létszáma. A 2011-2016 között beérkezők közel háromnegyede (72%), 197 ezer fő Ázsiából (78 ezren Szíriából, 70 ezren Afganisztánból, 13 ezren Irakból) jött, 20%-uk, 54 ezren Európából (túlnyomórészt Koszovóból), és 4-4%-uk (11-11 ezer fő) Afrikából és egyéb térségekből.

Összességében a betelepülők/bevándorlók átlagos számának jelentős, kétharmados növekedését nagyrészt a hazatelepülő magyarok számának több mint hússzoros emelkedése magyarázza, miközben a külföldi illetőségű magyarok éves átlagos száma 16%-kal, az egyéb külföldieké pedig 12%-kal, tehát lényegesen kisebb mértékben emelkedett.
Ami az országot elhagyókat illeti, 2011-2016 között összesen 198 ezer (éves átlagban 33 ezer) főt tett ki a létszámuk. Az elköltözők 71%-a, 141 ezer (éves átlagban 23 ezer) fő magyar állampolgár, 29%-a, 57 ezer (éves átlagban 10 ezer) fő pedig külföldi állampolgár volt.

A nemzetközi vándorlási folyamatokat több mint kétharmad részben a magyar kötődésű személyek áramlása határozza meg. 2011-2016 között a 170 ezer (éves átlagban 28 ezer) beérkező magyarhoz (ebből 128 ezer, évi 21 ezer magyar állampolgárhoz) képest csak 141 ezer (éves átlagban 23 ezer) volt a kilépő magyar állampolgárok száma. 2003-2010 között 132 ezer (átlagosan évi 17 ezer) beérkező magyarra 29 ezer (évi 4 ezer) kilépő jutott, vagyis a többlet mértéke mostanra kevesebb mint harmadára (100 ezerről 30 ezer főre) csökkent. A magyar háttérrel nem bíró külföldiek esetében 98 ezer (évi átlagban 16 ezer) beérkező személyhez 57 ezer (évi 10 ezer) távozó társul. 2003-2010 között 82 ezer (évi 10 ezer) be-, és 30 ezer (évi 4 ezer) kiköltözővel lehetett számolni, vagyis a korábbi kb. 50 ezres pozitív különbözet mára 40 ezerre csökkent. Elmondható tehát, hogy a bevándorlási többlet 80 ezer fős csökkenése közel 90%-ban a magyar kötődésű személyek kapcsán végbement folyamatokkal magyarázható.

ÖSSZEFOGLALÁS

A 2010 után végrehajtott családbarát fordulattal, paradigma- és értékrendváltással, a gyermekes családokat segítő intézkedések egész sorával a népesedési folyamatok túlnyomó részében sikerült jelentős pozitív eredményeket elérni, s nemzetközi összehasonlításban is számos, 2010 előtt romlást mutató folyamatot mostanra kedvezőbb irányba tudtunk fordítani.

A népesedési mutatók alakulása kapcsán kiemelendő, hogy a gyermekvállalási kedv markánsan javult, hiszen közel egyötödével emelkedett a termékenységi ráta, és 3%-kal több gyermek született, mint a kormányváltáskor, ráadásul mindkét mutató tekintetében – ha az Európai Unió átlagát még nem is érjük el, de – jelentősen tudtuk javítani a korábbi pozíciónkat a tagországok sorrendjében, ugyanúgy, ahogyan a nők gyermekvállaláskori átlagos életkora, vagy a házasságon belüli élveszületések alakulása tekintetében is. Pozitív fejleményként említhető az is, hogy mind nominálisan (mintegy negyedével), mind EU-s összevetésben sikerült csökkenteni a terhességmegszakítások számát.

Noha a halálozások száma szintén csökkent, a várható élettartam pedig emelkedett, sajnos e ponton nem tudtunk feljebb zárkózni az EU átlagos szintjéhez, relatív értelemben tehát nem csökkent lemaradásunk a korábbi állapotokhoz képest. Mindezen folyamatok eredőjeként a természetes népességfogyás üteme örvendetesen lassult, s e tekintetben az uniós tagországok közötti helyezésünket is sikerült javítani, azonban a migrációs folyamatok alakulása miatt a tényleges népességfogyás abszolút, illetve relatív értelemben is némileg gyorsult.

A családalapítási kedv terén is kedvező eredményekről tudunk beszámolni, hiszen hat év alatt közel másfélszeresére nőtt a házasságkötések száma, és megállt, sőt szolid növekedésbe fordult át a párkapcsolatok számának csökkenése, miközben a válások száma mérséklődött, ami a házasságok növekvő stabilitásának is fontos fokmérője. Mind a házasságkötések, mind a válások alakulása kapcsán sikerült tovább javítanunk az EU többi tagállamához képest elfoglalt helyezésünket.

Az otthonteremtés lerombolt támogatási rendszerének újbóli felépítésével lendületet adtunk a gyermekes családok lakásépítési, -vásárlási tervei megvalósításának, a bölcsődei rendszer megújításával pedig szintén jelentős segítséget nyújtottunk a szülőknek a család és a munka összeegyeztetésével járó kihívások leküzdéséhez. A részükre bevezetett bőkezű támogatások segítségével a három vagy több gyermeket nevelő családok anyagi, jövedelmi helyzetét számottevően sikerült javítani, a gyermekes családok másik érzékeny helyzetű csoportjára, az egyszülős családokra is egyre több figyelem jut.

Végül, de nem utolsósorban rendeztük a 2010 előtti politika által szétkuszált kapcsolatainkat határon túli magyar nemzettestvéreinkkel, és a kedvezményes honosítás lehetőségének megteremtése, a választójog részükre történő megadása és a nemzetpolitikai támogatások volumenének jelentős emelése után most a népesedéspolitika szempontjából is törekszünk őket a fókuszba beemelni, segítve őket is egyrészt gyermekvállalási terveik megvalósításában, másfelől pedig az anyaország felé fennálló kapcsolataik erősítésében.

VII. FEJEZET

HÁTRALÉVŐ FELADATOK, LEHETSÉGES IRÁNYOK 2018 UTÁN

Miután az előző fejezetekben áttekintettük, hogy honnan, milyen helyzetből indultunk el 2010-ben a kormányzás átvételekor, milyen eszmei-szakpolitikai alapvetések alapján, milyen döntéseket és intézkedéseket hoztunk meg a népesedési helyzet javítása érdekében, és ezek segítségével milyen eredményeket tudtunk mostanáig elérni, végezetül indokolt röviden arról is szólni, hogy milyen további kihívások, megoldandó feladatok, célok állnak még 2018 után a magyar kormányzati család- és népesedéspolitika előtt, és – az eddigi sikerek és részsikerek fényében – mik azok a főbb területek, ahol még előrelépés szükséges.

ÚJABB CSALÁDBARÁT INTÉZKEDÉSEK A GYERMEKVÁLLALÁSI KEDV ÉS A GYARAPODÓ NEMZET ÉRDEKÉBEN

Láthattuk, hogy a gyermekvállalási kedv terén hét év leforgása alatt jelentős sikert tudtunk elérni; nem kis részben családbarát politikáink eredményeként hat év alatt 20%-kal nőtt a termékenységi ráta. Azonban a népesség hosszú távú fenntarthatóságához, a népesség folyamatos reprodukciójához szükséges 2,1-es termékenységi mutató elérése és ezzel az egyensúlyi demográfiai helyzet néhány évtizeden belüli megteremtése érdekében a megkezdett úton tovább kell haladnunk. Fokoznunk kell az abba az irányba tett erőfeszítéseinket, hogy Magyarország valóban családbarát ország legyen, ahol az élet minden szegmensét áthatja az a meggyőződés, hogy „családban élni jó!"

Fontos, hogy a magyar családok érezzék: a családbarát kormányzás folytatása garantálja számukra a stabil, biztos, kiszámítható jövőt mind a munkahely, mind a megélhetés, mind a családalapításhoz és a gyermekvállaláshoz szükséges feltételek terén. Biztosítanunk kell őket arról, hogy a családtámogatási rendszerben a gyermeket vállaló és nevelő szülőknek nyújtott juttatások és szolgáltatások szintjén elért vívmányainkat, eddigi eredményeinket 2018 után is megőrizzük, és a már bevezetett, elindított intézkedéseket továbbvisszük. Ugyanakkor annak érdekében, hogy az eddigieknél is hatékonyabban tudjuk a családok gyermekvállalási döntéseit támogatni, minél jobban fel tudjuk mérni valós igényeiket, szükségleteiket, és lebonthassuk a gyermekvállalási szándékok megvalósításának útjában álló megmaradt akadályozó tényezők körét, körültekintően kell mérlegelnünk 2018 után is azokat a fő beavatkozási területeket, amelyeken a leginkább szeretnénk változásokat elérni, illetve megválasztanunk az ehhez alkalmazni kívánt eszközöket. Célunk tehát az, hogy a családok a jövőben is érezzék: a népesség, a nemzet fenntartása érdekében a gyermekvállalás és –nevelés terén megtett erőfeszítéseiket a Kormány továbbra is elismeri, sőt még inkább szeretné kifejezni megbecsülését a közösség javára nyújtott többletteljesítmény miatt.

Ezen alapelvek mentén nekifogva a 2018 utáni munkának, bízhatunk abban, hogy belátható időn belül, 2030-ra a magyar családok gyermekvállalási kedve a már megtett és a jövőben meghozandó családbarát intézkedéseknek köszönhetően tovább növekszik majd, és elérheti a népesség reprodukciójához szükséges 2,1-es értéket, amivel megteremtődhetnek a feltételei annak, hogy az évszázad második felére ténylegesen egyensúlyba kerülhessenek a népesedési folyamatok Magyarországon.

Bár kézenfekvőnek tűnhetne, még egyszer hangsúlyozzuk, hogy a keresztény, nemzeti kormány a demográfiai helyzet megoldását nem a külső erőforrások mozgósításával, nem a bevándorlási egyenleg növelésével, hanem a magyar emberek családalapítási terveire támaszkodva kívánja elérni. Azt szeretnénk, és ehhez kívánunk minden lehetséges forrást biztosítani, hogy a vágyott magyar gyermekek mindannyian megszülessenek.

A LAKOSSÁG EGÉSZSÉGI ÁLLAPOTÁNAK ÉS HALANDÓSÁGÁNAK ÉRDEMI JAVÍTÁSA

Láthattuk, hogy bár az elmúlt években csökkent hazánkban a halálozások száma, az Európai Unió többi tagországához képest a magyar érték még mindig magas: mind a tényleges, mind a 65 éves korban várható, mind a megfelelő népegészségügyi beavatkozásokkal megelőzhető, illetve az időben igénybevett egészségügyi ellátás segítségével elkerülhető halálozások tekintetében a sereghajtók között állunk, a hat éve is fennálló nagyfokú lemaradásunkat továbbra sem tudtuk teljesen ledolgozni.

Fentiekkel szoros összefüggésben a várható élettartam is – mind a nők, mind a férfiak esetében – érdemben (születéskor 4-6 évvel, 65 éves korban 3-4 évvel) alacsonyabb, és 65 évesen a magyarok 3-4 évvel kevesebb időt is tölthetnek el egészségben az Európai Unió átlagához képest.

7/1. ábra: A FENNTARTHATÓ NÉPESSÉG MEGTEREMTÉSÉNEK PÁLYAÍVE 2030-IG

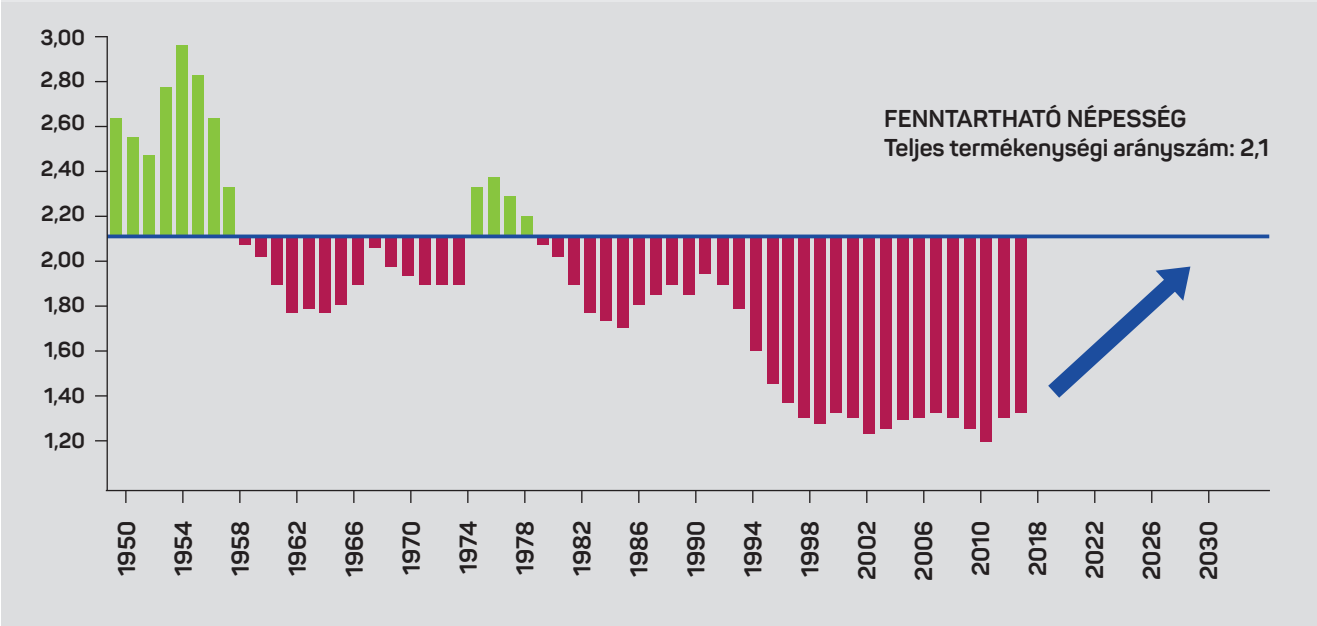

Bár az utóbbi években elindított népegészségügyi prevenciós és szűrőprogramok, a dohányzás és az egészségtelen táplálkozás leküzdésére tett intézkedések, az intézményfejlesztések és eszközbeszerzések, valamint az egészségügyben dolgozóknak juttatott jelentős béremelések hosszabb távon várhatóan éreztetni fogják hatásukat, de ezzel természetesen nem érhetjük be: 2018 után is további jelentős, az eddigieken is túlmutató erőfeszítéseket kell tennünk annak érdekében, hogy a népesség egészségi és mortalitási mutatóiban Európa fejlettebb feléhez képest tapasztalható lemaradásunkat végre valóban érdemben csökkenthessük.

A VÁRANDÓSSÁG ÉS A SZÜLÉS KÖRÜLMÉNYEINEK JAVÍTÁSA

Egy nő számára a várandóssággal és a szüléssel kapcsolatos várakozások, a korábbi szülések rossz vagy jó emléke jelentősen befolyásolhatja a gyermekvállalási terveket. Az egészségügyi rendszerben ezért a jelenleginél fontosabb szerepet kell, hogy kapjon az életpárti szemlélet is, nemcsak a gyógyításban önmagában, hanem minde-nekelőtt a kórházak szülészeti osztályain, a születendő vagy megszületett élet, illetve az őt hordozó anya irányába tanúsított hozzáállás révén. A várandósság és a szülés alatt szerzett jó élmények és a gyermekágyas időszakban nyújtott többletsegítség hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a kívánt, tervezett gyermekek megszülessenek. Sokszor a pozitív élmény előre nem tervezett gyermekek vállalásának gondolatát is elindítja, míg a negatív, megalázó várandósgondozással és szüléssel kapcsolatos élmények a gyermekek vállalását hátrányosan befolyásolják. A „családbarát szülészetek” kialakítása minden magyarországi szülészeti osztályon magában foglalná a pozitív szülésélményt támogató módszerek, eszközök bevezetését, a biztonságos, és egyben családias, meghitt környezetben való szülés lehetőségét, egy, a korábbiaknál támogatóbb szemlélet meghonosodását.
Célunk, hogy minden gyermek, minden család úgy születhessen meg, ahogy az érintettek számára az a leginkább ideális.

A CSALÁD ÉS A MUNKA ÖSSZEEGYEZTETÉSÉNEK HATÉKONYABB ELŐSEGÍTÉSE

A bölcsődei férőhelyek jelentős, immár a közel 50 ezres számot elérő kapacitásbővítése és a kisgyermekes szülők munkába állítását segítő olyan intézkedések sorozata, mint például a GYED Extra vagy a Munkahelyvédelmi Akció, sikeresen segítette elő a választás szabadságának megteremtésével azt, hogy a kisgyermekes szülők igényeiknek és szükségleteiknek megfelelően tudjanak a gyermekvállalást követően visszatérni a munkaerőpiacra, vagy ha éppen úgy látják jobbnak, akkor továbbra is otthon maradni kisgyermekükkel. Azonban mivel a 3 év alatti gyermekeket nevelő nők foglalkoztatási aránya még mindig relatíve alacsony – csak nagyjából minden ötödik anya tér vissza közülük a munkahelyére –, további lépések megtételére van szükség.

Célunk ezért az, hogy a bölcsődei kapacitások tekintetében törekedjünk elérni a barcelonai célkitűzésekben is meghatározott 33%-os lefedettséget, vagyis a férőhelyek számát a jelenlegi mintegy 50 ezres szintről hosszabb távon 90 ezer körülre emeljük. Ez biztosíthatná azt, hogy a bölcsődés korú, három év alatti gyermekek szülei is – ha szeretnének – ugyanolyan arányban vissza tudjanak térni munkahelyükre, mint azok az édesanyák, akik a már óvodáskorú gyermeküket a teljes országos lefedettséggel rendelkező óvodai intézményrendszerben tudják elhelyezni.

Másfelől, ezzel párhuzamosan szükséges az atipikus foglalkoztatási formák, úgymint a távmunka, illetve a rugalmas- vagy részmunkaidőnek a jelenleginél érdemben szélesebb kört érintő elterjesztése, s ebben a munkáltatók érdekeltségének növelése is, hiszen a kisgyermekes anyák gyermekük gondozási szükségletei, a bölcsődei, óvodai intézményrendszer üzemidejének korlátai és egyéb okok miatt jellemzően sokszor nem tudnak vállalkozni arra, hogy teljes munkaidőben menjenek vissza a munkaerőpiacra. Nekik olyan, valódi alternatív lehetőségeket kell széles körben elérhetővé tenni, amelyek a családi teendőikkel összehangoltan, rugalmasan biztosítják számukra a munkavégzés lehetőségét.

E téren a nyugat-európai országok elterjedt megoldásaihoz képest még jelentős a lemaradásunk, hiszen a 6 év alatti gyermeket nevelő nők foglalkoztatási rátája összességében is mintegy 15%-kal elmarad az EU átlagos szintjétől (62,8% a 74,1%-kal szemben). A 6 év alatti gyermek nevelése mellett részmunkaidőben dolgozó nők aránya hazánkban mindössze 10,2%, miközben az Európai Unió átlaga ennek közel négyszerese, 39,1% volt 2016-ban (ezen belül Hollandiában 83,3%, Ausztriában 68,9%, Németországban 64,4%, az Egyesült Királyságban 56,1%, Belgiumban 43,1%). Az otthonról végzett (táv)munka tekintetében sem állunk sokkal jobban, hiszen a 6 év alatti gyermeket nevelő anyák csupán 7,0%-a dolgozik ilyen módon, szemben az EU több mint kétszer ekkora, 16,0%-os átlagával (ezen belül Hollandiában 41,6%, Dániában 36,5%, Luxemburgban 34,7%, Svédországban 33,9%, Finnországban 26,4%, az Egyesült Királyságban 24,1% a mutató értéke).

Ahhoz tehát, hogy a kisgyermekes anyáknak valóban családbarát, stabil és rugalmas foglalkoztatási feltételeket tudjunk teremteni – ami a gyermekvállalási kedv erősödését is pozitívan befolyásolhatja –, 2018 után is jelentős előrelépésre van szükség a munkáltatók anyagi ösztönzése és szemléletformálása, valamint a munkajogi szabályoknak az atipikus foglalkoztatási formák elterjesztését támogató módosítása terén. Az állami szférának, a közintézményeknek élen kell járniuk az ilyen jó gyakorlatok kialakításában és meghonosításában; egyfajta „családbarát közszféra" kialakítására van szükség, amely az ott dolgozó munkavállalóknak is biztosítja a családi és a munkahelyi feladatok optimális összehangolásához szükséges feltételeket. Csak ez biztosíthatja az egyéni családbővítési-, megélhetési-, illetve karriercélok, ambíciók hármasának olyan fokú rugalmas összeegyeztethetőségét, ami ideális alapot teremthet a szülők gyermekvállalási szándékainak minél nagyobb arányban történő megvalósításához.

A FIATALOK CSALÁDALAPÍTÁSI TERVEINEK FOKOZOTT TÁMOGATÁSA

A családalapítási, gyermekvállalási célok támogatásánál továbbra is kiemelt figyelmet szükséges fordítani a 25-35 év közötti, fiatal korosztályra, hiszen biológiai szempontból ők még a leginkább termékeny életkorban vannak; ugyanakkor – és ez hatványozottan igaz az egyetemista vagy friss diplomás fiatalokra – esetükben számos tényező hátráltatja a családalapítást, például a lakhatási, pályakezdési nehézségek, az alacsonyabb induló kereset, vagy a Diákhitel-tartozás. Ezen hátrányok mérséklése érdekében – mint az előzőekben láttuk – számos kormányzati intézkedésre került sor 2010-től napjainkig, amelyek közül kiemelhető az ún. „diplomás GYED" bevezetése, idén pedig a gyermek kétéves koráig történő

meghosszabbítása, vagy szintén a jövő évtől a Diákhitel-tartozások részleges vagy akár teljes elengedése a második vagy többedik gyermek vállalása esetén a hitellel rendelkező édesanyák számára. Az otthonteremtési tervek megvalósításában nagy szerepe lehet a 2015-ben elindított új Otthonteremtési Programnak (CSOK), illetve a lakáshitel-tartozások a harmadik vagy többedik gyermekek megszületésekor érvényesíthető mérséklése ugyancsak jövőre megnyíló lehetőségének is. Erőfeszítéseink azonban itt nem merülhetnek ki. A fiatalok átlagos gyermekvállalási kora, az utóbbi években lassabb ütemben ugyan, de továbbra is növekszik: a nők esetében az átlagos gyermekvállalási kor meghaladja a 30 évet, míg az első gyermek vállalásánál a 28 évet közelíti. Olyan további kormányzati intézkedések meghozatalára van tehát szükség, amelyek kiemelten és hangsúlyozottan támogatják a fiatalok gyermekvállalását, és ehhez többlet anyagi segítséget biztosítanak. A fiatal párok családalapításának kulcskérdése a saját otthon megteremtésére vonatkozó tervek megvalósítása is, amely azonban e korosztályok esetében a megfelelő mértékű kereset, saját anyagi erőforrás hiányában sokszor csak később érhető el; nem szabad azonban, hogy ez az akadályát képezze az önálló lábra állásnak, a családalapításnak, így abba az irányba is lépéseket kell tennünk, hogy a saját otthon megteremtéséhez szükséges átmeneti, néhány éves időszakra milyen segítséget tudunk nyújtani ezeknek a fiataloknak.

Az otthonteremtés jelenlegi konstrukciói, mint például a CSOK kapcsán is figyelmet kell fordítani továbbá arra, hogy a már meglévő gyermekekkel rendelkezők mellett támogassuk azokat is, akik további gyermekek világra hozatalát vállalják, és az így kibővülő család megfelelő elhelyezéséhez lenne szükségük nagyobb, tágasabb lakásra.

Emellett a fiatal korosztályoknak a „nagybetűs életbe" való kilépéskor, az önálló egzisztencia megteremtésének kezdetén fennálló számos, elsősorban anyagi természetű hátrányának, lemaradásának a kompenzálása is fontos jövőbeli feladatunk. Segíteni kell a fiatalokat abban, hogy a továbbtanuláshoz vagy az elhelyezkedéshez szükséges megfelelő végzettséget, tudást, ismereteket meg tudják szerezni, és ebben ne akadályozzák őket anyagi nehézségek. Egyik kezdeti lépésként 2018-tól lehetővé tesszük számukra az első középfokú nyelvvizsga ingyenes megszerzését, de itt nem állunk meg, a jogosítvány megszerzéséhez szükséges KRESZ tanfolyam és vizsga díjának megfizetéséhez is többlettámogatást adunk. Még kedvezőbbé válnak a Diákhitelhez való hozzájutás feltételei is.

Mindezek az intézkedések együttesen hathatnak abba az irányba, hogy a fiatalok még jobb esélyekkel, még szélesebbre nyílt lehetőségek mellett tudják saját, önálló életüket megkezdeni, párválasztási, családalapítási terveiket megvalósítani.

NAGYCSALÁDOS ÉLETPÁLYA TÁMOGATÁSA

Az elmúlt években a családtámogatási rendszerben kiemelt hangsúlyt fektettünk a három vagy több gyermeket vállaló vagy nevelő családok támogatására, a „nagycsaládos lét" vonzóbbá tételére. A kiemelten magas összegű családi kedvezmény, az otthonteremtéshez a CSOK keretében nyújtott akár 10+10 millió Ft-os támogatás, az intézményi gyermekétkeztetés ingyenessé tétele, illetve újabban a hiteltartozások csökkentése mind-mind ezeknek a családoknak a többletteljesítményét, gyermekeik felelős felnevelésében végzett áldozatos tevékenységét hivatottak elismerni. Ezek nem is maradtak eredmény nélkül, hiszen a nagycsaládosok jövedelmi helyzete abszolút és relatív értelemben egyaránt jelentősen javult, az őket sújtó anyagi, megélhetési hátrányok és kockázatok számottevően csökkentek. Kettőnél több gyermeket nevelni ma már nem jelent egyet a szegénységbe süllyedéssel, hiszen az állam megfelelő segítséget és támaszt biztosít a nagycsaládosoknak.

Ugyanakkor fontos lenne, hogy minél több olyan nagycsalád legyen Magyarországon, ahol felelősséggel vállalják és nevelik gyermekeiket. Ezt az életformát szeretnénk a jövőben is egyrészt még vonzóbbá tenni, másrészt még inkább elismerni a nagycsaládos szülők társadalmilag is hasznos munkáját. Ennek keretében a jelenleginél nagyobb figyelmet szeretnénk fordítani azokra a családokra is, ahol éppen a gyermekek nagy száma miatt nem tud mindkét szülő teljes munkaidőben dolgozni, ezért inkább a hagyományos családmodell szerinti életformát választják, ahol jellemzően az édesanya hosszabb időtávon vállalja a főállású anyaságot. Az ilyen, gyermekeikről felelősen gondoskodni kívánó családok számára is szeretnénk a méltányos választás lehetőségét biztosítani, azt, hogy ha speciális élethelyzetükből adódóan nem járható út számukra a munkaerő-

piacra való minél gyorsabb visszatérés, akkor is méltányos és elégséges megélhetést biztosítson számukra a családtámogatási rendszer.

AZ ÉDESAPÁK SZEREPÉNEK FOKOZOTTABB ELISMERÉSE A CSALÁDOK ÉLETÉBEN

Magyarországon és világszerte a nők egyre nagyfokúbb munkaerő-piaci megjelenésével fokozatosan változás következett be a családon belüli női-férfi szerepmegosztás tekintetében is. Az utóbbi években a nők esetében csökkent a házimunkával töltött idő, így azokban a családokban, ahol a pár mindkét tagja dolgozik, némi kiegyenlítődés figyelhető meg a férfiak és nők otthoni szerepvállalása között.
Ennek megfelelően a magyar közvélemény a férfiakkal szemben egyre inkább kettős elvárást fogalmaz meg: biztosítsák a család megélhetését, de a gyermeknevelésben is vegyenek részt. A gyermek megszületése után így az apák egyre nagyobb szerepet vállalnak a gondozási feladatok ellátásában.
Az állami családpolitika feladata ezért, hogy a lehető legtöbb segítséget megadja annak érdekében, hogy a nők és férfiak közötti munkamegosztással kapcsolatos társadalmi berögződések oldódjanak, és minél kiegyenlítettebb legyen a szülők szerepvállalása gyermekeik gondozásában, nevelésében. Magyarországon ezért minden családpolitikai ellátás igénybe vehető az apák által is, bármelyik szülő a gyermek születésétől hároméves koráig otthon maradhat gyermekével és ezalatt ellátásra jogosult. A családi adókedvezmény szintén megosztható az apa és az anya között. A gyermek után járó pótszabadság 2012 óta immár mindkét szülőt egyforma mértékben megilleti. A 2013-tól még kedvezőbb feltételekkel nyújtott apasági szabadság pedig szintén hozzájárul ahhoz, hogy az édesapák gyermekük születése után több időt tölthessenek kibővült családjaikkal, jobban részt vehessenek az életükben.

Családpolitikánknak a jövőben is nagy figyelmet indokolt fordítania annak előmozdítására, hogy az apák szerepe ne kizárólag a család fenntartására szorítkozzon, hanem ők is aktív résztvevőként jelen lehessenek gyermekeik nevelésében, a családi döntésekben, ezzel lehetővé téve a családi teendők mindkét szülő közötti arányosabb megosztását, amely valamennyi család életére, jövőbeli gyermekvállalási döntéseire jótékony hatással van.

CSALÁDBARÁT SZEMLÉLETMÓD

A hagyományos családi értékek melletti kiállásra hazai és nemzetközi szinten egyaránt nagy szükség van. Ezért szervezünk nemzetközi konferenciákat, veszünk részt számos külföldi rendezvényen, tartjuk a kapcsolatot kormányzati, egyházi, civil szereplőkkel nem csak Európában, de szerte a világon. Ma már a magyar Kormány családpárti kiállása széles körben ismert, elismert. Ezt a tevékenységet tovább kell folytatni mind kül-, mind belföldön. A családbarát szemléletmódot segítő pozitív kommunikáció szerepe és további erősítése elengedhetetlen annak eléréséhez, hogy a társadalmat, a közbeszédet áthassa a család, a házasság és a gyermekvállalás fontosságát hirdető szemlélet. Ennek meg kell jelennie nemcsak a médiában, a kommunikációban, a kormányzati megszólalásokban, de az iskolai oktatásban, nevelésben, a legfiatalabb generációk megszólítása során egyaránt, hiszen egy valóban Családbarát Ország felépítése – az anyagi jellegű eszközökön, támogatásokon túl – a szavak és a gondolat teremtő erejével, a családbarát közgondolkodással lehetséges.

CSALÁD- ÉS NÉPESEDÉSPOLITIKÁNK FÓKUSZÁNAK KITERJESZTÉSE A KÁRPÁT-MEDENCE MAGYARLAKTA TERÜLETEIN ÉS A VILÁG MÁS PONTJAIN ÉLŐ MAGYAROKRA IS

A 2010 előtti, az összmagyarság, a határainkon kívül élő nemzettársaink irányába a legjóindulatúbb értelmezés szerint is csupán közömbös politikai kurzussal gyökeresen szakítva, jelenlegi nemzetpolitikánkban központi szerepet foglal el az anyaországon kívül élő magyarokkal ápolt kapcsolatok erősítése. Valljuk, hogy felelősségünk nem csupán az anyaország területén élő tízmillió magyarra, hanem a szerte a világban élő több millió, magát magyarnak valló nemzettársunkra is kiterjed, s kötelességünknek érezzük, hogy – lehetőségeinkhez képest – közös anyanyelvünkhöz, kultúránkhoz fűződő kapcsolatukat, magyarságtudatukat ápoljuk és erősítsük, a külhonban való boldogulásukat segítsük, meghagyva és fenntartva az esélyt, hogy saját akaratukból visszatérhessenek az anyaországba. Ennek jegyében döntöttünk úgy a közelmúltban, hogy a jövő évtől a külföldön élő és ott gyermeket vállaló magyar családoknak is biztosítjuk az itthoniak számára elérhető családtámogatások bizonyos elemeihez

– első lépésként az anyasági támogatáshoz és a Babakötvényhez – való hozzájutást.
Ez azonban csak az első, bár igen fontos lépés lehet abban a még előttünk álló intézkedéssorozatban, amelyben a külhoni magyarok számára az anyaország, a külképviseletek, illetve a külföldi magyar szervezetek részéről biztosított támogatások, juttatások és kedvezmények jelenlegi körét – azok pontos felmérése után – a kint élők igényeinek és szükségleteinek, illetve a magyar identitás és kultúra erősítésének mint fő szempontoknak a figyelembevételével tovább szélesítsük, bővítsük, hogy egy úgynevezett „köldökzsinór program" kidolgozása és megvalósítása révén szorosabbra fűzzük, minél inkább élővé, elevenné tegyük a külhoni magyarok és az anyaország, illetve az itt élő honfitársaik közötti kapcsolatokat az összmagyarság fennmaradása és megőrzése érdekében. Fontos, hogy külföldön élő nemzettársaink érezhessék az állam figyelmét és támogató hozzáállását, hogy ezáltal adott esetben szívesebben dönthessenek majd a hazatérés, a végleges hazatelepülés mellett.

Ennek eléréséhez azonban előttünk áll még annak a régóta fennálló problémának a megoldása, hogy a külföldön élő, illetve hosszabb-rövidebb ideig, de tartósabban kint tartózkodó magyar állampolgárok vagy magyar nemzetiségű személyek létszámának a még megközelítőleg pontos felmérése is komoly akadályokba, adminisztratív és statisztikai nehézségekbe ütközik. A pontos létszámok ismeretének hiányában pedig aligha lehetséges a célcsoportra vonatkozó hatékony intézkedések, stratégiák kidolgozása. Ezért 2018 után szükséges lesz ezeknek a hiányosságoknak a felszámolása, a pontos és megbízható létszámadatok meghatározásához szükséges fejlesztések megvalósítása felé is irányt venni.

Amennyiben a választópolgároktól 2018-ban is bizalmat kapunk – márpedig erre készülünk és ezért dolgozunk –, akkor a fenti célkitűzések megvalósításán fogunk minden erőnkkel munkálkodni az elkövetkező években, hiszen célunk egy erős, gyarapodó magyar nemzet.

CSALÁDBARÁT
ORSZÁG

FELHASZNÁLT IRODALOM

Andorka, R. (2001): *Gyermek, család történelem*, Századvég.

Átol, D., Kováts B., Kőszeghy L. (2016): *Éves jelentés a lakhatási szegénységről 2015,* Habitat for Humanity

Azmat, G. - González, L. (2010): *Targeting fertility and female participation through the income tax. Labour Economics,* 17(3), 487–502. https://doi.org/10.1016/j.labeco.2009.09.006

Azmat, G. (2014): *Evaluating the effectiveness of in-work tax credits. Empirical Economics,* 46(2), 397–425. https://doi.org/10.1007/s00181-012-0678-x

Battistin, E., De Nadai, M., & Padula, M. (2014): *Roadblocks on the Road to Grandma's House: Fertility Consequences of Delayed Retirement* (CEPR Discussion Papers No. 9945). C.E.P.R. Discussion Papers. Elérés forrás https://ideas.repec.org/p/cpr/ceprdp/9945.html

Bauer B., Pillók P., Ruff T., Szabó A., Szanyi F. E., Székely L. (2017): *A Magyar Ifjúság Kutatás 2016 első eredményei,* Új Nemzedék Központ Nonprofit Kft

Blaskó, Zs. (2011): *Három évig a gyermek mellett – de nem minden áron. A közvélemény a kisgyermekes anyák munkába állásáról,* Demográfia 54(1), 23–44.

Blundell, R., Costa Dias, M., Meghir, C., & Shaw, J. (2013): *Female labour supply, human capital and welfare reform* (Working Paper No. 10.1920/wp.ifs.2013.1310). IFS. Elérés forrás http://www.ifs.org.uk/publications/6703

Boca, D. D. (2002): *The effect of child care and part time opportunities on participation and fertility decisions in Italy.* Journal of Population Economics, 15(3), 549–573. https://doi.org/10.1007/s001480100089

Boca, D. D., Pasqua, S., & Pronzato, C. (2009): *Motherhood and market work decisions in institutional context: a European perspective.* Oxford Economic Papers, 61 (suppl_1). Elérés forrás https://ideas.repec.org/a/oup/oxecpp/v61y2009i-suppl_1pi147-i171.html

Boeckmann, I., Misra, J., & Budig, M. J. (2014): *Cultural and Institutional Factors Shaping Mothers' Employment and Working Hours in Postindustrial Countries.* Social Forces, Volume 93, Issue 4, p. 1301-1333. https://doi.org/10.1093/sf/sou119

Bölcsőde és óvodafejlesztések értékelése - ex post értékelő jelentés. Századvég, 2016 https://www.palyazat.gov.hu/regionlis-fejlesztsek-expost-rtkelsek

Buddelmeyer, H., Mourre, G., & Ward-Warmedinger, M. (2008): *Why do Europeans work part-time? A cross-country panel analysis* (Working Paper Series No. 872). European Central Bank. Elérés forrás https://ideas.repec.org/p/ecb/ecbwps/2008872.html

Del Boca, D. (2002): *The Effect of Child Care and Part Time Opportunities on Participation and Fertility Decisions in Italy* (IZA Discussion Paper No. 427). Institute for the Study of Labor (IZA). Elérés forrás https://ideas.repec.org/p/iza/izadps/dp427.html

Dribe, M.- Stanfors, M. (2009): *Education, Work and Parenthood: Comparing the Experience of Young Men and Women in Sweden.* Journal of Family and Economic Issues, 30(1), 32. https://doi.org/10.1007/s10834-008-9134-7

Élet a moratórium után – a nem teljesítő jelzáloghitelek mögötti ingatlanfedezetek lehetséges hatásai a lakáspiacra, MNB háttéranyag, Budapest, 2011. május 5. http://www.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/MNB/Penzugyi_stabilitas/mnbhu_penzugyi_stab_tanulmanyok/elet_a_moratorium_utan.pdf

Euwals, R., & Hogerbrugge, M. (2006): *Explaining the Growth of Part-time Employment: Factors of Supply and Demand.* LABOUR, 20(3), 533–557. https://doi.org/10.1111/j.1467-9914.2006.00352.x

Farkas, P. (2012): *A szeretet civilizációjáért – Társadalompolitika – szociálpolitika – családpolitika és a keresztény társadalometika,* L'Harmattan.

Farkas, P. (2014): *A szeretet közössége – A családszociológia alapjai.* 2. bőv. kiadás, L'Harmattan.

Fekete, Gy. (1992): *Véreim, magyar kannibálok! Vádirat a jövő megrablásáról,* Magvető

Ferge, Zs. (1986): *Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből,* Magvető

Ferge, Zs. (2017): *Magyar társadalom- és szociálpolitika 1990-2015,* Osiris

Feyrer, J., Sacerdote, B., & Stern, A. D. (2008): *Will the Stork Return to Europe and Japan? Understanding Fertility within Developed Nations.* Journal of Economic Perspectives, 22(3), 3–22. https://doi.org/10.1257/jep.22.3.3

FHB Lakásárindex fókusz – *Első lakásukat Vásárlók 2016.* http://www.fhbindex.hu/FHB-Index/FHB-Lakasarindex/Index-ertekek-es-diagram

Fiatalok családalapításhoz, házassághoz és gyermekvállaláshoz kapcsolódó attitűdjei a családi minták tükrében, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 2012.

Francesconi, M., & Klaauw, W. van der. (2007): *The Socioeconomic Consequences of "In-Work" Benefit Reform for British Lone Mothers.* Journal of Human Resources, XLII(1), 1–31. https://doi.org/10.3368/jhr.XLII.1.1

Für, L. (2011): *Magyar sors a Kárpát-medencében.* 2. kötet. Kairosz.

Gábos, A., Gál, R. I., & Kézdi, G. (2009): *The effects of child-related benefits and pensions on fertility by birth order: a test on Hungarian data.* Population Studies, 63(3), 215–231. https://doi.org/10.1080/00324720903215293

Garcia-Moran, E., & Kuehn, Z. (2012): *With Strings Attached: Grandparent-Provided Child care, Fertility, and Female Labor Market Outcomes* (CEPRA working paper No. 1202). USI Università della Svizzera italiana. Elérés forrás https://ideas.repec.org/p/lug/wcepra/1202.html

Gauthier, A. H. (2007): *The impact of family policies on fertility in industrialized countries: a review of the literature.* Population Research and Policy Review, 26(3), 323–346. https://doi.org/10.1007/s11113-007-9033-x

Greulich, A., Thevenon, O., & Guergoat-Lariviere, M. (2015): *Securing women's employment: A fertility booster in European countries?* Archive ouverte en Sciences de l'Homme et de la Société. <hal-01298946>.

Gyémánt, R. – Katona, T. (2014): *Demográfia.* Pólay Elemér Alapítvány.

Hasková, H., Győry, A., & Szikra, D. (2012): *How did we get the 'magic 3'? The timing of parental leave and child care services in the Visegrád-countries.* Budapest Institute, Budapest.

Hegedüs, J. (2011): *Lakáspolitika és társadalmi kirekesztődés – az elmúlt 20 év lakáspolitikai tanulságai* http://www.hajlektalanokert.hu/dokumentumok/tanulmanyok/kirekesztes_HJ_eloadas091122.pdf

Illyés, Gy.: *Pusztulás, Úti jegyzetek,* Nyugat 1933/1781 sz.

Jakab, A. – Urbán, L. (szerk.) (2017): *Hegymenet,* Osiris

Kapitány B. (2008): *A „gyed-hatás". Az 1985 és 1996 közötti családtámogatási rendszer termékenységre gyakorolt hatása.* Demográfia, Vol 51/1, 51–78.

Kapitány, B. (2016) : *Lakáshelyzet és gyermekvállalás: fontos, de nem a legfontosabb. A csok termékenységi hatásairól.* Korfa 2016/1.

Kosteleck , T. – Vobecká,J. (2009): *Housing Affordability in Czech Regions and Demographic Behaviour – Does Housing Affordability Impact Fertility?,* Sociologick asopis/Czech Sociological Review, Vol. 45, No. 6: 1191–1213

Kögel, T. (2004): *Did the association between fertility and female employment within OECD countries really change its sign?* Journal of Population Economics, Vol 17(1), 45–65. https://doi.org/10.1007/s00148-003-0180-z

Köllő, J. (2009): *A pálya szélén. Iskolázatlan munkanélküliek a posztszocialista gazdaságban.* Osiris, Budapest. Elérés forrás https://www.libri.hu/konyv/kollo_janos.a-palya-szelen-2.html

Kulu, H.- Vikat, A. (2007): *Fertility Differences by Housing Type: the Effect of Housing Conditions or of Selective Moves?* Demographic Research Vol 17 (26): 775–802.

Lovasz, A. - Szabo-Morvai, A. (2013): *Does Childcare Matter for Maternal Labor Supply? Pushing the limits of the Regression Discontinuity Framework* (Budapest Working Papers on the Labour Market No. 1313). Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences. Elérés forrás https://ideas.repec.org/p/has/bworkp/1313.html

Lovász, A. (2016): *Childcare expansion and mothers' employment in post-socialist countries.* IZA World of Labor. https://doi.org/10.15185/izawol.319

Luci-Greulich, A. - Thévenon, O. (2014): *Does Economic Advancement 'Cause' a Re-increase in Fertility? An Empirical Analysis for OECD Countries (1960–2007).* European Journal of Population, 30(2), 187–221. https://doi.org/10.1007/s10680-013-9309-2

Miben élünk? A 2015. évi lakásfelmérés főbb eredményei, KSH, 2016. augusztus

Mulder, C. H.- Billari, F. C. (2006): *Lowest-low fertility and home-ownership regimes* http://epc2006.princeton.edu/papers/60473

Muraközy, L.: *Magyarország felemelkedése és hanyatlása,* Közgazdasági Szemle, 2008/2

Németh, L.: Debreceni Káté, in: *A magyar esszé antológiája I., Sorskérdések,* 2006

Paksi, V., Király, G., Luksander, A. (2014): *A gyermekvállalás időzítésével kapcsolatos lakossági attitűdök egyes bizonytalansági tényezők tükrében.* Szociológiai Szemle Vol 24(3): 84–112 .

Pongrácz, T.: *Családpolitikai változások az érintettek szemszögéből,* Korfa 2009/4, KSH, NKI, 2009

Rice, P. G. (1990): *Relative Labour Costs and the Growth of Part-Time Employment in British Manufacturing Industry.* Economic Journal, 100(403), 1138–1146.

Scharle, Á. - Fazekas, K. (2012): *Nyugdíj, segély, közmunka : A magyar foglalkoztatáspolitika két évtizede, 1990-2010.* Budapest: Budapest Szakpolitikai Elemző Intézet, MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet. Elérés forrás http://mek.oszk.hu/11400/11433

Surányi, É. - Danis, I. (2010): *Családpolitika más szemmel. Eltérő nézőpontok, változó gyakorlatok.* Gazdasági és Szociális Tanács, Budapest.

Szabo-Morvai, A. - Lovasz, A. (2017): *Childcare and Maternal Labor Supply – a Cross-Country Analysis of Quasi-Experimental Estimates from 7 Countries* (Budapest Working Papers on the Labour Market No. 1703). Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences. Elérés forrás https://ideas.repec.org/p/has/bworkp/1703.html

Szabó-Morvai, Á. (2014): *Evaluating The Effect Of START Plusz Hiring Tax Credit Program On The Employment Probability Of Mothers With Kindergarten-Age Child.* Mimeo.

Tárkányi, Á. (1998): *Európai családpolitikák: a magyar családpolitika.* Demográfia 1998/2-3.

Thompson, W. S. (1938): *The Effect of Housing upon Population Growth.* The Milbank Memorial Fund Quarterly 16 (4): 359–368.

Tóth, P. P.: *Népesedési viszonyok.* Megjelenés alatt.

Valuch, T. (2015): *A jelenkori magyar társadalom,* Osiris

TÁBLÁZATOK, ÁBRÁK JEGYZÉKE

1/1. ábra: A népesedési ciklusok jellemzői

1/2. ábra: A demográfiai átmenet szakaszai

1/3. ábra: Az egyes népesedési szakaszokat jellemző korfák

1/4. ábra: A népesedési ciklusok és népességtípusok dinamikája

1/5. ábra: A világ népességváltozása régiók szerint 1950-2100-ig (ezer fő)

1/6. ábra: A világ népességváltozása régiók szerint 1950-2100 között (milliárd fő)

1/7. ábra: A Föld népességének főbb régiók szerinti megoszlása, 1950-2100

1/8. ábra: A Föld népessége a régiók gazdasági fejlettsége szerint (millió fő)

1/9. ábra: A Föld népessége korösszetételének változásai nemek szerint 2017 és 2100 között (100 millió fő)

1/10. ábra: Születéskor várható átlagos élettartam alakulása régiónként, 1950-2100

1/11. ábra: A világ országainak termékenysége, 2015.

1/12. ábra: A termékenységi arányszám alakulása kontinensenként, egy nőre

1/13. ábra: A világ népességének megoszlása a termékenységi szint alapján

1/14. ábra: A migrációs jelenség főbb összetevői

1/15. ábra: A migráció alakulása célterület szerint, 1990-2015

1/16. ábra: Átlagos éves nettó vándorlás kontinensenként 1980 és 2015 között (millió fő)

1/17. ábra: A migráció nettó értéke az egyes kontinenseken (ezrelék)

1/18. ábra: A migráció abszolút értéke (ezer fő) 2005 és 2025 között az ENSZ becslései alapján (ezer fő)

1/19. ábra: Menedékkérők számának alakulása világszerte, 2015

1/20. ábra: Az éves csapadékmennyiség várható alakulása 2050-re

1/21. ábra: A migráció aránya az EU népességének növekedésében 1990-2016 között

1/22. ábra: Menedékkérők számának alakulása az Európai Unió területén 1998-2016 között

1/23. ábra: Illegális határátlépések száma az EU külső határain, 2016

1/24. ábra: Tényleges fogyás/szaporodás mértéke az EU tagállamaiban, 2016

1/25. ábra: Ténylegesen szaporodó népességű EU tagállamok (2016)

1/26. ábra: Ténylegesen fogyó népességű EU tagállamok (2016)

1/27. ábra: Az Európai Unióba bevándorló külföldiek megoszlása célország szerint, 2015

1/28. ábra: A népesedéspolitika és a bevándorláspolitika összefüggései

1/29. ábra: A házasság és a bejegyzett élettársi kapcsolat az azonos neműek körében az Európai Unió területén, 2017

1/30. ábra: Szegénység kockázatának kitettek aránya Németországban népességösszetétel szerint, 2010-2016

1/31. ábra: Külföldi állampolgárságú lakosok aránya az egyes EU-tagállamokban, 2016

1/32. ábra: Bevándorlók születési ország szerinti eloszlása Európában, 2016

1/33. ábra: Külföldi állampolgárságú lakosok kormegoszlása az „őshonos" lakosságéhoz viszonyítva

1/34. ábra: Az Európai Unióba bevándorolt migráns népesség megoszlása származási ország szerint

1/35. ábra: A legfőbb kibocsátó országok termékenysége, 1975-2100

1/36. ábra: Termékenységi ráták különbségei az őshonos, illetve a migráns népességben

1/37. ábra: Élveszületések aránya EU-n kívüli országból származó anyától, 2015

1/38. ábra: A népesség számának változása az Európai Unió tagállamaiban, 2016-2080 (%)

1/39. ábra: Az EU-28 tagországainak várható népessége, 2080 (millió fő)

——

2/1. ábra: Magyarország 900 körül

2/2. ábra: Magyarország a XIII. században (Horvátországgal)

2/3. ábra: A magyar népesség lélekszámának alakulása a jelenlegi országterületen, 1787-2010

2/4. ábra: Ezer lakosra jutó élveszületés és halálozás

2/5. ábra: Száz családra jutó családtagok száma

2/6. ábra: A családok megoszlása a gyermekek száma szerint, (%)

2/7. ábra: Teljes termékenységi arányszám (TTA) 1900-2016 között

2/8. ábra: A TTA és a terhességmegszakítások egymásra vetített aránya

——

3/1. ábra: A népességváltozás és az azt meghatározó fő tényezők alakulása, 2002-2010

3/2. ábra: Az ezer lakosra jutó népességváltozás alakulása, 2002-2010

3/3. ábra: A természetes népességváltozás mértéke az EU-28 tagországaiban, 2010 (ezer lakosra)

3/4. ábra: A teljes termékenységi arányszám alakulása a kelet-közép-európai országokban, 2002-2010

3/5. ábra: Teljes termékenységi arányszám az Európai Unió tagállamaiban, 2010

3/6. ábra: Szülőképes korú nők létszámának változása az EU-28-ban 2002-2010 (%)

3/7. ábra: Ezer lakosra jutó élveszületési arány az EU-28-ban 2010

3/8. ábra: Meglévő, tervezett, illetve ténylegesen megszületett gyermekek átlagos száma az OECD tagállamaiban, 2010.

3/9. ábra: A 18-49 évesek megoszlása az ideálisnak tartott gyermekszám alapján, illetve az adott évben 40-44 éves nők gyermekszám szerinti megoszlása

3/10. ábra: A nők átlagos életkora és termékenysége a gyermekvállaláskor Magyarországon, 2002-2010

3/11. ábra: A nők és a férfiak átlagos életkora Magyarországon gyermekük születésekor

3/12. ábra: Házasságon kívüli élveszületések aránya Magyarországon, 2002-2010

3/13. ábra: A házasságon kívüli születések arányának változása 2002 és 2010 között

3/14. ábra: Házasságon kívüli élveszületések aránya az EU-ban, 2010

3/15. ábra: Terhességmegszakítások száz élveszülöttre vetített aránya az EU egyes tagállamaiban, 2010

3/16. ábra: Házasságkötések és válások alakulása Magyarországon, 2002-2010

3/17. ábra: Házasságkötések és válások alakulása Magyarországon egymáshoz viszonyítva, 2002-2010

3/18. ábra: Ezer lakosra jutó házasságkötések és válások aránya az EU tagországaiban, 2010

3/19. ábra: Az átlagos házasságkötési életkor változása Magyarországon nemek szerint, 2002-2010

3/20. ábra: Ezer lakosra jutó válások aránya az EU tagországaiban, 2010

3/21. ábra: Az ezer főre vetített halálozások számának változása Magyarországon és a környező országokban 2002 és 2010 között

3/22. ábra: Ezer főre vetített halálozások száma Magyarországon és az Európai Unióban, 2010

3/23. ábra: Halálozások a gyakoribb halálokok szerint Magyarországon, 2010

3/24. ábra: Születéskor várható átlagos élettartam nemek szerint 2002-2010

3/25. ábra: A 65 éves korban várható átlagos élettartam változása 2002-2010 között (év)

3/26. ábra: A 65 éves életkorban várható átlagos élettartam Magyarországon és néhány kiválasztott országban, nemek szerint, 2010 (év)

3/27. ábra: A csecsemőhalandósági ráta alakulása az Európai Unióban 2002-ben, illetve 2010-ben

3/28. ábra: Ezer főre jutó migrációs egyenleg az Európai Unióban, 2010

3/29. ábra: A nemzetközi vándorlás alakulása 2002-2010 között

——

5/1. ábra: Családi kedvezményre jogosultak számának alakulása, 2011-2016.

5/2. ábra: A családi kedvezmény keretében igénybevett összegek alakulása, 2011-2016.

5/3. ábra: Kincstári állampapír-értékesítési eredmények, 2017

5/4. ábra: A háztartások lakáshitel-tartozásának állománya gyermekszám szerinti bontásban

5/5. ábra: Élveszületések megoszlásának alakulása az anya családi állapota szerint, 1990-2016

5/6. ábra: Termékenység, foglalkoztatás és családpolitika az OECD országaiban (2013)

5/7. ábra: Foglalkoztatási ráta változása nemek szerint egyes országokban, 2010-2016.

5/8-11. ábra: A nők és férfiak egyes munkaerő-piaci mutatóinak változása Magyarországon, 2010-2016

5/12-14. ábra: A nők munkaerő-piaci mutatóinak változása Magyarországon a legfiatalabb gyermek életkora szerint, 2010-2016

5/15. ábra: A férfiak és nők közötti bérkülönbség alakulása hazánkban az Európai Unió átlagához képest egyes korcsoportok szerint, 2010-2015.

5/16. ábra: Részmunkaidős foglalkoztatás arányának alakulása a V4 országaiban az Európai Unió átlagához képest, 2007-2016.

5/17. ábra: A bölcsödébe beíratott 3 év alatti gyermekek aránya a V4 országokban, 2005–2014 között (%)

5/18. ábra: Családi ellátások időtartama egyes OECD-országokban, 2016 (hetek).

5/19. ábra: „Ellenzi-e, hogy egy 3 évesnél fiatalabb gyermek édesanyja dolgozzon?" (%)

5/20. ábra: A 0-2 éves gyermekeket nevelő 25-49 éves nők foglalkoztatási rátájának alakulása, 2010-2016 (%)

5/21. ábra: A GYED Extra-ban részesülők összesített létszáma 2014-2016 között

5/22. ábra: Teljes, illetve részmunkaidős foglalkoztatási ráta alakulása a 0-6 éves korú gyermeket nevelő nők körében, 2010-2016 (%)

5/23. ábra: A Munkahelyvédelmi Akcióban résztvevők átlagos száma és költségvetési kiadása, 2013-2016.

5/24. ábra: Családi napközi férőhelyek számának alakulása, 2010-2016.

5/25. ábra: Bölcsődei férőhelyek számának alakulása, 2010-2016.

5/26. ábra: A lakásépítési támogatás (LÉT) mértéke

5/27. ábra: A családi otthonteremtési kedvezmény (CSOK) főbb feltételei

5/28. ábra: A lakásépítési támogatások igénybevételének alakulása 2012 és 2017 között

5/29. ábra: Befogadott CSOK kérelmek száma 2015. július 1. és 2017. június 30. között

5/30. ábra: Főbb lakáspiaci mutatók alakulása, 2010-2016.

5/31. ábra: Születésszám-változás az előző évhez képest élveszületési sorrend szerint, 2010-2016.

5/32. ábra: Szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek arányának alakulása az egyes háztartástípusokon belül gyermekszám szerint, 2010-2016 (%)

5/33. ábra: Relatív jövedelmi szegények arányának alakulása az egyes háztartástípusokon belül gyermekszám szerint, 2010-2016 (%)

5/34-35. ábra: Családok számának és arányának változása a szülők száma és együttélési forma szerint, 1990-2016.

5/36. ábra: Egyszülős családok gyermekek száma szerinti megoszlása, 2017

5/37. ábra: Szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek aránya háztartástípusonként, 2010-2016 (%)

5/38. ábra: Szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek arányának alakulása háztartástípusonként, 2010-2016 (%)

5/39. ábra: A gyermekes és gyermektelen háztartások egy főre jutó éves nettó jövedelmének alakulása (ezer ft)

5/40. ábra: A magyar állampolgárok nemzetközi mozgásának összefoglaló adatai 2002-2016 között

5/41. ábra: Külföldön élő magyarok kötődése az anyaországhoz – gyermekük anyakönyvezése alapján

5/42. ábra: Külföldön született gyermekek szüleinek lakcím szerinti megoszlása, 2016 (fő)

5/43. ábra: Magyar állampolgárok száma egyes európai országokban (és Törökországban), 2002–2016.

5/44. ábra: Magyarok száma a Kárpát-medencében, 2011

5/45. ábra: Honosított magyar állampolgárok száma fontosabb származási országok szerint, 2017

5/46. ábra: Költségvetési előirányzatok változása, Mrd Ft

5/47. ábra: 2010-2018 közötti változás (Mrd Ft, ill. %)

5/48. ábra: Családtámogatási kiadások a GDP arányában (%) az OECD tagországokban, 2013

5/49. ábra: Családtámogatási célú ráfordítások alakulása a GDP arányában, %

5/50. ábra: A családokat érintő költségvetési előirányzatok teljes összegének változása (Mrd Ft)

5/51. ábra: Az előirányzatok funkció szerinti megoszlásának változása évenként

5/52. ábra: Munkaalapú és alanyi jogon járó ellátások megoszlása a pénzbeli családtámogatásokon belül, 2010-2018.

5/53. ábra: Pénzbeli családtámogatásra fordított kiadások 2010-2018 között (millió forint)

——

6/1. ábra: Fontosabb népmozgalmi események alakulása

6/2. ábra: A népességváltozás és az azt meghatározó fő tényezők alakulása, 2010-2016

6/3. ábra: Az ezer lakosra jutó népességváltozás alakulása, 2010-2016

6/4. ábra: A természetes népességváltozás mértéke az EU-28 tagországaiban, 2016 (ezer lakosra)

6/5. ábra: A tényleges népességváltozás mértéke az EU-28 tagországaiban, 2016 (ezer lakosra)

6/6. ábra: A teljes termékenységi arányszám alakulása Magyarországon, 2010-2016

6/7. ábra: A teljes termékenységi arányszám az Európai Unióban, 2015

6/8. ábra: A szülőképes korú nők számának változása az Európai Unióban, 2010-2016.

6/9. ábra: Ezer lakosra jutó élveszületési ráta az Európai Unióban, 2016

6/10. ábra: A nők átlagos gyermekvállalási életkorának változása Magyarországon, 2010-2015 (év)

6/11. ábra: A nők átlagos gyermekvállalási kora az EU-tagországokban, 2015 (év)

6/12. ábra: Házasságon kívüli születések arányának alakulása Magyarországon, 2010-2016 (%)

6/13. ábra: Terhességmegszakítások száz élveszülöttre vetített aránya az EU egyes tagállamaiban, 2015

6/14. ábra: Élettársi kapcsolaton alapuló családok arányának változása 2001-2016 között

6/15-16. ábra: Házasságkötések és válások alakulása Magyarországon, 2010-2016

6/17. ábra: Nyers házasságkötési arányszám az Európai Unióban, 2010-2015

6/18. ábra: Az átlagos házasságkötési életkor változása Magyarországon nemek szerint, 2010-2015

6/19. ábra: Átlagos életkor az első házasságkötéskor az uniós tagállamokban, 2015

6/20. ábra: Ezer lakosra jutó válások aránya az EU tagországaiban, 2015

6/21. ábra: Száz házasságra jutó válások száma az EU tagországaiban, 2015

6/22. ábra: Ezer főre vetített halálozások száma Magyarországon és az Európai Unióban, 2016

6/23. ábra: Az ezer főre vetített halálozások számának változása Magyarországon és a környező országokban 2010-2016 között

6/24. ábra: Ezer főre jutó korai halálozás alakulása az Európai Unióban és Magyarországon

625. ábra: Ezer főre jutó korai halálozás alakulása az Európai Unióban és Magyarországon, nemek szerint

6/26. ábra: Halálozások a gyakoribb halálokok szerint, 2016

6/27. ábra: Születéskor várható átlagos élettartam nemek szerint (2010-2015)

6/28. ábra: Születéskor várható átlagos élettartam változása Magyarországon és az Európai Unióban, 2010-2015

6/29 ábra: Születéskor várható átlagos élettartam Magyarországon 2010-2016

6/30. ábra: Születéskor várható átlagos élettartam különbségek alakulása nemek szerint Magyarországon és az Európai Unióban, , 2010-2015

6/31. ábra: A 65 éves korban várható átlagos élettartam változása 2010 és 2015 között

6/32. ábra: A 65 éves életkorban várható átlagos élettartam Magyarországon és néhány kiválasztott országban nemek szerint, 2015

6/33. ábra: A csecsemőhalandósági ráta alakulása az Európai Unióban 2010-ben, illetve 2015-ben

6/34. ábra: Ezer főre jutó migrációs egyenleg az Európai Unióban, 2016

6/35. ábra: A nemzetközi vándorlás alakulása 2010-2016 között

6/36. ábra: A Magyarországra érkező menedékkérők megoszlása állampolgárság szerint 2011-2016 között

——

7/1. ábra: A fenntartható népesség megteremtésének pályaíve 2030-ig

TARTALOM

KÖSZÖNTŐK
Balog Zoltán 4
Novák Katalin 6

BEVEZETŐ 8

I. FEJEZET:
NEMZETKÖZI KITEKINTÉS 12

1.1 A VILÁG NÉPESEDÉSI FOLYAMATAINAK ALAKULÁSA 13

1.2 VÁRHATÓ NÉPESEDÉSI FOLYAMATOK AZ ÉVSZÁZAD VÉGÉIG 16

1.2.1. A népességszám alakulása főbb régiók szerint 16

1.2.2. A fejlődő országok jelentősége 17

1.2.3. A világnépesség öregedése 18

1.2.4. Termékenységi mutatók alakulása a világon 20

1.2.5. A migráció szerepe a világ népesedési folyamataiban 21

1.2.5.1. A migráció hatása a népesség számának változására 21

1.3 AZ EURÓPAI UNIÓ NÉPESSÉGSZÁMÁNAK VÁLTOZÁSA NAPJAINKBAN 28

1.3.1. Általános jellemzők 28

1.3.2. Gyarapodó és fogyó népességű tagállamok 33

1.4 AZ EURÓPAI NÉPESEDÉS- ÉS MIGRÁCIÓS POLITIKA ÁTTEKINTÉSE 37

1.4.1. Népesedéspolitika 37

1.4.2. Migrációs és menekültügyi politika, bevándorláspolitika 40

1.4.3. A migráns népesség Európában 46

1.4.4. Várható népesedési folyamatok az Európai Unióban 2080-ig 52

II. FEJEZET
A MAGYAR NEMZET DEMOGRÁFIAI TÖRTÉNETE DIÓHÉJBAN 56

III. FEJEZET
ÁTTEKINTÉS – A DEMOGRÁFIAI FOLYAMATOK 2002-2010 KÖZÖTT, A 2010-ES KORMÁNYVÁLTÁSKOR ÖRÖKÖLT NÉPESEDÉSI HELYZET 67

3.1 A MAGYARORSZÁG NÉPESSÉGSZÁMÁT MEGHATÁROZÓ FŐ TÉNYEZŐK 67

3.2 A MAGYAR CSALÁDOK GYERMEKVÁLLALÁSI KEDVE 2010-BEN 69

3.2.1. A termékenység szintjének változása 69

3.2.2. Az élveszületések számának alakulása 71

3.2.3. A kívánt és tervezett, illetve a ténylegesen megszületett gyermekszám különbsége 72

3.2.4. A nők átlagos gyermekvállalási életkorának változása 75

3.2.5. Házasságon kívüli születések aránya 2002–2010 között 77

3.2.6. Terhességmegszakítások alakulása 78

3.3 CSALÁDALAPÍTÁSI KEDV A 2010-ES KORMÁNYVÁLTÁS IDEJÉN 80

3.3.1. Házasságkötések és válások számának alakulása Magyarországon 2002–2010 között 80

3.3.2. A családalapítási kedv vágyott és tényleges mutatói 84

3.4 EGÉSZSÉGI ÁLLAPOT, HALÁLOZÁS 85

3.4.1. Halálozások 85

3.4.2. Korai halálozás alakulása 86

3.4.2.1. Haláloki struktúra 86

3.4.3. A várható élettartam alakulása 2002 és 2010 között 87

3.4.3.1. A születéskor várható átlagos élettartam 2002 és 2010 között 87

3.4.3.2. A 65 éves korban várható átlagos élettartam 2002–2010 között 88

3.4.3.3. A 65 éves korban várható, egészségben eltölthető életévek száma 89

3.4.3.4. Csecsemőhalandóság 89

3.5 NEMZETKÖZI VÁNDORLÁS, KÜLFÖLDÖN ÉLŐ MAGYAROK HELYZETE 90

IV. FEJEZET
CSALÁDBARÁT FORDULAT A MAGYAR KORMÁNYZATI POLITIKÁBAN, 2010-2017 94

V. FEJEZET
A MEGÖRÖKÖLT PROBLÉMÁK, KIHÍVÁSOK LEKÜZDÉSE ÉRDEKÉBEN MEGTETT INTÉZKEDÉSEK, 2010-2017/2018 104

5.1 A CSALÁDOKAT ÉRINTŐEN AZONOSÍTOTT FŐBB PROBLÉMAKÖRÖK 105 ÉS AZ AZOK MEGOLDÁSÁRA TETT KONKRÉT KORMÁNYZATI INTÉZKEDÉSEK 2010 UTÁN 105

5.1.1. A gyermekvállalás és a családalapítás támogatása érdekében hozott intézkedések 106

5.1.2. Munka és család összeegyeztetésével kapcsolatos problémák leküzdését szolgáló intézkedések 119

5.1.3. Gyermeknevelést támogató intézkedéseink 138

5.1.4. Otthonteremtéssel kapcsolatos nehézségek leküzdését szolgáló intézkedések 143

5.1.5. Nagycsaládban élők és egyszülős családok nehéz helyzetének, szegénység kockázatának való fokozott kitettségének felszámolása érdekében tett intézkedések 150

5.1.6. A társadalom egészségi állapotának javítása érdekében 2010 óta megtett intézkedések 161

5.1.7. Külföldön élő magyarok helyzete 168

5.1.7.1. Ideiglenesen vagy tartósan külföldre költöző magyarok számának alakulása 169

5.1.7.2. Kárpát-medencében élő magyarok 177

5.1.7.3. Diaszpórában élő magyarok 179

5.1.7.4. „Köldökzsinór" program 179

5.1.8. Családbarát szemléletmód meghonosítását szolgáló intézkedések 181

5.2 A CSALÁDOK TÁMOGATÁSÁRA FORDÍTOTT KÖLTSÉGVETÉSI FORRÁSOK ALAKULÁSA 2010-2018 KÖZÖTT 183

VI. FEJEZET
A HAZAI NÉPESEDÉSI HELYZET A 2010 UTÁNI IDŐSZAKBAN - EREDMÉNYEK 190

6.1 A NÉPESSÉGSZÁMOT MEGHATÁROZÓ FŐ TÉNYEZŐK ALAKULÁSA 2010 UTÁN 191

6.2 A GYERMEKVÁLLALÁSI KEDV ALAKULÁSA 2010 UTÁN 194

6.2.1. A termékenység szintjének változása 192

6.2.2. Az élveszületések számának alakulása 2010 után 195

6.2.3. A nők átlagos gyermekvállalási életkorának változása 2010 után 197

6.2.4. Házasságon kívüli élveszületések aránya, 2010-2016 199

6.2.5. A terhességmegszakítások alakulása 2010 után 200

6.3 CSALÁDALAPÍTÁSI KEDV VÁLTOZÁSA A KORMÁNYVÁLTÁST KÖVETŐEN 201

6.3.1. Házasságkötések, válások számának alakulása Magyarországon 2010 után 201

6.4 EGÉSZSÉGI ÁLLAPOT, HALÁLOZÁS 206

6.4.1. Halálozások alakulása 2010 után 206

6.4.2. A várható élettartam alakulása 2010 után 210

6.4.2.1. A születéskor várható átlagos élettartam 210

6.4.2.2. A 65 éves korban várható élettartam 2010 után 213

6.4.2.3. A 65 éves korban várható egészségben eltölthető évek száma 214

6.4.3. Csecsemőhalandóság 216

6.5 NEMZETKÖZI VÁNDORLÁS ALAKULÁSA 2010 UTÁN 217

VII. FEJEZET
HÁTRALÉVŐ FELADATOK, LEHETSÉGES IRÁNYOK 2018 UTÁN 222

IRODALOMJEGYZÉK 230

ÁBRAJEGYZÉK 233

Felelős szerkesztő
Novák Katalin

Szerkesztők
Dr. Görög Norbert

Dr. Bagi Krisztina
Dr. Pári András
Farkas Péter
Horváth Viktor
Jakubeczné Nagy Kata
Kovácsné Bárány Ildikó
Székely András

Szerkesztésben közreműködtek
Az EMMI Család- és Ifjúságügyért Felelős Államtitkárság munkatársai
A Családbarát Ország Nonprofit Közhasznú Kft. munkatársai
A HÉTFA Kutatóintézet és Elemző központ

Művészeti vezető
Erdélyi Péter

Kiadó: Családbarát Ország Nonprofit Közhasznú Kft.

Köszönjük az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság, a Migrációkutató Intézet és a Központi Statisztikai Hivatal szerkesztésben nyújtott segítségét.

A kiadvány kereskedelmi forgalomba nem hozható
a szerzők és a kiadók engedélye nélkül.